

KRINGSJAA

REDIGERET AF

VILH. KRAG

32TE BIND — 16DE AARGANG

KRISTIANIA

STEEN'SKE BOGTRYKKERI OG FORLAG

1908

INDHOLD

Notiser.

KRINGSJAA

7. HEFTE JULI 1908 16. AARG.

Tilregnelighed.

Af *H. A. Høegh-Omdal.*

Staten maa ha ret til at straffe handlinger, som er farlige for det ordnede samfunds interesser. Lov og ret og respekt for givne bestemmelser er nødvendige for et samfund. De ulydige maa kunne tvinges ind under fællesviljen og straffen er da til for at beskytte samfundet mod gjentagelser samt som en offentlig misbilligelse af den ulovlige handling.

Anarkisterne, der benegter det ordnede statssamfunds nødvendighed, bestrider derfor ogsaa straffens.

Staten paalægger forbryderen straf bl. a. for at hindre gjentagelser og desuden for at forbedre forbryderen. Man kan med en vis berettigelse si, at staten handler i selvforsvar, idet forbryderen gjør indgreb i de lovlige tilstande.

Straf paalægges kun, hvis handlingen kan henføres til forbryderen som tilregnelig, enten forsætlig eller uagtsomt. Er personen utilregnelig, straffes han ikke. Samfundet kan dog ikke være tilfredsstillet hermed; man maa hindre ogsaa den sindssyge forbryder fra at skade samfundet. Derfor har man nu bestemmelser, ifølge hvilke man kan sætte den sindssyge forbryder fast.

Det er dette tilregnelighedsbegreb, jeg her skal forsøge at behandle, og derefter forklare et par af de vigtigste theorier, som i tidens løb er fremsat herom.

Det er væsentligt i de sidste 100 aar, man er begyndt at tale om en *persons* tilregnelighed, eller om man vil benævne det *handlingens* tilregnelighed.

I gamle dage saa man mere grovt paa tingen: var en ulovlig handling begaaet, var forbryderen hjemfalden til straf. Ganske fornøieligt er det at læse om de vældige processer, som man ved flere leiligheder fik istand mod dyr. Den mosaiske lov straffede okser, som dræbte mennesker; i middelalderen havde man processer mod rotter, mus, snegler o. s. v.; helt saa sent som i 1356 henrettedes i Falaise et svin. Nu straffes jo kun mennesker.

I ældre tider var man heller ikke videre nøie med kravet paa tilregnelighed. Jeg skal kortelig gjennemgaa vor strafferets udvikling og vise dette.

I de ældste tider var den eneste straf *privathævnen.* Slog min nabo en af mine trælle ihjel, var det den eneste maade at straffe naboen at slaa en af hans ihjel til gjengjæld. Denne privathævn var ikke bare en *ret* for den fornærmede, men ogsaa en *pligt.* Gulath.l. 186 siger nemlig: «Ingen eier ret paa sig mere end 3 gange, uden han hævner sig derimellem».

Senere kom ved siden af privathævnen ogsaa fredløsheden til som straf. Den fredløse udstødtes af samfundet og mistede al retsbeskyttelse.

I middelalderen var man fremdeles ikke efter vore begreber videre nøie med kravet paa tilregnelighed. Naar 2 da kom for retten, fik de lov til at afgjøre striden med sverdet. Den, som vandt i kampen, havde ret. Man troede, at det var Gud selv, som paa denne maade skred ind til fordel for den gode sag. Man lod anklagede bære gloende jern i hænderne; kom han uskadt fri for denne historie, var han uskyldig. Eller man kastede anklagede i vandet; sank han, var han skyldig, men flød han ovenpaa, var han uskyldig. Var en Mand mistænkt for mord, førte man ham til den dræbtes lig og lod ham lægge sin haand paa det. Man troede, at hvis han var skyldig i mordet, vilde den dræbtes saar springe op.

I Middelalderens slutning trængte romerretten ind over Europa. Den afskaffede gudsdommene, men indførte til gjengjæld den største grusomhed baade ved forhøret og straffens fuldbyrdelse.

Nu indføres torturen, som havde til hensigt ved pinsler at fremtvinge tilstaaelser, som saa igjen blev lagt til grund for dommen.

Der kunde skrives mangfoldige bøger om alle de torturredskaber, man fandt paa for at faa fat i sandheden: man hængte vedkommende op efter de bagbundne arme med store stene bundet til fødderne; man bandt hans hode fast og trak kroppen ud i længden med kraftige redskaber; man spilede offerets mund op og heldte ham fuld af vand; man slog kogende vand paa hans nøgne krop o. s. v. i det uendelige.

Personer, der kaldtes «galne», var i middelalderen straffri; men de andre former, «afsindighed» og «vanvittighed», gjorde hverken fra eller til, naar der var spørgsmaal om at straffe en person [1]). Det var først i det 17de aarhundrede, man begyndte at anvende straffrihed ogsaa for de «afsindige» og «vanvittige». Vor straffelov af 1842 har yderligere fastslaaet dette.

Om handlingen i ældre tider kunde henføres til personen selv som tilregnelig, var et underordnet spørgsmaal. Man læser i historien om den franske konge Ludvig XI, at han lod to hofdamer, hvis forbrydelse var den, at deres far havde optraadt mod den enevældige kongemagt, sætte i et underjordisk fængsel, som var saa trangt, at de hverken kunde ligge eller staa. 2 gange om ugen blev de taget frem og offentlig pisket, og hver 3die maaned blev 2 tænder trukket ud paa dem.

I den nyere tid begyndte den forestilling at trænge sig frem, at man ikke bør straffe en person uden at tage hensyn til de enkelte forhold ved forbrydelsen.

Denne maa være udført af vedkommende person selv og maa kunne tilregnes ham som forsætlig eller uagtsom.

Var personen paa handlingstiden sindssyg, straffes han ikke; blir han sindssyg efter forbrydelsens udførelse, straffes han heller ikke, da straffen jo ogsaa her vilde savne sin hensigt.

I 1687 udkom Christian Vtes norske lov. Den er et for sin tid storartet fremskridt, særlig i straffe-retslig henseende.

Man har her et par bestemmelser,

---

[1]) I ældre tider sondrede man kun mellem 3 hovedgrupper: 1) «Galne», 2) «vanvittige» og 3) «afsindige». Under den første betegnelse gik tungsindighed (melancholia) og raseri (mania). Med «vanvittige» mentes idioterne og med «afsindighed» betegnede man sløvhedstilstandene samt nogle andre kroniske former f. eks. paranoia. (Paul Winge: «De sindssyges retsstilling i Norge» — i Tidsskrift for den norske lægeforening, hefte 1 ff. 1908).

som viser at motivet til et drab, den strafferetslige tilregnelighed, *tidligere* var temmelig ligegyldigt: «Skeer drabet af nogen i vildelse og raseri, da bør han ei paa livet straffes, men af sin formue». Et andet sted heder det: «End drukner mand i mølledam, eller fiskepark, eller falder selv neder af huus eller huus paa hannem, da bødis ei derfor».

Det synes vi er saa naturligt, at en person ikke straffes, naar en anden f. eks. i fuldskab falder i hans mølledam og drukner. Men dette staar som en ganske ny ting for Chr. V. N. L. Tidligere hed det nemlig: Den, som paa sin eiendom har en fiskepark, faar være ansvarlig for den; falder naboen en mørk nat i dammen og drukner, straffes eieren for drab; for, sagde man, havde ikke eieren været saa letsindig at ha dammen *der*, var heller ikke naboen druknet.

Jeg skal nævne et eksempel fra vor tid: I et slagsmaal fik den ene et ufarligt knivstik og blev bragt paa hospitalet. Paa grund af en feil fra lægens side gik der blodforgiftning i saaret og manden døde deraf. Det er altsaa sikkert, at hvis den anden ikke havde brugt kniv, var den stukne ikke død. Spørgsmaalet er da: Kan knivstikkeren straffes for drab? Kan man m. a. o. henføre den stuknes død til ham som tilregnelig? Nei; knivstikkeren kan kun straffes for at ha brugt kniv.

*

Straffelovens § 44 siger nu:

«En handling er ikke strafbar, naar den handlende ved dens foretagelse var sindssyg, bevidstløs eller iøvrigt utilregnelig paa grund af mangelfuld udvikling af sjælsevnerne eller svækkelse eller sygelig forstyrrelse af disse eller formedelst tvang eller overhængende fare».

Ved tilregnelighed forstaaes det normale gjennemsnitsmenneskes evne til at lade sig bestemme af motiver; eller man kan kortere si, at tilregnelighed er evne til selvbestemmelse eller evne til selv at beregne de strafbare følger af handlingen.

Straffelovspropositionen siger derfor, at utilregnelighed foreligger, naar vedkommende ikke har kunnet forstaa handlingens væsen og retsstridige beskaffenhed eller ikke var sig selv mægtig.

Straffelovens § 56 bestemmer, at straffen kan betydelig nedsættes, hvis tilregneligheden er formindsket. Vor straffelov har altsaa en fuldstændig og en formindsket tilregnelighed. Det er naturligvis nødvendig at ha denne sondring; men det er i det virkelige tilfælde meget vanskeligere at trække denne grænse end nogen tænker sig. Særlig er dette tilfældet, naar man ud fra almindelige betragtninger tænker sig, at et menneske i alle henseender er fuldt normal, men har en eneste liden skrue i uorden, en saakaldt fiks ide.

Alle kjender f. eks. til det tilfælde, at enkelte mennesker, som ellers fuldt ud respekterer andres eiendomsret, er besat af en fiks ide, f. eks. trang til at bemægtige sig damernes fletteband eller klippe deres fletter af for at gjemme dem.

Man vil erindre, at der stadig læses i aviserne, at enkelte turister har den uheldige vane at bemægtige sig bestemte ting paa sine reiser som souvenirs, f. eks. dele af servicer paa hoteller, som de besøger.

Er slige folk sindssyge eller formindsket tilregnelige eller normale? Det rigtige er vel oftest at sige, at vedkommende er mer eller mindre sindssyg.

Men begaar han f. eks. en forbrydelse, som ikke har nogen forbindelse med denne hans fikse idé, f. eks. et mord, er der intet iveien for, at han

kan bli tilregnet den sidste forbrydelse som fuldt tilregnelig.

Eller hvad mener man om de tilfælde, man ofte træffer paa af pyromani, som jo er en vild, ubændig og ubeherskelig trang til at sætte fyr paa alt brændbart?

Eller kleptomani, den trang, enkelte har til at stjæle? Først naar vedkommende forbrydelse er udført, er trangen foreløbig tilfredsstillet.

Der er forresten mange, som benegter tilstedeværelsen af en slig monomani, idet det da hævdes, at en delvis aandelig forstyrrelse ikke kan antages uden en forstyrrelse i det hele system. Man hævder nemlig da, at kun enkelte dele af sindssygdcmmen kommer tilsyne, mens resten foreløbig er skjult.

Det hænder næsten bestandig, naar domstolene frikjender et sligt sygt individ for straf, at folk da siger: Naturligvis; det er den gamle lekse, alle forbrydere frikjendes nutildags under paaskud af, at de er sindssyge.

Jeg tror, denne kritik i de fleste tilfælde er uberettiget. Jo mere man studerer de ting, jo mere ser man, at det i mange tilfælde er sindssygdom og ikke det forbryderske sindelag, som er skyld i den ulovlige handling.

Kommer man derfor til det resultat, at manden er sindssyg, er det naturligvis det eneste rette at frikjende ham for straf. Noget ganske andet er, at er man kommet til det resultat, at den sindssyge er farlig for samfundets sikkerhed, maa man hindre gjentagelser ved at holde ham indespærret.

Thi: savner straffen sin hensigt, er den ikke berettiget; men paa den anden side har samfundet en ret og pligt til at forsvare sine interesser ogsaa mod den ikke-tilregneliges angreb.

*

Hvem er normal? Hvem er tilregnelig?

At forsøge at gi almindelige svar herpaa vil være spildt møie.

Man har en mængde overgangsformer fra den normale hjernevirksomhed til den unormale, den sindssyge; en person kan være, hvad vi kalder ekscentrisk og kan være besat af en *fiks idé* eller hvad man populært benævner det kjæphest [1]; hans kjæphest kan gaa over til en *mani* for vedkommende ting, og alligevel kan han i alle andre sager vise en ordnet og nøiagtig opførsel. Vedkommende kan være fuldt normal, men lider f. eks. af forfølgelsesvanvid ɔ: han tror, at han er forfulgt, eller han mener, at alt i verden gaar ud paa at chikanere ham.

Man har et tilfælde, som hændte i 1860-aarene: en person fra Fredriksstad begik i religiøs ophidselse flere strafbare handlinger, han forstyrrede kirkefreden og forhaanede presten. Han blev sat under tiltale, men paaberaabte sig, at han havde handlet efter Guds befaling, og den skal man adlyde mere end menneskenes, siger skriften. Manden blev undersøgt af flere sindssygelæger og erklæret for sindssyg. Denne mening tiltraadtes ogsaa af vedkommende domstol; men høiesteret kom til det efter vore begreber feilagtige resultat, at manden var tilregnelig. Han blev derfor dømt og sat i tugthuset.

Man kan f. eks. sige, at den er tilregnelig, som i handlingsøieblikket beherskedes af motiver, hos hvem lystfølelsen ved at udføre handlingen havde en tilstrækkelig, almindelig modvegt i de gode, altruistiske følelser

[1]) Jeg har saaledes hørt om en intelligent, dygtig forretningsmand, som havde den fikse idé, at hver gang han saa en liden sten paa sin vei til kontoret om morgenen, *maatte* han som følge af en indre trang sparke til den akkurat 3 gange, førend han var tilfredsstillet.

eller samfundsfølelser. Vi har f. eks. en fiende, som vi har al grund til at hade ganske inderligt. Vi ønsker ham alt ondt og alle verdens plager; men er vi tilregnelig, vil vi som oftest lade det bli med hadet uden at gaa over til voldsomme handlinger. Vi beregner, at den lyst til at skade fienden, som vi derved vilde tilfredsstille, den vil paa langt nær opveies af de ubehageligheder og skandaler for os selv og familien, som vilde være følgen af en slig handling.

Professor Hagerup har i en anden forbindelse brugt et udtryk, som vistnok er forskrækkelig tungvint, men er meget træffende, naar det er nævnt som eksempel paa tilregnelighed eller det modsatte: «Man foretager en afveien af de hinanden krydsende interessers relative styrke». Anvendt paa forholdet her kan man sige: Har sindet den ligevegt, at man er istand til at foretage denne Hagerups «afveien», skulde man efter den anførte definition være normal. Som man imidlertid vil se, er denne forklaring af udtrykket tilregnelighed ikke tilfredsstillende for alle tilfælde; men jeg tror, det vil være vanskeligt at finde nogen bedre.

Af samme grund straffer man ikke børn paa samme maade som voksne, da det jo maa forudsættes, at børnenes sindelag er mindre afbalanceret end de voksnes. Børn under 14 aar straffes i det hele taget ikke. Heller ikke straffes man for handlinger, som er øvet i nødværge eller nødstilstand. Meningen er jo ikke her at tilføie den anden part nogen skade, men kun at afværge hans angreb. Det er altsaa den onde vilje, det forbryderske sindelag, som man søger at straffe.

Jeg bruger her ordet «normal» i den almindelige betydning, da vi ikke har nogen bedre betegnelse. Man taler om «normalt syn». Men hvor mange har vel «normale» øine? Af 100 individer har kun ét, hvad vi kalder «normalt syn». Men naar det kun er undtagelsen, hvad vi kalder normalt, kan dette udtryk være meget vildledende. Hvad der i det enkelte tilfælde er normalt, kan vanskelig afgjøres med sikkerhed.

Tænk f. eks. paa Fløttumgutten med sin 6te sans. (Hvis man da her gaar ud fra, at den virkelig eksisterer). Det er en meget sjelden foreteelse, at en person har denne evne. Er det Fløttumgutten, som er normal, og er det alle os andre, som mangler denne ekstrasans, som er unormale?

Jeg bruger her med vilje ordet «sindssyg» om den person, hvis aandelige beskaffenhed afviger fra det normale. Jeg sondrer altsaa ikke mellem de mange forskjellige arter og grader af de unormale sjælstilstande, da det ligger udenfor mit emne.

*

I de sidste 100 aar har en mængde filosofer og jurister undersøgt dette tilregnelighedsbegreb. Jeg skal kortelig nævne et par af de vigtigste theorier herom.

Den første, som bør nævnes, er rent filosofisk; dens betydning har, isoleret set, ikke været meget stor. Her staar to skoler mod hinanden. Det ene parti, deterministerne, siger, som navnet antyder, at alt er saa at sige bestemt paa forhaand. Kjender man tilbunds et menneskes karakter, kan man paa forhaand sige, hvordan han vil handle i den og den situation. Deterministerne benegter altsaa den menneskelige viljes frihed, og har ogsaa fremført mange beviser paa sin paastands rigtighed.

Den modsatte retning, indeterminismen, har en sterk religiøs tendens. Dens standpunkt er modsat deterministernes.

Denne skole siger, at den menne-

skelige vilje er fri. Den menneskesjæl, som fødes, er en tabula rasa, en ubeskreven tavle. Det staar efter denne theori til det enkelte menneske, hvordan denne oprindelig ubeskrevne tavle skal komme til at se ud i tidens løb, om vedkommende skal bli et godt menneske eller omvendt; ingens skjæbne er saa at sige paa forhaand opskrevet.

Statistiken, de store tals love, har nærmest givet determinismen medhold. Holder man ubetinget paa det deterministiske standpunkt, er konsekvensen, at straf kun i faa tilfælde er berettiget. De fleste forbrydere er da utilregnelige.

Hvorledes det forholder sig med paastanden om, at mennesket ved fødselen er en «ubeskreven tavle», skal nedenfor undersøges i en anden forbindelse.

I nær sammenhæng med determinismen staar de nyere theorier, der er fremført om de medfødte anlæg og deres forhold til tilregneligheden.

Mest bekjendt er vel den italienske sindssygelæge Cæsar Lombroso, der fremholdt, at der er en bestemt forbryderklasse, forbryder*type*. Disse folk frembyder visse medfødte typiske antropologiske eiendommeligheder.

Som man ved, taler vi ofte om: «Det er da rigtig et forbryderfjæs paa den person».

Lombroso vilde godtgjøre, at der virkelig er en bestemt forbrydertype med typiske kjendetegn, f. eks. tilbageløbende pande, fremskudt underkjæve, spids ansigtsvinkel, hvælvet gane, lange armer o. s. v., tegn, som man finder hos mange, kanske de fleste, forbrydere.

Denne Lombroso's theori ser genial ud ved første øiekast; men tænker man mere over sagen, vil man snart opdage dens mangler.

De ved, man taler om en preste*type*, en skrædder*type*, en sjømands*type*. Kommer det af, at de nævnte mænd har specielle anlæg som prester, skræddere eller sjømænd? Nei, slet ikke; forklaringen er simpelthen den, at det liv, en mand fører, og den profession, som han lever af, vil lettelig sætte sit præg paa ham. Som regel vælger man sit livskald i en tidlig alder, da man endnu ikke har erhvervet sig nogen bestemt «type».

Man har nutildags en videnskab, som benævnes frenologien, og som vel de fleste kjender. Denne lære siger som bekjendt kortelig, at man af hovedskallens form kan læse sig til vedkommende individs karakter og tilbøieligheder. Man siger, at man af hændernes linjer og fingrene kan læse et menneskes karakter. Man paastaar, at man i et ansigt kan læse alt muligt. Ja vel; alt dette kan forklares paa samme maade som Lombroso's theori: det er ikke et menneskes *medfødte* karakter, som giver ansigtet, hænderne, sit præg, men det er mandens livsførelse og hans handlinger, som giver ansigtet, typen, sin egenartede karakter.

De folk, som stadig ligger i kamp med samfundet, vil gjerne faa et særegent væsen, som altid vil afspeile sig i det ydre.

Men er man enig med Lombroso i, at der virkelig findes en medfødt forbrydertype, er det det eneste konsekvente ikke at straffe et sligt individ, men kun i nødsfald holde ham fast i et sikkert sindssygeasyl for derved at hindre gjentagelser, og pleie ham som syg.

Lombroso's theori vakte i sin tid sterk diskussion, men trak i denne det korteste straa. Men lærens tilhængere har vistnok endnu ikke sagt sit sidste ord.

Skjønt det egentlig ligger udenfor rammen af tilregneligheden at tale derom, kan det ha sin interesse at

nævne, at *samfundsforholdene* har en meget stor indflydelse paa kriminaliteten; tænk f. eks. paa tatere og fanter.

Som statistiken viser, kommer de aller fleste forbrydere fra daarlige hjem, fra hjem, hvor eksemplet har været slet, og hvor det derfor ligger nær for børnene at tage efter. Dette skal senere bevises ved tal.

Tidligere er nævnt Lombroso og hans theori om den fødte forbrydertype. Denne kan som nævnt for det første forklares som en type, som vedkommende faar paa grund af sin livsførelse. For det andet kan denne forbrydertype tænkes nedarvet fra hans forfædre.

Det er bekjendt nok, at der ofte ligger en bestemt sygdom til en familie, og denne sygdom nedarves ofte blandt de enkelte medlemmer.

Arveligheden har mindst ligesaa stor betydning med hensyn til forbryderske handlinger, aandelige sygdomme, som med hensyn paa de rent legemlige lidelser.

Jeg skal citere et par tal: Den tyske jurist v. Baer, som forresten er en ivrig modstander af Lombroso, har maattet indrømme arvelighedens store indflydelse paa kriminaliteten. Han fandt, at af 22 mordere i alderen 14—18 aar var 3 aandssvage fra fødselen, 4 epileptiske, 3 psykisk defekte og 5 havde tidligere havt forbigaaende tungsindsanfald med selvmordsforsøg. Kun de sidste 7 var friske uden nogen paaviselig arvelig belastning (R. Vogt: Samfundssygdomme p. 126). Af disse 22 mordere, kan man gjerne sige, var 15 blit mordere paa grund af sine forfædres udskeielser.

Af de samme 22 havde kun 2 nydt en bedre opdragelse, hos 9 havde den været slet og hos 11 mangelfuld.

Jeg skal nævne nogle tal til (Monkemöller: Allg. Zeitschrift für Psychiatrie): I opdragelsesanstalten Lictenheim i Tyskland var der af 200 børn og mindreaarige indlagt 131 paa grund af lovovertrædelser. Af disse var 68 i høi grad imbicille. Ved siden heraf var mange af disse hysteriske, epileptiske eller sindssyge. Tilbage var kun 73.

At arveligheden her spilte en meget stor rolle, viser sig derved, at med hensyn til de 200 børn var forældrene henfaldne til drukkenskab i 85 tilfælde eller 42,5 pct., sindssyge i 12 pct. tilfælde, epileptiske i 13 pct. og overnervøse i ca. 13 pct. Kun $^1/_5$ af tilfældene kunde ikke henføres under arvelighed.

En anden tysker har fundet ud, at af 69 sedelighedsforbrydere kun 14 var fuldstændig friske; de andre var mere eller mindre belastede med aandelige mangler.

Man vil erindre de gyselige bugsprettermord i Berlin i 1907. Det er nu fastslaaet, at denne nye «Jack the Ripper» er epileptiker. Altsaa ogsaa gjengjældelse paa afkommet af fædrenes synder.

Disse tal og i det hele alle praktiske erfaringer bestyrker i høi grad de krav, som nutildags stadig reises, om at forlange lægeattest ved et ægteskabs indgaaelse. Samfundet er ikke tjent med de mange aldeles fortvilede ægteskaber, som daglig indgaaes. Dette var et lidet sidesprang ud fra emnet.

De her anførte tal kan naturligvis delvis være ensidige, eller de kan være tilfældige; man kan ikke sige, at de fleste forbrydere er utilregnelige.

Men at der hvert aar straffes personer, som heller burde været behandlet paa et sindssygeasyl, det kan desværre vanskelig benegtes.

Jeg skal anføre et tilfælde, som forresten er temmelig gammelt (Vogt, p. 9):

«Bemeldte Jacob Paulsen, nu 35

aar gammel, er barnfød i en liden købstad i Jylland, navnlig Nive, og fra hans 9de aar til hans 21de aar tiente han paa det Lewentzouske gods. Siden kom han udenfor godset at tiene hos en bonde, hvor han faldt i scrupel og tvilede om hans salighed, og over geistlige bøgers læsning blev han rent forvirret.

For da at lade sig ordentlig præparere til en salig død, greb han til den ulykkelige gierning at kvæle et drengebarn paa Stiernholms amt i Aarhus stift den 22de april 1767.

Som han nu indkom i rasphuset, blev han indespærret i et til den ende indrettet gyselig arresthul om natten, og om dagen i et andet, som havde lysning for deri at at kunne se og raspe . . . .»

Dette eksempel viser, at det var et stort feilgreb at sætte vedkommende morder i fængsel; det er jo klart, at mandens sindssygdom i de fleste tilfælde vilde tiltage i høi grad, naar han blev sat ned i et sligt gyseligt, mørkt hul. Men i de dage var man ikke kommet videre langt i erkjendelse af den videnskab, som kaldes retspsykiatri.

Hvis man for 100 aar siden skulde erklære en person for sindssyg, maatte sygdommen være saa aabenbarlig og af saa svære former, at ethvert barn kunde erklære det samme.

Nu, da psykiatrien er paa vei til at naa frem til en vis grad af fuldkommenhed, maa man være specialist for med nogenlunde sikkerhed at kunne afgjøre, hvorvidt vedkommende afviger fra det normale. I vor tid anerkjendes en mængde overgangsformer mellem det normale individ og det sindssyge, som det er umuligt at opdage for ikke-fagmænd.

Dansken Knud Pontoppidan fortæller i sine «Retspsykiatriske Erklæringer» (1901), at en sindssvækket person i voldsom affekt med delvis patologisk præg overfaldt sin husholderske og mishandlede hende slig, ar hun døde. Herfor blev han idømt 4 × 5 dages vand og brød.

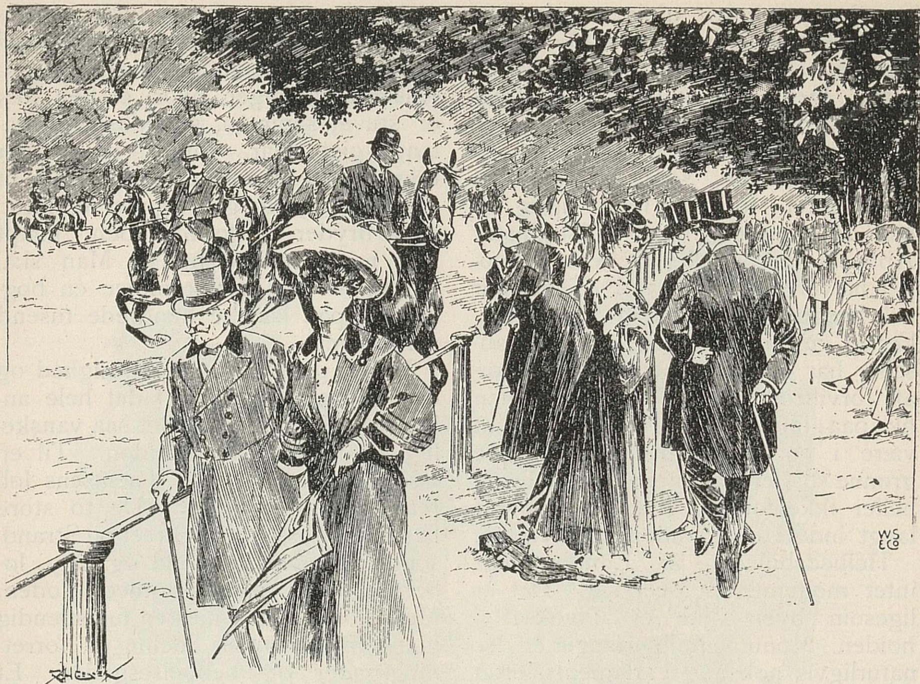
Hvis man vil regne manden for normal, er dette ingen straf for en slig forbrydelse.

Men her var han vitterlig sindssvækket, vistnok med epileptisk raseri; det er da klart, at faar han en 20 dages sultekur, vil naturligvis hans sindssvækkelse forværres i betydelig grad.

*

Jeg mener, at man bør lade lægerne i større udstrækning end nu faa indflydelse paa dommen i de tilfælde, hvor der kan være den mindste tvil om en persons tilregnelighed.

Som det nu er, er det ofte kun et skjøn fra dommerens side, som er eneraadende.

En morgen i Hyde Park.

Gadebilleder fra London.

Efter *Ueber Land und Meer.*

Heine har engang sagt: «Send ingen poet til London.» Dette bevingede ord har endnu gyldighed i Tyskland. Med rette eller urette holder jo enhver tysker sig i dybet af sin sjæl for digter, og han har en viss gru for byen med syv millioner mennesker.

Det hører næsten med til god tone at ha været i Paris. Man maa kunne tale om boulevarderne og Louvre og de forskjellige forlystelsessteder som den, der kjender altsammen af selvsyn. Men ingen vil falde paa at rødme af skam, om han ikke har besøgt London.

Selv i poesien har byen ved Thames som regel ikke noget tillokkende skjær over sig. Man husker Dickens' mørke skildringer. Men alligevel kan man trygt paastaa, at London er en af de vakreste byer i verden. Rigtignok overgiver den sig ikke straks; den vil erobres. Paris indsmigrer sig fra det første øieblik af ved alle sine tillokkelser; paa dens boulevarder foregaar en stor del af livet fuldstændig offentlig, og de lange, genialt anlagte avenuer hjælper en

fremmed til uden møie at orientere sig. Overalt inden synsvidde er der punkter, som ligesom afmerker byens plan. Derved gjør Paris indtrykket af at være et kunstverk. London er et naturprodukt.

Den reisende, som kommer fra kontinentet, forstaar først rigtig at han er fremme, naar Westminster Abbey's taarne eller St. Paul's kuppel hæver sig foran ham. Toget har vel længe gaaet mellem lange rækker af ensformige huse; med forbauselse har han seet ned paa en skog af forviltrede skorstene. Men han fik paa ingen maade følelsen af at være i en verdensby, og de vide grønne flader indimellem skulde da heller ikke fortælle ham, at han var langt inde i den londonske myretue.

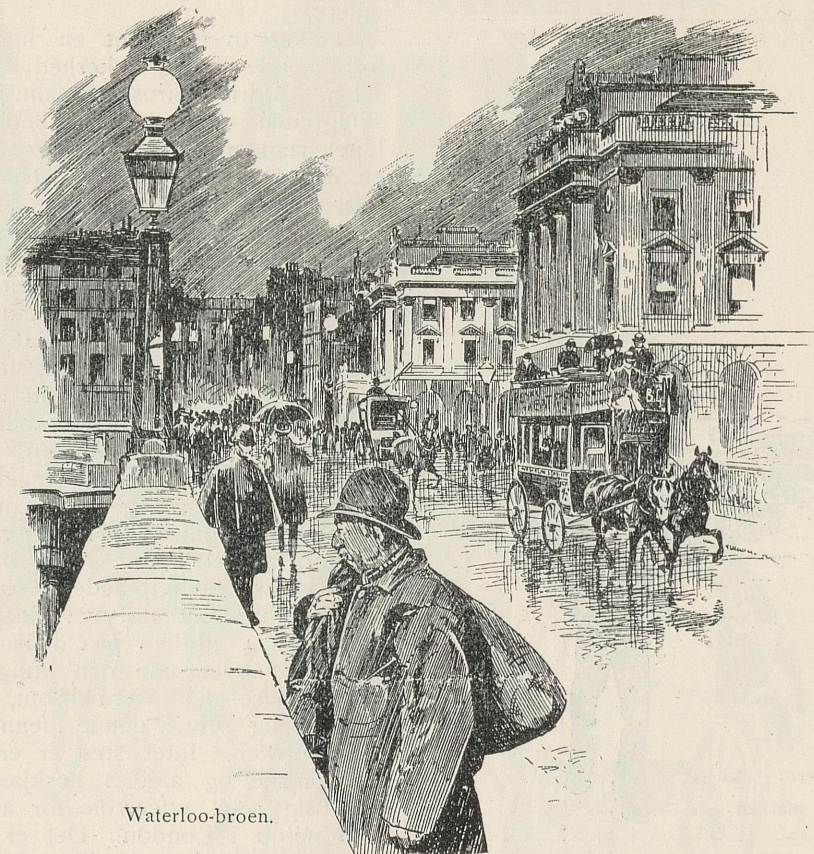
Helhedsbilledet af London har intet monumentalt over sig. Det er ligesom byen ikke er udvokset i høiden. Monumentalbygninger er der naturligvis nok af. Parlamentsslottet er et af de skjønneste gotiske bygverker fra den nyere tid, og St. Paulskatedralen har overhovedet ikke sin lige udenfor Italien. Men ellers er de allerfleste huse blottet for arkitektonisk værd. Murvæggene strækker sig nøgne, sværtet af røg, paa begge sider af gader. Det ene hus er som det andet, saa man mangesteds maa passe meget nøie paa nummeret, naar man ikke ønsker ved nattetid at gaa vild af sin egen port. Mangelen paa al udsmykning virker ligefrem nedslaaende. Men har man først vænnet sig til denne enkelhed, saa tiltaler den en, og man vil tilslut foretrække disse nøgent udseende smaa huse fremfor de opstasede leiepaladser i andre storbyer.

Eneboligen, som fra England har begyndt sit seierstog over fastlandet, giver ogsaa mange steder hovedstaden dens præg. Endog i arbeiderkvartererne i den østre bydel staar der smaahus efter smaahus. Indtrykket er her ofte virkelig romantisk. Men ellers har man som regel følelsen af en uhyre ensformighed. Kasernebygninger, hvori et helt folk er stuvet sammen, strækker sig saalangt øiet naar. Intet sted er der udgang fra denne endeløse labyrint af gader og smug. Og der er intet, som bryder ensformigheden, knapt nok nogen større butik. Man skal huske, at der her kommer en boghandel paa kanske hundrede tusend mennesker.

Denne grænseløse ensformighed og dernæst planløsheden i det hele anlæg er det, som gjør det saa vanskeligt at finde vei i London. Til en viss grad angiver vel Themsens løb retningen af gadelivet. De to store færdselsaarer, Oxford Street og Strand, som forbinder Westend og City, løber omtrent parallelt med floden. Men London har næsten fuldstændig gjennemført byens deling i forretningsgader og beboelsesgader. Et par minutter fra Strand er vi allerede i et typisk arbeiderkvarter. Og gaar man fra Oxford Street nordover henimod det britiske museum, saa finder man, medens larmen fra den kolossale trafik endnu sidder i ens øre, pludselig stille pladse med høie gamle trær, og omkring dem ærværdige adelshuse. Paa plænerne sidder kanske i kurvstole unge piger med en roman i haanden. Det er et billede af stilhed og fred. Her er nu boardinghusenes by. Gade op, gade ned er der ikke andet end pensionater. Her ligger ogsaa de bekjendte squares, indhegnede anlæg med grønne plæner og deilige gamle trær. Bare de nærboende har adgang, og disse lykkelige kan saaledes glæde sig ved midt i storbyen at nyde alle behageligheder ved en egen park.

Man har, ikke med urette, kaldt London en stor landsby. Mange steder paa dens vældige omraade gaar man i rent landlige omgivelser,

og omnibuslinjernes yderste stoppesteder gjør ofte indtryk af landsens vertshuse. Men allermest hjælper Londons berømte parker en til at slippe den trykkende følelse af at leve midt i et kaos af husmasser. Ved sin størrelse og sin naturlighed adskiller de sig fra anlæggene i fastlandets storbyer. Trærne staar noksaa spredt; mest er det vide, saftiggrønne græsflader. Bare her og der strækker en gammel kjæmpe af et

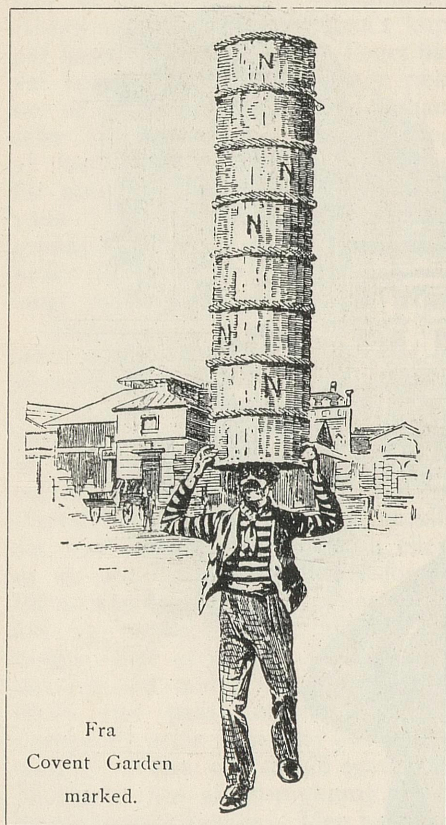
Waterloo-broen.

træ sige høit op i den røgtunge luft. Ved afvekslingen mellem dale og høidedrag skjules husene omkring for øiet. Og naar f. eks. ungdommen spiller kricket paa de vide flader i Regentparken, har man i sandhed ingensomhelst følelse af at være i en storby. London ligger overhovedet paa bakket grund, og fra Hampstead Heath kan man se ud over hele det uhyre hav af huse.

*

I denne ramme skifter saa livets billeder fra dag til dag. Blandt illustrationerne til denne artikel er der en tegning af en londonsk policeman. Og kanske er der intet, som impo-

nerer en fremmed slig som denne stilfærdige, betænksomme ordenens vogter. Det er omtrent den eneste uniform, man ser paa Londons gader. Selv droskekusken, som med mesterskab styrer sit sirlige, tohjulede kjøretøi, kaster vrag paa livreet,

Fra Covent Garden marked.

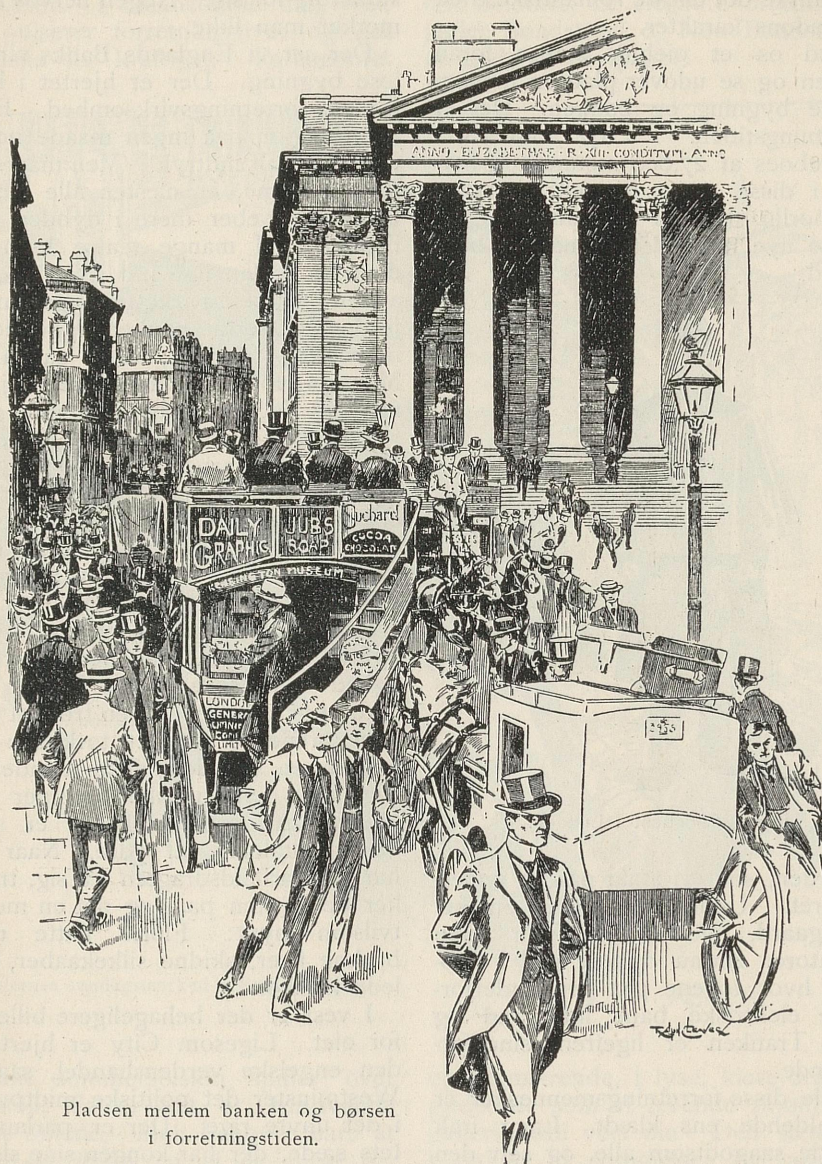
ja endog paa den lakerede cylinder, og sidder stolt paa sit høie sæde, klædt efter moden, gjerne med en blomst i knaphullet. I det hele har gadelivet et sterkt demokratisk præg.

Det er en uhyre menneskemasse, som strømmer op og ned gjennem Strand og Oxford Street. Vognfærdselen i Cheapside eller foran banken og børsen ligner et kaos. Den fremmede, som fra en omnibus ser ned i hvirvelen, tror hvert øieblik, at nu staar det hele fast, nu kan man hverken komme frem eller tilbage. Men i næste øieblik løses knuden op, den ene vogn, den ene omnibus efter den anden skiller sig fra klumpen, og færdselsbølgen ruller rolig videre.

Der er overhovedet en ligefrem forbløffende ro og sikkerhed i færdselen. Aldrig høirøstet befaling eller skingrende ordstrid. Politibetjenten løfter haanden, vognrækken staar som en mur, og fodgjængerne strømmer over gaden. Et nyt stumt signal, og vognene ruller igjen frem. At regulere færdselen og beskytte publikum er hovedopgaven for en londonsk politimand. I modsætning til f. eks. det tyske politi har han intetsomhelst militært udstyr, ingen synlige vaaben. Sin kølle, som han i tilfælde kan bruge meget energisk, bærer han gjemt i lommen. Men derfor er det ogsaa som regel ualmindelig kraftige og høie mænd. Deres forekommenhed mod kvinder og børn er vel kjendt.

Men om den fremmede altsaa kan føle sig fuldstændig tryg i gadelivets hvirvel, saa vil han paa den anden side ikke overvinde den knugende fornemmelse af at være ensom, overladt til sig selv i denne menneskehavets ørken. Intet sted er enhver saa ganske og aldeles beskjæftiget med sig selv, uden øie for andre, som netop i London. Det er ikke saa, at en fremmed bliver uvenlig behandlet; men man er luft. Dette gjælder ogsaa for de udlændinger, som i længere tid har boet i London. Her kan virkelig enhver bli salig paa sin egen maade. Uforstyrret i sine vaner og skikke lever de forskjelligste folk og racer fredelig side om side: polakker, russer, tyrker, armeniere og jøder. I Londons City kan man gaa ind i en tysk restaurant,

spise sauerkraut og drikke münchenerøl uden at høre et engelsk ord. I Soho kan man ligesaa vel som i Toskana nyde sin spaghetti og chianti, i Eastend beruse sig med opium som i Kina.

Pladsen mellem banken og børsen i forretningstiden.

Man ved, hvor puritansk streng søndagen er i England. Men jøderne i London har alligevel lov til om søndagen at holde et aabent marked, hvor de handler med alle ting mellem jord og himmel.

Der er ingen plagsom tvang i det offentlige liv. Man skal ikke an-

melde for politiet sin høiheds ankomst. Efter lyst kan man dukke op og forsvinde i det store folkehav. Dette er kanske det eneste romantiske træk i Londons karakter.

Lad os et øieblik stanse foran børsen og se udover pladsen mellem denne bygning og banken. Det er forretningstiden. I City, som alt i alt beboes af 27,000 mennesker, færdes i disse timer omtrent 360,000. Uophørlig bringer omnibusser og vogne nye mængder til, næsten bare mænd.

En politibetjent i London.

Jorden, som vi staar paa, er undermineret. Under os ligger en hel banegaard, og fra den fører igjen elevatorer endnu dybere ned i dybden, hvor togene paa den underjordiske elektriske bane løber ud og ind. Trafiken er ligefrem sindsforvirrende.

Alle disse forretningsmennesker er paafaldende ens klædt. Lang frak har de saagodtsom alle, og selv den yngste kontorist bærer med stolthed sin cylinder. Men om sommeren pleier man ogsaa at gaa barhovedet over gaden.

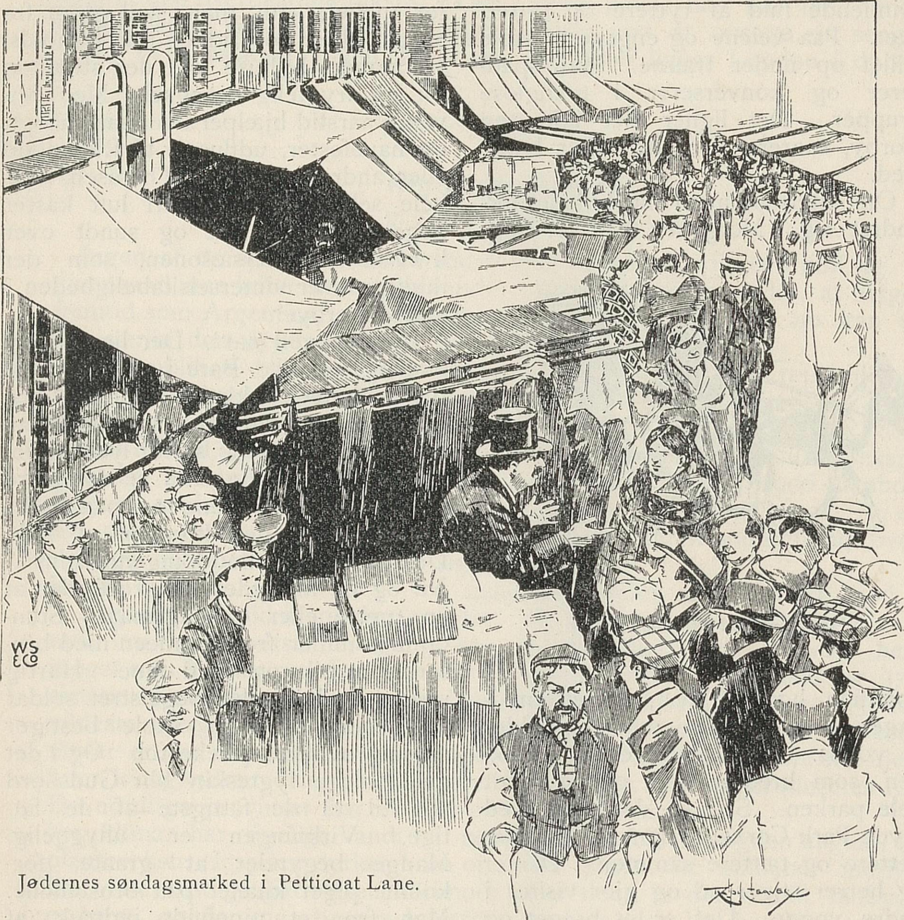
City gjør indtryk af at være et eneste vældigt kontor. Men trods al travlhed gaar arbeidet ogsaa her stilfærdig for sig. Nogen nervøs hast merker man ikke.

Der ser vi Englands Banks vinduløse bygning. Der er hjertet i hele jordens forretningsvirksomhed. Bygningen gjør paa ingen maade noget monumentalt indtryk. Men man skal ikke glemme, at næsten alle huse i London stræber mere i dybden end i høiden. I mange teatre kommer man fra gaden lige ind i første eller anden rad; hele parkettet ligger under jorden. Overfor banken ligger lordmayorens residens, det saakaldte Mansion House. I en sidegade gjemmer sig det ærværdige Guildhall.

Tæt bag City begynder Eastend. Her er det arbeiderne, som giver gadebilledet dets præg. En velstillet engelsk arbeider er i klædedragt og væsen ikke meget forskjellig fra borgerne. Men det store flertal af kropsarbeidere, for ikke at tale om de arbeidsløse, er alt andet end lystelige at se til. Af den berømte renslighed hos det engelske folk er her ikke spor tilbage. Luen trukket ned over ørene, et broget tørklæde om halsen, en snadde mellem tænderne, slig ser den typiske arbeider ud. Heller ikke arbeiderskerne er synderlig tiltalende af ydre. Naar de har lagt arbeidsdragten fra sig, trækker de pynten paa, og det en meget tvilsom pynt: Flotte hatte med brukne fjær, skidne silkekaaber, hullede lakssko.

I vest er der behageligere billeder for øiet. Ligesom City er hjertet i den engelske verdenshandel, saa er Westminster det politiske midtpunkt i det uhyre rige. Der er parlamentets sæde, der har kongen sine slotte og klubberne sine paladser. Og de store parker gjør denne bydel til saa behageligt et sted at bo, som der findes i nogen storby.

Westend er skuepladsen for londonersæsonen. Modsat alle andre storbyer har London bare en sommersæson. I maanederne mai, juni, juli pulserer forretningslivet og det politiske liv kraftigst. Parlamentet er samlet, den engelske adel kommer fra sine landslotte til byen, de fornemme kvarterer Belgravia og Mayfair befolkes, de elegante forretningsgader Bondstreet og New Bondstreet er fulde af ekvipager.

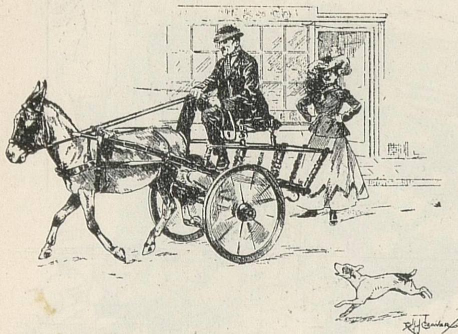
Jødernes søndagsmarked i Petticoat Lane.

Naar sommersolskin spiller over London, da er det et henrivende friskt billede. Man behøver bare at stille sig foran en af de mest bekjendte modeforretninger for at kunne nyde gratis det skjønneste skuespil, som England har at byde. England er de skjønne kvinders land. Friske og blomstrende, i lyse, klare dragter glider de som et levende skjønhedsgalleri forbi vort øie. Den særegne blanding af fornøielser og arbeide giver londonersæsonen dens karakteristiske præg. Selskabelige, politiske, kunstneriske begivenheder veksler. Covent Garden opera samler

alle stjerner i verden; Rejane, Sarah Bernhardt kommer over Kanalen, selv tyske dramaer kan man i denne tid se fremført i det store verdenscentrum.

En morgen i Hyde park. Den lange rideallé — Rotten Row — er vrimlende fuld af ryttere og rytter-sker. Paa veiene og engene er stole stillet op under trærne. Man spadserer og konverserer i tvangløse grupper. Det ligner slet ikke en storby, snarere et første rangs badested.

Om eftermiddagen har billedet forandret sig. Morgenen var for ung-

Handelsmand fra Øst-London.

dommen høit til hest, om eftermiddagen kommer den modnere alder til vogns. Uden ende er vognrækken, som kredser flere gange rundt hele parken. Saa er det stans ved Hyde Park Corner, vognene kommer tættere og tættere sammen. Damer og herrer stiger ud og gjør visiter i andre vogne. Det er et broget og livligt billede. Her har man ogsaa leilighed til at beundre — eller smile af — det engelske aristokratis rigdom og konservatisme. Gammeldagse karetter med store vaabenskjolde, pudrede kuske og tjenere, sligt ser man i massevis ved siden af de eleganteste moderne kjøretøier. Almindelige leiedrosker har ikke adgang, saa der er intet, som forstyrrer det aristokratiske ensemble.

Kommet hjem igjen, gjælder det at gjøre toilette til middagen. Aftenen er saa igjen viet til fornøielser. Det londonske selskabsliv har ikke lutter gode sider. Stadig er der altfor meget, som man skal gjøre fra sig paa altfor kort tid, og i de forholdsvis trange byhuse kan der stundom bli en frygtelig trængsel. Men den vakre aarstid hjælper over saa mangt, og havefester, udflugter til Richmond eller andre steder ved Themsen, idethele selskabelighed i fri luft kaster noget muntert, lyst og sundt over livet i londonersæsonen, som der ikke er over vinterselskabeligheden i andre storbyer.

London ved nat! Der ligger City øde og forladt. Bare i enkelte, mest tyske kafeer skinner endnu lys. Ellers er husvogteren og politibetjenten de eneste, hvis skridt lyder gjennem gaden. I Eastend er der mere liv. Ved vertshusene og paa gadehjørnerne er der klynger af folk. Der høres fremmed klingende musik. Nu og da afbrydes kanske freden af en trætte eller et slagsmaal. Stundom kommer frelsesarmeen med brusende musik og hvid fane. Hurtig reises et alter. En begeistret soldat af general Booths skole bestiger en improviseret prækestol. Og i det gule, blege lygteskin blir Guds ord talt til de fattigste af de fattige. Virkningen er uhyggelig. Mange begynder at graate, forkomne piger knæler paa brostenene. Man faar et pinefuldt indtryk af elendigheden, rodløsheden og ensomheden hos mange af disse stakkars mennesker.

Men det egentlige natteliv koncentrerer sig i Westend. Picadilly cirkus er midtpunktet. Her ligger de fleste teatre og de fornemme restauranter nær ved hinanden, og her er derfor i godt veir et livligt og høist

interessant skuespil, naar forestillingerne er forbi og tilskuerne spreder sig tilfods og tilvogns. I London gaar man selskabsklædt i teater, herrerne i kjole, damerne udringet. Overtøi er overflødigt i den milde nat, derfor kan hele gaden nyde godt af den overdaadige luksus. Der bruser det af silke og rasler af kniplinger over asfalten. Men bare en kort tid flyder denne bølge af rigdom og luksus gjennem Westends gader. Englænderen er en praktisk mand. Præcis kl. halv et er altsammen slut. Da slukkes ubønhørlig lyset i restauranterne. Og den som da ikke har reddet sig i en klubs sikre havn, han har intet andet at gjøre end at opsøge sin seng. Og lidt efter ligger London i dyb søvn.

Argentinas Opkomst.

Efter *M. Ruiz* i «L'Industrie Moderne».

Ingen af de sydamerikanske stater giver saadanne løfter om en glimrende fremtid som Argentina, og dette skyldes særlig den dygtige maade, hvorpaa republiken bliver styret. Bygning af talrige nye jernbaner, som bringer de forskjellige provinser i forbindelse med sjøen, bortrydder den smaalige rivalisering, som før har fundet sted mellem hovedstaden og andre byer, og talrige skarer dygtige indvandrere nedsætter sig i landet.

Argentina er ikke mindre end tre mill. km.² stort, altsaa fem gange saa meget som Frankrige. Det har uhyre sletter og samtidig den nye verdens vildeste bjergegne. I de østlige provinser er der vidtstrakte græsgange, hvor kvægopdræt drives i det store. De nordlige provinser har et udmerket klima, har rigeligt vand og rig plantevekst. I syden dyrkes korn og vin. De vestlige provinser derimod er tørre, og der maa bruges kunstig vanding, men ogsaa her opdrættes store kvæghjorder.

Republikens fornemste rigdomskilde er jordbrug og kvægopdræt. Hvor vigtig dette sidste er, vil man forstaa af, at Argentina aarlig udfører 2 mill. stkr. kvæg og desuden 260 000 heste. Af hestehaar udføres 2 mill. kg. Kornavlen er øget saaledes, at Argentina istedetfor at indføre nu kan udføre hvede og mais.

I 1870 anslog man republikens samlede handelsomsætning til 400 mill. frcs., i 1875 560 mill. I 1888 var importen værd 642 mill. og eksporten 500 mill. frcs., i 1906 henholdsvis 1 350 og 1 466 mill. frcs Nu er den samlede handelsomsætning over tre milliarder.

Handelen med frosset kjød hører til de vigtigste indtægtskilder. De 9 selskaber, som arbeider hermed, sælger aarlig 4 mill. faar og 375 000 stkr. hornkvæg. Der er 35 sukkerraffinerier, der producerer 130 000 tons sukker, 14 000 tons mere end hjemmeforbruget. Af mel produceres 108 000 tons til eksport.

Hvad folkemængden angaar, saa er der plads for millioner indflyttere. For tiden er der 5 mill. indbyggere, medens der let kunde ernæres 100 millioner. Man maa dog ikke tro, at det er et nybyggerland uden moderne komfort. Elektriske sporvogne farer gjennem gaderne i Buenos Ayres, og man kan kjøre over Pampas i elegante Pullmanvogne. Endelig eier landet 51 000 km. telegraflinjer.

Reformbevægelsen i Persien.

Efter *Wanderer* i «The Contemporary Review».

Reformbevægelsen i Persien er ikke af ny dato, og den maa paa ingen maade bedømmes efter de to sidste aars begivenheder. Disse begivenheder er snarere en tilfældig episode i dens historie, og saaledes ser ogsaa de intelligenteste persere selv paa dem.

Perserne er et intelligent, udviklingsdygtigt, gjestfrit og selskabeligt folk. De har en mild og høisindet natur. De er meget ømfindtlige overfor andres mening om dem, især naar det gjælder intellektuelle ting. De har mere lokalpatriotisme end fædrelandskjærlighed. I moralsk henseende er det lettere at faa dem til at overdrive sin pligt end til at udføre den nøiagtig. De er meget forretningsmæssige i sin tankegang; men deres beregninger gaar altid ud paa at gjøre et kup. Hvis man i forretning eller i almindelig færd gjør simpelthen hvad man bør, uden at søge hverken synderlig fordel eller ære, saa vil en saadan opførsel forekomme dem haabløst banal. De er derfor meget upaalidelige, og europæerne finder dem karakterløse.

De er overordentlig flinke til at efterligne, og de føier sig let efter hvilkensomhelst forandring i forholdene. Dette synes at hænge sammen med deres mangel paa dybde. Dog maa man ikke tro, at de paa alle maader er saa overfladiske. En perser er ikke nogen dumrian; i mange ting ser han dybere end en europæer.

Perserens karakter blir sterkt paavirket af hans religion — mahomedanismen — og dette er han selv fuldt opmerksom paa. I landet er der endnu en del parsere, som følger Zoroasters lære, og den ovenfor givne beskrivelse af den persiske karakter gjælder ikke dem. Der er nogen raceforskjel. De persiske mahomedanere har en del arabisk blod i sine aarer, medens parserne er rene ariere. Man har rig leilighed til i Persien at studere religionens indflydelse paa karakteren. Parserne er gjennemgaaende karakterfaste mennesker, flittige, hæderlige og dygtige. Alle disse gode egenskaber taber de i løbet af et par generationer, om ikke øieblikkelig, naar de blir mahomedanere.

Da Persien kom i berøring med lande, som var paavirket af den europæiske civilisation, var det tydeligt, at der snart maatte reise sig krav paa reformer. Og ligesaa tydeligt var det, at reformbevægelsen vilde bli væsentlig religiøs.

Den persiske form af mahomedanismen er meget forskjellig fra den sunnitiske i Tyrkiet eller Arabien. Den blev i virkeligheden indført for at udhæve forskjellen mellem perserne og den øvrige del af den mahomedanske verden. Og som sædvanligt ved ethvert religiøst skisma, har den i aarhundreder vist tilbøielighed til at afføde nye sekter. Nu skal man lægge merke til, at den ikke indbefatter i sit system landets verdslige styre. Shahen er ikke den persiske islams konge. Derfor er det, at landets regjering og den nationale religion rivaliserer til en viss grad om det virkelige herredømme over folket.

Efter den ortodoxe tro var Mahomed den første af tretten herskere i et

hierarkisk dynasti; det bestod af ham og de tolv imamer. Den sidste af imamerne var Mahdien eller Mehdien, som efter sunniternes lære endnu ikke er født, men efter persernes tro blev født for mange aarhundreder siden og nu lever skjult i en fjern del af verden. Mahdien er deres virkelige hersker, og shahen er teoretisk bare en regent; som saadan har han gjennem mullaerne betalt leie af sit palads til den fraværende Mahdi. Mullaerne har stor magt; halvparten af regjeringen er i deres hænder; deres høieste klasse, mujtahiderne, kan give autoritativ fortolkning af omtvistede steder i koranen. Der er en mujtahid i hver landsby, og i hver by er der mange. Dette er betydningsfuldt at huske; for skjønt de ikke har samvittighedsfrihed, saa har de dog frihed i sin fortolkning af koranen. Og det er klart, at hvor der er mange af dem, vil denne frihed til en viss grad ogsaa gjælde lægfolket.

Men da mujtahiderne ikke staar i forbindelse med Mahdien, saa kan de ikke gjøre meget store forandringer i Islams lære. Bare fire mænd, kjendt som bab'er eller «adgangsporte», havde efter hinanden forbindelse med Mahdien fjernt borte, og det er nu aarhundreder siden den sidste bab negtede at udpege nogen efterfølger.

Dette er en meget gunstig jordbund til fremvekst af nye sekter. Og af sekter, mere eller mindre uortodoxe, har der altid været fuldt op i Persien. Det er da naturligt, at en persisk reformator vender sig til religionen. Gaar ikke hans reformsystem ud paa religiøse forandringer, saa maa det mislykkes; for han vil ikke faa nogen med sig. Heller ikke vil det nytte at gaa udenfor grænserne af den persiske mahomedanisme. Et folk med sterkere nationalfølelse kunde kanske bevæges til at tage op igjen sin gamle tro. Men at prøve paa at gjenindføre ildtilbedelsen i Persien vilde være pur galskab.

Babi-bevægelsen, som fandt sted for omtrent otti aar siden, var netop, hvad man kunde ha ventet. Dengang hin bab først optraadte som en islamitisk profet, var folket i Persien naturligvis ikke i saa nær berøring med Sydrusland og Indien, som det er nu. Men det havde dog begyndt at forstaa civilisationens fortrin, og det ønskede at ha mere samkvem med de fremmede, civiliserede folk, end dets religion tillod. Desuden var styret i Persien haabløst elendigt. Da nu bab'en blev leder for en politisk-religiøs bevægelse, udbrød der et oprør, som, skjønt det mislykkedes, paa ingen maade var betydningsløst.

Den nye lære var rettet mod den intolerance og sneversynthed, som pleier at følge med Islam. Men oprøret blev slaaet ned af den persiske regjering, lederen blev henrettet, og hans mænd fik lide den forfærdeligste tortur, den de udholdt med stort mod.

Efter forskjellige omskiftelser kom bevægelsen under Behau'llahs ledelse. Denne mand udgav sig for at være ham, som skulde komme, — den, som bab'en havde talt om — og en guddommelig person. Han tog den revolutionære tendens fra bevægelsen og udviklede den nye religions morallære. Den moderne behai betragter ikke de vantro som urene, tilslører ikke kvinderne, har bare én kone og er for øieblikket tilhænger af principet om samvittighedsfrihed. Som religion er behaiismen ikke værd synderlig opmerksomhed. Men som politisk bevægelse har den krav paa stor sympati. Den gjør det meget lettere at komme i samkvem med perserne, den baner vei til at faa skoler, aviser og alle den europæiske civilisations

opfindelser. Men den løser ikke hovedproblemet, nemlig hvorledes man skal faa paalidelige mænd til den udøvende magt i landet. Ved første øiekast synes behaiismen at gaa altfor langt; men dens virkelige svaghed er at den ikke gaar langt nok. Der er i den gamle religion en hel del tvilsom moral, som den ikke rører ved. Derfor er de karakterer, den skaber, ikke tilstrækkelig meget ærligere, sandfærdigere og paalideligere end efter den almindelige mahomedanismes krav.

Det er utvilsomt, at behaiismen har vundet en stor del af befolkningen over til sig. Men da sekten er hemmelig, har man bare meget usikre tal at holde sig til. Sandsynligvis har babisekterne omkring en million tilhængere, en tiendedel af befolkningen. Behaiismen er den eneste sekt med politisk betydning. Men her spiller det ind, at den ikke er ensartet. Kanske er der ikke mere end et hundrede tusind, som har religiøs interesse for den, medens de ni hundrede tusind bare har sluttet sig til af politiske grunde. Det er forstaaeligt nok, at de ortodoxe mullaer kan ha faaet den tanke at løse op rækkerne og trække til sig hovedmassen af sektens tilhængere.

Paa to kanter har mullaerne strid. Paa den ene kant er det med regjeringen og shahen for at vinde saa stor virkelig magt som muligt over folket. Paa den anden kant er det med babisekterne, som de ønsker at knuse. Nu var de persiske mullaer ivrig med paa at kræve en konstitution. Og saa er spørgsmaalet, hvad indflydelse dette krav paa en konstitution kunde ha paa den religiøse strid. I Persien er det altid vanskeligt at faa nøiagtig underretning; folket er pinlig utroværdigt. Dog er der et par kjendsgjerninger at gaa ud fra. Der var et forbund mellem mullaerne og et reformparti. Men var hele behaisekten med i dette reformparti, eller bare de ni hundrede tusind, som vi har regnet for de særlig politisk interesserede? Hvorledes forholdt de hundrede tusind sig, for hvem religionen var hovedsagen? Og desuden, hvorledes kom forbundet istand? Anmodede mullaerne dette reformparti om at slutte sig til dem, og lagde de saa sine planer bagefter? Eller lagde de først sine planer og fik saa flertallet inden reformpartiet med paa dem? Disse spørgsmaal er vanskelige at besvare, men de er meget vigtige. Og dette spørgsmaal er ogsaa betydningsfuldt: Hvis sekten dengang delte sig, vil saa splittelsen vedvare i fremtiden?

Udenfor al tvil er det, at mullaerne gjorde krav paa en konstitution, og at en del af sekten stod paa mullaernes side. Det program, som blev fremsat, havde to hovedpunkter:

1) Strengere haandhævelse af shiahlærens bestemmelser.

2) Indførelse af politiske reformer paa grundlag af en folkerepræsentation.

Tanken om en repræsentation blev forklaret paa to forskjellige maader. Nogle beskrev den som en slags gjenopvækkelse af den gamle raadsforsamling, den som høvdingerne i mahomedanismens første tid havde været bundet til at raadspørge. Andre forklarte den som et forsøg paa at indføre i Persien det konstitutionelle system i de europæiske stater. Denne forskjel viser, at programmet skulde tilfredsstille to partier med hvert sine maal. Og der kan ikke være tvil om, at disse to partier var mullaerne og deres tilhængere paa den ene side, og paa den anden det gamle reformparti, hovedsagelig tilhængere af behaiismen. Ganske sikkert er det, at det gamle reformparti blev skubbet tilside, og at den retning, som seirede, havde til maal at styrke den ortodoxe religion.

Mullaerne fandt sig pludselig i høi gunst som folkets ledere mod regjeringens undertrykkelser, og som sociale og politiske reformatorer. Men i provinserne havde man ikke fuld tillid til dem. Parserne rundt omkring blev rædde. Og en stor del af behaiisterne delte deres frygt. Dette skulde tyde hen paa, at mullaerne havde fremsat kravet paa en konstitution for derved at faa splittet behaiismen, og at de kun havde de politiske tilhængere af denne paa sin side.

Men udbruddene af fanatisme var dog meget mindre, end intelligente persere havde forestillet sig. Naturligvis fik man en viss følelse af, at europæerne nu regnedes for overflødige, skjønt den britiske legation i Teheran havde hjulpet det konstitutionelle parti i al venlighed. Men persere er ikke som europæere. Blandt dem er gavmildhed meget almindeligere end simpel taknemmelighed. Har man en halvkrone tilovers, er det klogere og mere økonomisk at give den til en mand som ikke har krav paa den, og som altsaa blir en takskyldig for en halvkrone, fremfor til en mand, som man selv skylder denne sum. Der er ingen glans ved at give sin halvkrone til denne sidste mand, og det berøver en desuden den glæde at ha faaet en halvkrone fra ham under mere eller mindre falske paaskud.

Men lad os vende tilbage til sagen. Saa snart det konstitutionelle parti havde vundet seier, viste det sig, at der var splittelse i leiren, og at reformpartiet ikke havde skilt sig ganske fra behaiismens maal og ideer. Mullaerne var endnu i spidsen for bevægelsen; men det blev uvist, om hunden vilde svinge med halen eller halen med hunden.

Det er ikke nogen bagatel, det her gjælder. Spørgsmaalet er, skal den konstitutionelle bevægelse ha virkelige reformer eller bare mullaernes interesser for øie? Man skal ikke se altfor pessimistisk paa udfaldet; det vilde være at undervurdere de meget store anstrengelser, som gjøres af den intelligenteste del af folket. Men selv om denne kanske har megen indflydelse, saa kan man nok nære tvil om det vil lykkes den at faa sine meninger igjennem.

Der er tre store vanskeligheder, som maa overvindes. Den første er, at forholdene i landet er blit saa forvirret under bevægelsen og den paafølgende forandring i styret, at kjøbmændene har svigtet. Mange af dem var før konstitutionelt sindet; nu staar de bent imod de nye ideer. De vil helst ha tilbage det gamle styre med dets undertrykkelser og udsugelser, naar bare muldyrveiene mellem by og by kan holdes fri for røvere.

Den anden vanskelighed er, at en meget stor del af den konstitutionelle bevægelses tilhængere er for kortsynte til at gaa med paa et virkeligt reformprogram. Man kan ofte høre ytringer som, at hvad der saa maa gjøres med hensyn til undervisningen, saa skal det i hvert fald ikke gjøres med britisk eller russisk hjælp. Før den engelsk-russiske tilnærmelse saa man i Persien med meget ublide øine paa Rusland, medens England blev regnet for ven. Nu tror man, at England og Rusland har truffet en aftale sig imellem angaaende Persien, og det vilde være vanskeligt at overbevise en perser om, at denne mistanke er grundløs. Overfor europæerne i det hele har man mere venskabelige følelser.

Den tredje og største vanskelighed er, at hele bevægelsen ikke passer for landet. Det persiske folk er ikke det mindste skikket til noget slags folkestyre. De har en vidtløftig etikette og kan paatage sig det eleganteste væsen; men de mangler fuldstændig al ansvarsfølelse.

Bevægelsen er ment at være national; selv om perserne var et meget fornuftigere og paalideligere folk end de er, saa vilde reformbevægelsen først faa virkelig mening, naar man kunde give dem en national idé. Persien ligner meget mere en øgruppe end et land. Fem sjettedele af det er ubeboet og ubeboeligt. Byer og landsbyer hæver sig ud fra omgivelserne ligesom øer i havet. Socialt og økonomisk er hver by og landsby afsondret fra de andre. Hvert sted har sine egne skikke og sine egne ideer. Men man føler ikke selv denne afsondring. Virkelige øboere har i almindelighed den følelse, at der maa være fastland et sted. Men ørken-øboere som perserne betragter verden som en uhyre ødemark med spredte bysamfund drysset ud rundt omkring. De spørger: «Hvilken by kommer De fra?» Og svarer man, at man kommer fra England, saa tænker de, at England er en by.

Kanske vilde veie og jernbaner faa dem til at ræsonnere anderledes; men de ting hører fremtiden til. Persien er den stolte eier af én jernbanestump. Den blev bygget af den nuværende shahs bedstefar i den hensigt at vise mullaerne betydningen af hans reiser til Europa. Den er nogle kilometer lang og gaar fra Teheran ud til en helgengrav. Med undtagelse af den store russiske militærvei fra Det kaspiske hav til Teheran er der praktisk talt ingen veie, hvis man da ikke vil give muldyrstierne dette navn.

I et saadant land maa folkets tænkemaade være fuldstændig kommunal, og alle politiske bevægelser maa være kommunale. Da nu konstitutionen var kommet istand, groede der op over hele landet byraad, som trods sin tvilsomme lovlighed øiensynlig var meget naturligere udtryk for folkeviljen end parlamentet i Teheran. Hvis den konstitutionelle bevægelse vedvarer, kan man vente en alvorlig kamp mellem den centrale og de lokale folkeforsamlinger. I sandhed, den nationale konstitutionelle bevægelse strider mod den persiske aand.

For at forklare, hvorledes bevægelsen kunde opstaa, maa vi ogsaa huske den russiske duma, Japans udvikling og seir, og persernes tilbøielighed til efterligning. Panislamitiske ideer, ført med af persere, som havde været udenlands, kan vel ogsaa ha gjort sit. Og heller ikke maa vi glemme, at perserne er hvide og føler, at de bør tage plads mellem de hvide folk.

Og der hænder ogsaa ting, som viser, at reformatorernes tanke om en national samling kanske ikke er rent meningsløs. I 1890 blev der dannet et engelsk kompagni for at udnytte koncessionen paa et tobaksmonopol, som shahen havde tilstaaet det. Ideen var ubetinget farlig; men det er let at kritisere bagefter. Klart er det, at foretagendet neppe vilde gaa glat, hvis ikke mullaerne var vundet for det. Dette havde man tilsyneladende forsømt. Der blev sendt et telegram til den øverste mujtahid, som er saa forsigtig at residere i Kerbela, udenfor persisk territorium. Han telegraferede tilbage: «Ulovlig!» Virkningen kan man tænke sig. Hver perser blev berøvet sin pibe, og landet holdt paa at komme i oprør. Shahen fik pludselig tæft af, at der kunde være en folkemening i Persien. Han tog koncessionen tilbage. Men selv om perserne altsaa kan enes, naar det gjælder tobakken, saa er det dermed ikke sagt, at de er istand til at udtrykke nogen fællesmening om slige ting som regjering og beskatning.

For nylig kom der meddelelser om gjentagne attentater mod shahen. Det saa ud, som om forøverne havde efterlignet de europæiske anarkisters

metode. Man kan ikke lade være at grunde over, hvad der kan ha bragt en østerlandsk revolution i et saa eiendommeligt spor. Enkelte ting bør man merke sig. Den mand, som for nogle maaneder siden myrdede førsteministeren, var en meget tro efterligning af de europæiske revolutionære. Han gik først til en fotograf og bestilte et portræt af sig. Han bad om, at fotografen maatte gjøre sig umage med det, da det sandsynligvis snart vilde bli værdifuldt. Ansigtet gav indtryk af en mand, som ikke pludselig, men gjennem en lang tid havde været forberedt paa at ofre alt for sin sag.

Alle ved, at der længe har været saadanne mænd i Persien. Til al lykke for landet har de havt førere, som har stillet sig absolut mod at bruge voldsomme midler. Dersom disse mænd nu er kommet under andre ledere, hvis formaal og motiver er omtvistelige, ja da kan man ikke undres over, at de virkelige reformatorer i Persien er misfornøiet med begivenhedernes gang.

Den konstitutionelle bevægelse i Persien har altsaa ikke lykken med sig i særlig høi grad. Men dette hindrer en ikke i at føle dyb sympati for de persiske reformatorer og deres sag. Heller ikke hindrer det en i at føle haab for dem. Persien er overraskelsernes land; der skal man ikke vente andet end det uventede. For nogle maaneder siden udstedte shahen et firman, som indeholdt principet om samvittighedsfrihed. Naturligvis kan man ikke vente, at en saadan forholdsregel skal ha stor øieblikkelig virkning; men hvis reformen gaar den vei, saa kan man bare sige, at i Persien er alt muligt. Den persiske karakter eier umaadelige muligheder, og folket har af naturen enkelte udmerkede egenskaber. Kunde de hindringer, som i aarhundreder har ligger i veien for den naturlige udvikling af deres karakter, igjen blive fjernet, saa vil Persien kanske paany efter sin lange dvale indtage sin plads blandt verdens store nationer.

En beundringsværdig Treenighed.

Efter *Jean Finot* i «La Revue».

Folk taler om medfødt godhed, men den er fremforalt en erhvervet egenskab, som vokser og dør i vor samvittighed. Skjønt af guddommelig skjønhed er den dog en menneskelig egenskab. Vi trænger en ny Pestalozzi til at opdrage de unges sind til godhed, og kanske der en dag bliver afholdt kurser i godhed. Det vil sikkert blive de unges kjæreste videnskab, og den vil blive i høieste grad nyttig for deres og samfundets lykke. I godhedens følge er kjærligheden ikke langt bagefter, ligesom solen følger smukt veir. Godhed og kjærlighed, to fortrolige søstre, er nødvendige betingelser for lykke. Og naar den herlige treenighed: godhed, kjærlighed og lykke engang er blevet til virkelighed, vil den aldrig mere forlade menneskets bevidsthed. Pligten til kjærlighed bliver ofte præket for os, men man glemmer sædvanlig at belære os om de moralske fordele.

Underbevidst Sjælsvirksomhed

og dens Plads i Dagliglivet.

«Der er to personer side om side i den samme hjerne; hver har sit særegne arbeide at udføre — én paa scenen og én bag kulisserne». *Taine.*

*

Spørgsmaalet om underbevidstheden er ikke nyt; allerede i 1885 skriver psykologen Cesca: «Det er et af de vigtigste og mest omstridte spørgsmaal i den nyere psykologi.» Først i de to sidste tiaar har dog teorien vundet den aktualitet baade i det videnskabelige og praktiske liv, som gjør, at den paakalder alles opmerksomhed. Man kan neppe tage et dagblad i haanden uden at en eller anden artikel har en hentydning til det underbevidste (ubevidste).

Betegnende for udviklingen er det, at medens den nævnte artikel af Cesca i lang tid citeredes som psykologernes orienteringsskrift kun er paa en snes sider, har man nu en omfattende literatur. Et af de sidste verker herom er saaledes paa 550 sider. («The Subconscious» af J. Jastrow, London 1906). Den største del af den psykologiske og psykopatologiske literatur, særlig den engelske og franske, betragter da ogsaa det underbevidste som en af de kjendsgjerninger, hvorpaa hele deres opfatning af sjælslivet hviler. Selv de skeptiske, doktrinære tyskere er i det allersidste kommet godt med, ligeledes russerne.

De ældste teorier daterer sig et par aarhundreder tilbage — til filosofen Leibnitz. De havde en mere spekulativ karakter. Først med den moderne fysiologiske psykologi har vi faaet en praktisk, erfaringsmæssig udredning.

Foruden de mere specielle fænomener, som kan iagttages under de hypnotiske og hysteriske tilstande, saavelsom i visse sindssygdomme, er der i dagliglivet en lang række af kjendsgjerninger, et overmaade vidt felt for iagttagelser, som tydelig viser, at der bag den sedvanlige bevidsthed, «under bevidsthedens terskel», men samtidig med og delvis uafhængig af denne, eksisterer en sjælsvirksomhed. Denne virksomhed maa vi betragte som en bevidsthedsform sideordnet med den sedvanlige.

Man maa dog have paa det rene, at de udtryk man betegner den med intet forklarer om dens sande væsen, ligesaalidt som bevidsthed i almindelig forstand lader sig forklare. Selvfølgelig kan den heller ikke direkte iagttages hos os selv; man kan kun paavise dens eksistens ved de virkninger den frembringer (kfr. æteren) og man kan iagttage forbindelsen mellem den almindelige (primære) bevidsthed og den underbevidste (sekundære). Den er som æteren et nødvendigt postulat, saafremt man ikke vil benegte selve kjendsgjerningerne.

De indtryk, som stadig møder os, særlig gjennem syn og hørsel, blir ikke uvirksomme eller isolerede; de danner forestillinger som igjen forbinder sig indbyrdes til associationer. Endel af indtrykkene optages bevidst, andre ubevidst, idet vor opmerksomhed umulig kan omfatte alle de indtryk, som møder os (f. eks. paa en spadsertur). Dog har ogsaa de sidste foranlediget en eller anden hjerne- og nervevirksomhed, f. eks. en bevægelse, eller de er uden videre optaget i vor erfaring.

Vi er saa vant til at denslags «gaar af sig selv», at vi i almindelighed ikke har nogen forestilling om, hvor indviklede f. eks. de mest dagligdagse af vore handlinger i virkeligheden er.

Man gaar i en befærdet bygade optaget af en livlig, interesseret samtale, eller fordybet i «funderinger» over et eller andet. Hindringer møder én ved hvert skridt; en spadserende stanser pludselig ligefor ens næse, saa kun en hurtig vending frelser fra sammenstød, der er en stadig bøien af tilhøire og tilvenstre; ved gadeoverskjæringer truer automobiler, cykler og arbeidsvogne, der er sølepytter som skal omgaaes, og dog kan alt dette ske tilsyneladende «automatisk», medens opmerksomheden er optaget paa andre hold. Det er kun en liden del af dette hjernearbeide, af alle disse bevægelser, som har været bevidste. Man har kanske mødt bekjendte, man skulde hilst paa, men først bagefter har det gaaet op for en, hvem den passerende var; en hel del sanseindtryk har ogsaa strømmet ind paa en fra butikvinduerne, fra larmen i gaderne og fra menneskevrimmelen.

Hvert øieblik maa nye befalinger udgaa fra centralstationen — hjernen; der maa handles raskt, skal alt løbe heldigt af, og der er tusind hensyn at tage. Selv har man dog ikke havt nogen anelse om alt det arbeide her er udført af hvad vi her betegner som den *ubevidste* eller *underbevidste sjælsvirksomhed*. Man kan ikke nøie sig med at holde det for en *automatisk* (reflexsiv) nervevirksomhed, heller ikke at det er betinget af vane.

En automat gjør altid de samme bevægelser, medens de i dette tilfælde er *plastiske*, d. v. s. lemper sig efter forholdene; vanen har ogsaa et indskrænket omraade, medens det her hvert øieblik gjælder nye situationer. Medens personen paa scenen — for at tale med Taine — er optaget af samtalen eller problemet, dirigerer personen bag scenen (maskinmesteren) alle de bevægelser, som udkræves.

Vanen kan heller ikke fungere saa automatisk som man gjerne tror, der udfordres ogsaa hertil en ledelse fra det høieste centrum. To mennesker spadserer, optaget af interesseret samtale. Ved de mest spændende steder i denne stanser de uvilkaarlig op, for igjen ligesaa ubevidst at fortsætte gangen naar spændingen slappes.

Professor Jastrow fortæller en morsom historie om en turist, som sad paa en café i Berlin. Han lagde merke til, at det hele 7 gange i løbet af en time hændte, at mænd, som traadte ind i caféen, snublede ganske voldsomt over dørtrinet. Han fik da vide, at der netop samme dag var indlagt et nyt trin istedetfor det gamle, udslidte, og at de nævnte mænd var stamgjester, som kom did hver dag. Hos disse var derfor bevægelsen over dørterskelen ubevidst indstillet.

En af de mest indviklede ubevidste bevægelseskomplekser er vel pianistens. Alle de enkelte noder i bas og discant, alle krydser og B'er skal opfattes, sorte og hvide tangenter adskilles, fingrenes hoppende bevægelser beregnes. Samtidig skal benene passe begge pedaler. Dertil som det vigtigste: foredraget og den personlige følelse, som skal lægges i spillet. Og trods alt dette kan pianisten faa tid til at tænke paa, hvilket indtryk spillet gjør, eller endog samtale med de tilstedeværende.

Mange hørsels- og synsindtryk, som synes at have gaaet os sporløst forbi, har dog fæstet sig ubevidst og forraader senere til vor forbauselse sin tilstedeværelse. En ung mand, sysselsat med studier, kom pludselig paa den tanke for spøg at telefonere til en ven, at der laa et vigtigt telegram

til ham. Medens han var ifærd med dette, traf han pigen, som fortalte, at der virkelig var kommet et telegram. Han maa da have seet dette, uden at have havt bevidsthed om det, og slige eksempler er ikke sjeldne; de forklarer mange tilsyneladende mystiske hændelser.

Vi kan høre paa en andens tale, uden at have begreb om, hvad han har sagt, først lidt efter gaar det op for os.

Noget lignende er tilfældet med saadanne fornemmelser (følelser) som f. eks. smerter. Sidste sommer fik en militær paa Gardermoen en «forvildet» kugle gjennem brystet. Han følte intet, før han blev gjort opmerksom paa skudsaarene; da besvimte han. I saadanne og lignende tilfælder, som at tandpinen stanser, naar man kommer til tandlægens dør, er der ganske vist en psykisk tilstand forhaanden, som svarer til hvad vi som bevidsthedstilstand kalder smerte.

Den, som «gaar i søvne», foretager de mest indviklede bevægelser. Han hører eller ser intet, men han kan klæde sig paa, gaa ud af huset eller gjennem vinduet, klatre op paa taget og gaa langs mønet saa sikkert som en akrobat. Det er «en drøm i handling, begyndt under normal søvn» (prof. Binet) og viser os en meget sammensat underbevidst virksomhed.

Mange ved af erfaring, hvordan det er muligt at vaagne til et bestemt klokkeslet — tidligere end det vanlige —, naar man bestemt foresætter sig det. Det samme ser man ved den saakaldte «posthypnose», hvorunder man som bekjendt kan befale en person at udføre en bestemt handling til et fastsat klokkeslet efter dage eller uger; uden at være sig befalingen bevidst i mellemtiden udføre den punktlig til den bestemte tid.

I begge tilfælder maa der være en vaagende, kontrollerende bevidsthed tilstede, som griber ind til ret tid.

Den «automatiske skrift», hvorved mange medier vækker forbauselse, har ogsaa tilsvarende, omend mindre indviklede foreteelser i dagliglivet. Mange har saaledes for vane at rable op ord og sætninger paa et papir, medens de samtaler. Under en mere udpræget form viser det sig, naar en student under en forelæsning kan skrive hele lange perioder af det hørte, medens bevidstheden er anderswo engagiert, uden at have begreb om, hvad han har skrevet, medens indholdet dog viser sig at være korrekt opfattet.

En anden serie danner de frie forestillinger[1]), som i sin videre udvikling fører til den skabende fantasivirksomhed. Mange af dagligsprogets udtryk er en betegnelse herfor. «Det faldt mig ind», «det kom af sig selv» o. s. v.; man taler om at tanker modnes, om at ruge over eller sove paa noget, hvorved man netop tænker, ikke paa en bevidst overveielse, men paa noget som fremstaar færdigt i bevidstheden, uden at man ved hvorfra eller hvorfor; — «som et hittebarn i en bylt, lagt for bevidsthedens dør».

Literaturens og kunstens mænd har længe været fortrolige med denne tanke om en slig ubevidst sjælsvirksomhed, hvor stoffet er omdannet, idéerne modnet og nye «aandsfostre» fremstaaet, uden at man selv ved hvorledes. Nietzsche siger om tilblivelsen af Zarathustra, at han nærmest har følt sig som tilskuer; Shakespeare og Goethe har udtalt sig paa lignende vis. Ibsen taler flere steder i sine breve om denne indre proces: «i de dage begyndte «Brand» at vokse som et foster indeni mig», — «det var mig en nødvendighed gjennem digteriske former at frigjøre mig for noget, som jeg i mit indre var færdig med».

---

[1]) Se artikelen om: Nye sider af sjælslivet, «Kringsjaa» for februar d. a.

Denne skabende uro, følelsen af et indre, delvis ubevidst arbeide og lettelsen ved at have gjennemlevet noget og blevet færdig med det, hører til alle aandelig producerendes erfaring, selv om det kun gjælder en eksamensopgave. Paa den maade er ogsaa mange problemer løst, mangt et helstøbt digt blevet til.

Mange mennesker er saa fantasirige at de har meget vanskeligt for at gjengive en tildragelse korrekt. De kan ikke adskille, hvad der er erindring og hvad fantasi. — Fjæren, som blir til 7 høns!

Drømmelivet er et ypperligt eksempel paa underbevidst virksomhed. Her synes de frie forestillinger at raade grunden alene; alle hemmende kræfter er lammet. Længst forsvundne barndomserindringer og senere tildragelser dukker op, de tilbageholdte følelser, skuffelser og ønsker betræder skuepladsen.

Dog viser det sig at en sceneinstruktør er tilstede, som formaar paa en forbausende kunstnerisk maade at forene disse elementer til de mest eventyrlige skuespil. Alt dette dog med et bestemt formaal, ofte symbolsk fremstillet, som det af og til lykkes os at tyde. Imellem kan der udføres et arbeide, den vaagne bevidsthed ikke har lykkedes at udføre, som naar skolegutten isøvne finder traaden i sin opgave, matematikeren løser et vanskeligt problem og musikeren komponerer en ny melodi. Saaledes fortælles det, at Tartini i drømme hørte djævelen spille en deilig sonate, som mesteren skrev ned, da han vaagnede.

Ofte bliver dagliglivets skjulte ønsker opfyldt i drømme eller der spredes lys over en sorg, en skuffelse, saa denne siden føles mindre tung. Til andre tider er det ubehagelige organfornemmelser, for hvilke drømmene søger at give en forklaring, i den hensigt at hindre en opvaagning. Bliver konflikten (smerten) for sterk, saa afbrydes søvnen trods det afledende forsøg.

Og selv under den sterke, drømfri søvn er der vaagende kræfter, som hvis det er nødvendigt holder en liden dør aaben paagløt ud mod omverdenen. En mor hører sit barns svageste klynk, en sygepleierske patientens mindste bevægelse, selv om et kanonskud i nabolaget ikke vilde vække dem. De fleste mennesker vaagner, naar deres navn udtales i almindelig tone nær ved dem og soldaten vaagner ved kommandoordet; med andre kan man føre hele samtaler, uden at de vaagner.

I slige tilsyneladende tilfældigheder som forglemmelser, forsnakkelser, ufrivillige vitser og lignende, finder vi ofte den samme underbevidste tendens.

Ubehagelige ting vi skal udføre glemmer vi let, ligeledes navne paa usympatiske personer. At forlægge en ting, saa vi har vanskeligt for at finde den igjen, betyder ofte, at vi sætter liden pris paa den.

Forsnakkelser viser ofte paa en komisk maade, hvad der delvis eller helt ubevidst har ligget bag ens tale. En tysk læge fortæller, at han sluttede sin samtale med en rig patient, hvem han forespeilede, hvor deiligt han skulde faa det i Syden, saaledes: «naar De, som jeg *ikke* tror, snart kan forlade sengen». Han maatte beskjæmmet erkjende for sig selv at denne fatale feilsnakkelse skrev sig fra et ubevidst ønske om at maatte faa beholde den rige patient endnu længer.

En vits træffer ofte paa en prik, hvad der ikke bevidst er beregnet, og har da gjerne en brod mod en eller anden.

Vore dagligdagse handlinger ledes ofte af underbevidste motiver, selv om de synes aldeles tilfældige. En dragt eller et plag man er kjed af

og derfor gjerne vil være af med, behandler man uvilkaarligt skjødesløst, en forlovelsesring som mistes, kan give et vink om kjølnede følelser o. s. v. — saakaldte symptomhandlinger. Prof. Freud fortæller han blev af sin søster gjort opmerksom paa, at en gjenstand paa hans skrivebord stak stygt af mod det øvrige udstyr. Ikke længe efter faldt den ved en uforsigtig bevægelse i gulvet, og professoren, som aldrig pleiede at slaa noget istykker, er sikker paa at det ubevidste ønske om at blive gjenstanden kvit, var aarsag til uheldet.

Uvilkaarlige tilnærmelser mod personer af det andet kjøn, som uberegnede bevægelser, har ofte et erotisk motiv (kfr. Bjerresagen). En forelsket ung mand kan pludselig befinde sig i den gade, ved det hus, hvor hans elskede bor — «ubevidst ledede hans skridt» som det heder i romanerne; paa samme mystiske maade drives forbryderen til at besøge stedet for sin ugjerning.

Musik- og literaturkritikere har vanskelig for at fælde en retfærdig dom ligeoverfor dem, de har noget imod. De samme «underjordiske» tendenser viser sig i det politiske og kirkelige liv. Saaledes tør vel den bitre strid nylig i anledning værdalskjøbet tilskrives en ubevidst kamp mellem land- og byinteresserne. Og i «kirkestriden» en — psykologisk forklarlig — ubevidst modvilje fra de konservatives side mod at beskjæftige sig med nye synsmaader og slaa ind paa andre tankeveie. Ofte kan ærgjerrighed og andre private interesser være drivfjæren til handlemaader, man selv tror at kunne tilskrive upersonlige bevæggrunde.

Vore stemninger — lyst- eller ulystfølelser — har som oftest et underbevidst grundlag. Professor Bleuler i Wien fik en ubehagelig efterretning en dag han var sterkt optaget. Han var sig derfor ikke dens rækkevidde bevidst og glemte den ganske. Færdig med sit arbeide havde han følelsen af et sterkt tryk, som om en ulykke var hændt, men først efterhaanden gik det op for ham, at aarsagen laa i den efterretning, han havde modtaget.

En glad stemning kan komme ganske umotiveret over en, som en gjenklang af et muntert samvær, en belivet festlighed den foregaaende eller en tidligere dag. Først bagefter kommer saa erindringen. Noget lignende er tilfældet med den som nylig har lidt en tung sorg eller skuffelse. Den triste følelse er der, straks man vaagner, men først om en stund er man klar over aarsagen. Ogsaa drømmene faar under slige forhold gjerne et trist præg, medens det som nævnt kan dukke lyse glimt frem fra et lysere parti af sjælslivet.

Efter det her anførte synes det klart, at vort sjælsliv er langt mere omfattende og maa tilkjendes en meget større betydning og selvstændighed, end psykologerne en tid har været tilbøielige til. Blandt andet synes vore erindringer at spille en saadan rolle, at de praktisk talt er uudslettelige.

Ud fra dette synspunkt kan man ogsaa bedre forklare sig personlighedens — «jegets» — natur som et organisk hele, sammensat, opbygget og næret af fornemmelser, forestillinger, følelser, af stræben, drifter, lidenskaber, kort sagt af alt, hvad bevidstheden er udtryk for. Og dette ikke løst forbundet, men dannende en enhed, saaledes at der altid kan konstateres et bestemt jeg, der trods alle forandringer har et konstant grundpræg. Derpaa beror jo baade ens egen selvbevidsthed og muligheden for at gjenkjende andre. Alt dette maa da tænkes «rummet» — udtrykket er kun symbolsk — i en for os ikke direkte tilgjængelig «underjordisk» bevidsthed, et «sjælsdyb»,

hvor alle vore oplevelser bliver til «vort kjød og blod». En analogi til den fysiologiske virksomhed, dog uden at tænke sig sjæl og krop som to selvstændige eksistencer.

Dette underbevidste arbeide vil man, som nævnt, kunne erfare ved al aandelig virksomhed; læser man f. eks. sprog og lader studiet hvile en tid, opdager man, at man har «lært» en hel del i mellemtiden. Stoffet har ikke alene fæstet sig bedre i erindringen, men har ogsaa vundet betydeligt i dybere tilegnelse og forstaaelse. Ved betydningsfulde oplevelser bliver det vitterligt, baade for en selv og andre, at personligheden har undergaaet en forandring, en sjælelig nydannelse; ens hele livssyn og karakter kan saaledes, ved denne indre proces, forandres paa forholdsvis kort tid. Dette kan ikke tænkes muligt, saafremt der ikke «under bevidsthedens terskel» fandtes materiale til en slig omdannelse.

Professor James siger herom: «Enhver personlighed, hos hvem det underbevidste liv udfolder sig rigt og hos hvem derfor motiverne modnes i stilhed, vil frembyde tilfælder, som ikke lader sig beregne eller forklare og som baade for personen selv og for andre synes at have et mirakuløst element i sig».

Ifølge alle disse kjendsgjerninger og erfaringer maa vi med den bekjendte engelske psykolog Myers drage den slutning: «Enhver af os er i virkeligheden et psykologisk væsen, langt mere omfattende, end vi selv aner».

Deraf følger, at den almindelige bevidsthed til enhver tid kun er istand til at vise os en ganske liden del af det virkelige sjælsindhold. Den er kun «en liden lampe, som lyser i det store skatkammer», — en spalte hvorigjennem vi faar et glimt af, hvad der er bag.

Man har derfor givet bevidstheds-indholdet navn af «bevidsthedskompleks» eller «bevidsthedslag» for at betegne dets specielle og indskrænkede omfang.

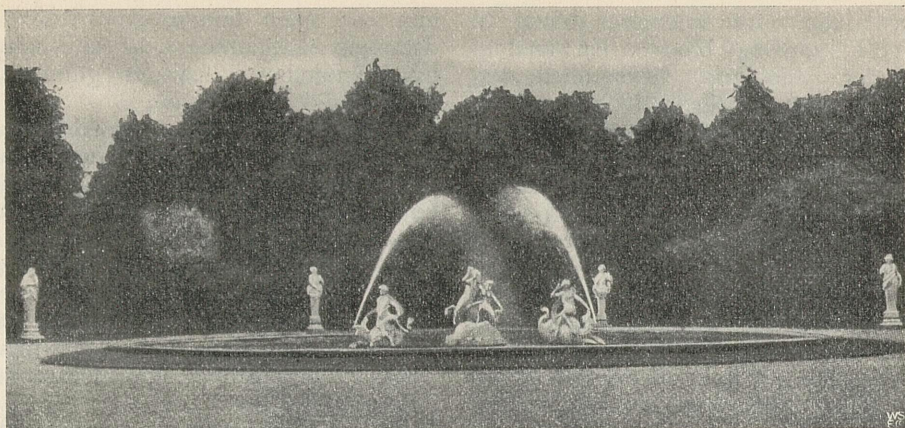
Disse komplekser eller lag træder tydeligst frem ved de sygelige fænomener, man kalder dobbeltbevidsthed og personlighedsspaltning etc., men hvortil vi ogsaa har noget tilsvarende i det daglige liv.

En ung mand, som har forladt hjemmet, er en anden person ude blandt fremmede og blandt nye kamerater, end hjemme; derimod føler han sig «som den gamle igjen» naar han kommer hjem paa besøg. Skoleeleven er en anden i klassen, end ude blandt kameraterne. De fleste mennesker tænker og føler anderledes i ferierne end under det daglige arbeide, — bevidsthedskomplekset er delvis et andet. Man er en anden i selskabslivet end i hjemmet, uden at der behøver at være nogetsomhelst paataget i det. Man kan «stryge» alvoret af sig, som man bytter en dragt, og den egte skuespiller er jo en udpræget type, naar det gjælder slige forvandlinger.

Det er, efter hvad vi har seet, vanskeligere — som en tysk professor siger — at tænke sig det ubevidste som ikke eksisterende, end at tænke sig dets reale virkelighed.

I ethvert tilfælde: «Bevidstheden lader os ikke kjende alle de psykiske processer, som foregaar i os. Det er en sandhed, som nutildags ikke lader sig bestride». (Professer P. Janet).

Christian Claussen.

Fontæne i Waddesdon Manor, England.

Skjønne Fontæner.

Efter «*Windsor Magazine*».

Blandt alle slags arkitektoniske bygverker er der neppe nogen, som udfolder en større mangfoldighed af former eller en mere forfinet kunst, end man kan finde i fontænerne. Naar man tænker dybere over tingen, saa er det jo heller ikke underligt, at *kilden* har inspireret til saa mange og skjønne kunstverker. Det livgivende vand har jo altid spillet en stor rolle i folkenes fantasi og religion.

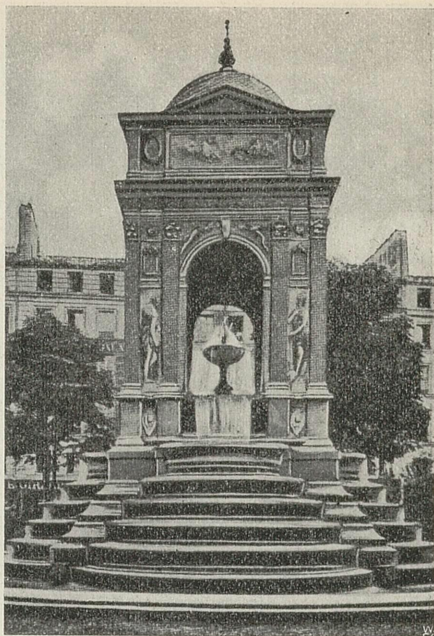
De gamle monumentale fontæner var i almindelighed forbundet med den religiøse tro, og helt til vore dage har kilderne havt en særegen betydning i religionen — en yndefuld fantasi, som endnu lever mange steder i verden. Vi ved bl. a. fra Pausanias, at fontæner var almindelige i det gamle Grækenlands byer. De var indviet til guder, nymfer eller helte og havde sin plads i templerne eller nær dem. Endnu har vi i de græske klassikere beskrivelser af meget dekorative fontæner, og i Pompeji er vi istand til at se de virkelige fontæner, baade offentlige og private, nøiagtig som de var i den klassiske tid. Romernes storartede vandledninger er ogsaa klare eksempler paa, hvilken betydning de gamle tillagde vandverkerne i sine byer.

Baade i oldtiden og i middelalderen var der altsaa en nær forbindelse mellem disse arkitekturverker og den religiøse tro. Det er let at forstaa, at der har dannet sig merkelige legender om mange fontæner og brønde, og ligeledes, at de helbredende kilder i mirakelgrotter har kunnet bevare sin verdensberømmelse helt til det tyvende aarhundrede.

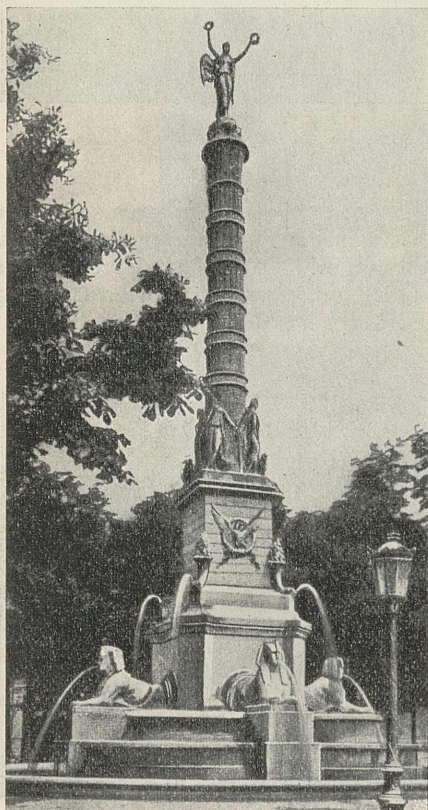
Der var megen underlig overtro af den slags i gamle dage. Om en brønd i Italien heder det, at den «gjør alle okser, som drikker af den,

hvide». I Bøotien er der en naturlig fontæne, som «farver alle faar, som smager paa vandet, sorte». En fontæne er kold om dagen og varm ved midnat. En anden har usædvanlig koldt og friskt vand om aftenen, men kogende hedt og bittert ved midnat. (Plinius.) I Idumæa er der en fontæne, Jobs fontæne, som en fjerdedel af aaret er mørk og mudret, den anden fjerdedel blodig, den tredje grøn og den fjerde klar. (Hesiod.)

Ogsaa fra middelalderen og den nyere tid kunde man hente mange eksempler paa overtroiske forestillinger om fontæner, brønde og kilder. Den aarlige pilgrimsfærd til Lourdes viser,

Fontaine Des Innocents, Versailles.

Fontaine Du Châtelet, Paris.

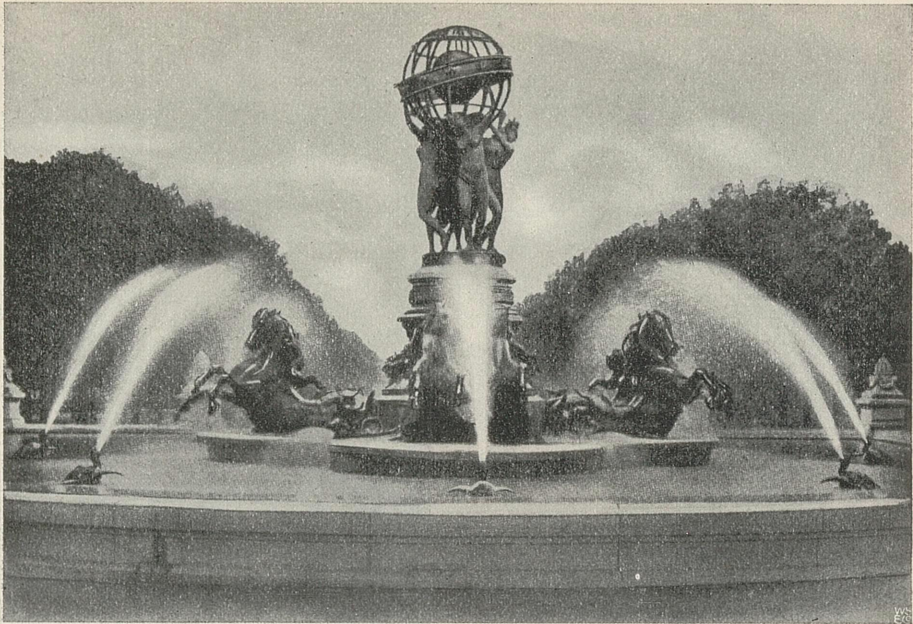
at denne overtro er levende den dag idag.

Af fontæner fra middelalderen er der en række tilbage rundt om i verden. Men udenfor Italien er der faa europæiske fra en ældre tid end det fjortende aarhundrede. Ved Poitiers er der en fontæne, som heder «Fontaine Joubert», fra det fjortende aarhundrede. Den har formen af et bassin, overdækket af et slags søilegang eller hvælving med udhuggede figurer og vaabenskjold. Endnu to fontæner fra den tid findes i Frankrige.

I England er der mange baade skjønne og besynderlige fontæner helt fra Henrik VIII's tid.

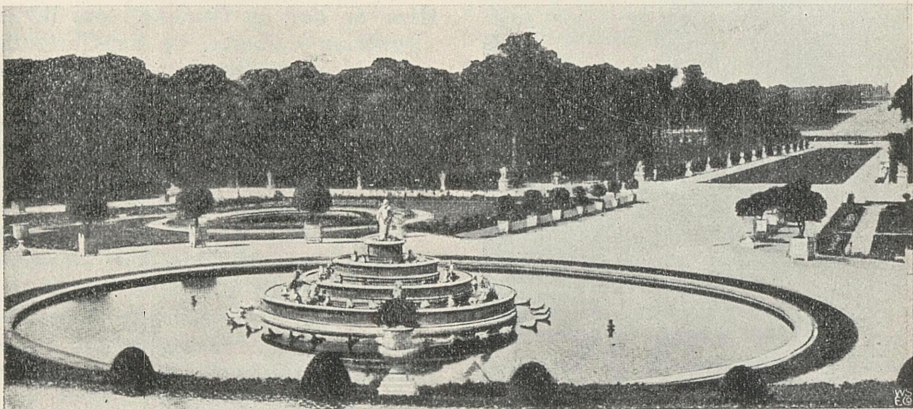
Endel af de vakreste fontæner findes i Rom. Fontano di Trevi, Fontano Principale og andre er berømte for sin skjønhed.

Paris har ogsaa mange fine arbeider, og især fontænerne i Versailles

Fontaine De L'Observatoire, Paris.

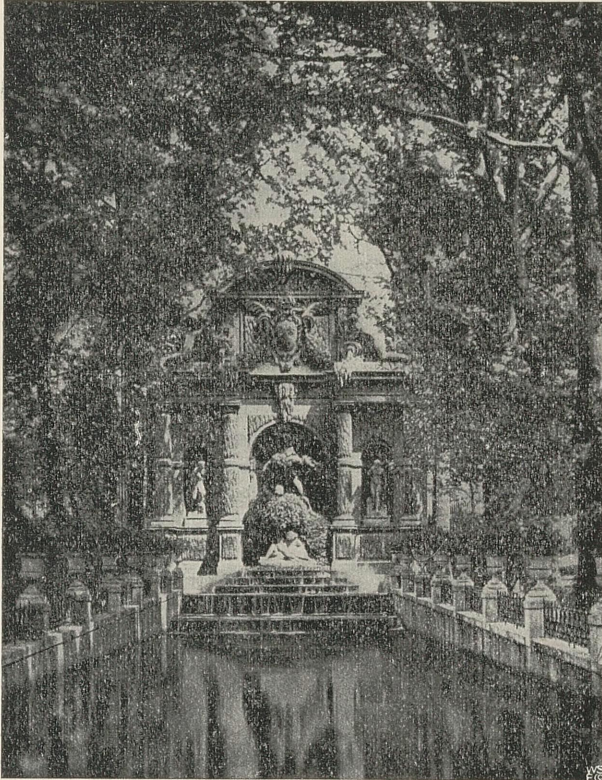
har verdensry. Særlig interessant er «Fontaine des Innocents», fordi den er byens ældste fontæne. Den skriver sig fra 1550 og er et udmerket exempel paa den almindelige form af fontæner i middelalderen. Over et bassin hæver sig en kuppel, hvilende paa søiler. Paa de fire sider rinder vandet ud over marmorterrasser og ned i det store og dybe bassin.

Bassin De Latone, Versailles.

Blandt de skjønneste og mest maleriske fontæner i Paris er de to paa Place de la Concorde, en paa hver side af obelisken. I det store bassin er der broncetritoner og havfruer. De slynger straaler op mod toppen af fontænen, og straalerne blandes med det vand som strømmer ud fra det mindre bassin der.

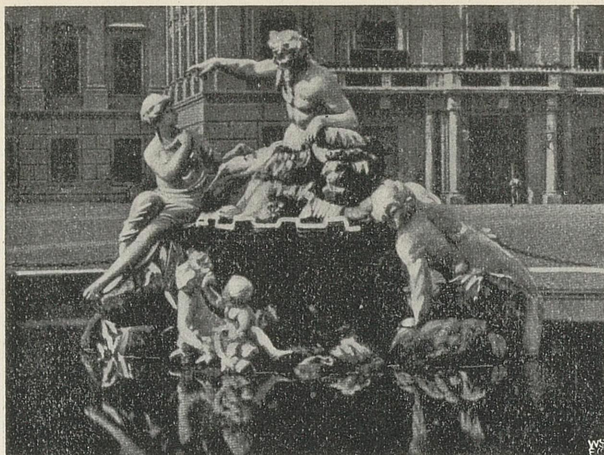
Et andet exempel er Fontaine Carpeau, som udmerker sig ved sin originalitet og morsomme idé. De skulpturer, som pryder denne fontæne, er overordentlig fine.

Fontaine Medicis i Luxembourghaven, Paris.

I Luxembourg-haven er den berømte Fontaine Medicis. Fra foden af fontænen er der et langt bassin med en fodsti paa hver side. De høie trær paa siderne hvælver sine grene over bassinet. Fontænegruppen forestiller Polyphemus, idet han overrasker Acis og Galatea. Det hele er høist malerisk og virkningsfuldt. Virkningen blir endnu mere forøget af efeu og vildvin, som slynger sig i yndefulde guirlander fra træ til træ.

«Bassin de Neptune» er det betydeligste af al den udmerkede skulptur i Versailles. Vandet springer bare ved særlige anledninger, og da koster fornøielsen omtrent ti tusind francs pr. time. Den øvre kant af

Fontæne udenfor det keiserlige slot, Wien.

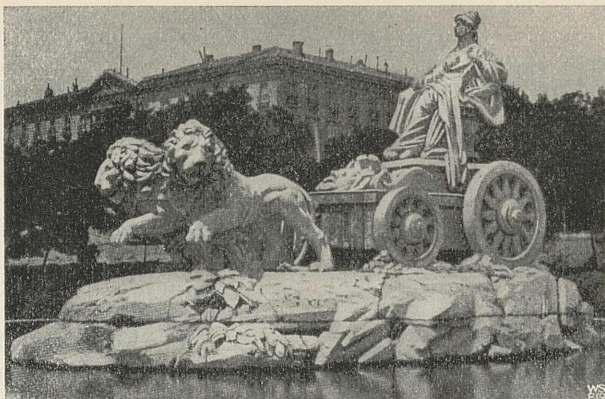
bassinet har to og tyve vaser af bly, ornamenteret med basreliefs. Herfra kastes høie vandstraaler. I bassinet er der tre umaadelige grupper, ogsaa af bly. Den midtre forestiller Neptun og Amphitrite, siddende i et stort skjæl og omgivet af nymfer, tritoner og søuhyrer. Den vestre gruppe forestiller Ocean hvilende paa en enhjørning, og den østre gruppe Proteus. Paa hver af kanterne er der en kolossal cupido.

«Bassin de Latone» har fem runde bassins, det ene over det andet i pyramideform. Paa toppen er der ogsaa her en mytologisk gruppe. Latona, Apollo og Diana anraaber Jupiter om hevn mod Libyens bønder, som har negtet Latona vand. Bønderne er forvandlet eller holder paa at bli forvandlet til frosker, firfisler og skildpadder. Fra alle kanter paa de forskjellige afsatser slynger de vand mod Latona. Kummerne er af rødt marmor, gruppen af hvid marmor, froskerne, firfislerne og skildpadderne af bly. Det hele er meget virkningsfuldt, naar vandet springer.

I parken ved det keiserlige slot i Schønbrunn, nær Wien, er der en berømt fontæne. Søguden staar paa toppen af en klippe, omgivet af sit mytologiske følge, tritoner og forskjellige af havets uhyrer. Det hvide marmor hæver sig overordentlig virkningsfuldt fra den den mørke klippe og mod en baggrund af mørkegrønt løv.

Blandt de mange fontæner i Wien er «Albrechtsbrunnen» et enestaaende exempel paa en fontæne med flere enkelte statuer. Midtfiguren, den største af dem, forestiller allegorisk floden Donau, som ernærer Wien. I nischer paa begge sider er der ti figurer; hver af dem forestiller en af de større floder i riget. Statuerne er verker af billedhuggeren Meixner, og de karakteriserer fortræffelig de elve, som de skal forestille. Fontænen var en gave fra keiser Franz Joseph I til hans hovedstad.

Leopold-fontænen i Innsbruck er et yndefuldt arbeide. Broncefigurerne, som sidder paa de fire hjørner af det store marmorbassin, er meget smukke. Fontænen er et monument over Leopold V, erkehertug af Østerrige, greve af Tyrol (1618—1632). Beliggenheden — foran teatret og omgivet af altid

Alcala-fontænen, Madrid.

grønne buske — forøger endnu mere fontænens skjønhed.

En gruppe af vakre fontæner skyldes kong Ludwig af Bayern. De ligger i parken omkring hans slot «Linderhof». Stedet er omgivet af høie fjelde og mørke granskoge, og der er storartede marmorterrasser, som fører jevnt ned fra de øvre til de lavere afsatser. Ingen arkitekt i det sidste aarhundrede har vist finere smag end den romantiske Ludwig, og da han aldrig tillod pengespørgsmaalet at hindre virkeliggjørelsen af sine ideer, saa var resultaterne enestaaende i storhed og pragt. Fontænerne faar vand fra reservoirer høit oppe i fjeldene; straalerne har derfor en voldsom kraft. Ogsaa skulpturen er al ære værd.

Den største Lykke for Børn.

I *Century Magazine* fortæller D. H. Bates om det tredie vendepunkt i Carnegies løbebane. Det første var, da han som gut fik arbeide paa en fabrik, det andet, da han blev fyrbøder ved en liden dampmaskine i et verksted, det tredie, da han blev telegrafbud i Pittsburg. Her fik han straks paalæg fra $11^1/_4$ til $13^1/_2$ dollars om maaneden. Og dette paalæg paa $2^1/_4$ dollars var, har Carnegie siden sagt, en større glæde for ham end alle de millioner han siden vandt.

Et barns største lykke, har Carnegie sagt, er at være født af fattige forældre. Da staar ingen tjenere mellem barn og forældre. Da er en mor alt for sit barn, og hans far er ham baade lærer og ven. Rigdom skaber ikke lykke, bare lidt mere af livets behageligheder. Der er faa millionærer, som ler.

Skal England miste Indien?

Efter *Alexandre Ular* i «La Revue».

---

1. Et Rige uden Grundvold.

Til sin store forbauselse har det europæiske publikum i det sidste seet sig nødt til at lægge merke til de indre forhold i Indien, et rige, hvis existens man næsten havde glemt. Man troede, det var fuldstændig roligt under engelsk styre, men saa viser der sig pludselig foruroligende symptomer. De alvorlige uroligheder ifjor viste det farlige had mellem den brahmanske og den muhamedanske del af folket og mellem dem begge og de engelske herrer. I Bengalen boykottede man engelske varer, og indfødte regimenter gjorde mytteri og blev opløst. Iaar har der vist sig en revolutionær terrorisme aldeles som i Rusland, og muhamedanerne prædiker den hellige krig. Hvad bærer saa fremtiden i sit skjød?

Det indiske keiserrige er akkurat 50 aar gammelt, skabt af det store sepoyoprør, der kunde knuses af en ubetydelig engelsk hær, fordi befolkningen manglede samhold og nationalfølelse. England overtog simpelthen det indiske kompagnis magtstilling, men dette var kun en ydre forandring, i realiteten forblev methoden den samme. Nu som for 50 aar siden styres Indien af nogle hundrede embedsmænd og holdes i tømme af en hær saa liden, at et almindeligt oprør vilde knuse den. De par tusen engelske embedsmænd bærer sig til stadighed ad, som det for enhver pris gjælder at understrege, at de er fremmede, og at forstørre yderligere den afgrund, som skiller dem fra de 250 millioner, som de skal styre. Dette lille fremmede oligarki har ingen rod i folket, og den dag, da det forsvandt under et oprør, vilde det indiske keiserrige være forsvundet, og det vilde overstige Englands kræfter at erobre det paany. Dette ved man baade i England og i Indien, og derfor er det næsten et mirakel, at denne regjering, som hænger i luften, og som ingen holder af, kan bevare sin magt.

Man maa ikke glemme, at englænderne, som ellers har emigreret til alle lande og skabt en indfødt engelsk befolkning der, ikke har bosat sig i Indien. De kommer der kun for at tjene sig en formue og saa hurtigst mulig forlade landet igjen. Dette giver atter det engelske styre en karakter af midlertidighed, som folket meget godt lægger merke til. Men England har bragt fred i Indien, gjort ende paa de talrige indre kampe, og fra europæisk synspunkt har det heri udført et ligesaa heldbringende som forbausende stykke arbeide.

2. Pax Britannica.

Det er dog ikke rigtig at fremstille Indien som en enhed, sønderrevet af «indre kampe». For 100 aar siden existerede dernede ved siden af hinanden ligesaa rige og mægtige stater som hos os, folk ligesaa forskjellige som russere og italienere. Trediveaarskrigen er kun en gjentagelse i liden maalestok af brahmanismens kamp mod den triumferende buddhisme, og Napoleons seire en sørgelig bagatel mod stormogulernes erobringstog. At sige, at Indien er en naturlig politisk enhed, hvis virkeliggjørelse er et beundringsværdigt

verk, som inderne bør være taknemlige for, det er det samme som, at vi europæere skulde ønske oprettet et «Europas forenede stater» under en oversjøisk magts overledelse.

En saadan fred kan synes meget ønskelig for de brede lag, for hvem økonomien er alt, og de utallige indiske bønder anser derfor Pax Britannica som en storartet velgjerning, men det er ikke dem, som danner det moralske tyngdepunkt i folket, de er politisk seet kun en raa masse, der aldrig har taget nogen del i udviklingen. Nu, da krigene er forbi, staar derfor for dem de nuværende herskere som de bedste af alle. Men dette beviser ingenlunde, at Pax Britannica er ligesaa heldig for de andre klasser af befolkningen. Det offentlige og private liv er regulariseret overalt, og en privatmands eller en stammes initiativ er sat ud af spillet. For de klasser, der som hos os danner befolkningens elite økonomisk og intellektuelt, handelsmænd, kapitalister, embedsmænd, militære, prester, kort alle, som har noget at tabe ved at faa en nivellerende magt over sig, for alle disse repræsenterer Pax Britannica ikke nogen direkte velgjerning. De foretrækker den væbnede fred og den mulighed for individuelt at gjøre sig gjældende, som nu er udelukket i Indien.

Ganske vist har dette været det eneste middel til at befæste det engelske herredømme, men den fordel at have sikret sig 150 millioner bønders velvilje opveies fuldstændig af skaden ved at lænkebinde og gjøre ufrugtbar folkets virkelige levende kraft, de herskende kaster.

3. Ødelæggelsen af den brahmanske Verden.

Ved at fratage de to ledende kaster deres tusenaarige opgave har den engelske regjering ikke blot ødelagt den gamle sociale organisation, men ogsaa skabt misnøie hos dem, som ved sin indflydelse paa mængden kunde have skabt en ledende myndighed, som den brutale magt aldrig vilde kunne maale sig med. Brahmankasten har ikke længere nogen politisk funktion, og dens religiøse magt er sterkt formindsket ved indførelsen af fuldstændig religionsfrihed. Kasten øgede netop gjennem intolerance sin magt, og nu ser den derfor sin position svækket og maa afmægtig se paa, at hele den samfundsordning, som var bygget paa kasteprincipet, efterhaanden falder i ruiner. Brahmankasten kan derfor ikke uden at svigte alle sine traditioner holde paa det engelske styre.

Endnu mere gjælder dette for den anden kaste, kchatriyas. Dens eneste existensgrund, det at føre krig, har simpelthen ophørt at være til, idet keiserdømmets fornemste stræben jo netop er at undertrykke al krig. Det er besynderligt, at de engelske styrere, trods deres umaadelige tillid til sit skaberverks fremtid, ikke en gang imellem bliver grebet af forfærdelse ved tanken om, at de staar ligeoverfor mindst to millioner specielt uddannede mænd, økonomisk uafhængige og frygtede af befolkningen, og som i al tid ikke har kjendt nogen anden livsopgave, som er dem værdig, end at føre krig og at herske. Englænderne *har* følt denne fare, og de har derfor bestræbt sig for at føre denne magt ind paa mindre farlige veie ved at benytte den i administrationens tjeneste. Men dette har kun havt den betænkelige følge, at de er kommet til bevidsthed om sin magt og mener, at landet kan styres ligesaa godt uden et fremmed oligarkis hjælp.

Heller ikke de lavere kaster, de producerende, har havt den nytte af det nuværende styre, som englænderne tror. Retslig er de stillet lige med de høiere kaster, men da man har ladet kasteprincipet bestaa, ind-

tager de paa langt nær den stilling i samfundet, som deres økonomiske indflydelse skulde berettige dem til. Dilemmaet er vanskeligt: at løfte disse kaster op vilde være at opirre krigerkasten, og paa den anden side virker opretholdelsen af kasteprincipet til at opirre de arbeidende kaster, der er sig sin vigtighed for almenvellet vel bevidst. De holder fred nu, men de vilde villig gaa med paa enhver politisk omvæltning, der vilde skaffe dem større indflydelse.

4. Asiatisk Moral og Vestens Ideer.

Man maa ikke glemme, at Pax Britannica har lagt en virkelig tvang paa et respektabelt antal millioner uden kasteorganisation, der baade af tradition og temperament er krigerfolk. Disse har man med meget lidet held søgt at paatvinge en helt ny verdensopfatning. Selv sikherne, hvoraf man har dannet den indiske hær, gjør jo hovedsagelig kun fredstjeneste. Alle disse folk vilde hilse keiserdømmets fald med glæde, saa de kunde begynde sit gamle krigerliv.

Langt mere betydningsfuld er dog Islams rivende udbredelse. For øieblikket er rigtignok ikke muhamedanerne fiendtlige mod det engelske herredømme, snarere dets bedste støtter, men dette er kun midlertidig, saalænge nemlig muhamedanernes stræben gaar ud paa at desorganisere den indiske verden og selv vinde hegemoniet. De fleste af de engelske styrere ser ligegyldig paa Islams forbausende fremskridt, og mange af dem ser det endog med glæde, fordi de anser Islam for et høiere trin i forhold til brahmanismen.

Den dybe afgrund, som skiller mellem indere og englændere, forklarer disse ud fra en gjennemgribende forskjel i moral. De finder hos inderne en mangel paa humanitet og følelse for menneskeværdighed, der gjør dem ligegyldige for andres ulykke, gjør dem lidet energiske og ligegyldige for alle andre love end de religiøse. Men der er en dybere psykologisk forskjel. Vesterlændingerne kræver den frie udfoldelse af sine personlige evner inden en ramme, som er lige for alle, inden et samfund bygget paa lov. Asiaterne kræver derimod en samfundsorden, som kun bestemmes af dem selv eller rettere ved umuligheden af at knuse de stridende individualiteter. De betragter samfundet som en ligevægtstilstand frembragt ved individernes frie tørnen mod hinanden, vi derimod vil have en social ligevægt opnaaet gjennem lovens lige pres paa alle. Asiaten ser derfor i loven en utaalelig tvang og uretfærdighed, fordi den ikke tager hensyn til individets karakter og motiver. Asiaterne har aldrig stiftet nogen republik, fordi da selv den høieste myndighed blir upersonlig, men derimod finder de sig i det værste despoti, fordi der da er en personlig magt.

Englænderne mener, at asiaterne anser enhver myndighed som en guddommelig institution, men dette er galt. For dem er menneskemagt og overnaturlig magt det samme. De gjør alt til menneskeligt, saavel naturens mystiske kræfter som de kræfter, der optræder inden samfundet. Af denne grund vil de gjerne se samfundsmagten i menneskeskikkelse. Staten, det er den mand, som har magten, loven, det er dommerens person. Heraf har asiaternes hele moral sit udspring. De kjender ikke medlidenhed og barmhjertighed i kristelig forstand; enhver faar kun, hvad han fortjener, og de tabende taber paa grund af sin egen svaghed. Til gjengjæld kjender de heller ikke vestens kappelyst; enhver finder sig i sin stilling. «Man maa finde sig i skjæbnen, thi den afhænger ikke af os,» er deres princip.

5. Islam og det britiske Styre.

Hvad moral angaar, er der ingen forskjel paa inder og muhamedaner. Men naar englænderne begunstiger Islams fremvækst, saa overser de, at muhamedaneren ikke arbeider for andre end sig selv, og at hans fornemste og bedst overholdte religionsforskrift er den om at gjøre politisk-religiøs propaganda. Og de glemmer, at muhamedaneren hader kristendommen vel saa meget som andre religionssystemer, der alle viger for den. For tiden er imidlertid keiserdømmet den vigtigste betingelse for muhamedanernes held, og dette er grunden til deres foreløbige loyalitet.

Ved keiserdømmets oprettelse var der i Indien ca. 40 millioner muhamedanere. Nu er der over 70 millioner, og propagandaen blir for hvert aar mere intens. Dette held betegner de lavere klassers reaktion mod kastevæsenet. De høiere kaster antager derimod ikke Islam, fordi de da maatte opgive sin priviligerede stilling. Islams fremvækst blir derfor det samme som en social revolution, der berøver de herskende kaster deres undergivne. Denne revolution begunstiges af det engelske styre derved, at det hindrer brahmanerne fra aktivt at gribe ind mod den.

Muligens venter englænderne taknemlighed herfor fra muhamedanernes side, og enkelte tror endog paa, at den panislamitiske bevægelse kunde komme til at gribe ind til Englands bedste, da jo dette er «det største muhamedanske rige i verden» og derfor vilde kunne gaa i spidsen for en politisk gjenfødelse af Islam. Disse synsmaader er af muhamedanere i engelsk sold udtalt paa de panislamitiske kongresser i Kairo, men kongresserne har bestandig stillet sig mod dem, og de indiske delegerede har sluttet sig hertil. Forgjæves har englænderne søgt at forklare, at muhamedanismen skylder England sin nye fremvækst. Kongresserne vil, at alle muselmænd skal være politisk uafhængige, og dette gjorde man vel i at merke sig i Kalkutta. Endnu er ikke tiden til en muhamedansk erobringskrig i Indien kommen, og foreløbig kan England drage nytten af Islams opløsning af den indiske verden. Men den dag kommer, da muhamedanerne føler sig sterke nok til at vove det store slag, og da vil englænderne faa føle deres magt. Og de engelske styrere har ikke formaaet at faa nogen vigtig gruppe af indfødte til at slutte sig til dem som modvægt.

6. Den engelske Ret og dens uheldige Virkninger.

Det engelske retssystem har ikke været heldigere i saa maade. Hvad den engelske fred har gjort for de politiske, sociale og religiøse grupper, det har loven gjort for hvert individ. Den har lænkebundet de kræfter, som før var de raadende, og for dem spiller individets karakter ingen rolle. Hinduerne pleier sige, at «det engelske regimente har erstattet de moralske hensyn med de intellektuelle hensyn». En retfærdig dom er i asiatens øine resultatet af en kamp mellem moralen hos dommeren og den, der skal dømmes, aldrig udslaget af dommerens kjendskab til loven og dens anvendelse. Folket kjender ikke loven, og dette, der hos os allerede er en alvorlig mangel, blir hos kundskabsløse folk til retfærdighedens negation. Asiaten forlanger at blive dømt paa en maade, han kan forstaa; og han er bange for, at den indviklede procedure skal overlevere ham forsvarsløs i hænderne paa korruptionen. Klartseende englændere forstaar ogsaa, at haandhævelsen af retten i Indien kun øger folkets følelse af et haardt fremmed aag.

Men indførelsen af den engelske ret har havt ganske andre og over-

raskende virkninger inden de klasser, som vilde kunne levere baade dommere og regjeringsfunktionærer. For at dømme og at styre er det nødvendigt at kjende love og reglementer, at have taget examen. Men i samme øieblik, som man kan klare sig hermed, saa finder disse folk, at der ingen forskjel er mellem dem og englænderne. De underkaster sig de samme examener, og de har ovenikjøbet bedre kjendskab til befolkningen. Dette kan englænderne intet indvende mod, men de kan ikke indrømme det for ikke at øge lysten til selvstyre. Saa utroligt det lyder, er det det europæiske retsprincip, som mest har bidraget til at skabe revolutionslyst hos de dannede hinduer, og det er disse, der er udbredt blandt alle uden hensyn til religion, der er den største og mest nærliggende fare for det engelske herredømme. Haardhændte englændere har altid paastaaet, at man har begaaet en feil ved at slippe indfødte ind i administrationen paa samme vilkaar som europæere; man skulde tvertimod stadig lade dem føle den britiske magt. Men denne magt har englænderne manglet, og de har ikke havt folk nok til at greie administrationen uden de indfødtes hjælp. Disse gjør sit arbeide nøiagtig som englænderne, og netop derfor kræver de at ligestilles med dem.

Men opnaaede de dette, vilde det være forbi med det britiske herredømme. Takket være sin intelligens og udholdenhed vilde de indfødte nemlig snart ad konkurrancens vei opnaa alle de høieste stillinger, endog dem, som kontrollerer hæren. Indiens enhed vilde forsvinde, og de gamle religionskampe begynde igjen, thi muhamedanerne er først og fremst tilhængere af Islam og kun i anden række indere. Embedsmændene vilde blive pashaer, og keiserriget vilde langsomt, men sikkert gaa sin opløsning imøde.

7. Den af England skabte Velstand.

Englænderne paastaar, at de har gjort Indien rigt og forhøiet den almindelige Standard of Life. Men dette er meget uvist. Epidemier herjer nu som før, massernes fysiske kræfter synes at være i nedgang, den gjennemsnitlige levetid er kort og hungersnøden værre end i Rusland. Det herskende styre har skylden, thi for at betale sine skatter maa hinduen sælge saameget af sin avling, at han ikke selv faar nok.

Disse ting vil man dog maaske tage rolig, thi de vilde vel være ligedan under ethvert styre. Ganske anderledes utaalelig er importen af engelske produkter. Indien kan producere alt, hvad det behøver, baade af raavarer og industriprodukter, men uden at tage hensyn hertil har man paatvunget det de engelske varer. Hinduerne ser nu, at man kjøber af dem til lav pris det, som de skal leve af, medens de maa kjøbe engelske varer til svimlende priser, og heraf slutter de igjen, at englænderne kun er udbyttere, kun vil berige sig selv. Englænderne opkræver ikke saa store skatter, men de udsulter befolkningen, og dette argument er afgjørende for de brede lag, hvis misnøie atter udnyttes af de høiere klasser.

Saaledes blir der af Englands civilisatoriske arbeide i Indien intet igjen i de indfødtes øine, og massen reiser sig for pengenes skyld, de dannede for magtens skyld, de store race- og religionsgrupper for frit at kunne bruge sine kræfter, alt reiser sig, maa logisk reise sig mod det engelske herredømme. Og saa begynder oprøret.

8. Asiens Opvaagnen og Selvstyret.

En høi indisk embedsmand har sagt: Keiserriget Indien er skabt paa en dag, det vil forsvinde paa en nat. Hvilken form selvstyrebevægelsen vil faa, er ligegyldig ligeoverfor det fak-

tum, at England ikke for bestandig vil kunne beholde Indien, men bevægelsen vilde aldrig faaet saa stor fart uden indflydelse udenfra.

Asien holder paa at vaagne. En form for dens opvaagnen er panislamismen, en anden den brahmanske reaktion, en tredie Indiens selvstyrebevægelse. Den japanske imperialisme og den nationale renaissance i Kina fuldstændiggjør billedet, og alle disse støtter hinanden gjensidig. Det værste stød for vesterlændingernes hegemoni i Asien var Japans seier over Rusland. Japanerne gjør propaganda i Indien, og skjønt vicekongen har forbudt unge indere at studere ved japanske universiteter, drager de alligevel did i hundredevis og kommer hjem igjen som revolutionære i besiddelse af hele vestens teknik. Hvor stor Japans indflydelse er i Indien, ser man bedst af, at da man i Indien begyndte at boykotte udenlandske varer, gjaldt det ikke de japanske, der indføres i hurtig voksende mængder.

Boykottingen af engelske varer viser, at ogsaa den store masse i Indien ønsker at vise sit had mod England, og at det er lykkedes de høiere klasser ved at anvende økonomiske argumenter at faa draget ind i den politisk-religiøse bevægelse ogsaa de brede lag, som hidtil har været interesseløse. Selve ideen om boykotting er almenasiatisk og først anvendt i Kina. Naar de indiske muhamedanere hidtil har gjort modstand mod den, saa er det, fordi de som formidlere af den udenlandske handel led næsten ligesaa meget som englænderne under boykottingen. Næste gang vil de nok vide at tage sine forsigtighedsregler eller at skaffe sig erstatning hos englænderne i form af adgang til administrative stillinger, det første skridt til rigets erobring.

Ganske vist vilde englænderne kunne faa bugt med agitationen inden den brahmanske verden ved muhamedanernes hjælp, men da vilde man hos brahmanerne vække den organisationsaand, som før var deres styrke, og da man ogsaa maatte komme ind paa det religiøse gebet, vilde englænderne kunne risikere, at hele deres hær gjorde oprør. Det vilde derfor være rigets selvmord at benytte muhamedanerne, og selv om forsøget skulde gaa heldig, vilde næste skridt blive at muhamedanerne knuste det engelske herredømme. Man har derfor nu lyst til at slutte fred med den brahmanske verden for at knække muhamedanerne, men ulykkeligvis ved ingen noget middel hertil, thi der er intet.

Englænderne har ment, at de for at miste Indien maatte jages ud af en fremmed magt, og det er derfor ubehageligt nok, at netop nu, da Rusland har trukket sig tilbage, og hverken Japan eller Kina har den slags erobringslyster, begynder faren for at miste Indien at antage konkrete former. Man begynder at forstaa, at Indien kan tabes gjennem inderne selv. Men spørgsmaalet er, om ulykken vilde være saa stor. Siden Japan og Kina har organiseret sig, er handelen med dem for europæerne mere lønnende end nogensinde, og spørgsmaalet er, om ikke England vilde kunne have mest fordel af et frit Indien. Sandsynligvis vil det øieblik komme, da de vil gjøre Indien de nødvendige indrømmelser, thi dette vil være det eneste middel til at vedblive at tjene paa det.

Hvorfor Himmelen er blaa.

Efter *Windsor Magazine.*

Hvis atmosfæren omkring vor jord var borte, saa vilde universet ganske sikkert tage sig helt anderledes ud for os. Himmelens blaa farve er af forskjellig dybde, lysest i sterkt solskin, mørkest i stjernenætter.

Hvis vi nu tænker os, at atmosfæren med ét var borte, og at vi paa en eller anden maade kunde leve trods mangelen paa luft, saa vilde vi se stjernerne og maanen og planeterne straale ud af et ganske sort rum. Sort er det, fordi de umaadelige tomrum, som skiller os fra solen og fra stjernerne, ikke har nogen farve selv. — Men dette vilde ikke være den eneste forandring i billedet.

Om dagen ser vi ikke andet end solen, leilighedsvis maanen og henimod aftenen en enkelt planet, som lyser særlig sterkt. Solstraalerne, som reflekteres til alle kanter i atmosfæren, giver den en saa sterk glans, at alle stjerner blir usynlige. Hvis atmosfæren var borte, saa vilde solskinnet bli sterkere og mere blændende. Vendte vi os fra solen og saa ud mod den anden kant af himmelen, saa vilde der lyse en mængde stjerner.

Naar solen gik ned, vilde forvandlingen fra dag til nat være øieblikkelig. Tusmørket kommer af, at solstraalerne reflekteres fra myriader af støvfnug, som svømmer i atmosfæren. Uden en atmosfære var der intet tusmørke. I et øieblik vilde den blændende dag bli en dybsort nat — som paa et vink med en tryllestav.

Men natten selv vilde være mest forandret. Vidunderlig er himmelen, oversaaet med blinkende stjerner i mørke nætter. Men det syn, vi da fik se, vilde bli langt mere pragtfuldt og høitideligt. Der er mange mennesker, som tror at de kan se «tusinder af stjerner». Men mere end et par tusind kan vi dog ikke plukke ud med blotte øie. Melkeveien ligner et baand af fosforescerende dis; de enkelte stjerner er for smaa til at skjelnes. Tag atmosfæren bort, og millioner lys vil straale paa himmelen. Da vilde isandhed en stjernenat være et under.

Her er forudsat, at antallet af stjerner ikke er uendeligt. Hvis det paa den anden side er sandt, at universet er uendeligt — hvad faa astronomer nu tror — og at der ikke er noget lys-absorberende stof i æteren — hvad der er forskjellige meninger om — saa vilde natten være lys som en dag; da var der ingen baggrund, hverken blaa eller sort; de uendelig mange lysende stjerner vilde fylde hele hvælvet.

Den blaa himmel er vor egen atmosfære. Solen, maanen, planeterne og stjernerne, som for vore øine synes at staa paa denne baggrund af en himmel, er i virkeligheden langt bag den. Og den blaa himmel, som synes os saa langt, langt borte, er vor nære nabo, kanske bare halvandet hundrede kilometer borte, et par timers jernbanereise.

Hvorfor er himmelen blaa? For ti aar siden vilde man ha svaret med større sikkerhed paa dette spørgsmaal, end vi kan idag. I 1675 tænkte sir Isaac Newton, at han havde løst den gaade, som i alle tider havde lokket forskningens mænd.

Han havde lagt merke til de vakre blaa farver i sæbeboblerne. Han forestillede sig, at den høiere del af atmosfæren er fyldt med smaa partikler af vanddamp. De vilde reflektere sollysets blaa straaler til jorden, og paa den maade faar vi den azurblaa himmel, som vi beundrer saa meget. Sir John Herschel godkjendte denne teori. Den kan vel tildels være rigtig; men man ved nu, at den i det væsentlige er feilagtig.

Professor John Tyndall førte forskningen videre. Han fremstillede virkelig et stykke blaa himmel i auditoriet. Det var i 1869. Af et glasrør, tre fod langt og tre tommer i diameter, pumpede han ud luften, indtil han havde faaet en luft, som var bare en tiendedel saa tæt som den atmosfære vi indaander. I denne fortyndede luft, som forestillede atmosfærens høiere lag, tilførte han nitrøse smørdampe, som udmerker sig ved at være overordentlig flygtige. I et rum, som ellers var mørkt, blev der saa sendt en sterk lysstraale gjennem denne blanding, og da straalte i glasrøret en deilig blaa sky, hvis farver kunde kappes med den skjønneste italienske himmel. Her var den blaa himmel hentet ned til jorden.

Tyndall's teori gik ud paa, at himmelens blaa farve skyldes, ikke vandpartikler som Newton troede, men talløse myriader af ufattelig smaa støvgran, som flød om i atmosfærens høiere regioner. Det vilde være vanskeligt at gribe et af disse bittesmaa fnug, da de siges at være adskillig meget mindre end en hundrede tusindedel af en tomme i tykkelse — hvor meget mindre, kan det neppe lønne sig at spekulere over. Millioner paa millioner, trillioner paa trillioner maatte der være af dem, uhyre meget tættere og adskillig mindre af størrelse end de fnug, som danser i solskinnet i vore værelser. Nogle af disse smaa legemer kunde være vand, en stor del af dem støv fra jorden, men de allerfleste de yderste atomer af det surstof og kvælstof, vi indaander.

En solstraale er en bundt af forskjellig farvede lysstraaler, som tilsammen danner *hvidt* for vort øie.

De lysbølger som gaar hurtigst og har kortest bølgelængde, giver vort øie indtrykket af blaat, de længere og langsommere bølger opfatter vi som orange og rødt. Mellem disse yderligheder er der bølger af middellængde, som giver alle de andre farver i spektret eller, for at tage et velkjendt fænomen, i regnbuen. Tyndall gav et udmerket billede til sin teori. I en dam falder der en regndraabe. Den sætter en bølge, som er saa liden, at et stenkorn ved bredden er nok til at stanse den, saa den ruller tilbage. Men hvis man kaster en svær sten i dammen, saa vil der reise sig en bølge, som skyller over stenkornet.

Hvert atom i himmelen er et saadant stenkorn. De korte, hurtige bølger af blaat lys blir, naar de støder mod et atom, kastet tilbage fra det og mod andre partikler, som flyder i æteren. De lange røde bølger skyller over atomet og trænger, med tab af endel af sit lys, gjennem atmosfæren til jorden. De korte blaa bølger, som reflekteres tilbage i de forskjellige lag af jordatmosfæren, giver det fjerne firmament en azurblaa farve. Sollys, som naar frem til vore øine efter at ha tabt en del af de blaa straaler, vil forekomme os gult eller orange — som vi virkelig finder, at det er.

Denne teori om himmelens blaa farve har været gjældende i et halvt aarhundrede helt indtil de allersidste aar. Lord Rayleigh gav ved sine omfattende forsøg Tyndall's teori en

god støtte. Han fandt, at naar lyset gik gjennem et uroligt medium, saa blev en stor del af de korte lysbølger reflekteret. Dette faar stoffet til at synes rødt ved lys, som gaar gjennem det, og blaat ved reflektion.

Saa har bl. a. den amerikanske astronom professor Lee gjort endel værdifulde forsøg. Hans metode var en anden. Omhyggelig iagttog han himmelens farve under de forskjellige forhold, seet fra lavland og fra toppene af høie fjelde, i tørre lande som Ægypten og i de fugtigste egne af sit eget land. Han udledede to slutninger af sine iagttagelser. For det første, at vanddamp, som Newton tilskrev den blaa farve, ikke stiger til de høieste og tyndeste luftlag. Skyer ser man aldrig høiere end ti engelske mil over jorden, og sjelden saa høit. Det er vanddamp nær jorden, som foraarsager, ikke den blaa himmel, men de røde farver ved solopgang og solnedgang. De pragtfulde solnedgange kommer af, at vanddamp i atmosfæren absorberer de blaa straaler og slipper de røde igjennem. Hele herligheden blir til knapt fem engelske mil fra jordens overflade.

Den blaa himmel, d. e. det blaa lys af solen, ikke af stjernerne, vedvarer efter professor Lee's iagttagelser en og en kvart time efter solnedgang. Han mener derfor, at den dannes høit oppe i atmosfæren, og sandsynligvis ved lysets reflektion fra smaalegemer.

Nu da denne forklaring er blit saa omhyggelig bygget op, og siden den lover at give svar paa alle spørgsmaal, synes det en skam at ødelægge den. Hvor smuk og klar er ikke teorien! Myriader af atomer som flyder om i de øvre luftlag, er aarsag til den blaa himmel. Der er gaadens løsning!

Men videnskaben har ikke sagt sit sidste ord om denne ting. I de sidste to aar er vor faste tro paa den smukke teori blit adskillig rokket.

Er det saa sikkert, at disse myriader af smaa partikler virkelig er til? Vi kan ikke faa noget vidnesbyrd, om de virkelig flyder om der høit oppe i atmosfæren; det er umuligt at komme derop og se efter. Men fra eksperimenter i vore laboratorier ved vi, hvordan meget fortyndede gaser opfører sig, og vi kan efterligne de forhold, som hersker i de høieste luftlag.

Man maa nu ogsaa se lidt paa, hvorledes der kan komme sligt støv i atmosfæren. Endel, men ikke paa langt nær nok kommer fra meteorer, som plumper ned i atmosfæren og opløses paa grund af den sterke ophedning ved friktionen. Fra jorden blir en del ført op af vinde og varme luftstrømme. Og undertiden spyr jorden selv indholdet af sine vulkaner høit op i atmosfæren. Umaadelige eruptioner som f. eks. ved Krakatoa og Mont Pelée og mindre udbrud som f. eks. af Vesuv og Etna, har sendt mange tons støv op i luften.

Krakatoas eruption efterfulgtes af kjæmpemæssige, flammende solnedgange. De blev tilskrevet de store støvskyer, som den vulkanske eksplosion havde slynget rundt jorden.

Krakatoa var en liden ø nær Java. Efter nogle truende varsler sprang øen den 27de august 1883 i luften med det frygteligste knald, som mennesker nogensinde har hørt. Fireognitti engelske mil borte, i Batavia, var smeldet simpelthen bedøvende. Fra Celebes drog to skibe ud for at opdage grunden til den dundrende kanonade. Kapteinerne anede ikke, at den kom fra en vulkan, 970 mil væk. I Vest-Australien blev folk skræmt af denne larm, som var opstaaet 1 700 mil fra dem. Og der er vidnesbyrd om, at knald, ligesom

«fjern skydning med svære kanoner» blev hørt i den utrolige afstand af 2 998 engelske mil.

Fjeldtoppe blev slængt overende, øer forsvandt i havet, i den varme seng, hvoraf andre øer reiste sig. Fyrhusene i Sundastrædet blev væltet fra sine stenfundamenter. Men forfærdeligst af alt var i sine virkninger de umaadelige havbølger, som fulgte efter den undersjøiske eksplosion — femti fod høie bølger, ja lige til 72 fod høie. De skyllede over landet og sopede byer og landsbyer med sig. I denne katastrofe omkom ikke mindre end 36 800 mennesker. Krigsskibet *Berouw* blev ført fra sit naturlige element og sat høit og tørt paa land i Sumatra, 2½ km. fra kysten, tredive fod over havets overflade.

Saa enorme mængder af støv, som blev slynget til veirs ved denne vulkanske eksplosion, maatte foraarsage overvældende virkninger. Mange mil omkring øen blev der dybt mørke. Paa Sumatra var luften klokken ti om morgenen saa fuld af støv, at det var mørkere end svarte natten. Man har anslaaet stofmængden, som blev slynget ud af vulkanen, til en kubikmil (engelsk maal) De tyngre stykker faldt snart; men uhyre mængder af pimpstens-støv naaede høit op i luften og førtes med af dens strømninger rundt jorden.

Men selv om man regner med mange slige eksplosioner, saa faar vi endnu ikke nok støv i luften til vor blaa himmel. Og desuden er det en ren undtagelse, at støvpartikler fra jorden naar op over en høide af nogle tusind fod — det rene ingenting. Ved jordens tiltrækning og ved elektriciteten i atmosfæren vil de igjen bundfældes. De pragtfulde aftenskyer efter krakatoa-eksplosionen var et forbigaaende fænomen. Man skal ogsaa lægge merke til, at alt det støv, som da blev kastet op i luften, vel fyldte himmelen med blodrøde farver ved solopgang og solnedgang, men de gjorde den ikke dybere blaa.

Vi tænker da ikke mere paa støvpartiklerne. Det har ogsaa været gjenstand for taalmodig forskning, om ikke molekylerne i selve luften kunde være tilstrækkelige til at frembringe reflektionen af de blaa straaler. Spørgsmaalet er for vanskeligt til at behandles her. Kun maa det siges, at eksperimenterne har givet negative resultater. — Man har ogsaa ment, at vi efter atomteorien snarere skulde ha en violet end en blaa himmel.

Nu er der ogsaa en kemisk teori, den nyeste af alle. Den er endnu ufuldstændig og ufærdig; men den vil muligens føre os til den rette løsning af problemet. Himmelen er blaa, fordi den *er* blaa. Og naar man tænker over det, er dette den aller enkleste forklaring. Det vil altsaa sige, at den blaa farve er der, uafhængig af nogen reflektion. Men uden tvil er der desuden en reflektion af de blaa straaler; ellers vilde vi ikke ha tusmørketimer.

Støvpartiklerne er ikke aarsag til himmelens blaa farve; men de kan gjøre den mere eller mindre mørk, og saaledes medvirker de til de forandringer vi kjender.

Men det er langt fra, at problemet er fyldestgjørende løst. Skulde der komme en og spørge Dem om, hvorfor himmelen er blaa, saa gjør De klogest i at svare: Det ved jeg ikke!

Kvinderne i Oprør.

Efter *Teresa Billington-Greig* i «The Contemporary Review».

Kvinderne er i oprør. I alle samfundsklasser, i alle verdensdele reiser de sig mod tvang og tryk. Deres oprør har bredt sig over hele samfundslivet. I vestlandenes politik trænger det sig paa. Skikke og sædvaner har det undergravet, og gamle idealer ligger ringeagtet i støvet. Paa alle verdens hovedveie og sideveie slaar oprøret mod en. Saa sterkt er det, saa altid-nærværende, at det regnes for en af tidens store strømninger. Overalt, enten man beklager det eller hilser det med glæde, møder man det som en virkelighed, en kjendsgjerning, en magt.

Ikke bare i denne generation har kvinderne gjort oprør mod alle baand; men nu vil reisningen sandsynligvis naa sit høidepunkt. Der er tegn paa, at kvindernes oprør er ligesaa gammelt som selve de forhold, de reiser sig mod. Deres utilfredshed kan føles i hele verdens historie. Deres oprør mod underkuelse og trældom har gang paa gang været et problem for mændene, som søgte at klare menneskehedens sager alene. Der staar ikke saa meget om det i historien; historikerne har som regel været mænd, for hvem kvinders skjæbne og kvinders følelser havde liden betydning, og kvinderne har ikke havt leilighed til at tale selv. Men fra alle kanter kommer vidnesbyrd om et uafbrudt oprør. Man finder dem i historien, i literaturen, i ordsprog, i den mundtlige tradition, ligesom i de skikke og sædvaner, der har gjort tjeneste som baand og tøiler.

I ordsprog og aforismer har mændene krystalliseret sin opfatning af kvinderne. De mange ordsprog, som viser umuligheden for mænd af at forstaa kvinder, er ligefrem monumenter over deres selvgodhed. De almindelige talemaader om «kvindens sfære», de som alle gaar ud paa, hvor nødvendigt det er at lukke hende inde i hjemmet, beviser at baade folkemeningens og lovens magter ligesaavel som kirkens formaninger har været brugt til at udelukke hende fra andre interesser. Kan man dømme efter styrken af de kræfter, som har været nødvendige til at holde dem der, saa har kvinderne betragtet hjemmet mere som et fængsel end som et ly. Selve dette hjemlige fangenskab, som endnu er almindeligt i Østen og ikke særsynt i nogle klasser og i nogle dele af Europa, viser at mændene har kjendt til, hvilken fare for misnøie der laa i berøring med udenverdenen. Kvinderne har været udelukket, fordi de gjemmer i sig den oprørstrang, som bare behøver frihed for at finde form og udtryk. Mændene har ved sine haremer og forhæng tænkt at kvæle oprøret i spiringen. Men de har bare faaet flyttet dets midtpunkt. Inden hjemmet har den halvt ubevidste modstand slaaet ud i uhygge og misforstaaelser og skjæv udvikling. Og alle anstrengelser fra mændenes side for at frelse endog bare en usikker ligevegt viser, hvor sterke de kræfter er, som de har stridt mod.

Ogsaa andre og mere ubehagelige vidnesbyrd taler om modstandens styrke. De arvede traditioner viser, hvorledes det stadig spirende oprør

blandt kvinderne har drevet mændene til at bruge baade smiger og trusler for at vinde en skygge af fred. Men dette er ikke det værste. Naar kvinderne ikke lod sig overtale, blev de brutalt straffet. I museerne kan man finde beviserne. Der er torturedskaber nok. Heksebaal, kagstrygning, dukkebur og sladder-bidsel er altsammen blit brugt til overflod.

Brugen af saadanne metoder til at skaffe lydighed kan, om end ikke netop retfærdiggjøres, saa dog forklares: Mændene har altid betragtet sin autoritet som en hellig og selvfølgelig ret. Alle indgreb i deres autoritet, al tvil paa deres høiere ret fik ikke bare savne deres sympati, men ogsaa deres forstaaelse. At kvinderne vilde op, var bare tegn paa den arvede ufornuft eller ondskab i deres natur. Hun var skabt til at tjene; hun skulde tjene! Og naar hendes stumme og uudviklede menneskevæsen, kjæmpende mod stor uret, undertiden kaldte paa mandens hjerte med en styrke, som var større end hans egen, saa bøiede han sit hoved som for et helligt mysterium og tilbad den sjæl, som han fremdeles holdt i trældom.

I denne generation blir kvindernes raab paa frihed og retfærdigked hørt over hele jorden. Vestens kvinder flammer af begeistring, Østens kvinder vaagner til bevidsthed om nye krav. Overalt er der bevægelse og liv; overalt blir skranker brudt ned. I nogle lande, baade i den nye og den gamle verden, er friheden for den største del vundet. I andre lande holder den personlige og spredte reisning paa at finde sit første organiserede udtryk. Overalt er kvindens oprør blit kvindernes oprør — hele kjønnet.

I Østen kræver de først og fremst uddannelse. Kvinderne i Kina og i Japan har samlet sig herom. Saa langt er japaneserinderne kommet, at de allerede udgiver sit eget blad. I Indien og i Ægypten er der ligeledes et sterkt krav paa uddannelse. De orientalske kvinder i den russiske czars lande arbeider energisk for at opnaa den kundskab, magt og stilling, som uddannelse kan give dem. De mahomedanske kvinder i byerne Elisabetpol, Hodgi og Ufa har nylig organiseret sig for at frigjøre sit kjøn for uvidenhedens og underkuelsens baand. Deres søstre i guvernementet Orenburg har sendt en lang og medynkvækkende ansøgning til dumaen; de kræver undervisning, personlig frihed og en menneskelig stilling. I dette dokument siger de:

«Vore lærde mullaer vil, at vi altid skal være uvidende; vore mænd berøver os friheden og lukker os inde som slaver. Mahomedanske deputerede i dumaen! I maa kræve alle de nødvendige rettigheder til de mahomedanske kvinder. I maa opnaa en lov, som beskytter os for vore despotiske mænds tyranni, for trældom og for lidelser.»

Bevægelsen i Europa og i engelsktalende lande har faaet nyt liv ved stemmeretskvindernes energi og dygtighed. Kravet i disse lande gjælder politisk ligestillethed mellem kjønnene, retten til politisk repræsentation, statsborgerlig stemmeret. Dette krav betyder langt mere end ønsket om at være helt med i livet. Det betyder, at kvinderne vil ha selve sit menneskevæsen regnet jevngodt med mændenes. Bag dette krav paa ligestillethed i stemmeret ligger den overbevisning, at kvinder har samme adkomst som mænd til al tankens og handlingens frihed. Frihed er en menneskelig nødvendighed, ikke en særret for det ene kjøn.

I New Zealand, Australien, fire stater i Amerika, Finland, Norge, paa øen Man, er nu statsborgerlig stemmeret vundet. Kvinderne i disse lande er borgere, og som borgere

kan de faa sine videre krav igjennem ad konstitutionel vei. Men i andre lande er arbeidet endnu oprør. Oprøret faar forskjellige udtryk paa de forskjellige steder og efter de forskjellige organisationer. Men overalt er bevægelsens mening den samme og maalet det samme.

De svenske og danske kvinder har nylig faaet kommunale rettigheder, og de kaster sig med stor kraft ud i kampen for folkerepræsentation. I Sverige er kvindernes stemmeret blit nævnt i trontalen og sat paa det liberale partis program. I Holland er forholdene omtrent ligedan. Kvinder af alle partier har sluttet sig sammen i energisk kamp. Af al magt søger de at faa kvindernes frigjørelse igjennem samtidig med de andre konstitutionelle forandringer, som skal gjøres. Den store internationale kvindekongres, som blev holdt i Amsterdam i juni, gav ny kraft til bevægelsen i Holland, og til trods for tekniske vanskeligheder og nogen modløshed er kvinderne opflammet af den guddommelige misnøie, som sikrer heldet tilslut.

I Tyskland, Østerrige og Italien er bevægelsen fuld af liv. De italienske kvinder har ansøgt parlamentet om at ophæve de dele af loven, som indskrænker deres frihed. I april dette aar holdtes en stor national kongres, som blev beæret med nærværelsen af dronningen og undervisningsministeren. Resolutioner om politisk ligestillethed blev med begeistring frembragt for disse gjester.

I Tyskland og Østerrige er der lagt alle mulige hindringer i veien for kvinderne. Indtil for nylig kunde de ikke holde offentlige møder uden at komme i strid med loven. Men takket være de tyske kvinders ihærdige agitation, giver den nye forsamlingslov mænd og kvinder lige ret til at holde offentlige møder, og arbeidet fortsætter nu med dobbelt kraft. De østerrigske kvinder arbeider endnu for at opnaa denne ret; de er strengt afskaaret fra al offentlig propaganda for sin sag, og fra al politisk virksomhed.

I Schweiz er der ingen hemmende love; der er bevægelsen kraftig og vokser sterkt. I Ungarn er en deputation fra kvindernes stemmeretsforening blit modtaget i deputeretkammeret. I Rusland har kvindernes forening, skjønt «ulovlig», mange afdelinger, og det gjærende oprør skaber uafladelig nye over hele landet. Adskillige ansøgninger blev sendt til de to første dumaer; en af dem krævede ret til at leie jord og til andet selvstændigt arbeide. I Polen er der nylig dannet en national organisation, som omfatter alt det forskjellige arbeide for at løfte kvinderne.

I tre lande, England, Frankrige og De forenede stater, er kvindernes oprør blit en kamp. I England og senere i De forenede stater har der været holdt store demonstrationer. Og de amerikanske kvinder har overført kampen paa andre omraader. Lærerinderne i staten New York kjæmper haardt for samme løn for samme arbeide. Kvinderne af socialist- og arbeiderpartierne organiserer egne forbund for at vogte sine interesser som arbeidere og for at kræve borgerret. Den engelske bevægelse har gjort vidunderlige fremskridt i de sidste faa aar. Den er blit rystet op til kraftig virksomhed. Den er blit født paany. Saa sterk er den nu, saa fuld af liv og glød, at den er blit hjertet i dette oprør, som knytter alle lande sammen, som forener kvinder af alle racer og klasser, og som tror at vinde med én mægtig anstrengelse friheden for den halve menneskeslegt.

Man synes ofte, at kvinderne lægger uforholdsmæssig stor vegt paa poli-

tiske rettigheder. Det kommer væsentlig af, at de først vil ha politisk magt for med dette vaaben i sin haand at opnaa al anden ligestillethed.

Om kvindernes utilfredshed med sin økonomiske stilling er der ligesaa mange vidnesbyrd hele verden over som om deres politiske reisning. I øst og vest, nord og syd anstrenger de kvindelige arbeidere sig for at forbedre sine forhold. Næsten ligesaa almindeligt er det at se kvinder, som har uddannelse og kan ofre sin tid dertil, hellige sig til det arbeide at hjælpe sine søstre til økonomisk uafhængighed. I Storbritannien har man reist kravet paa samme løn for samme arbeide. Bevægelsen viser sig ogsaa i de store fremskridt af kvindernes «Trades Unions». Det sterkeste bevis har man kanske i den nye uafhængighedsaand, som nationens hjemme-arbeidere har lagt for dagen. De kvinder, som arbeider og lever i hjemmene, er i almindelighed de sidste til at gjøre oprør. Men undervisningsarbeidet inden kvindernes forbund har skabt en saa uafhængig aand hos dets medlemmer, at de har gjort adskillige virksomme protester mod den gjængse mangel paa agtelse og løn for kvindens arbeide i hjemmet.

Modstanderne af kvindernes emancipation samstemmer i, at det alvorligste oprør, som kvinderne nu gjør, er mod uvilligt og for hyppigt moderskab. Det mindskende fødselstal paaminder stadig om dette oprør. Og altid er der visse personer i høie stillinger, som løfter sine stemmer i strenge og straffende advarsler. Men det synes ikke, som de frembringer nogen virkning. Fremdeles aftager fødslerne, og hvert kvartal har et lavere tal. For en del, siger de lærde, ligger aarsagen i de nuværende livsforhold, men kun for en del. Der kan ikke være tvil om, at hovedaarsagen ligger i kvindernes vægring ved moderskabet. I nogle tilfælde spiller her økonomiske grunde ind. Men hovedsagelig er det et personligt oprør, kvindernes krav paa frihed i livets vigtigste sager. Nu vil kvinden selv bestemme, hvorvidt og naar hun vil blive mor Og dernæst tror hun, at faa, vel opfostrede børn er af større værdi for nationen end et talrigt, men vanrøgtet afkom.

Baade de som støtter bevægelsen og de som staar mod den, er enige om, at der trænges en alvorlig og vidtrækkende reform. Men rigtignok har de en høist forskjellig mening om, hvordan reformen skal være. De som sympatiserer med bevægelsen, vil ha bort alle de tryk, som har hæmmet kvinderne; de tiltror dem evne til at kunne bruge friheden og udvikle sig i frihed. Modstanderne derimod vil flytte os to hundrede aar tilbage i tiden og sætte op igjen de skranker, som allerede er brudt ned. Saa er der en middelklasse, som hverken er med eller mod kvinderne; den vil, at alle ting skal være som de er. Men denne klasse er passiv, medens de andre er virksomme.

Baade modstanderne og tilhængerne er altsaa enige om, at den nuværende tilstand er uheldig. Men om aarsagen til den er de uenige. Det ene parti finder aarsagen i, at et kjøn er ufrit; det andet skylder paa, at baandene løsnes. Paa den ene side kræver man menneskerettigheder for kvinden. De andre negter hende disse rettigheder; de siger, at hun er udygtig til at bruge dem; det er nødvendigt, at hun altid maa staa i et undersaaligt forhold til manden.

Hvad kommer nu ondet af? Ligger det i den stilling, som kvinderne har været tvunget til at finde sig i, eller ligger det i deres egen natur? For dem, som tror det sidste, maa tingenes nuværende tilstand give grund til eftertanke. Selve den ting,

at kvinderne reiser sig, gjendriver teorien om, at de er ude af stand til at paaskjønne og bruge friheden. Ja, i lys af deres oprør og af de seire, de har vundet, blir teorien latterlig. Den som er født og baaret til at lyde, vil ikke gjøre oprør; det vilde være unaturligt. Og at et underordnet kjøn skulde gjøre modstand i alle tider og under alle forhold, slig som historien og traditionen viser om kvinderne, det er ikke bare usandsynligt, det er umuligt.

Emancipationens modstandere peger triumferende paa alle de kvinder, som lever fuldstændig tilfreds i sin afhængighed. Disse kvinder beviser, at vi har ret, siger de. Men nu kommer det meget an paa, hvem der bedømmer denne tilfredshed. Selv kvinder, som ikke er med i aabent og organiseret oprør, følger det med al sin sympati; personlig søger de at bevare sin ydre værdighed ved et skin af tilfredshed. Desuden skal man huske, at der er mangt et personligt, bittert oprør i følelsen af uklare savn og tryk. Slig gjør de fleste af alle saakaldte tilfredse kvinder oprør, og skjønt de ikke ved det selv, gjør de oprør, fordi de savner al frihed i livet, arbeide og udvikling. Opdragelse og milieu, de sterkeste af alle magter, har virket til at svække kvindernes personlighed og uafhængighedsaand. Men saa sterk er den fællesmenneskelige trang til frihed, at kvinderne altid og overalt har gjort oprør enkeltvis, og nu reiser de sig alle i hvert land paa jorden.

Og naturen beviser selv, at kvinderne ikke oprindelig kan være nogen underordnet eller daarligere udrustet klasse. Barnet arver jo fra begge sine forældre! Gntterne arver fra sin mor saavelsom fra sin far, pigerne fra sin far saavelsom fra sin mor. Kvinderne er ligesaa meget døtre af mænd, som mændene er sønner af kvinder. Paastanden om den store forskjel i begavelse mellem de to kjøn er uholdbar. Mænd og kvinder er ikke adskilte og forskjellige racer; de er de to halvdele af samme race, og al dygtighed eller udygtighed hos det ene kjøn nedarves til begge i løbet af en generation. Hvis arven gik bare fra far til søn og fra mor til datter, saa kunde der være nogen logisk mening i den tro, at kvinder er født til tvang og mænd til frihed.

De forhold, hvorunder kvinderne har levet, retfærdiggjør fuldkommen deres oprør. Folkenes krav paa personlig og politisk frihed, slavernes opstand mod sine usle kaar var ikke mere berettiget end kvindernes reisning. I sine værste former betydde kvindernes undertrykkelse, at de ganske og aldeles maatte stole paa mændenes naade. De var mændenes eiendom; de levede hele sit liv som mænds livegne og legetøi. De blev vurderet bare som lastdyr og som kjønsvæsener; fra barndommen af var de fordømt til elendighed og nedværdigelse.

Selv i vore dage er kvinderne uretfærdig stillet overfor lovene. Økonomisk blir de undertrykt, og de lider under sexuel og social uret. Hverken deres personer eller deres eiendom er tilstrækkelig sikret mod misbrug. Lovene gjør paa flere maader uretfærdig forskjel mellem mænd og kvinder. Det moderne arbeidsmarked er fyldt med millioner af kvindelige arbeidere, som maa kjæmpe sin kamp for tilværelsen mod ubarmhjertige økonomiske organisationer og mod kjønsfordommen. Flertallet af disse kvinder er saa slet lønnet og saa daarlig stillet, at deres sundhed og deres moralitet lider under det. Og hvad der angaar hjemmenes kvinder, saa faar de slet ikke paaskjønnelse for sit arbeide. Disse kvinder blir betragtet som sine mænds undergivne, og de slider uden betaling. Men dette er ikke alt. Man venter, at

de skal være taknemmelige for bare at faa sit underhold, og en mor har intet middel til at sikre sig selv og sine børn en passende del af mandens fortjeneste. Men der er et endnu større onde. Kvindernes falske opdragelse og deres mangel paa økonomisk uafhængighed skaber, i forbindelse med den tøilesløshed som er mænd tilladt, farlige tilstande, og mange kvinder falder som ofre. Hvor stort dette onde er, kan man faa en forestilling om ved at se alle de tusinder af kvinder og unge piger, som er tilfals paa vore offentlige gader, og som fylder hospitalerne og sindssygeasylerne. Og en følge af disse tilstande er ogsaa den skam, som for den almindelige opfatning er forbundet med alle kjønslige ting.

Mod alle disse ulykker, som kommer af det ene kjøns undertrykkelse, er det, at kvinderne gjør oprør. Og de vil fortsætte sit oprør, indtil de er fri. Bare lige frihed og lige ansvarlighed for begge kjøn kan raade bod paa den ulykke, vi nu lider under. Det er en ulykke, som gjør familielivet til en karikatur af hvad det kunde være, og som tærer paa folkenes sundhed. Derfor er det en hellig pligt for kvinderne at reise sig. Og de kjæmper ikke alene. Rundt om i verden er der rækker af mænd, og stadig kommer flere til, som arbeider for renselse af menneskehedens liv ved at arbeide for ligestillethed mellem kjønnene.

Der er dem, som frygter for de store forandringer i alle forhold. De peger paa de mest yderliggaaende blandt kvinderne og taler om en kjønskrig. Der er ogsaa kvinder, som nok vil være frie, men ikke ansvarlige; de vil beholde de privilegier, som før forgyldte kvindernes underordnede stilling. Disse sidste kvinder — og de er faa — hører ikke til de bevidst tænkende oprørere, hvis krav hviler paa et princip. Og de yderliggaaende kvinder hører kun kampens tid til. Naar undertrykkelsen er forbi, seiren vundet, saa vil det ogsaa være slut med mænds ringeagt for kvinder eller kvinders for mænd.

De svagheder, som endnu hænger ved det kvindelige kjøn, er en rest fra trældommens og barbariets dage. De er dømt til at forsvinde. Hver livets magt i tiden fordømmer dem. Og kvindebevægelsen arbeider selv mod dem. Den hævder de nye fortolkninger af livet, de ædlere følelser, den høiere vurdering af kvindeligheden.

Der ligger ubegrænsede muligheder i alle de bevidste og ubevidste bevægelser. Deres mening og tendens er klar. De vil vinde og sikre den hele og fulde menneskeret for kvinderne. De hævder, at alle mennesker, ikke bare det ene kjøn, skal ha frihed og ansvar. De vil ha bort den skraabjelke, som har stængt veien for halvparten af menneskeslegten, og som har røvet den ret til at eie, ret til at udtrykke sig, ret til økonomisk og politisk frihed.

Men kvindernes oprør vil faa større virkning end denne. Det vil udrette mere end at foraarsage en revolution i kvindernes stilling. Det vil udrette mere end at bryde ned kjønsskrankerne. Det vil lægge grundvolden til en ny verden. De store kjøns-problemer bunder dybt i slegtens liv. I nær forbindelse med dem staar problemerne om moralitet, sundhed, økonomi, og overalt er der ved det ene kjøns særstyre kommet feil og ulykker.

Et klart og sundt syn, en klar og sund organisation er kun mulig ved de to kjøns samvirke. Thi al menneskehed er dobbelt, og dobbelt er det naturlige udtryk for dens liv. Her er maalet, som oprøret sigter mod. Det vil gjøre den halve menneskeslegt fri, forat den skal staa side om side med den anden halve menneskeslegt.

Og seiren er nær.

Svalöf.

Efter Dr. *Arthur Salz* i «März».

Ingen stjerne, ikke et ord i reisebøgerne fortæller om denne seværdighed af første rang — Svalöf. Den ligger ligger bare tredive kilometer fra Malmö, lidt afsides fra turisternes alfarvei, i Sveriges yppigste provins, Skaane. Men kanske passer ikke ordet seværdighed paa denne institution, som er saa særegen, ja den eneste i sit slags, eller paa dens stiftere, mænd af fantasifuld særegenhed, storsindede i sin tænkemaade, energiske i sit virke for en idé.

Talen er om den fra først af sydsvenske, siden fællessvenske sædkulturanstalt i Svalöf, stiftet af godseieren Birger Welinder, den som nu forsyner Skandinavien, dernæst Tyskland, Østerrige og Rusland, med selvavlede, forædlede nytteplanter

I landbrugsinteresserede kredse taler man ofte om «store midler». Derved mener man forholdsregler gjennem lovgivning for at beskytte landbruget, hjælpe det og kunstig sikre det en rentabilitet, som staar i strid med de naturlige produktionsbetingelser. Dette navn «store midler» burde man forbeholde indretninger, der — ligesom Svalöf — virkelig betyder et løft af landbruget og det udén at skade andre folkeklassers interesser. Hvad Svalöf stræber mod, er intet mindre end ved forædling af planterne, ved at skabe rigt frugtbare arter at løfte landbruget til en høit forøget produktion.

Med stadigt henblik til det praktiske formaal, og med rosværdig begrænsning af sit arbeide, fri baade for al lærevirksomhed og for de forretningsmæssige byrder har anstalten udviklet sin egen arbeidsmetode. Denne arbeidsmetode er blit solid underbygget af udmerkede videnskabsmænd, og den har paa sin side ved et meget rigt erfaringsmateriale i høi grad beriget den biologiske videnskab. Metoden er saa interessant, at den fortjener en nærmere omtale.

Før arbeidede man med masseforædling eller metodisk avlevalg. Dette, som grunder sig paa Darwins selektionsteori, bestaar deri, at man af en mængde ensartede eller tilsyneladende ensartede planter vælger dem, som i høiest grad har enkelte bestemte egenskaber. Man lader dem formere sig under saa gunstige forhold som muligt. Af avlen gjør man paany et udvalg og fortsætter paa den maade. Derved tror man at faa naturen til at producere bare de ønskede arter og selv udrydde planternes anlæg til uheldige variationer. Men hvad man opnaaede paa denne maade, var i det høieste en større renhed, ikke nogen forædling. Thi afkommet viste stadig en broget blanding af tilfældigheder og fluktuerende variationer. Og tilfældet maatte være meget gunstigt om man tilslut skulde faa isoleret den bedste race ud fra blandingen. Ved at undertrykke særlige eiendommeligheder hos planterne havde man ikke udryddet evnen hos dem til stadig at frembringe nye. Naturen lader sig ikke paatvinge nye former, og netop den høieste systematiske udvikling af denne metode i Svalöf røbede, at den var aldeles utilstrækkelig.

Efter mangfoldige møisommelige

forsøg opdagede man i Svalöf halvt tilfældig, hvorledes man skal bære sig ad med de saakaldte pedigree-kulturer eller forædling i rene linjer. Man bemerkede nemlig, at der mellem de talrige plantekulturer hvert aar kun var ganske faa, som viste stor ensartethed, og de stammede da alle ned fra en enkelt plante. Idet man gik ud fra denne iagttagelse, valgte man senere ikke mere gruppevis til avl, men tog ud af massen et enkelt, bestemt karakteriseret individ, som blev fundet værdig til som moderplante at danne en race.

Denne typiske nordiske metode er en fuldstændig modsætning til den tidligere. Til udgangspunkt tager den planternes særegne eiendommeligheder. Den sætter ikke planterne i et kunstigt milieu for derved til en vis grad at forbedre naturen; tvertimod holder den sig helt til de betingelser, som findes i virkeligheden. Ved paa denne maade at isolere typiske planteindivider faar den konstante, ensartede racer, som er temmelig uafhængige af de stedlige forhold. Til grund for denne fremgangsmaade ligger en anden opfatning af naturen. Sandheden i verden ligger altid færdig for den, som kan finde de punkter, hvor det ene knytter sig til det andet. Og naturen vil tilfredsstille alle krav, naar man bare forstaar at finde det rigtige ud af dens rigdoms fylde og kan bruge det med kløgt.

Med indførelsen af separatkulturen kommer planteforædlingen ind i et nyt spor. Nu gjælder det ikke fremfor alt at finde den rette metode og det bedst mulige milieu, men den kunst at finde den typiske moderplante, den eneste udvalgte blandt de mange kaldede. Afgjørende for valget er visse botaniske eller morfologiske kjendetegn, som svarer til visse praktisk værdifulde egenskaber. Ved en ko har man legemstegn, som tyder hen paa en større eller mindre melkerigdom; paa samme maade har man ved de dyrkede planter forskjellige tegn som toppens forgrening, stedet hvor den første blomst kommer, avnernes beskaffenhed, kornets størrelse. Disse tegn staar i bestemte forhold til vinterfasthed, tidlig modning, uimodtagelighed for sygdomme o. s. v.

Studiet af planternes hele livsproces, den skarpe iagttagelse af alle de bittesmaa eiendommeligheder blev i Svalöf udviklet til en virtuositet, hvorom en ikke-fagmand vanskelig kan danne sig en forestilling. Kjendetegn, som man før helt havde overseet, viste sig overordentlig betydningsfulde. Man lærte at forstaa, at planteformer, som man før altid havde betragtet som elementære arter, omfattede uanet mange underarter. Man fandt, at der laa forskjellige problemer i dannelsen af nye former og i rendyrkningen af dem. Om denne metode altsaa paa den ene side betyder større afhængighed af naturen, saa giver den paa den anden side større frihed og sikkerhed (man behersker naturen, idet man forstaar at følge den).

Men med denne produktion af bestemte plantearter med typiske og værdifulde egenskaber har man ikke naaet grænsen for forædling. Der viser sig nye og store muligheder. Hos disse forædlede planter optræder nemlig om en tid pludselig og enkeltvis nye varieteter, krydsninger og egte mutationer, som undertiden forener to ædle racers fortrin og desuden er endnu frugtbarere end dem. Af de talrige nye sorter blir de bedste udsøgt, prøvet ved avl i det store og saa indført i landbruget. Her begynder den kommercielle organisations virksomhed, den økonomiske udnyttelse af forædlingsarbeidet.

I Svalöf er der to selskaber, som arbeider uafhængig af hinanden og

udfylder hinanden. Det ene er en forening, som ved hjælp af medlemsbidrag og tilskud fra staten og ledet af en række videnskabelig uddannede kræfter vier sig ganske til planteforædlingen.

Ved siden af denne forening virker et aktieselskab, som besørger hele den forretningsmæssige del. Selskabet har forpagtet 600 hektar jord. Heraf overlader det foreningen de nødvendige forsøgsparceller og dyrker paa resten de nye arter i det store. Dernæst leverer det gratis saakorn til private dyrkere, som maa godtgjøre det af avlingen med 125 kg. for hvert 100 kg., de har modtaget. Selskabet kjøber desuden hele deres avling, hvis den findes fuldkommen tilfredsstillende, for en pris, som er en øre over markedsprisen for 100 kg. Avlingen blir saa renset i aktieselskabets lagerhuse, derefter undersøgt og godkjendt af foreningen, forsynet med dens plombe og bragt i handelen.

Resultaterne af anstaltens virksomhed er hævet over enhver tvil, og de vil øges i tidens løb. Derimod har aktieselskabet hidtil ikke høstet synderligt udbytte, hvad man heller ikke kunde vente af et foretagende, som er saa nyt og uprøvet, og hvis driftsomkostninger paa grund af den kostbare kontrol er saa store — og som heller ikke drives med det størst mulige nettoudbytte for øie. Det arbeider, om ikke længer med underskud, saa dog uden nævneværdig gevinst.

San Franciscos Gjenreisning.

Efter *Colvin B. Brown* i «American Review of Reviews».

18de, 19de og 20de april 1906 var det, at branden og jordskjælvet i San Francisco ødelagde 512 kvartaler til en værdi af 105 000 000 dollars. Mange mente dengang, at byen aldrig vilde blive gjenopbygget igjen, eller at det ialfald vilde tage meget lang tid. Siden har man havt mange vanskeligheder at kjæmpe med, f. eks. korruptionen blandt byens embedsmænd, streiker, en finanskrise og en pestepidemi. Men alligevel er der istedetfor de brændte 28 158 bygninger paa disse to aar bygget 14 270 moderne gaarde, der har en værdi af 102 186 517 dollars og har ligesaa megen grundflade som de brændte. At merke er det, at denne uhyre sum paa 3—4 mill. dollars nær er skaffet tilveie i byen selv, og at tiltrods for de svære udgifter ved at bygge saa hurtig, er pantegjælden i San Francisco procentvis langt mindre end i andre amerikanske storbyer. Befolkningen er nu igjen ligesaa stor som før branden og forretningslivet mindst ligesaa livligt. Under den financielle krise nylig, der ødelagde saa mange banker ellers i Amerika, var ingen San Francisco-banker i vanskeligheder.

Amerikanske Barnebiblioteker.

(Efter «*Dagny*»).

En afdeling inden amerikanske biblioteker, som er værd opmerksomhed, er barneafdelingen, «*the childrens room*». Først og fremst lægges der stor vegt paa, at denne del af biblioteket vender mod solsiden. Barnebibliotekets vægge er prydet med vakre malerier, i vinduerne og rundt omkring i værelserne er anbragt blomster.

En aaben kamin udbreder ved sin lunende varme en indbydende og hjemlig hygge. Alt er anlagt paa at vinde barns interesse, tiltale deres sans og trang til at føle sig hjemme der. Til bibliotekaren stilles de største fordringer. Hun — det er nemlig altid en kvinde — staar stadig til børnenes raadighed og er deres med utrættelig taalmodighed og aldrig svigtende venlighed og hjælpsomhed udrustede «spørg mig om alt».

Barnebiblioteket har to opgaver. Først og fremst gjælder det at vinde barnets interesse for og kjærlighed til biblioteket, saa de senere, naar de har traadt sine barnesko, blir hyppige besøgende i de voksnes bibliotek, det vil sige, barnebibliotekets opgave er at skabe en intelligent og bogvant og kritisk læsende almenhed. Det andet maal, som det amerikanske bibliotek har sat sig, er at dets barneafdeling skal tjene som barnets eget privatbibliotek. Derfor bevæger børnene sig frit omkring blandt bøgerne; alle bøger i en barneafdeling er placeret i aabne hylder, og der er barnebiblioteker paa ti tusen bind, alle ordnet til let adkomst og i let overskuelige rækker. Af samme grund vælger man en heldig beliggenhed og indreder lokalerne smagfuldt for at udvikle barnets skjønhedssans. Ikke alene høiden paa hylderne, men ogsaa borde og stole er afpasset efter de forskjellige aldre. Ofte kan et barnebibliotek have 3—4 forskjellige størrelser paa stole og borde, fra de mindste og lave passe for billedbogsbarn.

I de amerikanske barnebiblioteker er der ingen aldersgrænse for de besøgende. Man ser mødre bære sine smaa med sig did for at vise dem billedbøger, hvoraf der findes en mangfoldighed. Disse faaes ogsaa til hjemlaan.

For end mere at give barnet følelse af «hjem», er der ansat barnebibliotekarer, der omgaaes dem med venlighed og interesse og snart vinder deres fortrolighed. Biblioteket faar ved det frie samvær med børnene et stort fortrin for skolen, der ved sin formalisme og strenge disciplin nødvendiggjør større afstand. Derfor lærer ogsaa bibliotekarerne børnene let at kjende med deres anlæg og tilbøieligheder, og dette blir igjen af stor vegt ved raad om valg af læsning.

Bibliotekarerne søger ogsaa mest mulig at komme i berøring med barnets forældre og vække deres interesse for barnets lekture. Derfra skriver det sig ogsaa, at forældre maa underskrive barnets laaneseddel. Bibliotekarerne foranstalter ofte forældremøder, hvor der diskuteres barneliteratur og lignende interesserende emner.

Til jul udgiver bibliotekaren særskilte bogfortegnelser over den juleliteratur, der egner sig for de for-

skjellige aldre, og disse tilstilles da forældrene gratis. Endog juleudstilling foranstaltes der, hvortil forældrene indbydes, for at de bedre end i en boghandel kan faa et overblik over juleliteraturen og deraf gjøre udvalg til de smaa som juleklap.

Der stilles ingen anden fordring til barnelaantagerne end at de skal have rene hænder. Der forefindes til dette brug et lidet toiletrum. Og er den lille haand, som rækkes ud efter bogen, ikke ren, sendes dens eiermand, hjerteløst nok, ind for at vaske sig, for at hænderne skal være i værdig stand til at modtage den ønskede bog.

Barnebiblioteket har egen katalog, som børnene oplæres til at bruge. Deres vidt forskjellige smag i valg af bøger er en illustration paa ordsproget: saa mange hoveder, saa mange sind.

For at vække barns interesse for biblioteket samler man dem til høitlæsning af eventyr, historie, illustrerede beretninger («picture-bulletins») samt læsecirkler. Det viser sig, at «sagatimerne» har den største tiltrækning, de er som oftest overfyldt indtil trængsel. At de fængsler barnets sind helt viser følgende historie:

Et par 14—15 aar gamle gutter havde indfundet sig, tydelig i den hensigt at «holde leven». Bibliotekaren lod som ingenting, og fortsatte rolig den levende skildring fra Japan. Urostifterne blev saa optaget og fængslet af at høre paa, at de ganske glemte sine onde hensigter.

Den righoldige samling nordiske gudesagn er mest omspurgt og hylderne der som oftest tomme. Af særlig interesserte emner i sagatimerne er episoder af Iliaden og Odysseen, af Shakespeares dramaer og Nibelungenlied, om kong Artur og ridderne af det runde bord, om Karl den store samt nordiske gudesagn; ogsaa kulturhistoriske skildringer fra fremmede lande og folkeslag, fortællinger fra dyrenes liv osv.

Der lægges stor vegt paa, at bibliotekaren har evne til at give sit foredrag en enkel, naturlig og kunstnerisk form. Mangler hun denne evne, læser hun høit istedet.

Overalt i de Forenede stater er man enig om sagatimernes store og gode indflydelse. Kun beklager man, at der endnu ikke kan gives adgang til mere end 30 tilhørere ad gangen.

Haand i haand med sagaerne gaar de ovennævnte «picture-bulletins». Paa et meget stort papkart klistres smagfuldt ordnede billeder med delvis tekst, notiser og citater til forklaring af hvad de forestiller, samt en længere eller kortere bogfortegnelse vedrørende emnet. Nye «picture-bulletins» ophænges for hver uge — altid fulgt med spænding af de smaa interesserede. For at nævne enkelte: Washingtons liv, Lincolns, Nansen, Nordenskjöld, Linné, indianerstammer, eskimoer, naturhistoriske emner, elektricitetsmaskiner, traadløs telegrafi og disses opfindere og lignende.

Det viser sig at barn blir meget optaget af disse emner og at de fortsætter at studere dem i bøger.

Bibliotekaren faar ofte istand læsecirkler og studie-klubber. En klub kan f. eks. have til opgave: at læse bibliotekets bøger og iagttage stilhed i læsesalen og at samle noget af interesse til meddelelse i klubben hver uge. En anden klub paatager sig at skaffe biblioteket daglig friske blomster, en tredie anskaffer en trykkeripresse, hvor medlemmerne besørger trykning af bibliotekets bogfortegnelse, mindre bekjendtgjørelser osv. Dette synes at være det rigtige psykologiske greb paa barnets trang til virksomhed.

Det er forbausende at se, i hvilken udmerket stand bøgerne vedligeholdes. End mere forbauser dette, naar

man hører de tilforladelige talstørrelser: I New Yorks barnebibliotek udlaantes i november maaned 1907 ikke mindre end 198 000 bind, det vil sige mere end 6000 bøger pr. dag. Alt dette viser, hvilken anseelse bibliotekinstitutionen nyder i Amerika.

Bibliotekerne er aabne hele dagen, og efter endt skoletid ser man barn drage did i flokkevis. Det hænder, at man maa stænge af, medens den ene flok ekspederes og før den ventende skare slippes ind.

Det er et tiltalende og opmuntrende syn at se et amerikansk barnebibliotek en aften, et væld af lys, bladplanter, blomster, billeder og bøger, og en mængde barn spredt rundt ved hylder, ved borde, omringende bibliotekaren, ja ofte siddende paa gulvet, ivrige og interesseret, hoved ved hoved, med øine straalende af glæde over en eller anden morsom bog, en vakker planche eller et nyt hefte af et efterlængtet tidsskrift. Og bevidstheden om, at disse barn, der tilbringer aften efter aften i biblioteket, ellers ikke vilde have andet tidsfordriv end det som gaden og dens liv giver, gjør dette billede end mere lysende.

Avislæsning.

I «Young Man» udtaler en række anseede mænd sig om spørgsmaalet: «Er der for meget nyt?»

Sir Robert Anderson siger, at han ærgrer sig over al den tid, det koster ham at fare igjennem aviserne og magazinerne. Det er et slags literær dramme-drikning, som svækker den aandelige kraft; den giver ikke tanken føde, men hindrer den og stanser den ligesom narkotika.

Sir Henry Johnson siger, at vi kan ikke ha for meget af aviser. Frederic Harrison forfægter den modsatte anskuelse. Der er altfor mange aviser, altfor meget tryksværte idethele. Han raader unge mænd til at arbeide, holde sig borte fra aviser, og prøve at tænke lidt.

Dr. Russel Wallace siger, at der er altfor meget af avisnyt, og det gjør, at folk ikke tænker. Hans bedste tanker kom til ham, naar han var borte fra alle aviser, eller naar han var saa optaget af arbeide og studier, at han bare kunde ofre meget liden tid paa dem.

W. T. Stead siger: «Aviserne kan enten være en meget god erstatning for universitetsuddannelse, eller de kan være bare en fristelse til at ødsle sin tid bort. At læse sin avis er at se gjennem sine vinduer ud over verden. Og der er ingen snedigere fristelse end den at forsømme sit arbeide for at se ud af vinduet. Livets evig skiftende panorama har for mange vist sig saa forlokkende, at de har fundet det nødvendigt at være næsten ganske afholdende fra aviser.»

Tekniske Lykketræf.

Efter «Die Woche».

Man kjender det gamle ordsprog: Blind høne finder ogsaa et korn! Naar vi ser nøiere paa vor tekniks historie, saa har vi der en hel flok af slige høns. Atter og atter støder vi paa forbedringer, som kan føres tilbage til anvendelsen af et tilsyneladende saare slet surrogat eller som helt og holdent skyldes tilfældets verk.

Historien begynder allerede med dampmaskinen og Humphry Potter. Den trettenaarige Potter skulde hele eftermiddagen staa ved den store dampmaskine, og hvergang den vældige stang havde fuldendt en bevægelse op eller ned, dreie paa en bestemt damphane. Dette behagede ham saare lidet; saa fandt han paa at føre en snor fra stangen til hanen, saa den selv kunde aabne og lukke for dampen. Nu kunde han gaa ud og lege, medens maskinen stampede videre. Men han havde ikke god samvittighed og ventede at bli alvorlig afstraffet for sit paafund. Det modsatte hændte. Hans lille opfindelse blev seet med forbauselse og efterlignet i jern. Saaledes opstod dampmaskinestyringen, som muliggjorde dampmaskinens videre udvikling.

Saa kom i 1826 Joseph Ressel og byggede den første skruedampbaad. Hans skrue var meget sindrig udstyret med to fuldstændige vindinger, skulde altsaa teoretisk skrue sig fortræffelig gjennem vandet og drive skibet frem. Men i praksis gik det ikke fuldt saa godt. Skruebaaden seg langsomt afsted og blev langt overtruffet af hjulbaaden. Allerede vilde man opgive forsøget som mislykket, da det pludselig blev afbrudt paa en anden maade. Ved en vending stødte den kunstfærdige skrue mod en pæl under vandet og blev næsten ødelagt. Den ene skruegang var afbrukket og væk, den anden var saa sterkt ramponeret, at bare nogle stykker, omtrent svarende til vingerne paa den nu brugte skrue, var igjen. Dette syntes at være et nyt haardt slag for opfinderen; i virkeligheden var det et merkværdigt lykketræf. Nu fik det dovne skib pludselig fart paa sig, og med de sørgelige levninger af den klogt udtænkte skrue fôr det saa hurtig og sikkert afsted, at skruebaadens triumf var viss fra den dag.

Lad os gaa længer frem i det nittende aarhundrede. Allerede i 1846 havde Schønbein opfundet og fremstillet skydebomulden. Overensstemmende med teorien behandlede han almindelig bomuld med koncentreret salpetersyre, fik derved vistnok et sterkt explosivt, men grødagtig fedtet fabrikat, ubrugeligt til øiemedet. Ogsaa Werner Siemens befattede sig med problemet, men skjønt han brugte den sterkeste salpetersyre, som han kunde opdrive, gik det ham ikke bedre end Schønbein; produktet var halvflydende. En dag, da han tilfældigvis ikke fik nok salpetersyre, blandede han den i et anfald af galgenhumor med to dele koncentreret svovlsyre, og resultatet var den tørre, traadformede skydebomuld, som den dag idag fremstilles ved at bruge en blanding af svovlsyre og salpetersyre.

Og derefter den gamle franske gartner Monier. Han havde ikke andet end ærgrelse af sine plantebaljer. Altfor snart raadnede træet, og altfor dyrt blev det gang paa gang at kjøbe nye baljer. Saa faldt han paa den idé at lappe de gamle, næsten gjennemraadne kar med

cement. Han strøg cement over dem, bandt et traadnet omkring, smurte saa igjen et dygtigt lag cement paa og lagde inde i dette endnu et par jernringe. Nu viste der sig to ting. For trærne passede disse baljer meget slet, da de altfor meget hindrede lufttilgangen. Derimod viste de, naar de tilfældigvis blev væltet eller styrtede ned, en forbausende styrke. Monier lagde selv merke til dette, og han bragte i forslag at bruge cement med indlagte traadnet eller jernbaand til vægge. Nu har vi en monierindustri, som strækker sig over hele verden, og som den gamle gartner vist ikke har drømt om. Hele den moderne jernbetonbygning er en udnyttelse af det monier'ske princip.

Vi gaar videre frem. Med en viss exalterethed har amerikanerne givet sig til at lægge Niagara i lænker. Mange hundrede elektriske hestekræfter staar til disposition, ja man har igrunden lidt mere strøm, end der for øieblikket er brug for. Saa prøver man at brygge alskens nyheder i den elektriske ovn. Man smelter kul og kisel sammen og faar derved et værdifuldt nyt slibemiddel. En dag smelter man ogsaa en del kul og kalk, og der opstaar det uanselige stenlignende stof, som vi nu kjender som calciumkarbid. Det blir undersøgt, og de amerikanske elektroteknikere siger lidt for hurtig sin dom «it is good for nothing». Bort med det. Hele ovnladningen blir kastet i en bæk nær ved, og saasnart massen kommer i vand, begynder en uhyre gasudvikling. Nu mangler heller ikke den altid optrædende gadegut, som sætter en brændende fyrstik til gassen. Saa ser man, at bækken brænder; det nye stof maa alligevel du til et eller andet. Man undersøger det omhyggelig, og nogle aar efter er der en betydelig industri bygget paa calciumkarbiden, nemlig acetylenbelysningen.

Og saa tilslut røntgenstraalerne. I aartier havde elektricitetens udladninger i luftfortyndede rør mere og mere vakt fysikernes opmerksomhed. Allerede Geisler havde studeret de første udladninger, og englænderen Crookes havde fortsat forsøgene med stadig sterkere luftfortynding og havde udformet en fuldstændig teori om fænomenet. Han havde ogsaa opdaget og undersøgt kathodestraalerne. I 1892 lykkedes det Philipp Lenard at faa disse kathodestraaler fra røret ud i det fri og at studere deres egenskaber der. Videnskabelig seet var det høist interessante experimenter; men de havde endnu ingensomhelst praktisk betydning. Ogsaa professor Røntgen arbeidede i 1895 med slige Crook'ske rør. Han gjorde da tilfældigvis en eiendommelig iagttagelse. En skjerm, som var bestrøget med barium platincyanyr, begyndte at lyse, naar han arbeidede med rørene, skjønt den var adskilt ved en trævæg fra røret selv. Paa grundlag af denne tilfældige iagttagelse gik Røntgen til en række systematiske undersøgelser. Resultatet af dem var røngenstraalerne, som gaar tvers gjennem træ, kjød osv. Med ét slag havde den rent teoretiske forskning faaet en ny, uanet betydning for det praktiske liv. Enhver ved, hvad røntgenstraalerne nu betyder for sygdoms-diagnosen.

Endnu et exempel fra den nyeste tid. Man har længe vidst, at jern og cement forener sig absolut fast og holder sammen som ett massivt legeme. Hele monierindustrien beror paa denne egenskab. Alligevel har man i aartier brugt at forbinde jerngasrør paa den kjendte maade med bly. Ved et tilfælde forsøgte man i De forenede stater engang at tætte en rørledning med cement, og den har staaet sin prøve saa udmerket, at denne tætningsmaade begynder at fortrænge alle andre. I den nye store tunnel under Detroitfloden blir

de enkelte tunneldele af jern tættet med cement.

Saaledes har det gang paa gang vist sig, at et middel, som teknikerne prøvede i sin forlegenhed, eller det rene skjære tilfælde har givet anledning til vigtige nye opfindelser. Man kan her i sandhed tale om lykketræffet som den gode, hjælpende haand.

Stort og smaat.

Causeri af *Hans Dominik* i «Die Woche».

Mennesket er alle tings maal, paastod den gammelgræske filosofi, og den har i bogstaveligste forstand havt ret. Man maalte jo f. eks. afstanden fra albuen til spidsen af lillefingeren og kaldte den en alen. Et andet maal fik man i fodens længde og et tredje i tommelfingeren. Vistnok er alle mennesker forskjellige i legemsmaal, og den moderne kriminalvidenskab bruger jo netop slige maalinger til at faa et ufeilbart signalement af hver enkelt forbryder. Men de gamle vidste alligevel raad. En gang for alle tog de maal af en af sine konger og slog det saa fast. Da der nu er mange folk og mange konger, saa fik man naturligvis ogsaa uendelig mange forskjellige maal. Man havde en babylonisk, en persisk og mange andre alen. Og selv i vor tid gjælder det samme. Man ved saaledes, at den engelske fod er forskjellig fra pariserfoden. En kommende tids antropologer vil ha interesse af at studere disse maal og vil af dem kunne udlede værdifulde slutninger om folkenes legemsbygning.

Da kulturen og videnskaben skred længer frem, kunde man ikke nøie sig med de gamle maal. Man behøvede en maalestok, ens for hele menneskeheden, og tog den fra selve jordkloden. Meter blev det nye maal kaldt, og meteren er en firtimilliontedel af jordens omkreds, regnet rundt de to poler. Paa denne størrelse, meteren, byggede man saa op et strengt dekadisk system og forkastede den gamle tolv-deling, som helt fra de babyloniske tider havde gaaet igjen i fodens og alenens inddeling.

Og nu var ikke mennesket længer den naturlige maalestok for alle ting. Men paa samme tid var omraadet for maalingerne blit vældig udvidet. Nu var man istand til nøiagtig at maale ting, som man før ikke engang havde kunnet se. Baade opadtil og nedadtil havde videnskaben udvidet sine grænser. Det metriske system var ogsaa uendelig meget lettere at regne med end de gamle alen og fod. Forholdet mellem forskjellige størrelser sprang umiddelbart i øinene.

For mennesket selv var nu meteren et altfor stort maal. Men desto nyttigere viste sig her centimeteren. Tal som 160, 165, 170, 175 og 180 giver os straks en klar forestilling om en ganske bestemt legemshøide.

Efter centimeteren kommer saa millimeteren, som spiller hovedrollen i tekniken, især i maskinbygningen. Millimeteren skiller sig ganske betydelig fra det tømmermandshaar, som vi hører om fra gamle dage. Ogsaa hint maal var jo taget fra det menneskelige legeme; det skulde betegne tykkelsen af et menneskehaar. Men ikke med urette paastod de mere nøiagtig arbeidende snedkere, at et tømmermandshaar var saa tykt, som tømmermanden kunde

kaste med sin øks. Da er jo millimeteren et finere maal. Men selv den strækker ikke til i den moderne massefabrikation, hvor det gjælder den yderste nøiagtighed. Allerede for en menneskealder siden blev man nødsaget til at begynde med tiendedelsmillimeteren, og den nyeste teknik arbeider nøiagtig paa en hundrededels millimeter.

Med en hundrededels millimeter er vi kommet et godt stykke under den virkelige tykkelse af et haar. Her er grænsen for tekniken. Men saa tager fysiken fat, og den arbeider for en stor del med endnu langt mindre maal. Den har hævet tusindedelsmillimeteren til rang og værdighed og givet den et særegent navn, mikronen, det lille. Efter mikronen maales f. eks. sterkere varmeudvidelser. Endvidere er mikronen, som forkortet betegnes med det græske bogstav μ (my), et brugbart maal i mikroskopien. I et mikroskop, som forstørrer tusind gange, viser mikronen sig netop som en millimeter og kan saaledes godt takseres med øinene. Derfor blir den med forkjærlighed benyttet til de saakaldte maaleridsere. En overordentlig nøiagtig arbeidende delemaskine, selv et vidunder af teknik, ridser med en fin diamant streg ved streg paa en speilglasplade med en mikrons afstand mellem stregerne. Under mikroskopet staar saa disse streger en millimeter fra hinanden; der kan man straks aflæse størrelsen af alskens bacillekryb. Her finder vi de kjæmpestore, men harmløse infusorier eller vandbakterier, som kan bli op til 100 mikron lange. Vi træffer en hel flok mindre væsener, og man kan næsten sige, at jo mindre, des ubehageligere er de. Der er miltbrandbacillerne, hvis længde bare udgjør 10—20 mikron, og spirillerne af *febris recurrens*, som er meget tyndere, men omtrent ligesaa lange. Indimellem tumler sig blodlegemerne, som har den temmelig anselige størrelse af 5—6 mikron. Saa kommer tuberkelbacillerne, som bare er $1\frac{1}{2}$—2 mikron lange og omtrent 0,2 mikron tykke. Og endnu mindre er de frygtede kolerabaciller og en række andre ubehagelige sygdomsbakterier.

Med blotte øie kan man se et haar, som bare er nogle faa hundrededels millimeter tykt. Men hvor smaa ting er det overhovedet muligt at skjelne i et mikroskop, som forstørrer tusind gange? Her kommer det naturligvis an paa gjenstandens form og farve. En lang gjenstand kan sees, selv om den bare er en tiendedels mikron tyk.

Overhovedet er denne tusind ganges forstørrelse ikke den sterkeste, vi kjender. Man ved, at meget smaa ting som f. eks. de fine støvpartikler, som stadig svæver om i værelset, straks blir synlige, naar der falder en solstraale paa dem. Vi kalder dem jo ogsaa solstøv. Det samme princip har man anvendt paa mikroskopet, og saaledes opstod ultramikroskopet, som forstørrer ti-tolv tusind gange. Ting, som umulig kan skjelnes i mikroskopet, blir synlige i ultramikroskopet. Det røde rubinglas f. eks. tabte sin røde farve; men man saa hvert enkelt gyldent korn frit i glasset.

Vi kan imidlertid ikke uden videre sammenligne ultramikroskopet med mikroskopet. Det, vi ser som støv i solskinnet, er ikke egentlig støvet selv. Men det er lysstraalen, som træffer en saadan støvpartikel og tildels reflekteres. Støvet virker derfor paa vort øie mest som en selvstændig lyskilde, der udstraaler lys til alle sider; men det giver os ikke indtryk af alle sine konturer og former. Thi her nærmer vi os den grænse, som naturen selv har sat, og for at bestemme den maa vi gribe til et nyt maal.

Mikronen er liden. Men for mange fysikalske undersøgelser er den ikke paa langt nær liden nok. Altsaa deler vi den i tusind og indfører for den nye størrelse betegnelsen μμ. Dette nye maal er følgelig tusindedelen af en mikron, milliontedelen af en millimeter, billiontedelen af en meter, trilliontedelen af en kilometer. Nu er lyset som bekjendt en bølgebevægelse i lysæteren, og lysets farve er betinget af bølgelængden. Bølgelængden regner vi fra toppen af et bølgebjerg til toppen af det næste. Og her giver maalet μμ os gode sammenligningstal. Den optiske tonestige begynder ved det røde lys, hvis bølgelængde ved den yderste grænse er omtrent 660 μμ, og gaar akkurat en oktav op til violet ved en bølgelængde af 330 μμ. Men nu maa et legeme, som overhovedet skal være synligt, i sit største maal ha idetmindste den halve bølgelængde af vedkommende lys. Derfor ligger synlighedens grænse ved gjennemsnitlig 200 μμ, det er ved en femtedels mikron. En støvpartikel som ikke i nogen retning er større end dette, vil altsaa under alle omstændigheder være usynlig. Den er jo ikke istand til at indvirke paa retningen af de lysstraaler, som skulde melde dens tilstedeværelse for vore øine.

Her er altsaa trukket en bestemt grænse for synligheden. Derimod kan legemerne være meget tyndere i én retning, naar de bare har desto større udstrækning i den anden. Saaledes er bladguld bare omtrent 100 μμ, en tiendedels mikron, og sæbeboblernes hud er endog bare mellem 50 og 100 μμ.

Men saa kommer vi til de mindste fysikalske dele, molekylerne. Gode grunde taler for, at de ikke er større end 1 μμ, men heller ikke mindre end 1/10 μμ. Men vi ved, at molekylet igjen er opbygget af atomer, og de nyeste forskninger gjør det sandsynligt, at heller ikke atomet er det sidste, men at det er sammensat af tusinder af endnu mindre enheder, nemlig elektronerne. For at angive elektronernes størrelse, maatte vi dele vort maal μμ i tusind, og selv da var vi overordentlig langt fra det allermindste tænkelige legeme, fra atomet i lysæteren.

Fyrsten af „The Times".

Efter *The Review of Reviews.*

«Times», sagde Abraham Lincoln i 1862 til W. Russell, «er efter min mening den sterkeste magt i verden næst efter Mississippifloden». I denne fint sarkastiske bemerkning ligger en kompliment, som ingen nu vilde beære «Times» med. Verdensbladet, som nu ikke giver noget udbytte eller næsten intet, gav i sin blomstrende tid £ 90 000 om aaret.

Nu har det mindst udbredelse af alle Londons morgenaviser. Men i *Delane's* dage havde det 40 000 abonnenter, medens alle andre londonske blade tilsammen knapt havde 20 000. Der er talrige vidnesbyrd om, hvilken overordentlig anseelse bladet dengang kunde glæde sig ved.

Det var i 1841, *John T. Delane* fik det hverv at lede «Times». For med en gang at give et billede af manden og af hans arbeidsmetode hidsættes følgende skildring:

«Hver dag satte ham i forbindelse

med en mængde forskjellige karakterer. Om eftermiddagen blev hans hest bragt til hans kontor i Serjeants' Inn. Langsomt red han ned til Westminster og var saa nogen tid i House of Commons (underhuset) eller House of Lords (overhuset) for at se, hvordan dagens politiske situation tog sig ud. Saa red han rolig videre til lady Palmerstons eller baronesse Rotschilds salon for at høre meningen i hin kreds, kom saa tilbage til Athenæum eller Reformklubben og iagttog stemningen der. Dernæst kunde han ved korrespondancen til aviserne føle offentligheden paa pulsen. Og af alle de forskjellige indtryk formedes et klart billede i hans hjerne. Han var den bedst underrettede mand i England, kanske i hele Europa».

Dette er et godt billede af den verden, hvori Delane levede. I seks og tredive aar var han «publikums førsteminister». Men det var et meget begrænset publikum. Hans verden var det «gode selskab», langt borte fra det jevne arbeides mænd. Dette var før demokratiets dage, og det eneste folk, som tællede med, boede i West End. Millionerne eksisterede ikke for ham. Han kom sikkert aldrig i personlig berøring med saadanne mennesker som de irske nationalister eller de demokratiske partier i England. Uden tvil vidste han at de var til, ligesom vi ved, at der er fisk i sjøen. Men de hørte ikke til hans verden. Han levede og aandede i den store lille-verden, som dannedes af hans fempenny-publikum. For helt til 1861 kostede «Times» fem pence. £ 6 10 s. kostede aarsabonnementet, og seks pounds og ti shillings var i hine dage et meget virkningsfuldt middel til at gjøre en kreds «exclusiv».

Det selskab, hvori Delane solede sig, var i virkeligheden meget udvalgt. Dengang havde endnu ikke opkomlingernes hær befolket West End. Delanes venner og kjendte var landets crême de la crême, og han hørte dem til i sind og skind. Han var selv født «høit oppe». Deres smag og deres fordomme var hans.

For den, som selv ikke af fødsel hører til den klasse, som dengang styrede England, er det næsten komisk at se, hvorledes Delane brugte sin fritid. At spise ude hundrede gange i sæsonen, at danse til klokken 4 eller 5 om morgenen, at tilbringe hele dage paa hesteryggen jagende en ræv, at skyde saa mange som muligt af de fugle, hans adelige verter havde opfødet til høstjagten — saadanne beskjæftigelser fyldte særdeles meget af Delanes liv.

Delane var sandsynligvis den største leder, som «Times» har havt. Under hans styre blev «Times» en stormagt. Delane benegtede at have noget høiere ideal end fra dag til dag at gjøre «Times» til et speilbillede af hver dags liv. Den «fælles og indlysende tanke» — som findes igjen rundt omkring hos mænd, der aldrig har talt sammen — satte han paa tryk i «Times», og derved blev bladet et paalideligt udtryk for nationens tænkemaade. Dette var muligt for Delane, fordi «folkets røst» dengang kunde opfattes under et eftermiddagsridt fra Serjeants' Inn. Men selv naar som i dette tilfælde den upersonlige usynlige i redaktørstolen negter at have sit eget evangelium at forkynde, saa spiller dog redaktørens personlige meninger en stor rolle. Naar et vidne blir forhørt, saa har spørgsmaalets form og tone stor indflydelse paa hans svar. Et interview blir uvilkaarlig farvet af interviewerens tænkemaade og fordomme. Og dette gjælder i endnu langt høiere grad, naar man destillerer den offentlige mening af en mængde forskjellige synsmaader.

Naar vi skal bedømme Delane's verk, saa spørger vi ikke saa meget, om han var et godt talerør for den

offentlige mening, som om hvad han gav af sig selv. Hvad var hans tilskud til historien? Selv om han, som han siger, i almindelighed spillede den tause tilskuers rolle, saa havde han dog sine personlige sympatier og antipatier, sine egne ideer om ret og uret. Nogen sterk religiøs overbevisning synes han ikke at have havt. Han kom da lettere i begeistring for videnskaben og dens opdagelser. Overhovedet finder man ikke mange spor af følelse hos ham, og da heller ikke nogen begeistret patriotisme. Han var ikke imperialist i moderne forstand; men vel havde han sin del af den selvgodhed, som karakteriserer England i hin tid.

Det var Delane, som grundlagde den moderne krigskorrespondance. Ved sin afsløring af skandalerne under krimkrigen satte han en rekord, som endnu staar som uovertruffet for moderne journalister. Han forfægtede med iver jødernes emancipation, begunstigede religiøs tolerance, og var endog — underlig nok — en ivrig tilhænger af radikale reformer i Irlands styre.

Engelskmanden fra hin tid — det vil sige han, som hørte til «Times»' publikum — var altid et stykke af en farisæer. Hans politik gik altid ud paa: Først Englands interesser, og saa til Bloksbjerg med resten. Ofte skjønte han slet ikke tidens strømninger. Delane synes ikke at have forstaaet, hvor betydningsfulde de kræfter var, som voksede frem for hans øine. De forenede staters kolossale vekst vakte kun skinsyge og ærgrelse hos ham. De engelske koloniers udvikling interesserede ham ikke synderlig sterkt. Med mishag og mistro saa han demokratiets seir. Han var klarsynt nok til at understøtte bygningen af Suezkanalen mod sin ven lord Palmerstons løierlige advarsler. Men alt i alt faar man indtrykket af en klarsynt kortsynt mand med levende interesse for alt indenfor sit begrænsede omraade, men næsten fuldstændig ligegyldig for de ting, som ikke kunde sees fra Athenæums vinduer eller Dunrobin Castle's terrasse.

Men indenfor disse grænser var Delane stor. Der kjendte han enhver og nød tillid af enhver. Dronning Victoria selv betragtede «Times» formelig som en af rigets institutioner. Hun har aldrig talt med ham, men stod i forbindelse med ham gjennem andre. Mest beundrer vi ham i hans forhold til ministrene. Han havde en glimrende position, og han udnyttede den glimrende. Alt i alt gjorde han sit arbeide vidunderlig godt. Han var energisk i sit arbeide, altid aarvaagen som redaktør og en trofast ven.

John Thaddeus Delane var irsk af afstamning. Han var anden søn af en londoneradvokat og blev født to aar efter slaget ved Waterloo. I Oxford udmerkede han sig mere som rytter end ved sine studier. Men allerede dengang førte han en let pen og betalte derved endel af, hvad hans stald kostede ham. I 1840 fik han ved sin fars indflydelse en underordnet stilling i «Times». I 1841, 24 aar gammel, blev han bladets leder. Uden frygt paatog han sig ansvaret Fra dette aar af og til 1877 er hans biografi og «Times»' historie ét.

REDIGERET AF VILHELM KRAG. — STEEN'SKE BOGTRYKKERI OG FORLAG. KRISTIANIA.

KRINGSJAA

8. HEFTE AUGUST 1908 16. AARG.

Melkesygen, historisk belyst.[1]

I.

Ingen Tidsalder har været saa indbildsk som vaar Tidsalder. Den smigrer sig med at være de exacte Videnskabers, de nøiagtige Naturvidenskabers Tidsalder. Den har skabt Jernbaner og Telegraf og Uhyre af Oceandampskib, og den har skabt Bakterier. Studiet af det Mindste har lært Menneskene at gjøre det Største, og Tiden har Gader slette som Dansegulv, Konstabler til at passe paa sig baade om Dagen og om Natten, og al Fare er afsat; kun Alkoholen er igjen.

Intet er forunderligt, men selv det forunderligste er selvsagt, — selvsagt og greit som et Dambræt. Naturens Vilkaarligheder ere fangne som i et Turbinrør.

Men disse Naturvidenskabens Triumfer i det Enkelte holde paa at fordumme Menneskene og deres Videnskab, idet de have ført til den Misforstaaelse, at Intet kan blive videnskabeligt, som ikke er til det yderste specialiseret. De har ført til, at Folk uden Dannelse, uden Talent og uden Fantasi kaste sig over Videnskaben. Alle sidde hver i sin Brønd og ved ikke, hvad der foregaar i den anden. Hver er optagen af sit Lusebenstælleri. Endogsaa Aandsvidenskaberne ere smittede af denne Misforstaaelse. Filosoferne studere Drømme og Hjernefysiologi og Historikerne skrive af og fylde Verden med Afskrifter og Doctores, som i Virkeligheden ere ligesaa fremmede for videnskabelig Aand, som Bogholderen paa et Kontor for selve Forretningen.

Store Digtere skabe en Herskare af Kjølvandsspringere, og Naturvidenskabens Methode har paa sin Samvittighed, at de spekulative Videnskaber have ligget øde. Derfor har Nutiden ikke nogen universel Aand, som med Hukommelse har kunnet sætte alt paa sin beskedne Plads, Videnskabens og Oplysningens Tidsalder synes derfor at være bleven en oplyst Uvidenheds Tidsalder; thi den er uden universel Dannelse. Den er saa oplyst, at den akkurat har lært at misforstaa. Da den afsatte Naturen og Mysteriet, afsatte den Forundringens Evne, Mysteriets dirrende Gru, som gav Impulser, fordi det gav Menneskenes Sind Dyrets lydhøre Spending og Vaagenhed.

Thi da Menneskene havde Livrædslen, havde de Fornæmmelse og Samfølelse og de havde den i en Guds Lignelse og han havde et Alter. Der var Centrum. Alteret er ombyttet med en Komode med Skuffer i — fulde af Excerpter og Theorier fra Menneskenes spredte Iagttagelser. Gudrædslen er afløst af den fladeste Hedendom, med det vildeste Fleguderi. Baciller og Paragrafer, Konstabler og politiske Afladskræmmere regjere i Vaarherres Sted.

[1]) Efter forfatterens forlangende er hans ortografi bibeholdt i artikelen. Red.

Alt kan ordnes paa det velbehageligste. Livsens Lidelse, Fattigdom og Rigdom hører ikke Naturen til, men er en Contrat social, lavet af Tyve og Kjæltringer. Kontrakten skal afløses af en ny Kontrakt, ifølge hvilken hele det forunderlige økonomiske Spil skal reguleres ved Formler, Paragrafer og Konstabler, som om Økonomiens Ytringer og Maade var et Udslag af menneskeligt Herredømme. Der er lavet økonomiske Evangelier og Videnskaber af Mennesker, som aldrig have været i Nærheden af en økonomisk Transaktion — af Storbyers Baghusmennesker, som knapt vide, hvad en Kyr er, og som aldrig have seet Havet.

Den videnskabelige Seminarisme har paa det økonomiske Omraade skabt Formler, som ved sin literære Precision virke som ny Sandheder. Værdilivets vanskelige og interessante Spil er formuleret, som et Resultat af Tilbud og Efterspørgsel, og denne Troessætning bliver gjort til en absolut Sandhed ved en ny Troessætning om Productionens Normering. Den relative Rigtighed af den første Sætning kjendte fordum enhver brugelig Sjøhusformand, og den sidste vilde han som Kystboe have smilt ad; thi han vidste godt, at Livet hverken er nogen Fabrik, eller noget Regnestykke.

Politiske Valg og Atburder vise imidlertid, at det gode gamle Fisker- og Bondevit er druknet i Tidens Seminarisme. Den søgjelige Øgjer og den lunefulde Freyr og Vaarherre ere afløste af nye Guder, føielige og milde som Handelsreisende og Valgfriere.

Det hele Fænomen har sin Rod i den naturvidenskabelige Overtro. Bacterier og Røntgenstraaler, Radium og Finsenske Straaler er nye Guder til Sygdoms og Døds Udryddelse. Videnskabens Nyhed, dens Methode, Laboratoriearbeide har skabt en ny Slags Troldmænd, som mane Aanden saa godt som nogen indiansk Medicinmand. Der er Baciller til Liv og Baciller til Død, som der fordum vare gode og vonde Aander. De faa Horg og Hov og Bullion, medens de taabelige gamle nøiede sig med Offer af Spegelaar og Flesk. Der er gaaet Bakterier og Chemi endog i Gryderne og «anvendt Fysiologi» i den gamle Opfindelse at spise og fordøie.

Middelalderens Spedalske maatte gaa med Skralde, men fik Lov at være hos sig og sine, naar de bare holdt sig for sig selv.

Den moderne Aandefrygt sliter de Syge ud af deres Hjem og har gjort Menneskene raae af Bakterietilbedelse og Smittefrygt, og dog smigrer Tiden sig med at være den mest humanistiske af alle Tidsaldre

Ser til Kopperne, vi have jaget den, ser til Kolera og Pest, vi have jaget dem, og Tiden tænker med Medynk paa de kristne Hedninger, som i sin formørkede Forstand raabte:

Af alle Synder,
Fra al Vilfarelse,
Fra alt Vondt
Fri os, kjære Herre Gud!
Fra en uforvarende, vond og braad Død,
Fra Pest, Hunger og Dyrtid,
Fra Krig og Blodstyrtning,
Fra Oprør og Tvedragt,
Fra utimeligt Veirlig,
Fra den evige Død
Fri os, kjære Herre Gud!

Thi paa Dambrettet ere ikke slige Æventyr mere til. Krigen er afskaffet i Karlstad og Freden besørges i Haag, og Resten har Videnskaben og Storthinget og Konstablerne jaget paa Porten.

En Kjetter hver, som ikke tror, at Dambrettet er fladt og at alt er i Orden i den mest oplyste Tidsalder.

Pan, Rædslens, Tvivlens Gud er afskaffet.

Men alligevel, den selvraadige

gamle Herre har tilladt sig at vise, at han endnu er Vert, som endnu kan gjøre en spøgefuld Antegnelse til Regnskabet

Han har atter tilladt sig en liden Spøg. Den er ganske vist ikke saa dramatisk som hans Tilrettevisning i Paradiset, eller da han splittede de næsvise smaa Menneskebørn i tusinde Tungemaal, da de havde bygget sig et Taarn, som de kunde kigge ham i Kortene ifra.

De økonomiske Tegnsudlæggere havde fundet ud, at Krisekometen bevægede sig i 10-aarlige Tidehverv. Landhandlergrossererne og Spareskillingsdirektørerne vare henrykte over Krisekandidatens Rationalisme, og den mest oplyste af alle oplyste Almuer indrettede sig paa det 11te Aar, da Rigdomskometen skulde komme.

Og saa lod den envise Herre det regne, regne og regne, saa hele Oplysningen i den mest oplyste Halvdel af Verden kjendte sig snydt for en Sommer; men Tegnsudlæggerne i sine Brønde, som havde mistet Hukommelsen af bare Addition og Bogholdertravelhed, pegte standhaftig paa det 11te, som bare var forsinket lidt over i Amerika af nogle umoralske Trustkjeltringer, som havde gjort Overproduktion i Mangel af Paragrafer. Jernet faldt i Pris, og det regnede videre. Stor Arbeidsløshed i Amerika. Det regnede over hele Norderhalven paa Jorden, og Kobberet faldt og faldt lidt til. Der blev for lidet Korn og daarligt Korn. Jernet faldt endog i 1908, da Kometen skulde have seglet op, og Kobberet faldt ogsaa; alt faldt i Pris — undtagen Maden og Kornet, som steg og steg, og den mest oplyste Almue maa betale over 20 Millioner Kroner for for lidet med Korn. Krisekometen havde behaget at gjøre en liden Verdenskrise! — Paragraferne og Theorierne under Vand, og det 11te kom aldeles ikke!

Den tredie Verdifaktor sank med, — Menneskene fik Sygelighed, Influenza, Gigt og Halsesyge og Lungebetændelser og Melkesyge, som en liden direkte Opfriskning til den glemsomme Oplysning.

Af Melkesygen er der anmeldt 548 Tilfelde, men vistnok mangfoldig flere ere uanmeldte, heder det i de officielle Rapporter. Den oplyste Almue fandt Aarsagen i urene Flasker, men Konstablerne fandt et Juvr. Sygdommen grasserer ogsaa i Sverige. Ogsaa der ligger Medicinmændene næsegrus og kigger i et Juvr og henter Visdom som de romerske Augurer af Indvoldene paa et Offerdyr, og de triumferer, hillemend, ved de hellige Paragrafer, slig Ulykke skal aldrig ske mere!

At der vitterlig ere Hundred af Mennesker, som gaa omkring med opsvulmet Svælg og ere uføre og kleine, og som aldrig have smagt Melk fra det merkelige Juvr eller bemeldte Flasker, og at Menneskene visselig hvert Aar drikke Melk fra juvrsyge og tæringssyge Kyr og temmelig tvivlsomme Flasker og Melkespønn, — generer ikke Augurerne.

Selv har jeg Halsbetændelse efter en skarlagensagtig Feber med en paafølgende Anæmi og Excem med tør og fliset Hud og bristende Negle og min Hustru ligger haardt syg med en svullen Hals og sterk Feber og Stik i Lungerne, — men jeg kan sværge ved Juvret og alle moderne Helgener, at ingen af os har smagt en Draabe fra det uheldige Melkehus.

Juvret kan altsaa ikke være nogen Forklaring. I gamle Dage skyldte man paa Kornet, Fodret, Kometer og pestilentsske Lufte. Den Forklaring er ganske vist noget almindelig og uexact, men der er dog noget af Naturrædslens Sam-

menhængsfornæmmelse, — den Oplysningen har afsat.

Melkesygen er visselig et ganske anderledes interessant og lærerigt Fænomen end dette Juvr og disse Flasker, — den er et meget interessant og meget lærerigt Fænomen, ligsom de daarlige Konjunkterer med de synkende Priser er et meget interessantere Udslag af Værdiernes aandfulde Spil end naive Statistikslidere med sine overbliksløse, usammenhængende Iagttagelser har villet gjøre dem til. Kujuvret og Trustjuvret forslaar ikke.

Begge Fænomener høre sammen og synes nok heller at være et Udslag af det lærerige Aar 1907, da Vaarherre mindede Oplysningen om sin Tilværelse.

II.

Vi ville altsaa rent ud formaste os til at negte, at Melkesygen kan have noget med det syge Kujuvr at gjøre, fordi der ere Masser af Syge, som aldrig have smagt Melk fra Garant og Jølsens Fjøs, og som heller ikke ad Samkvæm med andre Syge kunne siges at være smittede.

Der maa altsaa være en anden Orsag, og denne mene vi, som allerede antydet i vaart første Afsnit, er det bufrædeslig (økonomisk) og heilsamlig interessante, regnfulde Aar i 1907.

Enhver, som med Forvitne har læst Historie, har visselig lagt Merke til, at det altid efter daalige Aaringer have fulgt Dyrtider med Sygdommer og Pestilenser.

Under vaare Studier til Norges bufrædeslige og samfundslige Historie have vi gjemt os til Minnes de forskjellige Vidnesbyrd om disse Atburder, fordi de spille en meget stor Rolle i Verdilivet og i Fortidens Samfundsliv og Samfundsmaader og derfor kunne hjelpe os til en levende Verdilere.

Hvor vaare egne Kilder have været mangelfulde eller ensidige, have vi fundet Material til Aabot i den existerende fremmede Litteratur over Folkesygdommenes Historie. Derved bliver der Sammenhæng i Fænomen, som ellers vilde staa isolerede og meningsløse

Naar vi til vaar Kundskab om, at Magnus Haraldsson, Olaf Kyrres Broder, i 1069 døde af ignis sacer, faa at vide, at der samtidig var den frygteligste Dyrtid og Hungersnød i England, hvor Ignis sacer, «the burning plague», herjede som en Pestilens, saa bliver dette Dødsfald interessant og i mange Henseender lærerigt, idet det giver et Bidrag baade til Handelens og Aarets Historie, hvilket vi nedenfor skulle faa se ved Forklaring af denne «Pests» Natur og Orsag.

Sygdom og Død paa Folk og Fe følger uhyggeligt Hak i Hel paa Uaar og Dyrtid, endog Fugler og Bier og Fisk dø. Disse Ulykker gaa saa ofte for sig, at man kunde fristes til at tage dem for et Udslag af Krønikeskrivernes Overtro eller Trang til at romantisere Fortiden, — hvis man ikke vidste, at de havde sin Rod i bestemte givne Forhold. Kloakernes og Kvarantænernes og Vaccinations og Bacteriologiens Tid vil let tilskrive alle disse Farsotter Urenslighed, — vel ikke mindst, fordi Farsotternes Historie er skreven af Læger, som naturligvis vil vise Nytten af sin Videnskab. Men Orsagerne have dybere Grunde, som vi nedenfor skulle komme ind paa.

Ligesaavist som Sopp om Høsten kom disse Sygdomme og slog ned Menneskene, som stode afmægtige og toge Ulykken som en Straf for sin Vondskab. Kun de færreste Sygdomme vare Smittesygdomme som Bubonpest og Kopper, — men laa i Forhold, som kun Handelens Udvikling kunde ophæve.

Uaarene med deres Sygdomsfølger kunde ligesaagodt skrive sig ifra for megen Tørke som ifra Væde. Tørken gjorde Hungersnød og Hungertyfus; men Væden var mere mangfoldig af sig, idet den førte flere Sygdomme, hvoraf den almindeligste vare Sygdomme, som ligne de forskjellige Maader, hvorpaa «Melkesygen» yttrer sig.

Vi ville derfor kun befatte os med de vaade Aar, af hvilke vi skulle plukke ud de mest karakteristiske af en Periode paa 350 Aar.

11te Aarhundred:

1003—1004. Regnfulde Aar, Misvext og Dyrtid efterfulgt af «skrækkelige Sygdomme» overalt i Europa.

1068—1069. Uaar i England, Dyrtid. Sygt paa Fe og Folk. «Ignis sacer» herjede. Kong Magnus Haraldsson døde af samme Syge i Nidaros.

1085—1089. Regnfulde Somre i Danmark, England, Tyskland, Frankrige, Burgund og Italien med Storflomme, Uaar og Dyrtid. Sygdom paa Feet, Bier og Fisker døde; Sygdom og Dødelighed kom blandt Folk.

1092—1094. Regnfulde Aar i Tyskland, Frankrige og Burgund. Stor Sygelighed. «Ignis sacer» med Krampe, Exstase og Søvngengeri, Rosenagtigt Udslet — «Revormar» paa norrønt — Lammelser.

12te Aarhundred:

1124—1125. Raat Veir i England, Frankrige og Flemland. Dyrtid. Sygdom kom paa Fe og Folk. I Tyskland haard og lang Vinter med megen Sne. Sommeren kold regnfuld. Al Sæd vantrivdes, Hveden og Havren misfell aldeles. Bierne døde. Dyrtid og Sygdom.

1161—1162. Dyrtid overalt i Europa.

1173. Oversvømmelser i Europas Meginland (Kontinent). Influenzaepidemi.

1195 og 96. Ufjelg og vaad Sommer i Tyskland, England og Frankrige. Ignis sacer; i Etruria og Romagna epidemisk Næseblødning.

13de Aarhundred:

1209—13. Uaar og Dyrtid i de fleste Land.

1214. Det samme i Norge.

1229—30. Lang og haard Vinter. Sommeren kold og stadig regnfuld. I Danmark en stor Pestilens paa Fe og Folk.

1231. En farlig Halsesyge paa Island, «Hættusott» (den farlige Sott), som «ikke gik længer end til Bryssel», med svullen Hals og Katarrh.

1272—75. Regnfulde Somre med daaligt Korn, Dyrtid og Sygelighed overalt i Europa.

1280—83. Kolde Somre i Norderlanden. Dyrtid og Pestilens paa Fe og Folk.

1291—94. Kolde Vintre i Norderlanden med Dyrtid og Pestilens. Vistnok ogsaa overalt i Europa; thi i 1294 kostede i Frankrige 1 Hektoliter med Korn 25,38 Gram med fint Sølv, imod 16,73 i 1202, som ogsaa var dyrt Aar, og 12,37 i 794.

14de Aarhundred:

1310—1318. Efter en kold Vinter i 1310 satte det ind med en Række af uvanlig kolde og vaade Aar overalt i Europa. Epidemiske Sygdomme med stor Dødelighed, iser hos ungt Folk og Børn. Paa Island kaldtes Sygdommen Kverkasott og Tungusott, formentlig den Sygdom, som Lægerne kalde Parotitis og Engelsmænden Mumps — en Halsekatarrh, hvorved Halsekirtlerne og Spytkirtlerne svælle ud. Tungen svæller op og bliver stiv. Tillige grasserede «Stingasott», Sygdom med Sting, som Lægerne have holdt for at være en Pleurit. 1312 stor Dræbsott i Danmark og i 1313 overalt i Eu-

ropa, større end Folke kunde mindes. 1313 paa Island «Hættusott» igjen, en Halsekatarrh, som svællede ud i Bylder paa Halsen, men «ikke gik længer end til Brystet». I 1315 regnede det i det europæiske Meginland og i Norderlanden ifra Mai til Oktober med Dyrtid og Sygdomme paa Fe og Folk og stor Død.

1321—22. Fæl Vinter til helt ud i Marts. Hele Østersjøen frøs til, og Skibene frøse inde midt i Englandshavet. Sommeren kold og regnfuld. Dyrtid paa Island og vistnok andensteds i Europa; thi 1 Hektoliter med Korn kostede i 1322 i Frankrige 35,44 Gram med fint Sølv.

1344—51. Efter flere regnfulde Aar med Landeskjælv og Storflomme i China, udbrød i dette Land en almindelig Sygelighed, som antog en pestagtig og smitsom Karakter. Den vandrede ad de faste Handelsveie ind i Europa, hvor den fandt alt forberedt for sig, idet der i 1344—47 havde raadet en Regnperiode. En Følge af dette Regnveir var bl. a. her i Landet det store Landfald i Gauldalen. I Tyskland regnede det i 3 samfulde Maaneder, og en epidemisk Sygdom udbrød og grasserede farlig i Fjeldbygderne — serkjendeligt nok. I 1347 var Sommeren vaad og taaget — uden at være serlig regnfuld. Frugterne bleve ikke modne. 1348 regnede det i England fra Jonsvoku til Jul. 1349 regnede det hele Høsten, og i denne Tid fra 1347—1351 vandrede den store Mannadauden rolig omkring fra Italien rundt Vesterlanden over Norderlandene og de tyske Lande tilbage til Asia over Rusland, vassende i Væde og Ufjelghed og Død.

Listen kunde fortsættes helt op i det 18de Aarhundrede, men den vilde ikke frembyde noget nyt udenfor den syfilitiske «Pestilens» som paa begge Sider af 1500 Talet grasserede i Europa. En Fortsættelse vilde bare til Overflod sandsyne, at de allerfleste af disse Fortidens Pestilenser ikke ere Epidemier i moderne Forstand, men er Forgiftningssygdomme af locale og veirlige Orsager og misfallne Høster, daarligt Hø og raat Korn. Serkjennelige er ogsaa, at Sygdommene begynde hos Féet. De almindeligste ere katarrhalske Halsesyger med Svuller baade indvendig og udvendig paa Halsen, Kramper og skarlagensagtige Febre, Næseblødninger og Lammelser. «Ignis sacer» følger Fortidens Uaar som Soppene Regnet. Alle Forskere ere enige om, at denne Sygdom skyldes Forgiftning fra raat Høi og forgiftet Korn.

Nutiden har af forskjellige Grunde glemt denne Sygdom og har vondt for at skjønne, hvorledes den kunde grassere Aar efter Aar — formelig i Perioder, ligesom man gerne vil tilskrive al denne Sygdomslidelse Urenslighed og Lægeukyndighed. Det forholder sig i Virkeligheden ikke saa. Hovedaarsagen laa i de mangelfulde Kommunikationer. Handelen var primitiv og uudviklet. Naar et Uaar havde forgiftet Kornet, saa var det vanskeligt at faa godt Saadkorn. Kom Regnet næste Aar igjen, blev Ulykken større, og det kunde tilslut hænde, at man ikke engang fik sin Udsaad igjen. Saa kom den virkelige Sveltihel med Hungertyfus og smittende Drepsotter og slog de Levende ned. Paa Grund af Agerbrugsmaader ude i Europa, som vi ikke her skulle gaa ind paa, var Ignis sacer almindeligere der end i Norge, hvor Agerbruget stod høiere — af Grunde, som vi heller ikke ville komme ind paa.

Det 18de Aarhundredes Handel udvidede Madveiene for Menneskene

og Dampskibene og Jernbanerne have gaaet videre. Nyt og friskt Korn kan i Regelen faaes. Madredningen blev alsidigere og har gjort Menneskene biologisk livligere. Brændevin og Tobak er blevet billigere, hvorved Menneskene have faaet to fortrinlige Preservativ mod Forgiftningsfebrene. Det er interessant at iagttage, hvorledes disse have aftaget med Brændevinets og Tobakkens Udbredelse. Det heder ikke *Aqua vitæ* for intet.

Ignis sacer er Ergotisme, Meldrøieforgiftning. Paa Hedemarken har man et merkeligt Navn for denne Uaarssyge, idet man der nævner den med «den hollandske Syki», som er det almindelige Navn for en Sygdom, som efter vaate Somre og Uaar kommer paa Fe og Folk. Den er forklaret mig at være en Hals- og Tarmkatarrh og medføre Krampe og sterk Feber med Udslæt og Sultfølelse.

I Lombardiet haves en beslægtet Sygdom efter Uaar, som kaldes Pellagra, ligesom man i Frankrige, Syrien og i Mexico har observeret en 3die Maade af Kornforgiftning, som Lægerne have kaldt for Acrodynia.

I de forenede Stater i Nordamerika har man endelig et greit Ord for «Epidemien» her i Norge, idet man har «*the milk-sickness*», som tilskrives Nydelsen af Melk fra Kyr, som have været forgiftede paa Havnegangen under fugtige Somre.

Hvis vi nu havde levet i Middelalderen, eller hvis vi i 1907—08 havde reduceret vaart Veinet, stoppet med vaare Jernbaner og vaare Dampskib og afskaffet Brændevin og Tobak og Handelens Velsignelser, saa kan der ikke være Tvivl om, at 1908 og 1909 vilde have bragt os adskillige «Pestilenser».

Lægekunsten har i alle Fald ikke bragt dem ud af Verden.

Vi mene, at udifra de her anførte Fakta og Betragtninger, maa «Melkesygen» sees og studeres. Den Støkk, den har givet til større Renslighedskrav, er selvfølgelig nyttig; men den snævre Betragtning, som Lægerne have gaaet udifra — i sin Specialitetsfortabthed og Bakteriedyrkelse — er kun vildledende og skal vist ikke gjøre hverken dem eller deres troende Almue klogere.

Thi den store Pan lever endnu, og selv Tidens Kommunikationer kan han vinde paa, om det falder ham ind.

Fr. Macody Lund.

Patagonien opdyrkes.

Efter *The American Review of Reviews.*

Man har gjort en række forsøg med kunstig vanding i Patagonien, det øde og golde land, som tilhører Argentina. Resultatet har været over al forventning. Ved vanding giver den jomfruelige jord store avlinger af udmerket kvalitet. Der skal nu bygges nye vandingskanaler, og det hidtil værdiløse land, som har et meget gunstigt klima for jordbrug, synes at ha en glimrende fremtid for sig.

Kvinderne og Almendannelsen.

Efter professor *Guglielmo Ferrero* i «März».

Hvorfor har min mand stemmeret og ikke jeg?» spurgte en amerikanerinde mig forleden. «Min mand er en flink maskinbygger. Han har et beundringsværdigt kjendskab til de maskiner, han konstruerer, han kjender dem i de mindste enkeltheder; men han ved intet, forstaar intet af den øvrige verden, og han har heller ikke noget ønske om at kjende og forstaa den. Den som i familien er interesseret, for kunst, for statens store opgaver, for fattig- og sygepleie, hygiene, undervisningsvæsen — det er mig. Jeg vilde gjøre bedre brug af stemmeretten, end min mand kan. Kort og godt, for at sige sandheden: Min mand er ganske uklar over hvem han skal vælge; han spørger saa mig tilraads og stemmer næsten altid paa den kandidat, som jeg nævner.»

De slutninger, som amerikanerinden kom til, kan for mange synes dristige. Men selve de forhold, hun gav mig en skildring af, var ganske vist ikke særegne for det ene hjem; i den er der intet usædvanligt. Hvad hun sagde, gjælder lige saa godt om mange familier inden det fornemme europæiske selskab. Og man er forøvrigt ogsaa kommet til bevidsthed herom, skjønt endnu temmelig uklart.

Ofte kan man i Europa høre, at nutildags har bare kvinderne tid til at læse literatur, til at danne sig en kunstnerisk opfattelse, til at besøge konferencer, mens mændene stadig mere intenst maa samle hele sin intelligens om sit særegne fag.

Europæere, som kommer tilbage fra Amerika, fortæller at den spaltning af aandslivet, som er begyndt i Europa, er næsten færdig derover. Hvad man kalder almendannelse, hører der nu næsten udelukkende til kvindernes arbeidsfelt, mens mændene forbeholder sig fagvidenskaben.

Det er let at faa et blik over, hvorledes denne spaltning i aandsverdenen gaar for sig, og hvilke sociale aarsager der spiller ind. De industrielle fremskridt, videnskabernes specialisering, alslags sport giver mændene ikke tid, lyst, energi tilbage til at dyrke interesser udenfor sit fag. Og selv inden det fornemme selskab, i de kredse, hvor man ikke er under tvang af forretninger eller embeder — selv der kaster man sig over et enkelt fagstudium eller enslags sport!

Men samtidig med at mændene saaledes skiller sig ud, er der overalt store fremskridt i videnskab, kunst, dans og sang, hele den kvindelige dannelse saavel i middelstanden som i de høiere selskabskredse. Mere og mere svinder den gamle, fast indgroede fordom, som især holdes oppe hos de katolske folk, den at kundskaber er for kvinden det første skridt mod fordærvelsen. Kvinderne faar en dannelse, som i de fornemme og rige selskabskredse blir en ren luksusdannelse, da kvinderne af disse klasser ikke lærer for at anvende sine kundskaber praktisk.

I april iaar holdtes der i Rom en kvindekongres, som hos mange mennesker vakte den største forbauselse. Der blev leet høit over hele Italien, da man fik høre, at kvinderne vilde træde sammen til en kongres. Det

broget blandede, encyklopediske, uendelig lange program forøgede hos de fleste deres mistro og spottelyst. Man ventede at faa se en latterlig karikatur af parlament, videnskabelig konference og folkeforsamling. Men istedetfor gjorde italienerinderne sin kongres saa at sige til en offentlig udstilling af sin omfattende dannelse, og de satte verden i forbauselse. Ingen havde troet, at der kunde være saa mange kvinder med evne til at drøfte de alvorligste aktuelle spørgsmaal med saa stor dygtighed, saa solide kundskaber og en saadan veltalenhed. Ingen havde troet det muligt, at kvindernes dannelse skulde ha gjort saa vældige fremskridt i de sidste tredive aar, og det i Italien, hvor kvindebevægelsen bare har mødt mistro og seig modstand. Hos mange slog forbauselsen over i beundring. Og man kunde høre udtalt, at en kongres af mænd neppe kunde ha behandlet en saadan række af almindelige problemer saa rigtig og udførlig.

Og hin amerikanerinde paastod jo ogsaa, at hun kjendte alle statsanliggender bedre end hendes mand! Der er vel nogen overdrivelse i denne dom; men der ligger meget i den. Arbeidende fra morgen til kveld, tvunget til skarpt at afgrænse sine kundskaber og studier, til at vælge sig sit bestemte felt, for derved at opnaa en høi stilling eller erhverve sig en betydelig formue — paa den maade taber manden sansen for alt, som betyder luksusdannelse uden direkte eller indirekte praktisk værd. Man kan jo ikke i sig forene al viden i livet. Man kan ikke være en stor videnskabsmand eller en dygtig automobilfabrikant eller en vidsynt, kløgtig kjøbmand og paa samme tid kunne beundre et literært mesterverk, afgive en kunstnerisk dom over malerier eller trænge ind i nationaløkonomiens love.

Det omraade, som danner livets ynde og skjønhed, tilfalder derfor kvinderne. De raader over mere tid og større aandsfrihed; i det mindste gjælder dette om kvinderne i de fornemme kredse. Men saa let det end er at iagttage den forvandling, som er i gang, saa er det dog meget vanskeligt at bedømme den rigtig. Er her et fremskridt? Eller et tilbageskridt?

Man kunde jo tænke sig, at der ved denne spaltning mellem mand og kvinde endelig engang skulde komme ligevegt i aandsverdenen. Videnskab, industri, storhandel, finansvæsen synes ligesom krigen ved sit alvor og sin barskhed at tilkomme manden. Kunst og literatur er derimod livets blomster, som skal saaes og plukkes af kvindehænder. Har ikke i alle tider kunstnere og literater foretrukket at bli beundret, opmuntret, beskyttet af kvinder fremfor af mænd? Den storartede blomstring af kunst og videnskab, som i det attende aarhundrede lyste over Frankrige, hin blomstringstid som endnu kaster et sidste skjær af ynde over denne vor grove maskinernes og folkeherredømmets tidsalder — var den ikke for en stor del kvinders verk? Paa enhver mulig maade beundrede, bedømte, hjalp og lønnede de kunstneren . . .

Dette bevis kunde være rigtigt, hvis almendannelsen bare omfattede kunst og literatur. Kunst og literatur taber kanske lidt af kraft og dybde, naar de vender sig til et publikum, hvor kvinder er talrige og mægtige tilstede. Men desto mere vinder de i ynde og finhed, saa at disse fortrin er nok til at vække beundring. Det attende aarhundrede giver beviset. En literatur bare for kvinder og efter kvinders smag vilde neppe være fuldkommen; men den kunde dog ha værdi nok til at faa en ærefuld plads i kulturhistorien.

Imidlertid omfatter almendannelsen ogsaa andre omraader, og det vilde være ligesaa taabeligt og fordærveligt her at udelukke kvinderne som at overlade dem pladsen alene.

Og her er efter min mening en af de største farer for det aandelige fremskridt i den moderne verden. Almendannelsen omfatter alle omraader af kundskab og tænkning. Dens opgave er at uddybe og udvide livsopfatningen fra generation til generation. Hvert menneske skal den vise saa klart som muligt dets stilling overfor alle medmennesker og overfor samfundet. Den skal vise de mangfoldige baand, som forener den enkelte med det hele, hvoraf hvert menneske er en yrliden del, og den skal saa meget som muligt gjøre enhver klar over pligterne mod mennesker, fædreland og ens fremtid. Under almendannelsen hører da al socialvidenskab, historie, moral, filosofi og religion. Og til syvende og sidst hører ogsaa politiken med, som, naar den ikke bare er en kamp mellem modsatte interesser, betyder en praktisk anvendelse af alle disse discipliner.

Nuvel! Naar man ser sig omkring, vil man snart komme til den overbevisning, at kvinderne alene ikke kan danne det udvalgte publikum af aandrige dilettanter, som f. eks. kunst og literatur behøver, naar de ikke skal forvandles til universitetsfag som fysik og botanik. Jeg vil ikke indlade mig paa det omtvistede spørgsmaal, om kvindernes forstand fra naturen af er for svag til at give sig i kast med tilværelsens uløselige problemer. Selv om det kanske kan indrømmes, at den kvindelige forstand har den samme filosofiske styrke som mandens, saa er der dog ikke tvil om, at kvinderne for tiden mangler de nødvendige forstudier; selv i de lande, hvor deres studier er grundigere og mere omfattende, streifer de dog neppe de vanskeligste discipliner.

Derfor er der nutildags bare faa geniale kvinder, som finder behag i filosofisk forskning eller interesserer sig for historie.

Der var engang, da ikke bare historien og nationaløkonomien, men ogsaa filosofien gik ud og ind i salonerne og vilde tækkes kvinderne og hyllede sig i kniplinger og lette lyse dragter; med klarhed og enkelhed vilde den omgive sin skjønhed. Det var i det attende aarhundrede. Og netop dengang virkede filosofien saa vældig paa sjælene, at den rystede to verdensdele og gav hele vor kultur en ubændig kraft, som endnu ikke er udtømt. Saa blev den skræmt af revolutionen og krigene; den lukkede sig igjen inde i universiteterne, blev kvinde-fiendtlig og lyssky, indhyllede sig i taage, fik et plumpere væsen, flygtede fra selskabeligheden og udtrykte sig i et uforstaaeligt sprog. Hvor mange menneker betragter den dag idag filosofi, historie og nationaløkonomi som et stof, der passer saare lidet for den kvindelige overfladiskhed!

Selv i Paris, hvor kvinderne kjækkere end andetsteds har brudt ned de skranker, som mændene har sat om de vanskeligere fag, selv i Paris maatte jeg gang paa gang forsvare mine altfor talrige tilhørerinder, da jeg holdt forelæsninger i Collège de France. Hvert øieblik udtalte en eller anden sin beklagelse over, at jeg maatte tale til et altfor kvindeligt publikum, som forstod lidet af mine foredrag. Og gang paa gang tilkjendegav jeg udtrykkelig min tilfredshed over det talrige dame-auditorium. For mig er det et stort tegn paa aandeligt fremskridt, at kvinderne vil lære historie.

Paa den ene side bryr manden sig ikke mere om videnskabens høie opgaver; paa den anden side bryr kvin-

derne sig endnu ikke om dem. Og saa blir historie, filosofi universitetsfag paa samme maade som fysik og botanik. Og det er en meningsløshed. Naturvidenskaberne kan vel trives i fakulteternes eneboerluft; for de betyder jo en stum og vedvarende tête à tête mellem menneskeforstanden og naturens gaader. Men historien og filosofien maa ikke gjemme sig der; for de blir født af det sociale livs ebbe og flod og skal igjen virke paa sjælene. En fysikalsk lov kan tjene menneskene, selv om bare nogle faa faglærde kjender den. En filosofisk læresætning er et akademisk legetøi, hvis den ikke har en mere eller mindre sterk indflydelse paa livet, lovgivningen, staten og moralen.

Men hvorledes skal en filosofisk læresætning virke paa samfundet, om ikke ved at formidles af en udsøgt aandsadel af dilettanter? Hvis der ikke er forbindelse mellem filosoferne og selskabet, saa vil følgende ske: paa den ene kant vil filosofien (ligesom ogsaa historien og socialvidenskaberne) tørke bort i ensomheden; paa den anden kant vil selskabet ikke faa den ideale kraft til politisk og socialt fremskridt. I de sidste femti aar er baade i Europa og Amerika alle industrigrene udviklet efter en storartet maalestok; rigdommen er vokset og fagvidenskaberne er beriget ved de nye store opdagelser. Men livsopfatningen, den er paa ingen maade blit fornyet, forædlet og forskjønnet. Vi lever paa opslidte idéer fra det attende aarhundrede. Og dette forklarer den tilstand, som hele verden nu føler mere eller mindre tydelig: at vor tid trods sin rigdom og sin kløgt mangler adel og storhed, især i politiken, hvor alle slags egennyttige interesser spiller en større rolle dag for dag.

Alle disse ting tyder paa, at der er en skrøbelighed i den moderne dannelse, og at tilstanden vil forværre sig i den nærmeste fremtid. Naar almendannelsen overlades til kvinderne alene, da truer en af de store kilder for socialt fremskridt med at udtørres. Kanske kommer vi snart til at se en merkværdig forandring i alle forhold — — —

Mange tidligere kulturretninger led under, at de var saa ensidig mandlige. Kunst, literatur, filosofi, historie, lovkyndighed, alt blev skabt af manden for manden, for et dømmedygtigt, taknemmeligt publikum, hvorfra der kun hørtes meget faa kvindelige røster. For at anføre et eksempel, saa har den latinske literatur en udpræget mandlig karakter, og det er en af grundene til, at denne literatur tiltaler saa lidet nu. Først med Seneca finder vi bøger, som blev skrevet ogsaa for kvinder. Blandt de tidligere forfattere er Virgil ingen undtagelse, da han trods sin fine forherligelse af kvinden skrev for mænd. Og kun tildels var Ovid en undtagelse; vel skrev han lidt for kvinder, men kun for de letsindede og letlevende. Seneca var den latinske forfatter, som de franske skribenter i det attende aarhundrede, de som skrev mere for kvinder end for mænd, studerede dybest og inderligst.

Staar vi paa terskelen af en tidsalder, da almendannelsen vil være næsten udelukkende kvindelig? Da jeg læste beretningerne fra kvindekongressen i Rom, gjorde jeg mig dette spørgsmaal, og gang paa gang kommer det til mig igjen, naar jeg ser noget af de mange eksempler paa, hvad man pleier at kalde «feminismen».

Og her er et af de mindst omtalte og dog vigtigste udslag af den moderne kvindebevægelse. Enhver kan jo indse, at et overveiende kvindeligt drag i almendannelsen, som er sjælen i al kultur, vilde være en store fare. Og det kunde medføre en dyb kraft-

løshed baade for Europa og Amerika, en kraftløshed som vilde formindske storheden af vore utalte rigdomme og vor omfattende viden. Men til hvilken kraft, skjønhed og harmoni vilde ikke vor kultur kunne hæve sig, hvis den kvindelige og den mandlige aand kom i et stadig rigtigere forhold til hinanden i almendannelsen! Da kunde der bryde frem en i sandhed ny kulturepoke.

Med et ord: De hurtige fremskridt, som overalt viser sig i kvindernes dannelse, kan i høi grad baade gavne og skade. Gavne kan de, hvis manden ikke fjerner sig fra almendannelsen, efterhvert som kvinden tilegner sig den. Men skade vil disse fremskridt, hvis manden mere og mere forvandler sig til en regnemaskine og til et fagmenneske. Da vil der opstaa et misforhold, ligesaa uheldigt, om end modsat af det misforhold, som verden led under, saalænge almendannelsen var udelukkende mandlig.

Kvægtuberkulosen i Paris.

(La Revue).

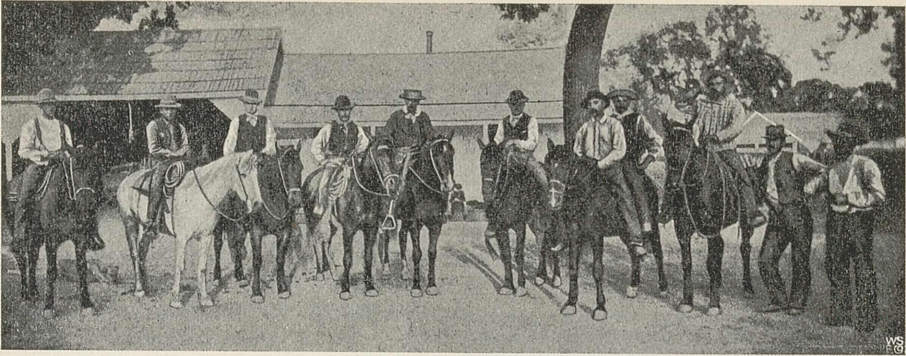
I New York har man fundet det nødvendigt at værge sig mod kvægtuberkulosen ved at foretage massenedslagtning af saadanne dyr, som ikke bestaar tuberkulinprøven.

Der er stillet forslag om at indføre samme system i Paris. Men veterinærdirektøren i Seinedepartementet, Henry Martel, modsætter sig bestemt denne nedslagtning, som han mener ikke vil have nogen positiv virkning. Kvægtuberkulosen er efter hans formening ikke saa let at udrydde. Det er konstateret, at sygdommen er i tiltagende baade i Paris og i omegnen. Statistiken viser, at 10 pct. af fjøsene i Paris indeholder dyr, som har tuberkulose, mens der af 3 070 melkekjør, som er blit undersøgt, 557 eller 18 pct. er angrebet. Tuberkulinprøven har været anvendt i 53 fjøs med tilsammen 762 kjør, hvoraf 41 pct. har vist reaktion. Hvis man af denne grund vilde nedslagte dyrene, som man gjør det i New York, vilde der snart ikke findes melk i Seinedepartementet.

Dr. Martel benegter slet ikke nytten af tuberkulin, men han mener at resultatet af tuberkulinprøven afhænger af forskjellige omstændigheder og ofte virker skadelig paa dyrene. Røgterne paastaar ogsaa, at den formindsker kjørenes melkeevne i betydelig grad.

En ganske anderledes sikker maade at hindre tuberkulosens fremgang paa, siger dr. Martel, er at sterilisere al den føde, som dyrene faar, lige fra de blir født. Det antages at kalvene fødes til verden i fuldkommen sund tilstand, og at de vil vedblive at være friske, hvis man ødelægger de skadelige bakterier, som indeholdes i den føde de faar.

Denne metode vilde ganske vist vise sig at være probat, dersom den kunde gjennemføres. Kvægtuberkulosen er en saa forfærdelig svøbe, at der maa tages kraftige forholdsregler mod den, men tuberkulinprøven alene er ikke paa langt nær tilstrækkelig.

Gruppe af cowboys foran ranchen.

Cowboy-Riget i Vest.

Et amerikansk Kulturbillede.

Efter *Walter v. Woehlke* i «Ueber Land und Meer».

For et aar siden hørtes der fra Chicago et skrig, som naadde hele verden rundt. Regjeringen løftede paa dækslet over slagteriernes hemmeligheder. Publikum holdt sig for næsen; men aviserne snuste og gav sig af hjertens lyst til at garve kjødtrustens laadne pels.

Agitationen mod kvægmonopolet blev overordentlig populær. Kjødpriserne var jo ogsaa i mange aar steget og steget. Arbeideren kunde knapt skaffe sig mere den daglige bifsteg, som er ham ligesaa nødvendig til livets ophold, som brød og poteter er for den tyske arbeider.

Amerikaneren fortærer mere kjød end nogen anden nation i verden, og oksekjød spiser han helst af alt. Fra aar til aar er prisen paa dette næringsmiddel steget. Og den vil ikke slutte med at stige, før den har naaet samme høide som den herskende pris i Europa. Det vil vel endnu vare en del aar; men denne prisstigning er uundgaaelig og kan ikke lægges kjødmonopolet, kjødtrusten, tillast. Billigt kvæg kan bare produceres paa billig jord. Jordens værdi stiger i de De forenede stater fra aar til aar, og med den gaar kjødprisen op.

Da kvæget endnu havde hele det vilde Vesten at raade over, da der vest for Missouri ikke var noget gjærde eller nogen aker i veien for dets vandringer, da en stud kostede et snes kroner og en kvadratkilometer land tredieparten af denne sum — ja dengang var oksekjød billigt. Men denne romantiske periode i Amerikas historie er nu næsten forbi. De blodige kampe paa grænsen mellem civilisationen og vildmarken er kjæmpet ud. Kvægets kongerige skrumper mere og mere sammen, og prisen paa den saftige bif stiger tiltops.

I den gode gamle tid før borgerkrigen, dengang indianerne endnu

rev skalpen af hverandre og af blegansigterne og da bøffelflokkene tællede hundrede tusinder af dyr, dengang græssede millioner af halvvildt kvæg paa staten Texas' sletter. De blev vogtet af nogle tusind ligesaa vilde mænd.

De bøffelflokke som havde tilbragt vinteren i syden, drog om vaaren afsted paa vandring, vadede gjennem

Typisk cowboy.

Red River, krydsede Canadian River og Cimarro River i Indianerterritoriet og fortsatte nordover til de store høisletter mellem Missisippi — Missouri og Klippebjergene. Om vinteren reiste de den 5000 km. lange vei tilbage til syden for at bringe kalvene til verden der i det milde klima.

Kvægflokkene med sine gjætere holdt sig i Texas. I den varme aarstid fornøiede de sig med et fingerbøl vand hver anden dag. Var der slet ikke noget vand, saa kreperte de. Men hvad der gik tabt om sommeren, fik man igjen om vinteren.

Eierne af alt dette kvæg var rige mænd. Hver dag skjød de en okse, spiste mørbraden og flaaede huden af. Resten lod de ligge igjen til prærieulvene og gribbene. De havde jo slige mængder af kvæg, at ingen af disse hacienderos vidste hvor meget han kaldte sit. Hovedproduktet af kvægavlen var huderne; med kjødet var der ingen forretning at gjøre. Jernbaner gaves der ikke, saa man kunde faa fragtet kjødet til det sultne Østen. Og i Vesten var der ingen som faldt paa at kjøbe kjød, da varen kunde faaes for intet.

Da borgerkrigen brød ud, drog alle texanere i kampen. I fire aar skjøttede kvæget sig selv og formerede sig hurtig, da skindhandelen var stanset.

Nu var det, at forbundsregjeringen begyndte at bygge Pacifikbanen til Det stille hav for at sikre sig bistand af kyststaterne, som de ikke ubetinget kunde stole paa. Indianerne, som havde givet nybyggerne meget at bestille, blev jaget fra sine jagtgrunde og til de anviste reservationer. Antallet af rødhuder øgedes ingenlunde under denne flytning, som besørgedes af forbundstropper.

Forat nu indianerne skulde holde sig hjemme i sine reservationer og ikke finde paa at streife omkring, opmuntrede regjeringen bøffeljægerne til at skyde bisonerne ned efter en ganske forbløffende maalestok. Men desværre var indianerne vant til at spise, og selv i sine reservationer kunde de ikke lægge af denne slemme vane. Derfor maatte den store, hvide stedfader, som havde berøvet sine røde børn baade jagtmarkerne og bøffelen, se sig om efter nyt foder til dem.

Nu frembød der sig for kvægfyrsterne i Texas et marked, hvor de

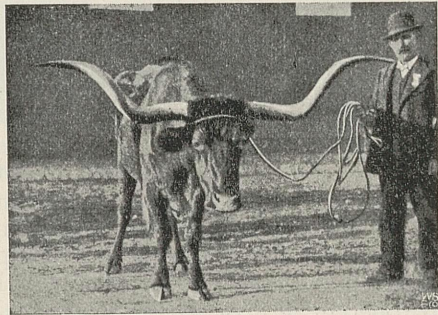
kunde afsætte det hidtil værdiløse kjød. Og saa begav det langbenede, langhornede texanske kvæg sig paa vei til de sultne indianere nordpaa. I Texas indbragte en tre aars stud 4 til 10 dollar. Men i Indianerterritoriet betalte onkel Sam 10 cent pundet eller 30 40 dollar for hele studen. Det var mindst 200 procent fortjeneste, og en slig forretning slipper ingen amerikaner ud af hænderne. I 1866 blev der drevet 20 000 kjør fra Texas til Indianerterritoriet. Og fra nu af væltede sig hver vaar en stadig voksende brun, brølende strøm nordover.

Nu begyndte høisletterne vest for Missouri, der hvor indianerne og bøflerne var jaget bort, at fyldes af kvæg. Og snart blomstrede der op en storartet kvægavl i Vesten, en kvægavl som længe var den eneste næringsgren i ti stater og territorier, tredjeparten af De forenede stater. Det var begyndelsen til en industri, som i tyve aar skabte over to tusind millionærer. Den byggede de store slagterier i Chicago. I aaret 1905 havde dens eksportprodukter en værdi af en milliard kroner.

Nu indsnevres cowboy-riget mere og mere af plogfuren, af vandingskanaler og pigtraadgjerder. Men i Wyoming, Montana, det vestlige Dakota, Nebraska og Kansas, i Texas, Oklahoma, Colorado, Ny-Mexiko og Arizona har cowboy'en endnu frit spil. Hvor der er vide landstrækninger, som det ikke lønner sig at dyrke, der hersker cowboy'en. Saalænge den stenede, tørre, alkaliholdige jord endnu frembringer en dot bøffelgræs her og der, saa længe kan «koen» — som cowboy'en uden hensyn til alder eller kjøn kalder alt sit kvæg — finde sit udkomme, forudsat at der er vand et eller andet sted inden en omkreds af 30 kilometer.

Paa Mississippidalens prærier, hvor friskt og saftigt græs vokser mandshøit, har der aldrig været drevet kvægavl i stor stil. Det lønnede sig langt bedre at dyrke denne fede sorte jord op til aker. Men i vest, hvor landet løfter sig til en graa høislette, hvor elveleierne er vandløse om sommeren og hvor de nøgne høidedrag spiller i alle farver, der begynder cowboy'ens rige.

En europæisk ko vilde i dette land snart afmagre til et skelet eller om sommeren dø af hedeslag og om vinteren omkomme i snestormene. Det amerikanske kvæg har tilpasset sig. I Ny-Mexiko og Arizona er der mange «ranchos», hvis kvæg græsser 50 kilometer fra drikkepladsene. Hver anden dag tilbagelægger de dette stykke vei for at slukke sin tørst. Med saa knapt foder og vand kan landet ikke ernære meget kvæg pr. kvadratkilometer. En hjord paa 1000 kjør trænger mindst 80—100 kvadratkilometer. Paa dette omraade spreder flokken sig. Bare vaar og høst tager cowboy'en sig af den. Naturligvis kan han bare paa hesteryggen tilbagelægge saa store afstande. Og i sadelen er da en cowboy ogsaa først i sit rette element. Han foragter fodgjængerne, og det gjør ogsaa hans kjør.

Langhornet texasstud.

Efter borgerkrigen laa de vide vestlige høisletter aabne for kvæget fra

Texas. Og det strømmede ogsaa ind i store flokke, især da regjeringen bød saa lokkende priser for oksekjød. Men onkel Sam var ikke den eneste kunde. Jernbanerne aabnede nu nye markeder. Hvor den brune strøm af kvæg krydsede den blanke skinnestreng, der samledes opkjøbere. Store kvægmarkeder dannedes paa slige krydsningspunkter, og her indfandt den vindesyge kapital fra Østen sig.

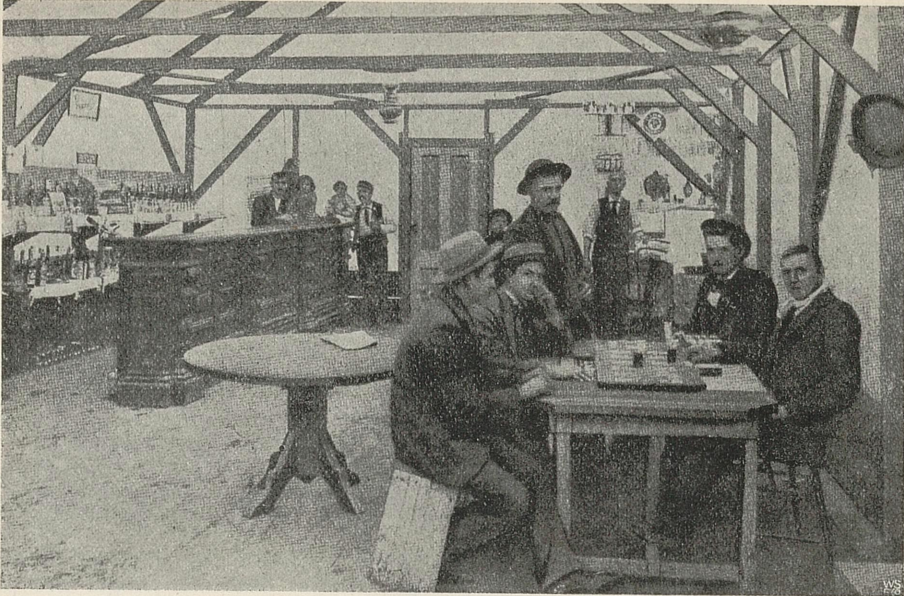
Da fiendtlighederne var endt i 1865, stod en million mænd, som i fire aar havde haandteret geværet, uden beskjæftigelse. Tusinder af dem vendte sig mod det gyldne land, Vesten. Det var en menneskestrøm, som langs skinnerne udgød sig over sletterne, og paa samme tid kom de brølende kvægflokke fra Texas til Montana. De fordums soldater havde i den fireaarige krig lært at betragte menneskeliv som smaating. Og de vilde gjætere, som til hverdags satte sit liv paa spil, og som fra ungdommen af havde tumlet med skydevaaben, de regnede heller ikke paa en slump menneskeliv mere eller mindre. I hvirvlerne af disse to strømme, der hvor kvæget og jernbanen krydsedes, sprang der frem af den haarde jord en række nybygger, hvor livet var vildt og lovløst som i barbariets blodige dage.

Kanske et helt aar havde cowboy'en drevet om paa fjeldvidden med sine kjør, uden at se andre mennesker end en tilfældig vandringsmand og sine kolleger. I maaneder havde den varet, den lange reise fra Texas til Norden. Dag og nat havde han siddet i sadelen. Han sov paa den haarde jord, og hans mad var høist enkel og ensformig. Bare mænd som struttede af kraft og sundhed, kunde gaa et sligt liv igjennem. Med sener og muskler af staal, med ørneøine, med en revolver som skjød prærieulve i sprang — slig udrustet var de ikke ræd for Fanden selv. Hedt blod havde de, og de vogtede yderst omhyggelig sin eiendommelige etikette; den mindste fornærmelse kostede blod.

I hundredevis samledes slige vilde fyre paa jernbanens foreløbige endepunkter. Der udspiltes de vildeste scener i Vestens historie. Pengene flød i strømme. Hver cowboy havde i lommen kanske hele aars sparepenge, som han ikke havde kunnet bli kvit. Kvægeierne fik sine dyr betalt kontant, og mellemhandlerne havde en fyldt pung. Det ene vertshus efter det andet strakte sig langs hovedgaden; løsagtige pigebørn holdt hus, og hazardspil florerte. Her kunde disse cowboys efter maaneders eller aars ensomhed faa beruse sig i civilisationens glæder. Paa sine ponyer red de ind i kneiperne og tøsehusene, skjød lamper og speil i knas, skjød hul i brændevinsfadene og slukkede sin tørst med halmstraa. I spillesalene tabte de hundreder i en haandevending, og af repræsentanterne for det smukke kjøn blev de bestjaalet. Jo galere det gik, des bedre likte cowboy'en sig og des hyppigere knaldede revolveren Blev der trætte ved kortbordet eller skjænken, straks kom revolveren frem; den mand som ikke var snar nok, fik bøde med livet. I en eneste nat i 1874 blev der skudt elleve mænd i Newton, som dengang var Santa Fe-banens endepunkt.

Revolveren var den eneste lov, som Vestens vilde sønner kjendte. Øvrighed fandtes ikke, og saa fortsatte tummelen, indtil de jernbaner, som byggedes fra syd til nord, gjorde ende paa kvægvandringen. I 1889 var det, at den sidste flok foretog den lange reise. Men i begyndelsen af ottiaarene drog aarlig en million kjør med 5000 mænd og 30 000 heste fra Texas til de nordlige beiter og markeder.

Den amerikanske ko stammer i lige linje fra Andalusiens hornede kvæg.

Et cowboy-vertshus i Vesten.

Spanierne førte dette med til Kuba og senere til Mexiko. Her formerte det sig vældig, og kvægavl er her endnu en af de største erhversgrene. Da de amerikanske indflyttere i Texas rev sig løs fra mexikanerne og i 1836 grundede en egen republik, tilegnede de sig ogsaa de store kvægflokke som streifede om paa høisletterne. Og fra Texas bredte de kvægavlmetoder, som havde været brugt af de første spanske erobrere, sig over Nordamerika. Den dag idag drives kvægavlen paa samme maade som for tre hundrede aar siden.

Som allerede nævnt er foderet saa knapt, at flokkene maa sprede sig over umaadelig store strækninger. For at kunne holde de forskjellige eieres dyr ude fra hinanden, pleiede spanierne at brænde visse merker ind i huden paa sit kvæg. Ligedan gjør man den dag idag.

Hver vaar holdes en stor mønstring, som kaldes «rodeo» eller «round-up». Der bygges en stor indhegning, og herind strømmer kvæget fra alle retninger, drevet sammen af cowboys. Ind i den rasende, brølende og stampende hob rider saa cowboys for at drive de kalve, som endnu ikke er merket, ud af flokken. Da kalven følger moren næsten et helt aar, og da hver ko er merket, er der aldrig tvil om den rette eier. Cowboy'en driver ko og kalv ud af flokken. Med forbløffende behændighed styrer han sin pony, som forøvrigt selv har stor fornøielse af legen. Han svinger sin «lariat» — udtrykket «lasso» bruges aldrig i Nordamerika — og slynger den om ørene paa kalven. Saa blir det arme dyr slæbt over stok og sten til ilden, hvor det rødglødende jern venter det. Jamrende søger det tilbage til moderen, som medlidende slikker brandsaaret.

Naar alle kalve er merket, drager man videre til næste samlingspunkt, indtil hele egnen er afsøgt. Antallet

af kalve viser eieren, hvor stort aarets udbytte er. Og naar kjørene er merket, mister han dem ikke, selv om de løber nogle hundrede mil bort. Merket bestaar som regel af forbogstaverne i hans navn.

I den gode gamle tid, da en ko var omtrent lige saa meget værd som en bøffel, tog man det ikke saa nøie med denne «rodeo» Om der blev overseet nogle hundrede kalve ved merkningen, hvad der hændte ofte nok paa de uhyre landstrækninger, saa bekymrede eieren sig ikke derom. Saaledes voksede i Texas tusinder af kalve op uden at bli merket, og de var da herreløst gods. Hvem som havde lyst, kunde fange dem og trykke sit eget stempel ind paa huden.

En foretagsom texaner, ved navn Maverick, var den første som saa, hvad man kunde drive det til med sligt umerket kvæg. Systematisk søgte han det op og forsynede hvert dyr med sit merke, saa han uden anden kapital end sine heste, sin lariat og sit brandjern paa faa aar havde samlet sig en buskap paa nogle tusind dyr. Saa grundig gik han tilverks, at endnu hvert omstreifende umerket dyr blir kaldt en «maverick». Mangen cowboy lagde paa denne maade grundvolden til sin senere formue.

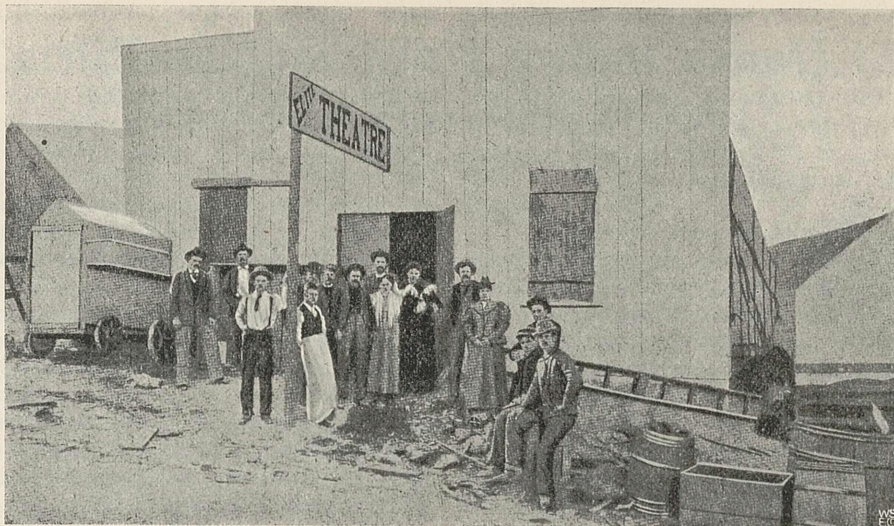
Først da jord og kvæg steg i værdi og der blev indført formelle forretningsmetoder, mistede de driftige cowboys denne sin smukke biindtægt. Kvægopdrætterne forbød dem at forsyne slige «mavericks» med sit eget merke. Alle «mavericks» skulde tilhøre opdrætterforbundet i vedkommende stat. Denne lov vakte ondt blod blandt Vestens cowboys, og de fortsatte med at indfange og merke mavericks. Og de nøiede sig ikke engang med de umerkede dyr, men tog ogsaa merkede. En R eller D kunde jo let forandres til B. V blev til W, Y til K, og tal var det endnu lettere at forandre. Jo høiere kvægprisen steg, des bedre lønnede denne forretning sig for slige «rustlers», som de blev kaldt.

Opdrætterne foretog hele felttog mod kvægtyvene; men disse «rustlers» havde dog i mange aar overhaand. I Wyoming var de saa mægtige, at flere store selskaber, hvis kvæg græssede i Wyoming, gik fallit. Tyvene havde fuldstændig magten; mange steder valgte de dommerne. Først da vandingskanaler blev gravet, landet opdyrket og de frie græsgange paa den maade indskrænket, først da blev der slut paa uvæsenet. Men da havde der flydt blod i strømme.

Med de spredte nybyggere har kvægfyrsterne ligget i uafbrudt krig i et fjerdedels aarhundrede. Da staten Texas forgjæves havde tilbudt kvægopdrætterne land for nogle øre pr. maal, nedsatte der sig familier ved elvene. Hver cowboy saa med foragt paa dem, da de gik tilfods, drev akerbrug og omgav sine marker med pigtraadgjærder. I begyndelsen blev disse akerdyrkere taalt; men da gjærderne strakte sig videre og videre og her og der spærrede veien til vandet, saa blev traaden revet ned og nybyggerne betydet, at andre egne vilde være gunstigere for deres sundhed.

Fra trusler gik man over til sterkere midler. Mange steder indgjærdede kvægfyrsterne tusinder af kvadratkilometer land med samt der beliggende smaa nybygger, og de spærrede derved alle veie for nybyggerne. Vestens historie har neppe en styggere krig at opvise end denne kamp, som strakte sig fra Texas til Montana. De fastboende nybyggere vandt tilsidst over de nomadiserende opdrættere; men først maatte rigtignok mange af dem bide i græsset.

Mange opdrættere fulgte nybyggernes eksempel; de kjøbte store strækninger land, medens det endnu var at faa omtrent for intet. Mange

Teater i det vilde Vesten.

saadanne privateiendomme er større end f. eks. S. Bergenhus amt. Nu kunde opdrætterne holde fremmed kvæg borte og passe paa, at græsgangene ikke blev overfyldt.

Den sidste feide i «koens» rige staar endnu i fyr og flamme. Kvægfyrsterne tabte efterhvert saagodtsom alt regieringsland, som kunde vandes, til de smaa nybyggere. De havde trukket sig høiere op, og her holdt de sig for sikre. Her duede jorden ikke til andet end kvægavl. Men de havde gjort regning uden «sletternes græshopper», faarene som nu indfandt sig paa beiterne. Disse graadige dyr gnavede det knappe græs af lige til roden. Med sine haarde hover trampede de jorden fast som sten, selv barken paa buske og trær skaanede de ikke. Hvor de havde været, laa landet ganske værdiløst hen uden at kunne føde en ko

Paany raser nu kampen, og atter flyder blod paa de fjerne beiter, hvorhen ingen jernbane naar. Kvægfyrsterne gjør sit yderste for at holde faarene borte. Deres cowboys skyder faar i tusindvis, driver flokke af dem ud over fjeldstup eller sender dem med dynamit over i det hinsides. Det forstaar sig selv, at med det hidsige sind hos de to parter flyder ogsaa andet end saueblod.

Præsident Roosevelt, som af egen erfaring kjender kvægavlen i de vestlige stater, har nu anbefalet vedtagelsen af en lov for at rette paa forholdene. Efter den skal alt græsland, som tilhører regjeringen, for fremtiden leies ud istedetfor som nu at ligge frit for hver opdrætter. Sandsynligvis vil kongressen snart vedtage en saadan lov, og da vil den sidste rest af cowboyriget forsvinde for altid. Da vil den gamle cowboy forsvinde, ligesom den texanske okse er forsvundet. Ved at krydses med Heresford fuldblodsdyr har den mistet de vilde, lange horn og de lange ben.

Hver cowboy vil bli tammere, federe og meget mindre romantisk. Den nøgterne graa civilisation vil farve ham, saa han tilslut ikke mere kan skjelnes fra alle hverdagsmennesker i by og bygd.

Et fransk Indlæg i den religiøse Strid.

Professor E. Ménégoz om den liberale Theologi.

(Ved *Waldemar Eckell*).

Den uro, som paa saa mange maader gjør sig gjældende inden vor kirke, og som har foranlediget forslag om nedsættelse af en stor kommission, der skal behandle konfirmationsordningen, forslaget om valgmenigheder og de øvrige hidhørende spørgsmaal, stammer, som vi alle ved, fra striden mellem orthodoksien og den nyere retning inden theologien, mellem dem, der særlig fæster sig ved forsikringen om, at «Guds ord» ikke skal forgaa, og dem, der ikke alene har maattet opgive den gamle opfatning af begrebet «Guds ord», men ogsaa føler, at forkyndelsen af de moderne synsmaader vil kunne bevare for kirken mennesker, hvem orthodoksiens stivnede læresætninger vilde støde bort.

Denne strid er ikke noget eget for vort kirkesamfund. Den er bleven reist inden alle grene af den kristne kirke. Den er heller ikke fra igaar, om end desværre ikke mange udenfor theologernes kreds før i de aller seneste aar har havt anledning til at blive opmærksom paa den.

Jeg siger desværre. Thi det er min overbevisning, at den religiøse ligegyldighed, der har faaet saa stor en udbredelse hos os som i andre lande, for en ikke ringe del skyldes den maade, hvorpaa evangeliet er bleven forkyndt, eller med andre ord, at mange mennesker, særlig blandt de unge, er komne bort fra kirken, fordi det faldt dem umuligt at tro paa det eller det dogme, den eller den bibelske fortælling, og fordi de indbildte sig, at kristendommen stod og faldt med disse dogmer og disse bibelske beretninger.

Det er særlig for disse mennesker at jeg fra «La Revue Chrétienne»s februarhefte har oversat nedenstaaende artikel af den bekjendte professor ved det protestantiske fakultet i Paris Eugène Ménégoz, den glimrende forkjæmper for den theologi, der er givet navnet «Fidéisme». Hans navn er ikke helt ukjendt hos os. En udmærket oversættelse af en del af hans arbeider udkom i 1905 paa det Steenske forlag under titelen «Troen alene». Idet jeg varmt anbefaler denne bog til alle, der føler interesse for disse spørgsmaal, overlader jeg ordet til professor Ménégoz:

Den moderne evangeliske theologis religiøse værdi.

Konflikten mellem den traditionelle theologi og den moderne theologi tilspidses mer og mer, ikke mindst i den katolske verden. Pius den tiendes Encyklica mod modernismen afgiver i saa henseende et slaaende bevis. Det er en kamp mellem fortid og nutid, mellem middelalderen og den moderne tid, mellem kirken, inkarneret i pavedømmet, og universitetet, behersket af videnskaben. Hvilket udfald vil kampen faa? Ingen kan forudse det, thi der findes i begge leire livskræfter, som ikke lader sig undertrykke.

En opmærksom iagttager vil finde den samme kamp inden protestantismen. Den fremtræder blot i en afdæmpet form. Takket være re-

formationens principer, som øver sin indflydelse i begge leire og muliggjør tilnærmelse mellem de kjæmpende, bliver sammenstødet mindre voldsomt, og haabet om en forsoning — visselig endnu fjern — er ingenlunde udelukket. Sagen er, at protestantismens aand paa samme tid er religiøs og videnskabelig; derfor tillader den en udveksling af levende kræfter mellem fortid og nutid og lader den videnskabelige faktor trænge ind i den religiøse tanke og det religiøse liv i den moderne verdensanskuelse.

Denne gjensidige intime paavirkning har fremkaldt en theologi som ikke længer er den traditionelle orthodoksis og heller ikke den rationalistiske liberalismes, men som, udgaaet fra begge disse, har optaget fra dem de elementer, hvori der var kraft, sandhed og liv. Det er denne theologi — den bærer ulige navne i de forskjellige lande og kredse; man kalder den «modernisme» i den katolske verden; vi kalder den «den moderne evangeliske theologi», eller «symbolo-fidéisme» eller helt kort «fidéisme» i vor franske protestantisme — det er den, som fremtiden tilhører.

Dens modstandere bebreider den, at den ofrer troen for videnskaben, det religiøse liv for kritiken, den hellige skrift og kirkens officielle lære for fritænkeriets principper, at den kun nærer menneskehjertets medfødte vantro.

Hvis disse bebreidelser var begrundet, burde man skynde sig med at skaffe afveien den lære, som virkelig, saaledes som det udtales af den gamle orthodoksis tilhængere, vilde indebære en fare for sjælenes frelse. Men vi er af den mening, at det tvertimod er de traditionelle doktriners mange vildfarelser, som hindrer evangeliets fremgang i vort af den verdslige universitetsdannelse gjennemsyrede samfund, og vi føler og ser i den moderne evangeliske theologi ægte kristelige religiøse kræfter, istand til at optage en seirrig kamp mod nutidens materialisme og til at gjengive kirken dens velsignelsesrige indflydelse i verden.

Vi vil forsøge, gjennem disse linjer, at retfærdiggjøre denne vor overbevisning. Lad os da først præcisere, hvad vi forstaar med «moderne evangelisk theologi». Vi mener ikke at give en nøiagtig, fuldstændig definition af samme. Vi beskjæftiger os her alene med dens principper. Det er nok at beskrive dens væsentlige karaktertræk for at kunne anvise den sin plads inden de religiøse videnskaber.

Hvis man betragter dens væsentlige træk, kan man sige, at den «moderne evangeliske theologi» er den theologi, som opstiller en bevidst skjelnen mellem religionens grundvæsen og dens tilfældige og temporære ytringsformer, og som anvender paa disse ytringsformer, i deres forhold til naturvidenskab, historie og filosofi, de ved studiet af de verdslige videnskaber almindelig anerkjendte principper og methoder. Disse antydninger er tilstrækkelige for øiemedet med vor fremstilling.

Denne theologis uvurderlige fordel er, at den gjør regning med det religiøse livs egen natur og ikke, saaledes som orthodoksien har gjort det, blander sammen verdslige og religiøse elementer og tillægger de førstnævnte samme religiøse karakter som de andre. Orthodoksiens feil — uden større betydning fra først af, men mer og mer alvorlig, eftersom almendannelsen har gjort fremskridt — har været, at den har ophøiet til trosartikler naturvidenskabelige, historiske og filosofiske begreber, som ifølge sin natur alene henhører under

den menneskelige fornuft og ikke kan indrangeres i rækken af de aabenbarede sandheder.

Den moderne theologi har sat tingene tilbage paa sin rette plads og har henvist religionen til samvittighedens omraade, de verdslige kundskaber til fornuftens, og den har herigjennem ydet Kristi evangeliums sag en betydelig tjeneste ved at frigjøre det for en dødvægt, hvormed det i aarhundredernes løb var bleven belæsset, og som mer og mer hindrede dets fremgang. Paa den ene side har den fjernet en hindring paa den vei, som fører til Gud, og paa den anden side har den frigjort sjæle, som holdt paa at kvæles i den gamle orthodoksis trykkende atmosfære. Den moralske vederhæftighed har vundet meget herved, et resultat, som fra det religiøse livs synspunkt er af overordentlig betydning.

Lad os belyse vore paastande gjennem et eksempel, som jeg henter fra erfaringer under min virksomhed.

*

Vi har for os en intelligent, alvorlig og from ung mand. Han er af sine forældre og sin præst bleven opdraget i den strengeste orthodoksi og holdt saa meget som muligt borte fra alt kjætteri. Han kommer til universitetet med et oprigtigt ønske om at forberede sig til den præstelige gjerning. De troesmeninger, han medbragte fra fædrenehjemmet, vil modtage det første stød under forelæsningerne over det gamle testamente. Man havde lært ham, at de fem Mosebøger var skrevne af Moses. Og nu beviser professoren i hebraisk ham ved ugjendrivelige argumenter, at de er af senere datum, og han giver ham ihænde skrifter af theologer, der ansees som orthodokse, og som er kommet til de samme resultater. Hans traditionelle synsmaader er rystet. Og, hvad der er alvorligere, han bringes til at konstatere, at paa talrige steder er det israelitiske folks lovgivning med urette bleven tillagt Moses, hvorfor man ikke uden videre kan akceptere alle ord i Mosebøgerne som Guds ord. Som følge af disse konstateringer, hvis videnskabelige værdi han er nødt til at anerkjende, er hans tro paa bibelens guddommelige inspiration bleven betydelig rokket. Men der kommer mere. Under forelæsningerne over det nye testamente beviser professoren ham, ligeledes paa en ugjendrivelig maade, at Jesus troede, at Mosebøgerne var forfattet af Moses. Om nu Moses ikke er forfatteren, har altsaa Jesus taget feil. Og om Jesus har taget feil, kan han ikke være Gud, saaledes som hans forældre og hans sognepræst havde sagt ham; thi Gud, som er alvidende, kan jo ikke tage feil. Hvilket stød! Det er værre end det første. Han begynder at tabe troen paa Jesu Kristi autoritet. Og det saa meget mere, som han konstaterer, at Jesu forudsigelse om sin gjenkomst ikke er gaaet i opfyldelse, og at Jesus paa mange punkter synes at have delt sine samtidiges vildfarelser. Han var altsaa ikke inkarnationen af den anden person i guddommen? Hvad tillid kan man saa fæste til hans ord? Det er at røre ved det hele evangelium, og vor unge mand føler sig dybt ulykkelig.

Hans uro bliver end yderligere forøget, da han med sin lærer i patristik studerer kirkefædrene og dermed dogmehistorien og erfarer, hvorledes i de første aarhundreder treenighedsdogmet og dogmet om Kristi metafysiske guddom lidt efter lidt har formet sig, dogmer, som er fremmede saavel for det gamle som det nye testamente og fødte inden kirken under paavirkning af den græske filosofi. Den gamle dogmatiks

ærværdige bygning, som allerede var begyndt at vakle, styrter nu helt sammen og med den katekismens og kirkens officielle troesbekjendelsers læresætninger. Den gamle orthodoksi bliver for ham blot en hob med ruiner. Dogmehistorien har fuldendt det nedrivningsarbeide, som bibelkritiken begyndte.

Vor unge mand har helt tabt fodfæstet. Alle hans tidligere troesmeninger ramler overende. Han er fortvilet. Han vover ikke længer at tænke paa at blive præst. Hvad skal der blive af ham? Han føler sig fortabt. Han har lidt skibbrud paa sin tro.

Ude af sig selv, med saart sind og bankende hjerte, med glødende kinder iler han til sin sjælesørger for at gjenfinde den tabte fred. Men det er forgjæves. Den ærværdige gamle mand er forfærdet; han stønner, han slynger hellige forbandelser mod modernisterne, han paaberaaber sig profetierne og miraklerne, apostlernes symbol og de «store kristne kjendsgjerninger», reformatorerne og mændene fra vækkelsens dage, hærskaren af vidner lige fra kirkens grundlæggelse og indtil vore dage. For rigtig at skræmme sin fordums konfirmand fremdrager han for ham eksempler paa mænd, hvem bibelkritiken har ført fra en begeistret tro til den mest trøstesløse skepticisme. Han slutter med at opsende en brændende bøn til Gud om den stakkels vantros omvendelse og hans tilbagevenden til den evangeliske sandhed.

Studenten er dybt bevæget. Han har intet høiere ønske end at lade sig overbevise. Men hertil behøver han gode argumenter, nøiagtige svar paa sine urolige spørgsmaal. Men hans præst byder ham ikke stort andet end sukke, energiske paastande og en appel til tvilsomme autoriteter. Dette er ikke nok for vor urolige søgende, i hvis sind hans lærers klare og afgjørende bevisførelse har pløiet en fure, der er altfor dyb til at den kan udslettes gjennem rørende besværgelser.

Hans sjælesørgers ord har imidlertid atter bragt ham paa fode gjennem forsikringen om, at denne krise, som kom fra den onde og fra menneskehjertets naturlige fordærvelse, kun var forbigaaende, og at han gjennem bønnen vilde gaa seirrig ud af den. Han vender altsaa tilbage til universitetet, og han vil nu forsøge gjennem bøn at kjæmpe mod historien og kritiken, det vil sige, han vil tage selvsuggestionen til hjælp.

Men historiens fakta og de bibelske tekster er vanskelige at komme forbi. Man kan gjerne forsøge paa selvsuggestion; man har alligevel ondt for at overbevise sig selv om, at f. eks. en oversættelsesfeil, saaledes som man finder dem i det nye testamente, er en fuldkommen oversættelse; eller at et falsk citat er nøiagtigt; eller at Mathæus og Markus ikke tog feil, da de tillagde én profet, hvad en anden profet havde sagt; eller videre at det gamle testamentes forfattere lærer treenighedsdogmet, eller at Jesus har fremholdt troen paa hans jomfrufødsel som et grundlæggende element i sit evangelium.

Vor student, som paany følger sine læreres forelæsninger, indser snart umuligheden af ved bønnens hjælp at tilintetgjøre historiens, eksegesens og kritikens klare slutninger. Angsten overfalder ham paany, og han er nær ved at gaa under i tvilens malstrøm. Da gaar der pludselig en straale af lys gjennem hans sind og gjengiver ham en smule haab ved at lade ham øine et middel til at komme ud af den vanskelige stilling, en mulighed for frelse.

En lysstraale i mørket! Han hører sin lærer i dogmatik udvikle paa en overbevisende maade væsensforskjellen mellem det religiøse liv selv og

de forskjellige iklædninger, det har faaet i theologiske formler, mellem hjertets tro og det tilfældige udtryk, den finder gjennem de individuelle eller kollektive troesbekjendelser, mellem sjælens samfund med Gud og naturvidenskabens, historiens og filosofiens resultater. Han er lykkelig ved at erfare, at religionen i sit væsen altid er den samme, at den er evig, idet den har sin kilde i Gud, at naturvidenskabelige, historiske og filosofiske vildfarelser ikke vil have nogen indflydelse paa den, selv om de stammer fra Guds mest fremstaaende tjenere; at den er den samme hos dem, som har levet og forkyndt den i svundne tider, og hos dem, som lever og forkynder den idag.

Ganske særlig gribes han, naar paa en overbevisende maade, med bindende eksegetiske og historiske beviser, denne sætning forelægges ham, at den eneste betingelse for at blive frelst ifølge Kristi evangelium er *troen*, det vil sige angeren og selvhengivelsen til Gud, og at for den, der lever i denne tro, kan feilagtige troesmeninger — *hvilke de end maatte være* — ikke være nogen grund til fordømmelse.

Denne lære er for ham som manna fra himmelen. Han nyder den med begjærlighed, med en intens glæde. Han finder i denne lære aandelige kræfter, som opkvikker hans sjæl, hæver hans mod, styrker hans religiøse og moralske liv og i rigt mon tilfredsstiller hans tankes behov.

Hele Evangeliet faar nyt liv for ham og vækker ham selv til nyt liv. Han har i Kristus gjenfundet sin Herre og sin Mester, den guddommelige budbringer, hvis ord, hvor det gjælder religiøse og moralske spørgsmaal, er Guds ord, den fuldkomne aabenbarer af den himmelske faders tanke, vilje og hjerte; den Hellige og Retfærdige, hvis liv har virkeliggjort idealet af et liv i Gud og givet eksemplet paa en urokkelig troskab i sin jordiske mission, lige til korsets død; Frelseren, hvis seier over døden for den troende er en moralsk vished, og hvis levendegjørende aand vedbliver at udøve sin velsignende indflydelse paa menneskehedens samvittighed.

Han faar atter lyst til bibelstudiet. Han fordyber sig i læsningen af evangelierne for ret at trænge ind i Kristi tanke og aand. Den hellige skrift aabenbarer sig for ham i et nyt, straalende lys. De pletter, som han der fandt, og som stødte ham bort, forsvinder for hans øine som solens pletter. Han tilegner sig bibelens guddommelige kjerne. Han føler sig i et levende troessamfund med Moses og profeterne, med Jesus og apostlerne, med reformatorerne og mændene fra vækkelsestiden, med sine fromme forældre, som aldrig havde mistvilet om sin søn, samt ogsaa med sin kjære præst, hvis bøn er bleven hørt, om end paa en anden maade, end han havde tænkt sig det.

Befriet fra sin forvirring og tvil opsender han takkebønner til Gud, fordi han er kommen til en inderlig overbevisning om, at ingen intellektuel feiltagelse vil kunne berøve ham frelsen, og at Gud for at modtage ham i sit samfund, saavel hernede som i det himmelske rige, ikke paalægger ham som en betingelse underkastelse under de eller de videnskabelige, litterære, historiske eller dogmatiske meninger, men blot forlanger af ham hans hjerte. Han er kommet til det resultat, at «*fidéismen*» har ret, naar den lærer *frelsen ved troen*, *uafhængig af troesmeningerne*, «*sola fide*». Denne læresætnings sandhed har frelsende virkning paa hans sjæl og den øver en pædagogisk indflydelse paa hans liv. Vor unge mand indskrænker sig ikke til en intellektuel viden, til en theori eller en troesmening alene. Hans nye

overbevisning er ikke ufrugtbar; han realiserer den i praksis, bringer den ind i sit religiøse og moralske liv. Han har hørt sin himmelske faders stemme? «Min søn, giv mig dit hjerte». Og han har givet ham sit hjerte for bestandig. Levende i og for Gud, har han fra denne stund den faste forvisning, at han er frelst, og fuld af glæde synger han Gud lovsange. Foran ham aabner der sig et fremtidigt virkefelt, der paa en gang baade er vanskeligt og herligt, og hvor han helt vil ofre sig for sine brødres frelse og for Guds riges fremme paa jorden.

Han kan nu med beroliget samvittighed, med fred i sjælen og med glæde i hjertet atter tappert gaa ivei med sine historiske og kritiske studier. Han kan gjøre det med fuldstændig videnskabelig redelighed. Han føler sig ikke længer fristet til at forfalske teksterne for at bringe dem i overensstemmelse med de overleverede læresætninger. Han er ikke længer en slave af «frygtens theologi», som lever i en stadig angst for, at en eller anden arkæologisk, historisk eller naturvidenskabelig opdagelse skal komme i veien for den orthodokse lære og ødelægge den gamle tro. Han behøver ikke længer at pine sig selv aandelig ved at gjøre fortvilede anstrengelser for at tvinge sig til at tro ting, som hans videnskabelige samvittighed vægrer sig ved at indrømme, og som ortodoksien har gjort til troesartikler, det er dogmatiske og historiske paastande, som det skulde være den kristnes pligt blindt og fast at tro paa, hvis han ikke vil gaa fortabt. Takket være den moderne evangeliske theologis principer har han gjenfundet sin moralske sunde sans, sin intellektuelle frihed, sin religiøse tro, sit aandelige livs enhed. Han aander atter frit og kan hellige sig helt og med glæde til sin uddannelse for præstegjerningen, hvortil han har følt et indre kald fra barndommen af.

Den moderne evangeliske theologis religiøse værdi bliver paa denne maade stadfæstet ved konkrete erfaringer fra livet selv.

⁂

Det eksempel, som jeg her har beskrevet, er typisk. Samme historie gjentager sig under en eller anden form — om end desværre ikke altid med lige heldigt udfald — inden alle theologiske fakulteter. Mange af vore tidligere studerende vil uden vanskelighed kjende sig selv igjen her, og de vil føie sit vidnesbyrd til vort betræffende den saliggjørende kraft, som den fidéistiske theologis principer besidder.

Aa, hvor blinde er de, som tror at burde bekjæmpe fidéismen i den gamle orthodoksis navn! De ser ikke det onde, de foraarsager ved at gjøre evangeliet solidarisk med naturvidenskabelige og historiske feiltagelser og ved at binde det uopløselig sammen med en forældet filosofi. Ikke alene fjerner de derigjennem fra den evangeliske sandhed religiøse mennesker, der er bleven opdragede i kirkens overleverede lære, og hvem deres universitetsdannelse, eller kanske bare læsningen af dagspressen, ikke længer tillader blindt at akceptere de læresætninger, som deres aand forkaster; men de hindrer ogsaa de udenforstaaende, som er vokset op i religionsfiendtlige omgivelser, fra at nærme sig kirken, fordi de barikaderer adkomsten til den med hindringer, som intet har at gjøre med evangeliets kjerne, saaledes som Jesus Kristus har forkyndt det.

Visselig har den nuværende krise ogsaa andre aarsager end konflikten mellem de overleverede dogmer og den moderne verdensanskuelse. Vi bør ikke tabe afsyne den permanente

konflikt mellem Guds hellige lov og menneskehjertets medfødte hang til det onde. Denne konflikt er ikke mindre tilspidset nu end tidligere. Den eksisterer altid og overalt. Den findes paa alle trin af samfundsstigen. Orthodoksiens vildfarelser tjener ofte blot som paaskud til at vende kirken ryggen.

Kristi evangelium har et meget strengt moralsk krav, som for uendelig mange mennesker af alle klasser danner den store og eneste hindring for at træde ind i Guds børns hellige samfund. Dette krav er *angeren*. Og paa dette punkt er det os umuligt at gjøre den mindste indrømmelse. Synden er en kjendsgjerning af udelukkende moralsk natur, som ikke paa nogen maade beror paa en videnskabelig bedømmelse. Vi betragter, ligesom det gamle og det nye testamentes skrifter, synden som en overtrædelse af Guds vilje, en ulydighed mod hans hellige bud, en forseelse ligeoverfor vor himmelske fader, en opsætsighed, som fortjener sin straf. Vort syn paa synden er i alle dele det, som vi finder saa klart udtrykt i vor Herre Jesu Kristi lære. Og vi afviser enhver opfatning, der ikke i synden vil se andet end en mangel, en simpel ufuldkommenhed, en brist paa idealet. Ligesaa fri som den fidéistiske theolog føler sig med hensyn til bibelens verdslige elementer, ligesaa bundet føler han sig ved den hellige bogs moralske og religiøse læresætninger, fordi han i samme gjenkjender Guds stemme, som ogsaa taler til ham i hans samvittighed. Vort syn paa synd, skyld og omvendelse, ligesom paa tro, bøn og helliggjørelse, er i fuld overensstemmelse med de hellige forfatteres. Vi er i religion og moral Kristi trofaste og hengivne disciple. Men i videnskabelige materier gjør vi krav paa fuld uafhængighed.

Det er fordi orthodoksien vægrer sig ved at indrømme os denne uafhængighed, at vi er nødt til at kjæmpe saa energisk for at vinde og fastholde den. Derfra skriver sig inden alle kristne nationer den store konflikt mellem universitetsundervisningen og kirkens overleverede lære. Det er nødvendigt, at vi er fuldt opmærksomme paa, at den krise, som vi gjennemgaar, ikke blot er en moralsk, social og kirkelig krise, men ogsaa en intellektuel. Og vi vil ikke gaa ud af samme som seierherrer, medmindre vi resolut forstaar at skjelne mellem religionens og videnskabens særskilte omraader og uden noget forbehold indrømmer enhver af dem, hvad der efter skaberens vilje tilkommer dem med fuld ret.

Denne skjelnen, som aabner vide udsyn, paatvinger sig mer og mer de religiøse tænkere; thi de erkjender, at den er i overensstemmelse med skabelsens guddommelige orden. Derfor føler ogsaa de fidéistiske theologer, naar de kjæmper for sine principer, sig overbevist om, at de opfylder en guddommelig mission i verden, og de har den glæde at se, at antallet af deres disciple — som i sin tid selv vil blive lærere — trods al modstand stadig øges. Mange theologer, som bekjæmper dem, følger dem alligevel paa afstand uden at tilstaa dette for sig selv. Mer end en af dem er bleven helt overrasket ved en vakker dag at opdage hos sig ideer, som kommer den moderne theologi betænkelig nær. Der findes inden kirken mange ubevidste fidéister, især blandt lægfolket. Visse middelveisfarere begynder at antyde, at der ikke er noget særdeles nyt i fidéismen. Lad os haabe, at den snart maa være bleven banal. Det vil være dens triumf, sandhedens triumf.

Montenegro.

Efter «März».

I. Fyrsten af Montenegro.

Efter *friherre von Stetten.*

Det lille menneskesamfund i de sorte fjelde har gjennem alle de orientalske stridigheder evnet at beholde sin selvstændighed som stat. Men stort mere har det heller ikke formaaet. Hverken i kultur eller økonomisk udvikling kunde Montenegro holde skridt med de andre Balkan-lande. De stedlige betingelser er for ugunstige. Om det lille lands selvstændighed kun maa tilskrives folkets vilde tapperhed, saaledes som legenden mener, eller de mægtigeres politik, hvad balkanhistorien hævder, det skal ikke undersøges her. Formodentlig har ingen været lystne paa en saa liden pris efter saa forbitrede kampe.

Den nordlige del af det lille land er øde og ufrugtbar. Ikke engang nødtørftig ernærer den de faa mennesker. Og den arbeidsdygtige ungdom reiser derfor ud. Ikke engang til kvægavl duer landet her. Saa liden og fordringsløs den montenegrinske okse end er, den blir dog ynkeligere og ynkeligere. Bare svin trives nogenlunde. I syd er landet noget mere produktivt; men overskud af dyrkningen er der omtrent ikke tale om. Alt gaar til at ernære befolkningen, som her er tættere. Der blir saagodtsom ingenting tilbage til handel, til bytte med fremmede varer, til at holde statsapparatet igang.

Heller ikke har Montenegro saaledes som Albanien uhævede skatte af skog og miner. Alt som havde værdi i fyrstedømmet, alt som paa nogensomhelst maade kunde omsættes og brændes, er brugt og udnyttet. Resten er gold sten.

I Europa ved man forbløffende lidet sandt om landet. Derfor kan man finde det meget fornuftigt og rosværdigt, at Montenegro skriger paa jernbaner og staar i færd med at bygge en større havn for at hæve «handelen». Og ligeledes finder man det saare klogt, at fyrsten vil opgive bjerglandsbyen Cetinje som «hovedstad» for at gjøre Ny-Antivari, en havneplads, til rigets midtpunkt.

Af stolthed og tapperhed alene kan man visselig ikke leve, ikke engang montenegrinerne, for hvem en tilværelse uden guldbroderet nationaldragt og uden vaaben vilde være uudholdelig.

Men intet land, intet sted er saa ubetydeligt, at det ikke kan frembringe en berømt mand. Dette land uden penge, uden hjælpekilder, uden fremtid, det har en fyrste med et fremragende forretningsmandstalent, som forstaar at gjøre det utrolige ud af landets ugunstige betingelser. Og naar han gang paa gang forsikrer offentlig — med sine øine mod Europa — at landet trænger et økonomisk opsving og at hans bestræbelser gaar i den retning, saa tror han naturligvis selv ikke paa det. Han kjender jo sit land.

For længe siden har han samlet hele sit talent, alle sine kræfter, sine

diplomatiske og forretningskloge evner paa et andet felt. Paa politiken! Som politisk faktor maa Montenegro regnes med, langt udenfor selve Balkan. Paa politiske kanaler har han gang paa gang tilført det fattige land penge. Ad politiske bagveie sikrer han Montenegro en viss betydning, saa man tager hensyn til landet. Alt hvad han gjør, er med saadan beregning. Og den kløgtige gamle kjøbmand paa fyrstetronen forstaar at omsætte alle sine politiske foretagender til materiel gevinst for sig og sit land.

Sine sønner og døtre har han faaet overordentlig fordelagtig gift. Til dette formaal hjalp den legende, at de sunde fjeldets børn vilde gyde nyt friskt blod i de gamle svækkede fyrstefamilier. Sønnerne maatte derfor — skjønt de er nydelsesmennesker, opdraget i vesterlandsk stil — fortsætte komedien med nationaldragt og et vist oprindeligt, «vildt» præg.

Montenegrinerne er et vakkert folk. Naar kvinderne blir saa tidlig gamle og taber hele sin ynde, saa kommer det simpelthen af, at mændene overlader alt det grove arbeide til dem. Montenegrineren sidder stolt paa sin dverghest, og hans kone slæber sig frem bagefter med sin tunge oppakning.

Prinsesserne er levende beviser paa, at det bare er den umenneskelige behandling som skjæmmer kvindernes udseende.

Den kløgtige alverdens-svigerfar har faaet istand forbindelser med det italienske kongehus, den russiske keiserfamile og en tysk fyrsteslegt. Hvert af disse giftermaal betydde direkte og indirekte subsidier for Montenegro. Først og fremst nyder selvfølgelig fyrstehuset godt af dem; det lever paa en fod, som en montenegrinsk hersker aldrig kunde tillade sig, hvis hans land skulde betale husholdningen.

Den gamle fyrste har isandhed stor forretningsdygtighed. Tildels for slegtskabets skyld, men væsentlig af politiske motiver giver czaren ham en subvention. Til tak fremstiller fyrst Nikita sig som ophavsmand til den storserbiske agitation, som giver Østerrig-Ungarn haarde nødder at knække, hvad der jo lyder behagelig i St. Petersburg. Men paa samme tid faar fyrsten temmelig betydelige understøttelser af keiser Franz Josef, som han personlig hylder med bøiede knæ, og for hvis politik han stadig lægger fodangler. Dernæst forstaar han at opnaa forskjellige begunstigelser af sin kongelige svigersøn Viktor Emanuel. Og selv sultanen, arvefienden, faar han til at rykke ud med klækkelige beløb.

Alle disse forretningsforbindelser gjorde det nødvendigt at give landet, som med sine tyve og røvere ikke netop anbefalede sig til besøg af fremmede, et vist præg af kultur. Der blev indført en smule lov og orden, en slags beregnet gjestevenskab, en modernisering af façaden, endog en forfatning og et parlament. Alt var for forretningens skyld. Saavidt det hjalp paa forretningen.

Om nogen har levet og endog levet godt af politiken, saa er det fyrsten af Montenegro. I hans konak bor man og spiser man som ved et bedre europæisk hof, og alle udgifter til huset og staten dækkes af den forretningskloge fyrstes politiske indkomster. Et land, en stat, et folk, som lever af fremmede subsidier og drikkepenge. Sikkert et unikum!

Ved sin politiske smidighed og bøielighed har fyrsten bragt det til, at Østerrig-Ungarn, som ligefrem saa sig nødt til at opføre fæstninger mod den montenegrinske miniaturmagt, alligevel gjentagne gange har lagt sin indflydelse ind for Montenegros integritet. Og skjønt man i Wien meget godt ved, at den storserbiske

agitation i de okkuperede lande og i Dalmatien ofte udgaar fra montenegrinsk hold, saa er dog fyrsten altid en høit æret og anseet gjest hos keiser Franz Josef.

Nu og da stanser pengestrømmen udenfra. Men saa har fyrstedømmets eneste forretningsmand næsten altid en reddende idé. Undertiden er den ikke udadlelig — som f. eks. den med postanvisningerne. Montenegrinere indleverede i Cetinje en mængde postanvisninger — uden at betale dem — med adressested Cattaro, og hævede saa pengene paa det østerrigske postkontor. Da saa kvartalsafregningen kom, erklærte Montenegro, at det ikke kunde betale. Historien var temmelig styg, men under tryk af en russisk gesandt blev den ordnet med betaling i endel terminer.

Meget uskyldigere og morsommere er en liden episode, som tildrog sig ved festlighederne i anledning af arveprins Danilos bryllup med prinsesse Jutta af Mecklenburg. Prinsessens mor, storhertuginden, var øiensynlig meget tilfreds med sit korte ophold i Cetinje. Kanske blev hun behagelig overrasket ved, at der ikke var slagtet noget svin til det fyrstelige bord, kanske ogsaa, fordi der ikke blev gjort nogen alarmerende brug af de talrige revolvere og sverd i betjentenes belter. Nok er det, hun gav sin hofmarschal ordre til at glæde det fyrstelige tjenerskab med særlig høie drikkepenge, mere end han havde tænkt. Hoffunktionæren maatte derfor se at faa vekslet en tusindmarkseddel i mindre mynt. Men det var jo rigtignok lettere tænkt end gjort. Man viste ham til finansministeren. Men denne udtrykte sin beklagelse over ikke at ha nok penge i statskassen. Seddelen cirkulerede omkring mellem alle de offentlige kasser i Cetinje — forgjæves. Hofmarschallen kunde jo ikke godt gaa til herskeren over de sorte fjelde for at veksle penge. Men i hele byen, i hele staten var det ikke muligt at opdrive tusind mark. Endelig — da forlegenheden var størst — fandt man en græsk kjøbmand paa gjennemreise i Cetinje; han lod sig bevæge til at give tusind francs i guld for seddelen. Montenegro og Mecklenburg var reddet.

Politik er det, som har ført til oprettelsen af en ny hovedstad, Antivari. Tidligere kunde det østerrigsk-ungarske monarki til en viss grad vogte over montenegrinernes politiske agitation; for grænselinjen laa jo ganske nær Cetinje. Nu blir dette forandret, og Østerrig-Ungarn har al grund til at følge opmerksomt tingenes nye stilling.

Det er let at forstaa, at fyrsten har sat alle kræfter i virksomhed for at Donau—Adria banen — et jernbaneprojekt, angivelig rettet mod den østerrigske balkanpolitik — skal udmunde i hans nye hovedstad.

Men hvorledes saa terningerne falder, saa er og blir Montenegro et interessant eksempel paa, at et lidet land uden muligheder kan ernære sig af politiske drikkepenge.

II. Ny-Antivari — Montenegros nye hovedstad.

I Amerika er det ikke usædvanligt, at der med ét vokser frem en blomstrende by midt paa en prærie eller ved en seilbar elv. Men i det graanende Europa synes det en raritet at se, at der opstaar en hovedstad ved en stenet kyst, hvor der iforveien ikke engang var en hytte for gjætere eller toldvogtere.

Fyrst Nikolaus af Montenegro har

gjort dette kunststykke, da han i nærvær af indbudte diplomater, fyrstelige personer og journalister nedlagde grundstenen til sin nye hoved- og residensstad Ny-Antivari ved det adriatiske hav.

En stor skare af gjester var kommet fra Skutarisjøen gjennem tunnellen ned til den brede bugt, Antivari-Priston, som skinnede i herlig vaarglans. Jernbanen, som har kostet fire millioner francs, stiger paa to og tyve kilometer syvhundrede meter til Vir Bazar. Næste vaar skal den overgaa til almindelig drift. Med den skal der begynde en ny æra for Montenegro, og Italien har skyndt sig med at række sin haand over Adria til det tapre fjeldfolk.

Straks efter Viktor Emanuels bryllup med Helena af Montenegro fæstede Italien sine øine paa den vide bugt ved Antivari som indgangsport til Balkanlandene for italienske industriprodukter. Først blev Gammel-Antivari, en ganske forfalden bjergfæstning fra venezianernes tid, udseet til ved en marconistation at sættes i direkte forbindelse med Bari. Denne hændelse blev i Montenegro feiret som en politisk daad; for tidligere havde alle telegrafiske meddelelser fra og til fyrstendømmet maattet passere den østerrigske station Cattaro, og var saaledes mere eller mindre aabenlyst underkastet østerrigsk kontrol.

De ærgjerrige montenegrinere ser i Østerrig-Ungarn den magt som fra gammel tid af har hindret den serbiske stammes udvikling for derved selv at kunne udbrede sig friere paa Balkan. Sommeren 1877 havde de sorte fjeldes sønner kjæmpet tappert mod tyrkerne, og til løn ved freden i Santo Stefano faaet en stor landstrækning. Men saa kom berlinerkongressen og formindskede betydelig det erobrede land. I artikel 29 blev der sørget for, at Montenegro ikke skulde faa føle sig altfor frit og sterkt.

Artikel 29 lyder saa:

Antivari og dens kyst indlemmes paa følgende betingelser i fyrstedømmet Montenegro:

Spizza indlemmes i Dalmatien.

Montenegro kan hverken have skibe eller føre et krigsflag. Antivari havn og alle montenegrinske farvande skal være lukket for alle nationers krigsskibe. Alle Montenegros fæstningsverker mellem Skutarisjøen og Adria maa sløifes og nye maa ikke opføres.

Østerrig-Ungarn udøver med lette kystvagtskibe skibs- og sundhedsopsyn langs hele Montenegros kyst. Østerrig-Ungarn giver Montenegros handelsflag sin konsulære beskyttelse.

Montenegro maa enes med Østerrig-Ungarn om bygning og vedligehold af en vei og en jernbane gjennem det nye territorium.

Et blik paa landkartet viser, hvad fortet Spizza betyder for den store bugt; dets kanoner behersker Montenegros nye hovedstad og rækker til Topoliza og Pristons gamle mure. Saaledes staar altsaa Antivari under beskyttelse af keiserlig kongelig østerrigsk skyts.

Under festmaaltidet til ære for Ny-Antivari holdt den gamle fyrst Nikolaus med ungdommelig glød en tale, som klang ud i begeistret hyldest til czar Nikolaus II. Man forstaar denne hyldest, naar man husker, hvad slags gaver czar Alexander III sendte sin eneste ven i Europa. Engang var det et bjergbatteri, en anden gang femti tusind geværer med fem millioner patroner og lignende sager til at skyde, hugge og stikke med. Sikkert har Alexander III ogsaa udstyret hver af sin montenegrinske forbundsfælles døtre med en million rubel af sin privatkasse.

Ogsaa nu bedyrede fyrst Nikolaus, at czaren ikke vilde tabe sit trofaste Montenegro af øie. Hvad der ligger bag, er let at se.

Ny-Antivari skal gjøres til udgangspunkt for den latinsk-slaviske trans-

balkanbane. De øvrige paatænkte endepunkter er nu opgivet. Ny-Antivaris vide red skal udbygges til en havn. Omgivet af høie fjelde i en halvkreds, vil den være udmerket beskyttet og istand til at rumme en hel flaade af de mest dybtgaaende handelsskibe.

Med sin udmerkede beliggenhed vil denne havn være det naturlige samlingsbassin for hele Montenegro, for Albaniens høislette og for et betydeligt opland.

Italiens regjering har fra begyndelsen af holdt paa Ny-Antivari og med iver og eftertryk arbeidet for bygningen af den slavisk-latinske balkanbane.

Fem og firti millioner francs kommer fra pariser-banker. Italien bidrager firti millioner, Serbien og Rusland tilsammen femten millioner. Det blir ethundrede millioner francs til transversalbanen fra Donau til Adria.

Fortet Spizza indgyder ikke Italien altfor stor frygt. I tilfælde af et sammenstød tænker de at besætte øieblikkelig den smale kyststribe fra Cattaro til Spizza og derved indeslutte fortet fra alle sider.

Østerrige marscherer frem med en jernbane over Mitrowitza til Saloniki. Og nu sætter Italien fem og firti millioner lire ind paa at krydse den østerrigske bane med denne linje fra Ny-Antivari til Donau. Det er interessant at iagttage væddeløbet. Hvem af de to parter faar først sin jernbane færdig?

Hvorledes skal man bevare sin Skjønhed?

(La Revue).

Det er ikke ved ydre midler alene, man bevarer sit gode udseende; hovedsagelig gjælder det at have en god fordøielse. Fedme, magerhed, slaphed og alt man gjerne giver alderen skylden for, kommer som oftest af mangelfuld fordøielse.

Denne paastand, som fremsættes af Jaquet, Besnier og flere, er slet ikke tilstrækkelig kjendt og paaagtet. Den hviler dog paa utallige iagttagelser, der viser, at skjønheden er fuldstændig afhængig af fordøielsesorganernes virksomhed. Disse overlæsses gjerne med arbeide eller gives for lidet at bestille, de lider ogsaa under gjæringsprocesser, som i almindelighed er ledsaget af smerter.

For ikke at miste sit gode udseende bør man derfor lære at spise, saaledes at man til enhver tid kun spiser det, som man har godt af. Det er selvsagt, at man tygger maden grundig, og forøvrigt følger alle hygieniske forskrifter.

Det fremgaar med vished af de omfattende iagttagelser, at det ikke er muligt at beholde sin skjønhed uden at være i besiddelse af en sund mave.

Jernbanekongen.

Efter *L. de Norvius* i «La Revue».

Det financielle uveir, som rasede i New-York, og som endnu ikke helt har lagt sig, har sat i drift flere af de store amerikanske truster og banker, som man troede allersolidest forankret. De forenede Staters regjering har gjort alt for at hindre skibbrudet og hr. Cortelyous dygtighed har i høi grad lettet situationen. Men havarierne er mange, nogle af dem irreparable. Det vil tage tid, før man faar alt paa ret kjøl igjen.

Under alle disse begivenheder, der satte et mærke i den nye verdens historie, fæstede opmerksomheden sig ved en særlig interessant skikkelse, som mere end nogen anden er en personifikation af den moderne yankee, hans utæmmelige spekulationslyst, hans grænseløse dristighed og kamplyst. Jeg sigter til mr. Harriman, for øieblikket den mest bemærkelsesværdige blandt deltagerne i væddeløbet om milliarderne. Man har sammenlignet ham med et meteor, som pludselig kommer tilsyne paa børsens himmel og ved sin glans falder i øinene paa enhver. Yankeerne, som godt liker ordspil, har kaldt ham kolossen paa Rhodes (Colossus of Roads), og han er ogsaa virkelig konge over jernbanerne (roads).

Mr. Harriman er ikke ung længer; hans haar holder paa at graane og han nærmer sig de 60. Ligesom den berømte Kommodore Vanderbilt har han taalmodig afventet det rette øieblik til at kaste sig ind i kampen. Men han manglede ikke erfaring, og han havde øvelsen allerede i 20aarsalderen. Ligesom de fleste af dem, som helt fra bunden af har klatret opover lykkens stige, begyndte han med at albue sig frem. Hans fader, en prest med stor familie, var af engelsk oprindelse. Hjemmet var fattigt, og børnene maatte tidlig selv søge sit livsophold. Henry, den tredie af gutterne, var neppe 14 aar gammel, da han hos en børsmægler maatte gjøre sig fortrolig med kurser, dividender og noteringer. Han tjente herved nogle dollars om maaneden, som han punktlig overleverede sin fader. Allerede da han var ganske liden, kjendte man hans energi. Hans klassekamerater ansaa ham for en pokkerivoldsk fyr, der var med paa de dumdristigste ting, parat til sport snarere end til studier, hvis umiddelbare nytte han ikke begreb, og stadig færdig til et vovestykke. Da i 1860 krigen mellem Nord- og Sydstaterne udbrød, vilde han have ladet sig hverve, hvis han havde været gammel nok, men istedet dannede han et guttekompani i Jersey City, der fulgte de uddragende militærafdelinger 2—3 mil paa veien.

Faderen satte en stopper for krigslysten ved at sende Henry og hans to brødre til Trinity School, New-York. Hver dag maatte de imidlertid reise hjem til New Jersey, da de ikke var pensionærer ved skolen, og for at naa tidsnok frem maatte de staa op ved daggry, gaa to engelske mil til færgen og fra denne endnu en mil. Dette varede ikke længe, thi det blev faderen for dyrt. Han slog snart fast, at hans sønner havde uddannelse nok, og anbragte dem allesammen hos sin ældre broder, der drev en mæglerforretning sam-

men med fader til den nuværende statsadvokat i New-York, Jerome, kjendt fra Thawprocessen.

Henry Harriman kom snart paa den rette hylde i Wall Street. Fire aar efter sin debut arbeidede han allerede for egen regning, og da han var 22 aar gammel, havde han allerede penge nok til at kjøbe sig en plads paa børsen, som han aldrig siden har opgit. Børsen havde ingen hemmeligheder for ham, og det var hans styrke, ligesom tiden var gunstig for ham. Dengang var det ikke nødvendigt at have store kapitaler for at kaste sig ind i børsspillet. Firmaet Harriman & co. blev etableret i 1870 med den forholdsvis ubetydelige kapital af 70 000 frcs. Blandt aktionærerne var en broder af mangemillionæren Stuyvesant Fish. Baade han og Harriman havde heldige familieforbindelser.

I 1883 opnaaede Harriman at sikre sig en god slump aktier i Illinois Central, et stort jernbanekompleks, hvori Stuyvesant Fish havde interesser, og denne erhvervelse skaffede ham indflydelse. Han blev direktør, medens Fish blev vicepræsident i selskabet. Da senere Fish blev præsident, fulgte Harriman ham som vicepræsident og blev endelig præsident, da Fish reiste til Europa.

Illinois Central havde dengang som administrerende direktør general Jeffrey, en særdeles dygtig, men mistænksom mand. Han følte sig generet ved Harrimans nærværelse, thi denne vilde hverken være passiv eller ligeglad, og der blev snart strid mellem dem. Engang, han følte sig stødt, tog Jeffrey afsked. Han mente det ikke alvorlig og troede selv, at han var uundværlig, men han anede ikke, at hans mistænksomhed havde gjort direktionen til hans uvenner. Harriman ansaa han kun for en heldig børsmand, som ikke skjønte sig paa jernbaner. Han var langt fra at tænke, at aktionærerne kunde foretrække denne, men dette gjorde de, og Harriman blev direktør.

Saasnart han saaledes var blevet herre over banen, tog Harriman fat paa arbeidet. Først og fremst gjaldt det at faa afveien alle trafikhindringer. Erfaringen havde allerede lært ham, at en af de største hindringer for at naa et godt udbytte, er masseophobning af trafiken. Nogle aar tidligere havde han havt at gjøre med en liden jernbane til Ontario, som ikke tjente synderlig, fordi trafiken hindredes ved ophobning paa enkelte punkter. Det lykkedes ham at finde midler herimod, og jernbanen blev solgt med god fortjeneste. Det samme system anvendte han nu efter en større skala ved Illinois Central. Hvad jernbaner angaar havde majoriteten dengang ganske andre tanker end han. Man brød sig ikke stort om materiellets tilstand og tænkte kun paa at faa udgifterne ned for at øge dividenden, noget som før eller senere maatte føre til et krach. Harriman var af en ganske anden mening. Han vilde gjøre Illinois Central til en virkelig jernbane, der kunde transportere mennesker og gods uden at udsætte dem for fare. Man ansaa ham for en sentimental fantast, og de gamle børshaier trak paa skuldrene over hans naivitet. Han lod dem snakke og fortsatte sit arbeide.

Efterhaanden som han arbeidede fremad mod sit maal, benyttede han sig af, hvad børsspekulationen havde lært ham. En rivaliserende linje plagede Illinois Central, og denne konkurrent skaffede han sig af med ved at kjøbe banen for en god pris. En god bane, Altonlinjen, kjøbte han ogsaa og slog dem sammen med Illinois Central.

Snart skulde han imidlertid faa en større arbeidsmark. Union Pacificbanen,. et af de største selskaber,

der raadede over 7 500 engelske mil linje, gik under i krachet af 1893 med en gjæld til regjeringen paa over 200 millioner foruden al sin pantegjæld. Likvidationen var vanskelig, og selv de dygtigste, blandt andre Morgan, kunde ingen udvei finde. Jacob Scheef foreslog, at man snarest skulde skaffe penge for at betale gjælden til regjeringen, der allerede tænkte paa at lægge beslag paa banen. Man opnævnte en arbeidskomite og satte Harriman til arbeidet. Uden at spilde tiden med snak tog han et lokomotiv og inspicerede linjen nøiagtig. Han fandt, at linjen var god, og at det kun gjaldt om, at der skulde blive gode tider igjen.

Men der trængtes penge, mange penge, og aktionærerne havde snøret pungen godt til. Men Harriman gav deres bekymringer en god dag. Han sluttede en ny kontrakt med Pullmanselskabet, som skaffede ham adskillige fordele, der begyndte atter at blive forretninger at gjøre, og krediten kom igjen. Dette havde imidlertid krævet ganske store ofre. Før han var færdig, havde Harriman brugt 100 millioner frcs. og havde endda kun beskjæftiget sig med hovedlinjen. Han var utrættelig, og aktionærerne maatte knurrende bøie sig for hans vilje. Han havde ladet udarbeide planer, der for hver mil viste, hvad der skulde gjøres, og hvad det vilde koste, og naar han gik rundt med disse planer til aktionærerne, var hans overtalelsesevne saa stor, at pungen kom op. Takket være denne overtalelsesevne gjorde han den ødelagte bane til en glimrende forretning. Linjen blev ombygget, idet man bibeholdt 5 800 mil af den gamle, og siden kunde den trodse enhver konkurrance.

Men alle hindringer var endnu ikke ryddet afveien. Der var en, som kun kunde klares med den allerstørste dygtighed og energi. Union Pacific var ligesom Central Pacific et led i den transkontinentale linje fra Missouri til San Francisco. Men Central Pacific var kjøbt af Southern Pacific, der stillede sig lidet velvillig til Union Pacific. Dette var en hindring for banens regelmæssige drift, og Harriman bestemte sig da til at tage tyren ved hornene. Han opsøgte direktøren for Southern Pacific og bad om at faa kjøbt Central Pacific.

«Men, Harriman, jeg kan da ikke give fra mig min bedste trumf.»

«Jeg kan vente,» svarede Harriman.

Var han fremsynt? Man kunde næsten tro det, thi nogle faa dage efter døde direktøren for Southern Pacific pludselig. Hos hans efterfølger fandt Harriman mindre modstand, og snart gjorde han et brillant kup, idet han ikke blot kjøbte Central Pacific, men ogsaa hele Southern Pacific.

Men dette var bare en begyndelse. Efter at have puffet Fish ud af Union Pacific, saa han selv blev enehersker der, lagde Harriman de planer, som skaffede ham tilnavnet Kolossen, og gjennemførte den ogsaa. Dog var han ikke bestandig heldig, hvor klog han end var. Det lykkedes ham saaledes ikke at erhverve sig Northern Pacific.

Denne kolos har prøvet kræfter med præsident Roosevelt, og man kjender enkelthederne i denne kamp. Statschefens seier har ikke været saa afgjørende, som man skulde tro; med en dygtighed uden lige er kolossen sluppet ud gjennem nettets masker. Jernbanekongen er hidtil gaaet klar af «the big stock», den kølle, der svinges af Roosevelts haarde næve, og som Rockefeller og hans følge har faaet føle. De andre konger, især de fra Standard Oil, ser derfor paa ham med skrækblandet forbauselse. De tror, at han har seerevne, og de regner paa ham for

tilslut at triumfere over den fælles fiende, the rough rider.

Efter den første omgang i kampen med manden fra Det hvide hus har Kolossen behændig trukket sig tilbage og overladt til andre at tage hansken op. Men alle er overbevist om, at ved det kommende præsidentvalg vil han vise sig igjen og optræde til fordel for denne eller hin kandidat, og da vil man maatte regne med ham.

For at opgjøre sig en mening om Henry Harrimans financielle magt er det nok at huske paa at Union Pacifics kapital er 2¹/₂ milliard frcs. og dens bruttoindtægt mere end 300 millioner om aaret, fordoblet paa mindre end 6 aar. Desuden raader denne mand over Southern Pacific, hvis kapital ogsaa er 2¹/₂ milliard, og hvis aarsindtægt er over 500 millioner.

Naar man betænker, at direktionen i denne vældige trust kun bestaar af figuranter, maa man skjælve ved tanken om den vældige magt, som her er samlet i en mands haand. Magt og samtidig ansvar. En uopmærksomhed, en uheldig manøvre, et vanvidsanfald kan skabe en katastrofe uden lige, siden han er uindskrænket herre over 6 milliarder, en sum der er større end nogen stormagts budget. Og tusinder af menneskers liv og ære er i hans haand.

Dette er en af de moderne potentater, hvis magt er større end mangen selvherskers. Man paastaar, at han er hæderlig. Mon det er, fordi han behændig har vidst at skjule sine tvivlsomme operationer? De forenede Stater ser nysgjerrig paa ham. Man regner med Harriman, thi hans fald vilde utvivlsomt fremkalde en krise saadan, som den gamle verden vanskelig kan gjøre sig begreb om.

Urmenneskets Næring.

(«Die Umschau».)

Mange forskere har ment, at de første mennesker ernærede sig af planter, altsaa var vegetarianere, og at menneskene først paa et senere tidspunkt er begyndt at nyde kjød. Den tyske forsker *Ortvay* har nylig gjort dette spørgsmaal til gjenstand for undersøgelse, og han er kommet til en anden opfatning. Efter hans mening var urmennesket altædende. Beviser herfor finder han i menneskenes tandbygning og fordøielsesorganer, dernæst i de ugunstige vegetationsforhold paa hin tid. Andre beviser ser han i det fundne kjøkkenaffald i huler, pælebygninger og torvlag, i muslingdyngerne og i de nuværende vilde folks levevis.

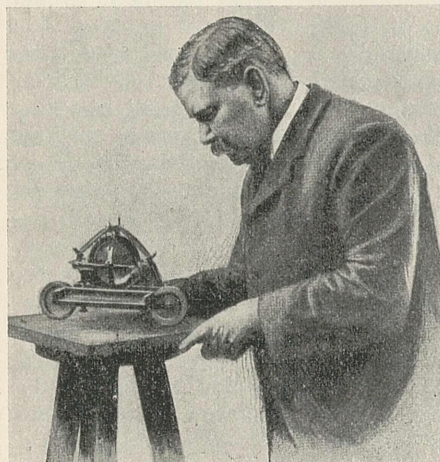
Gyroskopet.

Efter *Cleveland Moffett* og *Henry Smith Williams* i «Windsor Magazine».

I. Louis Brennans enskinnede Jernbane.

Den 8de mai 1907 foreviste mr. Louis Brennan i et møde af Royal Society i London en opfindelse, der vakte den største opsigt og beundring hos alle. Opfindelsen er en vogn, der løber

Mr. Brennan.

paa en enkelt skinne og holder balancen som en cycle, naar den er i fart, men som ogsaa beholder ligevægten, naar den staar stille. Anbringer man en vægt paa den ene side af vognen, løfter denne side sig istedetfor at synke. Trykker man haanden mod den ene side af den, føler man tydelig et modtryk. Hvis der er kurve paa linjen, følger vognen denne uden vanskelighed, og tilsyneladende i strid med alle bevægelseslove helder den indover mod centrum som en cyclerytter istedetfor at helde udover, som man skulde vente. Stanser den, bliver den staaende ganske støt, og man ser intet, som kan forklare miraklet. Kun hører man fra vognens indre lyden af hjul, som gaar rundt. Disse mystiske hjul er anbragt paa hver sin side af vognens midtlinje, to stykker af dem, der bevæger sig i modsat retning, hver drevet af en elektrisk motor. Disse hjul er det, som er mekanismens hjerne og hjerte. Man kalder dem gyroskoper, og vognen kan man gjerne kalde gyro-vogn.

En opfinders livsdrøm.

Mr. Brennan er irlænder, 55 aar gammel, og helt fra gutteaarene har han spekuleret over kommunikationsspørgsmaalene. Han indsaa tidlig, at det nu eksisterede jernbanesystem ikke i længden kan tilfredsstille den fremadskridende civilisation. Der maa noget bedre til end de trange kasser, vi nu reiser i. Vanskeligheden ved de nuværende vogne er at faa dem til at løbe rolig paa sine to skinner, de vil altid ryste og slingre. Det ideelle jernbanetog maa derfor løbe paa en skinne. Dette var Brennan paa det rene med for flere aar siden, men spørgsmaalet var, hvordan man skulde faa det til. Længe tænkte han paa en hængebane, som ganske vist vilde sikre vognens rolige gang, men som vilde blive altfor dyr at bygge.

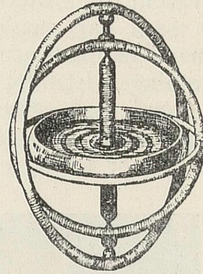
Det andet alternativ var en enkelt skinne *under* toget — dette eller intet. Men at faa et jernbanetog til at balancere paa én skinne! Line-

danseren holder balancen paa linen, man gjør det samme paa cycler, men at faa et lokomotiv til at danse paa line syntes jo nærmest at være en gal mands ide. Men Brennan holdt alligevel fast ved tanken — og løste problemet tilslut.

Meget tidlig kom Brennan til at tænke paa en almindelig snurrebas, der holder balancen, saalænge den er i fart. Kunde man holde den i fart bestandig, f. eks. ved elektricitet, vilde den ogsaa stadig beholde balancen, hvor stor og tung den end var. — Brennan kjøbte forskjellige slags snurrebasser og tog fat paa at eksperimentere med dem. Et resultat af hans eksperimenter var den styrbare torpedo, en opfindelse, som han for nogle aar siden solgte til den engelske stat for en meget stor sum. Styremekanismen i denne er netop baseret paa loven om hurtig roterende hjul.

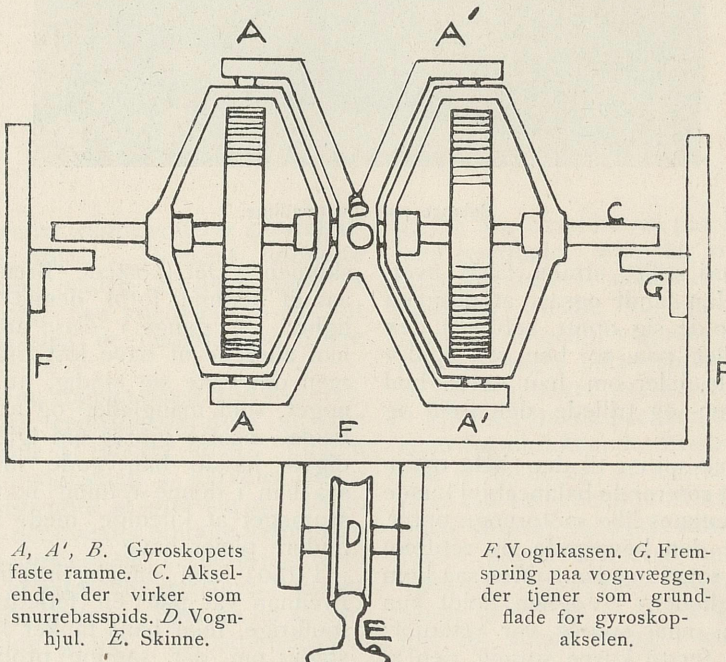
Hvordan gyroskopet virker.

Efter en velkjendt fysisk lov vil ethvert legeme, som engang er sat i roterende bevægelse, af al sin kraft

Et gyroskop.

stræbe efter at rotere i samme plan, og denne lov er grundprincipet for Brennans opfindelse. Fra snurrebassen gik han over til at studere gyroskopet. Dette bestaar af et metalhjul, der omhyggelig er anbragt inden-

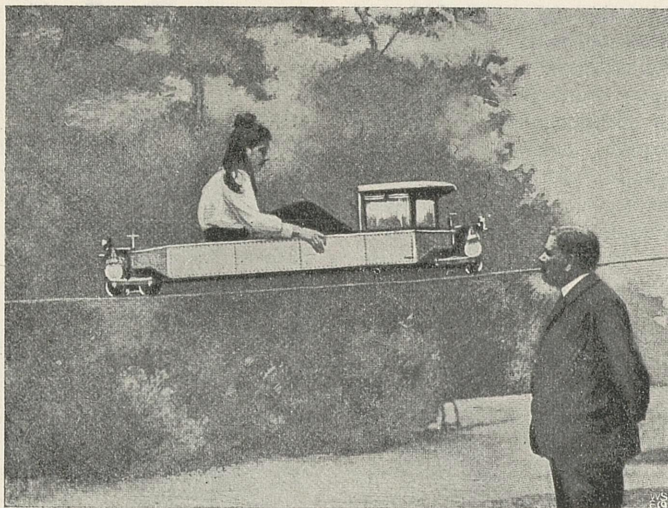

A, A', B. Gyroskopets faste ramme. *C.* Akselende, der virker som snurrebasspids. *D.* Vognhjul. *E.* Skinne.

F. Vognkassen. *G.* Fremspring paa vognvæggen, der tjener som grundflade for gyroskopakselen.

for to metalringe, der er fæstet saa, at hjulet, medens det roterer, kan vende sig i hvilken retning, det vil, og apparatet blev konstrueret for halvhundrede aar siden til brug ved studiet af lovene for roterende legemer. Som sagt har saadanne legemer tendens til at fortsætte at rotere i samme retning. Et lidet gyroskophjul, som man med største lethed kan bevæge, naar det er i hvile, gjør, naar det er i fart, en forbausende modstand, om man forsøger at forandre dets rotationsplan. Den lille tingest peger haardnakket i en retning, og hvis man trykker det til siden, trykker det imod med en kraft, som ikke staar i noget forhold til dets størrelse.

Mr. Brennan fandt, at hvis han fæstede et gyroskop i en firkantet metalramme og lod hjulet rotere i rammens plan, kunde rammen staa støt paa kant, medens den, naar

Balance paa staaltraadline.

hjulet stod stille, straks faldt overende. Han fandt ogsaa, at rammen kunde holde sig opret, selv om den blev stillet paa to ben saa spidse som naale, eller om han satte hjul under den og trillede den frem og tilbage.

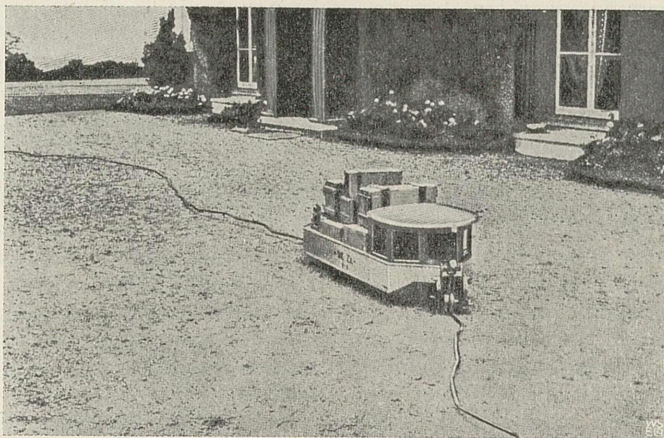
Her var spiren til den hele opfindelse. Et roterende balancehjul kunde holde Brennans lille motorvogn opret, saalænge den bevægede sig ret frem i hjulets rotationsplan. Men saa kom vanskeligheden: Vognen holdt kun balancen, naar sporet var retlinjet; ved den første kurve sprang den af skinnen. Det kostede Brennan 12 aar at komme forbi denne vanskelighed. 5 gange i disse aar mente han allerede at have løst problemet, men det viste sig stadig, at der var noget, som manglede, og at alt arbeide maatte gjøres om igjen. Heldigvis havde han gode indtægter, saa han i denne retning ikke havde saameget at kjæmpe med, som opfindere pleier have.

I 1903 kom endelig inspirationen. Brennan var paa en ferietur i Sydfrankrige, men hans tanker kredsede stadig om det samme problem, og

en dag kjøbte han et gyroskop af en gadesælger og tog det med hjem til sit hotel. Dette tarvelige stykke legetøi gav opfinderen den ide, som alle hans store kostbare gyroskoper ikke havde kunnet skaffe ham.

Enhver husker, at naar han som barn satte en snurrebas igang, hændte det ofte, at den først bevægede sig i en spids vinkel med underlaget, men efterhaanden rettede den sig altid op. Den tvang sig selv væk fra en stilling, hvor friktionen kun traf den ene side af dens spids og til en stilling, hvor friktionen var lige paa alle sider. Heri fulgte den en almindelig lov for roterende legemer.

Dette huskede Brennan paa og fik saa den glimrende ide at gjøre sit roterende balancehjul til en snurrebas. Hjulet, som staar vertikalt i vognen, blev anbragt i en ramme, der var fast forbunden med vognlegemet. Gjennem denne ramme lod han hjulakslerne stikke ud til begge sider saaledes at enderne var frie.

Vognen paa et kroget gasrør.

Disse ender repræsenterer snurrebasbassens spids. Dernæst anbragte han under enden af hver aksel et fremspring paa vognvæggen for at skaffe akslen et underlag at rotere paa.

Naar nu vognen passerede en kurve, begyndte centrifugalkraften at ville kaste den af sporet udad. Følgen var, at vognsiden i kurvens inderkant begyndte at løfte sig op. Dette bragte det ovenfor omtalte fremspring paa vognvæggen i berøring med enden af balancehjulets aksel. Straks begyndte dette — ligesom en snurrebas vilde gjøre — at stræbe efter at faa sin aksel lodret paa fremspringets overflade. Følgelig maatte det læne sig indover mod kurvens inderkant og trække vognen med sig. Saasnart følgelig vognen kom i en kurve, bragte balancehjulet den til at helde indover istedetfor udover.

Hermed havde Brennan overvundet centrifugalkraften, der stræber at kaste alle jernbanetog af sporet i kurver, men der var et endnu større problem igjen at løse; thi ogsaa selve balancehjulet havde i kurver en lignende virkning. Hvis man tager et gyroskop, fæster en af akslerne og slynger det rundt i ring i armslængde,

begynder dets hjul at rotere i samme plan som den større cirkel, ens arm beskriver. Dette er en lov for roterede legemers bevægelse, hvorpaa man har et eksempel i jordens bevægelse om solen. Naar nu Brennans vogn kom i en kurve, blev den paa samme maade grebet af en større kraft og slynget rundt i en større cirkel. Hjulet maatte da søge at komme til at rotere i denne større cirkels plan, det vil sige, naar det paa den rette linje roterede i et lodret plan, søgte det i en kurve af al magt at komme over i et horizontalt plan, altsaa at vælte vognen over paa siden.

Den endelige løsning.

Efter maaneders tankearbeide fandt Brennan endelig løsningen — han brugte den ovennævnte lov til at modvirke dens egne virkninger. Loven har nemlig endnu en side til. Et roterede legeme, som tvinges ind i en større cirkel, maa altid selv rotere i den samme retning, som det svinger i denne større cirkel. Bliver det svunget fra høire mod venstre, maa det ogsaa selv rotere fra høire mod venstre, og det tager den kortest mulige vei for at komme ind i den nye rotationsbane.

Hvis for eksempel balancehjulet i Brennans vogn dreiede sig som et almindeligt vognhjul i samme retning som vognen gaar, og der saa kom en kurve mod høire, saa vilde balancehjulet helde mod venstre, fordi det da vilde komme til at rotere i samme retning, som det svinges i den større cirkel, af hvilken kurven er en del. Men hvis balancehjulet dreiede sig i den modsatte retning — bagover — vilde det i en høirehaandskurve helde til høire. Med andre ord, to hjul, som roterer i samme plan, men i modsatte retninger, vil helde over i modsatte retninger, naar de tvinges til at rotere i en større cirkels plan.

Denne lov anvendte Brennan straks. Istedetfor ét balancehjul brugte han to, der roterede i modsatte retninger, men begge i banesporets plan. Deres tendens til at helde over i kurverne opveiede da hinanden, og vognen kunde under alle forholde balancere paa sin ene skinne. Men da i kurverne det inderste balancehjul virker stærkest, vil vognen altid komme til at helde mod kurvens inderkant. Videre: om vægten i vognen fordeles ujevnt, griber gyroskopet øieblikkelig ind. En forøget vægt paa den ene side af vognen trykker denne side ned; samtidig løftes den anden side, og fremspringet kommer i berøring med balancehjulets aksel. Følgen er, at dette fungerer som snurrebas og helder over fra den side, hvor vægtforøgelsen er. Gyroskopet bliver en automatisk balancemaskine, der virker hurtigere end den menneskelige tanke, og efter 12 aars uafladeligt arbeide er gyrovognen paa dens ene skinne født til verden.

Forfatteren beskriver derefter et praktisk eksperiment med Brennans modelvogn. Den er 5 fod lang og 1½ fod bred og tilspidset i begge ender. Den hviler paa to tohjulede bogier og løber paa et enkelt spor af gasrør eller staalwire. Den veier 175 pund og er bygget af aluminium.

«Lad gaa!» siger opfinderen til en af sine assistenter, og frem mellem træerne kommer den lille vogn. Den gjør ingen larm, ryster ikke og slingrer ikke. Idet den kommer nærmere, hører vi surringen af balancehjulene (i en større model vil de blive lydløse), og vi bliver slaaet af, hvor bred den er i forhold til længden, ganske ulig de nuværende jernbanevogne. Saa svinger sporet skarpt til venstre, men vognen følger det med største lethed, idet den helder ind-

Brennans vogn fremvises i Chatham.

over mod centrum. Saa glider den ind paa en «hængebro», et staaltraadtoug spændt mellem to smaa høider, nogle og sytti fod lang. Uden slingring gaar den helt over, saa tilbage igjen og bliver tilslut stoppet midt paa linen, hvor den bliver staaende rolig og støt.

Saa griber Brennan fat i linen og slænger den frem og tilbage, mens vognen holder balancen lige godt. Saa slaar han et dygtigt slag paa vognsiden, men den staar lige støt. «Dette svarer til den stærkest mulige vindstyrke», forklarer han. «Ingen orkan er stærk nok til at slynge min vogn af sporet». Derpaa løfter han et vegtlod ud af vognen. «Denne vegt virker paa samme maade paa modellen, som 3 tons vilde virke paa en vogn af fuld størrelse». Dermed slap han loddet ned paa vognkanten, og denne løftede sig lidt. «Dette var det samme, som om 40—50 passagerer vilde løbe over i den anden side. Vognen vil altid klare stødet, selvfølgelig inden rimelige grænser for lastning og sikker konstruktion».

For endnu bedre at vise os, hvor stø den lille vogn var, satte Brennan sin lille datter op i den og lod vognen gaa ud paa linen, indtil den var 6—7 fod over jorden. Der sad hun saa rolig, som om det var den naturligste maade af verden at trække frisk luft paa. Efterpaa blev vognen sat ind paa et spor, som bestod af et gasrør, der laa løst paa jorden og var saa kroget, at det syntes at være et umuligt forlangende, at hjul skulde kunne gaa langs det. Men vognen holdt sig paa sporet med næsten menneskelig intelligens.

Efter prøven holdt mr. Brennan et lidet foredrag om sin opfindelse. «Balancehjulene i modellen gjør ca. 7000 omdreininger i minutet, men ved en vogn af fuld størrelse antager

jeg, at 3000 omdreininger vil være nok. Begge gyroskoper er regulerede saaledes sammen, at de m a a dreie sig lige hurtig. En vogn vil komme til at blive 200 fod lang og 20 fod bred og veie ca. 100 tons uden last, og hvert tog skal bestaa af 5—6 vogne, hver naturligvis med sit par balancehjul. Jeg holder nu paa med støtte af regjeringen at bygge en prøvevogn 45 fod lang og 12 fod bred, der vil kunne bære 200 passagerer. I en vogn af fuld størrelse vil gyroskophjulene være omtrent $4^1/_2$ fod i diameter og veie ca. 2 tons hvert, 4 pct. af vognens vægt; dog tror jeg, at 1—2 pct. vil vise sig nok i længden».

Mr. Brennan dvælede derpaa ved de store fordele ved enskinnesystemet forsaavidt angaar formindsket friktion og slingringer til siden, øget fart og rolig gang. Men om nu et eller begge gyroskophjul stansede? Hvis den elektriske strøm, som driver dem, pludselig blev afskaaret, vilde alligevel ingen ulykke ske, thi de roterer i lufttomt rum og med saa gode smøringsanordninger, at de ved sin levende kraft vil fortsætte at rotere i 2—3 dage, og ialfald i 2—3 timer vil de gaa hurtig nok til at balancere vognen, saa den kan bringes i sikkerhed. Kommer smøringen i uorden, bliver maskinisten automatisk varslet, og han kan da kjøre vognen til et sted med støttevægge, hvoraf der skal anordnes mange langs linjen. Hvis det ene gyroskopjul pludselig stansede, fordi f. eks. en aksel gik itu, saa vilde det andet holde vognen i balance, saalænge linjen var ret. Men var vognen i en kurve eller begge hjul stansede, saa vilde der rigtignok ske en ulykke paa samme maade som naar en dampkjedel springer eller to tog støder sammen. Ved dette system er dog faren langt mindre end ved det nu brugelige. Hvad farten angaar, saa vil den blive langt større end nu, maaske helt op til 200 eng. mil i timen.

II. Gyroskopet tilsjøs.

Ogsaa til tilsjøs har man forsøgt at bruge gyroskopet for at skaffe fartøier rolig gang. Professor Piazzi Smyth anvendte det i 1856 for at holde kikkerter og kompasser rolige ombord, og allerede i 1744 blev det prøvet ved hjælp af en snurrebas med blankpoleret overflade at skaffe en kunstig horisont til brug ved observationer, naar den virkelige horisont var skjult af taage. Opfinderen, Serson, omkom med skibet «Victory», da han var ude for at prøve sit apparat, og dette blev siden ikke brugt i England, hvorimod franskmændene brugte det noksaa meget.

For omtrent 25 aar siden gjordes de første forsøg paa ved hjælp af gyroskopet at hindre skibe fra at rulle i sjøgang. Den mand, som var fader for ideen og som ødede paa den summer, der opgives forskjellig helt fra 10 000 til 200 000 lstrl, var sir Henry Bessemer, den bekjendte opfinder paa staalindustriens omraade. Hans første tanke var at skabe en bevægelig skibssalon, balanceret ved et maskineri drevet ved haandkraft, men siden kom han ind paa tanken om gyroskopet. Han anbragte ogsaa en saadan konstruktion paa en kanaldamper, men den praktiske gjennemførelse var ikke lykkedes for ham. Hermed opgav han problemet, men andre opfindere fortsatte arbeidet, og det synes nu, som om en tysker, dr. Otto Schlick, er langt paavei til at løse problemet.

I 1904 fremlagde dr. Schlick sin theori for Society of Naval Archi-

tects i London. Foredraget vakte megen opsigt, men man ansaa ikke hans theorier for praktisk gjennemførlige. Heldigvis fik opfinderen dog anledning til at gjøre et praktisk forsøg og prøve sit apparat paa en udrangeret tysk torpedobaad «Seebär», et 116 fod langt fartøi paa 56 tons. Han anvendte et svinghjul 3 fod i tvermaal og med en vægt af 550 kg. Det blev drevet af en turbinemaskine, der kunde skaffe 1600 omdreininger i minuttet. Det blev anbragt paa en vertikal akse, saa det ikke kan øve nogen indflydelse paa fartøiets styring; Brennan derimod bruger horisontal aksel til sine jernbanevogne.

Opfinderens forventninger blev fuldt ud realiseret. En dag i juli 1906 blev apparatet prøvet i en sjøgang, som bragte fartøiet til at rulle i en bue af 30 gr., men saasnart svinghjulet blev sat igang, blev rullingen reduceret til 1 grad, saa dækket holdt sig praktisk talt horisontalt.

For fuldt ud at forstaa, hvordan dr. Schlicks opfindelse virker, maa man vide, at det ikke bare er et hjul paa en enkelt tap, men et hjul fæstet saaledes, at det kan bevæge sig frem og tilbage i længderetning samtidig med, at det roterer om sin vertikale akse. Det er akkurat som om man tog et af Brennans gyroskophjul og anbragte det paa en vertikal aksel.

I principet er dette hjuls virkemaade ikke forskjellig fra en almindelig snurrebas, som slingrer tilhøire eller tilvenstre, hvis man puffer dens akse ret fra sig. Men for en iagttager, som ikke er tekniker, ser det ud, som om Schlicks gyroskop næsten har menneskeforstand. Hvis man bremser det, saa det ikke kan bevæge sig i længderetningen, er det, som om man vilde binde en stærk mand. Hjulet fortsætter at gaa rundt, men indvirker ikke mer det mindste paa skibets rulling. Tager man derimod bremsen bort, begynder apparatet straks at virke. Det følger nu ikke mere med i skibets rullinger, men gjør modstand og viser, hvem der er herre. Det slænger forover og agterover paa sin tap, som om det vilde slaa skibet istykker og faar det til at «sætte» lidt for og agter, men den vertikale akse beholder stilling, og siderullingen er forbi.

Kan gyroskopbevægelser virke ødelæggende?

Det var, fordi han ikke forstod, at et gyroskop ogsaa maa kunne udføre sekundære bevægelser, at sir Henry Bessemer forgjæves udgav saa store summer for at naa i mindre maalestok, hvad dr. Schlicks gyroskop udretter for hele fartøiet. Nu er man kommet paa det rene med, at et gyroskop tilsjøs, der sidder absolut fast paa sin aksel, ikke kan gjøre fuld virkning; men der er endnu megen uenighed om, hvormeget et roterende legeme maa faa lov til at oscillere, forat dets gyroskopiske virkninger skal vise sig.

Man har saaledes diskuteret meget om den engelske torpedobaad «Vipers» undergang, og nogle paastaar, at aarsagen til ulykken var, at baadens turbinemaskiner virkede som gyroskoper. De mener, at turbinerne, som var anbragt agterud, holdt denne del af skibet fast i et bestemt plan, og at saa den forreste del, der blev ramt af en bølge, blev brukket af; at skibet blev brukket i to dele, er ogsaa sikkert. Men kompetente ingeniører nægter, at gyroskopiske turbiner kan have noget med dette at gjøre, da disse sidder absolut fast paa sine aksler og saaledes ingen sekundærbevægelser kan gjøre. Paa den anden side har ligesaa kompetente folk hævdet, at selve skibets bevægelser under visse omstændig-

heder kan være nok til at bringe turbinerne til at virke som gyroskoper. Dr. Schlick selv paastaar og synes ved modeller at have bevist, at en saadan gyroskopvirkning kan udøves af hjulene paa en hjuldamper, og disse sidder ligesaa fast paa akslen som turbiner. Hvis dette er tilfældet, skulde der ikke være noget til hinder for, at turbiner kan virke paa samme maade, og dette spørgsmaal maa løses snarest mulig, da jo nu turbinerne kommer i almindelig brug.

Ingeniørerne er ogsaa uenige om den praktiske brugbarhed af Schlicks gyroskop. Ingen benegter, at det støtter skibet, men nogle hævder, at dets brug kan være forbundet med fare. Det er saaledes blevet antydet at hvis ligevægten f. eks. ved en voldsom bølge pludselig blev voldsomt forstyrret, kunde gyroskopet komme til at øge skibets rulling, saa den blev farlig, medens det ellers virker modsat. Denne fare ligger dog vist fjernt, men der er en anden, som man ikke maa overse. Det er klart, at gyroskopet, for at kunne virke, maa staa i et vist forhold til skibets hele masse. Men en saadan vægt, der roterer med en frygtelig fart og svinger frem og tilbage som en pendel, er i besiddelse af en enorm energi. Det er regnet ud, at et gyroskop stort nok til at holde en kanaldamper stø, vilde repræsentere en kraft paa 50 000 fod-pund. Skulde det, medens det var i virksomhed, rive sig løs, vilde det slaa tvers igjennem skibet og ødelægge ligesaameget som et uhyre projektil.

Muligheden for en saadan katastrofe vil muligens sinke apparatets indførelse noget. Dog er vanskelighederne neppe uovervindelige, skjønt der vil trænges en lang række eksperimenter, før Schlicks gyroskop kan tages i almindelig brug. Apparatet bliver nu prøvet paa en tysk kystdamper. Skulde disse forsøg faa et tilfredsstillende udfald, saa tør det dog kanske ikke vare saa mange maaneder, før skibe af kanaldampernes størrelse har faaet gyroskoper ombord. Men hvordan det gaar hermed, saa er der neppe nogen tvivl om dets nytte for krigsmarinen. Det kan antagelig ansees for sikkert, at alle krigsskibe i en nær fremtid vil være forsynede med apparatet. En ødelæggelsesmaskine mere ombord vil ikke skræmme bygmesteren, og fordelen ved at kunne udslynge en storm af projektiler fra et støt dæk maa være uberegnelig.

En elektrisk Kanon

er opfundet af M. Simpson, vel kjendt for sine mange merkelige opfindelser. Ved hjælp af elektricitet kan denne kanon udslynge alle slags projektiler, som bruges paa land eller sjø, med en hastighed af 10 kilometer i sekundet. Den frembyder desuden mange andre fordele; den har intet tilbageslag, ingen røg, eksploderer ikke og er betydelig billigere i brug end den almindelige kanon, da den ikke er afhængig af krigsskibenes konstruktion, men kan anvendes paa hvilketsomhelst fartøi, der saaledes kan omdannes til krigsskib.

(Efter «La Revue».)

Engelsk som Verdenssprog.

Efter *B. Matthews* i «The Century».

For fem hundrede aar siden, tusind aar siden, femten hundrede aar siden kunde enhver dannet mand tale frit og let paa latin. Kanske var det hans modersmaal; kanske havde han maattet lære det. Men før han havde tilegnet sig det, regnedes han ikke for en dannet mand.

Selv da latin ikke længer var et levende tungemaal og bare taltes af mænd som med møie havde lært sig det, saa var det endnu det sprog som brugtes i diplomatiet, i kirken, af lærde, filosofer og forskere.

Paa ruinerne af det romerske rige opstod efterhvert nye nationer, hver med sit eget sprog. De stred for sin selvstændighed, de laa i krig med hinanden. For ingen af dem var latin modersmaal; men det var det eneste sprog, hvori de kunde mødes. Endog for literaturen var latin længe tilstrækkelig. Lowel siger: «Helt til Dantes tid tænkte de italienske digtere, at latin var det eneste sprog som var godt nok for dem til at udtrykke sit ingenting i, — og et dødt maal er da ogsaa det bedste til døde tanker. Men for Dante var det godt nok at bruge det almindelige talesprog i Florents, dét hvori man kjøbslog og skjændtes og talte om kjærlighed, og af denne verden omkring sig gjorde han et saadant digt, som aldrig en romer havde sunget».

Lidt senere valgte Chauser det almindelige talesprog i London til at fortælle sine historier i. Men selv efterat Dante var steget ned i helvede, og efterat Canterbury pilegrimmene var skredet forbi, valgte Bacon latin til sit store verk, og Milton skrev endnu nogle faa digte i hint døde tungemaal. Et helt aarhundrede efter «Det tabte Paradis» regnedes latin for det eneste gode udtryksmiddel for filosofernes systemer og naturforskernes opdagelser.

Latin var fremdeles det bedste middel for dannede mænd i alle lande til at meddele sig til hinanden. Men alligevel blev nationalitets- og racemodstanden tilslut for sterk. I mere end to hundrede aar har nu de lærde udtrykt sig i sit modersmaal, og naturforskere har gjennem sit eget lands sprog givet sine bidrag til summen af menneskelig kundskab. I mere end femten aarhundreder havde latin været et virkeligt verdenssprog, for saa tilslut at miste sin overhøihed, ikke fordi det paa nogen maade var mangelfuldt, men ene og alene ved omstændighedernes magt.

For hundrede aar siden saa det ud til, at fransk skulde indtage latinens plads. Chappuzeau, en omstreifende literær sjauer, fortæller i 1674, at han paa sine reiser rundt om i kristenheden har seet: «Med fransk alene, som har bredt sig overalt, er en prins ligesaa gunstig stillet som Mithridates med sine to og tyve forskjellige sprog». Voltaire hævder i forordet til «Ludvig XIV's tidsalder», at «det franske sprog er næsten blevet det almindelige tungemaal». Endog i Tyskland foretrak Fredrik den store sine franske fienders mere polerede tale fremfor sit eget grove modersmaal, og han skrev selv sine vers paa fransk. Gibbon, som havde forfattet sin første bog i fransk, var i tvil om han skulde vælge dette frem-

mede sprog eller sit eget til sin Roms historie. Saa sent som i 1783 fremsatte akademiet i Berlin som emne for en prisafhandling: «Det franske sprogs universalitet».

Der er ikke tvil om, at fransk er vel skikket til almindelig brug. Det er overordentlig klart og nøiagtigt. Det har arvet mange af latinens bedste egenskaber. Men alligevel har det ikke vundet den udbredelse, som det engang syntes at skulle faa. Før der var gaaet et aarhundrede efter Voltaire, Fredrik den store, Gibbon, havde fransk tabt den største del af sin forrang. Aarsagen laa ikke i nogen mangel ved sproget selv. Udbredelsen af et sprog afhænger meget lidet af dets egenskaber, men væsentlig af den races egenskaber som taler det, og af den førerstilling som denne race har i verdenskonkurrencen.

Før der var gaaet en fjerdedel af det nittende aarhundrede, viste det sig, at den franske nation ikke tog sig saa mægtig ud i de andre folks øine som hundrede aar tidligere. Og da det nittende aarhundrede var gaaet til ende, kunde man se, at Frankrige laa tilbage. Nu var det tyske keiserrige meget mægtigere, det russiske ogsaa; men den største udvikling var foregaaet inden de to dele af den engelsk-talende race, det britiske keiserrige og De forenede stater. Det franske sprogs lethed og finhed, den franske literaturs høie værdi kunde vel forsinke det uundgaaelige; men det franske sprogs universalitet er ikke længer en kjendsgjerning. Endnu medens Voltaire og Fredrik den store levede, lod franskmændene Indien og Canada slippe sig ud af hænderne. Siden den tid har deres sprog ikke længer gyldigt krav paa at bruges overalt.

En stakket tid — kanske hundrede aar — syntes fransk at skulle indtage latinens plads som verdenssprog. Dette haab er nu for længe siden slukket. Fransk kan vel endnu være bisproget for de mest dannede i England og De forenede stater, og denne stilling kan det vel beholde en tid. Den franske literaturs rigdom lønner jo enhver for den møie som det kræver at tilegne sig sproget. Men alligevel faar i den engelsktalende verden fransk nu kappes haardt med tysk, som er mere værdifuldt kommercielt. Og i Italien ser det ud til, at fransk saavidt vil kunne staa sig i kampen mod engelsk.

Det er en ulykke, at fransk ikke har kunnet blive verdenssproget efter latin. Ikke bare for franskmændene selv er det en ulykke, men ogsaa for tyskerne og for de engelsk-talende folk.

Fordelene ved et verdenssprog er uomtvistelige. Uden det maa hver mand nøies med at udtrykke sig i sit eget maal. Og enhver som trænger at vide, hvad der er sagt om det emne som særlig interesserer ham, maa nødvendigvis kunne beherske et halvt dusin fremmede sprog. Og dette er saa bare ulemperne for den enkelte. Endnu langt mere vidtrækkende og betydningsfulde er ulemperne for alle de forskjellige samfund, som hvert bare har sin stammes sprog. Uden et fælles maal maa de misforstaa hverandre. Og misforstaaelsen kan føre til uenighed, og uenighed til aaben strid.

Naar vi ser, hvor meget lettere det er for englænderne og amerikanerne at forstaa hverandre, end for franskmændene og tyskerne, saa faar vi straks et indtryk af, hvad et verdenssprog vilde betyde for freden. Saa længe fransk holdt sig paa moden, var det for alle dannede et bisprog, hvori de kunde tale sammen uden tvang.

Nu er det ikke længer sandsynligt, at noget af de ledende sprog vil fortrænge noget af de andre. Er der mulighed for, at noget af dem vil

efterfølge fransk som bisprog for alle dannede? Eller er der mulighed for, at man hele verden over vil antage et kunstigt sprog, som ikke kan vække skinsyge mellem nationerne, og som alle racer vil lære som det bedste middel til at meddele sig til hverandre?

Paa saadanne kunstige sprog er der ikke mangel. Volapyk var i vinden for nogle faa aar siden, og nu har esperanto mange talsmænd. Disse lavede sprog vinder let sympati hos alle, som føler trangen til et verdenssprog, og som ser umuligheden af at faa et nationalt sprog igjennem. Der er mange, som af denne grund giver sig til at undersøge brugbarheden af de kunstige sprog. Saa vigtigt er dette spørgsmaal for dem, at de har dannet en komité til at vælge et internationalt sprog. Denne komité har faaet tilslutning fra to—tre hundrede organisationer af forskjellig slags, akademier, videnskabsselskaber, kjøbmandsforeninger o. lign. Komiteen er blit hilset som «en fuldstændig praktisk løsning paa noget som mange har drømt om uden nytte».

Den som studerer historien, maa faa lov til at tvile paa, om nogen komité virkelig vil bringe os nærmere til en praktisk løsning. Til dato har faa mennesker været villige til at paatage sig den møie at lære et sprog udelukkende for dets egen skyld. Et sprog uden literatur er daarlig stillet, og et kunstigt sprog vil neppe nogensinde faa en egen literatur. Poesi maa bæres oppe af bevægelse, og sindsbevægelse udtrykker sig uvægerlig i modersmaalet. Petrarcas og Miltons latinske digte er bedrøvelig underlegne i alt det, som lægger poesi tæt til menneskenes hjerter. Selv en stor digter vil neppe skrive stor poesi i noget sprog, hvori han ikke har «kjøbslaaet og trættet og talt om kjærlighed». Den største poesi ligger gjerne dagligtalen nær, og den bruger dagligstuens og gadens ord. Hvem vil nogensinde bruge en opfundet dialekt ved peisen og naar han gaar med sin kjæreste? Vil børn prate med lavede ord? Vil nogen mor vugge sit barn i søvn med en sang paa esperanto? Vil skolelærerne hele verden over forene sig om at undervise ungdommen i et sprog uden fortid og med en meget tvilsom fremtid? Og kan noget sprog, som er konstrueret i studereværelset, faa den kraft og rigdom som det sprog har, der langsomt har udviklet sig gjennem lange tidsaldre — et verktøi der former sig efter den haand, som bruger det?

Selv om et kunstigt sprog havde alle de gode egenskaber som dets opfindere paastaar, saa kunde vi alligevel med fuld ret tvile om dets fremtid. For det er ikke ved sine egne fortrin, at et sprog befæster og udvider sit herredømme; men det er ved den races fortrin, som taler det. De romerske legioners sverd og de romerske prokonsulers djervhed var det, som førte latinen fra Herkulesstøtterne til Nilens katarakter — ikke den noble værdighed i den ciceronianske syntaks. Det var de store generaler og de behændige diplomater, som satte fransken paa forreste plads, ikke Molière trods hans klarhed og ynde. Det franske sprogs skjæbne var ligesom latinens ganske upaavirket af sprogets særegne fortrin.

Et sprog «er bare refleksen af aanden og styrken hos de mennesker som bruger det, og det vil hæve sig eller synke med deres intelligens og moral. Dets fortsatte tilværelse afhænger derfor ene og alene af om folket er kultiveret nok til at rense og udvikle det og til at berige dets literatur, kraftigt nok til at forsvare og udvide dets herredømme». Dette udtalte professor Lounsbury ved kunst-

og videnskabskongressen i St. Louis. Og han tilføiede nogle meget betydningsfulde bemerkninger: «Det er et spørgsmaal, om noget sprog under de moderne forhold kan være sikker paa at holde sig oppe, hvis det ikke er støttet af en stor nationalitet».

Naar dette kan siges om et levende tungemaal, hvad udsigt er der da for et kunstigt sprog, lavet sammen i et bibliothek, blottet for al literatur, og som ikke bæres oppe af nogensomhelst nationalitet?

Hvem vil vogte og værne om et kunstigt sprog? Hos hvem vil disse maskinlavede ord uvilkaarlig springe frem paa læben? Naar en mægtig nations love begynder at blive skrevet paa et af disse opfundne sprog, naar dets ordbog og grammatik bruges til ritualet ved bryllupper og begravelser, naar utallige børn kalder med dets ord paa sin mor, naar en mægtig flaades tusinder af sjøfolk og en mægtig hærs hundredetusinder af soldater taler det i slagets hede, da, men ogsaa først da kan et kunstigt sprogs tilhængere fatte haab. Da og først da kan de med rette se fremtiden tillidsfuldt imøde. Men indtil da kan vi andre gaa vor gamle vei, uanfægtet af deres forsikringer og argumenter.

Hermed er ikke benegtet, at et kunstigt sprog kan ha sin begrænsede nytte i handelen, og at nogle mænd kan bruge det i forretninger, selv om de ikke tror det skikket til kjærlighedsbreve.

Men der er saa sterk trang som nogensinde til et verdenssprog, selv om alle kunstige maal viser sig ubrugelige. Og naar det kommende verdenssprog ikke kan laves, saa maa det være et af de nu levende, talt af millioner mennesker. Et verdenssprog er kanske bare en drøm; men drømmen vil kanske bli virkelighed i fremtiden. Og om de kommende generationer skal faa dette uvurderlige gode, hvilke af de levende tungemaal vil saa vinde seier? Det er let nok at spørge, og det er umuligt at svare. Det er dog ikke vanskeligt at paapege visse sandsynligheder.

Fransk behøver vi ikke at regne med; det har havt sin chance og har mistet den. Vi kan beklage denne kjendsgjerning; men vi kan ikke negte den. I kapløbet er franskmændene blit tilbage for dem som taler tysk og dem som taler engelsk. Snart vil der være dobbelt saa mange mennesker med tysk som sit modersmaal, som der nu er med fransk. Og der er tre gange saa mange med engelsk som modersmaal, som der er med fransk.

Endnu har det engelske sprog en mulighed uden grænse for vekst og udbredelse. Det støttes, ikke af en, men af to store nationaliteter. Der er flere som taler engelsk, end der er af franske og tyske tilsammen. Og det udbredes langt hurtigere end noget af disse to andre sprog. De to engelsk-talende nationer er mindst ligesaa sterke, dygtige og energiske som de to andre. Der er en glimrende engelsk literatur, som godt taaler sammenligningen med den franske og græske. Den mangler enkelte af deres fortrin, men har til gjengjæld sine egne. Denne literatur viser intet tegn til forfald eller dekadence.

I virkeligheden synes det ogsaa, som om engelsk skal faa den fremtid, Jacob Grimm spaaede tidlig i det nittende aarhundrede: Engelsk har gyldigt krav paa at blive kaldt et verdenssprog, og det synes ligesom den engelske race at være bestemt til at udbrede sig over alle dele af jorden.

Jacob Grimm havde et stort hjerte og et aabent sind. Han er den største modsætning til en anden tysker, som nu er bosat i New England. Denne tysker siger, at indførelsen af

noget sprog, være sig engelsk, fransk eller spansk, tysk eller hollandsk, vilde øieblikkelig ikke bare knuse de andre nationers stolthed, men ogsaa give det begunstigede folk en saa umaadelig stor fordel, at ingen fornuftig nation vilde samtykke deri. Denne tale kunde ha mening, hvis vi med indførelsen af et maal som verdenssprog mente, at man var tvunget eller forpligtet til at antage det. Men ingen har været saa taabelig at indbilde sig noget saadant.

For hundrede aar siden var fransk næsten godkjendt som et verdenssprog, fordi det var blit bisproget for enhver dannet mand, og fordi franske bøger var tilgjængelige for alle dannede mænd overalt. Engelsk som verdenssprog, det betyder ogsaa bare, at engelsk i tidens løb kan blive bisproget for alle dannede mænd, om deres modersmaal saa er fransk eller tysk, spansk eller italiensk, russisk eller japansk.

Det er ikke love og forordninger, som skal tvinge dette igjennem, og det kan ikke forsinkes af nogen slags nationalstolthed. Det vil i tilfælde komme ret og slet ved omstændighedernes magt, ved begivenhedernes gang, som det er haabløst at protestere mod. Om noget af de levende tungemaal engang skal antages som bisproget for alle dannede, som det sterkt savnede verdenssprog til international brug, det kan tiden alene afgjøre, og intet menneske kan løfte fremtidens slør.

Men om noget af de levende maal skal faa denne udmerkelse og skal tjene til dette øiemed, saa maa det sandsynligvis være engelsk.

De engelsk-talende folk vil kanske arbeide for at skynde paa udviklingen; men det er lidet eller intet de kan udrette. De rivaliserende folk vil kanske forsøge at hindre udbredelsen af engelsk; men de vil neppe engang formaa at sinke den. Blir engelsk verdenssproget, saa er det simpelthen, fordi det maa bli det, uundgaaelig.

Om engelsk faar denne førerstilling, saa er det ikke paa grund af fortrin ved sproget selv. Men engelsk er dog godt skikket for de opgaver, som synes at ligge for det. I virkeligheden er det ligesaa godt udrustet til at være verdenssprog som latin og fransk. Naturligvis mangler det nogle af de fortrin, som udmerker hvert af disse to rige sprog; men det har til gjengjæld særlige fordele. Den største af dem er vel den overvældende rigdom i dets dobbelte ordforraad. For igjen at citere Jacob Grimm, saa «skyldes dets storartede udvikling en vidunderlig forening af de to fineste tungemaal i Europa, det germanske og det romanske». Og Grimm hævdede ogsaa, at i rigdom og intelligens var der intet andet levende sprog, som kunde sammenlignes med engelsk.

Man skal ogsaa merke sig, at dette forskjelligartede ordforraad i engelsk, dels germansk, dels romansk, rimeligvis vil blive næret og fornyet i fremtiden. Den engelsk-talende race er jo spredt over alle strande ved alle de syv sjøer. Derved skabes uafbrudt nye, udtryksfulde ord og hjemlige fyndsprog for at møde nye behov. De bedste af dem blir før eller senere løftet op til literaturens fornemmere sprog.

Det er ikke en fare for det engelske sprogs fremtid, men en virkelig vinding, at der findes en slig hærskares mangfoldighed af amerikanismer og briticismer, ja endog kanadianismer og australianismer. De tjener til midlertidig og lokal brug i dagligtalen; men alle ligger de færdige til at optages i sproget og literaturen, naar der er brug for dem. Den berigelse, som engelsk stadig faar paa denne maade, har ikke noget side-

stykke, som fortjener at nævnes, hos de andre sprog.

Men der er ogsaa et andet og stort fortrin, som engelsk har fremfor alle andre moderne og gamle sprog. Det har affældt de primitive tungvindtheder, som endnu belemrer syntaksen i de fleste andre levende sprog, i særdeleshed tysk. Engelsk har omtrent ikke grammatik. Engelske substantivers kjøn er tingenes naturlige kjøn, medens i fransk f. eks. solen er hankjøn og maanen hunkjøn og i tysk derimod maanen hankjøn og solen hunkjøn. I tysk er en pige ganske meningsløst intetkjøn. Dernæst bøies substantiver ikke i engelsk, og adjektiver skifter ikke endelse efter kasus og kjøn. Dertil kommer ogsaa, at verber i engelsk konjugeres paa den enkleste maade med ens hjælpeverber. Lærde af den gamle skole klager over denne mangel paa deklination og konjugation, men nyere lærde — som f. eks. professor Jespersen i Kjøbenhavn — ser et stort fremskridt i denne forenkling af maskineriet. De erklærer, at engelsk derved viser sig som det mest fremskredne af alle sprog.

Ganske ligesom den moderne dampmaskine er blit forenklet ved sløifningen af unyttige dele, og som alle andre maskiner er blit reduceret til sine nødvendige elementer, saa har det engelske sprog befriet sig for de mange grammatikalske udvekster, som det fandt det kunde greie sig uden.

I én henseende, men ogsaa bare i den ene henseende, er engelsk underlegent de andre moderne sprog. Dets retskrivning er endnu barbarisk indviklet. Dets ortografi er ulogisk og kaotisk. Af alle sprog er det det letteste at lære gjennem talen, men det vanskeligste at lære gjennem tryk. Retskrivningen i italiensk eller spansk frembyder ingen vanskeligheder for børn eller fremmede. Saa stor ros fortjener ikke retskrivningen i tysk og fransk; men de er dog ulige bedre stillet end engelsk. Og baade i Frankrige og i Tyskland har man allerede taget skridt til at forbedre den nationale ortografi, faa den regelmæssig, øge analogierne og sløife de unyttige bogstaver som faar endel ord til at svulme op.

De to engelsk-talende folk betragter sig selv som ualmindelig praktiske. Det eksempel, som deres to største handelsrivaler har givet, vil nu kanske vække dem af deres træghed. Omsider er der tegn til at spørgsmaalet begynder at tiltrække sig opmerksomhed. Og det er da godt at vide, at alle, hvis mening har vegt, er enige her. Der maa handles hurtig, om det ædle engelske sprog skal staa rustet til den storartede fremtid, som synes at ligge aaben for det.

Men den kommende forenkling af den engelske retskrivning vil ligesaa lidt som tidligere forenklingen af den engelske syntaks være nok til at gjøre engelsk til bisproget for alle dannede. Det er andre kræfter end de der vedrører sproget selv, som skal foraarsage dette. Om det nogensinde kommer, saa er det simpelthen fordi det maa komme, ifølge begivenhedernes uundgaaelige gang.

Drikkevandet i Byerne.

Et kemisk-hygienisk Problem.

Efter *Dr. Hempel* i «Die Umschau».

Paa en reise fra Nordtyskland over München ned gjennem Alperne vil det være én paafaldende, hvor stor forskjel der er mellem befolkningen paa de forskjellige steder. Selv mindes jeg endnu tydelig, hvilket sterkt indtryk jeg fik af denne forskjel, da jeg for 40 aar siden første gang reiste den vei. Omkring Ochen- og Tegernsjøen, i egnen ved Berchtesgaden og Partenkirchen var menneskene saa meget mere kraftfulde og livsglade end befolkningen i høifjeldene.

I Oberbayern hører man menneskene synge og spøge fra den tidlige morgen til sent paa natten; i høifjeldene er de alle mørke og alvorlige. Og man kan ikke undgaa at lægge merke til, at man paa visse steder møder usædvanlig mange idioter tiggende langs veien. Kommer man saa længer syd, til den herlige egn om Bozen og Meran, saa begynder menneskene igjen at synge. Slig var det for firti aar siden, og slig er det den dag idag.

Mennesket er produktet af oprindelige anlæg, som det har arvet fra den lange række af tidligere generationer, og opdragelsen. Hvad jeg i denne forbindelse vil kalde opdragelse, er hele den store mangfoldighed af enkelte indflydelser, dels aandelige, dels rent materielle.

Iagttagelsen lærer os, at selve den jord, som mennesker, dyr og planter lever paa, har den største indflydelse paa deres udvikling. Det er ikke tilfældigt, at der af alle de folkeslag, som i aartusindernes løb indvandrede til Tyskland, England, Frankrige og Italien, har udviklet sig nye nationer med ganske bestemte aandelige og legemlige egenskaber.

Vi ser jo idag, at der af de mennesker, som udvandrer til De forenede stater, mennesker af de forskjelligste nationer, paa utrolig kort tid udvikles en ny nation med ganske nye egenskaber. Fædrelandet er ikke bare et geografisk begreb, den jord vi lever paa, nei, det danner en af grundbetingelserne for hele vort væsen og hele vort sind.

v. Funk skriver i sin bog om melkeproduktionen: «Hvad jordens beskaffenhed angaar, saa viser det sig, at paa gneis og granitgrund udvikles kvæget langsomt og blir ikke stort; derimod udmerker det sig ved stor melkemængde i forhold til legemsvegten. Paa kalkgrund faar dyrene en sterkere knokkelbygning og udvikler sig hurtigere, men giver her mindre melk. Det frugtbare marskland frembringer store dyr med fine knokler, fin hud og sterkt udviklede melkekjertler (Holland). Hvis man altsaa vil overføre dyr af en vis race eller sort til en anden egn, saa bør man ogsaa prøve jordens beskaffenhed i det gamle og det nye hjem».

Det organiske livs afhængighed af jordens beskaffenhed viser sig slaaende hos planterne.

De fine rhinskvine har man forgjæves søgt at producere i andre lande. Trods kunstig gjødning, kunstig varme og belysning vokser den ædle slotsjohannisberger kun paa

en bitte liden plads paa den hele jord.

Man skal engang lugte paa en stor sæk humle med den kosteligste aroma fra Saatz og derefter paa en lige stor og lige tung sæk humle fra De forenede stater. Man vil da straks forstaa sandheden af, at planter — og mennesker og dyr — er børn af den jord de lever paa.

Ølbryggere har gjort den smertelige iagttagelse, at det kostelige bayereller pilsenerøl ikke faar den kvalitet i Dresden, Berlin, Paris, London eller New York som i sin hjemstavn. Det øl som produceres paa disse steder, mangler et vist «noget». Kemien og bakteriologien har endnu ikke kunnet forklare sagen tilbunds.

En af de vigtigste faktorer i disse ting er vandet. Mere og mere forstaar man nu, hvad en god vandforsyning betyder. Istedetfor daarlige, forurensede brønde i tusindvis kommer overalt storartede vandledningsanlæg. De sanitære forhold har derfor ogsaa paa mange steder forbedret sig overordentlig.

Ved valget af det vand, som man holder for det bedste, er først og fremst det bakteriologiske skjøn afgjørende. Det vand som indeholder færrest spirer, regnes som det bedste. Naar forholdene tillader det, søger man at faa et saa blødt vand som muligt, da saadant vand volder mindst besvær ved drift af dampkjedler. Man glemmer ganske, at de salte, som vandet indeholder, har stor betydning for menneskenes og dyrenes ernæring. I den hygieniske og medicinske videnskab er nu bakteriologien veiviseren; i dens spor gaar ideerne.

En række af gamle berømte sundhedsbrønde som Karlsbad, Kissingen, Elster osv. har nu aar for aar et større besøg. At ogsaa andre kilder, paa tusind steder, har de samme kemiske egenskaber — om end i lavere grad — som disse sundhedsbrønde, se det tænker man ikke paa. Man er tilbøielig til bare at se forbindelsen H_2O i det vand man bruger i sit hus, og man tager ikke hensyn til de andre bestanddele.

Det gaar os nu med vandet, som det for 30 aar siden gik eierne af bjergverkerne i Ny-Strassfurt. Over de gamle stensaltleier fandt man et mægtigt lag af næsten kemisk rent klornatrium. Man tænkte da som saa, at ved det almindelige kogsalt som blev udvundet ved saltsydeprocessen, var udelukkende klornatrium vigtigt. Man behøvede altsaa bare at male dette salt i Ny-Strassfurt for at fortrænge alle saltsyderier. Men det er ikke skeet. Publikum forholdt sig ganske afvisende overfor det næsten kemisk rene, malte stensalt. Det forlangte som før det gamle sydesalt.

Ser man nærmere paa sagen, saa finder man, at der i de forskjellige lande og forskjellige egne ogsaa bruges forskjelligt salt. Hovedbestanddelen, klornatrium, er jo overalt den samme. Men de andre bestanddele er forskjellige. Saltet kan indeholde mere eller mindre — efter de forskjellige steder — af gibs, klormagnesium, svovlsur magnesia, svovlsurt natron. Alle disse salte har en meget sterk virkning paa den menneskelige og dyriske organisme, og mangelen eller tilstedeværelsen af dem er af stor betydning for sundheden.

Naar vi i ferien foretager en rekreationsreise til et eller andet sted, saa forandrer vi ikke bare luften, men ogsaa en mængde andre faktorer. Vi kan derfor iagttage store virkninger paa vor sundhed, uden at vi blir os bevidst, at vi lever anderledes end sædvanlig.

Kogsaltet fremstilles ved fordampning af saltkilderne. Disse er opstaaet ved at vandet siver ned i jorden og der opløser klornatrium og de andre salte og siden igjen træder frem i dagen. Vandet kommer dybt

nede fra. Ved sydeprocessen skilles saa saltene igjen ud, og de har en forskjellig sammensætning efter det stadium, fordampningsprocessen befinder sig paa.

Det var Liebig, som med sit geniale forskerblik saa, at de anorganiske salte har den høieste betydning for planternes trivsel. Derfor bruger vi mineralsk gjødning. Indgaaende forsøg har vist, at planterne ikke trives længer, naar de lider mangel paa noget af de stoffe de trænger, og disse stoffe kan ikke erstatte hinanden indbyrdes. Hos dyr og mennesker er ganske det samme tilfældet. Denne Liebigs lære er nu almindelig anerkjendt for planternes vedkommende. Ved menneskenes ernæring trøster man sig med den tanke, at de næringsmidler vi nyder indeholder en saadan overflod af alle anorganiske salte, at nogen yderligere tilførsel ikke trænges.

I Dresden var der i min barndom paa mange gadehjørner en brønd med pumpe. Og desuden var der en række vandledninger. Brøndvandet var til at drikke, ledningsvandet til vask. I pumpebrønden sad en havmand eller en havfrue, som man ikke maatte forstyrre, efter hvad der blev os børn fortalt.

Nu er der ingen havmænd og havfruer tilbage i Dresden. I hvert hus er en eller flere kraner, hvor man overalt kan tappe drikkevand og herligt vaskevand.

Men havfruerne er alligevel tilstede. Der er en hel hær af dem. Naturforskeren kalder dem nu ioner, emanationer, elektroner, altsammen væsener, som har ligesaa meget ubegribeligt og forunderligt ved sig som havfruerne.

I mange, lange aar har jeg nu forsøgt at belure disse havfruer og, om det var muligt, fange nogle, saa jeg kunde faa seet nøie paa dem.

Dette spørgsmaal har beskjæftiget mig: I hvor høi grad er det muligt at efterligne kunstig de naturlige mineralvande?

Kjøber man en flaske kunstigt og en flaske naturligt seltersvand, saa finder man, at de slet ikke smager ligedan. Det naturlige vand beholder uden tvil kulsyren meget længer end det kunstige.

De kunstige mineralvande fremstilles ved at sætte lige saa store mængder af de forskjellige salte, som der findes i de naturlige, til destilleret vand. Det kunstige vand indeholder altsaa nøiagtig lige saa meget som det naturlige af natrium, kalium, kalcium, magnesium, svovlsyre, klor, kulsyre osv. Man antog, at det bare gjaldt at faa de rigtige mængder, men at det var ligegyldigt, i hvilke forbindelser de forskjellige elementer blev tilført.

Nu er dette imidlertid ikke ligegyldigt. Man har gjort forsøg med planter. En opløsning af klorkalium og salpetersur kalk havde ganske andre virkninger end en opløsning af klorkalcium og salpetersur kali, skjønt begge opløsninger indeholdt nøiagtig samme mængder af klor, salpetersyre, kalium og kalcium. Men i den ene opløsning trivedes planterne, i den anden visnede de.

Disse forsøg lærer os, at man paa videnskabens nuværende standpunkt, ganske bortseet fra uundgaaelige analysefeil o. lign., ikke kan efterligne naturlige mineralvande kunstig. Det viser sig ogsaa, at naar man f. eks. opløser karlsbadersalt i vand, saa er denne opløsning noget anderledes end brøndvandet i Karlsbad

Alligevel har fremstillingen af kunstige mineralvande sin gode ret.

Det er naturligvis en daarskab at tro, at et naadigt forsyn har skabt karlsbaderkilden, forat mennesker, som er blit syge ved overarbeide eller unaturlig levevis, skulde bli friske igjen ved et fire ugers ophold der.

Karlsbaderkilden er et produkt af tilfældige geologiske forhold. Det er høist sandsynligt, at vi engang kan fremstille et vand som er meget bedre end karlsbaderkilden. Men for tiden er det sikkert nok, at man i forskjellige sygdomme ikke kan gjøre noget bedre end at reise til Karlsbad. Der finder man læger, som efter den aarhundredgamle erfaring nøiagtig kjender vandets virkninger, medens man i andre tilfælde er et forsøgsobjekt for teorier, hvis rigtighed ikke er blit stadfæstet i praksis.

Men alligevel er det en taknemmelig opgave for forskeren at studere spørgsmaalet om fremstilling af kunstige mineralvande.

Store byer trænger uhyre mængder af vand til sit daglige behov, og paa de fleste steder er det ikke muligt at finde saa enorme mængder af absolut upaaklagelig beskaffenhed. Meget sjelden har man saa sterke rene kilder at forføie over, at hygienikerne er sikre for alskens baciller.

Dette er grunden til den almindelige vandhandel i alle storbyer. Af selters, fachinger, apollinaris, biliner osv. sælges og drikkes millioner flasker. Naturligvis er de bare tilgjængelige for de øverste titusind. Hovedmassen af folket maa drikke det vand, som vandledningerne fører til byerne.

Derfor har dette spørgsmaal beskjæftiget mig: Kunde man ikke mange steder fremstille et ganske billigt kunstigt vand, som vel ikke har akkurat den sammensætning som de nævnte kilder, men som bakteriologisk seet er upaaklageligt, og som indeholder de ønskelige salte? Det skulde altsaa være et drikkevand med alle de bestanddele, som et sundt menneske behøver for at holde sig sund. Ved mine forsøg er jeg kommet til den overbevisning, at dette paa de allerfleste steder *er muligt.*

Jeg har nøie studeret forholdene for Dresden.

Dresden har to store vandverker; et tredje er under bygning. Ved bygningen af den første ledning var man saa heldig at finde vand, som næsten altid er godt, bakteriologisk seet, og som desuden egner sig udmerket til nyttevand. Det er ganske blødt, det har bare omtrent 0.118 g. fordampningsrest pr. liter.

Tror man nu, at visse mængder af salte, kalk, magnesia osv. er nyttige for den menneskelige organisme, saa er vandet for blødt. Det har særlig ikke den velsmag som vandet fra mange brønde.

Man har gjort forsøg for at finde grunden til, at naturligt seltersvand smager bedre og beholder sin kulsyre længer end kunstigt. Det har da vist sig, at det gjør stor forskjel, om man ved fremstillingen af det kunstige vand sætter de nødvendige salte til destilleret vand og saa presser kulsyre ind, eller om man gaar ud fra naturligt brøndvand og bare tilsætter saa meget salte, som det mangler. I sidste tilfælde faar man meget større velsmag. Imprægneringen med kulsyre maa ske paa den maade, at al den absorberede luft i vandet fjernes.

Dernæst har det vist sig, at de naturlige vande meget ofte indeholder lidt jernbikarbonat. Mineralvandfabrikanterne fører i almindelighed ikke dette stof til kunstigt vand, fordi det, naar ikke al luft er fjernet, gjør vandet mørkt af udskilt jernoksydhydrat.

Jernet virker meget sterkt paa smagsnerverne. I større mængder smager det modbydelig; men i ganske smaa mængder, omtrent 1 mg. pr. liter, virker det som jernbikarbonat meget behagelig. Der er her lignende forhold som ved lugtestoffene. Moskus og bævergjel lugter i sig selv alt andet end behagelig;

men de sættes dog i ganske smaa kvantiteter til de fineste odeurs.

Ved forsøgene paa at fremstille kunstigt seltersvand har vi i Dresden ledt efter ganske paalideligt naturligt vand. Tilfældet vilde, at byen skulde have saadant vand i sin artesiske brønd. Nedslagsdistriktet, som vandet kommer fra, ligger langt borte fra byen. Før vandet kommer frem i dagen, maa det gaa gjennem udstrakte lag af sandsten. Sikkert bruger det mange aar for at komme til byen. Som følge af alt dette har det hele aaret igjennem ens temperatur, 20 ⁰ C. Det kommer absolut kimfrit op af jorden. I 70 aar randt vandet ud af et rør til fri afbenyttelse. Men af befolkningen omkring blev det lidet brugt, fordi det indeholder endel jern og derfor som vaskevand farver tøiet lidt gult.

Da vi for fem aar siden paa vor jagt efter ganske rent vand undersøgte brønden, kom der en gut og hentede vand i en flaske. Paa spørgsmaal om, hvorfor han ikke heller tog vand fra ledningen hjemme, svarte han: «Dette er sundhedsvand, det skal bruges paa et omslag til et sygt øie.»

Senere har bystyret ladet bygge en vakker ny fontæne, men kasseret det gamle spring. Nu maa man tage vandet fra det store fontænebassin, hvor alt gadestøvet hvirvler hen. Saa nu er der bakterier i massevis.

Men de kloge har uret, og de naive ret. Vandet er i virkeligheden en stor skat. Ganske rent kommer det op af jorden. Et omslag med dette vand vil aldrig forurense et saar.

Med vand fra denne artesiske brønd har vi saa fremstillet kunstigt seltersvand. Vi har tilføiet de manglende salte, faaet al luft væk og mættet vandet med kulsyre. Det saaledes fremstillede vand havde en séregen velsmag.

Idet jeg gik ud fra de tidligere omtalte ideer, kom jeg paa den tanke, at man kunde befordre et barns vekst ved at give det at drikke et kalk- og saltrigere vand, end der er i vandledningerne. Til saadanne forsøg blev vandet i den artesiske brønd brugt; det blev tilsat de nødvendige salte.

Resultatet har langt overtruffet forventningerne. Dr. med. *C. Röse* har udgivet en række høist interessante arbeider om sammenhængen mellem vandets beskaffenhed og tændernes ødelæggelse og militærdygtigheden. Röse viser, at i egne med haardt vand er procenttallet af militærdygtige og mennesker med gode tænder større end i egne, hvor der drikkes blødt vand.

Efter Eiselsberg forekommer krop hovedsagelig i høifjeldsdale, som paa grund af sin geologiske formation bare har blødt vand. Gammel er den iagttagelse, at der i mange høifjeldsdale findes uforholdsmæssig mange idioter. Tildels har man søgt aarsagen i vandets beskaffenhed, hvad der igjen er blit bestridt fra andet hold.

Høist merkværdigt er det, at der i det menneskelige legeme enkelte steder findes stoffe, som man ikke har kunnet paavise i næringsmidlerne. Saaledes er der i skjoldbruskkjertelen jod, og tænderne og knoklerne har fluor. Først i den allersidste tid har man været istand til at paavise fluor i næringsmidler.

Det er da utvilsomt, at det dyriske legeme koncentrerer stoffe, som kun findes i yderst minimale mængder i dyrenes næring. Deraf maa man slutte, at disse stoffe har en overordentlig stor betydning for dyrenes sundhed.

Bruger man til at drikke og koge bare vand, som i ganske kort tid har været i berøring med jordbunden, saa opstaar lignende forhold som i dybt indskaarne høifjeldsdale. I høi-

fjeldet fortætter sig altid vand paa de kolde toppe; paa nogle dage eller timer naar det ned i dalene, og det har altsaa ikke havt tid til at optage salte af stenene. Vandet er da overordentlig blødt.

Ved moderne vandledninger er der ofte ganske lignende forhold som i høifjeldet. Vandet er overfladevand, som ikke har faaet tid til at mætte sig med salte.

Efter disse overveielser synes det mig tvingende nødvendigt, at man til at drikke og koge bruger vand, som kommer fra dybden, og som har havt tid til at optage salte.

Man siger ofte, at de planter og dyr, som tjener mennesket til næring, indeholder fuldstændig nok af de forskjellige salte. Men man maa ikke glemme, at kulturmennesket ikke spiser raa planter og raat kjød. For den største del blir kjød og planter kogt. Koger man med saltfattigt vand, saa finder en udludning sted, som derimod ikke vil foregaa, naar vandet indeholder disse salte. Dette er vel grunden til, at kulturmennesket bruger saa meget kogsalt til sin ernæring. Man skal her huske, at kogsaltet som før nævnt foruden klornatrium indeholder ikke saa rent ubetydelige mængder af andre salte. Dernæst maa det sterkt fremhæves, at mange planter, f. eks. alt korn, ved tilberedelsen mister de dele som er særlig rige paa salte. De moderne møller fjerner netop de mest nærende dele af kornet.

Naar alt dette tages i betragtning, saa maa man kræve, at byerne skaffer sig foruden et godt nyttevand ogsaa et saltrigt drikke- og kogevand. *Blødt vand til vaskehusene, dampkjedlerne og lokomotiverne, haardt vand i karafler og gryder.*

Saa er spørgsmaalet, hvorledes dette skulde udføres. Et radikalt middel var at bygge to vandledninger i byerne. Men det vilde være meget kostbart og desuden ogsaa have andre betænkeligheder. Tager man alt vand fra én ledning, saa blir ledningerne høist energisk skyllet. Men tager man fra en ledning bare drikkevand og kogevand, saa er der den fare, at der i vandet skal komme bly og andre giftige metaller fra ledningerne; for da har jo vandet tid til at virke paa ledningerne. Selv om rørene blir lavet af fortinnet bly, saa er der jo bly paa lodstederne, og kranerne er af messing.

Men heldigvis er der en meget enklere maade at løse opgaven paa. Ved siden af den store vandledning med almindeligt nyttevand kan man rundt om i byen fordele en del pumper eller artesiske brønde. Det gjælder da at faa folk til at hente sit drikke- og kogevand. Saa vil der i den moderne stat igjen bli plads for en menneskeklasse, som i gamle dage fandtes i hver by: Vandbærerne! I vor tid vil de rigtignok ikke bære vandet paa skulderen, men kjøre om i automobil med flasker eller store syfonfad.

Bestemmer man sig saa i byerne til af det forhaandenværende rene, naturlige vand at fabrikere kunstigt sundhedsvand, som man leverede befolkningen til billigste pris, saa vilde den opvoksende ungdom faa sterkere knokler og sundere tænder til livskampen.

Dybdevand, *ikke overfladevand*, maa være parolen for det vand vi skal drikke.

Japanerne paa Formosa.

Efter *The American Review of Reviews*[1]).

Formosa ligger lige udenfor Kinas kyst og lidt nordenfor Filippinerne. Øen er omtrent 50 engelske mil bred og 240 mil lang.

Det var i 1895, efter krigen med Kina, at Japanerne blev herrer over øen Befolkningen bestod da af tre millioner kinesere og omtrent 100 000 vilde, «hovedjægere». Disse udgjør den oprindelige befolkning; det er bare nogle hundrede aar siden kineserne kom til Formosa.

Kineserne har den vestlige halvdel, der som regel er flad. De vilde holder sig paa den østre halvdel af øen, som her er bjergfuld med mange toppe paa over 12 000 fod. Mellem de to folk har der til stadighed været krig. Oprindelig boede de vilde ogsaa paa slettelandet; men de blev fordrevet og maatte tage sin tilflugt til fjeldene. Her kunde de holde stand mod de mongolske horder. De er ligesaa vilde og krigerske nu som nogensinde, og frygtes derfor meget.

Japanerne fandt formosanerne (kineserne) i en ynkværdig tilstand. De var saa fattige, udtærede, skidne og sygelige som vel muligt. Omtrent 90 procent kunde ikke læse; alle var underernærede. Skatteopkræverne havde taget alt undtagen skind, ben og smuds.

Sygeligheden, især øiensygdomme, er endnu forfærdelig. Naar der til kinesernes medfødte stivsindethed og bigotteri kommer den mistænksomhed, som skabes af saadanne forhold, saa er det let at forstaa at de ikke hilste japanerne velkommen, som man kunde have ventet. De kjæmped haardt i nogle uger, og selv efterat Formosa var blit formelt overdraget til Japan, fortsatte de med at plyndre og røve.

[1]) Forfatteren af denne artikel, William C. Gregg, er en amerikansk forretningsmand, som under et længere ophold paa Formosa har iagttaget japanernes reformarbeide der. Artikelen fortjener opmerksomhed, netop fordi den kommer fra amerikansk hold.

Tidligere kinesisk vanstyre.

For at bringe orden i dette kaos afsatte japanerne viselig de tidligere kinesiske embedsmænd, som med virkelig djævelsk opfindsomhed havde presset penge ud af folket.

Her er et eksempel: Sæt, at tre mænd var blit dømt til døden! Retten vilde ha frifundet dem, hvis der var skaffet nok penge. Den ene mands paarørende samler nu penge til at tilfredsstille bøddelen, og den dømte blir henrettet med ét sverdhug. Den anden mands venner har endel penge, men ikke saa meget som bøddelen forlanger; der skal derfor adskillige hug til for at faa livet af nr. 2. Den tredje var fattig og venneløs — kanske havde øvrigheden allerede taget alt fra ham. Derfor skar bøddelen øienlaagene af ham og lod ham ligge nogle timer i den brændende sol, før han slog ham helt ihjel. Det skulde være en advarsel til andre, og dernæst skulde bøddelen ha valuta for de manglende sportler.

Vanskeligt at tro? Aa ja, men det er bare et enkelt eksempel paa det rent fordærvede styre. Man behøver ikke at undres over, at dommerne, da de blev sat paa porten, «sluttede

sig til oppositionen» og blev oprørsledere.

Mærkværdigt, men sandt er det, at mange mennesker fulgte disse ledere, og at der i fem aar var en mere eller mindre aktiv modstand mod japanerne.

Herved blev de nye herskeres arbeide forsinket og ofte hindret. For omtrent syv aar siden ophørte endelig al væbnet opposition, og reformernes tid begyndte for alvor.

Det nye japanske styre.

Mit første spørgsmaal var: »Hvor mange japanere er der paa Formosa?» Og svaret lød: «Omtrent 100 000». Tallet er sikkert rigtigt. Da øen let vilde kunne føde dobbelt saa mange mennesker som nu, er der ikke grund til at frygte overbefolkning paa længe.

Arbeidslønnen for kinesere er steget med over 50 procent; men den er endnu ikke saa høi som i Japan. Japanerne konkurrerer derfor ikke; de nøier sig med at bestyre hoteller, magasiner, badehuse osv.; de er formænd og superintendenter ved nye foretagender; de arbeider som mekanikere, ingeniører, lærere.

Ingen kinamand kan komme fra fastlandet til Formosa uden pas; og man kan stole paa, at dette blir omhyggelig gransket. Der faar ikke lov til at komme flere ind, end der reiser ud.

Regjeringen ansætter japanere i de mest ansvarsfulde stillinger; men den bruger ogsaa overraskende mange kinesere. Billettører og banevogtere synes alle at være kinesere; ingeniører og mekanikere er utvilsomt japanere. Man kan med tryghed sige, at fire femtedele af alle jernbanefolkene er kinesere. I hver by af nogen betydning fandt jeg en japansk gade, et mønster paa smagfuldhed og renlighed. Og om kineserne fra først af bare ser ligegyldig paa eksemplet, saa vil de kanske engang begynde at efterligne.

Den første bedring for formosanerne var, at der blev mere arbeide. Dette var i sig selv et «løft». Saa begyndte lønnen at stige. Den er nu meget større end for samme folkeklasse i Kina. En mand tjener fra 13 til 20 cents om dagen, kvinder og børn mindre i forhold dertil.

En engelsk missionær, som længe har været bosat paa øen, indrømmede temmelig modstræbende for mig — han er ikke det mindste begeistret for japanernes styre — at folket nu almindelig spiser tre maaltider om dagen. Vi forstaar straks, at med den tidligere arbeidsløn og med mindre arbeide at faa var det *ikke* tre maaltider om dagen.

Retfærdighed, som er nødvendig for normalt samfundsliv, er omsider blit indført. Men det skal ikke undre os, at kineserne undertiden sparker til retfærdigheden og ser med længsel tilbage til de gode gamle raadne dage.

Der er nu otte almindelige domstole og en overret. Og for første gang i øens historie er der retfærdighed for alle lige til den fattigste kuli.

Skolevæsenet før og nu.

Med en heldig forening af sund sans og begeistring har japanerne gaaet til at bygge skoler. Der er nu 165 fællesskoler for kinesiske gutter og piger. Af lærerne er halvparten kinesere og halvparten japanere. Desuden er der femten lignende skoler for de mest civiliserede vilde stammer.

Saa er der en høiere skole for piger alene, en høiere skole for gutter alene, en normalskole for lærere, en medicinsk skole, to landbrugsskoler og en politiskole.

Kineserne holder endnu oppe over

1000 smaa privatskoler; her læres endnu gamle ideer, som er opgivet i selve moderlandet. Uden tvil kommer dette tildels af stivsindet opposition mod Japan.

Planen er efterhvert at ombytte disse stokkonservative skoler med moderne. Men som sædvanligt vil japanerne ikke gaa frem med tvang. Jeg sagde til en kristen japansk prest: «Hvordan er det med religiøs frihed paa Formosa?» «Fuldkommen frihed!» svarte han. «Kanske for stor frihed; for jeg tænker, at lidt forfølgelse eller bare modstand vilde opildne os.»

Almennyttige forbedringer.

Kineserne havde bygget firti mil daarlig jernbane; den blev helt ombygget og fortsat 220 mil. Alt er nu i udmerket stand med godt rullende materiel, gode stationer, hyppige tog og billige takster.

Nu er der under bygning seksti mil ved østkysten. Baade i Japan og Formosa er jernbanerne smalsporet.

Kaserner og politistationer er oprettet hvor det var nødvendigt. Post, telegraf og telefon er der overalt, og i nogle byer er der elektrisk lys. Vakre parker og en mængde smaa haver er anlagt i byerne.

Hvergang der brænder nogle huse ned, benytter man leiligheden til at udvide gaden. Aabne kloaker, som ofte blir skyllet, er der i alle byer. Tre af de største byer har faaet moderne vandverker. En førsteklasses kjørevei, 300 engelske mil lang, er bygget fra nord til syd gjennem øens hele længde. Desuden er der over 4000 mil andre veie med over 3000 broer.

Havne, moloer, dokker, fyrtaarne er fuldført eller under bygning. Regjeringen har oprettet mønsterfarme, og den giver kineserne bidrag til at indføre forbedrede dyrkningsmetoder.

Det er vanskeligt at forestille sig, at det bare er tolv aar siden dette arbeide begyndte, og at det mødte modstand i fem aar. Kinesernes adfærd var lettere at forstaa, hvis de havde maattet udrede alle beløb og japanerne havde faaet hele fordelen. Men en væsentlig del af omkostningerne blev udredet af Japan, og det meste af pengene gik jo som arbeidsløn til kineserne.

Politi og militær.

Der er 5000 politimænd, to tredjedele af dem japanere, endvidere 6000 japanske soldater paa slettelandet og 6000 kinesiske soldater i bjergene.

Politiet blir betalt af de lokale indkomster, soldaterne faar sin løn af den keiserlige regjering. Øiensynlig vover man endnu ikke at ha kinesiske soldater paa slettelandet, men lader dem gjerne kjæmpe mod sine gamle fiender hovedjægerne i fjeldene. Officererne er japanere.

Jord og skattereformer.

Japanerne fandt et regulært irsk jordspørgsmaal serveret for sig glohedt og garneret med usikre grænser og dobbelt eierforhold. De kjøbte eiernes rettigheder og indsatte leieren som eier. Dette er mere, end England har været istand til at gjøre i Irland.

Det kostede Japan over £ 2 000 000 at faa opmaalt hele landet og tegnet fuldstændige karter, som viser hver eneste liden eiendom. Opmaalerne og karttegnerne var naturligvis alle japanere.

Denne jordreform var ikke filantropi. Regjeringen faar nu afgiften, som før gik til eieren. Og der indkommer herved mere end nok til at betale renter af de laan, som blev optaget for at gjennemføre reorgani-

sationen. Det var reform og god forretning paa en gang.

Med fordoblet eksport og import, fordoblet jordværdi, dobbelt saa stor virksomhed paa alle hold, og med saa mange reformer og forbedringer, kunde vi vente at ogsaa skatterne skulde stige til det dobbelte. Vel er de øget, men ikke saa sterkt.

Før fik skatteopkræverne ind noget som fra seks til otte millioner dollars om aaret; heraf naaede høist tre millioner frem til statskassen. Nu andrager skatterne til omtrent otte millioner dollars, foruden specielle lokale skatter til et beløb af to og en halv million.

Formosa er nu praktisk talt selvhjulpent. Men i mange aar var der underskud, som blev betalt af den keiserlige regjering, ialt £ 15 000 000. Hertil kommer saa militærudgifterne.

Regjeringsmonopoler.

Baade i Japan og paa Formosa har regjeringen monopoliseret nogle af de vigtigste handelsgrene. Jernbanerne, telegraf- og telefonlinjerne styres af staten. Dertil kommer handelen med tobak, salt, kamfer og opium.

Monopolerne indbragte i 1907 omkring otte millioner dollars. Men dette kan ikke kaldes skat; for forretningen synes i det hele at være drevet mere i indbyggernes interesse, end om den havde været i hænderne paa japanske eller kinesiske kapitalister.

Kamferproduktionen.

Formosa producerer det meste af al kamfer i verden. Det destilleres fra veden af kamfertræet. Dette kan opnaa en imponerende størrelse, ligetil firti fods omkreds. Der er paa Formosa saa meget skog af kamfertrær, at det skulde være nok til verdensbehovet i 60—70 aar. Der foretages nu plantninger, hvor skogen er hugget ud.

Kamferprisen var paa Formosa i 1875 6 cents pr. pund; nu er den 50 cents pr. pund. Den japanske regjering har en aarlig indtægt af en million dollars af dette monopol.

Kineserne pleiede for mange aar siden at gjøre togter op i fjeldene for at hente kamfer. De tabte da regelmæssig mange hoveder til hovedjægerne. Tiden har forandret mange politiske forhold; men hovedjægerne er endnu fiendtlige, og der trænges sterke japanske vagter for at beskytte kamferudvinderne.

Bare i udkanterne af bjerglandet udøver japanerne autoritet. Ved sin tapperhed og landets utilgjængelighed har de vilde holdt sig uafhængige.

Der produceres hvert aar bare saa meget kamfer, som markedet kræver, for at holde regjeringens priser faste.

Indtægten af opiumshandelen.

Efter min mening er det urigtigt af regjeringen at lægge fortjenesten paa opium til de almindelige indtægter. Denne fortjeneste er omtrent £ 500 000 aarlig. Uden tvil har det første motiv været at hindre og efterhvert udrydde den djævelske last. Men administrationen vil uundgaaelig betragte opiumshandelen altfor meget som en forretning.

Lad hele vindingen anvendes til hospitaler og medicinske skoler, som der er stor trang til, saa skal jeg tro, at den oprindelige plan at udrydde opiumsondet vil føres snarere igjennem. Hver røger maa ha bevilling. Det er forbudt at give eller laane bort opium. Antallet af røgere mindsker. Overtrædelser af loven straffes meget strengt.

Japans maal paa Formosa.

Hvem kunde ha udrettet saa meget paa saa kort tid for Formosa? Japanerne fortjener den største agtelse. De har brugt intelligens, energi og penge for at omskabe et udfattigt, forfærdelig vanstyret land til et lykkeligt og velstaaende samfund.

Deres hensigt er ikke bare at skaffe sig en rig koloni til vinding for sig selv, hvad der er fuldstændig tilladeligt, saalænge ogsaa kolonien tjener paa det. Men de vil vinde hæder for at ha arbeidet i civilisationens navn.

De har taalmodighed nok til at løse vanskelige og møisommelige opgaver. Hvis de ogsaa kan være taalmodige overfor ubillig kritik, og hvis de er trofaste mod de maal, som de med saa stort held har fulgt paa Formosa, hvem tør saa sige, at deres arbeide ikke vil være til lige saa stor velsignelse for Korea?

Ruslands Statsgjeld.

(Review of Reviews.)

Herom skriver professor Migouline en artikel i *Grande Revue*. Dumaen maa ikke være ræd for at indvilge i nye laan, siger han; men den maa paase, at ny laant kapital blir nyttiggjort i produktive arbeider og ikke tabt i politiske foretagender.

Alt hvad der siges om Ruslands insolvens, er tomme ord. En betydelig del af gjelden er gaat til produktive arbeider, og opveies altsaa af særlige aktiva.

Hvis det engang kunde lykkes Rusland at konvertere al sin gjeld i tre procents laan, saa vilde det opnaa en aarlig besparelse af 124 millioner rubler. Forfatteren anbefaler Rusland at gjøre dette til sin fremtidige politik.

Rusland behøver et net af jernbaner, kanaler og veie til at forbinde sine udstrakte provinser. Industri og jordbrug skulde ophjælpes. Økonomiske reformer staar ogsaa for døren. Til at gjennemføre disse planer trænges penge, penge og atter penge. Men naar først landets umaadelige rigdomme blir udnyttet bedst muligt, saa vil — spaar forfatteren — den dag ikke være langt borte, da Rusland ikke mere har nogen statsgjeld.

Merkelige Frugtformer.

Efter *Prometheus.*

Om roser kan man digte, i æblet kan man bide — omtrent saaledes filosoferede man i forrige tider over blomster og frugtformer.

Man ved, at alt har sit maal i sig selv.

Ethvert maal, hvis hensigt ikke straks falder en i øinene, mødes med hvorfor? eller hvortil? Før i tiden nøiede man sig med ret og slet at se i planternes frugtvæg et beskyttelsesmiddel; dels var det mod kulde, dels mod fugtighed og sol, de unge frø skulde beskyttes.

Rabelais siger derom i Pantagruel: «Se bare hvorledes naturen, som har dannet træet, busken og planten og som drager omsorg for dem, forat arterne altid fremdeles skal vedblive at leve, selv om individet dør bort — se, siger jeg, hvor underlig naturen har udrustet frø og spirer hos mange vekster. Paa den omhyggeligste maade er frøet bevaret i hylster, kapsler, bælg eller tagger. Lettest kan dette iagttages hos bønner, ærter, nødder, ferskener, hos bomuldsplanten, græskar, kornsorter, valmue, citron, kastanje og flere lignende, hvor frøet er bedre beskyttet end nogen anden del».

Med denne gamle lære om naturens omsorg kommer man dog ikke synderlig langt, hvor vakkert denne forklaring end kan ta sig ud. Mangt frøhus tjener langtfra til at beskytte frøet, snarere til at vække de graadige dyrs appetit. Dette gjælder netop vekster med velsmagende frugt, som dertil gjerne prunker med sterke farver, der allerede paa lang afstand gjør frugten let synlig mod det grønne løv.

Men heller ikke i dette tilfælde er nytten vanskelig at forklare. Den slags frugt er nemlig afpasset til frøspredning paa den maade, at det nærende kjød spises, mens frøet selv er beskyttet ved det sterke skal.

For trær og buske er det især af stor betydning, at frøet føres saa langt som muligt bort fra moderplanten. Frø, som spirer i dennes umiddelbare nærhed, har meget liden udsigt til at trives. Enhver som færdes med aabne øine omkring i skog og mark, vil om vaaren opdage en mængde spirende planter, der er sporløst forsvundet om høsten. De er dræbt af moderplantens skygge.

Det frø derimod, som af fugle eller andre dyr er ført med paa fri mark, har al udsigt til at vokse op. Trær og buske, som kaster sterk skygge, har meget ofte spiseligt frugtkjød. Selve kjernen er omgivet af et seigt skal eller en haard sten, der beskytter den mod dyrenes mavesaft. Ja, i mange tilfælde gror saadanne frø bedre efter at ha passeret et dyrs tarmkanal, end naar de ikke har gjort denne reise. Mange steder i Tyskland bruger man derfor at lade frø til hvidtornhæk først passere en hønsemave. Og de frø, som opsamles i hønsegjødsel, gror bedre og sikrere end andre.

I mange tilfælde har frøet en vakker farve, og frugten aabner sig da gjerne af sig selv for at vise sin indre pragt. Det hænder at de ligner en eller anden eiendommelig blomst, som f. eks. frugten af ben-

vedfamilien (evonymus europæa). Naar den aabner sig, ligner den purpur- eller rosenrøde blomster, i hvis flipper det orangegule frø ligger. De frø, som saa at sige byder sig frem paa et presenterbræt, er næsten altid forsynet med en frøkappe eller kam, som for mange dyr er en lækkerbisken og som kan bides af, uden at frøet mister sin spireevne. Nytten af dette lokkemiddel viser sig bedst med muskattræets udbredelse paa Sundaøerne. Det uspiselige frugtskal aabner sig af sig selv og viser da den glinsende sorte muskatnød med dens skarlagenrøde kappe. Det er denne, som gaar i handelen under navn af muskatblomme. Nødderne sluges af store, frugtædende duer, der kun fordøier frøkappen, men spreder selve nødden for alle vinde. Ogsaa pisangtræets frø har en pragtfuld, lazurblaa kappe.

Hos mange ganske smaa vekster er frøet forsynet med lignende spiselige tillæg, som f. eks. hos svaleurten. Der er det myrerne, som for frøkappens skyld besørger frøets spredning.

I de fleste tilfælde er det næsten umuligt at finde nogen rimelig forklaring paa frøets forskjellige udstyr. Angaaende en del sterkt giftige, men vakkert udseende frugter kommer Wallace med en dristig udtalelse. Han mener nemlig, at frøet finder et sikkert og velgjørende grosted i de døde kroppe af fugle eller andre dyr, der er uforsigtige nok til at fortære den giftige frugt. Men denne forklaring synes temmelig søgt. Rimeligere er det at antage, at frugten af f. eks. troldbær slet ikke er giftig for dyr, men yderst farlig for mennesker.

Frø, som er udrustet med god spredningsevne, behøver selvfølgelig hverken lokkende farver eller andet at friste med. Det hører derfor til det uforklarlige, hvorfor frugt med en saadan evne ofte forener de pragtfuldeste farver, som f. eks. sodomsæblet, hvorom allerede Josefus beretter, at de store citrongule frugter indeholder «aske» som en manende paamindelse om de af Jehova ødelagte byer.

Enkelte frugtsorter aabner sig kun i fugtigt veir, da der er størst mulighed for frøspredning. Dette er tilfældet med de almindelige veronicaplanter, hvis stjernelignende frugt kun aabner sig i regnveir. I England er der i handelen en frugt ved navn «Harz' evig blomstrende rose», som udvikler sig til en vakker, rigt udstyret stjerne, naar den lægges i vand. Noget lignende sker ogsaa med de bekjendte jerikoroser, der har spillet saa stor rolle i alle tiders overtro.

Fugtig luft har ogsaa indflydelse paa enkelte frugtarter, der hænger sig fast i dyrenes pels, og saaledes slæbes med lange veie. De klæber sig fast til dyret ved hjælp af en slimet vædske. Dyrene kan kun bli dem kvit ved at rulle sig paa marken. Derved klemmes frugten itu og frøet falder ud.

Hos en martynia-art, som af og til findes i haver, er evnen til frøspredning næsten dæmonisk. I tørt veir bøier de to horn, som vokser ud af frugten, sig tilbage mod frugtstilken og danner sammen med denne en slags sikkerhedsnaal, som holder frugten fast i dyrets pels. Man finder den ofte i hjemført uld. Denne frugt tilføier meget ofte dyrene stor skade. Livingstone fortæller saaledes, at en okse, der havde faaet den hængende ved munden, stod og brølte af smerte. Det var umuligt for dyret at bli den kvit. Selv løven udsættes for døden, hvis den, under forsøget paa at befri sig for den, faar frugten i gabet.

De frøsorter og frugter, som volder botanikerne størst hovedbrud, er de, som af udseende ligner smaa dyr.

De kan ligne mere eller mindre sammenkrøbne larver, og man har tænkt, at denne lighed kunde være dem nyttig ved frøspredningen. Naar en fugl saaledes har hakket en frugt løs og flyver bort med den for at fortære den i ro, men saa pludselig merker feiltagelsen, slipper den frugten. Saaledes foregaar altsaa disse planters frøspredning.

Disse faa eksempler viser, hvor naturen er et mangfoldigt kompliceret verk selv der, hvor den skulde synes mest «naturlig».

Er de tyske Kolonier værd sin Pris?

Review of Reviews gjengiver fra *Economic Review* en artikel om dette omstridte spørgsmaal. Forfatteren er B. von Koenig, og han kommer til et for Tyskland gunstigt resultat.

Paa den ene side har vi en udgift paa mindre end 800 millioner mark, og paa den anden et territorium, som er fem gange saa stort som det tyske keiserrige, med en befolkning af mere end 12 millioner, en omsætning paa omtrent 250 millioner mark og en kapitalværdi, som for tiden er anslaaet til over 1000 millioner mark. Koloniernes budget giver haab om, at indtægt og udgift snart skal balancere. Dernburg, den nye kolonisekretær, har karakteriseret den financielle udvikling som overordentlig lovende. Der trænges kommunikationsmidler, nye veie for handelen. De jernbaner, som er bygget og planlagt, har ialt en længde af 1250 eng. mil, hvad der er meget lidet for et saa umaadeligt landomraade. Administrationen har havt at kjæmpe mod en opposition, som ikke har forstaaet jernbanernes betydning i kolonierne. Men nu er modstanden endt. De tyske kolonier vil faa jernbaner til det indre. Og da vil der uden tvil komme en ny udvikling af deres handel, af alle deres muligheder.

Redaktionen er ikke ansvarlig for de ideer og synsmaader, der forekommer optagne i originale artikler eller i de fra udlandets tidsskrift-presse hentede opsæt. Den medtager alt der bør kjendes af den læsende almenhed, enten den er enig med vedkommende forfatter eller ei. — Redaktionens egne meninger finder man i de redaktionelle artikler.

REDIGERET AF VILHELM KRAG. — STEEN'SKE BOGTRYKKERI OG FORLAG. KRISTIANIA.

KRINGSJAA

9. HEFTE SEPTEMBER 1908 16. AARG.

Tilstanden i Persien.

Det persiske parlament fik ikke noget langt liv. Dets «hjemsendelse» fandt sted under kanonernes torden, og shahen betonede sin utilfredshed med det paa den eftertrykkeligste maade ved at skyde rigsdagsbygningen i grus. Dermed er i og for sig ingen større skade sket; ti det vilde være ganske urimeligt at antage, at en parlamentarisme, der har spillet fallit selv i dens eget hjemland England, skulde kunne blive helsebod for alle de indgroede onder, hvorunder Persien lider. Men paa den anden side vil det sikkert ogsaa være haabløst at vente frelsen for det ulykkelige land fra den nuværende shah og hans kosakker.

Der er neppe noget andet helt eller halvt civiliseret land, der blir uslere regjeret end Persien. Hele landet er ikke for andet at regne end én stor eiendom, besiddet af shahen og af ham udstykket i propinser for den mere bekvemme udnyttelse af hans nærmeste slægtninge, der som statholdere hver i sin provins skalter og valter efter forgodtbefindende. Skattesystemet er for saa vidt ikke værre end i Europa, som det hviler paa det samme princip, nemlig evne til at betale. Men det virker mere fordærveligt, fordi man gaar mere konsekvent tilverks. Overalt, hvor statholderne finder den svageste antydning af skatteevne, dér begynder de sine udpresninger, som de ikke standser, saalænge der er den aller mindste smule velstand tilbage. Oplysende i saa henseende er en for et par aar siden forefalden begivenhed, i hvilken shahens onkel, den bekjendte Zilli-Sultan — om hvem mere senere — spillede en hovedrolle. Som statholder i Tabriz havde han udplyndret en kjøbmand saa længe, at denne tilslut klagede til shahen, der beordrede Zilli til at gjøre sin uret god igjen. Zilli lod kjøbmanden kalde og tiltalte ham paa følgende maade. «Saa du har vovet at klage over mig. Du maa have et meget bravt hjerte. Det har jeg lyst til at se». To minuter efter bragte Zillis folk kjøbmandens hjerte paa en tallerken til denne.

Under saadanne kaar maa der arbeides i Persien. Ingen vover at vise flid for ikke at bli udplyndret. Alt stagnerer. Selv den persiske industri, der fordum var saa fortrinlig, er i fuld tilbagegang, og de persiske tæpper, broderier og porcellæn, som forhen udgjorde landets beskedne rigdom, er omtrent forsvundet fra verdensmarkedet. Selv bønderne tør ikke dyrke sin jord af frygt for skatteplyndring, selv om ikke andre forhold gjorde det rent umuligt for dem at opnaa noget udbytte af sin flid. Kun landeveisrøverne lever høit og myrder og plyndrer af hjertens lyst. Ellers foregaar der ikke ret mange mord; ti finder et saadant sted, da idømmer statholderen hele

den landsby, i hvilken liget findes, himmelhøie bøder, der inddrives med største strenghed og yderligere medvirker til at ruinere bønderne.

Selve shahen maa da leve af, hvad han kan faa sine statholdere til at betale sig. Selv om dette var langt mere, end det virkelig er, saa vilde det dog ikke være tilstrækkeligt til afholdelsen af de til statshusholdningens forsvarlige drift nødvendige udgifter, fordi alle de med statens pengemidler beskjæftigede embedsmænd stjæler som ravne, og fordi baade den nuværende og navnlig den nys afdøde shah med vanvittig ødselhed anvendte statsindtægterne til tilfredsstillelsen af sine luner. Og der er ikke engang noget videre at sige til, at embedsmændene stjæler. Ti hverken de civile eller de militære embedsmænd, ja ikke engang de menige soldater bliver betalte. Lønnen udeblir, fordi skatkammeret er tomt, og skatkammeret er tomt, ihvert fald til dels fordi alle de ubetalte tjenestemænd stjæler og plyndrer.

Der er derfor ingen penge til udførelsen af saadanne arbeider, som kunde ophjælpe landet. Der er faa steder, hvor vandingsanlæg i stor stil er mere nødvendige end under Persiens svidende sol, og der er sneklædte tinder i overflod, hvorfra vandet kunde hentes. Men ingen har penge til at udføre vandingsanlægget. Og forresten, hvad vilde det saa hjælpe. I en vid omkreds om byen Kermanshah i den vestlige del af landet er jorden af en overordentlig frugtbarhed, og selv under de nuværende elendige forhold avles der hvede nok til ikke alene at forsyne hele landet med brødkorn, men ogsaa til en betydelig udførsel. Men mangelen paa jernbaner forhindrer bønderne i at udnytte denne frugtbarhed. Afstanden fra Kermanshah til Bagdad og Teheran er kun ca 350 kilometer; men den skal tilbagelægges ad de usle og usikre karavaneveie, og hvede er en altfor tung og voluminøs artikel til at kunne taale en saadan transport. Derfor koster den under normale forhold omtrent 18 kr. tønden i Bagdad og Teheran, medens prisen i Kermanshah er saa lav — 2 kr. tønden — at bønderne som oftest lader den raadne paa marken, fordi det ikke kan betale sig at høste den.

Landbrug som industri er begge lige umulige at drive med udbytte i dette elendigt regjerede land, og alle de vældige rigdomskilder, som ligger skjult i jorden, kul, petroleum og metaller af enhver art, maa lades urørte, fordi mangelen paa jernbaner lægger uoverstigelige hindringer i veien for deres udnyttelse. — Men hvorfor kommer der ingen jernbaner? Selv om folket og statskassen var for fattige til at afholde de med bygningen forbundne udgifter, saa vilde der dog sikkert findes udenlandske kapitalister, som hellere end gjerne vilde sætte penge i saadanne foretagender. Ja, dem har der været nok af; men under sine usle herskere har Persien allerede altfor længe været gjenstand for det engelske og russiske diplomatis rænkespil, og det har ikke været i d'hrr. diplomaters interesse, at Persien blev forsynet med jernbaner.

Sagen er den, at englænderne ønsker at bygge en bane fra Belutshistan langs kysten af den persiske bugt til Bassora og Basra. Men anlægget af denne bane vilde umuliggjøre det for Rusland at føre en bane fra Kaukasus ned over Teheran og Ispahan til Bender Abbas ved den persiske havbugt. Det er unødvendigt her at komme nærmere ind paa alle de fordele, en saadan bane vilde yde Rusland; det er nok at slaa fast, at for at opnaa disse var det nødvendigt at forhindre England i at bygge den foran omtalte sydpersiske bane. Ligeledes var det englæn-

dere, som havde opnaaet koncessioner paa alle de mange miner i Persien, og disse koncessioner vilde blive værdifulde, saasnart der blev anlagt baner. Dersom der da i det hele taget skulde anlægges baner, saa maatte det efter de russiske diplomaters opfattelse kun finde sted med russisk kapital; men Rusland var netop paa den tid indviklet i krigen med Japan og havde forøvrigt heller ikke faaet sin jernbane, der over Kaukasus skulde forbinde det europæiske Rusland med Persien, ført videre end til Erivan. Rusland var saaledes ikke rede til at bygge jernbanen ned til Bender Abbas, og der maatte da findes raad, saa at ikke England kom det i forkjøbet med den sydpersiske bane.

Den nylig afdøde shahs permanente pengeforlegenhed blev det middel, der hjalp Rusland til opnaaelsen af dets ønsker. I 1898 var den kroniske pengeforlegenhed bleven akut, og shahen søgte at opnaa et laan paa 22½ mill. rubler gjennem den keiserlige bank i Teheran. Laanet tegnedes i England mod sikkerhed i toldindtægterne. Men skjønt forretningen allerede var afsluttet, lykkedes det den russiske gesandt at true shahen til at afslaa at modtage laanet. Vilde shahen have penge, saa kunde han godt faa dem, men kun gjennem den russiske bank i Teheran. I to aar modstod shahen Ruslands tilbud, navnlig af frygt for at støde England. Saa blev nøden for stor, og han optog laanet hos den russiske bank mod 5 % rente, 15 % diskonto og forpligtelse til ikke at give koncession paa nogen jernbane uden først at have indhentet den russiske regjerings samtykke.

Shahen fik sit laan, og han fik andre bagefter — alt mod sikkerhed i toldindtægterne, som Rusland nu oppebærer — og han soldede op alt, hvad han fik, paa sine reiser til Europa og til sit harem. Alt blev pantsat lige til kronjuvelerne. At han ved at love ingen jernbaner at lade bygge slog en bom for alt fremskridt, skjænkede han selvfølgelig ikke mange tanker. Folket, der maa betale renter af alle de millioner, han kastede ud af vinduet, er bleven udleveret, bastet og bundet, i sin økonomiske fornedrelsesstand til udbytning af russisk handel og industri. Bonden kan ikke sælge sit korn eller sine husflidsprodukter, og storindustri og minedrift er ude af spørgsmaalet — alt fordi karavanetransport er saa urimelig dyr eller om man vil, fordi shahen skulde en tur til Paris. Af samme grund maa de usle, forsultne bønder og borgere, der maa betale renterne af de laan, der svinebandt dem, betale urimelige priser for alle europæiske artikler. For at give en ide om den saaledes indtrædende fordyrelse skal nævnes, at en ton bomuldstøi, som forsendes fra Manchester til Bassora for en fragt af £ 2,0,0, koster ikke mindre end £ 18 til 20 i fragt fra Bassora til Teheran. Var der en bane, vilde fragten høit regnet løbe op til £ 4 fra Manchester til Teheran.

Til slut blev tilstandene for uudholdelige selv for de taalmodige persere. Oprør udbrød overalt, men blev undertrykt. Imidlertid var ikke mindre end 11,000 af insurgenterne flygtet til det engelske gesandtskabshotel, hvilket bragte shahen i en ret generende stilling, medens samtidigt en almindelig streik udbrød. Shahen blev da betænkelig ved situationen, og den 29de august 1906 gav han landet en fri forfatning med parlament og alt dertil henhørende. Kort efter udførte han den eneste handling, der kan give ham krav paa sine undersaatters velvilje. Hans Majestæt Muzaffereddin døde og blev begravet med al pomp og pragt, og hans søn og efterfølger Muhamed Ali Mirza svor en dyr ed paa forfatningen.

Denne ed har han to gange senere haft leilighed til at gjentage, saa hvis eder kunde klare det, vilde forfatningen have været vel besvoren og vel bevaret. Imidlertid har han allerede flere gange før sin tronbestigelse udtalt sig i høi grad misbilligende om faderens opgivelse af enevoldsmagten, saa der var folk nok, som med tvil paa hans gode hensigter saa ham ophøiet til shah. Blandt disse var først og fremst hans farbroder, den ovennævnte Zilli Sultan.

Zilli er søn af den nuværende shahs bedstefader Nasreddin. Da denne i sin tid myrdedes af et medlem af en af de af ham forfulgte sekter, vilde Zilli ufeilbarligt være bleven udnævnt til hans efterfølger, om ikke den daværende storvezir havde været interesseret i at faa den svage, letsindige, men elskværdige Muzaffer udraabt til shah. Ved at foregive, at Nasreddin ikke var død, lykkedes det storveziren at vinde tid, indtil Muzaffer kunde ankomme til Teheran fra sin provins, og saa blev han foretrukket; men Zilli har aldrig glemt tilsidesættelsen, selv om han er altfor klog til at træde aabent op imod magtens indehaver. Han indtog under hele Muzaffers regjeringstid en afventende holdning, blev i sin provins, som han grundigt udpressede og forresten regjerede bedre end nogen provins i Persien er bleven regjeret i aarhundreder. Sine penge anbragte han i europæiske banker, saa at ingen kunde vide besked med hans vældige rigdom og føle sig fristet af den, og sin tid anvendte han til at sikre sig popularitet og tilhængere, noget der ikke falder svært i Persien for den mand, der kan betale godt, medens statskassen er tom. Zilli ikke mindre end shahen Muhamed Ali Mirza er af tyrkisk afstamning, og som alle persere af tyrkisk blod foragter han de oprindelige indvaanere, der til gjengjæld belønner de tyrkiske persere med et glødende had. Men medens Muhamed allerede før sin tronbestigelse omgav sig med tyrker og, da han blev shah, tog dem med sig til Teheran og til høie embeder, saa er Zilli klogere end som saa. For at opnaa at komme til magten optræder han ikke alene som fortaler for den gamle persiske race, men har ogsaa slaaet sig paa de liberales parti, idet han mener at for at opnaa det større: shahværdigheden, kan det vel betale sig at give afkald paa det mindre: despotismen.

For at paavirke stemningen i landet holder Zilli en hel hær af vel betalte agenter, medens han ogsaa betaler sine egne tropper vel og det paa en tid, da ikke engang shahens soldater kan faa sin lønning udbetalt fra det tomme skatkammer. Forrest i rækken mellem Zillis propagandister maa nævnes hans ældste søn, den nu forviste Djalal Dowleh. Ved hjælp af disse agenter og rigelige subsidier lykkedes det Zilli i løbet af faa aar at skabe den «liberale» bevægelse, der ledte til konstitutionen, og det er ved de samme midler at de 144 liberale klubber — Endjumen — blev dannet, som lige til statskuppet gjorde shahen helvede saa hedt.

Den nuværende shah er paa ingen maade ukjendt med østerlandsk underfundighed; men han er langt fra at være Zillis ligemand hverken i klogskab eller rænker. Ja det er endogsaa almindeligt antaget, at det var Zilli, som gjennem sine leiede hjælpere fik shahen lokket til at hjemsende parlamentet og jevne parlamentsbygningerne med jorden for saaledes at skabe ondt blod mod denne. Saa meget er i hvert fald sikkert, at shahen kunde ikke have spillet Zilli bedre i hænderne, om han havde ønsket dette, end ved den maade, han har behandlet sit parlament paa.

For at isolere shahen lod Zilli gjennem sine agenter udsprede i alle de politiske klubber det rygte, at shahen selv var konstitutionelt-sindet, men at han havde slette raadgivere, som tilskyndede ham til statskup. Paa den maade drev han klubberne frem til at forlange disse raadgiveres fjernelse. Shahen havde da kun valget mellem at ophæve forfatningen eller at overgive disse raadgivere til folkets raseri og sig selv, venneløs, til dets foragt. Navnlig den mægtige chef for slotsvagten, Emir Djeng, var gjenstand for had; ti naar først han og hans tropper var borte, var shahen saa temmelig værgeløs.

I begyndelsen af juni var situationen bleven saa tilspidset, at sammenstødet maatte komme. Klubberne havde dekreteret shahens afsættelse, og de havde endogsaa været i spidsen for den folkemasse, som konfiskerede statskassen, rigtignok kun for at kunne sige «at det kunde der være noget i, sa'e manden, han saa ind i klædeskabet og det var tomt». Men klubberne var ingenlunde betydningsløse; de havde en mægtig indflydelse i parlamentet og spillede i det hele taget nogenlunde samme rolle som Jakobinerne i den franske revolution. De var altid rede til at støtte de indflydelsesrige liberale, hvor høit spændte end disses krav maatte være.

Det var da i de samme dage, at en forsamling af klubmænd, parlamentsmedlemmer og forhenværende ministre med Zillis søn i spidsen samledes i en liberal stormands palads for at raadslaa om afskedigelsen af Emir Djeng og de andre af shahens støtter. En deputation blev sendt til shahen med krav om denne mands og fem andre raadgiveres fjernelse, og for at give kravet vægt erklærede de, at de forsamlede liberale havde besluttet at forblive siddende, indtil deres forlangende var opfyldt.

Handsken var saaledes kastet til shahen; havde han givet efter, vilde det sikkert og snart have ledet til tab af krone og rimeligvis liv. Men han havde kun en haandfuld paladsgardister og kosakker hos sig i Teheran, og det var for resten nok ogsaa omtrent al den militærmagt, han kunde stille paa benene. Saa overfor en samlet optræden af de liberale kræfter vilde han have været tvungen til at indvilge i alt. For at vinde tid lod han derfor storveziren erklære, at majestæten havde indvilget i at forvise de seks misliebige herrer, og de liberale ledere forlod Teheran og gik hver til sit, lykønskende hinanden til den hurtige og lette seir.

Men saa var det shahens tur. Den 7de juni aabnedes pludseligt paladsets porte, og slotsvagten paa sine vældige heste styrtede ud med skrig og skraal og geværsalver. Folk flygtede til alle sider, og i et nu var gaderne tomme og alle butiker lukket. Saa drog hans majestæt med sin garde og sine kosakker og sine proskriberede tjenere i al magelighed ud af byen til sit landslot Bag-a-Shakl. Og saa var der ikke mere tale om ministrenes afskedigelse.

En ny deputation blev da i hast samlet sammen og afsendt til shahen fra de mer end nogensinde misfornøiede liberale. Men shahen førte nu et andet sprog med deputationens medlemmer, og endnu før denne havde forladt slottet, var tre af disse fængslede, deriblandt Zillis ovennævnte søn.

Shahen regjerede nu som enehersker, og han udnævnte sin kosakoberst Liakhoff til militærguvernør samt forlangte af parlamentet, at dette skulde udlevere otte af de misfornøiedes ledere, deriblandt flere parlamentsmedlemmer, til hans straffende retfærdighed, hvorhos han yderligere dekreterede opløsning af klubberne. Da saa parlamentet nægtede at udlevere sine medlemmer, var det, at

han gjorde kort proces og skjød parlamentshuset i grus samt henrettede de mest forhadte af sine fiender.

Men Zilli er ikke slaaet endnu. Shahens voldshandlinger har bragt hele landet i oprør mod ham, og det er endnu uvist, om han formaar at kue dette oprør. Selv om han skulde være heldig nok til at gjøre dette, er han dog først ved begyndelsen af sine vanskeligheder; ti hans skatkammer er tommere end nogensinde, og de europæiske finansmænd har ingensomhelst lyst til at laane ham penge. Vil han opnaa laan, og det maa han for at kunne subsistere, saa maa han have parlamentets billigelse af laanene. Han maa derfor, hvor nødigt han end vil, sammenkalde dette, et skridt hvortil han ogsaa allerede har erklæret sig villig. Men han vil da igjen møde Zillis rænker og vel betalte agenter, og han vil have at kjæmpe imod dem paa endnu mere ulige fod end før, fordi hans færd mod folkets kaarne mænd har vendt dettes hjerte fra ham.

Og alt imens ligger landet bestandigt hen som et offer for russiske og engelske intriger. Skjønt de to stormagter ved det bekjendte forlig er nommen til enighed om byttets deling, bygges der bestandigt ingen jernbaner, og folket maa bestandigt bløde for dets herskeres feil. Den eneste, der maaske har evne til at ændre disse forhold, er Zilli. Men det turde være et stort spørgsmaal, om han ogsaa vilde have viljen dertil, om hans rænker skulde ende med at vinde for ham Persiens krone.

Erik Givskov.

Farvekur for Sindssyge.

I en artikel i «Human Review» beskriver hr. E. Bury Illinois Asyl for uhelbredelige sindssyge. Asylet, hvis motto er: «Sunde omgivelser for syge mennesker», har en vakker beliggenhed paa en høi bakke ved Illinoisflodens bred med vid udsigt over den henrivende egn omkring. Det danner et lidet samfund for sig selv med dr. Zellar i spidsen. Hans principer: mest mulig frihed, mindst mulig tvang og otte timers arbeidsdag, danner grundlaget for hjemmets ledelse. Dr. Zellar har en sterk tro paa de forskjellige farvers indvirkning paa en patients sind. Han har derfor indredet enkelte værelser holdt i rødt, røde tapeter, rødt gulvtæppe og oplyst ved glødelamper af samme venlige farve. Her anbringer han melankolikere, og resultatet har været meget gunstigt. Andre værelser har han ladet male og møblere i blaat, en farve som efter dr. Zellars mening har en beroligende virkning paa pirrelige og opfarende gemytter. For ikke længe siden lod han indrede et værelse, hvori vægge, gardiner, seng, kort sagt alt var sort. En kvinde, som led af voldsomme anfald af raseri, blev anbragt i det sorte værelse under opsyn af en læge. Hun faldt snart i dyb søvn, og da hun vaagnede, var hun ganske rolig og kunde inden kort tid vende tilbage til sit eget værelse. Det sorte værelse har senere gjentagne gange været anvendt i lignende tilfælde og altid med tilfredsstillende resultat.

Baade den mandlige og kvindelige afdeling staar under tilsyn af kvinder; kun i de stuer, hvor de voldsomme patienter opholder sig, er der ansat mænd som vogtere.

Tørlægning af Zuidersjøen.

Efter professor *Beyck* i «Velhagen & Klasings Monatshefte».

I Leidens museum hænger et stort, gammelt kart over byens omegn. Paa det ser man Haarlemersjøen, som engang strakte sig fra et stykke udenfor Leiden til Haarlem. Karttegning var noget andet dengang end i vor nøgterne tid. Svulmende bølger ser man tegnet, og bredbugede skibe som stryger afsted for udspilte seil.

Da Leiden i 1574 blev haardt beleiret af spanierne, gjennembrød man dæmningerne. Fra de store floder og fra Haarlemersjøen strømmed vandet som et hav mod Leidens mure. Og der, hvor der før var fast land, kom prinsen af Oraniens flaade med hjælp til den udsultede by.

Der hvor dette fire meter dybe Haarlemerhav engang flød, blomstrer nu hyacinther og tulipaner paa utallige marker. Paa de saftige enge græsser de sortflekkede kjør, og henad de smale, glitrende kanaler glider skibe og trækskøiter med sine master og seil gjennem det yppige lavland. Omtrent 17,000 mennesker bor paa dette land, som engang har været en indsjø, 200 kvadratkilometer stor. I aarene fra 1840 til 1853 tørlagde man den. Det er hollændernes gamle kunst. Fra den tidligste middelalder har de med diger og dæmninger lidt efter lidt overvundet sit lands amfibienatur. Det laa som et kaos af vand og land. Nu er der orden i dette kaos. Derfor er det sandt, det kjække ord: «Deus mare, Batavus litora fecit.» Gud skabte vandet, hollænderne det faste land.

Planen om at tørlægge Zuidersjøen er da ikke noget fuldstændigt nyt; dristig og storstilet er den; men den bygger paa tidligere arbeider og omfattende erfaringer. Zuidersjøen er gjennemsnitlig fire meter dyb, altsaa omtrent som Haarlemerhavet. Skibsfarten er aftaget mere og mere, eftersom skibenes størrelse er øget. Og da de store kanaler var færdige — først fra Amsterdam til Helder, dernæst fra Amsterdam den korteste vei vestover gjennem dynerne til Nordsjøen — da sluttede Zuidersjøen ganske med at være veien for den store færdsel. Eller rettere sagt, da slap skibsfarten at være henvist til denne vei, som bare ved hjælp af de omstændeligste og vanskeligste midler kunde holdes farbar.

De gamle, vigtige handelspladse ved Zuidersjøen, Monikendam, Edam, Hoorn og hvad de alle heder, er nu blit Hollands «døde byer». Med sine statelige gavlhuse, kraner, mægtige porttaarne og pragtfulde kirker ligger de bortglemt som smaabyer. Underlig melankolsk og mindetungt klinger det lyse klokkespil, som aldrig mangler i Holland og Flandern, over de øde gader.

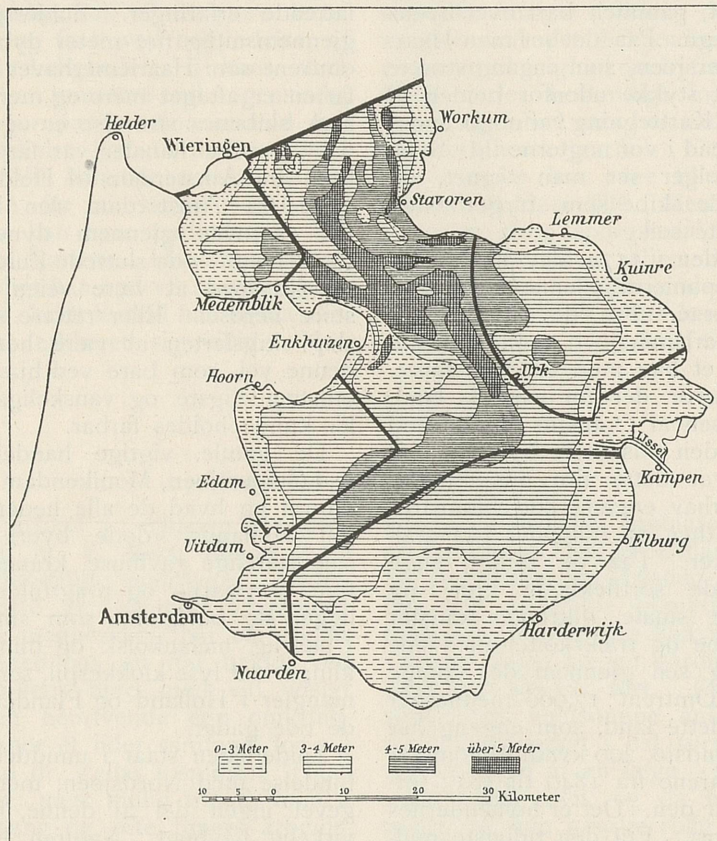
Zuidersjøen staar i umiddelbar forbindelse med Nordsjøen, men er alligevel ingen del af denne, ikke en virkelig havbugt. Naturen har lagt de mægtige diger Texel, Vlieland, Terschelling foran den. I de dybe og trange sund mellem disse øer veksler ebbe og flod med vældig kraft. Men fordi disse indløb er saa trange, naar de indstrømmende vandmængder ikke synderlig langt. Paa vandstanden i den egentlige Zuidersjø har de ingen nævneværdig indflydelse. Allerede ved Enkhuizen, som ligger ved Zuidersjøens smaleste sted, er

forskjellen bare nogle faa decimeter, og inde ved Amsterdam kan den knapt merkes.

Saltmængden er da ogsaa bare ½ procent i Zuidersjøen, medens den ved Texel udgjør 3 procent.

Hvis dette store indhav nu for den væsentligste del blev forvandlet til land, saa vilde ikke noget andet end fiskeriet bli indskrænket eller ødelagt. Skibsfarten kunde paa kanaler foregaa omtrent som før.

Da man i 1848—49 gik igang med tørlægningen af Haarlemerhavet, dukkede ogsaa op en plan om at inddige Zuidersjøen. Den blev fremført

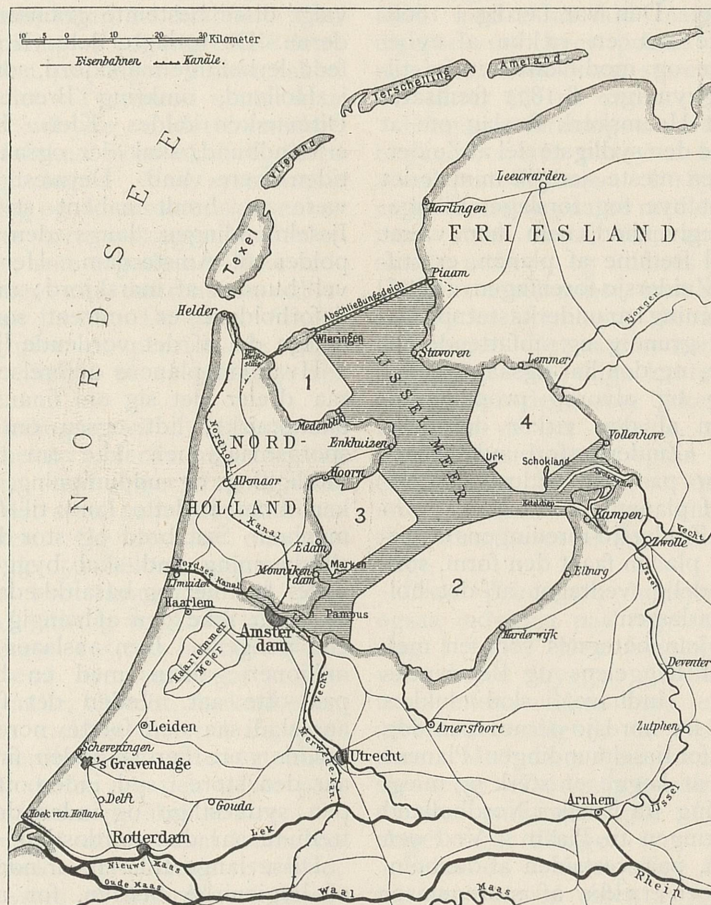
Dybdekart over den nuværende Zuidersjø, med de vordende diger indtegnet.

af vandbygningsingeniøren van Diggelen. Han vilde bygge diger fra Helder over Texel og Vlieland til Terschelling og derfra til den frisiske kyst. De vældige naturlige diger skulde altsaa fuldstændiggjøres, saa indhavet blev helt indelukket. Planen blev ikke optaget til alvorlig drøftelse, og man er ikke kommet tilbage til den siden. For det første var der altfor store tekniske vanskeligheder ved at lukke sundene med deres voldsomme strømninger. For det andet vilde omkostningerne ikke ha staaet i rimeligt forhold til nytten, nemlig værdien af den indvundne jord i den nordlige del af Zuidersjøen.

I 1866 kom saa en langt beskedne-

nere plan. Den gik ud paa at lægge en dæmning fra Kampen eller Ketelmond i øst ud til øen Urk og derfra til Enkhuizen paa vestsiden. Elven Ijssel vilde da beholde frit udløb i den fremdeles aabne østlige del af Zuidersjøen.

Siden den tid er spørgsmaalet aldrig ganske forsvundet fra dagsordenen. Nu var der et godt projekt. Det laa og ventede. Og der var mange stemmer, som krævede, at planen skulde udføres. Men lige til den allersidste tid har det været umuligt

Kart over den planlagte inddæmning af Zuidersjøen.

at faa den nødvendige bistand af regjeringen. Der er blit klaget bittert over denne ligegyldige behandling. Men der har jo ogsaa staaet mange ting hæmmende iveien. Man har følt ulyst til at gribe saa sterkt ind i naturen og voldsomt ændre de gamle forhold og traditioner. Dernæst har man nølet ved tanken paa de for et lidet land meget betydelige omkostninger, som først den nuværende generations børn og børnebørn vilde høste frugterne af. Saa har ogsaa de vanskelige og indviklede politiske forhold gjort sit til at skyve sagen tilside, og endelig har den lange,

uhyre kostbare krig i Atschin i Østasien ved de store tab virket tungt og nedslaaende paa sindsstemningen over hele landet.

Denne plan — fremsat af den bekjendte ingeniør Beyerinck — blev i 1866 overgivet en kommission til granskning. Den var færdig i 1868. Der fulgte saa en række af nybearbeidelser og modifikationer fra tilkaldte sagkyndige. I 1877 fremsatte ministeriet Heemskerk forslag om at inddæmme den sydligste del af Zuidersjøen. Men næste aar gik ministeriet af, og det nye tog forslaget tilbage.

Den begivenhed, som har været vigtigst til fremme af planen, er stiftelsen af «Zuidersjø-foreningen» i 1886. Denne forening har underkastet spørgsmaalet en grundig og omfattende undersøgelse, og den har ogsaa udfoldet en saglig og alvorlig propaganda. Ved siden af den virker det selvstændige «Zuidersjø-forbund», som især sigter paa den industrielle udnyttelse af planen.

Ved «Zuidersjø-foreningens» arbeide har planen faaet den form, som nu er endelig vedtaget af det hollandske parlament.

Planen kan betegnes som en mellemting af Diggelens og Beyerincks projekter. Indhavet skal lukkes et stykke fra nordsjø-øerne, men dog langt udenfor Ijsselmundingen. Planens kjerne er at lægge en sterk og mægtig dæmning fra Ewijk i Nordholland over Wieringen til Piaam. Ved øen Wieringen, paa vestsiden af dæmningen, skal en række af store sluser give skibene gjennemgang og tillige regulere vandstanden.

Ved denne spærring vil den største del af Zuidersjøen forvandles til en lukket ferskvandssjø; ud i den munder Ijssel. Hensigten er altsaa ikke at tørlægge hele den vandflade, som afstænges fra Nordsjøen, men bare fire store «poldere», af dem ligger to i vest, ved kysten af Nordholland, syd og nord for Enkhuizen. Den største polder ligger ved sydkysten af den nuværende Zuidersjø, og den fjerde i øst, nord for Ijsselmundingen.

Selvfølgelig er det efter nøiagtige undersøgelser af bunden, at man har valgt disse bestemte grænser for polderne. De tørlagte dele vil give den fede, lerholdige marskjord, som baade i Holland, omkring Bremen og i Ditmarsken kaldes «Klei». Hvor der er sandbund, skal der ogsaa i fremtiden være vand. Dernæst skal der være et bredt aabent stykke fra Ijsselmundingen langs den sydlige polder til Amsterdam. Her bestaar vel bunden af marskjord; men dybdeforholdene er omtrent som i den øvrige del af det vordende Ijsselhav.

Hvad nu planens udførelse angaar, saa dreier det sig om finansielle og økonomiske, lidt ogsaa om sociale spørgsmaal, men ikke om tekniske. Inddigning og udpumpning, de ting kan man i dette land til fuldkommenhed. Saa bred og stor den store slutdæmning end skal bygges, med pæle, faskiner og basaltklædning, saa er heller ikke den afhængig af andet end pengene. Den anslaaes til 41 1/2 millioner gulden, med en byggetid paa otte aar. Inden det fjortende aar skal saa den første, nordvestlige polder være færdig, inden fireogtyve aar den store i syd, inden otteogtyve den sydvestlige og inden det treogtredivte aar den nordøstlige polder.

Disse lange tidsrum er nødvendige af hygieniske hensyn, for at verge sig mod de sumpfeberepidemier, som ellers vilde være uundgaaelige.

Paa de tre og tredive aar fordeles samtlige omkostninger, anslaaet til 189 milioner gulden [1]). Heri er saadanne særlige udlæg medregnet som til fæstningsanlæg og til de anordninger, som skal gjøre verket nyttigt

---

[1]) En gulden er lidt over halvanden krone.

ogsaa som forsvarsmiddel — ved inundation, oversvømmelse. Endvidere er medregnet 4½ millioner gulden som godtgjørelse til fiskerne.

Forholdene vil jo bli ganske anderledes end før for alle kystboere ved Zuidersjøen. Nu fisker man der sild, ansjos, rødspætter, aal, krabber. Den store dæmning vil ødelægge hele dette fiske. Men paa ingen maade fiskeri overhovedet. Tvertimod venter man sig stort udbytte af det fremtidige ferskvandsfiskeri, som skal reguleres ved lovgivningen. Ved systematisk udklækning og skaansomt fiske tænker man at faa større indtægt end af fiskerierne nu, som i gode aar ikke indbringer mere end omtrent tre millioner gulden brutto. De gamle fiskere vil man give en pension, de unge vil man hjælpe til at omlægge sin bedrift.

Landvindingen vil i alt udgjøre 211,830 hektar. Herfra maa trækkes endel smaa strækninger af sandgrund, dernæst det areal som gaar til kanaler og veie. Og desuden maa fratrækkes de 50 hektar, som staten overlader hver kommune til dens brug. Af virkelig frugtbart land faar man henimod 195,000 hektar. Dette er mere end hver enkelt af provinserne Drenthe, Utrecht, Zeeland eller, naar man trækker dynerne fra, provinsen Nordholland. Med stolthed taler man derfor om den tolvte provins som landet nu skal erobre.

Man regner, at der skal kunne bo 200,000 kolonister i dette nye land. Det vil svare til forholdet i Haarlemer-polderen. Jorden vil være af udmerket beskaffenhed. Planens forkjæmpere siger med rette, at det ikke bare er et agrarisk foretagende, men at der vil dannes et stort og rigt marked for handel og industri.

Over den store dæmning skal der foruden vei lægges en dobbeltsporet jernbane. Derved faar man hurtig og letvindt forbindelse mellem Amsterdam, Nordholland og Friesland, Bremen og Hamburg.

Dette er planen i grove træk. Naturligvis er der nok af kritik og af afvigende forslag. Saaledes har man talt om at sløife den store slutdæmning. Men dette gaar ikke an, fordi man i saa fald maatte bygge digerne om hver polder i samme maalestok som denne store dæmning, der sikrer alle de andre.

Efterat «foreningen» var stiftet, begyndte staten paany at befatte sig alvorlig med planen. I 1892 udtalte en kommission paa 28 medlemmer sig med stort flertal for, at arbeidet skulde udføres, og udføres af staten. De seks medlemmer, som udtalte sig anderledes, fremholdt de store omkostninger. Det samme hørtes naturligvis fra forskjellige kanter. Overalt er der dem, som ikke vil bære byrderne af det arbeide, som først efterslegten høster frugten af. Men det hindrer jo ikke, at man rundt om i verden bevilger anlæg, som skal amortiseres af den samme efterslegt.

Disse pekuniære hensyn har da ogsaa indvirket paa regjeringens forslag i 1901. Den foreslog, at man vel skulde bygge slutdæmningen, men ellers udføre bare en del af arbeidet, nemlig de to vestlige poldere. Mod dette kompromis vender sig selve «Zuidersjø-foreningen», og da saa ministeriet gik af, blev forslaget taget tilbage.

Siden da er forskjellige ting stødt til, som — ved siden af foreningens ihærdige arbeide — har banet vei for det store foretagende. I 1904 og 1905 var der tørke i Nordholland og Friesland. Kvæget magrede af og maatte for en stor del sælges til slette priser. Andre steder blev der ved pludselig stormflod forvoldt stor skade. Da begyndte man at længes: Havde vi nu dæmningen for Zuidersjøen, saa vergede den os mod høiflod, og

da kunde vi i tørketiden faa ferskvand fra Ijsselhavet til vanding.

Nu vil altsaa planen bli til virkelighed. Dette arbeide vil være den store triumf i hollændernes kamp mod havet. Saa stort er det, at her ikke regnes med sædvanlige begreber om jord og grund, men med geografiens maal. Uoverskuelige flader af grønt land skal dukke op. Der skal det prægtige, brogede kvæg græsse. Der skal komme meierier og ysterier, røde gaarde, blomstrende haver, landsbyer og kirketaarn. Alt dette skal komme, hvor der nu farer seilskibe og dampere hen over det aabne vand.

Og naar man ser slig frem i tiden, saa faar man ogsaa lyst til at se tilbage. Her fór engang kjøbmandsskuder og orlogsskibe op til Amsterdam, de forenede frie generalstaters stolte og rige handelshovedstad. Skal vi se længere tilbage! Da romerne kom til nordsjøkysten, da var her bare sanddyner og sump. «Det ulykkelige folk har sine hytter staaende paa opkastede hauger; naar floden kommer, ligner det sjøfarere; naar floden er sunket, ligner det skibbrudne.» Kvæg kan de ikke ha — fortsætter Plinius — saa de kan leve som sine naboer. Ved ebbetid samler de tilbageblevne sjødyr; af dem lever de. Af siv og græs fletter de taug til at trække sine garn med. Deres eneste drik er regnvand. —

Det folk som levede slig, er det samme som nu bor ved nordsjøkysten. Hele dets historie er et vidunderligt mindesmerke over fast udholdenhed og evnerig vilje.

Et moderne Menneske og Socialismen.

Politiske programmer — det er vort folk altid rigt paa. Selv i en tid som nu, da vor politik giver os en valen følelse af foragt, og vi synes, det er haabløst at spilde virkelig lidenskab paa alle de merkværdigheder som foregaar indenfor den store, tykmavede bygning som bevogtes af stenløverne, — selv nu kan vi ikke andet end at «følge med» i programmerne. For folkets interesser falder nu engang i to grupper — den politiske interesse og saa alle de andre mere eller mindre ligegyldige. Politik, det er vort daglige brød, og det merkes paa vor aandelige helbred, hvor slapt brødet bages i vore dage.

Slap deig, let i vegt, opblæst og langt — slig er brødet vi skal leve af. Programmer, men ikke ideer.

Vi, som nu lever, vi kan ikke nøie os med minderne om større tider. Vi tror ikke paa gjengangere, og vi hører ikke deres ord. At en ide engang var stor og levende er intet. Ideen maa være levende i os selv. Men vi finder ingen ide for os, ingen af vor tid, ingen ide af vort kjød og blod. Ingen som begeistrer os, ingen som harmer os.

Derfor søger saa mange af os i haab til den socialistiske ide — til kamp for eller imod — i den tro, at her er den brændende ild, den levende, moderne ide.

For arbeiderne er den det og maa den være det. Den er kjød af deres kjød, blod af deres blod. Selve teoriernes holdbarhed er dem uvæsentlige, ikke indenfor deres dømmeevne. For arbeideren er det kampen opad — uanseet udviklingens nødvendighed. For ham er spørgsmaalet, om den nuværende fordeling er retfærdig, ikke om den har været nødvendig. Overdrivelse i alle hans krav er nødvendige i hans kamp. Svarer det borgerlige samfund ham, at han med sin udvikling og sine fordringer til livet har det saa godt, som rimeligt er, — han eier nu engang ikke den trang til aandelig og legemlig luksus, som overklassen har — saa er hans svar, at uretfærdigheden bestaar i, at en klasse mennesker fødes med denne trang og den glæde og smerte, som følger hermed, mens den anden klasse — arbeideren — er stængt nede. For ham er det en uretfærdighed, at han fødes udygtig til at deltage i et liv, som han ingen betingelse eier for, og som han ikke forstaar, men som han ved og hører, hver evige dag, er et høiereliggende liv end hans eget. Det er ikke for at opnaa 5 kr. dagen istedetfor 3 kr., at han kjæmper. Det er mod oprindelsens uretfærdighed. Der er misundelsens bitterhed og længselens ild i hans kamp, og der maa være det. Og mødes han med de ord, at fører han sin kamp igjennem, saa sprænger han samfundet, saa tilintetgjør han al den kultur, udviklingen har skabt, da svarer han — og med ret —: nuvel, lad den da heller gaa til grunde! Hvad interesse har *han* af at opretholde et samfund, af hvis goder han nyder det mindste — i bedste fald det daglige brød. Arbeideren har et maal at kjæmpe for, et maal som kan føre til seier, som kan føre til undergang, — det er en kamp, som der er livets egen spænding i. Det er en ide.

Men i os andre — i os, som nu engang hører til overklassen — i os *lever* ikke denne ide, — selv om vi er socialistiske partitilhængere. Først og fremst, fordi vi ikke selv er arbeidere, vi staar ikke i det personlige forhold til ideen, at det er os selv, som taber eller vinder. Vi kan være begeistret for arbeiderne som saadanne, hvis vi er sværmere. I virkeligheden kan ikke den ene *klasse* mennesker indbyde til mere begeistring end den anden, og aller mindst egner den klasse mennesker, som ifølge sine egne krav staar tilbage i udvikling og har det ondt, sig til at vække begeistring. Det kan tænkes, vi kan bli begeistret for kampen for de undertrykte. Men begeistringen kan aldrig bli den levende alvor, som for arbeideren selv. Vi kan aldrig bli arbeider i den forstand. Vi kan i sværmeri stige ned og dele hans kaar, nøie os med 2 kr. dagen og en fillet buksebag, og vi er lige langt for det. For vi kan ikke rive os løs fra det, som for underklassen giver kampen dens had og længsel, vor nedarvede kulturelle tankegang. For os blir kampen en lønskamp, en fordelingskamp, et spørgsmaal om sulte eller ikke-sulte. Vi eier ikke det løftende at ville nedenfra og op, at ville fortære og ville erhverve.

Er vi ikke sværmere, men sunde, ærlige mennesker, saa eier vi ikke dette had, denne vrede over verden, som den er. Vi eier ikke denne fordømmelsesdom over den besiddende klasse, ligesaalidt som vi har begeistringen for den eiendomsløse. For naar vi ser tilbage gjennem tiderne, saa ser vi, at slig maatte det gaa. Først maatte rigdommen skabes, saa at vi opdrages, samles, saa kommer fordelingen. Vi er villig til at være med til at vriste rigdommen fra de faa besiddende og fordele den blandt alle; men vi kan ikke nære et had mod de besiddende,

fordi de paa sin vis har tjent udviklingen. Vi kan ikke brænde af den intense følelse af skyld og uret, vi pines af en følelse af nødvendighed, som har været, men som vi nu haaber ikke mere er.

Et moderne menneske kan derfor bli socialist ikke af begeistring og sværmeri, men af en følelse af nødvendighed, tvungen af udviklingen. Han drages, fordi han ser retningen er rigtig, han skræmmes, fordi han ser dumheden og frasen følger med. Han kan give sit arbeide, sin kraft i kampen, men ideen er ikke levende varm i hans sjæl. Den er ikke kjød af hans kjød.

Et moderne menneske elsker de faa, de sparsomme frie kulturværdier, som er indvundet. Og forat disse værdier kan bevares, maa han forstaa trykket nedenfra og ikke være med at stænge for det. Trykket maa fordeles, kravene maa tilfredsstilles, ikke med reformer, men ved reformen, den store omskabning. Muligens vil heller ikke det hjælpe, men det er midlet som maa forsøges. Arbeidernes krav er for sterke, de maa svares, ellers tar de selv sit svar — og tar det saa haardhændt, som modstanden er til.

At staa imod udviklingen kan begeistre indtil dumhed. At være med til det nødvendige er at udvikle sig, berige sit sind. Men det giver ikke begeistring, for vi forstaar, hvad det koster. Og det er ikke *vor* ide, som lever. Det høieste, det længst komne skal for en tid ikke udvikle sig, det skal fordeles for ikke at tilintetgjøres.

Det underliggende og det dybestliggende skal hæves. Det gjælder ikke længer, at det høieste skal vokse endnu høiere. Den personlige, den menneskelige frihed maa for en tid bekjæmpes. Det er nødvendigt, fordi trykket nedenfra er for stort, fordi tidens udvikling vil det. Fordi der nede i dybet lever en ide, og vi ingen har at sætte imod.

Derfor blir socialismen noget vi maa igjennem — igjennem som en svart tunnel paa vor fart fremover.

Kristian Elster.

Arvelighed af Aandsanlæg.

To hollandske læger, dr. Heymans og dr. Wiersma, har offentliggjort resultaterne af en række høist interessante undersøgelser om arvelighed. Det var deres maal at udarbeide en tabel over arvelighed af karakteregenskaber og aandsanlæg.

Iagttagelserne omfatter flere aartier; mere end 3000 hollandske læger har bistaaet med et righoldigt materiale.

Det viste sig bl. a., at dygtighed i logisk tænkning og evne til at forme og udtrykke sine tanker i de allerfleste tilfælde var arvet fra faderen. Af lærdes og af matematisk begavede mænds sønner arvede 44 procent lyst og evne til videnskabeligt arbeide. Men af døtrene havde bare 14 procent saadan arv fra faderen. Høist interessant var forholdet ved børn af mødre, som havde vist videnskabelige anlæg. Disse kom altid igjen hos sønnerne, aldrig hos døtrene. Kunstnerisk talent er oftest en arv fra moderen.

Taft eller Bryan.

Efter *Theodor Barth* i «März».

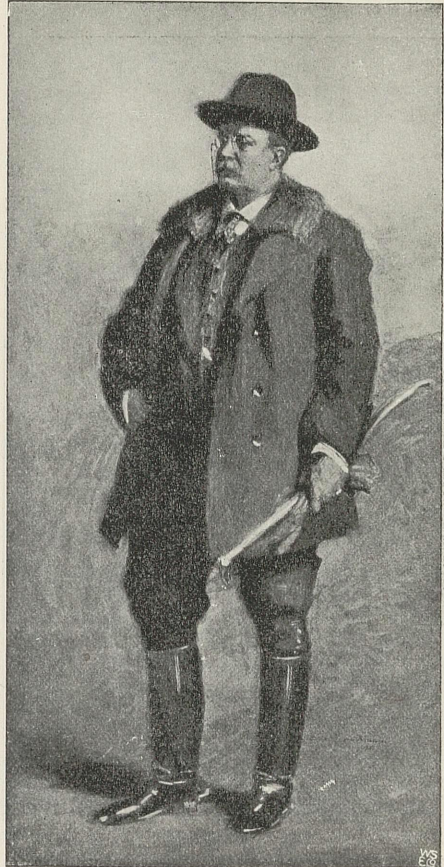
Den første tirsdag i november blir det afgjort, hvem der skal sidde fra marts 1909 til marts 1913 som præsident Roosevelts efterfølger i det hvide hus.

Valget er indirekte. Men da valgmændene er forpligtet til at stemme paa en bestemt kandidat, saa har de i virkeligheden bare at udføre vælgernes vilje. Valget af *elektorer* er derfor afgjørende.

Hver stat i unionen faar saa mange valgmænd, som den sender senatorer og repræsentanter til forbundsparlamentet Den fremgangsmaade, som følges ved valg paa elektorer, har forfatningen forbeholdt de enkelte stater at fastsætte ved sin lovgivning. I nogle af staterne blev indtil i 1830-aarene elektorerne udnævnt af de lovgivende forsamlinger. I andre stater anvendte man distriktsvalg. Men lidt efter lidt er man overalt gaaet over til direkte folkevalg og til listeafstemning.

Nu stemmer hver urvælger paa saa mange valgmænd, som hans stat skal sende. Følgen er, at i hver enkelt stat sætter det seirende parti alle sine kandidater igjennem, og det andet parti faar ingen. Mindre partier kan ved denne valgmaade ikke gjøre sig gjældende. Alligevel dukker der op ved enhver præsidentvalgkamp smaa partier, som rykker i felten med egne kandidater. Undertiden kan de derved splitte det republikanske eller det demokratiske parti saa sterkt, at de afgjør valgets udfald. Dette gjælder især om arbeiderpartiets stemmegivning.

Paa forhaand er det altsaa afgjort, at den næste præsident vil fremgaa enten af det republikanske eller det demokratiske parti. Disse to store

Theodore Roosevelt,
efter maleri 1908.

partier opstiller sine kandidater i saakaldte nationalkonventioner. Det er partiforsamlinger, hvortil hver forbundsstat sender dobbelt saa mange

delegerede, som det har elektorer at vælge. Det republikanske parti har denne gang afholdt sin partidag i juni i Chicago. Krigsministeren i Roosevelts kabinet, William H. Taft, blev opnævnt til kandidat. Det demokratiske parti traadte sammen den 7de juli i Denver og valgte William J. Bryan fra Nebraska til sin kandidat.

William H. Taft.

Nationalkonventionerne konstruerer desuden en platform, et program, hvori partiets og dets kandidats politiske hensigter er skisseret, for det meste i en meget forsigtig form. For tiden er de to rivaliserende partier i nogen forlegenhed med hvorledes de skal gjøre grundforskjellen mellem sine politiske bestræbelser tydelig for vælgerne.

Dengang Grover Cleveland i 1884 førte det demokratiske parti til seir, kunde man sige, at frihandel eller beskyttelsestold var løsenet. I 1896, da Bryan første gang var kandidat, stod kampen om myntfoden. Denne gang mangler der klare partimodsætninger.

Det demokratiske parti drømmer ikke længer om sølv- eller dobbeltmyntfod. Det har ogsaa hældt meget vand i sin frihandler-vin. Ved Roosevelts kamp mod trusterne har det demokratiske parti, som før yndede at staa som folkets støtte mod pengemagten, tabt mange populære trumfer af haanden. Bryan har flere gange udtalt, at Roosevelt har taget tordenkilen fra ham.

Valgkampen iaar dreier sig derfor endnu mere end ellers om kandidaterne som personer.

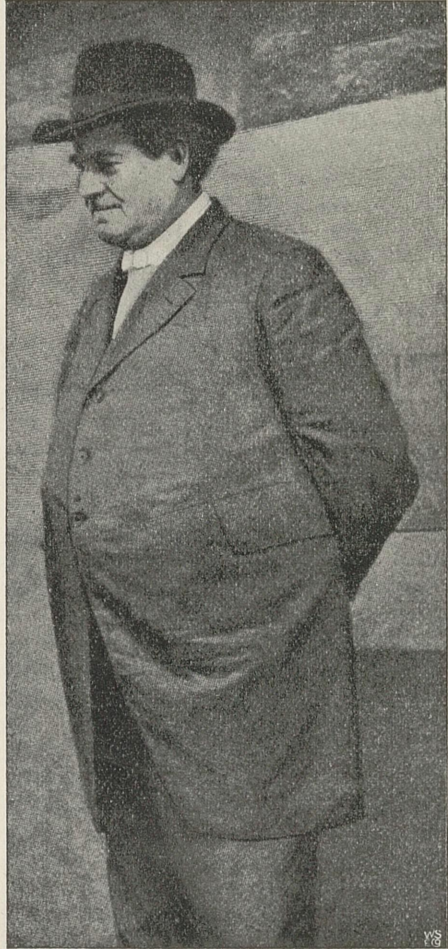
I det republikanske parti var der en række mænd paa tale, deriblandt repræsentanthusets formand Cannon og Newyorks guvernør Hughes. Tafts udsigter var ved aarets begyndelse meget usikre; men i maanedernes løb bedrede de sig, saa hans nomination tilslut blev anseet for selvfølgelig. Bare i et tilfælde vilde Tafts kandidatur straks være sunket i dybet, nemlig hvis Roosevelt havde gaaet med paa at gjenvælges. Lige til det sidste var det tvilsomt, om ikke Roosevelt-begeistringen alligevel vilde gjennembryde alle partitaktikens dæmninger og fremtvinge Roosevelts kandidatur. Hverken partiførerne eller Wallstreets magnater ønskede at det skulde gaa slig. Derfor akcepterte de heller straks Taft for at hindre, at Roosevelts kandidatur skulde blive følgen af en omstridt nomination. Roosevelt selv har paa enhver maade understøttet sin ven Taft.

Det skadede Taft for saa vidt som han derved kunde synes at være bare en protegé af Det hvide hus. Men paa den anden side frygtede Roosevelts hemmelige modstandere, at han kanske vilde lade sig opstille igjen, hvis hans anbefaling af Taft ikke hjalp denne frem. Disse meget

eiendommelige forhold er det ikke mindst, som Taft kan takke for sin kandidatur. Med et rigeligt totredjedels flertal seirede han i Chicago over sine rivaler.

Men man tager feil, hvis man af alt dette trækker den slutning, at Taft er en middelmaadig personlighed. Meget mere er han det, som man kalder en *safe man*, og det er kanske det bedste man kan sige om en præsident i den store republik. Roosevelts nervøse greb i tøilerne passer ikke rigtig for Amerikas store og tunge statsvogn. Hans styre tilfredsstillede mere fantasien end forstanden. Under Taft vil den angelsaksiske *common sense* igjen faa sin ret. Han mangler al sans for det eventyrlige. Allerede det kloge, gemytlige ansigt, den tvangløse sikkerhed i optræden, den forretningsvante hurtighed selv i de mest indviklede sager, dette vækker tillid. Han er et stort administrationstalent ganske uden bureaukratisk pedanteri, en statsmand der i sin lange virksomhed som dommer har lært at behandle statssager med hensynsfuld retfærdighed, ikke bare med diplomatisk opportunisme. Og disse egenskaber vil sikkert gjøre Taft til en udmerket præsident for den politisk seet merkværdig konservative amerikanske republik.

Skjønt maalene for den Rooseveltske politik i det store og hele ogsaa er hans, vil Tafts regjering dog sikkert faa en ganske anden karakter. «Jo mere det forandrer sig, des mere er det det samme,» heder det. I dette tilfælde faar man snu sætningen om: Jo mere det synes at være den samme politik, des tydeligere vil forskjellen træde frem. Det gjælder især om den Rooseveltske imperialisme. Som krigsminister har William Taft i flere aar ledet forholdet overfor Filippinerne, Portoriko, Kuba og Panamakanalen Han har derfor ogsaa faaet føle meget smertelig den imperialistiske politiks torne. Ifjor sommer havde forfatteren leilighed til at føre en samtale med Taft,

William J. Bryan.

især om De forenede staters forhold til Kuba. Taft viste da, at han fuldstændig var imod at annektere denne Antillernes perle. Ogsaa kampen mod kapitalismens udvekster, den kamp som Roosevelt har ført meget hidsig, men uden større virkelige re-

sultater, vil vistnok af hans efterfølger bli fortsat paa en roligere maade, men kanske netop derfor med bedre virkning.

Mange mener, at Taft i de næste fire aar skal fungere som et slags stedfortræder for Roosevelt, som saa skal gjenvælges. Denne opfattelse hviler, efter hvad jeg tror, paa en falsk psykologi. Præsidenten i De forenede stater har en saadan magtfylde, at han maatte være ualmindelig lidet ærgjerrig for at bruge denne magt bare i fremmede ideers tjeneste. Desuden tænker hver præsident paa at vælges en gang til, og dette er ikke muligt, undtagen han har vist en sterk og særegen personlighed som statsmand. William Taft vil ikke se ud som den blotte skygge af Theodore Roosevelt. Allerede af disse grunde er det usandsynligt, at Tafts politik vil bevæge sig i Rooseveltske baner. I hvert fald vil Taft være sit land en paalidelig tillidsmand.

Mindre sikkerhed synes den demokratiske kandidat at byde. William Jenning Bryan har allerede en lang kandidatløbebane bag sig, skjønt han bare er otteogfirti aar gammel, to aar yngre end sin rival. Da det demokratiske parti i 1896 valgte ham til sin kandidat, var han næsten ukjendt udenfor sin egen stat. Han var en af Nebraskas delegerede paa nationalkonventionen. Her holdt han som sølvapostel en anklagetale mod guldmyntfoden. Han talte lidenskabelig, i profeternes tone, anklagende, med bibelske vendinger. En frase om det gyldne kors, hvortil menneskeheden er naglet, vakte en brusende bifaldsstorm. Før havde ingen tænkt paa Bryan som kandidat til præsidentstolen. Nu var hans navn med ét paa alles læber. Og i den flammende stemning blev Bryan udraabt til partiets fører.

Der begyndte saa et valgfelttog, som De forenede stater endnu ikke havde oplevet magen til. I Amerika er det gammel skik, at præsidentkandidaterne fra det øieblik af, da de er nomineret, holder sig fjernt fra valgtummelen og i særdeleshed ikke reiser om og holder valgtaler. Bryan brød med denne tradition. Han jagede rundt i hele landet og ydede som taler noget ganske utroligt. Paa en eneste dag holdt han saaledes nitten taler, de fleste af dem rigtignok under korte ophold paa smaa jernbanestationer. Men denne brede talestrøm førte jo heller ikke bare guldkorn med sig. Hans taler vrimlede af forslidte fraser. Men alligevel — eller kanske netop af den grund — gjorde de indtryk paa den store mængde. Derved hører han blandt de sympatiske demagoger.

I Chicago lærte forfatteren ham at kjende som folketaler. Han kom fra Milwaukee, skulde om eftermiddagen tale i Chicago og saa reise til Nebraska. I hotellet, hvor han var taget ind, blev han overrendt af alle slags besøg. Deriblandt var en mand, som vilde maale hans skalle. Med humor bevilgede Bryan et og et fjerdedels minut til denne forretning. Paa samme tid søgte han at omvende forfatteren fra hans guldmyntfod-kjætteri, gav sin privatsekretær meddelser, spøgte med enthusiaster, som var trængt ind i hans værelse, og kastede flygtige blik i indløbende telegrammer.

Forfatteren modtog en indbydelse til at følge Bryan i forsamlingen og fik derved leilighed til fra nærmeste nærhed at se ham som taler. Det var et høist interessant skuespil. Mødet holdtes i friluft. Mindst tyve tusinde mennesker var tilstede. Bryan talte fra en musikpavillon.

Han blev modtaget med stormende begeistring, og han fængslede dem med de første ord. Oppe i trærne sad der fuldt af mennesker, som Bryan med humor kaldte «sine venner i

galleriet». Han talte om forholdet mellem kapital og arbeide. Vid og patos vekslede. De store pengemagter blev sat under anklage. Han talte som tribun for massen, der tjener sit brød i sit ansigts sved. Til denne rolle passede de brede skuldre og det lysende blik ligesom ogsaa den gamle frak og den lurvede hat. Som ung, fattig, atholdsmand, flittig kirkegjænger, god familiefar tilfredsstillede han paa én gang de demagogiske og de puritanske instinkter hos det amerikanske folk.

Der ligger en dyb ironi i, at en saadan mand blir gjort til folkefører i et nationaløkonomisk stridsspørgsmaal, som kræver — ikke deklamation, men eksakt tænkning. Myntfodproblemets hemmeligheder var skjult for ham, hvad man forøvrigt ogsaa kunde sige om hans modstander McKinley. Begge troede mere paa sin politiske følelse end paa den videnskabelige metode. De hyldede begge visdommen hos hin sorte sygepleierske, som betragtede badetermometer som overflødigt: «Jeg behøver ikke noget termometer. Hvis barnet blir rødt, saa er vandet for varmt. Blir barnet blaat, saa er vandet for koldt »

Valgkampen i 1896 endte med Bryans nederlag. Men der var — især i begyndelsen af valgkampagnen — en meget stor fare for, at sølvapostelen skulde bære seiren hjem. Lidt efter lidt forstod folket, hvad indførelsen af dobbelt myntfod vilde føre til. Bryans seir vilde utvilsomt have fremkaldt panik, en umaadelig farlig krise. Dette gik op for det amerikanske folk, og dermed var Bryans og dobbeltmyntfodens skjæbne beseglet.

Fire aar senere blev Bryan paany kaldt til sit partis kammerfører mod McKinley og led et endnu større nederlag. I 1904 forsøgte det demokratiske parti sig med en anden kandidat, som imidlertid kom endnu daarligere fra det mod Roosevelt. Iaar har man atter grebet til Bryan. Taleren fra Nebraska er siden 1896 modnet som politiker og statsmand. Han har ogsaa gjort en reise rundt i verden for at lære at kjende de politiske indretninger hos fremmede folk.

Han var da nogle dage i Berlin for i iltogsfart at orientere sig over Tysklands konstitutionelle liv. Forfatteren havde det held at hjælpe ham i dette. Bryans amerikanske optimisme var den samme som før. At noget skulde være vanskeligt at opfatte, det gik han ikke med paa. Han dannede sig meget hurtig en mening; men den var jo ikke altid træffende. Blir han nogensinde præsident, saa vil han sandsynligvis overraske verden storlig ved den forsigtige holdning, han kommer til at vise overfor reformer.

Men der er liden sandsynlighed for, at Bryan skal drage ind i Det hvide hus. Hans tredie kandidatur vil vel ogsaa være det sidste.

De republikanske valgledere ved ingen kjærere modkandidat end Bryan, og disse praktiske politikere er overordentlig dygtige taktikere. Men selv de kan jo leilighedsvis være dumme i sin altfor store klogskab. Theodore Roosevelt blev indtil for ikke saa mange aar siden knapt taget alvorlig af sit parti. Forfatteren nævner en høist karakteristisk bemerkning af Mark Hanna, som «gjorde» valgene for McKinley. Under valgkampen i 1896 residerede Mark Hanna i Chicago. Da forfatteren en dag var paa besøg hos ham, stormede Roosevelt, dengang politidirektør i New York, ind. Han skulde afsted paa en agitationsreise til Vesten. Da han igjen var ude af værelset, sagde Mark Hanna med et ringeagtende smil: «En kjæk kar; men i Østen tør vi ikke slippe ham løs;

han kan bare bruges i Vesten.» Mark Hanna drømte ikke om, at denne mand fem aar senere skulde styre landet som McKinleys efterfølger, og at han fuldstændig skulde stille sin forgjænger i skygge.

Ved denne kamp, som vender tilbage hvert fjerde aar, har det amerikanske folk udviklet et overordentlig fint instinkt til valg af sin præsident. Sjelden falder valget paa en uværdig. Især under vanskelige forhold har folket med forbausende sikkerhed fundet den rette mand, saaledes da det satte skogmanden Abraham Lincoln i spidsen for nationen — den største statsmand efter Washington og kanske større end han.

Demokrati betyder fremfor alt massernes opdragelse til at styre sig selv og dermed til at forstaa de nationale livsinteresser. Ikke mindst i denne opdragende kraft ligger demokratiets overlegenhed over de autoritære statsformer, som vel tillader en *regjering for folket*, men — for at bruge Lincolns berømte ord — ikke en *regjering af folket*.

Kvinder som arbeider.

La Revue gjengiver nogle meget interessante statistiske oplysninger om kvinder som arbeider. Disse opgaver, som nylig er offentliggjort i Amerika, viser, at af de 5 millioner kvinder, som tjener sit eget brød, er 2 millioner amerikanerinder. Af disse er igjen halvdelen født i landet, mens resten er indvandret i senere aar. Markarbeide og vaskning udføres for det meste af negerinder, mens tyske og franske kvinder tager ledelsen i kontorerne og som modehandlerinder. Der skal være 100 000 kvindelige stenografer og 80 000 modehandlerinder i de Forenede Stater. Alt i alt forsørger 11 pct af Amerikas kvinder sig selv.

Sammenligner man antallet af Frankriges arbeidskvinder med antallet af arbeidsmænd, finder man, at der ved fabrikerne beskjæftiges 927 705 kvinder mod 2 350 819 mænd; men i hjemmeindustrien er kvinderne overveiende, idet der arbeider 906 512 kvinder mod 679 568 mænd. I ekviperingsetablissementerne er ansat 381 000 kvinder d. v. s. fem gange saa mange kvinder som mænd. Ogsaa tekstilindustrien beskjæftiger flere kvinder end mænd.

I England findes der 5 500 000 arbeidskvinder, en arbeidende hær større end Xerxes'. 2 millioner af disse er tjenestekvinder; 867 000 kvinder arbeider ved tekstilfabriker; 903 000 er syersker; 80 500 ernærer sig ved handel, og næsten 100 000 kvinder driver jordbrug. Videre er der 55 784 kvindelige kontorister; 200 000 lærerinder; 44 000 musikere og skuespillerinder; 79 000 sygepleiersker og 292 læger.

Efter folketællingen i 1901 findes der i England og Wales 3 000 000 ugifte kvinder over 20 aar og nær 1 million over 35 aar. Antallet af enker i 1901 udgjorde 1 246 407.

Af denne oversigt viser det sig at den civiliserede kvinde ikke er saa svært langt fra sine ønskers maal: økonomisk uafhængighed.

Brødrene Wrights Aëroplan.

Efter *The Century.*

Orville og Wilbur Wright skriver i «The Century» en høist interessant beretning om sit mangeaarige arbeide paa at konstruere en flyvemaskine. Deres artikel fremkom umiddelbart før de glimrende forsøg, da Orville Wright holdt sig svævende i luften over en time. Efter dette resultat maa vel problemet siges at være løst. Saa blir det fremtidens sag at udvikle og forbedre det nye kommunikationsmiddel til den størst mulige fuldkommenhed.

Helt fra sin barndom, fortæller brødrene Wright, var de optaget af flyveproblemet. En dag sent paa høsten 1878 kom deres far ind til dem med en ting halvt skjult i sine hænder. Før de kunde se, hvad det var, slyngede han den ud i luften. Istedetfor straks at falde ned, som de ventede, fløi den gjennem værelset, til den stødte mod taget. Saa flagrede den om deroppe en stund og sank saa tilslut til jorden.

Det var et lidet legetøi, kjendt af de lærde som et «hélicoptère». De to gutter kaldte det med sublim foragt for videnskaben en «flaggermus». Det bestod af en let ramme af kork og bambus, dækket med papir, som dannede to skruer, der af snoede baand dreves rundt i modsatte retninger.

Et saa skrøbeligt legetøi varede ikke længe i hænderne paa smaagutter; men mindet om det var uforglemmeligt.

Endel aar efter begyndte de selv at lage saadanne hélicoptères, og de gjorde dem større og større. Men til sin store forbauselse saa de, at jo større «flaggermusen» var, des daarligere fløi den.

De vidste ikke, at en maskine med dobbelt saa stort længdemaal som en anden maskine kræver otte gange saa stor kraft.

Tilslut tabte de modet og vendte tilbage til dragerne. Men da de blev ældre, maatte de opgive denne sport som upassende for saa store gutter.

Først da nyheden om Lilienthals sørgelige død naaede Amerika i 1896, begyndte de igjen at faa dybere interesse for flyveproblemet. De studerede ivrig alskens bøger om sagen, deriblandt Chanute's «Progress in Flying Machines», Langley's «Experiments in Aërodynamics» og forøvrigt alt, som var trykt om dette emne.

Gjennem disse studier fik de god forstaaelse af flyveproblemets natur. De fyldtes af begeistring for opgaven, deres nysgjerrighed forvandledes til virksomt arbeide.

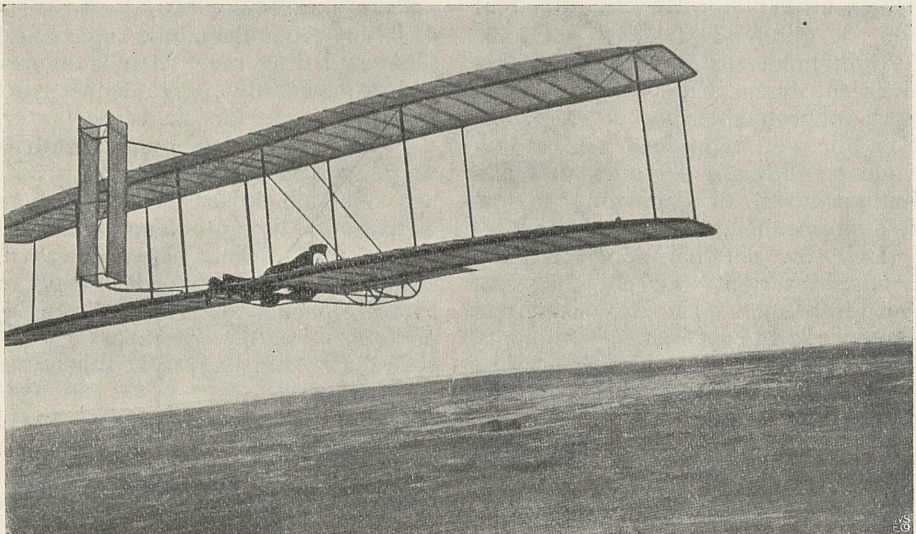
I flyve-videnskaben var der to skoler. Den ene — repræsenteret af mænd som professor Langley og Hiram Maxim — lagde vegten paa kraftflugt, den anden — Lilienthal, Mouillard, Chanute — paa svævende flugt. Brødrene Wright sluttede sig til den sidste skole.

Det forekom dem ørkesløst at konstruere kostbart og skrøbeligt maskineri til at sætte paa vinger, som ingen vidste, hvordan man skulde behandle. Og dernæst følte de sig tiltrukket af den begeistring, hvormed apostlene for svævende flugt havde udmalet skjønheden ved at seile gjennem luften, idet vinden selv gav den bevægende kraft.

Ved første øiekast synes det en meget simpel sag at ballancere en flyvemaskine; men alligevel har næsten enhver eksperimentator fundet, at dette var det eneste som han ikke kunde finde en tilfredsstillende løsning paa.

Mange forskjellige metoder har man forsøgt. Man har placeret tyngdepunktet langt under vingerne, i den tro, at vegten vilde søge at holde sig ved det laveste punkt. Og rigtignok søgte den — ligesom pendelen — mod det laveste punkt, men den søgte ogsaa — ligesom pendelen — at svinge paa en maade, som var ødelæggende for al stabilitet

Et mere tilfredsstillende system, især for sideballancen, var det at arrangere vingerne i form af et bredt V, med midtpunktet langt nede og vingespidserne løftet. Teoretisk var

En glidende flugt (uden motor) ved Kitty Hawk, Nord Carolina, 21de oktober 1903.

dette et automatisk system; men i praksis viste det to alvorlige mangler. Det stræbede hen mod at holde maskinen i svingning, og det kunde ikke bruges uden i rolig luft.

I en lidt ændret form blev det samme system brugt til for-og-agter ballancen. Hovedaëroplanet blev sat i en positiv vinkel og en horizontal hale i en negativ vinkel, medens tyngdepunktet blev placeret langt frem. Ligesom ved sideballancen var der en tendens til stadig svingning, og de samme kræfter som gav ballance i stille, forstyrrede ballancen i vind. Til trods for dette systems begrænsede nytte blev det anvendt ved næsten enhver fremragende flyvemaskine, som er bygget.

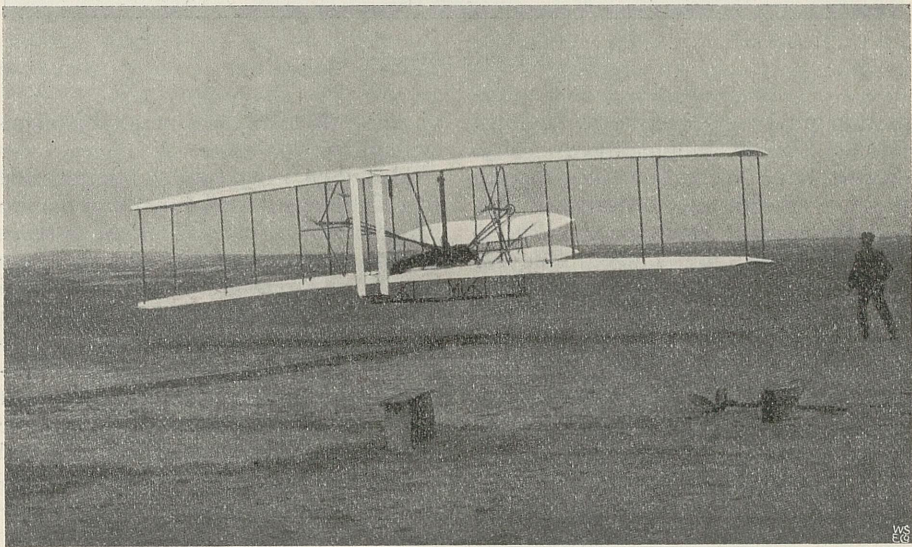
Da de havde iagttaget den praktiske virkning af dette princip, kom brødrene Wright til den slutning, at en flyvemaskine efter et saadant system vel kunde have videnskabelig interesse, men absolut ikke praktisk.

De besluttede at prøve et ganske forskjelligt princip. De vilde konstruere maskinen slig, at den ikke stræbede efter at rette sig af sig selv. Den skulde være saa træg som

muligt overfor de virkninger, som forandring af retning eller fart havde. Saaledes vilde de reducere virkningerne af vindstød til et minimum.

For-og-agter stabilitet vilde de søge at faa ved at give aëroplanerne en særegen form, og sideballance ved at bue fladerne fra kant til kant, netop det modsatte af hvad deres forgjængere havde gjort. Saa skulde styreren ved en eller anden hensigtsmæssig indretning kunne regulere ballancen.

Lilienthal og Chanute havde styret og ballanceret sine maskiner ved at flytte vegten af styrerens legeme. Men denne metode forekom os, siger brødrene Wright, at være lidet brugbar, fordi vegten og den distance den kunde flyttes, var knapt begrænset, medens de forstyrrende kræfter stadig øgedes, baade ved

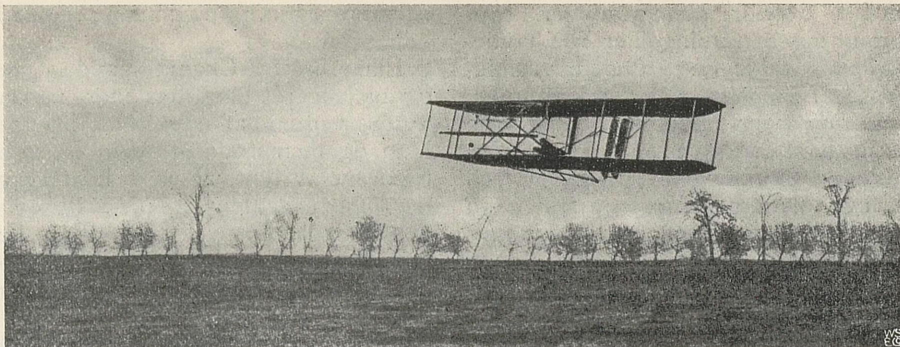
Brødrene Wrights første flugt med sin første motormaskine, 17de december 1903.

vingernes størrelse og ved vindens styrke.

For at møde kravene ved store maskiner ønskede vi at bruge et system, hvorved styreren kunde variere vingernes heldning og paa den maade fra vinden selv faa kraft til at gjenoprette den ballance, som vinden havde forstyrret. Dette var let at opnaa ved at bruge vinger, som kunde bøies, og ved supplerende stilbare flader i form af ror. Da de kræfter, man kunde faa til kontrol, nødvendigvis vilde øge i samme grad som de forstyrrende kræfter, saa syntes metoden at være næsten ubegrænset brugbar

Vi fandt en god anordning, hvorved det tilsyneladende stive system af flader over hinanden kunde bøies med forbausende lethed, saa aëroplanerne paa høire og venstre side kunde stilles i forskjellige vinkler til vinden. Dette bøielige system sammen med et stilbart horisontalt frontror var hovedtrækket i vor første «glider».

I perioden fra 1885 til 1900 var der en overordentlig stor virksomhed i aëronautiken. En tid haabede man,

Flugt den 16de november 1904.

at man nu i den nærmeste fremtid virkelig skulde kunne flyve. Men efter at have brugt $ 100 000 opgav Maxim arbeidet. Adler-maskinen, som var bygget paa den franske regjerings bekostning, var et feilgreb. Lilienthal og Pilcher forulykkede under sine forsøg. Chanute og mange andre var af forskjellige grunde slappet af i sine anstrengelser. Dog vidste man, at professor Langley endnu hemmelig arbeidede paa en maskine for De forenede staters regjering. Folk idethele havde tabt modet ved at se alle disse feilgreb og ulykker. Flyveproblemet blev betragtet som uløseligt, som noget i lighed med perpetuum mobile.

Ved slutten af denne periode, i oktober 1900, begyndte vi for alvor vore forsøg ved Kitty Hawk, Nord Carolina. Vor maskine var konstrueret til at flyve som en drage, med en mand ombord, i vind paa 15—20 engelske mil i timen. Men ved forsøg viste det sig, at der krævedes meget sterkere vind til at løfte den. For at prøve det nye ballancesystem fandt vi det nødvendigt at lade maskinen flyve uden nogen ombord; man styrede da hævarmene fra jorden af ved hjælp af snore. Dette gav os ikke den praktiske øvelse, som vi havde ventet; men vi fik tillid til det nye ballancesystem

Maskinen i 1901 blev bygget med den fladeform, som Lilienthal havde brugt. For at være sikker paa, at maskinen skulde løftes som en drage i vind paa 15—20 mil[1]), øgede vi flademaalet fra de 165 kvadratfod, vi havde brugt i 1900, til 308 kvadratfod. Ved forsøg viste det sig alligevel, at løfteevnen selv nu var meget mindre end beregnet, saa at vi maatte opgive tanken om at faa øvelse ved drageflugt. Vi saa bare én mulig forklaring: at tabellerne over lufttryk var urigtige.

Vi gik da over til at «glide» — ved at seile i luften nedover en bakke — som den eneste maade til at faa øvelse i at ballancere en maskine. Efter nogle faa minutters øvelse kunde vi svæve over 300 fod, og i løbet af nogle dage kunde vi med tryghed operere i syvogtyve mils vind.

Under disse forsøg iagttog vi adskillige uventede fænomener. Vi fandt saaledes, at — ganske modsat af hvad bøgerne siger — trykcentret paa en buet plade bevæger sig bagover, naar fladen heldede i smaa vinkler mere og mere paa tvers af

---

1) Alle maal engelske.

vinden. Og naar vingen paa den ene side af maskinen stod i større vinkel til vinden end vingen paa den anden side, saa sænkedes vingen med den største vinkel. Maskinen vendte sig i en retning, som var modsat af hvad vi ventede efter vore forsøg med maskinen som drage. Den større vinkel gav større modstand og formindskede derved farten paa den side. Mindskningen i fart mere end opveiede virkningen af den større vinkel. Tilføielsen af en fast vertikal vinge agter øgede vanskeligheden og gjorde maskinen absolut farlig. Det varede en tid, før vi fandt et botemiddel. Dette bestod i bevægelige ror, som arbeidede i forbindelse med vingerne.

Forsøgene i 1901 var langt fra opmuntrende. Chanute forsikrede os, at de resultater vi havde opnaaet var bedre end for nogen af vore forgjængere. Men vi saa, at de beregninger, hvorpaa alle flyvemaskiner var baseret, var upaalidelige, og at hele arbeidet var at famle sig frem i mørke.

Vi havde begyndt med at tro paa de eksisterende videnskabelige data, og vi blev drevet til at tvile paa det ene efter det andet. Efter to aars forsøg kastede vi alt tilside og besluttede at stole udelukkende paa vore egne undersøgelser. Sandhed og feiltagelse var overalt blandet saa tæt sammen, at de ikke kunde skilles fra hinanden. Men alligevel var den tid, vi havde brugt til bog-studier, ikke bortkastet Vi havde faaet god forstaaelse af problemet, og vi kunde derved undgaa en hel del unyttigt og haabløst arbeide.

Maalet for vindtryk er den kraft, som frembringes af en luftstrøm, der med en hastighed af en mil pr. time støder lodret mod en flade paa en kvadratfod. Der har været store vanskeligheder forbundet med at faa et nøiagtigt maal af denne kraft. Hos forskjellige kjendte autoriteter varierer opgaverne med optil 50 procent.

Naar dette det enkleste af maalene medfører saa store vanskeligheder, saa kan man tænke sig møien ved at finde trykket ved de forskjellige vinkler, eftersom planet bevæges mere og mere paa kant mod vinden.

For at kunne arbeide med udbytte maa man kjende virkningerne af en mængde forskjellige variationer. Trykket paa kvadrater er forskjelligt fra trykket paa rektangler, cirkler, triangler, ellipser. Bueflader viser sig forskjellige fra planer og varierer indbyrdes efter kurvens dybde. Virkelige buer er forskjellige fra parabler, og disse sidste varierer atter indbyrdes. Tykke flader viser sig forskjellige fra tynde. Nogle flader er bedst ved én vinkel, andre ved andre vinkler. Kantens form gjør ogsaa forskjel. Der er tusinder af kombina-

Flugt den 4de oktober 1905.

tioner ved saa enkel en ting som en vinge.

Vi havde begyndt med aëronautik bare som sport. Modstræbende tog vi fat paa den videnskabelige side af problemet. Men snart fandt vi arbeidet saa fængslende, at vi droges dybere og dybere ind i det.

Nu begyndte et vidtløftigt og møisommeligt arbeide. Vi gjorde foreløbige maalinger paa en mængde forskjellige flader for at faa overblik over sagen. Saa begyndte vi systemastiske maalinger af typiske flader for at finde ud aarsagerne til den forskjel i tryk, som vi havde iagttaget.

De resultater som fremkom, var tildels meget besynderlige og afvigende fra alle tidligere maalinger. Undertiden syntes de ganske meningsløse; men ved prøver viste det sig, at de var rigtige nok.

I september og oktober 1902 foretoges der omtrent tusind svæveforsøg, nogle over en distance af mere end 600 fod. Nogle forsøg, mod en vind paa seksogtredive mil i timen, gav prøve paa kontrolanordningens effektivitet.

Med denne maskine gjorde vi høsten 1903 en mængde forsøg, da vi holdt os i luften mere end et minut. Ofte svævede vi temmelig længe paa et sted, uden at synke det mindste.

Med nøiagtige data til beregninger, og med et ballancesystem, effektivt saavel i vind som i stille, var vi nu i den stilling, tænkte vi, at vi kunde bygge en brugbar kraft-flyver. Beregningen gjaldt en totalvægt af 600 pund, deri iberegnet vegten af føreren og en otte hestekræfters motor. Men da motoren gav mere kraft end forudsat, kunde vi lægge endnu 150 pund til for at styrke vingerne og andre dele.

Vore tabeller gjorde det let at tegne vingerne. Og da skruepropellerne simpelthen er vinger, som dreier sig efter en spirallinje, tænkte vi ikke at faa vanskeligheder paa den kant. Vi havde tænkt paa at faa teorien om skruepropellerne af marineingeniørerne og saa ved at bruge vore tabeller over lufttryk paa deres formler faa gode luftpropellere.

Men saavidt vi kunde opfatte, havde marineingeniørerne bare empiriske formler. Efter at have brugt skruepropelleren i et aarhundrede har man endnu meget uklare begreber om dens virksomhed.

Vi kunde ikke gjøre en lang række af praktiske eksperimenter for at finde en hensigtsmæssig propeller til vor maskine. Det syntes derfor nødvendigt at skaffe os en saa grundig forstaaelse af teorien, at vi kunde blive istand til at konstruere en propeller efter beregning alene.

Hvad der fra først af syntes et enkelt problem, blev mere kompliceret, jo længer vi studerede det. Med maskinen bevægende sig frem, luften flyvende bagover, propellerne dreiende sig til siden, ingenting staaende stille, syntes det umuligt at finde et udgangspunkt, hvorfra vi kunde følge de forskjellige samtidige reaktioner. Ofte, naar vi i lange tider havde argumenteret frem og tilbage, fandt vi os i den latterlige stilling, at vi havde byttet standpunkt uden at være mere enige, end da diskussionen begyndte.

Først efter adskillige maaneder, da hver fase af problemet var blit gjennemtærsket gang paa gang, begyndte de forskjellige reaktioner at løse sig op for os. Og da vi havde faaet en klar forstaaelse, var der ingen vanskelighed ved at tegne hensigtsmæssige propellere, med passende diameter, stigning og vingeareal.

Høi ydeevne ved en skruepropeller afhænger ikke af nogen særegen form. Der findes ikke noget saadant som den «bedste» skrue. En propeller, som paa én maskine giver

gode resultater, kan paa en anden være næsten værdiløs. Propelleren skal i ethvert tilfælde være beregnet for de særegne forhold paa den maskine, den skal anordnes paa.

Vore første propellere, bygget helt og udelukkende efter beregning, gav et nyttigt arbeide af 66 procent af den brugte kraft. Dette var en tredjedel mere, end Maxim eller Langley havde opnaaet.

De første flyveforsøg med kraftmaskinen blev gjort den 17de december 1903. Den første flugt varede bare tolv sekunder, en meget kort flugt sammenlignet med fuglenes. Men det var alligevel første gang i verdens historie, at en maskine som bar en mand, løftede sig af sin egen kraft til fri flugt i luften, seilede frem i en vandret linje og landede uden at blive ødelagt. Den anden og tredje flugt varede lidt længer, den fjerde ni og femti sekunder, med en tilbagelagt distance af 852 fod mod en vind paa tyve mil i timen.

Efter det sidste forsøg blev maskinen bragt tilbage til leiren. Ved et uheld, et pludseligt vindstød, blev maskinen nogle faa minutter efter saa sterkt beskadiget, at eksperimenterne maatte afbrydes.

Vaaren 1904 blev forsøgene optaget igjen ved Dayton, Ohio Den nye maskine var tyngre og sterkere end den forrige, men ellers ligedan. Da den var færdig til det første forsøg, blev der sendt underretning til alle aviser i Dayton. Omtrent et dusin repræsentanter for pressen var tilstede. Vi krævede bare, at der ikke skulde tages fotografier, og at beretningerne ikke skulde være sensationelt affattet — for ikke at trække folkeskarer til forsøgsstedet.

Omkring femti mennesker var tilstede. Da alle forberedelser var gjort, blæste der en vind paa bare tre—fire mil, hvad der var utilstrækkeligt. Men siden mange var kommet langveisfra, vilde vi alligevel gjøre et forsøg.

Der kom endnu en vanskelighed til de øvrige; motoren negtede at arbeide ordentlig. Maskinen løb sporet ud, men løftede sig ikke op i luften. Endel af journalisterne kom igjen næste dag; men ogsaa da havde vi uheld med os. Motoren arbeidede daarlig, og maskinen løftede sig ikke. Forsøgene blev nu udsat, til motoren var i bedre stand. Reporterne havde nu uden tvil tabt al tro paa maskinen, skjønt de var venlige nok til at skjule det. Naar de senere hørte, at vi virkelig fløi mange minutter itræk, viste de liden interesse. De kjendte jo til, at der var gjort længere reiser med luftskibe, og tænkte vel ikke, at der er synderlig forskjel mellem luftskibe og flyvemaskiner.

Vi havde ikke eksperimenteret længe i 1904, før vi saa, at ligevegtsproblemet endnu ikke var helt løst. Undertiden, naar maskinen fløi i en cirkel, slog den over til siden, uden at styreren kunde hindre det, skjønt han i retlinjet flugt under forøvrigt samme forhold vilde havt fuldkommen magt over maskinen. Ved en saadan leilighed i 1905 stødte maskinen mod et træ og rev endel grene med sig.

Aarsagerne til disse ny opdukkende vanskeligheder var ikke helt udgransket før ved slutten af september 1905. Flugten varede derefter stadig længere tid. Forsøgene blev afbrudt den 5te oktober, fordi der samledes saa mange folk paa stedet.

Der var altsaa nu bygget en praktisk brugbar flyver. Vi brugte saa aarene 1906 og 1907 til at konstruere nye maskiner og til forretningsforhandlinger. Først i mai i aar blev der paany gjort forsøg ved Kill Devil Hill, Nord Carolina.

De nye forsøg blev gjort for at prøve, om maskinen fyldte de krav, som var opstillet i en kontrakt med

De forenede staters regjering. Der var krævet en flyvemaskine, som kunde bære to mand og tilstrækkeligt brændselsforraad til en flugt paa 125 mil med en fart af firti mil i timen.

Den maskine, som blev brugt under disse forsøg, var den fra 1905, men endel forandret. Styreren indtog nu en siddende stilling istedetfor som da at ligge ned, og der var tilføiet et sæde til en passager. En større motor var installeret, og der var større radiatorer og gasolinreservoirer. — Der blev ikke gjort forsøg paa at opnaa høi eller lang flugt.

*

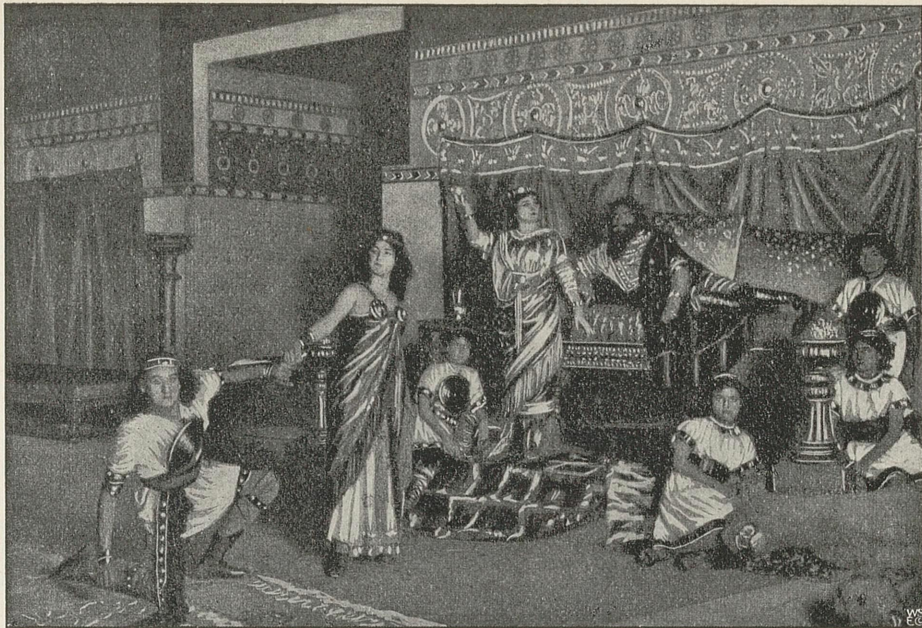
Indbild Dem, at De er med paa en flugt. Maskinen staar paa et jernbanespor, mod vinden; den er fæstnet med en trosse. Motoren sættes i bevægelse, og propellerne bag begynder at hvirvle. De sætter Dem midt i maskinen, ved siden af styreren. Han løser trossen, og De farer fremover. En assistent, som har holdt maskinen i ballance paa sporet, løber langsmed maskinen; men før De er kommet femti alen frem, blir farten for stor for ham, og han opgiver det. Før De har naaet enden af sporet, bevæger styreren frontroret, og maskinen løfter sig fra jorden ligesom en drage, der bæres af lufttrykket. Jorden under Dem er først som en taage, men eftersom De kommer høiere, blir alle ting klarere. I en høide af hundrede fod føler De neppe nogensomhelst bevægelse; men vinden presser mod ansigtet. Har De ikke været saa forsigtig at fæste Deres hat før starten, saa vil De sandsynligvis ha mistet den nu. Styreren rører ved en hævarm, den høire vinge hæver sig, og maskinen svinger over til venstre. Den gjør en braa sving; men alligevel har De ikke den følelse af at bli kastet ud af sædet, som man faar paa jernbane og i automobil. Nu ser De mod udgangspunktet. Alle ting nede paa jorden synes at bevæge sig meget hurtigere end før, skjønt De ikke kan merke nogen forskjel i vindtrykket mod Deres ansigt. De ved da, at De flyver med vinden. Naar De nærmer Dem udgangspunktet, stopper styreren motoren, medens De endnu er høit oppe i luften. Maskinen glider jevnt fremover ned til jorden, og efter at ha skuret over den en femti til hundrede fod, stanser den. De har ikke følt noget stød, og De er ikke istand til at sige nøiagtig, hvad øieblik De først rørte jorden. Under hele flugten gjorde motoren ved siden af Dem en næsten bedøvende larm; men i Deres ophidselse lagde De ikke merke til det, før den stansede.

*

Vore forsøg har vi gjort helt paa egen bekostning. I begyndelsen tænkte vi ikke engang paa at faa igjen det vi brugte, hvad der ikke var meget. Vi var da indskrænket til de beløb, vi kunde afse til rekreation. Senere, da vi havde gjort et heldigt flugtforsøg med motor, opgav vi den forretning, vi var beskjæftiget i, for at bruge hele vor tid og kapital til at fremstille en maskine til praktisk brug. Saa snart vore forhold er slig, at vi ikke behøver at fæste hele vor opmerksomhed paa den økonomiske udnyttelse af opfindelsen, tænker vi at offentliggjøre resultaterne af de laboratorie-forsøg, som alene muliggjorde en snarlig løsning af flyveproblemet.

*

Den onde skjæbne, som synes at hvile over alle foregangsmænd i luftseilads, har nu ogsaa truffet Orville Wright. Under en opstigning, som han forleden foretog med en officer, knækkede det ene rorblad. Aëroplanet kantrede, og begge passagerer kastedes til jorden. Officeren blev dræbt, Wright haardt saaret.

Slutningsscene af pantomimen «Sardanapal».[1])

Sardanapal.

Efter prof. *Fr. Delitzsch* i «Berliner Tagebl.»

Aldrig er nogen stor mands minde blevet overleveret efterverdenen mere tilsmudset og vanæret end den assyriske kong Assurhanaplu's («Assur har avlet en søn»), den fjerde konge af det kraftige og mægtige Sargonidedynasti, af grækerne kaldet Sardanapal. Og heri er ikke sagnet skyld — dette vilde heller have forstørret lige til det overnaturlige den store konges billede, — snarere er det følgen af et fuldstændig vilkaarligt historielaveri, til hvilket orientalerens tøilesløse fantasi altid er beredt. Utvilsomt har der ved Sardanapals hof hersket en yppig og sanseberusende pragtudfoldelse, og denne pragtkjærlighed har ganske vist ligesom hos Salomo, der havde 700 hustruer og 300 medhustruer, efter ægte orientalsk vis ytret sig i omsorgen for et talrigt og udvalgt harem — vi ved at kongerne af Arwad, Tabal, Cilicien og Mannai sendte Assurbanipal sine

[1]) Paa grundlag af de forskninger, hvis resultater professor Delitzsch fremlægger i nærværende artikel, har han ogsaa komponeret en pantomime, der med stor pragt er gaaet over scenen i Berlin. Keiser Wilhelm har selv deltaget i indstuderingen, og stykket er holdt saa nær ind til den historiske sandhed, som den dramatiske effekt paa nogen maade har tilladt. Alle dragter og masker er tro kopier efter assyriske billeder fra Sardanapals egen tid.

døtre med rig medgift, og Baal, kongen af Tyrus, ogsaa sin broders døtre. Men erindringen om denne ydre pragt burde ikke lede til ensidige og feilagtige slutninger vedkommende herskerens person og karakter. Saadanne taabelige tilbageslutninger, hvortil traditionen om det assyriske riges fald under Sardanapal har ydet sin medvirkning, har det øiensynlig vrimlet af i de perserkongernes arkiv tilhørende skrifter, hvorfra Ktesias fra Knidos, en græsk læge ved Artaxerxes Mnemons hof, paastaar at have hentet stoffet til sin assyrisk-mediske historie.

Denne assyrisk-mediske historie, der omfatter de 6 første bøger af hans værk «Persika» paa 23 bøger, er i uddrag bevaret af Diodor. Den er i hovedsagen intet andet end en historisk roman, komponeret af falske overleveringer og egne freidige opdigtelser. Overalt hvor man kan kontrollere ham, afviger Ktesias fra den historiske sandhed. Fremforalt har den nyere tids opdagelser konstateret løgnagtigheden af hans opgivender om den assyriske historie, der længe nok har skabt forvirring. Ktesias-Diodor bærer ansvaret for, at vi i vore skolebøger har faaet Sardanapal skildret som en «i yppighed og uvirksomhed nedsunken despot, der tilbragte sit liv klædt som kvinde og med kvindelige sysler». Ktesias's løgne lyder hos Diodor saaledes: «Sardanapal, assyrernes sidste konge, den tredivte efter Ninus, rigets stifter, overtraf alle sine forgjængere i nydelsessyge. Udenfor paladset lod han sig ikke se af nogen, og han levede ganske som en kvinde. Tilbringende sin tid blandt haremskvinderne spandt han purpur og den fineste uld. Han bar kvindedragt, og ansigt og legeme havde han ved sminke og andre kvindemidler gjort fuldstændig som en kvindes. Hans stemme var som en kvindes. Hans maaltider bestod kun i saadan mad og drikke, som kildrer ganen. Sin vellystige drift tilfredsstillede han saavel med kvinder som med mænd. Skamløst misbrugte han begge kjøn uden at bekymre sig om den skjændsel, han paadrog sig. Saavidt drev han det i sin umaadelighed og sine skjændige udsvævelser, at han digtede en gravskrift over sig selv, som hans efterfølger skulde sætte paa hans gravsten, og som en græker har gjengivet saaledes:

Husk, du skal dø, og derfor vær glad i levende live,
nyd efter hjertets lyst, ti den døde ei nydelse eier.
Støv nu kun er jeg skjønt engang konge i herlige Ninus.
Kun hvad mig ganen og munter spøg og elskoven skjænkte,
levnet mig er, alt andet i døden jeg maatte forlade.

En mand med et saadant sindelag maatte ikke bare selv faa en skjændig død, men han foraarsagede ogsaa ødelæggelsen af det assyriske rige, som har havt den længste livstid af alle bekjendte verdensriger».

Ogsaa hvor de græske forfattere ellers nævner Sardanapals navn, viser de et fuldstændigt ubekjendtskab til assyrisk historie og assyriske sæder. Saaledes fortæller f. eks. Herodot, naar han taler om Mørissjøen, at i den assyriske by Ninus havde tyve planlagt at stjæle kong Sardanapals skatte, der var opbevaret i underjordiske skatkamre. De havde derfor begyndt at grave en underjordisk gang, som førte fra deres egen bolig til det sted under kongeslottet, hvor de troede skattene var. Da imidlertid Sardanapals palads var bygget paa en kunstig terrasse ligesaa høi som det kongelige slot i Berlin, ser man straks, at hele fortællingen er et eventyr. Underjordiske skatkamre gaves der overhovedet ikke i Assyrien, ligesom kjælderrum var ukjendte

i den assyrisk-babyloniske bygningskunst. Og naar efter græsk «overlevering», som Strabo, Arrian og andre nævner, byen Tarsus og det sydvest for den ved Lilleasiens sydkyst beliggende Anchiale (Anchialos) gjælder for at være grundlagt af Sardanapal, saa foreligger efter al sandsynlighed en forveksling med hans bedstefader Sanherib. Allerede heraf forstaar man, at naar et stenbillede ved Anchiale nævnes som Sardanapals gravmæle, er det det reneste sludder. Strabo nævner dette Anchiale som «grundlagt af Sardanapal, som Aristobulos siger. Der findes ogsaa Sardanapals gravmæle og hans statue, der staar med haanden sammentrykt, som om den slaar et knips. Paa statuen findes følgende indskrift i assyriske bogstaver: Sardanapal, Anakyndaxeres søn, byggede Anchiale og Tarsus paa en dag. Æd, drik og vær glad, alt andet er ikke et knips værd.» Strabo bemærker videre, at ogsaa Chøribus nævner denne historie; især var følgende vers almindelig kjendt:

Det kun, som maaltidets glæder, vinen og elskov mig skjænkte,
eier jeg end. Al anden rigdom jeg maatte forlade.

Ogsaa Arrian omtaler gravmonumentet, men det kan i forbigaaende bemærkes, at den skik at reise gravmonumenter er saa uassyrisk som vel mulig.

Alt, hvad de græske og romerske forfattere har bedrevet med Sardanapals navn, fik saa mange aarhundreder senere endnu sterkere udtryk i lord Byrons tragedie «Sardanapal», der er tilegnet Goethe. Den bygger paa den fremstilling, som Ktesias-Diodor har givet af Sardanapals karakter og af Ninives fald, men lord Byrons Sardanapal maa ansees for en endnu langt værre karikatur af den store assyrerkonge end oldtidens.

Naar man ser hen til disse og andre misforstaaelser, som hefter ved Sardanapals navn, er det med særlig tilfredsstillelse, man kan fortsætte: Endnu aldrig er en stor mands minde blevet saaledes rehabiliteret gjennem vore dages arkæologiske forskning og de authentiske kilder, denne har bragt for dagen, som Assurbanipals eller Sardanapals. Takket være de talrige kunstværker og skrifttavler, som engelske forskere har bragt for dagen ved udgravningen af Assurbanipals palads ligeoverfor Mossul, er han os nu ligesaa velkjendt som nogen af de romerske Cæsarer. Han var i den lange række af assyriske konger en af de største og stolteste og samtidig den af lykken mest begunstigede, som bragte Assyriens magt til den størst mulige høide. Vi skal nedenfor saa kort som mulig give en fremstilling af hans krige, uden at fortie de grusomheder, hvori han som hele hans tid gjorde sig skyldig.

I 669 f. Kr. var Assarhaddon paa sit andet tog til Ægypten død den 10de marcheschwan. Efter faderens anordning fulgte hans søn Assurbanipal (669—626) ham paa tronen, medens hans broder Samassumukin blev vicekonge over Babylonien. Assurbanipals høitidelige indtog i kongeslottet Bitriduti fandt sted 12te ijjar 668. I de første aar af sin regjering maatte han paany erhverve og sikre den fra faderen overtagne ægyptiske arv. Tarqu (Thirhaka), den af Assarhaddon beseirede æthiopiske konge, var paany faldt ind i Ægypten, havde bemægtiget sig Theben, Memphis og andre byer og sendte sin hær mod de af Assarhaddon indsatte 20 assyriske byguvernører for at dræbe eller fange dem. Et ilbud meldte det indtrufne til Ninive, og Assurbanipal gav ufortøvet sin turtan (overgeneral) ordre til at bringe guvernørerne hjælp. I ilmarscher dra-

ger den assyriske hær til Ægypten. Ved Karbaniti venter Tarqu i slagorden paa assyrerne, men disse seirer, og Tarqu maa lade sin leir i stikken og flygte til Theben. Ved efterretningen herom lod Assurbanipal den ægyptiske hær forstærke og befalede fremmarsch mod Theben for at forjage Tarqu baade fra Ægypten og Æthiopien. Assyrerne tog fat paa den 40 dagsreiser lange marsch, Tarqu forlod Theben og indtog en befæstet stilling ved Nilen — da tvang et forræderi mellem byguvernørerne assyrerne til at stanse fremmarschen og vende tilbage til Memphis.

Forræderiet udgik fra Necho, Sarludari og en tredje guvernør. De var bange for, at naar Tarqu var gjort uskadelig, vilde det ogsaa være slut med deres herlighed, og foreslog derfor Tarqu et forbund med det maal at fordrive assyrerne fra Ægypten. Det lykkedes imidlertid de assyriske generaler at opsnappe brevene fra byguvenørerne til Tarqu, og forræderne blev i lænker sendt til Ninive, medens mange private, der var mistænkt for delagtighed, blev henrettet. Necho lykkedes det at renvaske sig; han blev indsat som guvernør i Said Nu kunde operationerne mod Æthiopien gjenoptages. Kong Tarqu var død, og hans søstersøn og efterfølger Urgumam gik paany angrebsvis tilværks. Ogsaa han blev overvunden, og Theben og et umaadeligt bytte faldt i assyrernes hænder.

Foreløbig var der nu ro i vesten, thi kongerne af Juda, Edom, Moab, Gaza, Askalon, Byblos, Ekron, Arwad, Samsimuruna, Ammon og Asdod og Cyperns 10 konger betalte regelmæssig sin tribut. Derimod trængtes snart den assyriske storkonges hele magt mod øst, hvor Elam, det ubetvungne naborige, begyndte at gjøre sig mere gjældende.

Den elamitiske konge Urtaku, der regjerede fra 675 af, havde ophidset den ved det nedre Tigrisløb boende aramæerstamme Gambul mod Assyrien og var derpaa selv faldt ind i Babylonien og var rykket helt frem til Babylon. Han blev dog slaaet af Assurbanipal og døde snart efter. Nu udbrød der i Susa en paladsrevolution, hvorunder Urtakus yngre broder Teumman tilrev sig magten, medens hans ældre broders sønner flygtede til Assurbanipal. Da Teumman begyndte at udrydde disses familier, rykkede Assurbanipal mod Elam, og et frygteligt slag fandt sted under Susas mure. Assur seirede, og Teumman flygtede sammen med sin søn ud i en skog, men blev indhentet, og begge blev halshugget. Assurbanipal indsatte Urtakus to sønner som vasalkonger og straffede paa hjemveien Gambulstammen paa en frygtelig maade. Dens hovedstad blev plyndret, og kongen maatte med Teummans afhuggede hoved om halsen deltage i Assurbanipals triumftog, hvorefter han selv blev dræbt. Flere af hans undersaatter, som havde spottet de assyriske guder, blev levende flaaet.

Men nu brød der løs en storm, der bragte den assyriske stat til at skjælve i alle sine fuger. Assurbanipals broder Samassumukin, vicekongen i Babylon, gjorde oprør og forenede Akkad, Kaldæa, aramæerstammerne, Elam, Gutu, Arabien og Æthiopien til en kjæmpemæssig koalition mod Ninive. I Ægypten gjorde Nechos søn Psammetik sig uafhængig, og kong Gyges af Lydien sendte ham hjælp. Det saa ud, som det skulde være slut med det assyriske rige; men ved sin koldblodighed og dygtighed og sin hærs tapperhed lykkedes det Assurbanipal tilslut at blive herre over alle fiender. Han lod foreløbig Ægypten fare og vendte sig mod sydost. Heldigvis var der i Elam atter udbrudt tronstridigheder, saa

dette land ikke kunde gribe ind i kampen. Samassumukin blev forholdsvis let beseiret. Sippar, Babylon, Borsippa og Kuta blev beleiret saalænge, at indbyggerne tilslut spiste menneskekjød. Samassumukin søgte selv døden i flammerne, og hans tilhængere blev i levende live hugget istykker og kastet for rovdyrene.

Nu vendte Assurbanipal sig mod Elam, og efter to felttog var alle byer, selv Susa, erobret, og et umaadeligt bytte af guld og sølv faldt i seierherrernes hænder. Susa og dets kongegrave blev ødelagt i bund og grund og hele Elam forvandlet til en ørken. Derefter kom turen til araberne, det vil sige Nordarabien, hvor en kong Uaite var hovedmodstanderen. Han havde sendt hjælpetropper til Babylon, straks han hørte om oprøret. Men de assyriske tropper slog araberne i Edom, Ammon og Moab, og Uaite maatte flygte til nabatæerne, medens de tropper, han havde sendt til Babylon, ynkelig omkom. Til vasalkonge i Arabien blev Abijate indsat, men denne slog sig sammen med nabatæerne, hos hvem Uaite havde søgt tilflugt, og faldt atter ind paa assyrisk grund. Assurbanipal maatte nu foretage et langt og besværligt tog gjennem den syrisk-arabiske ørken, og endelig lykkedes det ham efter mere end 100 mils besværlig marsch at indhente fienden i egnen om det senere Palmyra og bibringe ham den første respekt for de assyriske vaaben. Saa bar det videre ind gjennem en ørken, hvor intet dyr kunde leve, indtil det endelig en dagsreise syd for Damaskus lykkedes Assurbanipal at omringe og slaa fienden fuldstændig. De, som ikke blev dræbt, omkom af sult og tørst, og fyrsterne maatte lide de strengeste straffe.

Saameget lærer vi om Assurbanipals udenrigspolitik af skriftstykker fra hans egen tid, især fra hans 10-sidige lerprisme. Det er fuldstændig nok til at stemple som løgn alt, hvad Ktesias fortæller, selv om man ikke kan antage, at Assurbanipal selv har deltaget i alle disse krigstog, ligesaalidt som han personlig har fuldbyrdet alle de grusomme straffe, som omtales. Hvad forøvrigt assyrernes grusomheder angaar, saa giver de ikke andre folk, hverken fra oldtiden eller nutiden, grund til at to sine hænder i uskyldighed. Selv i de sidste 3—500 aars europæiske historie finder vi fuldt op af handlinger, der i grusomhed dristig kan kappes med assyrernes. Man huske blot paa udryddelsen af maurerne, peruanerne og mexikanerne, paa 30-aarskrigen, paa Ostindien og Algier og endelig paa det saakaldte civilisationsarbeide i Centralafrika. Og ved siden af Assurbanipals grusomme straffe, der skulde skræmme fra oprør, maa man ikke glemme, hvor høimodig han stadig viste sig, skjønt han oftest blev lønnet med den sorteste utaknemmelighed. Det er ganske berettiget, naar Assurbanipal, idet han for anden gang hjælper den forræderske elamitfyrste Tammaritu, siger om sig selv, at han er den «høimodige, som ikke mindes misgjerninger og som tilgiver synder». Vi kan ogsaa minde om, hvordan han behandlede Necho og sin broder Samassumukin, hvem han gav mere at herske over, end faderen havde anordnet. Og hvordan blev han saa lønnet? Og da der i kong Urtakus tid udbrød hungersnød i Elam, sendte han ikke blot korn did, men han beholdt ogsaa de til Assyrien flygtede elamiter saa længe hos sig, til der atter var faldt regn, og hungersnøden var over. «Den, som ved sin brøde havde forskyldt døden, har kongen, min herre, skjænket livet, og den, som sad fængslet i mange aar, har du befriet», heder det i et til Assurbanipal rettet brev.

Den jernkraft, hvormed Sardanapal

holdt sin af de forskjelligste folk sammensveisede stat sammen, understøttet af en beundringsværdig hær og af udmærkede generaler som Bélébri, Kudurru, Nabusarnzur; hans dødsforagtende tapperhed og hans ædle, isandhed kongelige tænkemaade, stempler ham som en af oldtidens store og mærkelige personligheder. Desuden er han en af de faa mænd fra fortiden, som ogsaa for nutiden har varig betydning. Det er bekjendt, hvilket uvurderligt klenodie videnskaben eier i Sardanapals bibliothek, de 20 549 lertavler, som Hormuzd Rassam fandt i hans palads i 1854. Ligesom i forudfølelse af, at det assyriske rige snart maatte falde sammen, lod Assurbanipal, som selv havde lært at skrive, og som var begeistret for kunst og videnskab, rundt om i templer og privatbibliotheker afskrive alt det bedste af literaturen og samle i sit bibliothek. Et heldigt tilfælde har villet, at et brev, som Assurbanipal skrev herom til Borsippa, den dag idag er bevaret. Vi skylder derfor Sardanapal, at vi har bevaret en stor del af den gammelbabyloniske literatur, og hvormeget dette har at betyde for verdenskulturen, det vil man forstaa, naar man bare husker paa den 11te tavle af Gilgamesch-eposet med den babyloniske syndflodshistorie.

Assurbanipals regjering var en periode med store, herlige seire. Han herskede over «vide lande og folk», og han kunde med rette sige om sig selv, at guderne havde skjænket ham «magt og seir». Men der stod ogsaa paa hans straalende himmel mørke skyer, som varslede storm fra nord.

Paa grund af en stor asiatisk-europæisk folkebevægelse, som allerede paa Sargons tid (713 f. Kr.) havde bragt hele Medien i hænderne paa ariske stammer, blev andre stammer drevet over Bosporus til Lilleasien. Fortrængt af de skolotiske scyther var kimmerierne ca. 700 f. Kr. herjende og plyndrende trængt ind i Lilleasien, og omend Assarhaddon roser sig af at have slaaet gimirræeren Teuschpa og hele hans horde, saa stansede dog ikke dette den videre fremtrængen. Bekymret lod Assarhaddon atter og atter solguden raadspørges om, hvordan han skulde afvende den fare, som truede Assyrien fra gimirræerne og de med dem forbundne medere og mannæer. Ogsaa under Assurbanipal vedvarede denne fare. Det er muligt, forudsat at Herodots beretning er paalidelig, at det tog, som mederen Phraortes, søn af Deyokes, foretog mod Assyrien, og som endte med et nederlag, hvori Phraortes og det meste af hans hær fandt døden, har været rettet mod Assurbanipal og saaledes danner et blad i hans æreskrans. Men det vil isaafald være det sidste; thi allerede Phraortes' søn Kyaxares beseirede assyrerne i et slag og beleirede selve Ninus. Dette var begyndelsen til Ninives ende. Dog fandt Assur endnu en gang uventet redning. Scytherne trængte under kong Madyas ind i Medien og tilrev sig for en tid af 28 aar herredømmet i Asien. Dette indfald bragte ganske vist ogsaa Assyrien haarde tider, men herom mangler vi efterretninger. Efter Herodot fik mederne tilslut magten igjen «og de erobrede ogsaa Ninus og underkastede sig Assyrien med undtagelse af den babyloniske del». Saaledes oplevede Assurbanipal den assyriske magts nedgang, medens dens undergang først indtraf under hans søn Sinsariskun.

Endnu er Ninives fald hyllet i mørke. Herodot lover at fortælle nærmere derom, men holder ikke sit løfte. Han siger kun, at det var Kyaxares, der rettede det ødelæggende slag. Abydenus, der antagelig støtter sig paa Berossos, vor paalideligste hjemmelsmand paa dette omraade,

fortæller, at kong Sinsariskun (græsk Sarakos), da han hørte, at en talrig hær nærmede sig havet, sendte sin feltherre Nabopalassar til Babylon, men at denne skuffede sin herres tillid. Han indlod sig i underhandlinger med mederfyrsten Astyages, der lod sin datter ægte Nabopalassars søn Nebukadnezar. Derpaa angreb Nabopalassar Ninive, og kongen brændte sig selv og sit slot. Om end maaske enkelthederne i denne beretning maa tages forsigtig, fortjener den dog at lægges mærke til, da navnene paa kongen og Nabopalassar af kileindskrifterne viser sig at være rigtige. Sikkert er det ogsaa, at det var Nabopalassar, som gjorde Babylon uafhængigt af Assyrien. Korte notiser i kileindskrifterne viser, at Ninives fald maa være indtruffet 606 f. Kr., og det er derfor mindre sandsynligt, at Nabopalassar selv var med ved erobringen.

Hvorledes Øiet ser i Mørket.

Til «Psychological Review» bidrager dr. Oskar Nagel med en del interessante bemerkninger om øiets udvikling. Han mener, at den optiske nerves fibre ender i cylindriske stave (ca. 120 millioner) og flaskeformede kegler (ca. 60 000). J. v. Kries' theori er, at keglerne danner den del af øiet, ved hvis hjælp vi er istand til at fange farver i lyset, medens stavene udgjør den del, som ser i mørket. Ved hjælp af denne lære forklarer han, hvorledes mange dyr kan se ganske tydelig i mørke.

Grunden er sandsynligvis, at stavene og keglerne i deres øine, som i bygning ligner det menneskelige øie, er blandet jevnt. Ved at tage en ridetur en mørk nat kan man let overbevise sig om, at hesten ser meget godt i mørket. Den traver og galloperer ligesaa trygt som ved dagens lys, medens rytteren ofte er ræd, at den skal snuble eller falde i grøften. Der findes dyr, om hvilke vi med bestemthed ved, at de ser meget bedre i tusmørket end ved fuldt dagslys, f. eks. uglen. I dette tilfælde er det sandsynligt, at stave og kegler har byttet plads, sammenlignet med menneskets øie. Da pattedyrets øie blev undersøgt, viste det sig, at stave og kegler var blandet jevnt; derved blev deres syn afpasset efter dag- og natbelysning. Hos dyr, som skaffer sig sin føde om natten og i mørke, har stavene udviklet sig og fortrængt keglerne, medens den omvendte proces er foregaaet i det menneskelige øie; vi ser bare taagede omrids af den gjenstand, en hest vilde kunne se ganske tydelig.

Det er interessant at følge det menneskelige øies udvikling i den historiske tid. Homer kunde ikke skjelne mellem blaat og sort; dog hører vi aldrig, at hans helte gik feil i mørket. Men en moderne farveriarbeider, som kan skjelne mellem hundreder af nuancer, vil vanskelig finde sig tilrette paa en øde landevei en begsort nat. Saaledes er landboere, som er vant til at færdes paa daarlig oplyste veie og steder, bybefolkningen overlegen i den evne at kunne se i mørket, men til gjengjæld har de sidstnævnte en finere udviklet farvesans. Dr. Nagel mener, at man paa lignende maade kan opsætte en teori om grænserne for de lyde, som de forskjellige dyrearter er istand til at opfatte.

Anarkismens Forbrydelser.

Efter *Eugenio C. Calon* i «La Lectura», Madrid.

Vi lever nu midt oppe i en periode med sterk aktivitet fra anarkisternes side. Man vil huske, hvordan antallet af anarkistforbrydelser engang vokste op til et maksimum og saa atter hurtig aftog, indtil de var paa god vei til at forsvinde, men den tragiske vekst, den aktive anarkisme i de sidste aar har skudt, viser desværre, hvor ugrundet det var det haab man engang nærede om, at «handlingens propaganda» med dens blodgjerninger helt skulde ophøre.

I Spanien har vi havt det frygtelige attentat i Calle Mayor; i Ancona opdagelsen af bomber bestemt til at slynges mod kong Victor Emanuel; i de Forenede Stater det opdagede komplot mod præsident Roosevelt, og de trusler og attentater, som flere medlemmer af den katholske geistlighed har været udsat for, endelig forskjellige lignende begivenheder i andre lande og tilslut de eksplosioner, som har holdt Cataloniens hovedstad i stadig skræk. Alt dette viser, at anarkismens uventede gjenopvaagnen ikke er indskrænket til et enkelt land eller til vort gamle Europa. Den har nu ogsaa sat fast fod i den nye verden med hele den internationale karakter, som altid har været dens særkjende. Og den er ikke blot begyndt at vise sig igjen, men den optræder ogsaa i en langt mere brutal og blodig form, idet den anvender bomber fyldte med kraftige eksplosiver.

Vi havde en periode af anarkistisk forbrydervirksomhed — den som betegnes ved mordene paa Carnot, Umberto I, Canovas del Castillo og præsident Mac Kinley — da brutaliteten tilsyneladende var i aftagende, fordi de midler, som anvendtes ved attentaterne, var mindre frygtelige i sine virkninger. Attentatforøverne gjorde nemlig til offer for sin vrede kun de personer, som de ansaa for aarsagen til den sociale elendighed, og bragte intet ondt over ulykkelige og uskyldige folkemasser, kvinder og børn, som senere saamange gange er massemyrdet i et humanitært ideals navn. Denne sidste, nyeste form for anarkisternes attentater er formodentlig signalet til en ny fase i dens udvikling, som kun et øieblik syntes at tendere mod mindre grusomme og ødelæggende fremgangsmaader, idet attentaterne en tid rettedes mod enkelte personer.

*

Forskjellige arter af anarkistforbrydelser.

De anarkistiske forbrydelser er uhyre varierende, iklæder sig tusen forskjellige former. For at tage et par yderpunkter i rækken kan vi nævne: i den anarkistiske sociallæres navn at kaste en bombe fyldt med eksplosiver; eller offentliggjørelsen af bøger og blade, der driver anarkistisk propaganda eller stræber at forsvare anarkistiske attentater. Vi skal i det følgende søge at gruppere de forskjellige forbrydelser i visse artsklasser.

En af disse grupper dannes af de forbrydelser, som begaaes af anarkistiske folkehobe, deri indbefattet dem, der forøves under revolutionære bevægelser. Man kan ogsaa her lave en underinddeling paa basis af, om affæren er paa forhaand planlagt eller ikke.

En anden gruppe indbefatter de anarkistiske propagandamidler, som rammes af straffeloven, og denne gruppe er den talrigste. Den omfatter bl. a. publikationer af enhver art, møder, antipatriotisk og antimilitær propaganda, opæggelse til forbrydelser, etc. og alle propagandamidler, der, om de end ikke støder an mod de almindelige straffelove, dog ved bestemte leiligheder maa ansees som forbryderske. Vi bør her skille ud som en undergruppe de former for propaganda, der bestaar i attentater mod person eller eiendom. Denne gruppe er den interessanteste, idet den netop omfatter de forbrydelser, der indbefattes af ordene «handlingens propaganda», anarkismens mest typiske side. Her kan vi atter opstille et skille, idet vi paa den ene side opfører attentater mod personer, den skarpeste form for anarkistisk aktion, og paa den anden side samler alle attentater mod eiendom, der af mange anarkister søges forsvaret som en ekspropriation i den retfærdige fordelings navn.

Ved attentater mod personer kan der skjelnes efter udførelsesmaaden, idet man paa den ene side samler dem, der udføres ved at kaste eksploderende bomber mod konger, præsidenter eller ministre eller endog mod en hvilkensomhelst menneskehob, og paa den anden side dem, der er rettet mod statschefer eller høitstaaende repræsentanter for styrelsen, og hvor andre vaaben, som f. eks. gift og dolk, anvendes. Men man kan ogsaa sondre efter de personer, som attentaterne rettes mod, og faar da følgende klasser: attentater mod konger, præsidenter, ministre, ikke fordi de personlig er forhadt, men fordi de repræsenterer et forhadt styre; attentater mod individer, der tilhører en social institution, f. eks. politiet; attentater mod en bestemt samfundsklasse, f. eks. bourgeoisitet eller aristokratiet.

Vi talte ovenfor om anarkistiske folkehobe. I sin blandede sammensætning skiller de sig ikke fra andre folkehobe ved andet end ved den ide, som sætter dem i bevægelse. Medens de første ledes af det anarkistiske sociale ideal, er det politiske, religiøse motiver o. s. v., der driver de sidste.

Man kan spørge: hvad er en saadan folkehob? Og svaret lyder: det er en sammenhobning af forskjelligartede elementer uden nogen indbyrdes forbindelse, hvori der paa grund af et glimt af lidenskab, der fødes hos en af massen, pludselig som af sig selv opstaar en slags organisation. Det usammenhængende bliver sammenhængende, den forvirrede mumlen bliver til en klar og tydelig røst, og tusener af mennesker, som nylig havde egne følelser og egne ideer, danner nu kun et eneste dyr, et vildt uhyre, der gaar frem mod sit maal med uimodstaaelig energi. De fleste er kanske kommet af den rene nysgjerrighed, men febersmitten fra nogle faa bemægtiger sig snart alles sind, og snart er alle grebet af den samme ophidselse. Ja selv den, der er kommet i den bestemte hensigt at modsætte sig et mord paa en uskyldig, er kanske en af de første, der gribes af mordersmitten og tænker ikke engang paa at undre sig over det.

Af denne art er de anarkistiske folkehobe. Naar bevægelsen er paa forhaand planlagt, bringes de tusen viljer til at forsvinde og erstattes af den mands vilje, som optræder som hobens sjæl; hans arbeide bestaar i at overdrive, at akcentuere, at faa de mennesker til at gaa ud over de rette grænser, som i de rolige øieblikke før bevægelsen har ment, at de skulde holde sig indenfor en passende middelvei. Langt hyppigere er det dog, at hoben

dannes aldeles uforudseet og ligesom af sig selv, og tilskuerne forvandles til ubevidste deltagere i en stor forbrydelse.

Denne forbryderske ophidselse, den absolute forsvinden af enhver medlidenhed kan ikke udelukkende forklares ud fra antallets magt, fra sammenhobningen af en mængde individer. En af dens aarsager, maaske den allervigtigste, maa søges i hobens antropologiske sammensætning. Hvis vi analyserer de elementer, der yder sin kontingent til en forbrydersk folkehob, saa vil vi hovedsagelig finde professionelle forbrydere, vagabonder, alkoholikere og alle slags degenererede individer. Anarkistiske folkehobe er sammensat af individer af lignende art. De, som dræbte mr. Watrin i Decazeville, var ikke stræbsomme, skikkelige arbeidere, men abnorme typer, saavel ved sin anatomiske bygning, som ved sin absolute mangel paa moralsk følelse. Blandt morderne kan vi nævne: Granier, en ilde berygtet arbeider, med et uglefjæs, en slyngel, som pryglede sin kone; Chapsal, 3 gange dømt for legemsfornærmelse og en gang for tyveri; Blanc og Bamnet, ogsaa tidligere fængslet for legemsfornærmelse, med fladtrykte hoveder og rovdyrkjæver; Luis Bedel, som har siddet i fængsel for tyveri og to gange for legemsfornærmelse, har tilbudt at dræbe hvemsomhelst for 50 frcs. og har søgt at danne en bande for at stjæle paa landsbygden; da forbrydelsen var begaaet, gik han hen i en kafé og satte sig til at spille kort.

*

Anarkistiske propagandaforbrydelser, som ikke er attentater paa person eller eiendom.

Under denne titel indbefattes en uhyre mængde forbrydelser, saamange, at en undersøgelse af dem, hvor overfladisk den end var, vilde sprænge grænserne for denne artikel, og det vilde desuden være et hensigtsløst arbeide, idet denne klasse er den mindst interessante blandt de anarkistiske forbrydelser. Herunder indbefattes ogsaa en mængde handlinger, der kun efter autoriteternes ordre ved bestemte leiligheder er strafbare, idet disse, naar samfundet er opskræmt, benytter ethvert middel til at kvæle de mindste livstegn hos det truende parti. Vi kan f. eks. nævne, at hvor det gjælder at undertrykke en anarkistisk bevægelse, forbydes ofte bestemte publikationer, som i normale og rolige tider er fuldkommen lovlige. Disse lovovertrædelser kan man derfor meget passende kalde kunstige, skabt af lovgiverne under opskræmte forhold.

Foruden denne art forseelser indbefatter dog denne klasse ogsaa en række handlinger, der rammes af alle landes straffelove, f. eks. forledelse til forbrydelser, fornærmelser mod den offentlige myndighed o. s. v.

*

Forbrydelser mod person eller eiendom.
(Handlingens propaganda).

3die december 1876 offentliggjorde «Bulletin de la Federation Jurassienne» en erklæring, underskrevet af Casiero og Malatesta, der lød: «Den italienske federation mener, at oprørshandlinger bestemte til i gjerning at hævde de socialistiske principer er det mest effektive propagandamiddel og det eneste, der uden at fordærve masserne eller føre dem vild kan trænge ned i de dybeste samfundslag og drage menneskehedens kræfter mod det maal, som Internationale har stillet.»

Dette er første gang, at det anarkistiske parti taler om handlingens propaganda, et udtryk som ingen saa brugte før to aar senere, da det kom op igjen i en artikel i «L'Avantgarde», hvor det heder: «Ideen skrider fremad, støttende sig paa to kræfter, der gjen-

sidig udfylder hinanden: iøinefaldende handlinger og theoriens magt. En handling vil altid frembringe bevægelse, og hele verden vil tage parti for eller imod den. Lad os derfor søge at begynde en propaganda gjennem handling.»

I det følgende aar, 1879, forsvarede Krapotkin handlingens propaganda, og endelig vedtog Londonkongressen i 1881 følgende beslutning: «Det er absolut nødvendigt at gjøre de størst mulige anstrengelser for ved handlinger at udbrede revolutionære ideer og oprørsaand inden den store masse af befolkningen, som endnu ikke har taget del i bevægelsen, og som endnu gjør sig illusioner om de lovlige midlers effektivitet. Lad os forlade lovens omraade, som vi hidtil har holdt os indenfor, og overføre vore handlinger til ulovlighedens terræn, hvilket er den eneste vei, som kan føre til revolutionen, og tage vor tilflugt til de midler, hvorigjennem vi kan naa dette maal. Det er absolut nødvendigt, at vi leder vore kræfter i denne retning, idet vi maa huske paa, at selv den mindste handling til angreb paa de herskende institutioner er mere veltalende i massernes øine end mile af tryksager og en flom af taler, og at desuden handlingens propaganda har langt større betydning paa landsbygden end i byerne.»

Kongressen anbefalede sluttelig de anarkistiske foreninger og medlemmerne af det internationale arbeiderforbund at drive ivrige studier af de tekniske og kemiske videnskaber som angrebs- og forsvarsmidler. Fra denne kongres af har anarkisterne i sørgelig stor udstrækning anvendt denne art propaganda. Paa 6 aar alene kan man opregne 1615 eksplosioner, der dog heldigvis kun har krævet et forholdsvis lidet antal ofre.

I de brudstykker af manifester og bladartikler, som jeg ovenfor har citeret, og i det sprog, som til daglig føres af partiet, anvender man stadig udtrykket «handlingens propaganda» for derved at betegne de forbryderske voldshandlinger, der bruges som middel til at udbrede de anarkistiske ideer. Men dette udtryk er ikke ganske træffende, heller burde man sige «voldspropaganda gjennem handlinger» for at adskille den fra den handlingens propaganda, som afholder sig fra forbrydelser, og som efter «La Revolte»s erklæring bestaar i «at benytte sig af alle livets omstændigheder for at bringe tanke og handling i overensstemmelse; dette er en handlingens propaganda, der er langsom, men vedholdende, og som vil give sine gode resultater.» I harmoni med disse ideer nævnes som propagandamiddel ogsaa de frie ægteskaber, som Elisée Reclus' døtre har indgaaet. Med hensyn paa den radikale forskjel mellem disse to arter af propagandamidler tror jeg, at det vil være mere rammende at kalde den propaganda, der anvender forbryderske midler, for «voldsom» eller «forbrydersk», og at den anden, som ikke gaar udenfor lovens ramme, benævnes «propaganda gjennem lovlige og fredelige handlinger».

*

Tyveri som propagandamiddel.

En anarkist, som stjæler, udfører i partiets sprog et samfundsarbeide, idet han eksproprierer fra de besiddende og gjengiver til de besiddelsesløse endel af den rigdom, som bourgeoisiet uretmæssig har tilranet sig. Forbrydere af denne art kalder anarkisterne derfor restitutionister. Da man saaledes forhørte anarkisten Duval angaaende et tyveri, som han var arresteret for, paastod han ligeoverfor politichefen i Paris, hr. Goron: «Tyveri eksisterer kun, naar en mand udbytter en anden. Det, som jeg har begaaet, er intet tyveri, det er

en liden restitution, som er faldt i min lod i menneskehedens navn. Jeg søger at hjælpe mine kamerater til at befri menneskeheden, og jeg søger at gjengive folket de skatte, man har røvet fra det, for at give det midler til at tvinge sine herrer til at danse.»

Blandt partiets theoretikere har det ikke manglet paa forsvarere for denne lære, f. eks. Malato, som i en bog med titelen «Prisons fin de Siecle» siger om en restitutionist: «Cabot har villet gjøre Frankriges og dets indvaaneres produkter til fælleseie og leve som en fri mand i et frit samfund.» Det korrekte udtryk vilde være, svarer en anden forfatter herpaa, at sige, at Cabot vil leve af at røve og stjæle. Nogle af partiets organer har ogsaa forsvaret denne form for propaganda, især «L'International» og «Freiheit». Det sidste siger midt i en flom af voldsomme fraser: Om man myrder og plyndrer et medlem af dette samfund af udbyttere, eller om man brænder og ødelægger for ham, saa vil vi ikke dadle det. «L'International» forsvarer for sin del med entusiasme indbrudstyven Pini og er yderlig grov mod «La Revolte»s redaktion, der heftig dadler den slags angreb paa fremmed eiendom og negter at stille sig solidarisk med deres ophavsmænd, «der har saa lidet ved sig af anarkisten, at de først og fremst søger at drage nytte af det eksisterende samfund og leve paa de producerendes bekostning».

Krapotkins, Graves og Reclus' organ fordømmer strengt og upartisk den ovennævnte Duvals optræden og udtrykker sig paa følgende maade: «Den mand, som stjæler for at tilfredsstille sine lyster .... han søger at leve som en snyltegjæst paa samfundets bekostning. Lad ham søge at komme overens med borgersamfundet, thi der hører han hjemme. Duval paastaar, at han har arbeidet for propagandaen, men det viser ikke hans handlinger.»

*

Forbrydelser mod personer — attentater.

Da de første anarkistattentater blev forøvet, stod man — eller troede ialfald at gjøre det — ligeoverfor forbrydelser, hvortil man ikke før havde noget tilsvarende, hverken hvad formaalet eller de anvendte vaaben angik. Den umaadelige skræk, som dette tilsyneladende nye fænomen fremkaldte, gav stødet til nye love for at forebygge disse forbrydelser, som ikke faldt helt ind under straffelovens ramme, idet disse paa sin side ikke var saa strenge, som sagen krævede. Lovgiverne maatte derfor skabe sig en speciel kategori af forbrydelser.

For at faa bestemte kjendemerker paa denne lagde man vegten paa de anvendte vaaben, bomber, dynamit og andre eksplosiver, midler som sjelden var anvendt før anarkismens tid, og heraf opstod igjen den opfatning, at denne art forbrydelser ingen forløbere har i historien og er egne for det anarkistiske parti. De forskjellige love mod anarkismen taler derfor ikke om andre forbrydelser end de, som begaaes ved hjælp af eksplosiver. De franske, spanske, italienske, schweiziske, engelske, tyske og østerrigske anarkistlove bygger alle paa dette kjendemerke og taler derfor kun om attentater mod person eller eiendom ved hjælp af eksplosiver, eller forberedelse til saadanne attentater, saasom fabrikation, opbevaring og ulovlig transport af eksplosivstoffe og helvedesmaskiner.

Hvis vi imidlertid kun støtter os paa disse loves definition, vil vi ikke komme til det rette resultat, idet vi ikke vil faa med alle de forbrydelser, der viser sig som anarkistiske mere

ved den tanke, der ligger til grund for dem, end ved udførelsesmaaden. Det vilde jo ogsaa være absurd at kalde anarkistisk et privat hevnmord, fordi der tilfældigvis er anvendt eksplosiver, medens mordene paa Carnot og Canovas del Castillo ikke skal kunne kaldes anarkistiske, fordi der er anvendt dolk og revolver, vaaben, som ikke er forudsat i disse love. Som man ser, kan det kriterium, som lovgiverne har gaaet ud fra — udelukkende at tage hensyn til forbrydelsens form og ikke til forøverens individualitet — føre til saadanne urimeligheder som, at man straffer som anarkistiske handlinger, der intet har med anarkismens theorier at gjøre, medens rent anarkistiske forbrydelser ikke kan rammes som saadanne. Vi maa derfor forlade lovene og se ad andre veie at naa frem til den rigtige begrænsning.

Det anarkistiske attentat er fremforalt et angreb paa den bestaaende tingenes orden. Men dette er ikke nok til at karakterisere det, idet enhver revolutionær handling, hvilket parti der end udfører den, har det samme kjendemerke. Naar en anarkist myrder en borger, en stortingsmand, en konge, en præsident o. s. v., stiller han sig ikke som maal med et slag at udrydde bourgeoisiet, stortinget, monarkiet eller republiken, fordi han ved, at dette er umuligt, men hans hensigt er at skabe en gunstig jordbund for det anarkistiske ideal. Denne jordbund frembringes paa den ene side ved den opstramning, som eksemplet giver de mere frygtsomme partifæller, og paa den anden side ved den skræk, som griber de herskende klasser. Derfor maa attentatet, idet man ser det som en handling rettet paa ødelæggelsen af det bestaaende samfund, til forskjel fra den sociale revolution, der stiller sig det samme maal, betragtes som en handling bestemt til at paaskynde en saa alvorlig og radikal omvæltning. Vi kan derfor definere attentatet saaledes: «En forbrydersk handling rettet mod en eller flere personers liv med det formaal at frembringe en folkemening mod den bestaaende samfundsorden og gunstig for indførelsen af det anarkistiske samfundsideal.»

Efter eksplosionerne i Lyon 1882, hvor for første gang dynamit blev anvendt som propagandamiddel, antog man almindelig, at det, at et parti anvendte eksplosiver som vaaben for at gjennemføre sine indeer og sine planer, var noget ganske nyt og særeget for anarkisterne. Dette er imidlertid ganske urigtigt; ved voldshandlinger at skabe en gunstig opinion for en bestemt sag er langt fra at være nogen nyhed, idet de forskjelligste politiske partier har anvendt samme fremgangsmaade længe før anarkisterne. Fenierne, et hemmeligt selskab, der dannedes i de Forenede Stater for at kjæmpe for Irlands frihed, brugte bomber længe før anarkisterne, og der kan nævnes mange lignende eksempler, f. eks. Fieschi, der vilde myrde Ludvig Filip ved en helvedesmaskine, der krævede talrige ofre, og de bomber, som Orsini kastede mod Napoleon III, og som dræbte saa mange fredelige borgere. Ogsaa attentater ved andre vaaben end eksplosiver har man i historien mange sidestykker til, altfor mange til at regne dem op. Mordene paa Carnot, Umberto I, Canovas del Castillo og Mac Kinley er intet andet end fortsættelsen af den række fyrstemord, som Harmodius og Aristogiton aabnede med mordet paa tyrannen Hipparch.

Mellem kriminalister og sociologer er der megen strid om, til hvilken klasse man skal henføre de anarkistiske forbrydelser. Nogle mener, at de maa regnes blandt de politiske forbrydelser, andre kalder dem sociale,

fordi deres hovedformaal er at ødelægge og forandre den bestaaende samfundsorden, og atter andre vil simpelthen henføre dem blandt forbrydelser mod de almindelige straffelove.

De første Skridt til Oprettelse af et nyt Rige.

I «Geographical Journal» for juli offentliggjør løitnant E. A. Steel en interessant artikel om undersøgelser af ukjendt land i det sydlige Nigeria.

Han fortæller, at mellem aarene 1904—1908 er ikke mindre end 3 500 kvadratmile ukjendt land lagt under regjeringens kontrol. Erobringen af dette land har ikke været ganske uden farer for ekspeditionens medlemmer, da de indfødte stammer er meget fiendtlige overfor de hvide og ikke skyr noget middel for at hindre dem i at trænge ind i deres land. Og naar en stamme er afvæbnet, opstaar den nye vanskelighed, at andre stammer giver sig til at angribe den.

Under slige forhold var det et vanskeligt og langvarigt arbeide for løitn. Steel at kartlægge de nyopdagede egne, som desuden var overgroet med tæt buskads og ganske uden veie. Kun hist og her havde de indfødte ryddet og dyrket smaa strækninger. Der dyrkes for det meste kun yamsrødder, som næsten uden afveksling udgjør den sorte mands menu. Løitn. Steel fortæller videre, at disse sorte synes at staa paa et meget lavt udviklingstrin baade legemlig og aandelig. Polygami finder sted overalt, idet mændene paastaar, at en hustru umulig vil kunne passe børnene, koge maden og arbeide paa marken samtidig. Mændene synes at tilbringe det meste af sin tid diskuterende i sine raadslagningshytter, mens kvinderne bringer dem mad.

Før en pige skal gifte sig, gjennemgaar hun en saakaldt fedningskur, thi hun maa være i godt hold til bryllupet, og efter dette blir hun i almindelighed malet med rød farve over hele legemet.

Efter at have tilbragt over et halvt aar i disse ikke bare behagelige omgivelser brød ekspeditionen op og efterlod en del medlemmer som opsyn over de stammer, som havde underkastet sig.

Stammerne ligger i stadig feide med hinanden og optræder ikke solidarisk, selv naar det gjælder at stanse fremmedes indtrængen.

Eftersom løitnant Steel drog fremover, forsøgte han at fange indfødte for at udspørge dem om den næste landsby. Det var for det første ingen let sag at faa fat i disse sorthuder, som var fortrolige med landets natur og derfor kunde bevæge sig med forbausende hurtighed; men var man heldig og fangede en, saa viste det sig, at han vidste meget lidet eller intet om sine naboer. Dette høres maaske utrolig ud; men disse stammer, som syntes at være for feige til at kjæmpe i aaben kamp med hinanden, førte stadig smaakrig, idet de opsnappede alle, som havde forvildet sig for langt fra sin egen leir. Og ve den arme, som saaledes blev kapret! Han blev martret paa baalet paa markedspladsen som offer; thi negrene mener dette vil holde «den hvide mand» borte.

Tolstoi — et Forslag.

Det arbeide, som den gamle, nylig feirede digter gjennem sin lange virksomhed har udført, er saa omfangsrigt og vidt forgrenet, at det er uoverkommeligt for en enkelt i en tidsskriftartikel at give en tilnærmelsesvis udtømmende oversigt over, hvad han har udrettet.

Men alle civiliserede mennesker ved, at Tolstoi er en af vor tids stormænd paa aandslivets omraade. Hans storhed og popularitet maales bedst ved, at hans person har været uberørt af det russiske despotis jernhaand, — som ellers aldrig viger tilbage for nogensomhelst voldshandling mod frihedens forkjæmpere, — som har kastet over 200 af folkets kaarne i fængsel, — som alene i de sidste 1½ aar har ladet ca. 10 000 mennesker henrette, og som har sendt til Sibirien eller indespærret over 70 000, hvis eneste forbrydelse var deres tro paa frihed og retfærdighed og deres mangel paa blind og slavisk lydighed under despotiets utaalelige aag.

Men den store, frygtløse digter og tænker i Jasnaja Poljana, som stærkere og skarpere end nogen anden russer har sagt magthaverne sandheden, — ham har den kolde jernhaand endnu ikke rørt ved og ham kommer den visselig heller ikke nær i fremtiden.

Derimod er hundreder kastet i fængsel for udbredelsen af de bøger, Tolstoi har skrevet. Det viser, hvilken betydning man tillægger ham, og hvor frygtet han i virkeligheden er.

Det var derfor ganske naturligt, at ikke alene den frisindede og oplyste del af Ruslands befolkning, men snart sagt hele den civiliserede verden følte trang til at hædre og glæde ham paa hans 80-aarige fødselsdag den 10de september sidstleden.

Ikke mindre end 20 forskjellige lande meldte paa forhaand, at de ønskede at festligholde dagen, deriblandt Kina, Japan og Indien. Over 60 afhandlinger paa forskjellige sprog om Tolstois personlighed og virksomhed blev indsendt til jubilæumskomiteen i Rusland, der var sammensat af literater fra alle politiske partier.

Desværre blev der fra Norges side gjort forholdsvis lidet i anledning af jubilæet, uagtet der kunde synes at være stærk opfordring dertil, specielt af følgende grunde.

Som bekjendt er grev Tolstoi indtil nu blevet forbigaaet ved uddelingen af Nobels literære prisbelønning, og at den sidste præmie blev tildelt en mand, som i digt og tale har forherliget krigen og krigsvæsenet, har inden de literære kredse i Rusland vakt den største forbauselse og harme; man fandt valget ganske i strid med Nobels tænkemaade, idet han jo var en varm fredsven. Man har ikke kunnet finde nogen anden forklaringsgrund, end at det gamle, historiske had mellem Sverige og Rusland her har været en medvirkende faktor. Men at Norge har kunnet forbigaa Tolstoi ved uddelingen af Nobels fredspris, staar for russerne som noget aldeles ubegribeligt. Han er jo mere fredsven alene end alle de andre tilsammen.

Norge burde derfor ikke holdt sig tilbage nu, da snart sagt hele den øvrige civiliserede verden for sit vedkommende fandt det selvfølgeligt, at man maatte være med paa at feire digterens 80-aarige fødselsdag.

Spørgsmaalet om paa hvilken maade

man bedst burde feire Tolstois fødselsdag, vakte som bekjendt megen strid, særlig i Rusland. Tolstoi selv havde paa det bestemteste frabedt sig enhver støiende festligholdelse. Selv sagde han engang, at den største ære der kunde vederfares ham vilde være, om despotiet tog og kastede ham i fængsel, — et af de ægte og mest stinkende russiske fængsler, istedetfor at forfølge alle dem, som virker for at udbrede hans skrifter og forkynde hans lære. Til en ven sagde han forresten, at den største gave Rusland kunde give ham paa hans fødselsdag, vilde være at man afskaffede dødsstraffen. Hans ven og forlægger, Tschertkow, udtalte i en længere artikel Tolstois mening med hensyn til festligholdelsen af hans jubilæum. Den gik i korthed ud paa, at man skulde afstaa fra enhver tanke paa at give ham nogen foræring eller paa at lave istand støiende festligheder, og at man istedet derfor burde samle ind penge til udgivelse af hans skrifter, som takket være den russiske censur er spredt over hele verden. Dette lod sig imidlertid ikke gjennemføre, da de af Tolstois skrifter, som er forbudt, ligesaalidt nu som tidligere vil bli tilladt trykt i Rusland, og at foranstalte dem udgivet i udlandet er der liden mening i. Man blev endelig staaende ved følgende, som er godkjendt af Tolstoi: Man vilde indsamle penge til indløsning af jord og uddeling deraf blandt bønderne i det distrikt, hvor Tolstoi har tilbragt det meste af sin tid, nemlig i Jasnaja Poljana, uagtet han ikke sympathiserer med saadanne filantropiske forholdsregler, som kan fjerne menneskene fra grundprincipet om ved egen hjælp at forbedre sine livsvilkaar. I dette tilfælde har Tolstoi gaaet paa akkord med sit livssyn og er villig til at anerkjende et af disse «onder», som man maa forsone sig med.

Foruden dette er der af endel kommuner i Rusland fattet bestemmelse om oprettelse af skoler, sygehuse, stipendier o. s. v. i Tolstois navn.

Kunde man ikke endnu tage sig sammen og indhente det forsømte her hos os?

Det allerbedste vilde selvfølgelig være, om man gav Tolstoi Nobels fredspræmie. Pengene vilde nok blive anvendt paa bedste maade. Men det er Nobelkomiteens sag at afgjøre den ting.

Man maatte kunne finde paa noget, som kunde faa praktisk og varig betydning i Tolstois aand og efter hans hjerte. Dette vilde man sikkerlig kunne opnaa, hvis man kunde samle bidrag til indkjøb af en landeiendom der kunde indrettes og tjene som hjem for fattige skolebørn i ferien, — en feriekoloni, hvor bybørnene f. eks. kunde faa lære havebrug, og hvor deres interesse kunde vækkes for jordbrug og landliv i det hele. Stedet burde bære Tolstois navn. Det kunde kort og godt kaldes «Tolstoi». Man vilde maaske kunne klare sig med et forholdsvis mindre beløb. Tolstoi er en stor børneven, og man kan være forvisset om, at det vilde komme til at glæde ham inderligt, om hans 80-aarige fødselsdag her i Norge kunde blive en foranledning til, at der udrettedes noget godt for børnene.

Jeg kan ikke godt gaa videre i detalj med hensyn til den udkastede tankes gjennemførelse, men hvis denne skulde vinde bifald, vil der nok findes mænd og kvinder, som kan sørge for det nødvendige i saa henseende.

Noget burde i ethvert fald gjøres. Norge maa her ikke staa tilbage for den øvrige civiliserede verden. Æres den, som æres bør. At ære Tolstoi vil være en æressag for os selv.

M. Lewin.

Cykle mod Automobil.

I øieblikkets strid om brug af automobiler i vort land vil det interessere at læse nedenstaaende artikel fra det tyske tidsskrift «März». Den kaster lys over sagens sociale side.

*

De problemer, som automobilerne har hvirvlet op, forekommer mange mennesker meget lette at løse. Alle nye samfærdselsmidler er jo fra først af uvant, og bornerede mennesker finder ud alskens betænkeligheder, som senere dunster bort til ingenting. Slig var det med jernbanerne; da blamerede de høie sagkyndige sig over alle grænser; slig var det ogsaa med cyklerne.

«Koldt vand i blodet!» raaber optimisterne. «Saa vil altsammen snart komme i det rette spor». Selv har jeg med den største glæde nydt autoture, og naar jeg her slutter mig til oppositionen, er det ikke af mangel paa taknemmelighed for hine glæder, men af mangel paa blindhed for deres skyggesider.

Thi desværre er der ved automobilerne enkelte eiendommeligheder, som aldrig vil forandres, hvor teknisk fuldkomne maskinerne end blir, eller hvor stor forsigtighed der saa vises under kjørselen.

Et kort spørgsmaal vil gjøre sagen tydelig. Paa de tyske jernbaner er der en fjerde klasse, beregnet paa den fattigste del af folket. Hvor er den tilsvarende fjerde klasse ved automobilerne?

Her ligger hunden begravet. Man har seet automobilens største fortrin i, at den i modsætning til jernbanerne har givet reiserne tilbage til individualismen. Det stemmer. Hver auto har i sin medreisende eier sin egen jernbanedirektør, og i chaufføren sin egen, denne gang undergivne, togfører. Men begrebet individualisme er her taget saa trangt, at det heller skulde hede plutokrati.

Forsaavidt virker automobilen imod vor tids aand. Endnu staar vi midt i en overmaade nyttig bevægelse med den tendens at forsone de saakaldte lavere kredse af folket ved at give dem større andel i den høiere kulturs goder. Automobilen er en opfindelse, som virker diametralt modsat. Den kommer en ganske liden kreds tilgode. Og den tilføier andre kredse saa stor skade, at man maa beundre den taalmodighed, som kan taale saadant.

Det er for exempel ikke sandt, at bondehestene allerede har vænnet sig til autoen, saaledes som de i sin tid maatte vænne sig til jernbanen. De vil neppe nogensinde vænne sig til denne nye drage.

Den gamle fór sin egen vei, og gamperne merkede snart, at den ikke var aggressiv. Men det nye udyr forfølger dem helt ind paa de mindste markveie. Naar man ser, hvorledes bonden driver sin vogn ud i akeren for bare at komme sig unda, da føler man sig næsten hensat til Kurland eller Lifland. Kommer slotsherren der kjørende, saa skynder den bonde, som er saa uheldig at møde ham, sig med at vælte hølæsset ud i grøften, forat ikke et straa skal forulempe de naadige ansigter.

I de ærgerlige, ofte rasende miner hos tyske bønder, naar de ikke kunde styre sine heste, har jeg læst noget,

som jeg tror jeg har forstaaet. Men jeg tviler paa, at der er mange automobilister, som har bekymret sig om at forstaa det.

Socialt seet, raser autoen i retningen bagover. Hos de udelukkede proletarer vækker den stille misundelse, hos de skadelidende landsfolk harme. Men hos de faa begunstigede nærer den overmod og ringeagt, de gamle instinkter hos priviligerede klasser.

Ganske modsat er cyklens korte, men alligevel socialt saa lærerige udviklingshistorie. Til at begynde med var der vel mange, som raste over cyklen, fordi den forandrede alle gader. De tider, da man i al mageligħed og distraktion trygt kunde skraa over gaden, var med et slag forbi. Før havde man omtrent kunnet nøie sig med at bruge ørene; nu maatte man langt mere end da ogsaa tage øinene til hjælp for at komme velbeholden frem.

Man skjældte over cyklerne, som fór saa farlig og lydløst afsted. Men naar de skræmte en med sine signaler, saa blev vreden endnu større. Ogsaa politiet var dem unaadigt.

Vinden slog om, saasnart bager- og slagtergutter begyndte at kjøre varer om pr. cykle; det gik hurtigere end før. Og da ogsaa postbud og politibetjente besteg staalhesten, blev den populær. De som før havde forbandet den, blev nu selv dens apostle.

Snart blev brugte cykler saa billige, at arbeidere kunde faa en maskine. Efter arbeidstid ser man dem ride i flokkevis fra fabrikbyen ud til landsbyerne.

Aldrig har der været en større velgjører end cyklen. Millioner af bymennesker, som neppe vidste hvad natur er, befolkede igjen veiene, drog jublende ud paa landet. Især for unge fabrikarbeidere, som før ikke havde stort andet end daarlige forlystelsessteder og smudsige kafeer, er cyklen blit til velsignelse. Nu skulde de ikke mere se misundelig paa ryttere og vogne; nu var det dem, som stolt suste de andre forbi.

Og med én gang fik de sans for den ægte, sande sport. Nye ideer om legemspleie forplantede sig fra cyklebanerne til hele folkeklassen. I Paris var omslaget saa vældigt, at stempelafgiften paa spillekort pludselig indbragte bare det halve mod før. Tobaks- og absinthforbruget gik paafaldende tilbage. Nu havde man faaet smag paa frisk luft

Men automobilen! Har den noget saadant at fremføre til sin fordel? Cyklen virkede forenende og forsonende, autoen har gravet en ny kløft mellem fattig og rig.

Det er ganske udelukket, at kraftvognen nogensinde kan blive et gode for alle. Talemaaden «fremtidens befordringsmiddel» er født af de trangeste byinteresser, for ikke at sige patricierinteresser. Landsmennesker, som ved hvad gjødning og hesteavl betyder paa en stor gaard, de ler ved den forestilling, at bønder nogensinde skulde fragte sit korn pr. automobil. Da maatte maskinerne først kunne frembringe de to ting, føl og møg. De stinker vel, men de gjøder ikke.

Ingen venter, at automobilisterne skal sætte fingeren paa næsen og spørge sig selv: Virker vi nu ogsaa socialt?

Der sidder en vandringsmand og hviler under kastanjetrærne udenfor et gammelt, hyggeligt vertshus. Saa kommer en automobil farende. Ved en dygtig manøvre sendes en sky af støv og smuds som extra peber og salt paa hans mad. Og selskabet suser videre med et aandfuldt smil over den vellykkede spøg. Har man seet nogle saadanne scener, da forstaar man, at der i samfærdselen

boltrer sig en ny overklasse. Og det i en tid, som forføier over saa mange midler til socialt modverge! Vil det i længden gaa godt at holde en saadan patricierinstitution oppe i vor publicistiske tidsalder af lidenskabelige klassekampe?

Velmenende folk mener, at det har ingen fare. Automobilen vil nok udvikle sig, ogsaa socialt. Gid de maa faa ret! Men denne overgang, som gik saa hurtig og iøinefaldende for sig ved cyklerne, ser vi endnu ikke det mindste tegn til ved automobilerne.

De kraftvogne, som i byerne kjører ølfade og andre varer om, gjælder ikke som beviser. De kjører langsomt. Deres ulykkes-statistik er endog gunstigere end de elektriske sporveies.

Vil man forstaa det usociale træk ved automobilismen, saa maa man se ud paa landeveien, hvor de hurtige kraftvogne paa et øieblik fylder halve kilometre med tæt støv. Man skal se paa landsbyerne, som ikke er fredelige som før, nu da automobilerne suser igjennem med livsfare for børnene, ikke at tale om hunde og høns.

Et svagt forsøg paa at nyttiggjøre kraftvognen socialt er igangsættelsen af faste automobilruter til befordring af passagerer og gods. Men disse vogne kjører saa langsomt, at en rigtig automobilist betakker sig for at bestige dem.

Der er jo ikke noget underligt i, at folk, som har raad til det, anskaffer sig en automobil. Men skal ikke bitterheden hos landbefolkningen vokse altfor sterkt, saa faar herremenneskene lære sig selvopdragelse. Der er sikkert mange blandt dem, som er sig sit ansvar bevidst, men ogsaa mange, der gjør sig en glæde netop af det, som virker anstødelig.

Den hygieniske side af automobilfart er man endnu ikke helt paa det rene med. Det lufttætte antræk, den ro man er tvunget til, synes ingenlunde sportsmæssig. Om der virkelig efter lang fart kan paavises en forøgelse af de røde blodlegemer, saaledes som man paastaar, det tør være tvilsomt. Nerverne skal beroliges og der skal indtræde sund søvn, siger man. I det hele er der da samme fordele som ved en lang vogn- eller slædetur, bare at lufttrykket mod huden er saa meget sterkere.

De dristige langfarter, som nu sidst gjennem Alaska og Sibirien tilbage til Paris, er naturligvis beundringsværdige ved den udholdenhed overfor strabadser, som de reisende har vist. Men om selve sporten bør glæde sig ved at have sat denne gren, som har været saa farlig for liv og lemmer, det er et aabent spørgsmaal. Tekniske forbedringer kan hjælpe farten af med enkelte ubehageligheder. Kjøreskoler kan ogsaa gjøre sin nytte.

Men jo flere forbedringer der kommer, des sikrere er det, at den klasse reisende ikke vil uddø, som «har en overdreven forestilling om værdien af sin tid».

Guld.

Efter *The Review of Reviews.*

I. Moderne alkymister.

Sir William Ramsay fortalte for en maaneds tid siden, at han for tiden holder paa med at lave guld af sølv ved hjælp af radium.

Han sagde til en interviewer: «Jeg har udsat sølv for radiumudstraaling, og der vil maaske fremkomme eiendommelige molekulære virkninger. Kanske faar jeg kobber, men det er ogsaa muligt, at sølvet forvandler sig direkte til guld. Det vil ikke være nogen lønnende maade at lave guld paa, men det vilde være en stor seier for videnskaben».

Det er godt for menneskeheden, at processen er saa dyr. For al handel og forretning i verden, nei, selve civilisationen og det menneskelige samfund er bygget paa en grundvold af guld. Alle staar vi paa den solide guldmur. Vor kultur er bygget paa den. Guldet regulerer alt, det er den almindelige, praktisk talt uforanderlige maalestok for værdier.

Men saa kommer der en ny og skrækindjagende mulighed: Hvis selve guldet mister sin værdi, hvad da? Naar selve maalestokken falder, hvad skal vi saa gjøre? Hvis for eksempel ved en eller anden ny opdagelse guld blev ligesaa billigt som sølv, og vi kunde kjøbe en sovereign for en shilling, hvad vilde saa hænde?

«Gudskelov,» raaber den nervøse læser, «der er ikke fare for noget saadant. Alle de store opdagelser af guldfelter i de sidste femti aar har ikke formindsket guldets værdi. Hvad Kalifornien og Australien og Johannesburg og Klondyke ikke kunde gjøre, det kan ingen nye guldmarker udrette.»

Det er grusomt at ødelægge en saa behagelig forestilling; men sandheden fremfor alt. Ganske vist er der ikke stor sandsynlighed for, at man skal opdage nye guldgruber. Men dermed er det ikke udelukket, at guldproduktionen kan forøges umaadelig. Og da kan selve værdinormen falde og alting revolutioneres.

Hvad der maa til, forat guldet skal falde, er ikke nye opdagelser af rige felter. Problemet er ikke at finde guldet, thi *det* er overalt, men at udgrunde mekaniske og kemiske hjælpemidler til at faa fat paa det og samle det.

Analyser viser, at guld er næsten ligesaa allestedsnærværende som alkohol i land og sjø. Der er guld i Londons gadestene. Der er uberegnelige mængder af guld i sjøvand. Men det er i saa smaa kvantiteter og blandet slig op med umaadelige masser af andre stoffe, at det hidtil har været umuligt at udskille og koncentrere det.

Problemet er saaledes ikke at opdage guld, men at udvinde det. Spørgsmaalet skal løses af kemikeren og maskinbyggeren, ikke af opdagelsesreisende eller geologer. Og kemikere og maskinbyggere er ogsaa gaaet til arbeidet med slig iver og energi, at de kan have løst opgaven, før nogen tænker.

Ved Hayling Island, nær de gamle saltverker, hvorfra der i St. Augustins dage kom et vel renommeret salt til markedet i Alexandria, der indretter man nu et verksted, en destillation

eller hvad man skal kalde det, til udvinding af guld i sjøvand.

Selskabet, som er gaaet i gang med de gamle alkymisters interesse, søger vel ikke de vises sten, der forvandler lavere metaller til guld. Men det søger den nøiagtige kemiske bestanddel, som skal faa guldet til at udfældes og synke til bunden i deres samlekummer.

I hver ton sjøvand siges der at være guld til en værdi af $2^1/_2$ pence. Eventyrerne nede ved Hayling forsikrer, at de har opdaget en metode til at udvinde guld saa billig og saa hurtig, at de for atten pence omkostninger faar guld nok til en sovereign.

Der er ikke tvil om, at der findes guld i havet. Millioner paa millioner tons sjøvand strømmer ved flodtid ind i viger, havne og elve. Kunde man udvinde det guld, som findes opløst i den britiske kanal, saa kunde man dermed betale hele verdens statsgjæld og endda have en god slump penge tilbage.

Der synes ikke at være tvil om, at mændene nede paa Hayling Island virkelig har udskilt guld af sjøvand. De forsikrer, at de har gjort det saa billig, at de alle er vordende billionærer. Kanske, kanske ikke.

Men hvis de har lykken med sig, saa er der ikke dødelige mænd, født af kvinder, som mere end dem fortjener at klynges høit op. Sammenlignet med de misdædere, som opdager kunsten at udvinde guld for atten pence pr. sovereign, er de mest desperate anarkister at regne for fredelige borgere.

For disse mænd arbeider paa en bombe, som — hvis de har heldet med sig — vil sprænge samfundets grundvolde.

II. Guldmudreren.

Men der er en anden meget mindre problematisk og meget alvorlig trudsel mod den nuværende guldværdi. Det er mudreren, som holder paa at revolutionere guldindustrien og som lover paa faa aar at fordoble verdensproduktionen af guld.

Det er en britisk koloni, New Zealand, som har æren af at have opfundet maskinen. De forenede stater har brugt den mest. Nu lover Canada at forbause menneskeheden ved at bruge denne maskine til at producere slige mængder af guld, at det overgaar alle drømme.

«Guldmudreren!» siger en læser. «Det er en gammel historie. Den har jo været brugt mange aar. Kom ikke med den!»

Dertil kan man svare, at mange opfindelser ved sin fødsel syntes at have et kort liv foran sig. De blev prøvet, de kom i bladene, og en vakker dag tænkte man ikke mere paa dem. Det gaar ofte slig, og undertiden kan det være meget underholdende i en gammel bog at støde paa en saadan tidlig-afdød opfindelse, som ikke kom til modenhed.

Vi tror, at motorvognen er en splinterny opfindelse. Men for syv og sytti aar siden behandlede en parlamentarisk komite spørgsmaalet om vogne med anden drivkraft end heste. Den fandt:

At vogne kan drives ved damp paa almindelige veie med en middelhastighed af ti (eng.) mil pr. time. At de med denne fart har befordret mere end fjorten passagerer.

At deres vegt, inklusive maskine, brændsel, vand og betjening, kan være under tre tons.

At de med lethed og sikkerhed kan gaa opad og nedad bakker med betragtelig helding.

At de er fuldstændig sikre for passagererne.

At de ikke er (eller ikke behøver at være, hvis de er hensigtsmæssig konstrueret) generende for almenheden.

At de vil blive en hurtigere og billigere befordring end vogne trukket af heste.

«Ligeledes er de enige om, at slidet af veiene ikke vil være saa stort som ved almindelige befordringsmidler.

«I henhold hertil havde mr. Walter Hancock en dampvogn i fart mellem Whitechapel og Stratford. Mr. Gurney kjørte en anden af sin opfindelse mellem Cheltenham og Gloucester o. s. v.

«Mandag 22de april 1833 løb den første dampomnibus fra Bank til Paddington. Hancock's vogne løb fra ti til femten mil i timen, og Gurney's løb 396 reiser paa ni mil gjennemsnitlig i 55 minuter, med et brændselsforbrug af bare £ 78 paa 3 644 mil — —. Skjønt saa mange lokomotivvogne blev opfundet, siger forfatteren, og reisen forløb hurtig og sikkert, saa er der nu i 1850 ikke en vogn længer i fart».

Tag et andet exempel. For femti aar siden opfandt George Francis Train, en velbegavet irsk-amerikaner, sporveien som et middel til at lette bytrafiken. Han ikke bare opfandt den. Han bragte opfindelsen over til England og fik lægge nogle mil sporvei i byen Darlington. Tanken slog ikke an. Vore fædre haante den som en utopi. Trains sporvei blev revet op igjen. Men paa mindre end femogtyve aar blev dog sporveien indført overalt som en kulturnødvendighed.

Som det gik med motorvogne og sporveie, synes det ogsaa at skulle gaa med guld-mudreren. Den er blit opfundet, den viste sig at være en sukces. Men alligevel har folk endnu ikke opfattet den kjendsgjerning, at guld-mudreren for øieblikket er den sikreste og mest indbringende penge-anbringelse paa hele den vide jord. Naar folk vaagner, vil de undre sig over sin blindhed, og der vil blive en «boom», en febrilsk spekulation i guldmudrere, saaledes som England og Amerika ikke paa lang tid har seet magen til.

Hemmeligheden ved guldmudreren er meget enkel. I alle guldførende egne er dalene fulde af alluvia, opsvømmet land, som indeholder guld.

Guld er der overalt, men det existerer i saa forsvindende smaa mængder, at det bare kan findes paa saadanne steder, hvor naturens store tause, uophørlig arbeidende kræfter har udskilt det og lagret det op.

Hvad guldgraverne gjør i det smaa med sit vaskekar, det gjør naturen uden ophør overalt. Med regn og storm og sne og frost vasker den bort fjeldene. Paa fem tusind aar, regner man, formindsker den høiderne en fod. Alt som saaledes forvitrer, føres ned i de naturlige vaskekar, som dannes af fjeldelvenes leier. Hvad der er opløseligt, blir opløst. Det som er uopløseligt, men ikke af stor vegt, føres ned med elvene og ud i indsjøerne. Men de yrsmaa gran af guldstøv, som ikke kan opløses, og som er tyngre end alt det andet, synker ned til bunden og samles der i aartusinder efter aartusinder.

Menneskene har hidtil været nogen klodrianer til at faa fat i dette guld. De fór i en fart gjennem de rigeste felter, tog hvad der kunde tages, og forsvandt.

Dette var før mudrerens dage. Fordi man ikke kjendte denne maskine, er mere end halvparten af guldet blit liggende igjen. Nu ser man, at man kan faa mere ud af slagghaugene, end de oprindelige guldgravere af det friske guldfelt.

Hvad mudreren gjør, er at udskille hurtig, let og sikkert 99 pct. af guldet i de alluviale afleiringer. Og den gjør det billig. En guldmudrer kan udskille alt guld i alluvial jord for mindre end en shilling pr. ton.

Mange guldførende egne, hvor arbeide uden mudreren ikke lønner sig, indeholder guld for to, tre, ligetil fire shillings i hver ton.

Dette uendelig store guldforraad er

det, som mudreren skal bringe for dagen. For tre aar siden producerede fem hundrede mudrere over syv millioner pund sterling fra alluvial jord, som før opfindelsen af mudreren ikke var værd at arbeide i. Og dette er bare begyndelsen. Endnu kan fem tusinde mudrere sættes i arbeide i forladte guldgruber rundt om i verden.

III. Guldmudreren i arbeide.

Guldskibe har man kaldt disse mudrere; men de ligner ikke noget andet skib i verden. Et skib har hidtil været en ting, som man seilede med paa vandet, og som bare nærmede sig land for at losse lasten.

Men disse skibe hører til paa landet! De æder land. De trænger ikke dybt vand under kjølen. For at sætte dem i virksomhed behøver man bare at grave ud en dam, saa de kan flyde. Bare dammen er saa lang som kjølen, er det tilstrækkeligt for skibet til at begynde sin opdagelses- og ødelæggelsesreise.

Mudreren ligner mere en larve end et skib. Den er ligesaa graadig som kaalormen, der æder sig vei gjennem bladene.

Fra dette merkelige skib stikker frem en slags trappe, og over den løber en endeløs kjæde af spand, saa sterke og tunge, at de kan skjære og grave gjennem grus og lere helt ned til grundfjeldet.

De er ikke ulig slige spand, som bruges ved opmudring af elve. Men de har en massiv styrke, med skarpe staalkanter, saa de kan gjøre kort proces med alt det almindelige stof, som findes i en alluvial dal.

Disse spand skjærer sig langsomt, uophørlig, uimodstaaelig vei i grunden. Den kjæde, som fører spandene, kan bære en vegt af 500 tons, og den drives af en dampmaskine paa 40—80 hestekræfter.

Hvert spand graver op fem kubikfod jord. Stadig klatrer der en del tons grus og sand opad stigen og falder med en fart af tretten spand i minuttet ned i et roterende cylindrisk net. Ind i dette net pumpes 5 000 galloner vand i minuttet. Nettet, som gjør 12 000 omdreininger i timen, skiller grus og sten fra jorden. Stenene drives videre og ud, medens jorden og sandet underkastes samme processer som bruges i almindelige guldgruber. Det vil sige, det fine grus og sand, som er gaaet gjennem hullerne i nettet, blir jevnt fordelt over plader, hvor guldet opfanges ved hjælp af kokusmatter og kviksølv. Kokusdækket fanger endog det meste af guldpartiklerne, før de kommer til riflerne, som indeholder kviksølv og amalgamplader.

Ved hjælp af alle de sindrige indretninger, som er opfundet for at faa tag i det mest elskede af alle metaller, blir 99 procent, siges der, udskilt af alt det guld og platina, som findes i den opgravede jord.

Jorden, som guldet nu er skilt fra, synker tilbunds i den dam, hvor skibet ligger. Men stenene, som undertiden er saa store som øltønder, føres paa et endeløst belte, der løber paa ruller, og falder ned agter for skibet.

Et guldskib i virksomhed æder alt, som kommer under dets rækkevidde, og hvad det ikke kan fordøie, kaster det ud den anden vei som en stadig voksende stenhaug.

Det usædvanlige ved et guldskib er altsaa, at naar det først er kommet i en dam, hvor det kan flyde, saa reiser det hele dalen igjennem. Det fører dammen med sig, ved at det fylder den igjen paa den ene kant ligesaa hurtig, som det æder sig frem paa den anden.

I Californien er sporene efter guldskibet altfor tydelige. Det slaar sig ned i hjertet af de rigeste og frugtbareste egne paa jorden, og naar

det forlader dem, er der stenet ørken, hvor nu intet vil gro til tidernes ende.

Det er et forfærdeligt symbol paa den ødelæggende guldtørst.

Guldmudreren lægger den frugtbare jord paa bunden af sin bevægelige sjø, og dynger op paa den alle sten, som slynges ud fra cylinderen.

Eftersom mudreren æder sig frem gjennem frugthaver og akrer, efterlader den sig en stenur; hver eneste jordsmule ligger dybt begravet under uren.

Paa den maade blir tusinder acres land, før blomstrende og rigt dyrket, saa øde som Sahara.

Dette er en forbrydelse, og det er ganske unødvendigt. Det vilde ikke koste saa meget, lad os sige £ 50 pr. acre — af land kjøbt for £ 200 pr. acre — for at pumpe mudderen og jorden op under guldmudreren og brede det jevnt over stenlaget.

Men guldmudreren tænker ikke paa den dag imorgen. Det er guld, den vil have, og forresten er den ligeglad.

Det er at haabe, at man — før antallet af mudrere er vokset til nogle tusind — ad lovens vei hindrer dem i at begrave jorden under en stenørken.

Mange steder, f. eks. i det nordlige Canada, hvor ingenting gror, der kan guldmudreren fare frem, som den vil. Men det vil være en forbrydelse at lade guldjægeren faa ødelægge frugtbarheden af store landstrækninger i Californien. Hans udbytte er saa stort, at han nok kan afse en del af det til at raade bod paa sit ødelæggelsesverk. Det er bare et spørgsmaal om dollars og cents. Det kan gjøres med en enkel mekanisme, medens mudreren er i arbeide. Bagefter er en opstandelse af den begravne jord umulig.

Hvorfor Kjød er saa dyrt.

I «Chamber's Journal» staar der en interessant liden artikel om aarsagen til den nuværende høie kjødpris. Aarsagerne er mange og temmelig indviklede. Men den kjendsgjerning blir tilbage, at for tiden er kjødet dyrt i næsten alle lande — dyrere end nogensinde før.

Det forøgede kjødforbrug i mange lande — f. eks. Frankrige, Tyskland og Storbritannien — er vistnok hovedaarsagen til kjødets kostbarhed. Saa var der for nogle aar siden en langvarig tørke i Australien, og en meget stor del — i Queensland to tredjedele — af kvæget bukkede under. Og i De forenede Stater har der været knapt om korn, saa man ikke har kunnet fede kvæget ordentlig. Dette har gjort meget til at forhøie priserne.

I England indføres nu dobbelt saa meget fremmed kjød som for tyve aar siden, og folk i det hele spiser mindre brød og mere kjød end før — trods vegetarianernes propaganda.

Selv de asiatiske folk begynder at spise kjød meget mere end tidligere. Man paastaar, at japanerne har gjort ende paa beri-beri ved at bruge kjød i madrationerne ombord.

Det er altsaa ikke vanskeligt at forstaa, hvorfor kjød er dyrt.

Af Dansens Historie.

Ballet og Bal.

Blandt menneskenes børn er dansen gammel; — den hørte oprindelig med til den religiøse kultus; man dansede, naar man feirede fest for sine guder. Saa er jo forresten endnu mangesteds tilfældet blandt folkestammer, hos hvem de foreteelser, vi sammenfatter under begrebet civilisation, ikke er naaet frem. Et eksempel paa denne dansens gamle betydning har vi bl. a. i jødernes bekjendte dans om guldkalven i ørkenen.

Saaledes ogsaa hos grækerne. Ved deres gudefester opførtes en langsom, høitidelig dans, der ledsagedes af korsang til akkompagnement af datidens instrumenter som fløite og cymbel. Terpsichore var i det hele taget i sine tidligere dage en overordentlig alvorlig muse. Ved poesiens udvikling indgik dansen som et led af den mimiske kunst og dannede med den det oprindelige grundlag for den dramatiske kunst, der blomstrede under de store tragiske forfattere.

Fra Grækenland kom saa dansen til romerne. Her fik den efterhaanden en anden karakter, — den anvendtes ikke længere udelukkende som led i noget andet. Nu dansedes der for dansens skyld. Under de straalende fester optraadte danserinder og forlystede gjæsterne ved sine smidige bøininger og skjønne former. Og som i Rom, saaledes overalt i det romerske rige. Herodias begeistrede som bekjendt sin fader, den af romerne indsatte fyrste over Judæa, ved sin dans, saa han til belønning lod hende vælge, hvad hendes hjerte begjærede.

Ogsaa pantomimiske danse var meget yndet. De romerske forfattere fortæller om dansekunstnere, der gav hele forestillinger tilbedste. Kunstneren foredrog da gjerne en sang — helst af mythologisk indhold — og fremstillede selv de i digtet optrædende personer, idet han stadig skiftede maske og dragt. Der kunde ogsaa være flere personer, der deltog i forestillingen, baade kvinder og mænd.

Dansekunsten hørte ikke bare de private huse til. Ogsaa offentlig optraadte dansere og danserinder til forlystelse for menigmand, og dansen ledsagedes da gjerne af sang og instrumenters lyd. Her ligger spiren til det italienske folketeater, som det i tidernes løb udviklede sig med sine konstante personer, Cassander og Pierrot, Columbine og Arlekino. — Man kan endnu træffe paa komedianter af denne type i Italien, paa landsbygden eller i smaaflekker, ligesom det samme gaar igjen i de ambulerende marionetteatre, der i gaardsrum, ja gjerne midt i en landsbys hovedgade vækker smaa, svarte italienerbørns jubel.

Vor tids ballet stammer fra renaissancens dage, da studiet af den gammelromerske tidsalder gjenoplivedes. Men renaissancens ballet blev dog noget helt nyt; foruden pantomime og dans omfattede den baade sang og tale, — alt i et utroligt virvar uden større sammenhæng. Balletten opfandtes i Italien (ital. ballare ɔ: at danse) og indførtes i

Frankrige af Catharina af Medici. Den var høilig yndet af Ludvig XIII og Ludvig XIV, og selvfølgelig varede det heller ikke længe, før den fandt vei til Norden. Christian IV lod den første ballet arrangere i anledning af en større festlighed ved hoffet; derefter hørte den med ved enhver større hoffest, indtil den passende blev overført til hofteatrets regelmæssige forestillinger. Siden oprettelsen af den danske skueplads (ca. 1750) har balletten været et — overmaade dyrt — appendiks til denne. Skuespil, opera og ballet skulde være tre ligeberettigede kunstarter.

Det var imidlertid forlængst gaaet op for folk, at dans var ikke bare til at se paa, — hvorfor skulde man ikke danse selv? Meget langt tilbage i tiden finder man i de forskjellige lande spor til folkedanse, — forskjellige efter folkekarakteren og andre momenter, der kan have spillet ind. I byerne og blandt de høiere stænder, hvor det kosmopolitiske moment nødvendigvis gjør sig mere gjældende, udviklede der sig en fællestype for dansen. Og her var det særlig italienere og franskmænd, der var toneangivende. — Oprindelig var dansen høitidelig. Man bevægede sig i sirlige skridt og langsom takt, men efterhaanden blev bevægelserne livligere og tempoet hurtigere. Særlig i renaissancetiden — med dens friere syn og trang til glæde — fik dansen mere fart. Hidtil havde man danset, hvad man kan kalde kontra-danse, hvorunder parrene med dybe komplimenter bevægede sig mod hverandre og omkring hverandre i forskjellige grupperinger. I det 16de aarhundrede indførtes saa runddansen, hvor man danser to og to. Den kom fra Polen, var nærmest, hvad vi kalder mazurka, og bredte sig hurtig over Vesteuropa. Den gav dansen et nyt præg af liv.

Ogsaa i vort land — som i Norden forøvrigt — var der fra gammel tid en sammenhæng mellem korsang og dans. Ved festlige sammenkomster sang man de gamle kjæmpeviser, og hyppig tjente denne musik som ledsagelse til en slags — polonæse- eller kjædelignende — dans; denne indeholdt forskjellige ture, der kunde være livlige nok, naar blodet blev hedt. Paa landsbygden var halling og springer fra gammel tid en yndet fornøielse. Paa sit erobringstog naaede runddansen ogsaa Norden og blev snart almindelig ved bryllupper og større festligheder, hvor ungdom var sammen. Man kunde danse den langsomt og adstadig; men eftersom stemningen under festen steg, blev dansen gjerne livligere.

Man finder derfor — baade hos os og andetsteds — straffebestemmelser for altfor voldsom dans. Og dette kunde vel trænges. Dansen tog gjerne sin begyndelse efter festmaaltidet, og da der som bekjendt i de dage blev drukket tæt ved slige leiligheder, var man just ikke oplagt til adstadighed. Vi har da ogsaa fra slutningen af det 16de aarhundrede flere eksempler paa, at kvinder faktisk blev danset ihjel. Den begivenhed, der har givet Drachmann stof til hans melodrama «Dansen paa Koldinghus», er saaledes historisk. Det var derfor vel beføiet, naar «Alle kristelige og dyderige Jomfruers Æreskrans» opfordrer jomfuerne til at gjøre «en kort og tugtig dans.» Det er et — til overdrivelse udartet — udslag af renaissancetidens nyvakte livsglæde, vi her møder.

Dansen er siden hine dage vedblevet at være ungdommens forlystelse, og baller at være den gjængse form for selskabelighed, hvor de unge er med.

*

Medens de forskjellige landes nationaldanse hører landbefolkningen

til og i vore dage trods al kunstig hjælp vistnok desværre stadig bliver sjeldnere, har den selskabelighed, der hører hjemme i og udgaar fra byerne, et nogenlunde fælles præg overalt. Saaledes er de danse, der almindeligvis bruges — om end vekslende efter tidens mode — saa nogenlunde de samme i de forskjellige lande. I vore bedsteforældres tid dansede man feier og den spanske fandango, bøhmerdans og engelskdans, nutildags er valsen hoveddansen. Vals skal være af østerrigsk herkomst, og det er jo ogsaa den dag idag wienerne, til hvis indsmigrende toner de unge damer helst lader sig vugge i valsens takt. Polka er ingen gammel dans, den skriver sig fra trediveaarene i forrige aarhundrede og skal være af bøhmisk oprindelse. Menuetten er fransk og skriver sig fra Ludvig XIV's tid; françaisen — quadrillen — ligeledes fransk, er derimod yngre. Sin glanstid havde den sidstnævnte dans i Paris omkring midten af forrige aarhundrede. Den hørte hjemme i Tuileriernes bonede sale, og den gav — med lidt forandret tempo — Bal Mabile's dansende anledning til de mest vellykkede cancanpas. Stundom dukker en ny dans op og forsvinder igjen, — nu om dagen har man den fra Amerika importerede cake-walk, der jo forøvrig begynder at faa ord for at være «uartig».

Terpsichore har visselig indimellem sine bekymrede stunder.

*

Dansen er ikke de voksnes privilegium. Tvertom. Børnene er ikke blevet gamle paa skolen, før de ogsaa maa gaa paa danseskole. Og her lærer de at neje og bukke, og efter at have overvundet «positionerne» lærer de at gjøre françaisens sirlige trin og at svinge sig rundt i valse- og polkatakt. Og befindes end fornøielsen her paa grund af det uundgaaelige skolemesteri lidt blandet, faar de unge, naar de er indviet i kunsten, møien rigelig lønnet ved barneballerne. Den begyndende kurtise og det dæmrende koketteri gjør dansen dobbelt morsom.

Forøvrig er ogsaa disse børnenes fester under udviklingens lov. Endnu for nogle decennier siden saa man gjerne de unge kavallerer i klump i salens ene ende, medens de smaa skjønheder i sine brusende kjoler var placeret i den anden. Først efterat de erklærede fifkavallerer havde gjort begyndelsen og sikret sig damer til françaiser og cotillon, fulgte resten efter. I runddansene «tog man op», d. v. s. man engagerede en dame, dansede rundt og førte hende atter tilbage til kvindesiden, medens man selv gjemte sig i klumpen igjen.

Nutildags bevæger de unge herrer sig med en ganske anden lethed, og de unge pars konversation er overmaade livlig. Vor tids sportsliv har jo ogsaa bevirket, at de unge træffer hinanden hyppigere udenfor balsalen og derfor kjender hinanden bedre. I det hele taget opfører de sig mere «voksent» end før, — hvad der jo selvfølgelig er deres ideal.

Ogsaa til traktementet er fordringerne i tidens løb steget. De dage er længst forbi, da ungdommen nøiede sig med smørbrød og kirsebærsuppe og derefter kager og crème med bisp og limonade til. Nu kræves gjerne flere retter og vin til soupéren, ja et glas af den skummende gule drue til desserten er ingen sjeldenhed for vor tids barnebal-gjester.

Baller for overgangsalderens ungdom, — som føler sig for stor til at være barn og dog ikke er voksen, — kunde muligens undværes, uden at større skade derved skede. Men det rigtige barnebal er til fryd for de unge deltagere, og til glæde for de ældre, der er tilskuere, — ja vi faar haabe for Terpsichore med. *A.*

Om Sjælens Udødelighed.

I «Hibbert Journal» for mai dette aar har den fremragende videnskabsmand Sir Oliver Lodge en afhandling om dette emne, som kan være værd at gjengive for norske læsere.

Afhandlingen falder i to afsnit. Her skal gjengives det væsentlige af første. Det indeholder almindelige betragtninger over sandsynligheden for et udødeligt princip hos mennesket og grunden, der taler for dette.

Sir Oliver Lodge begynder med at nævne en bog af en dr. M. Taggart i «Some dogmas of Religion». I denne udtales, at det er absurd at fremsætte et saadant spørgsmaal som: «Har mennesket sjæl». Eiendomsbegrebet udtrykker jo, at mennesket selv *er* dets legeme, og at det eier noget, som ikke er det selv, og som ved døden forsvinder. Men det forholder sig jo omvendt, og man bør heller sige, at mennesket *har* et legeme.

Professor Lodge kan ikke rigtig være enig i dette. Hans opfatning gaar ud paa, at mennesket er en forening af sjæl og legeme. Derfor vil han ikke ha spørsmaalet formet saaledes: «Er mennesket udødeligt?», men finder følgende form klarere: «Er sjælen udødelig?»

Vi giver her ordet til sir Oliver Lodge:

«Ved sjælen maa vi altsaa forstaa den del af mennesket, som løses fra legemet ved døden, den del, som er det karakteristiske for et levende menneske. Det kan indvendes, at det er mer en iboende egenskab end en del, og at man maa kalde dette for vitalitet. Man kan ogsaa sige, at den tilsyneladende forsvundne «vitalitet» er et intet, et produkt af fantasien, og at tale om den som endnu eksisterende er som at tale om den bevægende kraft ved et knust ur.

Den forsvundne del med sine attributer kan vise sig at være mer væsentlig og karakteristisk for menneskets virkelige natur og tilværelse end det materielle instrument eller organ, som er bleven kasseret. Den første kan vise sig at have en mer permanent og derfor mer virkelig tilværelse end det temporære vehikel, der tjente som udtryk for disse attributer og egenskaber i løbet af det korte jordeliv; de er muligens mere sædet for personligheden; — men dette er det netop, som maa bli gjenstand for undersøgelse, og det maa ikke postuleres à priori.

For tydeligheds skyld vil jeg nu skjelne mellem udtrykket «vitalitet» og udtrykket «liv», og benytte det første til at betegne en forbindelse eller et forhold mellem legemet og «det andet», og det sidste til at betegne den ukjendte faktor, som ved vekselvirkning med de materielle partikler er aarsagen til dens vitalitet.

Den første simple og vigtige sandhed, som vi maa holde fast paa, er den klare, men ofte oversete, ja endog benegtede kjendsgjerning, at der er intet udødeligt ved det materielle instrument for vore sanser, undtagen selve de atomer, hvoraf det er sammensat.

Den anskuelse, at disse samme atomer i en fjern fremtid vil blive indsamlet og forenet paany med den bortflygtede og immaterielle del for endnu en gang at gjøre mennesket

komplet, som det var, da det engang boede paa jorden, denne anskuelse er absurd.

Den sunde fornuft faar her lære af naturhistorien. Vort nuværende legeme er fuldstændig sammensat af jordiske partikler. Det bestaar af materielle atomer, der opsamles gjennem føden og luften, og ordnes til en kompliceret og karakteristisk form. De oprindelige atomer forbinder sig først til sammensatte grupper, der kaldes protoplasmer, som har en uensartet sammensætning, og hvis kemiske konstitution endnu er ukjendt, men som har den karakteristiske egenskab, at de altid er i en tilstand af bevægelse. Protoplasmaen er ikke fast, stillestaaende, eller lokaliseret, men løser sig stadig op i enklere bestanddele, mens den paa den anden side stadig fornyer sig eller bygger sig op. Saalænge assimilationen har overtaget, har vi ungdoms- og vekstperioden. Men saasnart ligevegten forrykkes til gunst for opløsningen, har vi alderdommen og henvisningen. Dette vedvarer indtil et vist eller rettere uvist tidspunkt, da de opløsende kræfter vinder en endelig seir, og assimilationen helt og undertiden pludselig ophører. Straks derpaa begynder levningerne af protoplasmaen der er forblevet i legemet langsomt at dele sig i enklere og enklere forbindelser, tilslut i uorganiske bestanddele for saa paa denne maade at gjengives til moder jord.

Hvad kan man da mene med legemets opstandelse? Nuvel, hvad der end er tilfældet med andre religionsformer, saa er det klart, at kristendommen baade ved sine læresætninger og sine ceremonier med rette lægger vegt paa tilværelsens materielle side. For den er grundet paa inkarnationens idé. Og dens tro paa en eller anden slags legemlig opstandelse hviler paa den tanke, at enhver virkelig personlig tilværelse maa ha et dobbelt udslag — ikke bare aandeligt, ikke bare legemligt, men begge dele. Denne tanke, men i en finere form, er fælles for mange filosofiske systemer, og er aldeles ikke uforenelig med videnskaben.

Kristendommen forestiller sig derfor ikke bare en overlevende, ulegemlig aand, et hjemløst, melankolsk spøgelse, men giver den en varm, hyggelig beklædning af noget, man har lov til at kalde «legeme». Det vil sige, den forestiller sig et oversanseligt legeme, en slags manifestation, skikket til at møde en fremtidig tilværelses behov.

Vi viser os for vore medmennesker klædt i visse stoffe, dannet paa kunstig maade af animalske og vegetabilske materialer. De bliver arrangeret af vor underbevidste aktivitet og de vitale processer, saa de faar netop den form, de skal have. Akkurat som vore klæder slides og trænger lapning og stopning, saaledes slides ogsaa vore legemer. Delene er i ustanselig bevægelse, idet hver af dem giver plads for andre og stadig blir udbrugt og fornyet. Det legeme, som tilslut dør, repræsenterer ikke mere individet end de andre legemer, som efter hinanden er blit udbrugt. Individet, om der er noget, maa ligge dybere end noget af disse særegne legemer.

Jo mere aabent og tydeligt man kan gribe sandheden om legemet, nemlig at dette er en forbigaaende, altid vekslende episode i materiens historie, des bedre forstaar vi livets og tilværelsens problemer.

Legemet er sjælens instrument eller organ, og er i sin specielle form og sammensætning tidbegrænset — i bedste fald, varer det kun omtrent 1000 maaneder — et rent øieblik i planetens historie.

Hvad er det da, som holder dette flygtige og uvarige, om end vidunderlig byggede legeme konstant gjennem

alle vekslinger af omgivelser, klima, selve den materielle konstitution?

Vi maa nemlig huske paa, at vi her ikke blot har med det menneskelige legeme at gjøre, men ogsaa med dyrene og planterne. Alt, hvad der her er sagt om den temporære karakter af menneskets legeme, gjælder om én uendelighed af organismer.

Hvad er det, som gjør, at de samme partikler først findes i et græsstraa, derpaa i et dyrelegeme, derpaa i et menneskes legeme, derpaa i de orme, som fortærer det døde legeme, saa kanske i en fugl, derpaa endnu en gang i vegetabilier, kanske et træ? Hvad er det, som kombinerer og ordner partiklerne, saa de faar forskjellig form efter de organismer, som absorberer dem?

Hvad er det som styrer denne proces, som bevarer formen konstant, skjønt partiklerne er saa høist forskjelligartede?

Vi kalder det liv, vi kalder det sjæl, vi anvender forskjellige navne, og vi ved ikke, hvad det er. Men sund sans protesterer mod, at det kan kaldes «ingenting».

Lad os forsøge at definere, hvad vi mener med «sjæl», skjønt dette i vor uvidenhed slet ikke er let. Udtrykket er i virkeligheden saa tvetydigt, at mange kan mene, at det er bedre rent at undgaa det; men det er det bedste, vi har til vor raadighed.

Den følgende definition kan tilstrækkelig belyse, hvad jeg her vil ha frem: — Sjælen er det kontrollerende og ledende princip, som er ansvarlig for legemets hele virksomhed, det er kun indskrænket ved fysiske forhold og arvelighed. I dets høiere udvikling indbefatter det ogsaa følelse, forstand og vilje.

Legemet er dette princips instrument eller organ, som sætter det istand til at modtage og føre videre fysiske indtryk og at paavirke og paavirkes af materie og energi.

Naar legemet er ødelagt, forsvinder derfor sjælen for den fysiske iagttagelse. Naar legemet er i ulage, forstyrres funktionen, og sjælens fysiske reaktion blir svag og utilfredsstillende. Deraf den almindelige misforstaaelse, at sjælen hos et sygt menneske, en krøbling eller en, der har faat slag, er blit ødelagt eller beskadiget, medens det blot er instrumentet, hvorigjennem sjælen gir sig udtryk. De onder, som virkelig angriber og beskadiger sjælen, hører til en helt anden kategori.

Man kan gjerne sige, at forsaavidt sjælen er ansvarlig for legemets form, synes sjælen identisk med livsprincipet, og at alle levende ting maa besidde en slags rudimentær sjæl.

Jeg for min part kan ikke forstaa, at man kan drage nogen skarp og fast grænse mellem de forskjellige livsformer. Alle er de belivet af noget, som ikke hører til fysikens eller kemiens rige. *Liv* er ikke materie, heller ikke energi; det er et ledende, handlende princip.

Sjælen staar i forhold til organismen paa samme maade som «Logos» i forhold til universet; det er *det*, uden hvilket organismen ikke kan eksistere — det som giver liv til, bygger og styrer det hele.

I de høiere organismer har desuden sjælen tydeligvis høie muligheder. Sjælen synes at udgjøre bindeleddet mellem aand og materie.

Lad os nu se paa, hvad der menes med udødelighed. Findes der noget, der ikke er gjenstand for død og tilintetgjørelse? Kan vi forkynde udødelighed om noget? Alt er forandring undergivet, men er alle ting dødens bytte? Uden forandring var der ingen virksomhed, og universet vilde stagnere. Men døden skulde ikke synes nødvendig for dets frem-

skridt. Hvis da ikke døden ogsaa blot er en art forandring.

Men er det ikke netop det, den er? Lad os betragte nogle eksempler: — Naar et stykke kul brænder op og tilsyneladende fortæres, blir partiklerne ikke til intet; de forflygtiges i atmosfæren som gaser, og den længe fængslede solenergi løses fra sin potentielle form og viser sig paany som lys og varme. Kullets forbrænding er som en slags opstandelse; og dog er det ogsaa en slags død, og for det overfladiske blik er intet tilbage uden aske.

Betragt dernæst ødelæggelsen af et dyr eller af et træ. Partiklerne er lige mange som før; det er bare ordningen af dem, som forandres: Stoffet er bevaret, men har faaet en anden form. Hvad er det, som er borte? Det, der er borte, er livet — det liv, som man anede hos dyret og træet, det liv, som har bygget dem ved hjælp af luft og solskin. Men har det aldeles tabt sin tilværelse? Eksisterer det ikke mere?

Dersom dette liv virkelig fødtes ganske nyt, blev skabt af ingenting, ved et dyrs eller et træs fødsel, da kunde vi ha ret til at antage, at det ved døden var vendt tilbage til det intet, hvoraf det kom.

Men hvorfor «intet»? Hvad ved vi om «intet»? Er det en fornuftig og forstandig idé? Vi kan tænke os mange eksempler paa forandring, paa at noget kompliceret og høiere udvikler sig af den enkleste spire; men en spire eller frø maa der altid være, ellers kan der ikke opstaa noget. *Intet* kan komme af *intet*. *Noget* maa altid ha sin oprindelse i *noget*.

Et radiumatom er et element, der indeholder i sig spiren til sin egen tilintetgjørelse. Det udstraaler dele af sig selv, og tilslut synes det at være ligesom dødt og ophører at være radium. Nogle mener, at det er blevet til bly, medens de udstødte partikler er blevet til helium eller til «neon», undertiden «argon». Det være som det vil. Vi kan ikke stanse der, vi er nødt til at gaa videre og spørge om, hvad der var oprindelsen til selve radiumet. Dersom det tilintetgjøres i løbet af en række aar, hvorfor eksisterer det alligevel stadig endnu? Hvordan er det opstaaet? Skabes det af intet, eller har det en afstamning? Og hvilken er saa denne?

Aldrig vil en videnskabsmand ét øieblik antage, at noget kan bli til, uden at det har eksisteret før i en eller anden form. Alt, hvad vi iagttager, kan forklares ved forandringer i agregattilstande, i tiltrækning og frastødning. Disse agregattilstande kan forfølges historisk, ligesom fastlande og øer, sole, planeter og stjerner. Vi kan udforske eller prøve at udforske, hvordan de fremkom, og hvad de vil bli i fremtiden; men aldrig kommer vi til den slutning, at de løber ud i intet, heller ikke, at de udsprang af intet.

Vi forsøger vistnok i religionen at spore tingene endnu længer tilbage og siger, at alt har sit ophav i Gud; men *der* maa nødvendigvis kjæden afbrydes, de led, der forbinder oprindelse og følgerække. Men at tage sin tilflugt til en saadan teori, er jo bare at indrømme utilstrækkeligheden af den menneskelige intelligens. Alt har vistnok sit ophav i Gud, men denne forklaring løser ikke vanskeligheden her, for alt er i Gud nu, og alt vil opholdes af Gud i al evighed. Det gaar ikke an at anvende denne idé kun for at forklare fortiden, udtrykket er lige anvendeligt paa nutid og fremtid.

Denne forklaring er altsaa, skjønt vistnok sand, dog kun en form for den idé, at det, som var i begyndelsen, er nu og vil altid vedblive at være, en verden uden ende. Det er en religiøs maade at udtrykke

tanken paa, ikke en læresætning, som kan berige videnskaben. Vi er maaske ikke istand til at forstaa naturen, vi kan visselig ikke forstaa Gud. Dersom vi siger, at naturen er et udtryk for guddommen, da taler vi sandhed. Erkjendelsen af, at naturen er et udtryk for guddommen, er at tillægge hver ting uendeligt liv, og at sige, at hvad vi kalder død ikke er tilintetgjørelse, men kun forandring. Fødsel er forandring. Død er forandring. Kanske en glædelig, kanske en sørgelig. Det afhænger alt af omstændighederne og det særegne tilfælde og af det synspunkt, hvorfra det betragtes. Men iethvertfald en uundgaaelig forandring.

Jeg vil her sammenfatte resultatet af bevisførelsen i den sætning, at intet gaar tilgrunde. Det forandrer kun sin form.

En sky danner sig paa himmelen. men snart er himmelen blaa igjen; skyen har spredt sig. Der danner sig dug paa et blad, om en liden stund er den borte — akkurat som skyen, tilsyneladende blit til intet. Men vi ved bedre. Baade skyen og duggen var til før, bare usynlig, og de forvandler sig igjen til en usynlig form. Men imidlertid er dugdraaben der, glitrende i solen, og yder sin skjærv til al skabningens skjønhed. Naar den forsvinder, lever den videre som vanddamp, og siden vil den paany fortætte sig til en dugdraabe, eller en sky. Den eier altsaa udødelighed.

Hvad skal vi da sige om livet? Kan *det* være et «intet», som har opbygget partikler af kulstof, vandstof og surstof til en ek, en ørn, et menneske? Nei! saa er det ikke. Heller ikke kan man sige det om intelligensen, bevidstheden og viljen, eller erindringen og kjærligheden, alle disse sjælsvirksomheder, som er saa nøie forbundet med det materielle og jordiske. De er ikke *ingenting*, heller ikke skal de nogen gang blive til *ingenting*. De fødtes ikke med vort legeme. De er ligesaa evige som gudommen selv, og vil fortsætte sit liv evig.

Hør Carlyles veltalende udbrud: «Hvad er da mennesket!

Det lever en stakket stund og knuses som en møl. Dog i et sandt menneskes sjæl er der allerede noget, der ikke tilhører tiden og døden, noget som seirer over tiden, og som *er* og vil vedblive at være, naar tid ikke er mere.»

Det nye Tyrki.

Efter *Ahmed Riza* i «März».

Ahmed Riza gjælder for den egentlige sjæl i den ungtyrkiske bevægelse i udlandet. Han udgiver i Paris en revue «*Mechveret, organe de la Jeune Turquie*». Ganske interessant er det, at Ahmed Rizas moder var tysk.

*

Sultan Abdul-Hamid Khan II har naadigst dekreteret, at den forfatning, som han i aaret 1876 tilstod sit folk, skal træde i kraft.

Den russiske regjering stillede sig dengang meget uvenlig til tanken om et konstitutionelt styre. Den saa skjævt til forfatningen ikke bare

hjemme hos sig selv, men ogsaa i Tyrkiet. Den erklærte os krig alene i det haab at ødelægge vor konstitution, som kunde have reist det ottomanske rige, og som hos det russiske folk kunde have vakt ønsket om at følge vort exempel.

Denne krig var en ulykkelig hændelse for os. Vi blev slaaet; fienden rykkede frem helt til Konstantinopels porte. Ophidselsen var stor, og det var ingen let opgave at vedligeholde ordenen i parlamentet. Suverænen gjorde brug af sin konstitutionelle ret og erklærte parlamentet opløst. Og naar han, ifølge samme ret, ikke skyndte sig med at sammenkalde parlamentet aaret efter, saa var det væsentlig under indflydelse af folk, der saa sin interesse i et vanstyret land, som de kunde udplyndre.

Jeg vil ikke opholde mig længe ved den fortvilelse og den forfærdelige ulykke, som var følgen af disse anarkistiske tilstande.

Nu er vi jo endelig beskyttet for den fare, som hint anarki styrtede os ud i. Men alligevel er vort skjønne, rige og frugtbare land fremdeles udsat for fremmedes gridskhed. Og de forskjellige nationaliteter, som danner det tyrkiske folk, er af dygtige opviglere blit holdt i gjensidig uenighed. Deres broderlige følelser i denne tid har ikke bundet dem sammen længe nok til at sikre og fæstne ordenen.

Som hos de civiliserede folk kan der komme indre eller ydre forviklinger.

Men saa farlige disse vanskeligheder end kan være, — aldrig vil de føre landet i den forfaldets afgrund, hvori det snart vilde have sunket under det gamle despotiske styre. Konstitutionen vil frelse os fra den skjæbne. Følges forfatningen i en storsindet tolerances aand, saa vil det ogsaa blive slut paa de uophørlige indblandinger fra fremmede magter, indblandinger som er lige betænkelige for vort lands og for den almindelige freds skyld.

Vi indrømmer, at denne konstitution er langt fra fuldkommen. Men vi tager den, som den er. Og vi venter, at erfaringen skal lære os at ændre den lidt efter lidt og i overensstemmelse med vort lands sande behov.

Vi vil værne om særegenheden og traditionen i vor orientalske kultur. Men dernæst har vi det faste forsæt at gaa videre ad fremskridtets vei. Vi skal ikke derved fjerne os fra vore skikke eller fra aanden i vore love.

Nu kommer det an paa, om grundlovene i forfatningen blir respekteret af sultanen og gjennemført i loyalt sind.

Mit lands interesse forpligter mig til ikke at mistænkeliggjøre suverænens gode hensigter. Jeg tror paa hans løfter; men samtidig tror jeg paa den patriotiske kraft i vor «*Comité d'Union et de Progrès*».

Sultanen har seet de lykkelige virkninger af, at han proklamerede konstitutionen. Alle hans undersaatter, kristne som muselmænd, borgere som militære, har hilst hverandre som brødre og høit udtalt sin glæde — endog i Makedonien, hvor man nylig sønderrev hinanden.

Hver mand i Tyrkiet føler sig glad og tilfreds. Det kan ikke negtes Hvorfor skulde sultanen, han alene, føle nag?

Det er en stor lykke for landet, at denne begivenhed er kommet netop under Abdul-Hamids regjering. Thi ingen statsmand kjender bedre end han de skjulte traade i det europæiske diplomati, ingen fyrste har større erfaring, ingen embedsmand i verden arbeider mere end han.

Lader han da sine rige politiske

evner, sin flid og arbeidskraft komme sit folk til nytte, arbeider han haand i haand med de gode kræfter i parlamentet, saa vil han gjøre ikke bare sit herlige rige, men hele menneskehedens sag en uendelig stor tjeneste.

Ofir.

Efter «*Argus*».

I den første krønikebog, kap. 29, opregner kong David blandt sine gaver til det store tempel «tre tusinde talenter guld fra Ofir». Da en talent svarer til 42,5 kg., skulde kongens gave i vor mynt have en værdi af over 200 millioner kroner.

I den første kongebog, kap. 9, fortælles det, at Hirams skibe bragte fra Ofir 420 talenter guld til Salomo. Dennes drikkekar og husgeraad var — efter kap. 10 i samme bog — af guld, alt fra Ofir. «Thi sølv agtede man ikke i Salomos tid».

Da Job filosoferede melankolsk over, hvor visdommen var at finde, saa priste han den med dette udbrud: «Den opveies ikke med Ofirs guld».

Esaias lader vredens Gud true jordens mægtige med, at «en mand skal blive dyrere end fint guld og et menneske mere værd end et stykke guld fra Ofir».

Af disse citater ser man, at Ofir var hin tids El Dorado, guldlandet fremfor alle andre.

Bekjendt er det, at menneskeheden siden tabte sin kundskab om dette Ofir, skjønt dets historiske tilværelse er sikker. Man har givet det en omtrent lige saa nøiagtig beliggenhed som Adam og Evas have. Oftest har man antaget, at Ofir laa i Asien, enten i Indien eller i Persien. Siden er man — med tanke paa Hirams kurs langs Det røde hav — begyndt at tænke paa Arabien og da i særdeleshed Yemen, hvor dronningen af Saba, alias fyrstinde Bilkis, residerede, og hvorfra hun sendte paa kameler 120 talenter guld til Salomo, en elskværdig liden hilsen paa en halv snes millioner kroner.

Imidlertid er man i den senere tid kommet til den mening, at Ofir bør henlægges til Sydafrika, nemlig landet mellem Zambesi og Sabi, de to floder som omslutter Syd-Rhodesia. De flyder ud i havet paa hver sin side af Beira-bugten, hvor man ogsaa gjenfinder den gamle havn Sofala.

Den som sterkest har forsvaret denne mening, er den fremragende Afrika-forsker dr. Carl Peters. Der er andre som før ham har havt denne idé; men Peters har i strid med en række høilærde stue-orientalister givet hypotesen et fast underlag. Nu i sommer har dr. Peters udgivet en ny bog om dette spørgsmaal. Her har han paa en slaaende maade udviklet sin teori.

Peters gaar ud fra, at det først og fremst er den kundskabsrige opdagelsesreisende og ikke «filologer i Europa», hvem det tilkommer at opsøge de gruber og spor af grubearbeide, som endnu maa være at finde i et guldland, saa rigt, at en eneste expedition kunde føre guld til en værdi af 30 millioner kroner til Jerusalem.

Guldlandet Ofir, siger forfatteren, kunde ikke ligge i Arabia Felix. Man reiste jo altid sjøveien did, medens man fra dronningen af Sabas land altid kom karavaneveien til Jerusalem. Men Ofir kan godt have ligget i Sabæernes koloniomraade, som omkring aar 1000 f. K. omfattede hele Østafrika.

Plinius omtaler i sin Historia naturalis en særlig fragtartikel fra Ofir, nemlig «nitrum ophiricum», hvad der paa nutidens kemiske sprog er natriumkarbonat, soda. For tre tusinde aar siden var det naturlige nitrum en vigtig afrikansk handelsartikel for folkene omkring Middelhavet. Denne soda findes ikke bare i Ægypten, men op gjennem hele det østafrikanske dalføre, bl. a. vestenfor Kilimandjaro. Endvidere nævnes blandt Ofir-varerne paa Salomos tid ogsaa elfenben. Herved udelukkes Arabien; for der har der aldrig været elefanter. Ogsaa Indien udelukkes; thi «den lille indiske tand» var ikke i kurs hos de antike folk. I Indien havde man vel bjergverksdrift efter guld; men stor produktion har det sikkert ikke været, slet ikke til export. «Hvorledes», spørger Peters, «skulde forøvrigt jøderne kunne faa slige mængder af guld hos de stolte bramanstammer, som da optraadte erobrende ved Indus og Ganges?»

I sin argumentation henviser Peters ogsaa til andre Ofir-artikler. Saaledes er der «algumim», som man i almindelighed har troet var ibenholt eller sandeltræ. Peters mener at det var ceder eller mahogny, som voksede i fineste kvalitet ved Zambesi. Saa er der «kuphim», som betyder aber, og «tukkijjîm», som betyder paafugle eller perlehøner, men hvis det er skrivefeil for «sukkijjîm», slaver. Sammenstillingen aber og slaver er meget hyppig i den tids fragtsedler. Foruden Peters antager ogsaa visse nyere orientalister, at her foreligger en saadan skrivefeil. Peters finder her et nyt bevis for, at Ofir laa i Afrika, det klassiske exportland for slaver.

Men interessantest er forfatterens studier over selve navnet Ofir. I hebraisk paa Salomos tid og paa den tid, da konge- og krønikebøgerne blev skrevet (efter Schück indtil den første halvdel af det tredie aarhundrede f. Kr.), tegnedes dette navn bare med bogstaverne alef, fi, resch. Hvorledes disse tre konsonanter oprindelig blev udtalt (ofir, ofer, afer, afur?) ved ingen. Man antager at ordet i arabisk, altsaa ogsaa i dette sprogs afart fønikisk, udtales âfir. Men afir eller afer er efter romerske (egentlig kartagiske) kilder urnavnet paa indvaanerne i afrika. Somalistammen paa den afrikanske kyst tvers overfor Bab-el-Mandeb og Yemen kalder sig den dag idag Afar eller Afer. Paa dette sted var uden tvil et af de tidligste berøringspunkter mellem arabere og afrikanere, og her har da ogsaa det urgamle set mitiske navn paa afrikanere slaaet dybest rod. Med ét ord: Ofir — hvorledes det saa siden blev udtalt — var den gamle semitiske benævnelse paa Afrika. Af afer gjorde romerne adjektivet africus, heraf Provincia afrika. Dette udviklede sig i historisk tid til kontinentnavnet Afrika. Peters betoner, at hans kritici aldrig har anført saglige indvendinger mod denne hans forbløffende enkle etymologiske identificering af Ofir og Afrika.

I Septuaginta oversættes Ofir paa folketavlen med Οὐφείρ, men guldlandet Ofirs navn med Σουφίρ, i forskjellige varianter, indtil Σωφαρά. Men Sofara er i de sydøstafrikanske dialekter, hvor l og r lyder ligt, identisk med Sofala, den ovenfor nævnte gamle havneplads. Sofara er igjen deriveret af Ofir med det ægyptiske prefix Sa (land) og betyder altsaa

Ofir-land. Gamle arabiske geografer betegner ogsaa dette Sofara som et land «fuldt af guld». Og andre ting viser, at det er identisk med den nordvestlige del af Sofalalandet i Sydøstafrika.

At David sendte guldgravere til en «guldrig ø», beviser bare, at landet laa paa den anden side af havet. At der bare tales om Det røde hav, forklares af, at ogsaa Det indiske ocean tidligere havde dette navn. Udenfor al tvil er det, at fønikerne passerede og besøgte Rhodesiaomraadet. Man har paavist, at de trængte forbi Aden østover helt til Singapore. Og admiral Hanno, som vestover kom til De kanariske øer eller kanske endnu længere, seilede paa sin reise østover og sydover fra Suez rundt hele Afrika. Hverken filologer eller orientalister har havt lyst til at indrømme, at man paa den tid naaede længere end til Aden.

Men, slutter Peters sin fremstilling, alle disse filologiske betragtninger og analyser, handelspolitiske og geografiske funderinger var i sig selv af mindre værd, hvis de ikke alle ledede til et omraade, hvor Ofirtraditionen har efterladt et umiskjendeligt mindesmerke, nemlig spor af en vældig antik grubedrift. I Rhodesia og Manika-landet har man fundet igjen ikke mindre end 75000 gamle guldgruber. Hvor ellers ved Det indiske hav ser man noget saadant? Zambesiomraadet er overøst med ruiner af gamle byer, templer, fæstninger, foruden disse tusinder af gruber, fra 15 til over 1000 meter dybe.

I Cape-Towns museum er der endel fund fra Rhodesia. I stil og konstruktion svarer de fuldstændig til de bevislig fønikiske fund fra Korsika og Cornwallis. Dr. Peters har i Johannesburg seet og fotograferet en 6½ tomme høi faunfigur af guldbronce, udgravet ved Zimbabye; den er sikkerlig ikke af negroidisk oprindelse, men henviser afgjort paa fallos-dyrkelsen, ligesom mange andre mindesmerker fra samme trakt.

Arkæologer fraadser for tiden i Sydøstafrika. En fængslende, populær fremstilling af fundene ved Zimbabye har man bl. a. i dr. Schellhas' arkæologiske skisser (oversat paa svensk: «Vid vårt vetandes gränser»). Terrasserne i Inyanga, ruiner med en masse, der er hundrede gange saa stor som Cheops-pyramidens, har sit arkitektoniske sidestykke i det lykkelige Arabien. Efter Schweinfurth viser de med sikkerhed, at Rhodesia var en koloni under dronningen af Saba. Der fik specielt Salomo fare frem med vælde, og der dyrkedes Baal. Makalanga-stammen, et degenereret bastardfolk, tænder her den dag idag baal paa fjeldene for «den almægtige Balu».

Efter alt dette blir man tilbøielig til at tro, at Rhodesia engang har tilhørt dronningen af Saba, og at det er der, man skal søge det hemmelighedsfulde Ofir, Davids og Salomos guldland.

Redaktionen er ikke ansvarlig for de ideer og synsmaader, der forekommer optagne i originale artikler eller i de fra udlandets tidsskrift-presse hentede opsæt. Den medtager alt der bør kjendes af den læsende almenhed, enten den er enig med vedkommende forfatter eller ei. — Redaktionens egne meninger finder man i de redaktionelle artikler.

REDIGERET AF VILHELM KRAG. — STEEN'SKE BOGTRYKKERI OG FORLAG. KRISTIANIA.

KRINGSJAA

10. HEFTE OKTOBER 1908 16. AARG.

Maalsagen.

Hvad det praktiske livs mænd siger.

I disse maalstridens dage har «Kringsjaa»s redaktion fundet det af interesse at faa bragt paa det rene, hvad det praktiske livs mænd mener. Vi har derfor henvendt os til en række mænd, som sidder i stor bedrift, med anmodning om at faa meddelt deres opfatning af maalets fremtid som forretningssprog. De svar, vi hidtil har faaet, er alle rigsmaalvenlige. Forat denne udredning skal bli saa alsidig som mulig, opfordrer vi alle maalmænd i praktisk bedrift til at sende os en udtalelse.

Fra disponent *Thomas Schlytter*, Nitedals Tændstikfabrik.

Maalsaken er et vanskelig spørsmaal, og om mange sider av denne sak kan, synes det mig, kun sprogmænd ha en fuldt berettiget mening.

Naar De imidlertid ønsker at bringe paa det rene, hvordan det saakaldte «praktiske livs» mænd ser paa spørsmaalet og i den anledning ogsaa har henvendt Dem til mig, er jeg gjerne villig til i korthet at uttale mig om min stilling til maalstriden.

Som indfødt Kristianiamand har jeg aldrig følt naturlig trang til at benytte eller lære landsmaal. Men samtidig har jeg ogsaa følt, at det var vanskelig at opgjøre sig en bestemt mening om, hvorvidt landsmaalet for flertallet av Norges befolkning var en naturligere uttryksmaate end vort nuværende riksmaal. Autoritet staar jo her mot autoritet.

De sidste tiders ordskifte synes jeg imidlertid klart maa ha vist alle, at landsmaalet i virkeligheten meget langtfra er et færdig sprog, avpasset og utviklet for det moderne livs mangeartede forhold. Paa videnskabens og næringslivets omraader er det et ubearbeidet, og derfor nødvendigvis fattig og tungvindt sprog.

Vort nuværende riksmaal er allerede, sammenlignet med de store kultursprog, paa mange felter tungt og fattig nok, vistnok fordi ogsaa det er et paa flere omraader relativt litet bearbeidet sprog — en naturlig følge av, at det er et litet folks sprog. For at ta et enkelt, karakteristisk eksempel: hvor ganske anderledes let, kort, og fyndig, rikt paa klare uttryk og malende vendinger er ikke et sprog som engelsk ved behandling av socialøkonomiske, filosofiske og dermed beslegtede emner, eller som forretningssprog!

Og jeg kan ikke se andet, end at vi ved at opta landsmaalet vilde gjøre vort sprog fattigere, end det er — ved at isolere os og vanskeliggjøre vekselvirkningen med dansk aandsliv.

Hvad norsk riksmaal først og fremst trænger, er en yderligere utvikling paa videnskabens, teknikens og det

moderne næringslivs omraader, og det kan landsmaalet ikke gi. Tvertimot er landsmaalet paa disse omraader fuldstændig uopdyrket mark.

Forat dette maal skulde kunne bli et fuldmodent uttryk for moderne menneskers mangesidige kulturliv, maatte der utvilsomt aartiers arbeide til. Og der er her saa mange sociale og økonomiske opgaver, der venter paa sin løsning, at norsk aandskraft efter min mening let burde kunne finde frugtbarere og for folkets lykke langt vigtigere felter for sit arbeide.

Derved vilde ogsaa norsk sprog uvilkaarlig bli rikere, og det maa være vigtigere for et folk at eie et modent sprog med klare og sikre uttryk paa alle kulturlivets mangfoldige arbeidsomraader, end at faa sproget lagt saa nær som mulig ind til de forskjellige bygders dialekter. Og det maa være av underordnet betydning, om sproget en tid har utviklet sig under fremmet indflydelse.

De vil herav se, at jeg ikke agter — og heller ikke kan benytte mig av maalet enten privat eller til forretningskorrespondance.

Derimot anvender jeg moderne retskrivning i størst mulig utstrækning.

*

Fra *N. A. Andresen & Co.*, Kristiania.

I Besvarelse af Deres ærede Skrivelse af 1. ds. meddeles, at vi for vor Del ingen Tro har paa Maalet som Korrespondencesprog, og at vi ikke vil benytte Maalet i vor Korrespondence.

*

Fra *Joh. Ludw. Mowinckel & Søn*, Bergen.

I Svar paa Deres Forespørgsel kan vi kun tilbagemelde, at vi absolut er imod Maalsagen og kan aldrig tænke os Maalet som praktisk Korrespondance-Sprog. I vor Bedrift vil det aldrig bli benyttet.

*

Fra *Jens Gram*, Drammen.

I Besvarelse Deres Ærede af 2den ds. tillader jeg at udtale at jeg ikke tror at «Maalet» kan komme til at bruges i Forretningscorrespondence og ialfald er sikker paa at jeg ikke kommer til at gjøre noget Forsøg dermed.

*

Fra Brugseier *G. Martinsen*, Kristiania.

At Landsmaal nogensinde vil faa Anvendelse som Korrespondance-Sprog i Forretningslivet anser jeg for ganske umulig. I Forretningslivet kræves Raskhed forenet med Tydelighed og Klarhed, saa Misforstaaelser og Tvist kan undgaaes, og den Forretningsmand, der vilde benytte Landsmaal, vilde snart opdage, at Veien var ufremkommelig. I min Forretning har vi Kunder spredt over det hele Land lige til Hammerfest; men jeg husker ikke mere end tre, som skriver noget der vist skal være Landsmaal, men som i Virkeligheden er iblandet med Rigsmaal, formentlig fordi Landsmaalet mangler brugbare Ord. To af disse Kunder bo i Thelemarken og en i Gudbrandsdalen.

Har Folkeskolen Tid til nye Fag, lad den da, som B. B. foreslaar, optage Engelsk. Dette vil høist sandsynlig blive Fremtidens Generalnævner paa Sprogomraadet og derfor nødvendig for dem der vil gaa Forretningsveien.

*

Fra *M. Thams & Co.*, Trondhjem.

I besvarelse af Deres ærede af 2. ds. tilbagemeldes, at vi staar fjernt fra den paagaaende maalstrid, der — forretningsmæssigt seet — ikke har ævnet at aftvinge os nogen interesse.

Rigsmaalet har altid vist sig fuldt tjenligt for vore forretningsformaal og vil visselig forblive dermed. Maalet som praktisk forretnings-korrespondance-sprog anser vi endnu kun som en — maalmandsdrøm.

*

Fra *Chr. Aug. Thorne limit.*, Moss.

Maalsagen er utidigt snobberi, som vistnok aldrig vil naa frem til at blive forretningsverdenens korrespondance-sprog.

Her paa kontoret vil sproget ikke blive benyttet.

*

Fra *Rich. Andvord*, Kristiania.

Angaaende Deres Forespørgsel i Ærede af 1ste ds. om Landsmaalets praktiske Anvendelse i Forretningslivet, da er det min personlige Mening, at samme ingen Fremtid har som Forretningssprog. —

I min Forretning, som omfatter en indenlandsk Korrespondance af ca. 5 000 Breve pr. Aar fra alle Landets Kanter, forekommer yderst sjelden et Brev paa Landsmaalet.

*

Fra *Wilh. Wilhelmsen*, Tønsberg.

I besvarelse af Deres ærede af 1. ds. tillader vi os at meddele, at vi nu som herefter vil bibeholde vort nuværende sprog i korrespondance fra vort firma. Dette sprog forstaaes over hele Skandinavien og af udlændinger, som i forretningsøiemed har erhvervet sig kjendskab til det norske sprog. Vi tror ikke paa maalets fremtid som forretningssprog.

*

Fra *C. Brandt*, Bergen.

Min Stilling til Maalsagen er i al Korthed denne, at jeg ikke tror paa Maalets Fremtid som Korrespondance-Sprog, og saaledes ikke vil benytte mig heraf i min Forretning.

*

Fra *Fearnley & Eger*, Kristiania.

I Besvarelse af Deres Forespørgsel i Brev af 1. ds. ang. vor Stilling til Maalsagen tillader vi os at meddele, at vi for vort Vedkommende er meget imod Indførelsen af Landsmaal.

Bortseet fra de uhyre Vanskeligheder, som det medfører at gaa over til et nyt og ukjendt Sprog, tror vi ikke, at Landsmaal egner sig til Forretningskorrespondance, i ethvert Fald ikke inden vor Branche. Dertil kommer, at man ikke kunde benytte Landsmaal til Korrespondance med svenske og danske Forretningsforbindelser. Hvis man derfor ikke vil korrespondere med disse paa et udenlandsk Sprog, hvad der vilde medføre Ulemper, maatte man altsaa korrespondere baade paa Landsmaal og Rigsmaal.

*

Fra *Johan C. Martens & Co.*, Bergen.

I Besvarelse af ovenstaaende kan vi beredvilligst tilbagemelde, at vi ikke kan tænke os, at Maalet vil have nogen Fremtid for sig som Korrespondance-Sprog og har vi ikke tænkt os at benytte samme.

*

Fra *Bruusgaard, Kiøsterud & Co.*, Drammen.

I svar paa Deres henvendelse til os i anledning maalsagen meddeles, at vi absolut tager stilling imod denne, at vi aldrig kan tænke os «maalet» som noget correspondence-sprog, og at vi saaledes heller ikke agter at benytte det ved vor bedrift.

*

Fra *Anth. B. Nilsen & Co.*, Jeløen pr. Moss.

I besvarelse ærede af 2den ds. er det min bestemte opfatning, at det praktiske livs mænd omtrent uden

undtagelse stiller sig absolut imod indførelsen af det saakaldte «Maal». Jeg har endnu ikke i min forretning seet et eneste brev der er skrevet paa Maalet, ligesom jeg tror ethvert forretningskontor vilde blive høist forbauset ved at modtage et saadant brev.

Vi har i vort Rigsmaal et sprog der er klart og tydeligt og som har den store fordel at det kan læses af de svenske og danske nationer, eller tilsammen af henimod 9 millioner mennesker.

Det kan forstaaes af ethvert fornuftigt menneske, hvilken uhyre fordel landets forretningsstand har af at dets sprog saa at sige er fælles med forretningsverdenens i to saavidt betydelige nabolande som Sverige og Danmark.

Skulde vi i korrespondancen med vore nabolande begynde at skrive paa Maalet, vilde vi neppe kunne gjøre en eneste forretning med disse, men blev sandsynligvis tvungne til at anvende et eller andet europæisk sprog, som tysk eller engelsk.

Det urimelige i maalstrævet fra en forretningsmands standpunkt er vel herved bevist. En mere opkonstrueret og tilgjort sprogform end det saakaldte Maal kan vel neppe findes; og er det min personlige opfatning at d'herrer maalstrævere vilde gjøre langt bedre i at sætte sin kraft ind for at vor ungdom kunde lære et eller andet verdenssprog, hvorved vi i kulturel henseende vilde vinde meget.

*

Fra *Wallendahl & Søn*, Bergen.

I besvarelse af Deres ærede af 2. ds. meddeles, at vi ikke kan finde, at maalet vil have nogensomhelst praktisk fordel for forretningslivet, tvertimod vil en sproglig forvirring som den nuværende blot virke hemmende.

For forretningslivets vedkommende er enhver forenkling en fordel, det sparer tid og omkostninger. — Skal et dobbeltsprog indføres, vil det absolut virke modsat, idet det vil paaføre enhver forretning, hvad vi nu allerede har erfaringer for, en hel del unødig korrespondence angaaende varebenævnelser o. s. v., som er os fremmed. Allerede den nye retskrivning, saa berettiget den end kan være, finder vi, virker forstyrrende i korrespondencen.

Hvad vi dog mest af alt beklager, er det tidsspilde, som gjennem det nye maal paatvinges de endnu skolepligtige, unge, vordende forretningsmænd, af hvilke en stor del gjerne vil tage sin artium, inden de gaar over i det praktiske liv.

Vor tids løsen er, saavel for forretningsfolk som for alle andre, «mest mulige kundskaber», og især er de sproglige kundskaber af største betydning. Skal derfor ved skoleundervisningen studertiden for de store kultursprog fransk, engelsk og tysk indskrænkes paa grund af maalet, finder vi dette i høieste grad beklageligt, og vil sikkerlig den nu opvoksende slegt om en del aar, naar de skal indhente det forsømte, se tilbage paa den, efter vort skjøn, intet steds hjemmehørende bortsløsen af deres ungdommelige arbeidskraft med alt andet end milde øine.

*

Fra *Carl E. Rønneberg & Sønner*, Aalesund.

Vi benytter i vor Forretning det almindelige Skriftsprog, som findes at være et praktisk, greit, hensigtsmæssigt Forretningssprog.

*

Fra *F. Reinhardt & Co.*, Christiansand S.

Paa maalet som forretningssprog tror vi ikke, og vi agter ikke at be-

nytte det. — Det praktiske liv kræver det praktiske sprog.

*

Fra *Chr. Bjelland & Co.*, Stavanger.

Min Opfatning er, at Maalet, som jo i Bund og Grund ingen virkelig Hjemstavn kan paavise, aldrig vil faa nogen Betydning som Korrespondancesprog, da det som saadant er altfor uformelig og besidder en Række nær sagt uappetitlige og uforstaaelige Ord. Sproget er desforuden altfor ordfattigt, saa man ved Brugen heraf ikke er istand til at udtrykke sig paa en saa præcis Maade som ønskelig kunde være. For mit Vedkommende vilde jeg aldrig tænke paa at indføre dette som Korrespondancesprog i min Forretning.

Jeg deler fuldt ud vor store Digter Bjørnsons Anskuelse, at det heldigste vilde være at afholde en Folkeafstemning over hvilket af de to Sprog skal være Norges Fremtidssprog, og vilde man da ved nøkterne Tal kunne konstatere om det var den større Del af det norske Folk som ønskede Landsmaalet som sit Modersmaal, eller de enkelte som for Øieblikket indehar den bestemmende Myndighed.

*

Fra *Gerdt Meyer*, Bergen.

Deres ærede af 1. ds. er i min besiddelse og i besvarelse deraf tilbagemeldes at der for tiden — for mit vedkommende — er liden opfordring til at benytte maalet som correspondance-sprog, idet der af mine 2 à 3 000 kunder er kun 2 à 3, som skriver til mig paa maalet.

*

Fra *Bernhard Brænne*, Trondhjem.

En vordende Forretningsmand maa anvende megen Flid og Tid for at lære at udtrykke sig tilfredsstillende paa Norsk og, naar han samtidig skal tilegne sig Kjendskab til idetmindste ét fremmed Sprog, hvilket er saa absolut nødvendig nutildags, kan der for de Flestes Vedkommende ikke blive Tale om Tid til yderligere Sprogstudier. Landsmaalet er nemlig efter min Mening et mindst ligesaa vanskeligt Sprog som Tydsk og sværere end Engelsk, — vel at mærke, naar det skal tales og skrives korrekt efter en af de mange Regler for dets Bygning.

Da der vel aldrig nogensinde kan blive Tale om at anvende Landsmaalet som Korrespondencesprog, forekommer det mig at være letsindig Omgang med unge Menneskers kostbare Tid at animere eller vel endog tvinge dem til at lære Landsmaalet.

Et nyt Gummi-Omraade

har man fundet ved Picaju, i provinsen Para i Brasilien. Picajus munding er for dampskibe bare nogle faa dages reise fra Para. Da verdensbehovet for gummivarer stadig vokser og synes at ville øges endnu sterkere i fremtiden, medens samtidig forraadet i naturen er temmelig begrænset, er denne opdagelse af et nyt gummiland meget kjærkommen.

Problemet om Sydpolen.

Efter *Th. Moreux* i «La Revue».

Man kan sammenligne fortidens kjendskab til fysiken med et arkipelag, hvis enkelte øer kun forbindes ved daarlig passede skibsruter. Hver liden ø var fuldstændig afsondret fra sin nabo. Lidt efter hvert, hvad enten nu havet trak sig tilbage eller sjøbunden hævede sig, dannede der sig halvøer, hele kontinenter hævede sig op, og nu er arkipelaget blevet til et fastland, vistnok mer eller mindre indskaaret i kanterne, men hvor man ialfald bekvemt kan færdes.

Denne sammenligning er ganske betegnende for de fremskridt, den moderne fysik har gjort i de sidste hundrede aar. Efterhaanden er de forskjellige fakta anbragt paa plads, og den dag er ikke fjern, da menneskeaanden vil formaa at sammenknytte de forskjellige dele af naturvidenskaben — thi de forandringer, som er foregaaet inden den fysiske videnskab, indvirker atter paa videnskabens øvrige grene, de øer, som dannes af menneskehedens forskjellige kundskaber, sluttes stadig sammen, og hvilket specialfag man end har taget fat paa, saa er det ikke tilladt at være uvidende om de store videnskabelige opdagelser. Fremforalt synes astronomien at maatte tage forrangen. Skjønt denne ikke til sine storartede slutninger kan klare sig uden de andre videnskaber, saa vil dog al vor jordiske viden ikke kunne knyttes sammen uden med astronomien som mellemled.

I.

Problemet om Sydpolen er, det indrømmer jeg gjerne, først og fremst et geografisk. Hvor liden den end er, har vor klode endnu uudforskede egne, og civilisationen har ikke kunnet trænge frem til Afrikas hjerte, ligesaalidt som til de toppe, hvor den evige sne hersker. Heller ikke kan nogen rose sig af at kjende vor klodes ispansrede poler. Nordpolen, der ligger nærmest vor civilisations centrer, har sluppet vore dristige pionerer nærmest ind paa sig. Nutidens Nansener er naaet til kun 300 km. fra polen, og alle kjender de resultater, de har vundet. Ved Sydpolen er det anderledes. Der findes umaadelige strækninger, som ingen menneskefod har betraadt. Hvilke landstrækninger er der her? Ingen ved det, og det er først i de sidste aar, at vi kan notere alvorlige forsøg paa at erobre dette ukjendte strøg.

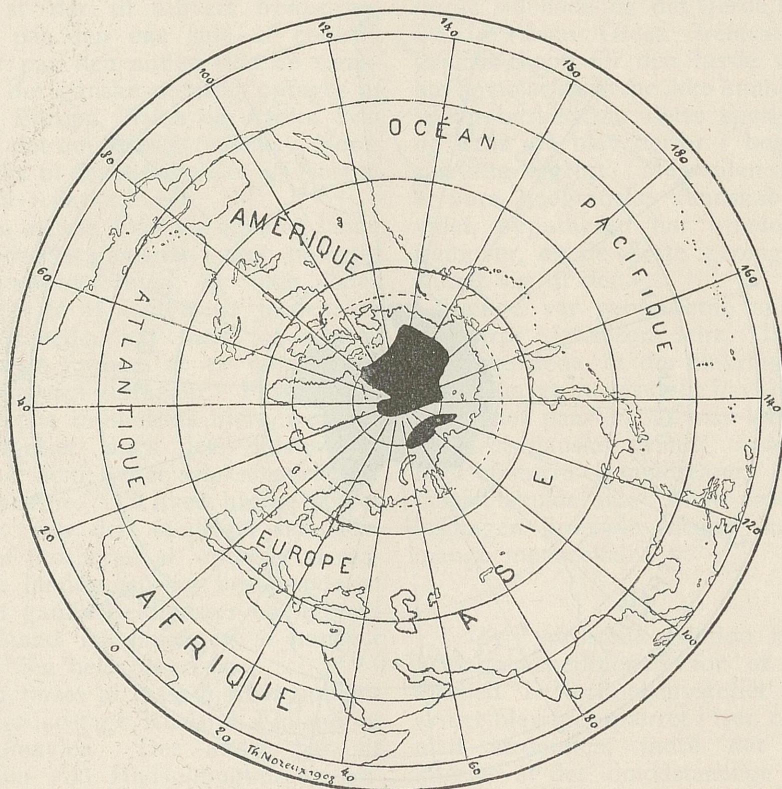
Men Sydpolens problem bliver langt videre, naar man ser paa det fra et høiere standpunkt. Det gjælder her ikke en turistrekord, bestigningen f. ex. af en vanskelig top. Hvor rosværdigt end sligt kan være, saa er det dog kun et vanskeligt stykke gymnastik, og at naa op paa et brat fjeld er ikke væsentlig forskjelligt fra at vinde i et kortspil. Heller ikke gjælder det bare at kartlægge Sydpolen, saa sjøfolk kan finde vei, der foreligger et ganske anderledes vigtigt videnskabeligt problem.

Faa mennesker ved, at det sande maal for Nansens berømte expedition var at faa vide, om der var hav omkring Nordpolen. Det spørgsmaal, om Nordpolen er et hav eller et fastland, har nemlig stor betydning for vor viden om jordens form.

II.

Længe troede man, at jorden var fuldstændig rund. Nøiagtige maalinger har vist, at dette ikke er rigtigt, og at jorden er en omdreiningselipsoide, en kugle fladtrykt ved polerne. Dette har vi alle lært i skolen.

Men videnskaben arbeider sig gjennem sine slutninger stadig videre frem, og nu er alt paany forandret. Der er kommet theoretikere, som har paavist, at vor fladtrykte kugle under afkjølingen maa have havt tendens til at nærme sig til et mere eller mindre regelmæssigt tetraeder, en slags firsidet pyramide.

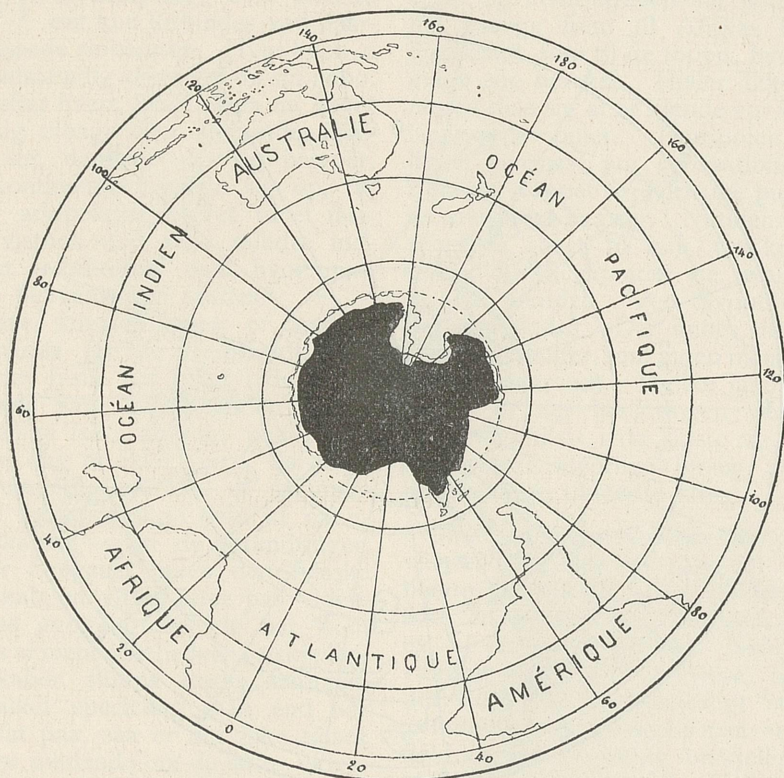
Nordpolaromraadet. — (Det sorte betegner de endnu uudforskede strøg).

Ganske rigtig, hvis vi kaster blikket paa en jordglobus, saa bliver vi slaaet af den eiendommelige fordeling af land og hav paa vor planets overflade. Paa den nordlige halvkugle gaar der et belte af land omtrent helt rundt kloden i høide med polarkredsen, og landet optager den største del af rummet mellem denne og Krebsens vendekreds. Fra denne store fastlandsmasse stikker der tre store fremspring ned paa den sydlige halvkugle, Sydamerika, Afrika og Australien.

Paa den anden side bliver man slaaet af det store tomrum, der strækker sig over den antarktiske zone. Et havbælte omgiver Sydpolen paa

samme maade som et landbælte Nordpolen. Landet paa den sydlige halvkugle naar neppe over polarkredsen og holder sig for det meste langt indenfor den. Amerikas sydspids naar saaledes ikke ud over den 52de breddegrad og Afrikas ikke ud over den 33te. Heller ikke Australien naar synderlig langt søndenfor Ækvator. I det umaadelige Sydhav, hvori Stillehavet, det Indiske hav og Atlanterhavet flyder sammen, finder man derfor søndenfor Ny Zeeland og Ildlandet kun enkelte øer og smaa øgrupper, der paa kartet ser ud som stjernebilleder paa himmelen.

For at fortsætte sammenligningen med den nordlige halvkugle, saa sky-

Sydpolaromraadet. — (Det sorte betegner de endnu uudforskede strøg).

der der sig ind tre store have mellem disse kontinentale fremspring, og det er et interessant træk at notere, at alle fastlande har formen af triangler med spidsen vendt mod syd, medens alle have har samme form med spidsen mod nord. Og denne triangelform er ikke bare særegen for de store formationer, som Sydamerika, Afrika og Australien med Tasmanien som forlængelse, men man gjenfinder den ogsaa ved mindre betydelige landstrækninger, som Grønland, Arabien, For- og Bagindien, for blot at nævne nogle exempler.

Lad os endelig notere et faktum, som allerede for længe siden har vakt geografernes opmerksomhed, den maade, hvorpaa hav og land er ordnet antipodisk til hinanden. Man har

konstateret, at fastlandenes antipoder 19 gange af 20 falder midt ude i havet. Dette kan ikke udelukkende skyldes den omstændighed, at havene optager en større del af kloden end kontinenterne, thi forholdet er kun som 1 til 2 1/2. Det maa følgelig skyldes en speciel egenskab ved jordens faste dele. Disses form er saadan, at der til ethvert fremspring (land) paa den ene side af centret, svarer paa den anden side en sænkning, der ganske naturlig optages af hav. Europa, Asien og Afrika svarer til det umaadelige Stillehav, Nordamerika til det Indiske hav og Australien til Atlanterhavet.

Den maade, hvorpaa have og lande er modstillet hinanden svarer nøiagtig til pyramideformen, og man ledes saaledes til at antage, at jorden, da den stivnede, har havt tendens til at antage formen af et nogenlunde regelmæssigt tetraeder. Fastlandene ligger paa tetraedrets hjørner og har forlængelser langs dets sidekanter; havene, som fylder sænkningerne, er sidefladerne. Til hvert hjørne svarer et hav paa den modsatte sideflade. Tre af hjørnerne er optagne af saadanne landfremspring bestaaende af meget gamle fjeldmasser og ligger i en afstand fra hinanden af omtrent 1/3 af den hele omkreds.

Det første af disse hjørner optager det nordvestlige Rusland, Finland og Skandinavien. Det andet har sit centrum ved Hudsonbugten og omfatter det nordlige af Nordamerika, og endelig kan vi anbringe det tredje omtrent midtveis mellem disse to paa samme geografiske bredde i Østsibirien. Denne egn synes at være bygget omtrent paa samme maade som de to andre og besidder stor stabilitet. Om det end er mindre fremtrædende, saa er dog hjørnets existens sikker nok, naar man husker paa, at hele Vestasien henimod Ural ligger meget lavt, og at der kun skal en liden stigning af havet til for at oversvømme det, hvorved Asien og Europa vilde blive skilt ad og de tre hjørner træde klart frem.

Det sydlige Atlanterhav, Det indiske hav og Stillehavet er de modsatte sideflader.

For at faa fuld bekræftelse paa theorien gjældet det saa at finde den fjerde sideflade og det fjerde hjørne. Da Lowthian Green fremsatte sin geniale theori for den lærde verden, havde polarforskerne ikke kunnet give sikker besked om dette spørgsmaal, og hans ide blev derfor i begyndelsen latterliggjort. Men siden den tid er vore geografiske kundskaber udvidet, hypothesen har arbeidet sig fremover, og de fleste geologer har sluttet sig til den.

Længe var geograferne splittet i to skarpt afgrænsede leire. Det ene parti hævdede, at der omkring Nordpolen laa et meget dybt hav, medens det andet paastod, at man kun vilde finde et ganske grundt ocean der, fuldt af større og mindre øer. Spørgsmaalet skulde snart blive løst, men løsningen krævede megen møie og mange menneskeliv.

III.

I 1879 udrustede Gordon Bennett Jeanetteekspeditionen for at skaffe klarhed i Nordpolsmysteriet. Men skibet blev indespærret i isen og drev med strømmen, indtil det tilslut knustes af det uimodstaaelige ispres. Lidt senere saa Lockwood of Greelys ekspedition paa høiden af Grønland ikke andet end is mod nord og nordvest.

Nansens ekspedition skulde bringe det afgjørende bevis for Polarhavets eksistens. Under sin drift med isen fra de Nysibiriske øer til Frantz Josephs land stødte den berømte opdager ikke paa det mindste spor af land, skjønt han naaede helt til 86° 14′ eller 418 km. fra polen. Desuden

fandt han, at det hav, som dækkede polen, var meget dybt.

Dette var en kraftig gjendrivelse af geografernes almindelige antagelse af et grundt polarhav; de fleste af dem mente nemlig at tage sterkt i, naar de indrømmede det en gjennemsnitsdybde af 300 m. De gik nemlig ud fra det faktum, at man ikke ved nogen lodning nord for Sibirien havde fundet større dybder. Nansen havde endog forsømt at forsyne sig med loddeapparater for stort dyb De første lodninger nord for Nysibirien paa 79 graders bredde syntes ogsaa at bekræfte den gjængse theori, thi den største dybde, man fandt, var kun 165 meter. Men ikke før var man kommet ud over den nævnte breddegrad, før loddet gik ned 3 000—3 500 meter, og Nansen maatte anvende hele sin opfindelsesevne for at erstatte de instrumenter, han havde forsømt at forsyne sig med. Under hele resten af ekspeditionen fandt man lignende dybder overalt, hvor lodning var mulig. Senere har man ogsaa konstateret, at det store polardyb hænger sammen med det nordlige Atlanterhav, hvor den sidste norske ekspedition sydost for Jan Mayn loddede over 3 600 m., medens Nordenskiøld mellem Grønland og Spidsbergen har fundet 4 800 m., og dybden nord for det sidste land er 2 500 m.

Senerehen har Hertugen af Abruzzernes og Pearys ekspeditioner ført til lignende resultater. De arktiske egne er en veritabel afgrund, som aabner sig i klodens faste skorpe omkring jordaksens endepunkt. Og denne hulning, der strækker sig over hele 5 millioner kvadratkilometer, har en middeldybde af 3 500 m., det vil sige ligesaa stor som Atlanterhavets og Stillehavets tilsammen. Det er altsaa forholdsvis en af de største sænkninger, som jordskorpen kan opvise.

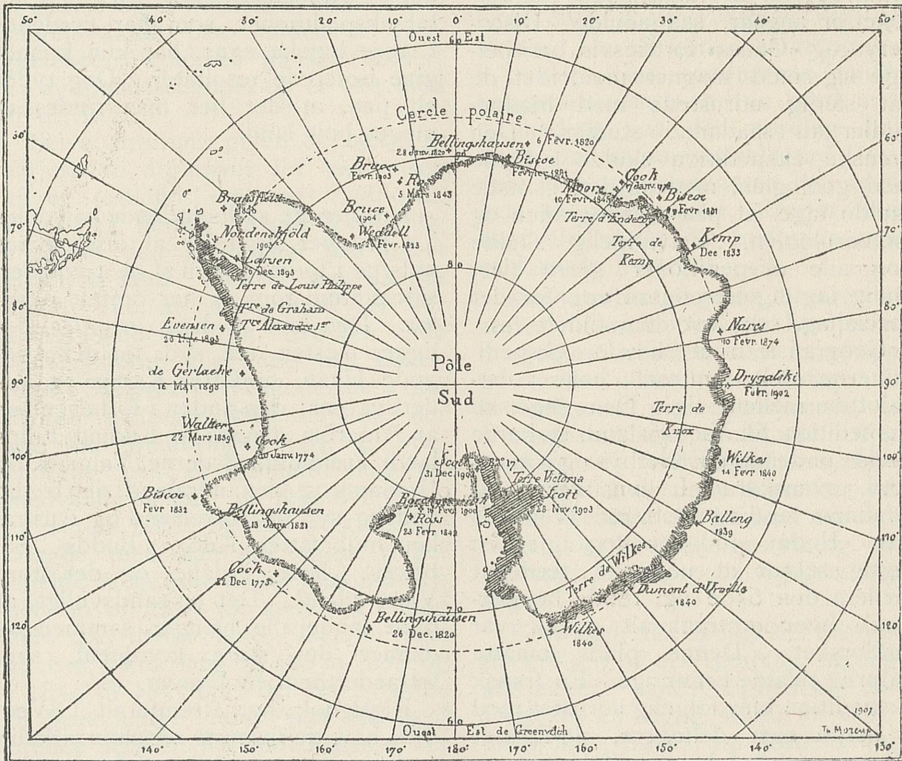
Det stod nu tilbage at bevise eksistensen af et fastland omkring Sydpolen. Troen paa et saadant er ikke fra idag. I 1772 opdagede Kerguela den ø, som bærer hans navn. Han kunde ikke komme iland der, men ved sin hjemkomst mente han at kunne erklære, at han havde seet kysten af et stort land, der dækkede den sydlige polarzone. I 1774 kom en anden fransk officer, de Resnevet, iland paa øen og tog den i besiddelse for kongen af Frankrige. I 1776 opdagede Cook Sydshetlandsøerne. Nogle aar senere fandt Weddell en virksom vulkan paa disse og trængte siden frem til 74 graders bredde uden at finde noget land. Enderbys og Grahams land blev første gang seet af Biscoë i 1832. Wilkes opdagede i 1840 det land, som bærer hans navn, og Sir James Ross, som allerede var berømt gjennem sine nordpolsekspeditioner, fandt omtrent samtidig Victoria land. Her saa han to virksomme vulkaner, der midt i sneen udkastede glødende lava, og som han efter sine skibe kaldte Erebus og Terror. I januar 1842 naaede han sin høieste sydlige bredde, 78°, en rekord, der ikke blev slaaet før i 1899, da Borchgrevink med slæde naaede 78° 50′. Vi maa heller ikke glemme Dumont d'Urville, som paa samme tid, 1838—40, besøgte Shetlandsøernes østlige gruppe, Syd-Orknøerne, og derpaa, idet han fortsatte sin reise uden nogensinde at overskride den 64de breddegrad, fandt Joinvilles land og Ludvig Filips land. I 1840 opdagede han Clarieland og Adélieland.

IV.

Som man ser, har de engelske, amerikanske og franske ekspeditioner i midten af 19de aarhundrede kun saavidt berørt Sydpolarfastlandet. Dumont var den første, som erkjendte dets existens, Wilkes undersøgte den

største strækning af det og Ross besøgte den del af dets kyst, som ligger nærmest polen. Det var dristigt nok paa dette tidspunkt bestemt at paastaa, at der eksisterede et fastland, som dækker Sydpolen, naar man betænker, at den høieste bredde, som selv Borchgrevink naaede i disse egne, kun svarer til det midtre Spidsbergen. Fra 1841 til 1897 var saa Sydpolen forladt. Vi har kun at notere den engelske «Challenger»ekspedition, der dog bragte hjem en rig høst af videnskabelige data.

Endnu havde imidlertid intet menneske tilbragt vinteren paa den anden side af den sydlige polarkreds, før Gerlache og hans mandskab i 1898

Sydpolaregnene efter de sidste opdagelser.

overvintrede ombord paa skibet «Belgica», som de havde omgivet med snemure. Vinteren efter opholdt Borchgrevink og hans ekspedition med «Southern Cross» sig i sydpolsisen og bragte hjem interessante magnetiske og metereologiske observationer.

Fra dette øieblik af begynder en periode med opdagelser, som man kunde kalde «samtidens erobring af Sydpolen», og de europæiske nationer gjør store anstrengelser for at fravriste den dens hemmeligheder. Sydpolarsommeren 1902—03 var 5 fartøier i arbeide langs pakisens rand. I 1901 forlod «Discovery» med kaptein Scott som chef England bestemt for Victoria land. Omtrent samtidig udsendte Tyskland «Gauss» under dr. Erich von Drygalski og Sverige

«Antarctic» med dr. Otto Nordenskiøld som chef. Endelig forlod den skotske ekspedition ombord paa «Scotia» med dr. Bruce som chef Europa i oktober 1902 straks efter «Morning», der skulde bringe undsætning til «Discovery».

Ved fælles overenskomst var der fastslaaet et meget stort arbeidsprogram. Hvad de videnskabelige undersøgelser angaar, saa skulde «Discovery» og «Gauss» fortrinsvis beskjæftige sig med magnetismen, idet de var særlig udrustede med hjælpemidler til saadanne studier. Den svenske ekspedition skulde arbeide med geologien, medens den skotske skulde tage fat paa oceanografien og meteorologien. Selvfølgelig skulde dog alle ekspeditioner gjøre flest mulig iagttagelser ogsaa udenfor det specialfag, som var dem tildelt.

Geografisk seet havde ekspeditionerne delt omtrent hele polarkalotten mellem sig. Den engelske ekspedition fik Victorialand, tyskerne skulde undersøge Enderbys og Kemps land, svenskerne Ludvig Filips og Grahams land og skotterne Weddells hav. Endnu stod der dog igjen en vigtig sektor at udforske, terrænet mellem den 65de og 160de længdegrad, hvor omtrent alt endnu var uudforsket. Denne plads maatte naturlig tilfalde Frankrige. En fransk ekspedition blev følgelig udrustet med 7 lærde som deltagere, deriblandt «Belgicas» chef, kaptein Gerlache, og den unge dr. Jean Charcot, der blev foretagendets leder. Det videnskabelige arbeidsprogram blev gjennemgaaet og diskuteret af videnskabsakademiet og det geografiske selskab. Saavidt hjemkommen fra denne færd gik dr. Charcot igang med at udruste en ny med støtte af videnskabsakademiet og med pengetilskud fra den franske regjering. Denne nye opdagelsesreise, der vidner fordelagtig for hans mod, vil forhaabentlig bidrage til løsningen af mange tvilsomme spørgsmaal. Ogsaa Belgien forbereder en ny ekspedition til Sydpolarhavet, og i 1906 afholdtes en international kongres for at udarbeide et fælles arbeidsprogram for kommende ekspeditioner.

Det vilde være forhastet allerede nu at ville fastslaa existensen af et udelt Sydpolarfastland. Det lille antal ekspeditioner, som har færdedes i disse barske egne, har kun kunnet give isolerede resultater. Dog tyder alt paa, at der her maa findes et meget høit land.

V.

De kjendte sydpolarlande kan deles i 3 grupper, og hver af disse synes at ligge i forlængelsen af de tetraedersidekanter, som vi har omtalt ovenfor. Den ene af disse grupper, der ligger næsten ret syd for Kap det gode Haab, omfatter Kemp og Enderbys øer; den anden i forlængelsen af Amerika dannes af Ludvig Filips land, Trefoldighedsøerne, Palmers og Grahams og Alexandraland; den tredje endelig syd for Nyzeeland og Australien indbefatter Knox-, Budds-, Sabricia-, Clarie-, Adélie- og det store Victorialand. Det er sandsynligt, at disse lande alle hænger sammen og danner det store kontinent, som tetraedertheorien kræver.

Rigtignok har, fremforalt i Weddells hav, de færreste reisende virkelig seet land, men studiet af havbunden har fremskaffet fakta, hvis værd ikke maa undervurderes. Man ved jo, at der omkring kontinenterne stadig ligger en flade med forholdsvis grundt vand over, en slags fastlandssokkel. Men overalt, hvor man har loddet omkring den sydlige polarkreds, undtagen i Weddells hav har man fundet en forhøining af havbunden, et oversvømmet plateau. Da «Belgica» drev i pakisen vest for Alexander den førstes land, fandt man smaa dybder,

hvergang skibet drev sydover, medens der nordenfor var mere end 1 000 m. tilbunds.

Videre er havbunden rundt omkring polarkalotten bedækket med den slags afleiringer, som hydrograferne kalder «terrigene», idet de derved vil betegne, at de har sin oprindelse fra landjorden. De hobe af granit- og dioritblokke, som «Challenger» fandt paa høiden af Kerguelenøen, kommer ganske sikkert fra sydpolarfastlandet og er ført med af drivisen.

Selve drivisen giver os ogsaa et afgjørende argument for existensen af et fastland omkring Sydpolen. Drivis er nemlig meget forskjellig, eftersom den er dannet paa havet eller paa land. Den is, som dannes direkte ved, at havvandet fryser, blir aldrig synderlig tyk, hverken inde ved kysterne eller ude paa havet. Men i Sydpolarhavet møder man ofte enorme ismasser, hele isfjelde, der kun kan frembringes ved, at bræenderne paa et fastland «kalver». Sædvanligvis naar de ikke over 60—75 meters høide og 150—600 meters længde, men man har ogsaa truffet isfjelde af ganske andre dimensioner, helt op til 240—300 meter, ja endog hele 450 meter høie. Der er seet en is-ø 5 km. lang og 550 m. høi, og i 1854 til 1855 blev der fra 25 skibe til forskjellige tider paa 40—44° bredde seet en flydende ismasse, der var ikke mindre end 100 km. lang, 64 km. bred og 100 m. høi.

VI.

Omkring Sydpolen ligger der altsaa et stort fastland, bedækket med mægtige bræer. Dette fastland er omgivet af et belte af pakis, dannet i havet, hvis brat affaldende yderrand er 50—60 m. høi. Man kan følgelig let forestille sig de vanskeligheder, som møder forskerne i disse ugjæstfrie egne, hvor sommervarmen ikke existerer. Da «Belgica» laa indefrossen i pakisen, laa sommerens middeltemperatur mere end en grad under 0, medens paa den nordlige halvkugle paa samme breddegrad i visse dele af Norge sommeren kan opvise hele 30 varmegrader. Derfor mener man almindelig, at Sydpolen ogsaa er Jordens kuldepol.

Men modsætningerne berører hinanden. Her, hvor man har Jordens mægtigste isbræer, har man ogsaa en intens vulkansk virksomhed. Der er vulkaner paa Balenyøerne, paa Victorialand, syd for Ludvig Filips land o. s. v. Et isbælte synes at omgive det, og dette bekræfter yderligere theorien om Jordens tetraederform, idet vulkanerne stadig viser sig langs jordskorpens vigtigste brudlinjer.

Kort sagt, alle opdagelser bestyrker tilværelsen af et Antarctis, og ingen afsvækker sandsynligheden deraf. Dette er en vigtig støtte for den nu foretrukne theori om Jordens form. Lad os ønske, at nye ekspeditioner vil bringe den endelige bekræftelse.

Hvor høit flyver Fuglene?

Medens en tysker, Robert H. West, i Beirut foretog endel astronomiske iagttagelser, bemerkede han flokke af trækfugle, som fløi forbi maaneskiven. Efter størrelse og afstand brugte de 4—8 sekunder for at komme forbi. Heraf har West beregnet flugthøiden til 8—15 000 meter.

Folkets Kaarne.

I Danmark har nu folkets mænd sagt sit ord i anledning af Albertiaffæren. Der blev talt af de mænd, som var valgt af folket, dengang det endnu intet vidste om Alberti. En skulde have ventet, at hans partifællers samvittighed skulde have krympet sig. En skulde have ventet ord om bitter skam for det parti, som havde holdt Alberti oppe, og som havde J. C. Christensen til fører.

Angrebene kom, beviserne dyngedes op af modstanderne. Og partifællerne havde beklagelserne og veraabene for sig. Om deres skam hørte man intet.

Ikke en eneste gang har disse mænd stanset op og spurgt sig selv, hvilket ansvar de havde. Hvordan kunde det gaa for sig, at Alberti naaet saa langt, bredte sig saa magelig, kunde sidde som denne selvhersker over tusener sjæle? Hvorledes kunde det gaa for sig, at denne kjøbenhavnersagfører kunde sidde som den almægtige bondehøvding? — Der har været en tendens i Danmark til at gjøre Alberti saa legemlig stor og saa aandelig liden som mulig. Han skulde bare være en smudsig prokurator uden særlige evner, en kraftig og modbydelig bondefanger, hvis betydningsfuldeste egenskaber skulde være hans legeme og hans 14 millioner. Men des mindre manden gjøres, des større blir den nationale skam og ulykke, desto mere nærgaaende blir spørgsmaalet: Hvorledes kunde Alberti naa saa langt?

Husk: En lidet agtet kjøbenhavnsk sagfører, hvis økonomiske tilstand ingen havde tillid til, en aabenbar politisk sviger og overløber, ikke veltalende, uden en fremragende tanke, uden politiske idéer, uden politisk syn, en raa, kraftig masse, — dette menneske er i 16 aar repræsentant for Køge kreds, fortrængte Hørup, Danmarks første mand, blev minister, ministeriets kraft, konceilspræsidentens nære ven og støtte, indtil han gik af, traadte ud af ministdriet som den af kongen hædrede, geheimekonferenceraad, traadte ud for hæderkronet at begive sig til sin celle!

Hvordan kan en slig — paa en sæt og vis — glimrende karriere være mulig?

Den første aarsag er naturligvis at søge i, at J. C. Christensen trængte ham. Ikke saa at forstaa, at J. C. Christensen vidste mere, end hvad andre vidste; men selvfølgelig vidste han alt, hvad de andre vidste. Han kjendte alle angrebene, han vidste deres berettigelse; men saa længe han troede der ikke forelaa noget bevis, saa længe troede han heller ikke, der var nogen fare. Han forstod naturligvis ikke, at Alberti stjal. Men Albertis politiske svindel, hans moralske idéforladthed, den kjendte han, og den kunde han bruge. Og havde Alberti bare ikke været en almindelig stortyv, vilde alt have været i den skjønneste orden. Men J. C. Christensens ansvar vilde have været det samme.

J. C. Christensen brugte denne mand, denne raa kraft i sin politik. Vælgerne kunde fanges paa to maader. Den ene maade var Christensens egen: Det uskyldige enfold fra Stadil! Den anden var Albertis: Det raa humør, den fede bondesmiger og løftet om den økonomiske gevinst.

Tilsammen udgjorde disse to maader Danmarks politik.

Og alligevel — var det bare dette, som bar Alberti oppe, saa var faren mindre. En Alberti kan sættes under laas og lukke, en Christensen kan stænges ude.

Aarsagen er dybere.

Alberti var folkets kaarne, tillidsmanden, manden efter folkets hjerte. Han og J. C. Christensen.

Albertis frække humør tiltalte massen, hans store ubesmykkede materialisme ligesaa. Han saa tiltalende frugtbar ud, han var ligesom lavet af egte, fast dansk smør. Alle angreb ligesom sank ind i ham og blev borte.

Og saa var han den store smigrer.

Ikke smigrer som J. C. Christensen, som lokket med de hjemlige salmetoner fra Stadil. J. C. Christensen kan være fuldttonende og bred, som en salmetone kan være det; og han kan være fin som en vuggevise. Han gaar ud og ind i vælgernes stuer, han sidder ved deres bord, drøfter politik med manden, smisker for konen, leger med børnene, han er saa hjemmekjær — degnen fra Stadil.

Nei — Alberti var den store, fede smørtyv, den raa, robuste smigrer. Det var kjøbenhavnerprokuratoren, som var gemenslig som en hestehandler, det var et kameratskab som baade var morsomt og som skulde lønne sig. Det var som en rangel paa en byreise.

Hovedstaden vilde aldrig have baaret en slig mand frem. Bønderne valgte ham, bønderne var hans støtte. Han var folkets kaarne.

For de troede, de kunde tjene penge paa ham, — de gode bønder. Han var ikke bærer af nogensomhelst bondeidé, han havde overhovedet ingen idé. Men han kjendte midlet. Han smigret, og han lod dem tro, at de kunde tjene penge paa ham, — ham smørtyven.

Det maa ikke glemmes, det maa slaaes fast for alle tider: Byen, borgerne vilde aldrig have baaret Alberti frem; bønderne gjorde det.

Det er baade i Danmark og Norge et særsyn, at en justisminister stjæler. At en enkelt minister er tyv beviser i og for sig intet om et folks politiske moral. Disse stjaalne 14 millioner har ikke nogen særlig interesse. Tyveriet, anmeldelsen, alt dette indenfor straffeloven har bare betydning, fordi det slog fast, skaffet det endelige og afgjørende bevis for den gamle paastand, at sagføreren, politikeren, ministeren, geheimekonferenceraaden, den af folk og konge hædrede var en slyngel. Det var beviset for, hvordan den mand var, som et parti gjorde til en af sine første og søgte at dække, søgte at skjule, søgte at hædre tiltrods for at bevis dyngedes paa bevis, indtil fængselsdøren lukkede sig bag ham som det store punktum.

Og efterpaa taler partiet — ikke om skammen — men om ulykken.

Dette er altsaa flertalsstyret blevet til: En politisk type som J. C. Christensen, som forfusker og forfalsker idéer, hvor Alberti forfalsker pengebevis, — en saadan type paa magtsyg snedighed vinder magten, kan give en mand som Alberti plads ved sin side og alligevel beholde magten, bruge ham, beskytte ham, udmerke ham — og alligevel være en politisk brukbar mand, et føreremne. Den fromme degn fra Stadil kunde gaa i kompagniskab med prokuratoren og svindleren, manden uden politisk idé og uden politisk samvittighed, og det blev et kompagniskab, hvori der var styrke og magt. Ja konceilspræsidenten kunde netop anvende Alberti for hans politiske idéforladtheds skyld, anvende ham paa grund af hans tyngde, paa grund af den dragende magt der altid er ved kolossen.

J. C. Christensen har politisk syn,

hvor Alberti havde tæft, Christensen har en art idé, hvor Alberti havde en personlig tanke; J. C. Christensen har et grænseløst magtbegjær, hvor Alberti havde pengebegjærlighed. Til gjengjæld havde Alberti en uhyre kraft, hvor J. C. Christensen bare havde snuhed. Det var et kompagniskab!

Alberti var den grove smørrer og den grove tyv. J. C. Christensen er idéernes forfusker, standsfællernes politiker, den hjemmekjære smigrer.

Christensen er den moderne bondepolitiker. De ser forskjellige ud, disse politikere i Danmark og herhjemme. Degnetonen fra Stadil er ikke paa mode hos os. Men smigeren er paa mode, standshovmodet og.

I disse to lande, hvor bønderne udgjør den økonomisk vigtigste klasse, er det ogsaa naturlig, at den politiske magts tyngdepunkt ligger hos dem; det er ogsaa naturlig, at de kaarer sin mand af sin midte.

Men baade i Danmark og herhjemme har bøndernes hovmod og deres forfængelighed skabt et marked for den politiske smigrer, som holder paa at fordærve den politiske moral. Saalænge har de uvidende lovprist bønderne, at de nu har faaet tilløiet sig en kultur, som de ikke besidder. Saalænge er bonden og bondens kultur blit dyrket, at de nu tror, at den lovpriste «mest oplyste bonde i verden», ogsaa er det mest oplyste menneske — ialfald at al oplysning udenfor bondens er af skadelig art: det er embedskulturen, byens kultur. Og bondesmigrerens halve magt bestaar i nedrakken af byen og byens kultur.

Skjærende haanlig er dette forhold i Danmark. Den nedrakkede kjøbenhavnske befolkning udgjør 1/5 af Danmarks. Og denne del af Danmark, denne store, skjønne del af fædrelandet, kræver bønderne skal overdynges med haan. En dansk bonderepræsentant skal altid ligge i vagthold færdig til overfald paa denne del af sit fædreland og sit folk. Han skal svigte, forhaane, forraade 1/5 af sit folk.

Kristiania er ikke saa stor, — men tendensen er den samme herhjemme. Harmelig, skjændig er det at høre repræsentanter, som har hentet hele sin kultur — om de kan siges at have nogen — fra byen, staa op og forhaane den, rakke den og dens kultur til. Byens aandsliv, byens sprog, alt forhaaner de og synes at glemme, at det er deres eget fædreland, de derved forhaaner. For fædrelandet er ikke et begreb, som kan splittes i by og land.

Og bondens kultur er ikke alene ikke den eneste, den *er* ikke den første. Den har en vis oprindelighed — aa, til hvor megen løgn og bedrag har ikke ordet oprindelighed været brugt. Den kultur, som lever i ældre former, som synes at stride mod den moderne, vil altid synes at have et vist præg af oprindelighed. Og i det oprindelige er der altid en styrke, nemlig en sterk evne til udvikling. Men det oprindelige, det uudviklede som saadant, som endelig form kan ikke være nogen styrke; for da vilde udvikling være en svaghed, — hvilket ikke er andet end vrøvl.

Men det er denne smiger for det oprindelige, for det ufærdige som har bedærvet de to landes politik og nedbrudt agtelsen for den politiske virksomhed. Smigreren har ædt sig ind i politiken, bedærvet sandfærdigheden, besmittet idéerne, splittet fædrelandet og skabt den mest lavpandede klassepolitik, landene har havt paa længe.

Og hvor smigreren breder sig og æder sig ind sammen med løgnen, der blir der plads paa ministerbænkene for smigreren og bedrageren.

Kjøbenhavn, oktober 1908.

Kristian Elster.

Lombroso, Profet og Kriminolog.

Efter *Guglielmo Ferrero* i «The Century».

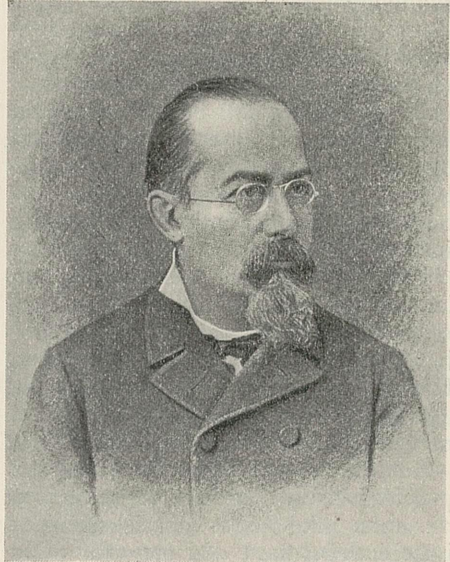

Cesare Lombroso hører ligesom Spencer, Darwin og Taine til den klasse af filosofer, som har anvendt naturvidenskabens metoder til studiet af psykologiske og sociale fænomener. Efter at have studeret medicin blev han professor i psykiatri og arbeidede med patologisk anatomi, antropologi, psykologi og sociologi. Men skal man sige, hvad Lombroso virkelig er, saa maa man hverken kalde ham naturforsker, antropolog eller sociolog. En jødisk profet skal man kalde ham — i en moderne filosofs dragt. Det er den bedste definition af hans personlighed.

Lombroso tilhører en jødisk familie i Verona. Af alle de store jøder i dette aarhundrede er han kanske den, hos hvem racens mest udprægede kjendetegn viser sig sterkest. Han har dens etiske aand og dens lidenskab for at reformere.

Renan har sagt, at medens grækernes kald var et æstetisk og filosofisk, var jødernes et moralsk. Grækerne søgte at skabe et ideal af fuldkommen skjønhed og visdom. Jøderne længtede efter at grunde den fuldkomne retfærdigheds kongerige. Denne længsel fik sit udtryk i profetier. Men profeterne fra Jesaias til Jesus, den sidste og den største profet af dem alle, var samfundsreformatorer, som stræbede efter at høine sit folks moral. Og hele den profetiske literatur er én lidenskabelig propaganda for godhed og retfærdighed, i en verden fuld af forbrydelser.

Efter mange aarhundreders forløb kan man paany se den profetiske evne hos geniale jøder i den nye tid. De er alle mere eller mindre kritikere og moralreformatorer. Spinoza grundlægger den første store moderne etiske teori. Heine haaner hykleriet i sit land. Marx og Lassalle, de to store førere for den tyske socialisme, vil reformere handelsmoralen i vor tid. Max Nordau har analyseret de «konventionelle løgne i vor civilisation» i en dyb og forfærdende bog.

Cesare Lombroso.

Denne gamle profetiske aand, som fremfor alt var kritisk og reformatorisk, er meget sterk hos Lombroso. Den skiller ham tydelig fra de andre store naturforskere og filosofer i det sidste aarhundrede, som f. eks. Spencer, Darwin og Taine.

Disse har studeret og løst store problemer. Men de dreves altid af et rent intellektuelt ønske om at løse et videnskabeligt spørgsmaal.

Darwin skrev «Arternes oprindelse» i den hensigt at forklare et af de vigtigste problemer i biologien. Spencer udformede evolutionsteorien for at give en ny og udtømmende formel for livet. Taine skrev «Om intelligensen» for at bygge en ny grundvold for tankens psykologi.

Lombroso derimod drives altid af dybe moralske motiver til sin videnskabelige forskning. I alle sine bøger viser han sig paa den ene side som en fysiolog og psykolog, der bruger videnskabens metoder til studiet af visse spørgsmaal. Paa den anden side er han en apostel for moralske og sociale reformer; ligesom profeterne i svunden tid søger han at forbedre de eksisterende morallove og institutioner.

For tredive aar siden gjorde han langvarige kliniske studier over *pellagra*, en frygtelig sygdom, som herjer blandt bønderne i Lombardiet. Han kom til en ny teori, som i begyndelsen mødte voldsom modstand, men nu er almindelig antaget.

Seet fra synspunktet af ret og slet patologisk og kemisk forskning finder man ikke noget moralsk element i forbindelse med den sag. Men dog er den profetiske aand saa sterk hos Lombroso, at han brugte resultatet af sine undersøgelser til en agitation for moralske og sociale reformer.

Efter hans teori kom sygdommen af, at bønderne spiste daarlig mais, som godseierne foretrak at lønne dem med istedetfor at kaste den bort. Lombroso fremsatte en voldsom anklage mod godseierne for deres egennytte, og han krævede, at regjeringen skulde gribe ind for at hjælpe bønderne.

For fem aar siden reiste han gjennem de egne, som herjedes mest af sygdommen, og holdt populære foredrag om de forholdsregler, som skulde tages mod den. Han skrev brochurer i form af dialoger eller smaa historier om aarsagerne til pellagra, og hvordan den kunde helbredes, og disse brochurer spredte han i tusenvis af eksemplarer blandt bønderne. Han søgte at organisere foreninger og oprette hospitaler for at bekjæmpe sygdommen. Men tilsidst lykkedes det godseierne at fordrive denne profet, som reiste omkring og prækede forløsning fra pellagra. Ved alskens lave midler fik de gjort ham livet i Pavia, hvor han dengang var professor, saa utaaleligt, at han maatte flytte til Turin.

I Turin hengav Lombroso sig til et ivrigt studium af forbrydere. Tyve aar igjennem har han undersøgt forbrydere med en benediktiners taalmodighed. Han har maalt deres ansigter og skaller, studeret deres sygdomme og deres psykologi, og har derved samlet enorme mængder af fysiologiske, antropologiske og psykologiske data.

Men det vilde være meget feilagtigt at tro ham istand til dette umaadelige arbeide bare for at have den rent intellektuelle glæde at kunne forklare, hvad en forbryder virkelig er.

Det problem, han ønsker at løse, er af en høiere og mere kompliceret natur — nemlig at finde en sikrere metode til at bestemme det rette forhold mellem forbrydelse og straf.

Lombroso har ikke trukket praktiske slutninger af sine studier med den rolige ligegyldighed hos en filosof, som giver raad til mænd der er mere uvidende end han selv. Han har talt med den lidenskabelige glød hos en apostel, der føler, at han har en ædel mission at fuldbringe paa jorden. Mest veltalende er han derfor, naar han med sterk og ironisk kritik angriber den fundamentale uretfærdighed i vor moderne metode til

at hemme forbrydelser, den som er mere hensynsfuld mod forbrydere end mod hæderlige mennesker.

Saa dybt følt og saa smertelig er tanken paa al denne uretfærdighed hos ham, at han ikke nøier sig med at udfolde en omfattende propaganda mod den — gjennem bøger, brochurer, artikler, foredrag. Men han taler til stadighed om den i sin familie og blandt sine venner.

Bittert sarkastisk kan han omtale de mænd, som saaledes negligerer retfærdigheden. Ofte blir han saa hidsig i diskussionen, at han henfalder til de mest ekstravagante paradoxer.

Da paastaar han, at menneskene paa ingen maade staar over dyrene, at civilisation er en løgn, og at alting vil ende med knald og fald, fordi der mangler det, som er saa kjært for alle jøder — retfærdighed.

I korthed, han har løst et stort videnskabeligt problem ene og alene for at ændre visse af samfundets institutioner. At faa disse institutioner reformeret betyder for ham mere end bare et ønske; det er en mission, som han har viet sit liv til.

Den videnskabelige forskning ildner hos ham det profetiske instinkt, som er særegent hos hans race. Paa den ene kant staar han nær mænd som Lamarck, Darwin, Spencer. Paa den anden kant kjendetegner hans etiske aand ham som en direkte efterkommer af Ezekiel og Jesaias.

*

Pessimismen er en forbigaaende tilstand for den ariske tænkemaade; men den er naturlig for den jødiske. Som Renan har iagttaget, er der i bibelen bare to lyse og glade bøger, nemlig «Salomos høisang» og «Prædikerens bog». Alt andet, især profeterne og «Jobs bog» er som et eneste sublimt og vældigt skrig af smerte.

Selv den dag idag, efter saa mange aarhundreders forløb, synes hver genial jøde bestemt til at bringe et mørkt budskab til menneskeheden. Næsten enhver af de store jødiske tænkere har bragt frem i dagen noget pinefuldt af livet.

Saaledes sagde Spinoza, at der ikke fandtes noget som ondt og godt. Marx fortalte menneskene, at samfundet er en slagmark, hvor der strides ud en fortvilet kamp mellem klasserne. Og Lassalle viste os, at arbeidere, hvor haardt de saa slider, aldrig kan fortjene mere end til at redde sig fra at sulte.

Og her deler Lombroso sin races almindelige skjæbne. Ikke alene har han hævdet, at civilisation øger forbrydelserne, og at menneskene er dybt tilbøielige til ondt. Men han har ogsaa formet den teori, som kanske er den mest pessimistiske i hele det sidste aarhundrede, nemlig at genialitet er en form af degeneration.

Det er ikke saa, at denne teori er pessimistisk i sig selv. Sandheden er hverken god eller ond, og alle teorier er lige skikkede til pessimistisk eller optimistisk fortolkning.

Hvis teorien om geniets degeneration var blit opdaget af en optimist, vilde han have fundet en grund til endnu mere at beundre naturens uendelige visdom og godhed, som ved at bruge endog sygdom til at tjene store formaal.

Men hos Lombroso blev denne teori tragisk og grusom. Det var med en slags bitter glæde, han gik til at ødelægge gamle illusioner om store mænd. Og især saarede han ved at vise, at deres intellektuelle storhed var skygget af alvorlige moralske feil, og at de næsten alle havde været onde og ofte forbryderske.

Man kommer uvilkaarlig til at tænke, at han har et ekstravagant

ønske om at vise sig blasfemisk overfor helte-dyrkelsen. Derfor kunde det f. eks. fornøie ham at finde ud af visse utrykte dokumenter, at Galilei var en bagvasker og en ond, haardhjertet mand, som hensynsløst stjal opfindelser, hans elever havde gjort.

For en tid siden blev Lombroso besat af den tanke at bevise, at Dante i virkeligheden var en forbryder. Det var paa en anklage for udsugelser, at Dante blev landsforvist af sine politiske modstandere. Dette beviser i virkeligheden ingenting; thi paa den maade pleiede i middelalderen politiske partier, naar de kom til magten, at skille sig af med fiender. Men alligevel har Lombroso gransket alle slags dokumenter for at overbevise sig om, at anklagen var sand. Han fandt ingen beviser og var meget misfornøiet, skjønt en saadan anklage mod Dante vilde have vakt en umaadelig skandale i Italien, hvor Dante æres ikke blot som den største af alle digtere, men ogsaa som en af de ædleste karakterer i vor historie, en sandhedens og retfærdighedens helt.

*

Mange mennesker har den vane at bedømme en forfatters personlige karakter efter hans arbeide. Denne metode vil overfor Lombroso føre til meget feilagtige slutninger.

Et af de besynderligste træk ved denne mand er netop den modsigelse der er mellem hans personlige karakter og hans videnskabelige arbeide.

Man kunde fristes til at tvile paa, at den Lombroso som tænker og skriver, ogsaa er han som lever og taler.

Lombroso vil sikkert bli betragtet som en af aarhundredets største psykologer. Med en vidunderlig dybde i tanken har han trængt ind til mange af de dunkleste fænomener i den menneskelige sjæl, især dem som staar i forbindelse med geniets og forbryderens psykologi.

Men paa samme tid er der ingen, som har saa liden forstaaelse som han. Skjønt han er saa skarpsindig i teoretisk psykologi, er han et rent barn i praktisk. Han kan let tage en dumrian for en stor begavelse eller en skjælm for en ærlig enthusiast.

Selv tilstaar han frit, at mænd som han oprindelig tog for sine bedste og paalideligste venner, har vist sig som hans bitreste fiender. Naar han udtaler en mening om en person, som han har kjendt bare i kort tid, saa er hans omgivelser altid tilbøielige til at tro det modsatte om vedkommende.

Men i et hospital, et laboratorium, et fængsel, ansigt til ansigt med en forbryder, med en haug dokumenter om et genis liv for sig — da forvandles Lombroso til en psykolog, udrustet med en overordentlig klarhed i tanken og den sjeldneste intuitive evne.

Han forstaar — man kan næsten sige at han ser — den mest sammensatte mekanisme af tanke og følelse, og han er istand til at forklare den med vidunderlig finhed.

Dette skyldes den kjendsgjerning, at han som næsten alle meget geniale mænd snarere har seerevne end iagttagelsesevne.

Han har altid rost sig af at være en eksperimentør, af at have indført den eksperimentelle metode i studiet af sygelig psykologi. Men dette er bare en af de svagheder, som saa ofte findes hos geniale mænd. De tror sig jo let store paa omraader, hvor de slet ikke er det. Fredrik den store roste sig af at være en meget dygtig fløitespiller, og Goethe ønskede at betragtes som en stor maler.

Som eksperimentør er Lombroso kun middelmaadig, fordi han hverken

har den taalmodighed, nøiagtighed eller finhed i analysen, som er de vigtigste kjendetegn for den sande eksperimentør.

En virkelig digter er han, en skabende aand, en mand med høitflyvende og voldsom fantasi, udygtig til at studere en isoleret kjendsgjerning i alle dens detaljer, men med den evne at kunne skjelne i et glimt de store love i det menneskelige sind.

Man kunde sige, at det lys, som udstraaler fra hans hjerne, er for spredt og for sterkt til at belyse mindre gjenstande. Men det lader os se ud i de fjerne dybder af mørke og uvidenhed, som omgiver os.

Endnu besynderligere er det, at hans dybeste psykologiske forskninger gjælder saadanne følelser, som er mest fremmed for hans egen karakter.

Han har analyseret alle de onde og forbryderske lidenskaber hos menneskene, alle de uhyrligste perversiteter i den moralske følelse, og det med en forbausende dybde. Han klarlægger den vilde dyriskhed, som endnu ligger skjult igjen hos forbryderen. Og dog er han personlig det mildeste menneske, man kan tænke sig. Grundtrækket i hans karakter er barnlig frimodighed.

Rene ubetydeligheder ophidser ham. Og naar han blir ærgerlig, kan han stampe med foden slig som børn gjør. Men han er let at faa god igjen. Han har mange barnagtige vaner. En af dem er, at han holder om glasset med hele haandfladen istedetfor bare med fingrene, ligesom han er ræd for at slippe det.

Hans største fornøielse er at se paa fyrverkeri. Han er ogsaa henfalden til at lege med en slags smaa kinesiske nipsting.

Naar man ser ham optaget af saadanne smaa barnagtige beskjæftigelser, skal man have vanskeligt for at tro, at man staar overfor den frygtelige gransker af de vildeste menneskelige lidenskaber — den mand som i firti aar har levet i berøring med rovdyr i menneskeskikkelse.

*

Det var Lombroso, som formulerede loven om misoneismen — hadet mod alt nyt — nemlig den, at mennesket af naturen er en fiende af alle forandringer, og at saadanne maa betragtes som patologiske og unaturlige eksperimenter.

Men Lombroso selv holder som faa af alt nyt. Det at en ting er ny, giver ham øieblikkelig en stor sympati for den. I hans øine tager nyheden fornuftens og skjønhedens plads, hvad enten det gjælder videnskab eller kunst, industri eller politik.

Averteres der en ny mekanisk opfindelse, Lombroso kjøber den straks. Opdages et nyt kursystem, Lombroso tager straks sin tilflugt til det. Grundes der en ny literær skole, Lombroso er straks dens ivrigste tilhænger.

Fem og femti aar gammel blev han cyklist og begyndte at bruge Kneipp-kur. Fra først af beundrede han Zola, Flaubert, Goncourt. Nu er det Tolstoi, Ibsen, Wagner. I politiken begyndte han med at være konservativ og monarkist, nu er han næsten socialist. Indtil for faa aar siden var han en modstander af spiritualismen; nu paastaar han, at den vil aabne uendelige synsvidder for den menneskelige tanke.

Han er aldrig ræd for at tilstaa, at han har taget feil, eller for at forandre mening. Men paa samme tid hævder han med største bestemthed, at menneskene af naturen er konservative og har ret til at modsætte sig al forandring.

Lombroso er kortsagt en mand og en tænker med en høist sammensat og interessant karakter. Hvis han havde levet i Jesaias' eller Ezekiels dage, vilde hans navn været med

blandt de gamle jødiske profeter. Men da han fødtes syvogtyve aarhundreder for sent, blev den pessimistiske profet til en filosof. Thi i vore dage er filosofi og videnskab de bedste vaaben for moral- og samfundsreformatorer.

Han kom ind i verden med en retfærdighedens mission at fuldbringe. I femogtyve aar har han arbeidet for sit kald med beundringsværdig udholdenhed — lige saa ung i 72-aarsalderen som da han var 25.

Han er irritabel, heftig, lidenskabelig. Hans karakter mangler den monumentale værdighed, som der er hos rent kontemplative sjæle, f. eks. Spinoza, Kant, Goethe, Spencer. Og paa samme maade er der i hans kolossale arbeide en vis mangel paa harmoni og symmetri i konturerne.

Men til gjengjæld staar ikke bare tænkeren, men ogsaa manden selv klar for os i hans bøger — mere end det er tilfældet med kontemplative aander. Vi ser ham som det menneske han er, med sterke lidenskaber, en mand som glædes og kjedes af samme ting som glæder eller kjeder os — en mand som trods alle mangler er ædel og høisindet.

Kampen mod Moskitoen.

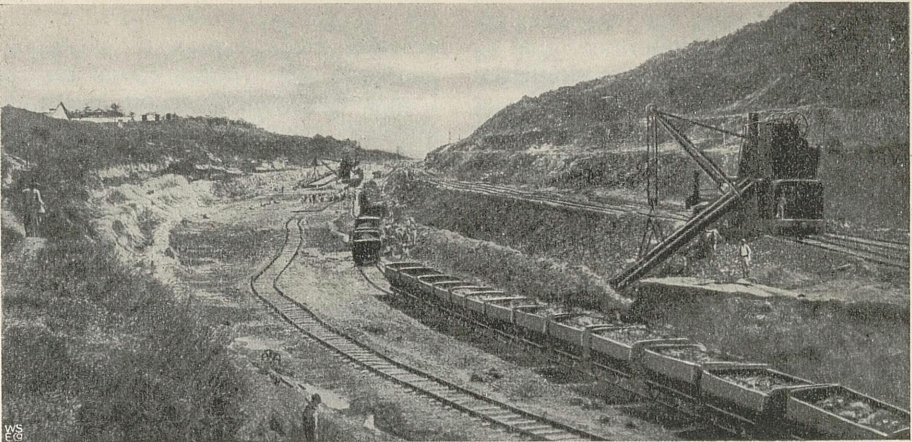
«Der er ikke længer noget land uskikket til beboelse af hvide; den anglosaksiske race kan nu trives i ekvatoregnene lige saa vel som i den tempererede zone», skriver mr. Owen Wilson i «Worlds Work».

Den hvide mand, som før dristede sig til at bosætte sig i troperne, maatte tidlig eller sent bukke under for den «gule Jack», den var for sterk for ham. Men nu er den «gule Jack» reduceret fra et uhyre af skrækindjagende dimensioner til et lidet insekt, moskitoen. Det er oberst Gorgas af den amerikanske hærs sanitetskorps, som har æren heraf. Amerikanerne havde besluttet at drive den gule feber ud af Havana. Forsøget blev gjort, men alligevel trives feberen selv i de bydele, som stod høist i renlighed. Da tog de Forenede Staters medicinske kollegium sig af sagen, og ved eksperimenter, som kostede mange mennesker livet, opdagedes at overføringen af smitten skyldtes moskitoer, som havde slugt blod af feberpatienter. Tidlig i aaret 1901 besluttede da sundhedskommissionen i Havana at udrydde moskitoen, og dens bestræbelser lykkedes saa vel, at der i 1906 kun forekom et eneste tilfælde af den gule feber i byen. Havanas plage var beseiret.

Saa blev dr. Gorgas sendt til Panama. Her truede rædselen for den gule feber med at fordrive hele den hvide befolkning og saaledes umuliggjøre alt arbeide paa kanalen. Oberst Gorgas begyndte straks sit arbeide. Alle de smitteførende insekters ynglepladse blev ødelagt, og hvorsomhelst der fandtes en feberpatient, blev moskitoerne dræbt ved hjælp af omhyggelig desinficering af omgivelserne. Dr. Gorgas' arbeide kronedes med held. I løbet af nogle faa maaneder var pesten forsvundet fra selve byen Panama, og i hele kanalegnen anmeldtes kun ét tilfælde af sygdommen i 1906, og der har intet været siden.

Ogsaa malariafeberen opstaar ved moskitobid, og kampen mod sygdommen føres med kraft og held.

Det ser saaledes ud til, at mennesket er den seirende i krigen mod dette farlige insekt.

Den store Culebra-skjæring.

Amerikanerne og Panamakanalen.

Efter *The Industrial Magazine.*

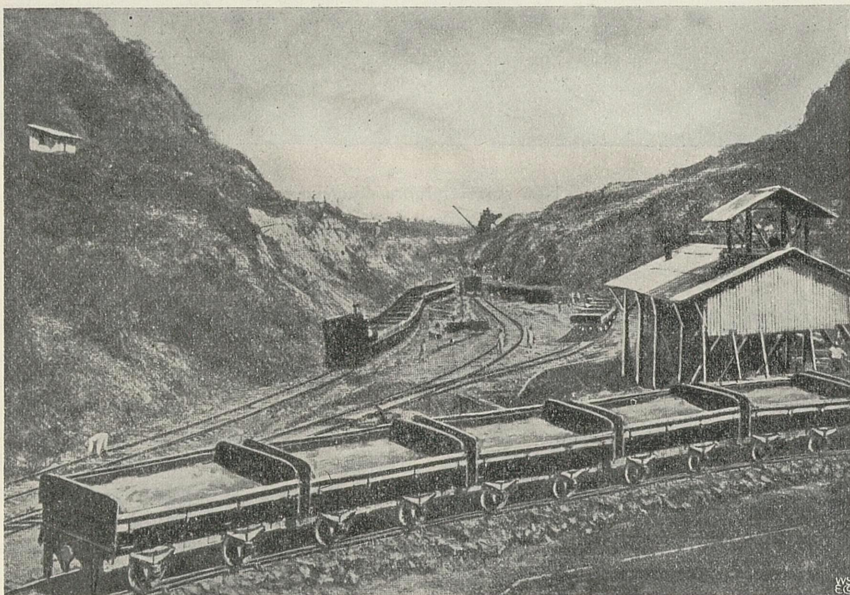
Det har været faa mænds lod at gjøre sit navn udødeligt gjennem et verk, som staar fra aartusen til aartusen. Shah Jehan lever endnu i sit Taj Mahal, Cheops i sin pyramide og Fidias i Parthenon. Skulde noget navn være værdig at knyttes til Panamakanalen, saa er det præsident Roosevelts. Maaske vil eftertiden mindes ham som den kloge organisator, den energiske modstander af trusterne; men hans berømmelse staar eller falder med Panamakanalen. Naar konger og høvdinger er døde, naar stridens og arbeidets hede forlængst er glemt, vil denne store interoceanske vei være en evig ny kilde til vekst og fremgang.

Udførelsen af dette den ny verdens under vanskeliggjøres af næsten utallige hindringer. Men det kan ikke skjules, at ogsaa selve planen eller planerne for anlægget mangen gang har været ufuldkomne endog i teknisk henseende. Folk begynder at spørge, om der ikke gaar store feil gjennem hele anlægget. Ialfald ved man at omkostningerne langt vil overskride den sum, man først havde antaget. Men derved formindskes ikke kanalens betydning for verden og nationen, og heller ikke forringes værdien af, at den maa komme istand.

Da planen om kanalens bygning først blev offentliggjort, modtoges den med voldsom begeistring. Nu ser det ud til at reaktionen er kommet næsten ligesaa sterk. De daglige og lange lovtaler i aviser og tidsskrifter og de detaljerede illustrationer, som fulgte dem, er ganske ophørt. Naar arbeidet nu nævnes, er

det paa en kort og ofte affeiende maade. Men det var uundgaaeligt, at disse urimelige løfter om «guld og rige skoge» maatte bære skuffelsernes bitre frugt; og det gjælder at holde haabet og troen paa et heldigt resultat oppe hos pessimisterne.

Indtil dags dato har arbeidet været rigt paa skuffelser. Næsten tre aar er gaaet med i bare forberedende arbeider. Disse tre aar har slugt 30 pct. af driftskapitalen for det hele arbeide, medens man til gjengjæld har faaet udgravet kun $^1/_{20}$ af jorden. I maanederne februar og marts udgravedes henholdsvis 611 000 og 815 000 kub.m. jord. Men da disse beregninger senere blev gaaet nøiere efter i sømmene, var de feilagtige. Maalingerne var nemlig ikke udført

Enden af Culebra-skjæringen.

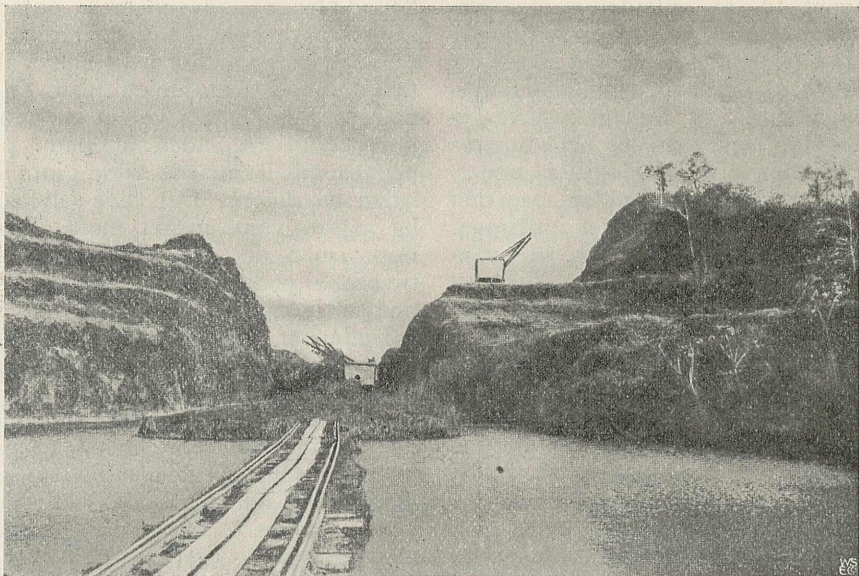
efter de af det amerikanske arbeidsdepartement bestemte forskrifter og viste en for stor facit; omtrent $^1/_3$ maa trækkes fra for at komme til et nogenlunde rigtigt resultat.

En anden ting, der ogsaa har vakt publikums mistillid er, at enkelte senere forfattere har givet det skinnet af, at der kun er 53 mill. kub.m. jord i Culebra-skjæringen. I virkeligheden er forholdet et ganske andet. Der findes nemlig desuden tre dæmninger paa tilsammen 33 mill. kub.m., og end yderligere 64 mill. kub.m. jord, som ligger ganske udenfor Culebraskjæringen. Her har man endnu ikke begyndt udgravningen, ja maskinerne er kun delvis bestilt.

Naar tre og seksti dampskuffer i de tre tørkemaaneder ikke kan arbeide sig igjennem mere end 815 000 kub.m. pr. maaned (dette er det høieste), ser det mørkt ud, naar man tænker paa de resterende 144 mill.

kub.m. Af de 9 regnmaaneder kan man nemlig ikke vente meget; for maskinerne kan da kun udføre en brøkdel af sit arbeide paa grund af, at jorden er gjennemblødt af regnen og uhyre tung at arbeide i. Den plan, der nu arbeides efter, giver ingen forestilling om, hvor mange aar der vil gaa hen, før de to oceaner mødes. Men med penge og tid nok kan man vel omsider faa gravet en kanal ogsaa efter det system, og selv en slig er jo bedre end slet ingen.

Efter slige ofre af tid og penge burde man kunne vente, at den færdige kanal maatte være sikker, og feilfri i teknisk henseende. Men her faar man vistnok en ny skuffelse; thi fagmænd ved, og offentligheden vaagner ogsaa mere og mere til bevidst-

Bas Obispo, en del af den kanal, som franskmændene byggede.

hed om, at kanalen i færdig stand slet ikke vil blive fuldkommen i saa maade. Det var bevidstheden om dette, som stilnede de første begeistringens hurraraab, og senere har intet kunnet skjule sandheden.

Intet er mere forbausende end selve fagorganernes uvidenhed om de stadige advarsler, formaninger og anklager, der har været rettet mod den saakaldte 85 fods kanalplan med dens store dæmninger og slusetrapper. Hvis dette tidligere var kommet for offentlighedens øren, vilde folk straks have forstaaet, hvad slags kanal man byggede. Planen blev imidlertid holdt i mørket, og komiteens forslag om en tryg enkelt-slusekanal fortiedes mest mulig. Saa nu er slusetrappesystemet hovedtrækket i det store arbeide, skjønt det ikke har nogen fordel fremfor andre udkast.

Hvis planen nødvendiggjør slige kolossale anlæg som de paatænkte

Gatun- og Pacific-dæmninger med deres dobbelte og tredobbelte slusetrin, maa den absolut siges at have ulemper, der kan bli skjæbnesvangre. Sikkerhed for selve kanalen saavelsom for de skibe, der færdes paa den, maa her være den første og sidste betingelse.

Det er ogsaa et stort spørgsmaal, hvorvidt ingeniører er berettiget til at foretage slige tekniske eksperimenter paa offentlig bekostning. Man er vant til, at opfinderen maa demonstrere sin opfindelse, før nogen kapital vil støtte ham. Og ingen tør paastaa, at der nogensinde før i verdens historie er forsøgt opført en dæmning, som den der skal bygges ved Gatun. De geologiske undersøgelser viser, at grunden paa den ene side er løst opslynget jordsmon, og paa den anden artesisk, idet vandet i boringerne stiger fra 8 til 17 fod over overfladen af elven, som løber ved siden af. Dette alene burde jo være fordømmende for opførelsen af en dæmning af saadant uhyre volum og saa stor betydning. Enhver forsigtig ingeniør vil blot kunne beklage den slags hazardspil.

Opførelsen af Gatun-dæmningen med et volum af 21 mill. kub.m. maa ogsaa løbe op i en sum, som aldrig har været fremstillet for publikum i det sande lys. I beregningerne er man gaaet ud fra den hydrauliske bygningsmetode som grundlag. Denne metode er indtil dags dato ikke lykkedes ved arbeider med en høide af mere end 35 fod; hvor man har forsøgt den i større høider, har den altid slaaet feil. Bygningen maa efter al sandsynlighed foregaa efter den saakaldte vognfyldingsmetode, som er meget langsommere og kostbarere. Beregningerne er saaledes baseret paa et falsk grundlag, og løfterne om 5 til 8 aars arbeide paa dæmningen er lidet at stole paa.

Baade i teknisk og financiel henseende er denne uhyrlighed forkastelig og burde erstattes med en lavere og tryggere konstruktion. Det saakaldte «Tre-indsjø-projekt» har været foreslaaet. De 85 fod vil i denne plan reduceres til ca. $^1/_3$, og dæmningens volum forringes til $^1/_4$. Saadan er forholdene ved kanalens østlige ende, hvor altsaa Gatundæmningen skal ligge. Sammenligner man de to ovennævnte projekter for vestsidens vedkommende, finder man, at 85-fod-planen nødvendiggjør opførelsen af flere høie dæmninger paa tilsammen ca. 13 millioner kub.m. Valgtes derimod den anden plan, vilde nævnte dæmningers volum kunne reduceres til $^1/_6$, uden at dette paa nogensomhelst maade vilde gjøre kanalen daarligere. Det vilde selvfølgelig ogsaa være meget mere økonomisk; men det ser ud som om de tre-fire «kyndige» ledere vil ofre nationens interesser for sine egne.

Endnu et overordentlig vigtigt moment, som taler til «Tre-indsjø-projektets» fordel, er, at febersumpene vilde sættes ganske under vand. Den gule feber, som har kostet tusener livet, og som saa længe har vanskeliggjort arbeidet dernede, vilde derved udryddes. Endvidere undgaar man at arbeide i lerjord, hvilket gjør 85-fod-planen saa kostbar. Sluttelig kan ifølge dette projekt den første sluse sættes i direkte forbindelse med endestationen ved udgangen til Mindi Gup, hvor fjeldet danner et solid grundlag for slusens bygning. Alle vanskelige tekniske problemer vil derved forsvinde.

Det dristige, næsten meningsløse eksperiment, som man maa benævne bygningen af Gatundæmningen og slusetrapperne i 85-fod-planen, er og vil blive uhyre uøkonomiske og vanskelige for færdselen. Skibsbygningen er i de allersidste aar gaaet fremad med kjæmpeskridt, og tiden for tusenfodskibet er snart inde. At

tage et skib paa tusen fods længde og forholdsmæssig bredde først op de tre slusetrin paa den ene side, dernæst ned ligesaa mange trin paa den anden, er virkelig en dumdristighed, som ikke burde godkjendes, naar der gives andre udveie.

Færdselen kunde lettes betydelig ved istedetfor dæmninger med slusetrin at indrette enkle, naturlige, fra hinanden skilte sluser. Afgifterne kunde da ogsaa nedsættes betydelig, da arbeidet vilde blive lettere og tiden kortere. Faren ved at tage saa store fartøier som ovenfor nævnt op og ned disse slusetrin, er uoverskuelig. Sætter man f. eks. at et 1000 fod skib befinder sig i den øverste sluse og ved sin tyngde eller uhaandterlighed sprænger den øverste sluseport, vil ikke alene skibet, men ogsaa denne del af kanalen være ødelagt. Thi der gives ingen midler til at stanse den vandflom, som da vil bryde de nedenforliggende sluser istykker, og hvad der er værre: man kan umulig faa opført nogensomhelst indretning i det øiemed. Der skal kraftige apparater til at stanse en indsjø, 110 kvadratmil stor og 85 fod dyb, naar den først er kommet i bevægelse.

Fjeldet ligger her altfor dybt under sumpen til at yde et solid grundlag for et bygverk af en slig beskaffenhed. Et uheld med selve dæmningen vilde gjøre faren og skaden mindst lige saa stor, som i ovennævnte tilfælde. Dæmningens grundlag er, som nævnt, dels artesisk, dels løst jordsmon, og vandets virkning paa dens nederste lag kan blive skjæbnesvanger. Der findes ogsaa tre à fire svage punkter, hvor vandet lettelig kunde foraarsage et brud. Hvis vandet først faar en aabning, vil intet kunne redde dæmningen, og en reparation vil blive overordentlig vanskelig om ikke umulig.

Af de dæmninger, der ligger ved Stillehavskysten, er den nye Caroyaldæmning den farligste. Lige under den ligger byen Panama, og hvis et uheld indtraf med dæmningen, vilde ikke alene skibe, som i tidspunktet maatte befinde sig i kanalen, være prisgivet, men ogsaa kanalen selv og byen.

Man ser heraf, at der ved begge kanalens ender lurer farer, og skulde et uheld indtræffe ved nogen af dem, maatte halve kanalen ombygges. Naar saa mange liv er gaaet tabt, saa mange penge ødslet bort og saa meget ihærdig arbeide nedlagt, saa er det blot et rimeligt krav til gjengjæld at vente en kanal, som kan vare og være til nytte og ikke hver time trues af ødelæggelse. Men saa meget kan ikke det nu foreliggende projekt skjænke os; det holder kanal og skibe svævende i stadig fare og utryghed. Men tiden burde være inde, at man lod al eksperimentering med kanalbygning fare og arbeidede efter metoder, som tid og erfaring har godkjendt.

Petroleumsbriketter

til brændsel i husene har en galicisk ingeniør fremstillet ved at blande petroleum sammen med sand og aske.

Produktet har faaet navnet «Kanasit»; det skal paa grund af sin høie varmeværdi falde billigere end stenkul.

En fabrik til fremstilling af det nye brændemateriale er allerede igangsat i Østerrige.

Hvorfor har vi Læger?

Efter *Dr. Gullick* i «World's Work».

Vore moderne aktieselskaber engagerer i regelen en sagfører og betaler ham et pent aarligt honorar — ikke saa meget for at han skal føre deres processer som for at forebygge saadanne.

Et større aktieselskab paatager sig aldrig en kontrakt og forpligter sig aldrig paa nogen kant uden først at raadføre sig med sin juridiske konsulent. Denne maa være fuldt hjemme i lovene, maa kjende selskabet ud og ind, være fuldt fortrolig med dets konstitution og virksomhedsgrene. Han har at sørge for, at selskabet altid holder sig inden lovens ramme. Det er et overmaade vigtigt arbeide en saadan mand har, og er han helt skikket for sin stilling, er han for selskabet værd millioner.

Hvad en dygtig og øvet sagfører kan gjøre for en korporation, skal den øvede læge kunne udføre for den enkelte.

Det blir i vor tid mere og mere almindeligt, at forældre sender sine børn regelmæssig til tandlægen ikke saa meget for at faa huller fyldte som for at undgaa huller. — Mange lader ogsaa sine øine fra tid til anden undersøge af en specialist for itide at faa mulige skavanker opdaget. Derved kan de stanse et onde, før det blir alvorligt.

Der findes ogsaa mennesker, der er saa fornuftige, at de har sin faste medicinske konsulent, som de raadspørger ikke bare i sygdomstilfælde, men ogsaa medens de er friske, for at han skal hjælpe dem til at bevare sundheden.

En saadan medicinsk konsulents hovedopgave blir ikke bare at behandle klienten under sygdoms- og svaghedstilstande, men vel saa meget at hjælpe ham til at føre et liv der passer for hans konstitution, advare ham, om han trækker for store veksler paa sin helbred.

En slig mand maa ikke saa meget være specialist i de forskjellige sygdomme som i almindelig sundhedspleie — hygiene.

Han maa kunne lære sin klient, hvorledes han skal kunne drive sin fine, indviklede organisme til den høist mulige ydelsesevne med mindst mulig risiko.

Den gjængse opfatning, at den karske ikke har lægen behov, men kun den som er syg, er feilagtig. En læge gjør langt større nytte ved at forebygge sygdom end ved at helbrede den. Han sparer sin klient tid, penge, energi, chancer.

En sammenligning ligger nær.

Eieren af et lokomotiv vil spare penge ved at indskrænke driftsomkostningerne mest muligt. Kun en gang pr. maaned eller aar lader han det efterse og det kanske af en mand, der ikke helt forstaar sine ting.

Nu kan det hænde, at det gaar vel de 364 dage, men den 365de springer maskinen. I hele 364 dage tabte eieren tilsyneladende intet ved sin forsømmelighed; men den 365de taber han saa meget, at det i sammenligning dermed kun vilde blevet en bagatel, hvad han maatte have betalt en dygtig ingeniør for stadigt eftersyn hele aaret igjennem.

Det var ogsaa kun tilsyneladende, at eieren intet tabte de 364 dage. Hvis lokomotivet stadig var blevet efterseet af en dygtig ingeniør, vilde

det have udviklet en brøkdel mere hestekraft pr. dag. I løbet af et aar vilde vindingen løbe betydelig op.

Anvender vi eksemplet paa mennesket og dets forhold til lægen, da ser vi, hvor ufornuftig den mand handler, som gaar 10, 20 og flere aar uden at lade sig undersøge grundig af en læge. Først naar maskineriet begynder at knirke, gaar man som regel til læge — og da er det ofte for sent. Og selv om ondet endnu lader sig kurere, vil det koste langt mere baade af tid og penge, end om man, medens man endnu var frisk, stadig raadførte sig med læge.

Regelmæssig at raadspørge sin læge er derfor den bedste livsforsikring. Den er mere værd end den financielle forsikring.

Vi vil atter gaa tilbage til vor første sammenligning.

En sagfører, der har været i selskabets tjeneste i lang tid — som kjender dets intimeste affærer, har langt større værdi end en mand — han være saa dygtig han vil — der ikke nøie kjender selskabet Selv landets bedste jurist vilde ikke kunne give værdifulde raad efter en konsultation paa 20 min., hvis et floket problem skulde løses.

Ligesaa dumt vilde det være af en mand at tro, at en læge som ikke kjender hans konstitution vilde kunne give ham udtømmende raad efter en kort undersøgelse.

Det gjælder endnu meget mere for individet end for korporationen, at et indgaaende kjendskab er nødvendigt, forat et raad skal have værd. De menneskelige organismer er endnu langt mere indbyrdes forskjellige end selskaber (korporationer).

Hvad vi trænger er specialister i hygiene (almindelig sundhedspleie). Vi har specialister i mave-, øien-, øresygdomme o. s. v. Men der gives faa eller ingen specialister i hygiene — specialister hvis opgave det er at bevare folk for alle disse skavanker. — Og hvor ligger skylden? — Hos publikum, der synes det ikke har brug for den slags specialister. Man foretrækker at tage piller, som lægen har forordnet efter en «lyndiagnose» — eller at lade sig operere, naar ondet er blevet altfor alvorligt.

En specialist i hygiene — i det at forebygge sygdomme — har et rigere felt for undersøgelser end nogen anden specialist. Hans felt maa paa en vis maade indeslutte alle andre felter. Han maa kunne stille en diagnose let og sikkert. At opdage, hvor skoen trykker, er meget vanskeligere end at finde botemidlet.

De læger, som i vore dage opnaar de største honorarer og høieste stillinger, er i regelen dem, som med dygtighed kan udføre en operation. Men det er dog en langt vigtigere opgave for en læge at sørge for, at operationen bliver overflødig. Dertil udkræves en mindst ligesaa stor dygtighed, øvelse og skarpsindighed som til en vanskelig operation. Alligevel vil de fleste mennesker med glæde betale hundreder af kroner for en vel udført operation, medens de nødig afser en brøkdel af denne sum til itide at raadføre sig med læge, der paa forhaand kan gjøre en operation overflødig. — Det er kun det dramatiske ved lægens arbeide, som i vore dage vækker beundring, kun den hjælp, han er istand til at yde, naar det gjælder livet, som betales med høie honorarer.

Det er ikke *lægen,* der kurerer sygdommen, ligesaalidt som det er ingeniøren, der driver toget. Han kan bedre sammenlignes med lodsen paa en dampbaad. — Lodsen kjender leden og kan styre skibet i havn den korteste og tryggeste vei. Er han nødt til at vælge et løb, fuldt af skjær og grunder, maa han kunne styre slig, at han har de bedst mulige chancer for at gaa klar af dem.

Gaar skibet paa grund, skal han have greie paa tidevandet, vindens styrke og retning — kort sagt alt som kan have sin betydning for at bringe skibet flot igjen.

Saaledes ogsaa med lægen. — Ved en sygdom som nervefeber, hvor den største fare er, at patientens temperatur vil blive for høi — ofte saa høi, at livet trues — maa lægen sørge for ved kolde bad o. l. at nedsætte temperaturen og hjælper derved naturen til at hjælpe sig selv. — Har en mand brukket benet, maa hans læge sørge for at de to benender passes nøie sammen, og at benet ved hjælp af stive bandager holdes i den rigtige stilling. Resten overlader han til naturen. Saaledes ogsaa med de forskjelligste andre sygdomme. En læge kan lede helbredelsen, men ikke helbrede.

Skjønt jeg selv er specialist i hygiene, kunde det ikke falde mig ind at undlade at raadspørge andre læger fra tid til anden. Det vilde efter min mening være ligesaa ufornuftigt, som om jeg uden lods vilde seile min yacht ind i en fremmed havn.

Fremtidens sanatorium.

En ny slags sanatorier er visselig under opseiling. Ved sanatorier og hospitaler har vi hidtil nærmest forstaaet kursteder for syge. Slige anstalter er bra nok. Man vil bestandig have brug for dem. Men det er ikke tilstrækkeligt. — Hovedopgaven ved fremtidens sanatorier skal være — ikke at helbrede syge folk, men at lære friske mennesker sunde livsvaner. —

Det er en triumf for lægevidenskaben at sætte en nedbrudt mand eller kvinde i arbeidsfør stand igjen. Men i regelen gaar disse helbredede mennesker atter tilbage til de gamle livsvilkaar, til sine gamle vaner — og det er en overveiende sandsynlighed for, at helbredelsen kun blir midlertidig.

En meget større triumf vilde det være — ikke bare at bringe deres helse i orden igjen, men ogsaa at lære dem at leve et liv, der er afpasset efter deres konstitution.

For at naa dette maal maa patienten være under lægens tilsyn meget længere, end nu som regel er tilfældet.

Et saadant hospital vilde bli en slags opdragelsesanstalt i almindelig hygiene. Det maatte ordnes som et komfortabelt udstyret moderne hjem i smukke, landlige omgivelser. Hvert eneste beboelsesværelse maatte vende til solsiden. Der maatte være rig anledning til alskens sport og idræt sommer som vinter. Bibliotek, læseværelse, musiksalon, bad etc. maatte ikke mangle.

Men det vigtigste af det hele blir, at alt dette sker under kyndig opsigt. En læge burde ikke have ansvaret for og opsigten med mere end ca. 12 personer.

Hver mand skulde sættes til et bestemt arbeide, der var nøie afpasset efter hans kræfter og konstitution. Arbeidstiden øges hver dag, indtil patienten kan præstere fuldt arbeide igjen under stadigt tilsyn af læge. Patienten maatte ikke faa komme hjem i sine gamle omgivelser, før han var kommet fuldt i vane med et liv, der helt ud passede for ham, passende mange timers søvn, arbeide, legemsøvelser og rekreation. Ikke to individer kan behandles ganske ligt. Behandlingen maatte altsaa være helt individuel.

En slig behandling kræver lang og omhyggelig iagttagelse fra lægens side. Han maa tage hensyn til hver enkelts mentale tilstand, hans temperament, arbeidskraft, ligesom til hans alder, økonomiske omstændigheder etc.

Naar man en gang havde gjennem-

gaaet et sligt praktisk kursus i hygiene, skulde det være unødvendigt at gjentage det. Man skulde derved være beriget med arbeidskraft for resten af sit liv. Den som har en svag mave, skulde derved have lært at behandle den rigtig. En der har hjertefeil, skulde lære at yde mest muligt arbeide uden risiko. Den nervøse maatte lære at holde sit nervesystem i bedst mulig stand ved en regelmæssig levemaade, hvis det da ikke lykkedes helt at fjerne nervøsiteten.

Kort sagt, enhver skulde lære at trække de grænser, som han ikke maa overskride, om han vil føre et sundt og lykkeligt liv. Naar man ved, hvor langt man uden fare kan vove sig, kan man med friskt mod og helt tryg vove sig helt til farens grænser og derved gjøre det bedst mulige ud af sig selv.

Viljestyrke.

Efter *Dr. Dornblüth* i «Die Umschau».

Der er forskjellige former af viljekraft. Som eksempler kan tjene de tre store skikkelser, Bismarck, Wilhelm I og Moltke.

Hos Bismarck er den voldsomme energi et grundtræk i hans karakter. Hos hans herre, den fine og fornemme, hensynsfulde og blødhjertede Wilhelm I skabes en sterk viljekraft af hans faste gudstro og pligtfølelse. Hos Moltke er det den logiske dømmeevne, som sætter ham istand til at begynde afgjørende slag med samme ro som en koldblodig sjakspiller.

Den aktive energi, som Bismarck giver et saa slaaende eksempel paa, er medfødt. Vi kjender intet middel til at fremtvinge den ved eget arbeide eller ved opdragerens paavirkning. Bare hvor den findes oprindelig, men er svækket ved skadelige indflydelser eller ved sygdom, kan den under andre, lykkeligere forhold eller gjennem lægebehandling atter styrkes.

Derimod er den viljekraft, som faar liv af kundskab, erfaring, samvittighed, et erhvervet gode. Den kan styrkes ved opdragelse, enten ved ens eget arbeide eller ved paavirkning fra andre. Ved her rigtig at bruge de midler, som staar til raadighed, kan der dannes en personlighed. Og personlighed er efter Goethes ord den høieste lykke for jordens børn.

Menneskets karakter er for en stor del viljesvirksomhed. Gjennem hele vort liv hjælper det til at fæstne karakteren, at legemet er saa meget som muligt under viljens herredømme. Derved forklares ogsaa soldattjenestens store betydning for en mands hele liv. Sammenligner man en rekrut med en mand som har gjennemgaaet tjenestetiden, saa viser der sig en uendelig forskjel i legemlig henseende, men ogsaa i hvad der gjælder karakter og energi.

Den harmoniske udvikling af musklerne er ikke bare noget rent legemligt. Mange tror, at det ved undervisning i f. eks. sløid kun dreier sig om en slags dilettantisk haandverk,

medens dog her viljens opdragelse er af den største betydning.

I den maalbevidste udvikling af legemet har vi en bred vei til at styrke viljen. Turning, alskens lege, svømning, roing, ski- og skøiteløb og anden sport virker des gunstigere, naar de øves i munter kapleg. I andre tilfælde ligger betydningen i opgavens vanskelighed, som f. eks. ved bjergbestigninger, som ikke kan udføres af enhver. Ved sport i fri luft hjælper ogsaa hærdningen mod veir og vind med til at staalsætte energien.

Aandeligt arbeide stiller ikke saa regelmæssig saadanne krav til viljekraften, især fordi ungdommen under de nuværende forhold faar liden tid og ro tilbage til frivilligt arbeide.

Kampen mod kjedsomhed og træthed er vel ogsaa en viljesøvelse, men uden den friskhed og glæde, som er saa særlig vigtig. Med rette lægger derfor forskjellige moderne undervisningsanstalter stor vegt paa frivilligt arbeide og freidig væddekamp.

Opdragelsen af den engelske ungdom, hos hvem der findes saa lidet tvang til aandeligt arbeide og saa megen væddekamp i sport og leg, har som bekjendt en udmerket virkning paa karakter og viljekraft.

Overordentlig værdifuld er kampen mod ømfindtlighed i sindet, kampen for at beherske følelseslivet. Hvad et virkelig modent menneske kræver af sig selv, herredømme over sine stemninger, følelser og lidenskaber, det er ogsaa en meget vigtig opgave for barneopdragelsen, som maalbevidst skal udvikle energiske mennesker.

Desværre lærer mange børn af de voksne en altfor stor ømfindtlighed overfor larm, en overdreven pirrelighed ved forandringer i sit befindende, modstandsløshed overfor varme og kulde, sult og tørst, urimelig sterk afsky for enkelte slags mad o. s. v.

Ganske vist ligger det i vor interesse, at vi under arbeidet beskytter os mod generende larm, og at vi verger os mod varme og kulde, stiller sult og tørst i ret tid og omhyggelig passer paa at faa en sund og fornuftig kost.

Men vi maa bare ikke overdrive. Der er hele familier, hvor ikke et æg bliver spist, uden at man først prøver det med næsen. Og er der den mindste tvil om at det er friskt, høres der straks sterke udbrud af væmmelse.

Netop naar det gjælder børn, skulde man være meget forsigtig i slige ting. En saadan ømfindtlighed som i sunde dage er forholdsvis harmløs, kan under sygdom vanskeliggjøre ernæringen i høi grad. Der har været nok af tilfælde, da nervøs modbydelighed for mad har havt de farligste følger.

Hvad der gaar længer end til en rolig, objektiv prøve af næringsmidlerne, bør undgaaes.

Forældre og opdragere maa give et godt eksempel for at vise børnene, at man ved koncentreret opmerksomhed let kan vænne sig til at arbeide under larm. Ligeledes at man ikke maa lade hver liden ubehagelighed bringe en ud af fatning, og at sult og tørst, smerter og andre vanskeligheder kan overvindes.

Det gjælder, at man allerede som barn skal lære — ved eksempel og ved undervisning — at gjøre sig til herre over sin ømfindtlighed og over sine stemninger. Hertil hører ogsaa, at man vænner sig af med generthed og angst, ikke unddrager sig mindre behagelige opgaver og uden smerte kan give afkald paa fornøielser.

Hvor vigtig tilsyneladende smaa ting kan være, ser man, naar man faar syvsovere bevæget til at staa tidlig op. Netop denne øvelse i at beslutte, som falder mange mennesker saa tung, er i høi grad velsignelsesrig.

Meget skadelig for udviklingen af en sund og sterk vilje er den feilagtige mening hos mange opdragere,

at barnets egenvilje maa knækkes. Naar et egensindigt barn er ophidset, saa vil al haardhed være af det onde. Da maa opdrageren være fuldstændig rolig. Ofte er det bedst at lade barnet skjøtte sig selv. Først naar barnet igjen er kommet til ro, kan man ved at tale fornuft til det, ved at ironisere forsigtig, ved at ytre sin forundring over dets opførsel bringe dets vilje og dets hede sind paa ret vei.

Paa den maade bliver der af det egensindige barn et menneske, hvis faste vilje styres af overlæg og selvbeherskelse.

Kun altfor ofte ser man, at unge mennesker naar til selvbeherskelse, fordi de har mangelen paa denne dyd hos sine opdragere i ondt og friskt minde. Det er de ufrivillige afskrækkende eksempler.

Der er mange mennesker, som ikke kan ville, fordi de lider af en sygelig svaghed i beslutningsevnen, eller fordi sygeligt grubleri standser viljesvirksomheden. Her hjælper hverken formaninger eller foreskrevne øvelser; men en psykologisk uddannet læge maa træde til hjælp for at helbrede den syge.

Thi den friske kan til syvende og sidst hvad han vil.

Nøgne Eneboere i Himalayas Bjergegne.

(Efter «Hindustan Review».)

Mange vil kjende af navn en slags munkeorden «Mahatmas», om hvem det fortælles, at de bor i utilgjængelige klippehuler høit oppe i Himalayafjeldene. Det har hidtil ikke lykkedes nogen reisende at finde dem i deres hi. Men «Hindustan Review» fortæller om fire modige turister, som kom deres enemerker saa nær som ingen anden før dem.

De opdagede en gammel ærværdig mand, som laa paa ryggen paa en stenhelle. Det blege stjernelys glitrede i snefloker, som var faldt i hans lange hvide haar og bølgende skjeg. Hans stenleie maatte være koldt som is. — De reisende følte sig betagne af en underlig, næsten uhyggelig stemning ved at se denne ærværdige menneskeskikkelse, som laa der uden at bevæge et lem uberørt af alt omkring ham. De romantiske omgivelser og den stille midnatstime bidrog ogsaa til at forhøie virkningen.

Den hvilende skikkelse opdagede ikke, at der var mennesker tilstede. Hans sjæl lod til at være optaget med syner fra en anden verden. De kunde se, at han aandede; men de holdt sig i ærbødig afstand. De blev staaende og iagttage ham i over en halv time. Hele denne tid holdt han øinene fast lukket.

Ikke langt fra ham laa der en noget yngre mand paa den frosne jord, og lige ved ham igjen en tredje. Denne laa med hænder og fødder stemt mod jorden, slig at ryggen vendte ned uden at berøre jorden. Hodet var kastet tilbage og ansigtet vendt opad.

Intet beskyttede de ærværdige vismænd mod sneen, som begyndte at falde, og den iskolde sno. De havde ikke saa meget som en traad paa sig, mens de reisende den halve time de stod der følte sig gjennemisnet til marv og ben tiltrods for sine flanelklær og ulstere.

Om Musik.

Hvad er musik? Hertil vil vel de fleste svare: Det er toner. Svaret er forsaavidt ogsaa rigtigt, musik er toner. Men svaret kunde yderligere forenkles til: tone.

En tone er musik. En sangers eller sangerindes tone er musik. En kirkeklokkes tone er musik. Thi en tone kan jo betegnes som en for øret behagelig, ensartet lyd; en vellyd; en velklingende lyd. Og i ordet vellyd eller velklingende ligger allerede en følelse af behagelighed ved lyden, denne vederkvæger; den er musik for den modtagende.

Og dette var utvilsomt den allerførste musik, og dens første ytringsform var sangtonen. Dennes umiddelbare forløber og vistnok begrunder var igjen talestemmen. Men en talestemmes tone kaldes ikke musik og er det heller ikke, hvor smuk den end er og hvor behagelig den end virker paa øret. Naar vi derfor skal forestille os den allerførste musik, bliver det til et urmenneske, som i en bedrøvelse eller i en glæde, saa at sige imod sin vilje, tvunget dertil af noget, han ikke kunde beherske, løftede sin stemme ud over den daglige tale — dersom den kunde kaldes tale — og til sin egen og andres forfærdende henrykkelse udstødte en ensartet lyd af sin strube — kun en. Denne lyd — stolt den mand, som nu kunde sige, hvor i toneregistret den laa — var den første sangtone. Den blev sagtens det meste af hans levetid dette urmenneskes vidunderlige eie, han gjentog den paa opfordring for de lyttende skarer, han hensatte sig i ekstasen og stødte sin lyd ud, og den ganske stamme vederkvægedes derved. Siden kom der jo efterlignere, som gjorde samme lyd som mesteren — saadan gaar det bestandig — og derpaa forbedrere, som maaske gjorde to lyde, og derfor trak hele publikum til sig. Men lad os springe over dem og stanse ved verdens andet store musikgeni, han som i en ledig stund — hvoraf han havde saa mange, thi han var ganske sikkert hyrde — kom til at sætte et oksehorn for munden og blæse i det og derved blev opdageren, man kan næsten sige opfinderen, af verdens første musikinstrument. Den henrykkelse, han selv har følt ved den overjordiske lyd og siden satte sin stemme i, kan vi til nød forestille os men ikke beskrive, den kan i vælde kun sammenlignes med følelsen hos selve musikens opdager, det ovenfor omtalte urmenneske.

Disse toner, den menneskelige stemmes to-tre og oksehornets ene, var længe — vi kan desværre ikke sige hvor længe — menneskenes eneste musik. Saa fandt verdens tredje store musikgeni — det maa han nok kaldes, eller maaske var det en kvinde? vi ved det ikke — paa at befæste en streng, formodentlig et siv, i begge ender og kneppe paa det med fingeren. Det gav en tone fra sig, en vidunderlig tone, en ny tone, helt forskjellig fra den menneskelige stemmes og oksehornets. Tonen var det første strengeinstruments tone.

Musikens udvikling fra denne enkle begyndelse til vor raffinerte tonekunst er lang men let at forestille sig. Sangen er jo opdaget, de første fløitetoner er hørt, den første strengeleg er rørt. Det som kommer efter, er kun fuldkommengjørelsen. Det er intet saa langt skridt fra at blæse i

et oksehorn til at blæse i et sivrør (skalmejen) eller i et sammenrullet stykke næver (luren) eller i et udhullet træstykke (oboen). Og da saa metallet kom, fandt naturligvis en søgende sjæl paa at rulle en metalplade sammen og blæse i den istedetfor i den gebræklige trætud, og det første horn var gjort.

Det maa nødvendigvis følge, at man fandt noget at fæste det sært klingende siv paa, først et skildpaddeskal eller skallet af et græskar, som siden eftergjordes i træ, mens sivet erstattedes af en tørret tarm (luten). Og at bestryge en streng, som man før blot berørte, er saa nærliggende, at det neppe behøver at nævnes, tiltrods for at denne forandrede bevægelse fremkaldte et nyt instrument, strygeinstrumentet, der saa godt som revolutionerte musikens udtryksformer.

Et interessant afsnit er musiktegnenes udvikling. Der kom jo den dag, da de syngende og spillende fik trang til at opbevare hvad de sang og spilled. Dette blev saa nedskrevet med almindelige skriftbogstaver paa sandsynligvis den maade, at ved en stigning blev skrevet «op» eller «høiere», ved et fald «ned» eller «lavere», uden at det jo var mulig at angive, hvor meget op eller ned tonen skulde gaa. Bogstaverne forkortedes lidt efter lidt til tegn, de saakaldte neumer, der ikke er ulige vore dages stenograftegn. De skreves ret frem som bogstaverne før og kunde fremdeles kun angive, at melodien skulde gaa op eller ned, ikke hvor meget. Saa fandt i det 10de aarhundrede et sindrigt hoved paa at trække op en linje, der skulde angive en bestemt tones plads, ud fra hvilken man da havde lettere for at bestemme de intervalskridt, de andre toner havde at gjøre. Det var den første nodelinje. Den fik siden en mage, saa farvedes de forskjellig for at holde dem fra hverandre, men de fik afkom alligevel, først en, saa to, saa flere. Foran linjerne anbragtes nu navnet paa den tone, den forestilled, og det blev oprindelsen til vort nodesystems «nøkler». Med linjesystemets indførelse blev selve formen af noderne naturligvis mindre vigtig end deres plads paa linjesystemet, formen svandt derfor lidt efter lidt ind til blot flækker som i den gotiske «nagelskrift» eller punkter som i den latinske punktskrift, med hvilken form vi befinder os paa tærskelen af vort nuværende nodesystem.

Musik, som vi i almindelig omtale benævner saadan, er forbundne toner. Hvad vil det sige? Er de forbundet ved et stof, som perler ved en snor eller murstene ved mørtel? Nei, der er intet stof mellem dem. De lyder hver for sig. De er forbundet kun ved hukommelsen.

Hukommelsen bevarer den lydte tone, indtil og mens den næste lyder. Derpaa bevarer den denne tone, indtil og mens den tredje lyder. Og saa fremdeles, indtil den sidste tone har lydt.

Hjernen har altsaa nu hørt forbindelsen mellem to og to toner. Gjentages tonerne engang til, vil hukommelsen maaske være istand til at bevare to eller flere lydte toner, indtil og imens den næste lyder. Og naar hjernen er blevet istand til at bevare alle de forudgaaende toner, indtil og mens den sidste lyder, har den gjort forbindelse mellem alle tonerne; disse toner er da for denne hjerne blevet til et sammenhængende hele.

En saadan afsluttet forbindelse mellem en række toner kaldes en melodi. (De uafsluttede toneforbindelser, som er saa meget brugt i vore dages musik, kaldes strofer eller motiver). Forat en melodi skal være fuldt bestemt, maa det ogsaa være bragt paa det rene, i hvilken rytme tildels ogsaa i hvilken takt, tonerne

er forbundet. Rytmen i en melodi er den forskjellige varighed, hvori tonerne lyder, takten er den metrisk afmaalte leddeling og bevægelse i musikstykket. De samme toner forbundet i samme rækkefølge men i forskjellig rytme og takt giver forskjellige strofer. Hukommelsen maa derfor for at faa fat paa en melodi bevare foruden tonens klang ogsaa dens varighed i forhold til den næste tone, disses varighed i forhold til den næste, og saaledes paa samme maade, indtil alle toner har lydt.

Uden hukommelse ingen melodi, altsaa ingen musik.

Denne slags hukommelse, «den musikalske hukommelse», staar ikke i direkte forbindelse med almindelig hukommelse. Hin kan være god, mens denne er daarlig, og omvendt. Og der er alle grader af saadan hukommelse. Enkelte er ikke istand til at bevare i sin hjerne een tone, indtil den næste lyder. De faar derfor aldrig fat paa en melodi, hvor ofte de end hører den. Det er de saakaldte absolut umusikalske mennesker. Andre igjen har en hukommelse, som første gang den hører en strofe, bevarer alle de forudgaaende toners klang og varighed, indtil og mens den sidste lyder. Det er de meget musikalske mennesker. Eller det kan være mennesker, hvis musikalske hukommelse er blevet opøvet ved træning. Den musikalske hukommelse kan nemlig opøves i en overordentlig grad.

Saadanne mennesker kan «tage» en melodi med en gang. At man «tager» eller «har» en melodi, vil sige, at hukommelsen har bevaret tonernes forbindelse. Tonerne selv kan godt være urigtige, ja er det i de allerfleste tilfælder. Alle som beskjæftiger sig lidt med musik, kjender til, at ved gjengivelsen af en melodi bliver denne saagodtsom altid gjengivet i gal toneart, som det heder. Det vil sige: tonerne selv er forkjerte, men deres forbindelse er korrekt. Gjengivelsen sker almindeligvis i en toneart, som passer for den gjengivendes stemme. En mand, som har hørt en sang af en sopran, gjengiver sangen i en for lav toneart. Og en dame vil gjengive en bassmelodi i en for høi toneart. Og det er slet ikke det almindeligste, at melodien bliver gjengivet en oktav for høit eller for lavt, altsaa bliver holdt i tonearten. Nei, hele tonearten forandres, saa at t. eks. en melodi som begynder paa g, ved gjengivelsen begynder paa c.

Et menneske med en god musikalsk hukommelse «tager» almindeligvis toneforbindelsen og rytmen lige let, de gaar hyppigst sammen. Men det hænder ofte, at man husker hele toneforbindelsen uden dog at faa fat paa melodien hvormeget man end stræver, indtil den — formodentlig noget usædvanlige — rytme er blevet aabenbaret en, da har man melodien med en gang.

Paa samme vis som tonerne er mere eller mindre behagelige for øret (eller egentlig hjernen, men vi siger øret), paa samme vis er deres forbindelse, altsaa melodien, mere og mindre behagelig for øret. Mellem en mængde toner er der, vil vi paastaa, ingen melodi. Men melodi er der, thi mellem alle toner er der forbindelse. Vi kalder blot ikke en saadan forbindelse melodi, fordi den ikke virker behagelig paa øret. I nyere tids musik indføres undertiden og med hensigt uskjønne toneklange (dissonanser) og toneforbindelser; det er da gjort for at karakterisere noget uskjønt, f. eks. sjælelivet hos en skurkagtig person i en opera, og kan ofte være af stor virkning.

En egen art af musikalsk hukommelse er den evne, vi kalder kompositionsevne. Evnen kan kun uegentlig kaldes hukommelse; thi de toneforbindelser, komponisten hører, har

aldrig lydt, før i det øieblik han lader dem lyde. Evnen kan siges at bestaa i at opdage skjønne toneforbindelser der hvor ingen har opdaget dem før, og i at forbinde toner rytmisk paa en maade, som ikke er gjort før. Et nydeligt eksempel har vi i vor fædrelandssang af den geniale, saa altfor tidlig bortgangne Rikard Nordraak. Han, kunstneren, hørte skjøn toneforbindelse i den til kvalme tærpede skala, torturredskabet for alle musikens begyndere, og bygged direkte paa den sin magtfulde melodi.

Skalaen er som bekjendt tonerne c d e f g a h c op eller ned. Nordraaks sang begynder paa g, gaar skalaen ned til c, derpaa skalaen tilbage igjen helt til a, tilslut atter skalaen ned til e. Altsaa to hele verslinjer ren skala. Ogsaa tredje verslinje er ren skala, der begynder paa a, gaar ned til d, saa op igjen til g; og i de gjentagne syvende og ottende verslinjer er det atter tilfælde, først op fra d til f, derpaa ned igjen fra f til g, skalaens samtlige toner paa en nær. Selv mellem verslinjerne er overgangen direkte, enten skalaen eller den samme tone gjentaget. Paa kun to steder i hele sangen er den direkte overgang brudt, det er mellem anden og tredje verslinje, hvor der er et sprang paa tre toner, nemlig fra e til a, og ved slutten af femte verslinje, hvor der først er et sprang paa to toner fra g til e og derpaa et sprang paa tre toner fra denne e op til sjette verslinje, som begynder paa a.

Denne udstrakte anvendelse af skalaen er saa dristig, at man den dag idag, dersom man skyder «ja vi elsker» tilside og lader de første verslinjer lyde som skala, ikke synes, at deres forbindelse er noget videre pen. Og udlændinger, hvem man langsomt og uden farvelægning lader høre de første strofer af melodien, smiler overbærende af vor «primitive fædrelandssang».

Hvilken overordentlig variation og virkning har kunstneren ikke opnaaet ved et saa simpelt middel som at lade tonerne glide dobbelt opover eller nedover skalaen. Dette kommer maaske bedst frem i den smeltende femte verslinje: elsker, elsker det og tænker, hvis seks første toner af linjens otte er to c'er, to h'er og to a'er i rækkefølge. Saa enkelt er det sindrige.

I moderne musik hører man sjælden eller aldrig den enkle melodi, den har altid ledsagelse. Meloditonen lyder hyppig sammen med flere toner, der danner en samklang, «akkord», hvis samlede tone er meloditonens. Men ogsaa disse melodiakkorder faar ledsagelse, «akkompagnement», af andre grupper af toner, enten paa samme instrument, hvor melodien lyder, eller paa et andet, saaledes klaver alene, violin og klaver, fløite og klaver o. s. v. Den musikalske hukommelses opgave bliver herved gjort betydelig vanskeligere. End sværere er opgaven ved tilegnelsen af et orkesterværk, hvor ofte flere forskjellige instrumenter har hver sin bærende melodi eller «motiv» og hvor motiverne hvert med sin ledsagelse af talrige instrumenter mødes, krydses, gaar i hverandre, gaar fra hverandre igjen, tages op af en ny gruppe instrumenter, gaar over i ny rytme o. s. v. Da det er tonernes forbindelse i hjernen, der gjør dem til melodi, siger det sig selv, at et musikstykke, hvor skjønt det i virkeligheden end er, ikke skaffer den lyttende den fulde nydelse, før hans hjerne er blevet istand til at gjøre forbindelsen mellem tonerne. Dette kan ofte tage lang tid og det kan igjen bero paa flere aarsager. Eftersom man er musikalsk til, eftersom man lytter mere eller mindre opmærksomt, eftersom toneforbindelserne er mere eller mindre usædvanlige og eftersom ens øre er musikalsk trænet. Et mozartsk

værk faar man tidlig fat paa, da dets toneforbindelser er enkle. Et senwagnersk arbeide «tager» man maaske hverken den første eller tiende gang man hører det. En melodi, som man for ti aar siden ikke kunde finde noget smukt i, synes man nu er overordentlig vakker. Melodien er den samme, det er ens øre som i mellemtiden er blevet trænet til at høre skjønheden i den toneforbindelse.

Toneforbindelser kan være saa usædvanlige, at faa eller ingen, heller ikke de som bærer autoriteten i faget, kan høre skjønheden i dem og værdsætte deres ophavsmand paa rette maade Herpaa er der mange — og vemodige — eksempler. Schubert, den nu anerkjendt største sangkomponist, verden har kjendt, døde i fattigdom i en alder af kun 31 aar. En noget lignende livsskjæbne havde hans landsmand Hugo Wolf, som for en del aar siden døde sindssyg i Wien, sindssyg af græmmelse. Først i den allersidste tid begynder hans kompositioner at blive hørt i koncertsalene.

Og Grieg havde i lange tider den glæde at fremføre sine allerbedste kompositioner for tomme hus, ligesom den store tonedigter Johan Svendsen maatte tage imod en kapelmesterpost for at kunne eksistere.

Musiken er vel den af alle kunstarter, der virker sterkest paa det menneskelige sind, og det kommer vistnok igjen af, at den virker umiddelbarest og med størst kraft paa den modtagende sans. En farve paakalder hjernens opmerksomhed, en tone tvinger den. Der skal forudsætninger til for at bevæges af et maleri eller en statue, der skal ingen til for at hidses af en melodi.

Musikens virkning beror paa, at den vækker forestillinger, oftest uklare forestillinger, men stærke. Vi kan ikke sige nøiagtig hvad vi føler, naar vi hører en af vore herlige folkemelodier. Men følelsen kan være saa sterk, at hvis vi f. eks. i øieblikket befinder os i udlandet, vil vi kaste alt tilside og straks reise hjem. De, som hørte marseillaisen, kunde ikke sige, hvad der da rørte sig i dem; men de satte henrykt livet til for det.

Musiken blev ogsaa meget tidlig taget i brug i menneskenes tjeneste som opdragende element — baade til det gode og det mindre gode. En skjøn melodi dulmer det oprørte sind, en smældende kan hidse det roligste. Orgelmusik sænker fred i den forpinte sjæl, krigstrompeterne faar soldaten til at glemme slagtningen. Naar «den onde aand» kom over Saul, blev David sendt ind at spille paa harpe for ham; og da Josva lod blæse i basunerne, faldt Jerikos mure.

Ogsaa dyr er modtagelige for musik. Rottefangeren, som lokked disse gnavere til sig med fløitetoner, er historisk. Endog kjør skal være meget paavirkelige af musik. Katter ligeledes. En dame, som lærte at spille violin, havde to katter i huset. Disse var en dag tilstede, da hun øved sig. Efter de par første skrigende strøg begyndte kattene at bære sig paa det ynkeligste, rendte rundt med alle tegn paa psykisk mavepine og søgte at komme sig væk saa fort som mulig — til megen moro for de tilstedeværende. Men saa musikalske er neppe alle katter.

Sigmun Rein.

Bagvaskelser mod Civilisationen.

Efter *Alvaro de Albornoz* i «La Lectura», Madrid.

«Storkene søger til de ældste Kirketaarn.»
Brunetière.

De er mange, de som med digteren tror, at «de forgangne tider var de bedste». Vistnok akcepterer man den moderne civilisations goder, de materielle fordele, den yder. Bogtrykkerkunsten, som efter Hugos ord betegner det fuldstændige hamskifte hos den symbolske slange, der helt fra Adams tid har repræsenteret intelligensen, tjener saaledes nu til at udødeliggjøre den samme gudsidé som Indiens pagoder og middelalderens kathedraler. Feudalherren, der i historien har efterladt sig ligesaa haarde spor som den klippe, hvorpaa han i fordums tid byggede sin borg, benytter nu jernbaner, dampskibe og automobiler. Telegraftraaden er overbringer af den samme uro, de samme forhaabninger, de samme glæder og de samme sorger, som posten i gamle dage førte med sig langs de ensomme landeveie, hvor røvere altid laa paa lur. Det elektriske lys har forjaget aander og gjengangere fra vore nætter.

Men længer gaar de fleste ikke. Det er med megen møie de kan erkjende, at nutiden har en høiere kultur, om de overhovedet erkjender det. «Storkene søger til de ældste kirketaarn», siger Brunetière, og de er mange de som med digteren tror, at «de forgangne tider er de bedste».

De døde styrer de levende, og vort liv er en tribut til døden. Det er de døde, som dømmer os, dem, som indgiver os vore idéer, dem, som former vor aand, dem, som bestemmer vore handlinger. Den tanke at mishage en død, at trodse hans vilje, er for de fleste en helligbrøde.

I alle samfundslag, i alle virksomhedsgrene gjør de døde sig gjældende baade i tanker og følelser. Det kan siges om os, at vort liv først begynder, naar graven aabner sig for os, og at vore idealer kommer fra det hinsides.

Heraf kommer det, at man ikke synes om en civilisation, som man ikke kjender, og at man holder paa fortiden. Hvordan skulde man ogsaa kunne synes om en civilisation, om hvilken man tror, at den med sine laster, sin fordærvelse og sit raffinement har bevirket slægtens fysiske degeneration og forkortet levetidens varighed, øget forbrydelsernes tal og frembragt en nervøs mangel paa ligevegt, som viser sig i form af almindelig neurastheni.

Der er mange, som tror, at det er saa, og som gjentager det ved alle leiligheder. Menneskeheden er fysisk degenereret. Hvem vilde nu kunne bære de rustninger eller haandtere de vaaben som opbevares rundt i museerne? Livets varighed er aftaget. Hvis vi gaar tilbage til fortiden, saa byder historien os i en forholdsvis moderne tid eksempler paa langt liv, som man aldrig træffer paa nu. En økonomisk elendighed, der uophørlig øges, truer med at gjøre livet umuligt, og det er ikke mængden, men de lærde — f. eks. Marx med sin theori om massernes voksende fattigdom og Henry George med sin bog «Fremskridt og Fattigdom» — som spaar en saa frygtelig fremtid, at der ikke er andet at

vente end en skrækkelig social katastrofe. Hertil kommer saa den øgning i forbrydelsernes tal, som ogsaa de lærde hævder, samt den almindelige neurose.

Hvad er nu grundlaget for alt dette? Er det sandhed eller er det bagvaskelser mod civilisationen? Har ulykkesprofeterne ret, eller dyrker de fordomme, som uvidenheden og pessimismen sværger til? Det er det, vi skal undersøge i nærværende artikel.

*

Bibelen, siger Finot, taler paa mange steder om folk af kjæmper. Moses' udsendinge mødte dem i det forjættede land, og profeten Amos sammenligner dem med stenegen i styrke og med cederen i høide. Ifølge femte Mosebog skal kong Ag af Basan have været høiere end Goliath, som efter Kongernes bog skal have været 9 fod og 4 tommer høi. Homer og Hesiod beklager, at folk er saa smaa paa deres tid mod de herlige fædre. Efter Plutarch kan hans samtidige ikke engang sammenlignes med nyfødte børn i fortiden. For at bestyrke denne tro nævner den lærde Plinius nogle menneskeskeletter, som var fundet paa Kreta, og som var henimod 20 meter høie. Saa sent som i det 18de aarhundrede har en fransk lærd Henrion offentliggjort en nøiagtig tabel over legemshøidens aftagen siden Adams tid. Medens Adam var 18 meter høi, var Abraham kun 9 m., Herkules 3 og Alexander den store 2 meter.

Finot, som i sin bog om racefordomme ofrer et meget interessant kapitel paa dette emne, siger, at hvad der fremforalt har medvirket til at skabe troen paa kjæmper, er den forvirrede blanding, hvori man ofte finder menneskeben og ben af fossile dyr. I Valencia ærer man som en relikvie af den hellige Christobal kindtanden af en mammuth; en anden tand, ligeledes fossil, blev i lang tid baaret foran de processioner, hvormed man bad om regn, og blev anseet for at være en relikvie af San Vicente. Der var en tid, siger Buffon, da man begravede krigeren ved siden af hans hest eller hans elefant, og det er dyreknoklerne, som man senere har taget for skeletter af vore forfædre.

Ifølge Lannois og Roy kunde man i 1872 i en buegang i Gracoviakapellet se en besynderlig samling af helgenben, der i virkeligheden var en næshornskalle, en knokkel af en mastodont og et stykke af en hvalkjæve. I 1613 fandt man i omegnen af Romans i Dauphiné et skelet, som var ca. 25 fod langt. I mere end 200 aar mente man, at det var af en teutonerkonge ved navn Teutobochus, der blev beseiret af Marius ved Aix aar 102 f. Kr. En specialist, Blainville, fik endelig feiltagelsen opklaret; det var rester af en mastodont.

I virkeligheden har menneskenes legemshøide ikke blot ikke aftaget, men den har tvertimod øget. Efter Manouvriers og Rahons maalinger har Neanderthalmennesket (fra kvartærtiden) ikke været mere end 1.613 m. høi, det forstenede menneske fra Langres 1.669, mennesket fra Spig 1.610 og huleboerne fra Chancellade 1.612. Deres beregninger efter 429 mandsskeletter og 189 kvindeskeletter giver os en middelhøide for mændene af 1.475 m. og for kvinderne af 1.225 m. Naar man sammenligner nutidens mennesker med disse forhistoriske legemshøider, saa ser man at racen ikke er blevet lavere, men høiere i aarhundredernes løb. Gjennemsnitshøiden i Paris er i vore dage 1.676 m.

Dog har legemshøiden ikke bare tiltaget. Eftersom jorden er mere eller mindre frugtbar, viser det sig nemlig, at beboernes legemshøide er

større og mindre. I egne af vulkansk oprindelse er menneskene mindre end i egne dannede ved opskylning. Niceforo har, idet han gaar ud fra jordbundens natur, delt Frankrige i 4 zoner og er kommet til følgende resultat: I de vulkanske departementer er den almindeligste høide 1.64 meter; i departementer med opskyllet jordbund er den 1.66 m., altsaa endel større.

Hvis nu naturforholdene forandrer sig, hvis ufrugtbar jord forandres til frugtbar, saa vil legemshøiden øges. Opgaver angaaende de franske rekruteringsforholde viser, at i de egne, hvor uproduktivt og myrlændt terræn er forbedret ved menneskearbeide, der er middelhøiden øget og antallet af dem, som kasseres som for smaa, aftaget. I distrikterne Marennes og Rochefort var der for 50 aar siden flere sogne, som ikke kunde skaffe en eneste rekrut, fordi alle unge mænd enten var for svage eller var under minimumshøide. Noget senere blev terrænet, der før var fuldt af sumper og myrer, udtørret; nu har beboerne normal høide og styrke, og militærkontingenten har naaet det normale antal.

Kort sagt: Legemshøiden varierer med forholdene ellers. Den er større blandt rige end blandt fattige, det har statistiken bevist saa fuldstændig, at det ikke gaar an at nære mindste tvil om det, og den før citerede Niceforo anfører i den anledning hele bjerge af tal. Derfor, hvis menneskeheden gaar fremad i rigdom, og hvis den økonomiske velstand og den sociale retfærdighed staar høit, saa vil slægten, ogsaa fysisk seet, hæve sig over fortidens mennesker.

*

Men, siger man, menneskeheden gaar ikke fremad i rigdom. Tvertimod, en økonomisk elendighed, som stadig øges, truer med at gjøre livet umuligt, og alt varsler om en fremtid saa frygtelig, at man kun kan vente en skrækkelig social katastrofe. Denne mening kommer frem fra tre forskjellige hold, et videnskabeligt, et kvasividenskabeligt og en mer sentimental folkeopinion.

Fra videnskabeligt hold har sætningen faaet sit skarpeste udtryk hos Marx. Han hævder, at de besiddendes tal stadig bliver mindre. Derfor vokser fattigdommen hos masserne, og mere og mere synker de ned i proletariatets og revolutionens rækker.

Men Marx tager i den grad feil, at hans egne disciple, de kjæmpende socialister, maa korrigere ham. Ifølge Bernstein «er den paastand absolut feilagtig, at den økonomiske udvikling gaar i retning af en relativ eller absolut formindskelse af de besiddendes antal. Tvertimod øges de besiddendes antal baade absolut og relativt.» Bernstein paaviser, at det nødvendigvis maa være saa. Naar man gaar ud fra den store øgning i arbeidets produktive kraft, som karakteriserer den moderne produktion, er det en nødvendig følge, at ogsaa denne og dermed forraadet af forbrugsgjenstande maa øges. Og da «kapitalens magnater» ikke kan forbruge alle disse rigdomme, og da i tilfælde af eksport den fremmede forbruger til syvende og sidst ikke kan betale med andet end varer, saa maa produktionens øgning gavne de ikkekapitalistiske klasser.

Hvad angaar arbeidslønnen, saa har en række forfattere fra de forskjellige lande paavist, at dens kurs viser en tydelig tendens til at gaa opover. Samtidig er prisen paa eksistensmidler nedadgaaende. Naar man tager i betragtning forholdet mellem lønnens stigning og vareprisernes stigen og synken, saa vil man, naar man tager alle elementer

med i beregningen, finde, at saavel lønnen som kjøbeevnen har steget, omend i forskjelligt forhold, og især da i sidste halvdel af det 19de aarhundrede. Statistisk kan det ogsaa bevises, at forbruget saavel af nødvendigheds- som af luksusartikler er betydelig øget.

*

Paa den kvasividenskabelige side staar de, som har været medlemmer af de gamle korporationer og laug. Naar de taler om fortidens arbeidere, opruller de for os idylliske billeder. I gamle dage, fortæller de os, var der ingen streiker. Arbeidernes og arbeidsgivernes interesser var ikke som nu modstridende. Fortidens værksted var et sandt hjem, hvor mesteren arbeidede ved siden af svende og lærlinger, og disse behandlede han som sine egne sønner. Der var ikke overvældende arbeidstid, ikke sulteløn, ikke natarbeide, heller ikke forlod kvinderne hus og hjem for at tjene en elendig dagløn, og der var ikke nogen uoverstigelig skranke mellem arbeide og kapital.

Virkeligheden var anderledes, ganske anderledes. Den bekjendte professor Hauser synes ikke svært begeistret, naar han i sin bog «Ouvriers du temps passé» beskriver de franske arbeidere i 15de og 16de aarhundrede. Dengang som nu greb statsmagterne ind for at regulere arbeidstiden, dog ikke for at forkorte, men for at forlænge den. I mange værksteder begyndte arbeidet kl. 4 om morgenen og sluttede først kl. 9 om aftenen. I 1751 arbeidede trykkerifolkene i Lyon fra 2 om morgenen til 8—9 om aftenen, baade sommer og vinter. Natarbeide var rigtignok ikke saa hyppigt som nu, dog var det ikke filantropiske hensyn, som her gjorde udslaget, men vanskeligheden ved at skaffe tilstrækkelig belysning og den stadige brandfare, som denne voldte.

Der var mange verksteder, hvori kvinder arbeidede alene, og der var ogsaa verksteder, hvor kvinder arbeidede side om side med mænd, men for lavere løn, hvad der da som nu virkede til at trykke ogsaa mændenes løn ned. Statsmagterne greb ogsaa ind for at regulere lønningerne, dog ikke som nu for at bestemme et minimum, men for at fastslaa et maximum. Dette bevirkede naturligvis nedgang i lønnen.

Hvis man dømmer efter de udtryk, hvori lærekontrakter blev skrevne, kunde man tro, at læregutternes vilkaar ikke lod noget tilbage at ønske. Ikke desto mindre udleder professor Hauser af talrige dokumenter, at en læregut i lovens forstand var noget ganske andet end en læregut paa verkstedet. Hvad svendene, de egentlige arbeidere, angaar, saa naaede de kun i de færreste tilfælde op til at blive mestre. De maatte bestaa en prøve, hvorunder allehaande misbrug gik i svang, og der maatte betales store afgifter, før de slap ind i mesterlauget. Og selv om de blev optagne i dette, saa manglede de for størstedelen den nødvendige kapital til at etablere sig.

Streiker manglede heller ikke i hine tider; den berømte streik i Lyon i 1539 varede i 5 aar, og omtrent samtidig var der en streik i Paris, som ogsaa varede i flere aar. I begge tilfælde greb myndighederne som vanlig ind til arbeidsgivernes fordel.

*

Endelig kommer den almindelige folkeopinion. Denne paapeger den store afstand mellem rigdom og fattigdom, og den store luksus og ødselhed hos de rige og heldige sammenlignes med elendigheden i fattigkvartererne i store rige byer som Paris, London og New York,

hvor den utænkelige ting kan hænde, at folk dør af kulde og sult. Det er sandt, at en samfundsorden, hvor det virkelig kan forekomme, at folk dør paa denne maade, ikke skiller sig synderlig fra de vilde folks, og den fordømmes da ogsaa af alle de største og ædleste aander, som verden har eiet.

Men elendigheden i vor tid er for intet at regne, om man sammenligner den med forholdene i tidligere aarhundreder. Det er neppe muligt nu at gjøre sig nogen idé om, hvor forfærdelig tilstanden var i middelalderen og i den nyere tid før den store revolution i 1789. Om man kunde skildre paa en bogside, eller om man i et genialt maleri kunde gjenspeile den frygtelige elendighed i hin tid, saa vilde synet af det give vort nervesystem et chok, som det vanskelig vilde forvinde.

I aar 1033 naaede i Frankrige hungersnøden en saadan høide, at menneskene fortærede hinanden indbyrdes og gravede op lig for at spise dem. Og netop landets glansperioder er ogsaa stratenrøvernes, vagabondernes og de sultendes tid. I 1675 skriver guvernøren i Dauphiné til Colbert: Det er sikkert, at den største del af indbyggerne i denne provins hele vinteren igjennem ikke har spist andet end rødder og egenødder, og de spiser endog græs og barken paa træerne. Vauban beskriver i 1707 folkets fattigdom saaledes: Tiendedelen af folket er nedsunket i elendighed og har ganske hengivet sig til tiggeri, og de andre ni tiendedele er meget nær ved tiggerstaven. Fenelon erklærer, at hele Frankrige er forvandlet til et herberge uden levnetsmidler. D'Argenson siger i 1739, at folket nærer sig af græs, og i 1740 skriver biskopen af Clermont Ferrand, at det franske folk lever langt daarligere end negrene i kolonierne. Lignende ytringer kan citeres i tusenvis. «Det var de barbariske tider,» siger La Bruyère, «da der eksisterede nogle frygtelige, skidne dyr, som forbrændtes af solen, som nærede sig af rødder og vand, men som havde et artikuleret sprog og, naar de reiste sig paa to ben, viste sig at have et menneskeligt ansigt.»

*

Forbrydelserne øges med civilisationen, dette er en af de mest foruroligende paastande, som den raadende pseudovidenskab sætter i cirkulation. Den staar stadig op igjen som fugl Fønix af sin egen aske, men skulde man godtage den, maatte man benegte enhver intellektuel udvikling siden renæssancens dage, og man maatte slaa en streg over hele historien fra Bacon til Darwin og Spencer.

Det primitive menneske, siger John Fiske, var ganske sikkert ikke bedre end dyrene; han var simpelthen den klogeste og frygteligste blandt disse. At skaffe sig levnetsmidler var den fornemste nødvendighed i livet, og da dettte skede ved jagt og fiskeri, opstod der en almindelig og evig indbyrdes kamp. Blandt de primitive mennesker, som de civiliserede nationer nedstammer fra, maa i sin tid de mest grusomme og troløse have været bedst udrustet til kampen for tilværelsen. Den moralske følelse var lidet mere udviklet hos dem end hos tigeren og ulven, og mord og røveri var for dem dagligdags.

I vor tid er det at dræbe en mand en af de største forbrydelser, som kan begaaes. Efterhaanden som civilisationens niveau hæves, øges den afsky, et mord vækker. Og dog har der været tider, da de største voldshandlinger mod mennesker havde moralsk sanktion. Som eksempel kan nævnes den skik at ofre enken ved mandens ligbegjængelse, en skik

der helt til det sidste har været gjængs i Indien og endnu bruges i forskjellige dele af Afrika, og der kan ogsaa tænkes paa andre arter af menneskeofre. Men bortseet fra forbrydelser af denne art, er manddrab en kurant sag hos mange vilde folkeslag. Blandt beduinerne i Hedjaz er «bandit» den dag idag et hædersnavn. Livingstone fortæller, at de indfødte i Viti betragter drab som noget ærefuldt, og hos andre stammer loves paradiset til dem, som har dræbt det største antal fiender.

Barnemord, som nu ansees for en frygtelig forbrydelse, er kurant hos de vilde folkeslag, hvor det praktiseres i stor skala, enten for at befri stammen for «dødvægt» eller som offer til guderne og høvdingerne. I de civiliserede samfund, saa rudimentære end deres blidere følelser og saa grundfæstet den fra fortiden arvede egoisme er, ansees det som en større forbrydelse at berøve en svag og forsvarsløs skabning livet end at dræbe en kraftig mand. Hos de vilde dræber man derimod de gamle, invaliderne, de unyttige, de som ikke kan være med i krigen, og som er en byrde for de unge og sterke. Ogsaa røveri kan vi nævne. Hos urfolkene ligesom nu hos de vilde var det en nødvendighed i eksistenskampen.

Netop paa grund af alt dette, siger Lombroso, er forbrydelsen ikke andet end et tilbageskridt til vore forfædres primitive, barbariske tilstande. Forbryderen er en vild, som har forvildet sig ind i vor civilisation, en mand fra den forhistoriske tid, som er kommet for sent til verden med alle urtidens instinkter.

Ikke blot i urtidens og i oldtidens samfund, men endog i middelalderens, der med rette kan kaldes en vildskabens tid, var røveri og plyndring, voldshandlinger, mordbrand og drab sammen med sult og pest en frygtelig svøbe for menneskeheden. Livet var saa vanskeligt, at hjertet ikke havde nogen plads for medlidenhed; hvert øieblik maatte man staa paa vagt mod tusen farer, og sindene, som ophidsedes af de stadige skrækscener, blev bytte for en neurose, der nærmede sig til en tusenaarig galskab. Krigen var det normale, ikke den krig, som folkeretten efterhaanden har civiliseret, men en vild, rasende kamp, en ubeskrivelig række af de uhyrligste forbrydelser, som faar en forfatter til at udbryde: Efter alt, hvad vi ser, maa man spørge, om menneskene i 14de og 15de aarhundrede praktisk talt havde nogensomhelst idé om retfærdighed eller respekt for livet. Om de i det ydre var kristne, saa levede de ialfald ikke som saadanne. Ebroin, Thierry den tredjes hofmand, en med alle forbrydelser besudlet bandit, som befalede at dræbe St. Leger efter først at have ladet hans øine stikke ud og tunge og læber skjære af ham, og som døde i aaret 681, var, naar han fromt gik i kirken for at overvære ottesangen, et tro billede paa hin tid, som under et kristent ydre havde beholdt en hedensk sjæl.

*

En anden anklage mod civilisationen er den uhyggelige stigning i antallet af sindssyge I Italien øgedes antallet fra 12922 i 1874 til 24006 i 1891. I England var øgningen fra 1862 til 1892 75 pct., i Frankrige fra 1835 til 1880 400 pct. og i De forenede Stater steg antallet af sindssyge fra 1850 til 1880 med hele 600 pct., fra 15610 til 91997. Fra alle kanter faar man lignende ildespaaende tal, der synes at varsle menneskeslegten en sørgelig fremtid.

Specialisternes sunde fornuft har dog bragt dem til at reducere denne statistik til dens rette værd. Den

bekjendte Morselli, som før troede paa en voksende øgning af nervesygdommene, mener nu, at de enorme anstrengelser, som det moderne liv kræver, ikke har bevirket nogen forandring i slegtens nerver, og idet han gjennemgaar de ovenfor anførte tal, forklarer han dem derved, at man nu sender til sindssygeasylerne folk, som man før ikke brød sig om. Saaledes forholder det sig ogsaa. Før fandtes der ingen statistik over sindssyge, og man kjender derfor ikke det nøiagtige tal. Nu vokser for hver dag antallet af dem, og det er ganske naturligt, thi for hver dag, som gaar, tager man mere notis af dem. Før — det ved specialisterne godt — var der ikke andre gale end de «bindegale». Siden har videnskaben lidt efter lidt paavist forskjellige abnormiteter og mere eller mindre bemerkbare forstyrrelser, ofte saa lidet iøinefaldende, at publikum ler, naar specialisterne nævner dem. Hvis man skulde tage hensyn til alt, hvad specialisterne nævner af disse ting, vilde man let kunde tælle alle de virkelig normale mennesker, om man da overhovedet kunde finde et eneste.

Man tør paastaa, at menneskeheden aldrig har været saa sund paa sjælen som nu. Middelalderen derimod var bytte for en almindelig neurose. Skrækkelige uhyrer, spøgelser og gjengangere, incubi og succubi, dæmoner og hekse, magere og troldmænd . . . aldrig har menneskesjælen været offer for en saadan suggestion, en saa frygtelig overtro. Et almindeligt vanvid greb den elendige, sultne og svage hob. En forunderlig galskab, en uimodstaaelig svimmelhed drev de stakkels folk til fortvilelse og selvmord. Det var nødvendigt, at renæssancen kom som den mægtige strøm fra jordens moderskjød, som en storm af naturlighed og liv, forat den kunde sprede den mørke overtro, der stod paa nippet til at styrte menneskesjælen i vanviddets afgrund.

*

Det har været paastaaet, at civilisationen har gjort livet kortere, men netop det modsatte er tilfældet. Aldrig har vi havt saa mange hundreaaringer som i vor tid. I Buenos Aires var der i 1897 en neger, som var over 150 aar gammel. Samtidig var der i Serbien 3 mennesker mellem 135 og 140 aar, 18 mellem 120 og 135, 123 mellem 115 og 125 og 290 mellem 105 og 115 aar gamle. I De forenede Stater var der i 1890 3981 personer paa over 100 aar. Den officielle statistik for forskjellige europæiske lande viser af hundreaaringer mellem 1869 og 1871: Italien 302, Østerrige 228, Ungarn 334, England 160, Skotland 69. I 1901 var der endnu i England 20 mennesker, som havde levet fra det 18de aarhundrede. I den brasilianske stat San Pablo, der ikke har mere end 2 millioner indbyggere, var der i 1898 2 mennesker paa 101 aar, 4 paa 103, 11 paa 105, 14 paa 106, 2 paa 107, 4 paa 110, 1 paa 120 og 1 paa 130 aar. I hele Europa paaviste man fra 1887 til 1896 50 personer paa 100 aar, 32 paa 101, 33 paa 102, 23 paa 103, 20 paa 104, 14 paa 105, 15 paa 106, 7 paa 107, 4 paa 108, 8 paa 109, 12 paa 110 og 15, som var over denne alder.

Mange forfattere har paavist, at den gjennemsnitlige levetid uophørlig har øget. Dette fremgaar saaledes af en sammenligning med de beregninger, som de romerske retslærde foretog for at fastsætte størrelsen af livrenter. Levasseur, som støttet paa gravskrifter har udarbeidet en tabel over dødeligheden blandt de første kristne, finder, at levetiden da var kortere end i vore dage. Det samme viser beregninger angaaende 17de og 18de aarhundrede. Af tabeller for

Frankrige fremgaar det, at middelslevetiden i begyndelsen af 19de aarhundrede var 35 aar, medens den 1877—81 var 41 hos mændene og 42 hos kvinderne. Og endda er middellevetiden længere i andre lande. Statistiken for Grækenland, Danmark, Norge, Sverige og Holland viser en langt større aftagen i dødeligheden. I de sidste 25 aar har i byen Turin dødspromillen gaaet ned fra 44 til 11.

Det kan heller ikke godt være anderledes. Den økonomiske velstand er betydelig øget, og — de hygieniske fremskridt taget med i betragtningen — er det ikke vanskeligt at paavise, at tallene for dødsfald og sygdom staar i nøie forhold til de tal, som angiver velstanden. Overalt dør de fattige før de rige. Om man sammenligner dødelighedstallene med kornpriserne, saa vil man finde at der til et prismaksimum altid svarer et dødelighedsmaksimum.

*

Man har altsaa bagvasket civilisationen. Aldrig har menneskeheden fysiologisk seet været saa sterk som nu, aldrig saa rig. Aldrig har den været saa god, som i vor tid, da en vældig bølge af mildhed og kjærlighed ligesom har skyllet henover jorden. Aldrig har mennesket havt en saadan aandsligevegt og klarhed som nu, saadan frihed for gammel overtro. Aldrig har han skattet mindre til døden, og aldrig har han havt et saa skjønt og ophøiet syn paa denne, som den uudtømmelige, udødelige og evige livets kilde.

Men det maa vel forstaaes, at denne optimisme ikke maa stanse fremskridtet og sætte det naturlige velvære som dets endelige maal. Nei, idealet skal altid forblive idealet, og fremskridtet skal kun have et maal, fremskridtet selv. Utopien skal altid drage os til sig, den om hvem en forfatter har sagt, at den er den evige sædemand, der gjøder historiens jord med lig og vander den med blod til fremtidens høst. Den dag, da menneskeheden føler sig fuldstændig lykkelig, vil den blive udstødt af verden som et raadnende, smittebringende aadsel. Absolut seet har fremskridtet kun et maal — sig selv; relativt seet betegner det i historien styrke, rigdom, velvære, civilisation, moral og liv, og vi har derfor ingen grund til som storkene at søge til de ældste kirketaarne og med digteren at sige, at de forgangne tider var de bedste.

Den antike Verdens Undergang.

Major Ross, som har opdaget, at malaria udbredes af moskitoer, giver denne sygdom skylden for den græske og romerske verdens undergang. Den svækkelse af de aandelige og moralske egenskaber, som kan iagttages hos malariasyge, har ogsaa i den gamle verden været af stor indflydelse. Malaria nævnes allerede i det sjette aarhundrede før Kristus. Der er neppe tvil om, at den herskede epidemisk. Den gjorde grækerne svage og uduelige og forvandlede romerne til blodtørstige dyr.

To Tidsaldre af Opfindelser.

1800 mod 1900.

Vi lever i en tid, da den ene overraskende opfindelse og opdagelse gjøres efter den anden. Det nyeste nye er de styrbare luftskibe og de flyvende drager (aeroplaner). Elektricitetens anvendelse er allerede gammel og gjør daglig nye og store fremskridt. Den traadløse telegraf har sluttet sig til telefonen og traadtelegrafen. Ældre opfindelser er bragt frem til en høi grad af fuldkommenhed, det menneskelige arbeide producerer mangedobbelt mod før og jorden er blevet saa liden, at reisen rundt den, som kostede svundne aarhundreders mennesker aars reise fuld af farer og strabadser, nu klares paa faa uger, omgivet af alle et forfinet livs behageligheder.

Den nuværende slegt, som oplever det ene vidunder efter det andet, skulde saaledes synes begunstiget fremfor nogen, der før har levet paa jorden.

Men overveier vi sagen nærmere, turde vi nok finde, at vore bedste- eller oldefædre har oplevet endnu merkeligere ting forholdsvis, og at den mand, som blev født 1775 og levede til 1850, har seet verden gaa gjennem en endnu større forvandling end den, som en, der er født 1875, endnu har kunnet være vidne til. Forholdsvis er der foregaaet en større omveltning fra 1788 til 1848 end fra 1848 til 1908.

Tænk bare paa, hvordan det saa ud i det menneskes barndom, som blev født 1775.

De store hovedstæders trange, med toppede sten brolagte gader blev oplyst af en tranlampe hist og her, inde i husene brændte samme slags lamper eller talglys, — bare de allerrigeste kunde bruge vokslys, og kun konger og fyrster mange af dem ad gangen — forbindelsen over havet vedligeholdtes af langsomt seilende træskuder, hvis afgang og ankomst var ganske uberegnelig, og forbindelsen tillands i bedste fald af trange og svære firehjuls vogne, som humpede afsted paa elendige landeveie. Alt arbeide gjordes med haanden, med lidt hjælp hist og her af vandhjul i fosser eller stryg. Redskaberne var tungvindte og arbeidets udbytte saa ringe, at vi næsten ikke vil kunne fatte det i vore dage.

Men det menneske, som blev født 1775, oplevede bl. a. følgende forandringer heri:

Dampmaskinen blev opfundet og vandt i de sidste tyve aar af det attende aarhundrede almindelig udbredelse i de strøg af Europa, hvor der havdes stenkul. Ved hjælp af den mangedobledes produktionen af nogle af de vigtigste fornødenheder. I begyndelsen af det 19de aarhundrede blev kulgasens anvendelse som belysningsmiddel gjennemført, og samtidig lærte man at forbedre i høi grad baade lamper og lys, saa det tætte mørke, som før rugede baade ude og inde, forsvandt. Landeveiene blev makadamiserede, bakkerne sænket, byernes gader gjort bredere og blev godt brolagt, og man lærte at sætte dampmaskiner ind i skibe, saa at der i løbet af ganske kort tid opnaaedes regelmæssig og paalidelig sjøverts forbindelse mellem de civiliserede lande.

Tyve aar efter at det første damp-

skib heldig havde løst sin opgave, kunde man bruge dampmaskinen til befordring ogsaa tillands, og det menneske, som var født 1775 og som lige til sit 50de aar maatte bruge en hel dag under savn og strabadser til at naa fra sit hjem til nabobyen, kunde resten af sit liv greie denne reise magelig og bekvemt paa en eller to timer. I stedet for at bruge et par kroner for at faa et brev frem til en ven paa en anden kant af landet kunde han fra 1840 sende vennen en mængde breve for nogle øre pr. stykke. Og mod slutningen af sit liv fik han se den elektriske telegraf i fuld virksomhed, saa at det, vi nu raader over, egentlig ikke er andet end forbedringer af, hvad manden af 1775 oplevede at kunne benytte sig af. Med andre ord: Vore bedste- eller oldeforældre oplevede en teknisk revolution. Vi har endnu kun oplevet en evolution.

L. A. H.

Nogle geografiske Tal.

Hvilken er ordensrækken mellem de europæiske lande, regnet fra nord mod syd? De fleste ved nok omtrentlig, hvad der skal regnes til Nordeuropa, hvad til Mellemeuropa og hvad til Sydeuropa. Men den egentlige rækkefølge har vist kun faa paa det rene.

Den findes bedst ved at nævne landets midlere breddegrad. Rækkefølgen bliver da saadan:

1.	Finland	65^{0}
2.	Norge	$64\frac{1}{2}^{0}$
3.	Sverige	$62\frac{1}{4}^{0}$
4.	Skotland	$56\frac{1}{2}^{0}$
5.	Danmark	56^{0}
6.	Rusland	55^{0}
7.	Irland	$53\frac{1}{2}^{0}$
8.	England (Storbritannien $54\frac{1}{2}^{0}$)	53^{0}
9.	Holland	52^{0}
10.	Tyskland (Preussen $52\frac{1}{2}^{0}$)	$51\frac{3}{4}^{0}$
11.	Belgien	$50\frac{1}{2}^{0}$
12.	Østerrige-Ungarn (bortseet fra Dalmatien og Bosnien)	$47\frac{1}{2}^{0}$
13.	Schweiz	$46\frac{3}{4}^{0}$
14.	Frankrige	$46\frac{3}{4}^{0}$
15.	Rumænien	$45\frac{1}{2}^{0}$
16.	Serbien	$43\frac{3}{4}^{0}$
17.	Bulgarien	43^{0}
18.	Italien	$41\frac{1}{2}^{0}$
19.	Europæisk Tyrki	$41\frac{1}{4}^{0}$
20.	Spanien	40^{0}
21.	Portugal	$39\frac{1}{2}^{0}$
22.	Grækenland	38^{0}

Det er altsaa ikke Norge, men Finland, som er Europas nordligste land.

Man kan sige, at de lande, hvis midlere breddegrad ligger nord for 55^{0}, hører til Nordeuropa, de, hvis midlere breddegrad ligger søndenfor 45^{0}, til Sydeuropa, medens resten hører til Mellemeuropa. De sidste lande kan igjen deles i en nordlig gruppe mellem 50 og 55^{0}, og en sydlig, mellem 45 og 50^{0}.

I henhold hertil hører til Nordeuropa følgende lande: Finland, Norge, Sverige, Skotland, Danmark.

Til det nordlige Mellemeuropa: Irland, England, Holland, Tyskland og Belgien.

Til det sydlige Mellemeuropa: Østerrige-Ungarn, Schweiz, Frankrige og Rumænien.

Til Sydeuropa: Serbien, Bulgarien, Italien, Tyrkiet, Spanien, Portugal og Grækenland.

Rusland staar i en klasse for sig, da det strækker sig gjennem de fleste europæiske breddegrader (fra 40° til 70°). Men da middelgraden er 55, og da det herskende folk, storrusserne, er samlet nord og syd for denne breddegrad, kan man nærmest henregne Rusland til det nordlige Mellemeuropa.

Hovedstædernes beliggenhed forrykker i enkelte tilfælde rækkefølgen. Den vigtigste forstyrrelse, som voldes, er, at Rusland derved giver indtryk af at ligge meget nordligere end det virkelig gjør, og i nogen grad ogsaa Tyskland, medens England giver indtryk af at høre til en sydligere gruppe end den virkelige. Hvor hovedstæderne ellers ligger meget sydligere end gjennemsnitsbeliggenheden for landet (hvad der er tilfældet for Finlands, Norges, Sveriges og Rumæniens vedkommende), eller meget nordligere (Serbien og Frankrige) forandres dog ikke derved rækkefølgen, uden forsaavidt at Frankrige og Østerrige bytter plads, og ligeledes Serbien og Rumænien.

Rækkefølgen er saadan:

1.	Helsingfors	60½°
2.	St. Petersburg	60°
3.	Kristiania	60°
4.	Stockholm	59⅓°
5.	Edinburgh	56°
6.	Kjøbenhavn	55½°
7.	Dublin	53⅓°
8.	Berlin	52½°
9.	Amsterdam	52½°
10.	London	51½°
11.	Bryssel	51°
12.	Paris	49°
13.	Wien (Budapest 47½°).	48°
14.	Bern	47°
15.	Belgrad	45°
16.	Bukarest	44½°
17.	Sofia	42⅔°
18.	Rom	42°
19.	Konstantinopel	41°
20.	Madrid	40½°
21.	Lissabon	38⅔°
22.	Athen	38°

Den midlere breddegrad vil, naar folkemængdens fordeling er afgjørende, falde sydligere end den geografiske middelgrad for følgende landes vedkommende: Finland, Norge, Sverige, Rusland. For Norges vedkommende er den midlere breddegrad da nærmest 60½ istedetfor 64½. For Europas øvrige landes vedkommende er forskjellen ikke saa betydelig, at den er værd at nævne, udenfor Skandinavien og Finland ikke saa meget som en grad. I ethvert fald bliver landenes fordeling paa de oven anførte fire grupper uforandret, naar den gjennemsnitlige geografiske breddegrad ombyttes med den grad, som halverer folkemængden.

L. A. H.

Fiskenes Legemstemperatur.

Den engelske naturforsker Sutherland Simpson har nylig foretaget en række forsøg over koldblodige dyrs legemstemperatur. Denne var aldrig lavere end vandets og selv ved heftig muskelanstrengelse bare ½ til 2 gr. over vandets temperatur. Hos mindre fiske var temperaturforskjellen lig nul.

Religion og Religiøsitet.

Efter *Jean Finot* i «La Revue».

Troen er det største gode vi har. Uden den bliver livet farveløst og trist og taber sin interesse. Indifference og livslede bemægtiger sig os og forbereder lidt efter lidt en gunstig jordbund for utilfredshed med alt. Livet bliver en byrde. Vi føler os saa ulykkelige som en mand, der er dømt til at leve livet i mørke. Det er troen, som beseirer vore ulykker, vort mismod, vore svagheder. Det er den som gjør livet skjønt og giver os idealer. Det er den som giver os kraft og energi, idet den stiller os et bestemt maal at stræbe mod. Troen er det som gjør det muligt at holde livet ud. Hvilken gjenstand end troen har — Gud, fædreland, familje, videnskab eller menneskeheden, den giver altid livet en berusende duft. Et sind uden tro er en kold og mørk bolig. Den som bor der, gaar sin undergang imøde.

Religionerne aandiggjøres.

Religion er vistnok umulig uden tro. Men al oprigtig tro har samme værd som en religion.

Troen og religionen kan have forskjellig gjenstand; men deres væsen er ens. I alle de forskjellige troesbekjendelser og religioner er der det samme grundprincip. Vi kan ikke tænke os fremtidens menneskeslegt uden tro, ligesom vi ikke kan tænke os nutidens uden religion.

Religionerne opløses, idet de lidt efter lidt udvikler sig til en slags religiøsitet, d. v. s. et troesomraade, hvor dogmerne taber sine bestemte omrids og antager formen af ubestemte længsler.

Tro og religiøsitet har altid eksisteret. Religionerne er nyskabninger. Det er først med Buddha, Confucius, Zarathustra, Moses, Kristus, Muhamed, at dogmatiske religioner holder sit indtog. Man miskjender fremtiden, hvis man tror, at der ikke kan tænkes en menneskehed uden religion.

Lad os tro paa menneskeaanden. Den favner videre og lodder dybere end alle filosofiske skoler. Den har jo selv skabt dem alle og rummer dem alle. Undergangen af en religion eller et filosofisk system betyder ikke menneskeaandens undergang. Paa sin vei mod stjernerne hæver den sig op over alle forbigaaende omskiftelser af religioner og tænkning.

Historien om forholdet mellem videnskab og religion er ikke andet end en eneste stor kirkegaard, hvor de mest modstridende anskuelser er stedt til hvile. Paa den ene side den menneskelige fornuft, som aabenbarer sig i videnskaben — paa den anden side religiøsiteten, som tog skikkelse i de forskjellige religioner — disse to har snart været fast forbundet til et hele, snart skarpt adskilt. Snart har de været afhængige af hverandre, snart paa lige fod. Ofte har de ligget i aaben kamp.

En kjendsgjerning hæver sig over dette kaos. Det er, at fornuften klarere og klarere frigjøres. Den lader sig ikke begrave; den opstaar seiersrig og altid lige levedygtig, hvergang man har prøvet at kue den.

I den frie tænknings kamp mod dogmerne har disse ingen chancer for at gaa af med seiren. Videnskabens erobringer, som i vore dage er gjort tilgjængelige for alle, undergraver

mer og mer de religiøse dogmer. Alle maa indrømme, at religionerne stadig taber terræn. Ingen vover at tro, at de vil vende seierrige tilbage for at tage revanche. Det vilde forekomme os ligesaa ulogisk som om tiden standsede sin gang. Religionerne maa for at hævde sin plads slutte fred med den fri tænkning. Men denne graver grundmuren bort under religionerne.

Troen paa et paradis og et helvede, et af de kjæreste dogmer i alle religioner, blegner, efterhvert som videnskaben flytter himmelrummets grænsepæle og øger antallet af verdener.

Videnskaben har givet menneskets hovmod dødsstødet. Overbevist om, at jorden bare er en draabe i universets ødsle husholdning, vover det moderne menneske ikke at fordre nogen særstilling overfor guddommen. Mennesket vender sig med sin grænseløse ærgjerrighed fra den himmel som ydmyger ham. Paa jorden søger han maal for sin urolige higen. Den mætter hans krav.

Denne bevægelse bliver tydeligere og tydeligere. Religionerne som altid har vidst at rette sig efter forholdene, aabner porten for sin verdslige modstander. Den moderne aand gjennemtrænger under alle sine former kirken og kirkerne. Mellem to ilde, invasion udenfra og revolution indenfra, kaster religionerne overbord al unødvendig ballast. De frigjør sig fra de elementer, som i sekler har været livsnerven i dem, men som i vore dage vilde dræbe dem. De aandiggjøres og nærmer sig saaledes religiøsiteten, som har hjemme og kommer til at have hjemme i alle tider.

Hvad er religiøsitet?

Der hersker en beklagelig begrebsforvirring med hensyn til religion og religiøsitet. En religion lader sig ikke tænke uden en bestemt kultus, uden en samling af faste dogmer. Religiøsitet er bare en bestemt side af menneskeaanden.

Et menneske som ikke bekjender sig til nogen religion, kan være religiøs. Om man er aldrig saa lidet katolik, muselmand eller jøde, kan man alligevel tro paa en høiere mening med alle ting, en høieste fornuft. Selv de skarpsindigste lærde tager det ofte for let med denne forskjel.

Ofte gaar de saa vidt, at de hævder nødvendigheden af, at videnskaben bliver religiøs og religionen videnskabelig.

Huxley mener saaledes, at den sande videnskab og den sande religion er tvillingsøstre — at skille dem vilde være den visse død for begge. — «Den sande videnskab», paastaar Herbert Spencer, «er i sin grund religiøs.»

Al religion er bygget paa autoritet, men al videnskab paa fri forskning og erfaring. Det synes da neppe muligt eller nyttigt at koble dem sammen.

Lader det sig gjøre at forsone disse modsætninger? Hvordan skal man kunne forlige disse to opfatninger, som synes at udelukke hinanden?

Hvorfor ikke overlade dem til skjæbnens logik? Deres kamp bunder i deres karaktereiendommeligheder. Der er paa den ene side en videnskabelig, paa den anden side en religiøs erkjendelse Da de hersker hver i sit rige, kan de begge fortsætte sin virksomhed ved siden af hinanden uden at forstyrre hinanden. Her er ifølge E. Boutroux spørgsmaalets kjerne: Den videnskabelige erkjendelse, der hos nogle ytrer sig som fornegtelse af den religiøse erkjendelse — kan den indrømme religionen en plads ved sin side eller maa den udelukke den?

Der vil altid være en bred neutral zone, hvor religionernes filosofi kan

møde videnskabernes religion. Den religiøse tænkning vil der kunne leve i broderlig fred med den videnskabelige tænkning, begge drevet af det store ukjendte, paa vei til det ukjendte.

Thi den religiøse udvikling, som er under paavirkning af den moderne tænkning, frigjør mer og mer vor livsanskuelse. De stivnede dogmer mister sin absolute gyldighed og tvinges til at følge den fri tanke.

De forskjellige kultusformer og dogmer vil derfor mere og mere nærme sig den religiøsitet, som fremtidens menneskehed vil slutte sig til. Den vil kaste overbord de vildfarelser og den overtro som skiller sjælene — for kun at beholde de sandheder, som binder dem sammen.

Mod forsoning.

Civilisationen og de sociale fremskridt beviser klart, hvor nødvendig og velsignelsesrig en sammenslutning af menneskeheden er. For hver dag som gaar, kommer folkeracerne hinanden nærmere. Videnskab og literatur bliver folkenes fælleseie. Der svæver ligesom en universel tanke over de stridende opfatninger og interesser.

Religionerne maa som alle menneskelige institutioner følge livets lov. Langt fra at arbeide for at skille sindene maa de søge at forene dem.

Den dag vil visselig komme, da de dogmer og religiøse skikke, som kaster skygger over menneskeaanden, skylles bort. Da vil grundlaget for alle religioner, den guddommelige spire til dem alle bryde frem i al sin herlighed. Den har altid været den friske kilde, som religionerne har øst sin kraft af. Disse vil smuldre hen, den ene efter den anden paa det samme sted, hvor de saa dagens lys.

Saaledes vil gudsdyrkelse og dogmer forsvinde for at give plads for religiøsiteten, som er udtryk for de evighedslængsler, der er fælles for alle mennesker.

Alligevel vilde det være uretfærdigt at betragte alle dogmatiske religioner som fiender. Naar de ikke formørker sindet ved fanatisme og uværdige troesartikler, udøver de en gavnlig indflydelse.

Men hvor skadelig de ellers kan virke, indser man straks ved at mindes, hvor barbariske visse religioner har været før i tiden.

Vor egen tid er jo heller ikke fri for pletter. Ser vi ikke den dag idag de fleste af religionerne dømme sine troendes liv paa grundlag af et dobbelt regnskab med Vorherre!

Med forbausende mangel paa ærbødighed reducerer man guddommen til et bare nogenlunde retfærdigt menneske. Vore gjerninger takseres efter tarif. Man belønner dem eller lader os betale for dem. Man tilkjøber sig Vorherres naade ved gaver og gode gjerninger, man forsoner sig med ham ved hjælp af magiske formler eller gjennem hans tjenere paa jord.

De grusomste skuespil, som religionerne har givet os, er deres forfølgelser i troens navn. Men saasnart taalsomhed og menneskelig medfølelse trænger gjennem religionerne, vil de blive lysere og lykkeligere.

De som elsker den fri og uafhængige tanke, maa altid holde sig for øie, at de ved at forfølge religionen og de troende gjør sig skyldige i en endnu værre fanatisme end religiøs forfølgelse. Thi religionerne har undskyldninger, som den fri tanke ikke har.

Netop filosofien lærer os den høieste varsomhed. Vi ved, hvorledes vor erkjendelse kan tage feil.

Hvor vidt den end favner, hvor dybt den end lodder, er der dog intet som borger for dens ufeilbarhed.

Videnskaben gaar ustanselig fremad; men de veie, den fører os, er ikke altid ufeilbare.

Velsignelsen af illusioner.

Vi glemmer de fordele, som vi ofte har af illusioner. Hvem vilde vove at paatage sig ansvaret for en slig frygtelig grusomhed som at sige til en far, som forguder sit barn, at dette barn er en frugt af hustruens utroskab. Om man har aldrig saa sikre beviser, tier man alligevel stille.

Har man valget mellem en sandhed, som vilde have knust et menneskes hjerte, og en gavnlig løgn, saa kan ingen være i tvil. Selv den mest sandhedskjærlige bøier sig altsaa for løgnen. Han gjør endog hvad han kan for at hindre, at sandheden siver ud.

Naar alt kommer til alt, hvorfor fratage mennesket den mulighed at se tingene slig, som hans egen lykke fordrer det? Lad os erindre Markus Aurelius, den bedste af alle romere. Faustina bedrager ham skjændig. Hun har elskere i hobetal. Skjændige rygter begynder at sive ud om hendes skammelige utroskab. Skuespillere nævner offentlig navnene paa hendes elskere. Keiseren vil imidlertid intet se, intet høre. For ham er og bliver Faustina den gode og trofaste egtefælle. Han lukker øinene. Jo mer hun bedrager ham, des sikrere blir han i sin sag. Han har ikke engang den ringeste tvil om sin hustrus troskab, skjønt hele Rom overdænger ham med forhaanelser.

Lad os lære af dette eksempel! Hvorfor sønderrive det slør, som dækker lykken, naar man bare gjør folk ulykkelige ved det. Den eneste lykke man har, er den man selv føler, forstaar og først og fremst den man selv *vil*. Hvorfor rive drømmeren ud af hans drømme, naar disse ikke gjør nogen fortræd, og skaffer ham selv glæde? Sandheden er af guddommelig oprindelse — dette er en grund mer til ikke at plage folk i dens navn, en grund mer til ikke at gjøre krav paa den hele sandhed for sig selv alene.

Ja, mennesker, som vi elsker, lever paa illusioner. Hvorfor berøve dem disse. Videnskaben fortsætter nok frit sin vei, uden at forsøge at knække de ting, som alligevel ikke kan hæmme den. Den søger ikke at gjøre proselyter.

Ved begivenhedernes egen magt vil den udslette alt det i menneskeaanden, som ikke stemmer med dens eksakte sandheder.

Fremskridtets magt.

Det er uret af dogmatiske religioner at ville kjæmpe mod den ikkereligiøse livsopfatning.

Den sociale ligevegt kræver gjensidig respekt. Menneskeheden kan ikke bestaa uden paa en moralsk basis. Hvad skal det være godt for at bringe videnskabens og erfaringens moralbud i miskredit, naar dog saa mange intet andet har at bygge paa.

Ligeledes er det farlig at ville undergrave den religiøse livsopfatning, saa længe jordbunden ikke er skikket til at modtage anden sæd. Begge parter har grund til at respektere hverandre.

Paa den anden side er den fri og uafhængige livsopfatning til syvende og sidst intet andet end en morallære, som tager sigte paa menneskets sociale og moralske interesser. Dens maal er lykke for individet og samfundet. Hvorledes kan vi da andet end føle os afvæbnet overfor disse forsøg paa at øge vor egen fordel og lykke!

Religionerne behøver bare at tænke paa de strømme af taarer, som menneskeheden har grædt for deres skyld. Da vil de være overbærende mod den fri tænkning, som nu vil prøve at tage menneskets skjæbne i sin haand. Hvad vi end gjør, saa kan vi ikke hindre, at den nye livsopfatning seirer. Hovedsagen er, at udviklingen ikke volder unødvendige lidelser.

Historien er intet andet end en evig vekslen. Man gaar over fra visse moralske og materielle livsvilkaar til andre. Naar udviklingen sker umerkelig, uden brudd, vænner man sig let til den nye tingenes tilstand.

Men skarpe kriser maa der uundgaaelig komme. Naar det nye trænger for voldsomt paa, søger man i hast nye tilflugtssteder. Slige forandringer skræmmer de sind, som elsker fred.

Had til alt nyt slumrer, uden at man aner det, i hvert menneskesind. Bliver dette had vækket, saa forsvarer man sig med alle midler. Man stænger sig inde i sin gamle opfatning som i en fæstning og stopper alle huller for det paatrængende lys. De mere forsonlige prøver derimod at lempe sig saa godt de kan. De pynter sine hus op efter tidens smag.

Under slige større og mindre omvæltninger famler sindene i mørke og leder forgjæves efter veien. Kampen hidser gemytterne og gjør dem bitre og uforsonlige. Lidt efter lidt bryder lyset frem; thi sandheden har en evne til at bryde gjennem som intet andet. Saaledes ender det da med, at staterne gjør folket delagtigt i statsstyrelsen, og religionerne indrømmer fornuften plads i dogmerne.

Skal man tvinge med magt de sind, som ikke føler sig hjemme i de nye forhold? Det gamle hus er jo alligevel faldefærdigt! Det er bare et tidsspørgsmaal, naar det maa forlades. En krig paa kniven vilde ikke udrette andet end øge bitterheden. Lad menneskeaanden arbeide frit og fremskridt foregaa ved sandhedens egen magt.

Lad os præke fredens og forsonlighedens evangelium. De menneskelige lidenskaber vil nok alligevel gjøre sit verk. De vil forsøge ved forfølgelse og magtmidler at fremtvinge idéernes seier, som alligevel er sikker. Det er en opgave for de ædle aander at mildne og dæmpe bitterheden. Tolerancen er den vises taalmodighed og er udelukkende en vismandsdyd.

Er det muligt at forsone videnskab og religion?

Alt tyder paa, at disse kampe mere og mere vil udkjæmpes under gjensidig agtelse. Den overbærenhed, som er en naturlig frugt af gjensidig forstaaelse, vil mildne iveren hos de kjæmpende. Den vil trøste de overvundne og lære seierherrerne ikke at misbruge seieren.

De største repræsentanter for den fri tænkning har her givet os et godt eksempel.

Ernest Renan gjorde nar af illusionerne om en moral, uafhængig af religionen. «Ved hjælp af en smule fantasi», siger han, «kunde man vistnok opnaa en overraskende moral hos en brav gorilla». Men han kunde ikke indse, hvorledes man uden de gamle drømme kunde bygge op igjen grundvolden for et ædelt og lykkeligt liv. «Man maa», siger han et andet sted, «ved siden af fædreland og familie holde fast paa den institution, hvor sjælen kan faa næring, trøst og raad, hvor man finder lærere, som kan lede ens aandelige veie — denne institution er kirken.»

Det er rimeligvis den aand, han har indsuget paa præsteskolen, som her taler gjennem Renans mund.

Hans fantasi var næret af kirkens berusende mystik og kunde ikke fatte livet uden at kirken traadte støttende til. Uden den, paastod han, vilde livet blive en haabløs ørken, især for kvinderne.

Herbert Spencer søgte frelsen i en forsoning af religion og videnskab. Det er af det harmoniske egteskab mellem disse to, mente han, at fremtidens aandelige liv kan fødes. Dette er den samme illusion, som findes hos de fleste af alle tiders tænkere.

Man kan let forklare sig den, naar man lægger merke til, at videnskab og religion synes at have fælles oprindelse. Begge har sin rod i disharmonien mellem den ydre verden og vor fatteevne. Begge har til gjenstand det ufattelige, som vi ikke kjender og ikke kan tænke os. Men religionernes maal er det absolute; videnskaben vil gjøre sig til herre over rummet og tiden.

Filosofiens historie er ikke andet end en række forsøg paa at bringe videnskab og religion til at stemme overens. — Grækerne troede at se den samme guddommelige fornuft virksom paa begge omraader. Middelalderens skolastik prækede overensstemmelse mellem de to maal og metoder. Vore dages filosofer tror paa den endelige harmoni mellem videnskaben, som er en frugt af forstanden — og religionen, som er frembragt af følelsen. De maa udfylde hinanden, mener de.

Alle disse skoler og alle disse store tænkere har arbeidet, som man fremdeles arbeider for en venskabelig overenskomst mellem religion og videnskab. Og alligevel er det endnu langt igjen til en forsoning.

Auguste Comte's forsøg er utvilsomt et af de mest karakteristiske. Han vil i religionen se videnskabens skjønneste frugt og vil oprette dens stolte og mægtige rige ved siden af videnskabens og under tilbørligt hensyn til denne. Han har derved kun opnaaet at indsnevre begges grænser. Resultatet bliver en forkuet videnskab og en vanskabt religion.

[Forfatteren giver her en udførlig redegjørelse for flere filosofers forsoningsforsøg.]

Jo mere vi tænker over alle disse mislykkede forsøg, des klarere forstaar vi hvor unyttigt det hele er. Man har villet forsone modsatte elementer. Religionerne har til syvende og sidst sit udspring i sjælens evighedstrang, og saalænge denne lever, kan de ikke underkues.

I form af religiøsitet har religionerne intet at frygte og intet at vente af videnskaben. Men da religionerne har faaet et helt dogmatisk præg, maa de udvikle sig mod religiøsitet. De vil kaste sin ballast af dogmer og religiøse skikke overbord og vende tilbage til sit ophav. Før eller senere vil de opløse sig i den religiøsitet, som var deres fælles vugge.

Da vil videnskaben kun have at bøie sig for religionens grundsætninger og respektere det aandsomraade som er lukket for den selv.

Det vil ikke blive nødvendigt at prædike forsoning. Den vilde komme af sig selv.

Den fred, religiøsiteten giver.

Naar et tænkende menneske stanser foran al denne famlende uvished, da forstaar han, hvor uretfærdigt det vilde være at forfølge de religiøse dogmer. Hvor vildfarende de end er, saa har de dog aarhundreders hævd.

De har voldt menneskeheden mange lidelser, men ogsaa været den til megen glæde. Ligesom gamle forældre, der er svækkede og sløve af alderdom, kan de alligevel gjøre krav paa vor agtelse. Vi hører

ikke længer paa deres raad og vi spørger dem ikke om tilladelse; men det vilde være urigtigt at mishandle dem eller vise dem foragt.

Til syvende og sidst er alligevel døden deres skjæbne og deres ret. Naar frugten er helt moden, kan intet hindre den fra at falde ned fra træet, som den bare er en unyttig byrde for. Videnskaben og den sunde fornuft undgaar paa samme maade at belaste sine grene med vegten af forældede meninger.

Lad os være overbærende mod de gamle fordomme og de døende dogmer, og lad os med aabent sind tage imod de nye sandheder.

Lad os vise respekt mod religionerne, som gaar sin undergang imøde, og lad os sætte vor lid til religiøsiteten, som endog vil træde i deres sted. Den tid er nær, da den samlede menneskehed i religiøsiteten vil finde kilden til fred og lykke. De dogmatiske religioner er allerede ifærd med at skifte natur. For at se hvor langt de kan gaa, behøver man bare at lægge merke til den fornyelsens aand, som lufter over dem. Fremskridt i religiøs livsopfatning maa maales ikke efter aar men efter generationer. Naar man tænker paa den aand, som har gjennemstrømmet og som gjennemstrømmer alle organiserte troessamfund, fra de første religionskongresser til vore dage, kan man have lov til at nære de dristigste forhaabninger. Ja, religionerne taber paa udviklingens vei mer og mer af de dogmer og ydre skikke, som skiller. De bliver renere, mere guddommelige og nærmer sig religiøsiteten, denne fælles kirke for alle dem, som har og altid vil have en trang til at søge løsning paa de gaader i naturen, som videnskaben rimeligvis aldrig vil magte.

Hvad er da religiøsitet?

Den har kun med vort forhold til det evige og uendelige at gjøre og er helt ud individualistisk. Ifølge dens natur er det paa forhaand udelukket, at den kan indsnøres i dogmer eller former. Den trænger hverken kirker, troesartikler eller prester.

I religiøsiteten kan alle de mødes, som tror paa et evigt mysterium, alle som har en higen mod uendeligheden. *Indholdet* af disse evighedslængsler har intet at betyde. At de virkelig findes, er alt.

Religiøsiteten findes i hver religion. Den forudsætter bare et virkelig religiøst sind, ikke at man tilhører noget religionssamfund. Forstaaet paa denne maade vil religiøsiteten i fremtiden blive et særkjende for det tænkende menneske.

Det falder noget vanskeligt at se fremtiden i dette lys. En menneskehed som ikke er splittet af kjæmpende religiøse anskuelser, forekommer os næsten utænkelig. Det vilde jo være langt paa vei mod en virkelig guldalder. Vi lever i den feilagtige mening, at guldalderen er bag os, ikke foran os.

Menneskeslegtens møie vilde dog være meningsløs, hvis vi ikke skulde gaa frem til en altid større og altid intensere lykke. Men det er vor modgang, vore kampe og vore lidelser, som lægger grunden til det nye menneske. Som metallet flyder renset og klart ud af smelteovnen, saaledes vil religiøsiteten visselig bryde frem ren og kongelig, medens de tusenaarige religioner synker under.

Religionerne vil sygne hen og helt forsvinde, men religiøsiteten eller længslen efter de ting, som ikke er af denne verden, vil altid vedblive at følge hvert tænkende væsen. Den ideale stræben er uadskillelig fra

mennesket. En normal aand kan ligesaalidt undvære den, som et normalt legeme kan leve uden en bestemt mængde surstof.

Selv den filosofiske materialisme er blevet idealistisk. Materien uden aand er ligesaa utænkelig som legemet uden sjæl. Vi forstaar mer og mer, at det er i os selv vi bærer gudsriget. Som alle virkelige lykkekilder er det tilgjængeligt for alle. En udvidet og uddybet menneskeaand aabner os det paradis, vi saa længe har drømt om. Vi begriber klarere og klarere, at vi alle har Gud i os, ligesom vi alle er i Gud. Som havets fiske lever i havet og har havet i sig selv, saaledes lever vi i Gud og Gud i os. Der findes sjæle, som ligger i dvale; men dybest paa bunden lever gudsbevidstheden. Saa sandt man er et tænkende væsen, findes der inderst inde noget guddommeligt. Lad os respektere dette hos andre. Først da kan vi vente at de respekterer det hos os.

Denne gjensidige respekt er hovedbetingelsen for en fredelig udvikling henimod religiøsiteten, den fælles naturlige kirke for alle.

Jernbane, Automobil og Luftskib i Fremtidens Samfærdsel.

«Die Umschau».

For tredive aar siden kjørte hurtigtog med seks vogne neppe mere end 50 km. i timen, lokomotiverne ydede bare lidt over 65 km., og reisen fra München til Nürnberg (199 km.) varede 4¼ time. Nu tager denne reise bare 2 timer og 40 minutter. Fra Berlin til Rom (1700 km.) bruger man bare 32 timer. Det nye Maffeiske hurtigtogs-lokomotiv har med et 150 tons tungt prøvetog naaet en maximumshastighed af 154,5 km. i timen.

Et endnu hurtigere, men ogsaa kostbarere kjøretøi er automobilen. De første tyske kraftvogne for 20 aar siden naaede en hastighed af 7, høist 15 km. i timen. I aaret 1888 var der i Tyskland kanske et hundrede automobiler. Nu er der 25 000 stykker og de driver det op til 95 km. i timen. I Amerika er rekorden 158 km., altsaa 3½ mere end Maffeilokomotivet.

De moderne automobiler har motorer paa 16 til 150 hestekræfter. Med vognens og motorens størrelse voksede driftsomkostningerne. For en stor auto til fire personer kommer kilometeren paa 4½ øre for hver. Men her er ikke medregnet førerløn og afskrivning paa vognen. Ved de store luxusvogne løber denne afskrivning op til 50 pct. paa tre aar.

Bygningen af lette benzinmotorer var ogsaa gunstig for luftskibsfarten og muliggjorde dens raske fremskridt. Ballonreiser vil altid, paa grund af den hyppige fornyelse af gassen, være dyrere end befordring med jernbane eller automobil. Men reiser med flyvemaskine vil stille sig billigere. Regner man, at en flyvemaskine kan tilbagelægge 90 km. i timen og kan bære to personer, saa vil med en 50 h.-k. motor reisen for hver af passagererne komme paa 4,4 øre kr. km. Og da luftskibe altid tager den rette linje mellem to steder, saa reiser man hurtigere med dem end med jernbanen.

Fædrelandskjærlighed.

Det eneste nordmænd kan blive enige om, det er at skjælde hverandre ud».

Ja, jeg har ofte hørt det. Og hvergang jeg hører det igjen, ryster jeg paa hodet og smiler og siger: «Nei, saa galt er det da ikke».

Der er ogsaa dem, som paastaar, at vi er dovenkropper alle tilhobe og ikke duer til andet end at raabe hurra hver 17. mai og holde taler om vikingedyst og normannaaand.

Det er heller ikke rigtigt. Hurraerne paa 17. mai klinger noksaa spædt og ynkelig. Og de glupe ord om vikinger faar os som regel til at smile.

Men ét kan vi alle være enige om, og det er, at der maa være noget galt etsteds.

Noget galt maa der være. Jeg hører det hver dag. Det skurrer i øret paa mig. Det er onde ord, haarde ord, skidne ord. Ikke lystig og ærlig kamp. Det smelder ligesom ikke af faner, der skinner ikke røde flag i solen. Nu gjælder det ikke saa meget at føre en sag frem til seier. Det gjælder at stikke dybt og bittert.

*

Den som skriver dette, lever udenfor Det kan hænde baade en og flere dage i ugen, at jeg ikke læser aviserne. Og det blad som jeg er mest trofast mod, er den lille lap i min lille by. Den er fredeligt tyveri, hele lappen. Og avertissementsspalterne fortæller mig alskens pudsige ting om smaafolk paa et stille sted.

Jeg holder ikke af aviserne. Hvad glæde kan jeg have af deres hæseblæsende nyheder, som forvandler historien til smaasladder! Eller hvad glæde giver det at læse de «vegtige indlæg» i dagens strid — frisch vom Fass. En avis som vil leve, skal jo have et sæt meninger. Og dens opgave er jo at servere disse meninger for sit publikum. Hr. Olsen og hr. Hansen skal sidde og nyde bladet ved sin frokost, og de skal sige: «Det var en udmerket artikel!» «Der fik han rigtig paa pelsen!» «Efter det stød kan regjeringen ikke holde sig længer.» Og hr. Olsen eller hr. Hansen vandrer til sit kontor. Paa veien møder han en meningsfælle og spørger om han har læst bladet for idag og dets afsløringer af statsraad N. N.s forhold til vinduespostkomiteen. Saa gaar de der og føler sig som medindehavere af de rette meninger, med det bedste blad i verden som sit talerør.

Kanske er det min feil, at alt dette mishager mig. Der er et ord, som kommer mig paa tungen Det er: humbug. Jeg vilde foretrække, at en avis var lidt over sit parti, lidt over dagens kjægl med. Den skulde ikke hugge kampens træ op til fliser. Den skulde ikke faa folk til at se med sladderlystne øine paa alle ting. Men aviserne er forretninger, og de skal leve af det store publikum, som desværre ikke er det bedste publikum.

*

Men har jeg i nogen dage været afholdende fra aviserne, saa styrter jeg igjen løs paa dem med glubende appetit.

Det er ligesom naar man har været borte paa reise. Man kommer tilbage med et forsonligt sind. Hvad man holder af, bliver en endnu kjærere. De ting som før smagte en ilde, smiler man af. Mennesker, man før helst vilde slaa ihjel, giver man nu saa gjerne lov til at leve — i frastand. For det er jo menneskeligt altsammen.

Det er jo saa saare menneskeligt. Og hvad andet er vi alle end mennesker, skrøbelige mennesker.

Slig læser jeg efter nogen dages afholdenhed aviserne paany. Jeg tilgiver dem, jeg smiler af dem, jeg føler mig fristet til at blive en partigjænger, jeg som andre. Og stundom er der ogsaa noget, som river mig med. Der skrives enkelte fine og ironiske ting, enkelte flammende ting, kortsagt ting som mætter ens sult og ikke bare pirrer ens næse.

Og jeg gaar fra spalte til spalte, og før jeg ved ordet af det, er jeg midt inde i en politisk artikel.

Jeg skjønner mig ikke paa politik. Anatole France skriver i sin bog «Paa den hvide sten», at den socialistiske fremtidsstat ikke vil have anden historieskrivning end statistik over, hvor meget korn der er avlet og hvor meget tøi og maskiner fabrikeret pr. aar — eller noget lignende. Naar jeg læser en norsk politisk artikel, saa sukker jeg over, at veien til dette Utopia skal være brolagt med saa megen fordomsfuldhed og ondsindethed. Og jeg sukker endnu engang over, hvor tungt og trist vi gjør livet for hverandre. Da tænker jeg ofte, at det eneste nordmænd kan blive enige om, er at holde hverandre nede i sølen.

I dette gode aar er avlingen i vort land 50 millioner kroner over middels. Rundt om i hytter og hus er der større glæde og større haab end ellers. Ifjor høst laa mismodet som en tung skodde over landet.

Og iaar er den gamle strid mellem by og land, som heder maalsagen, igjen blusset op. Ja, netop nu, da der paa alle fjeld skulde tændes glædesbaal: «Saa rig høst har Norge aldrig havt før.»

*

Jeg er ikke maalmand. Jeg er vokset op i en by, og bymaalet falder mig naturligt paa tungen. Aldrig har jeg tvilet paa, at det er mit morsmaal. Naar jeg skriver, volder det mig tidt møie. Der er saa mange stygge ord, saa meget dansk og tysk i vendinger og i sætningsbøining. Stundom siger jeg i sinne, at rigsmaalet sikkert er det vanskeligste af alle sprog. Et bastardmaal.

Men se, det er jo mit. Mit eget. Jeg ved, at jeg ikke kunde svige det, uden at der brast noget i mig. Jeg tror, jeg vilde skamme mig for mig selv. Det vilde være som at blyges over sine forældre.

Og jeg tænker som saa: Er det et saa vanskeligt sprog, paa mange maader haardt og knotet, saa faar vi prøve paa at gjøre det blødt, give det glans, klang, musik. Det er kunstnerne som skaber sproget. Lad os alle være kunstnere, saa godt vi kan, saa gjør vi sproget rigt og vakkert.

Det kan være vakkert. Paa Østlandet, Sørlandet, Vestlandet, i Trøndelagen, i Nordland, overalt kan man høre rigt, vakkert, musikalsk sprog. Det er stemmen, som gjør det, den menneskesjæl som er bag. Hele sagen er, at vi maa elske vort sprog eller ihvertfald være forfængelige af det. Vi maa forme vor tale, baade mundtlig og i skrift, med samme omhu som franskmændene. Og i vor sjæl maa der ikke komme en draabe gift. Ikke et øieblik maa vi tvile paa, at det er vort rette morsmaal.

Men paa landet og helst i fjeldbygderne, der elsker jeg ikke rigsmaal. Der er maalet det eneste som høver sig. For der falder *det* naturligt paa tungen — med forskjellig klang paa de forskjellige steder.

Historien har ført med sig denne splid mellem by og land. Men hvorfor skal vi grave kløften endnu dybere! Hvorfor skal vi strides med alle de styggeste ord vi ved! Historien kan vi ikke ændre!

Selv holder jeg af at bo paa landsbygden, helst saa langt som muligt fra by. Jeg har venner oppe i fjeld-

dalene; jeg har boet der maaneder ad gangen, sommer og vinter. Jeg talte mit bymaal, og de andre sit vakre og klingende maal. Vi var lige gode venner for det — lige gode nordmænd med.

Og jeg har altid en følelse af, at hvad det gjælder, det er at faa revet ned den gamle mur mellem by og land Ikke sprogmuren; vi skjønner hverandre godt nok.

Der er andre ting som skiller. Kryhed og snobbethed paa begge sider. «Bourgeoisiet» i vore kjære smaaflekker af byer har fra gammel tid en styg vane til at se de andre klasser over hovedet. Og hos bønderne, ja hos dem sidder der paa mange steder et aarhundredgammelt nag mod embedsfolk og byfolk.

Den mur maa væk.

Og maalsagen maa ikke længer være nogen «sag». Hvorledes kan vi gjøre hverandre saa ondt! Hvorledes kan vi nænne at strides om det selvfølgeligste af alt, det maal enhver taler!

Saalænge ordet *kultur* heises som en fane — en skidden fane — saa længe bliver her ikke fred, ja ikke engang aaben og lystig kamp.

Kultur har ingenting med maalene at gjøre, ingenting. Men slig som ordet bruges nu, manende af Bjørnstjerne Bjørnson, brysk af visse andre rigsmaalsfanatikere, i argt sinne af maalmænd — vil det sætte ondt blod for en lang fremtid.

*

Al denne trætte gjør det armt i landet. Jeg kommer til at tænke paa et hus, hvor der hersker ufred. Mand og kone gaar og siger smaa stikkende ord til hverandre, og børnene slaas hver evige dag. Saa blir det bare et hus, det er ikke noget hjem mere.

Visst skal ikke alle ting ofres for husfredens skyld. Og den lumre hygge og hensynsfuldhed, den gemytlige hjertevarme, som her ogsaa ødsles med af dem, som har sit paa det tørre, den er ikke saa meget værd.

Men nu er det ligesom vi bare i minderne om 1905 og i 17. mai-talerne har et fædreland.

Et fædreland skal være et hjem. Ikke bare naar vi har været udenlands og saa ser de graa holmer dukke op af havet. Men hver dag i aaret.

«Saa, norske brødre, bryst ved bryst
vi ville med vemodig lyst
vor moders brøst selv dække til.
Det er en kjærlig tanke.»

Det er saa vidtstrakt dette land, Langt er det mellem gaard og gaard, og dalene er trange revner i den vældige fjeldmasse. Hver mand for sig, hver bygd for sig!

Og vi ser det allesammen. Vi ved, at det gjælder at faa væk alt som skiller mellem menneskene, mellem Østland og Vestland, Sørland og Nordland. Hvorledes kan vi da holde slig paa med den uvittige trætte! Dette smaakjægl, som gjør sindene saa trange og saa bitre!

Alf Harbitz.

Livets Oprindelse.

Af *V. B.-K.* i «Vårbrodd».

Det vakte en ikke liden forbauselse, da man opdagede, at flere af de ledende grundtanker i den verdensanskuelse, der efter sin ophavsmand bærer navnet Darwinisme, allerede fuldt og klart var udtalt af flere græske naturfilosofer, længe før vor tidsregning tog sin begyndelse.

Allerede en Anaximander, en Heraklit, en Empedokles ser vi formulere lovene for den udvikling, de rent intuitivt har opdaget, og det er værd at lægge merke til, at disse antikens skarpsindige naturfilosofer ikke, saaledes som udviklingslærens egentlige talsmand, Charles Darwin, har ladet spørgsmaalet om den organiske verdens første oprindelse ubesvaret. Ligesaa tydelig som det synes os, at de første organismer har den uorganiske materie at takke for sin tilblivelse, ligesaa klart indsaa fortidens evolutionister nødvendigheden af at antage en generatio spontanea, en selvforplantning.

Der er mange filosofer fra tiden før Sokrates, som har taget selvforplantningen som en absolut kjendt faktor ved forklaringen af den organiske verdens tilblivelse. Vi finder Anaximander (610—545 f. Kr.) paastaa, at de første levende væsener dannedes i vandet ved solens virkning; vi ser, at Anaxagoras, der levede omtrent et aarhundrede senere, har antaget, «at dynd ved sjøernes strandbred, befrugtet ved frø af æterisk oprindelse» har frembragt vor planets første beboere, og vi hører Heraklit (omtrent 500 f. Kr.) karakterisere kampen mellem den strøm, der «stræber efter at fortætte den himmelske ild til tung materie, og den som stræber efter at fortynde denne tunge, jordiske materie til ild», som skaberen af al bevægelse og alt liv.

Vi maa tilstaa, at hvis disse forestillinger skulde tillægges samme værd som de samme filosofers udviklingstanker, der har bestaaet prøven for efterverdenens kritiske øie, da maa de komme sandheden temmelig nær.

Selv Aristoteles (384—322 f. Kr.) bibeholdt selvforplantningstanken, om end i en noget modereret form. Han vovede ikke at tillægge enhver organisme evnen til at opstaa ved generatio spontanea, men fremholdt dog, at møl fødes af uld, væggedyr af raaddent træ, aalen af floders og sjøers dynd, o. s. v.

I folkebevidstheden har troen paa denne slags forplantning fremdeles holdt sig. Det er ikke sjelden, man træffer folk paa landsbygden, som er fuldt og fast overbevist om, at f. eks. utøi opstaar af smuds, og lignende.

I første halvdel af det attende aarhundrede stiller to af samtidens største naturforskere, G. Cuvier og Carl von Linné, sig i opposition til den herskende «tro» paa generatio spontaneas forekomst. Men disse autoriteter var ikke mægtige nok til ganske at omstemme den almindelige folkeopfatning, og deres arbeide i denne retning vanskeliggjordes end mere ved, at de franske og tyske naturfilosofer, der optraadte paa samme tid, hævdede den gamle anskuelse i en noget modereret form. De paastod nemlig med fuld vished, at de nulevende organismers forfædre var opstaaet ved selvforplantning, men modsat de foregaaende tilhængere af

generatio spontanea mente de, at dette med hensyn til nutidens organismer kun var tilfældet paa de laveststaaende havdyrs omraade.

I midten af 1850-aarene syntes det, som endelig en lysning med hensyn til spørgsmaalet om selvforplantningen nærmede sig. To fremragende franske naturforskere mente nemlig faktisk at kunne bevise visse mikroorganismers opstaaen ved selvforplantning. Professor i kemi ved universitetet i Paris Houzain og den franske læge Pouchet havde sammen udført en hel serie efter den tids forhold yderst nøiagtige undersøgelser af det meget omtvistede selvforplantningsspørgsmaal, som de da forelagde det franske videnskabsakademi.

Pouchets fremgangsmaade var følgende: En ganske ren flaske blev fyldt med kogende vand og derefter korket, derpaa blev baade korken og flaskeaabningen dækket med lak. Saa stillede man flasken paa hovedet i en beholder fyldt med kviksølv og borede et hul i korken, hvorved vandet delvis randt ud og erstattedes af luft, som forud havde passeret gjennem koncentreret svovlsyre. Derpaa førte man tørt græs, der i 20 minutter var ophedet til 100 ⁰ celcius, ind i flasken. Ved denne indviklede proces troede Pouchet at have forebygget, at den mindste mikroorganisme var trængt ind. Da der saa reiste sig levende væsener efter nogen tids forløb i det steriliserede rum, kunde disses opstaaen kun forklares ved selvforplantning. Ogsaa fra andet hold fremlagdes iagttagelser, der bestyrkede rigtigheden af Pouchets slutning. Cienkowsky havde f. eks. iagttaget, at et stivelsekorn var gaaet over i levende substans med evne til selvstændig bevægelse.

Forat kunne kontrollere rigtigheden af disse paastande paabegyndtes nu et energisk arbeide i de videnskabelige laboratorier, der vistnok medførte glimrende resultater angaaende vort kjendskab til de i luften svævende mikroorganismer, men som paa samme tid tilintetgjorde Pouchets paastand.

Det franske videnskabsselskab nedsatte en kommission, der skulde udrede de forskjellige mikroorganismers og cellers modstandsdygtighed under forskjellige temperaturforhold. Det blev derved bevist, at Pouchets undersøgelser var fuldstændig værdiløse som bevis for selvforplantningens mulighed, da nemlig en hel del bakterier kan udholde en temperatur lige til 110 ⁰ celsius uden at tage den ringeste skade. Det havde saaledes slet ikke været tilstrækkelig effektivt at opvarme det tørrede græs til 100⁰ celcius. Der var ogsaa stor sandsynlighed for, at de bakterier, som senere viste sig i flasken, kunde være trængt ind med græsset, og saaledes ikke var fremkommet ved selvforplantning.

Dette bestyrkedes end mere, da den berømte bakteriolog Pasteur — en af Pouchets ivrigste modstandere — beviste, at luften formelig vrimlede af celler, der besad stor modstandskraft.

Fra visse hold søgte man dog fremdeles at hævde rigtigheden af Pouchets paastand. Men indvendte blandt andet, at luften ved ophedning havde undergaaet saa store forandringer, at mikroorganismernes udvikling derved var umuliggjort. Men ogsaa denne indvending lykkedes det Pasteur, Tyndall og flere at tilbagevise.

Ved disse gjentagne nederlag var selvforplantningens aktier sunket betydelig. Imidlertid var de undersøgelser, som modstanderne havde foretaget, slet ikke af en saa fundamental betydning, som de selv forsøgte at godtgjøre. Det havde vistnok lykkedes at bevise, at nogen selvforplantning ikke fandt sted under visse givne betingelser, men dermed var ikke alle betingelser underkastet kritisk gransk-

ning; altsaa var muligheden af selvforplantning endnu ikke modbevist.

Inden vi fremlægger en anden anskuelse til forklaring af det organiske livs første forekomst paa vor jord, turde det ikke være uden interesse først at lære det standpunkt noget nærmere at kjende, som man i vore dage i videnskabelige kredse indtager ligeoverfor spørgsmaalet om selvforplantning.

Darwin selv tog aldrig noget absolut standpunkt overfor spørgsmaalet om det organiske livs oprindelse. Han konstaterede, at en udvikling havde fundet sted fra de enkle slimdyr op til de høiest udviklede uden at kunne svare paa, hvorfra denne oprindelige organisme skrev sig. Derimod nølede ikke hans ven og stridskamerat Thomas Huxley med offentlig at bekjende sin faste tro paa selvforplantningens virkelighed og paastod endog at have konstateret den ved tilfældighed; en uforsigtighed, der gav anledning til et voldsomt stormløb mod den naturvidenskabelige forskning i almindelighed, et stormløb, hvis siste dønninger endnu merkes i vore dage, om end med mindre og mindre styrke.

I aaret 1868 opdagede Huxley, ved at undersøge en del dyndprøver, der var tagne ved udlægningen af den første transatlantiske kabel, en mængde eggehvideholdige, gelatinagtige klumper, som han antog for protoplasma og som han betegnede som en yderst lavtstaaende organisme, kaldet Bathybius Haechelii. Nogle aar senere mente de to fremragende forskere Wywille Thomson og Carpenter at have fundet samme eiendommelige protoplasmamasser og troede endog at kunne paavise primitive livsytringer.

Denne mystiske Bathybius skulde, efter Huxleys, Thomsons og Carpenters mening, forefindes overalt i de store havdyb. Selv Haeckel, der havde faaet konserverede eksemplarer af det interessante fund, begyndte at gaa med paa Huxleys antagelse.

Under saadanne tilstande kan det ikke vække forundring, at den i midten af 1870 udsendte Challengerekspedition ikke sparede nogen møie for at finde yderligere klarhed i Bathybiusspørgsmaalet. Dette lykkedes ogsaa, idet Buchanan paaviste, at de antagne protoplasmaklumper i virkeligheden bestod af svovlsur kalk, der udvindes af sjøvand under indvirkning af sprit.

Efter dette turde ingen for alvor fremføre Bathybius som støtte for selvforplantningsmuligheden. Men dermed var ikke denne mulighed udelukket.

Vor tids naturforskere indskrænker sig imidlertid slet ikke til at tænke sig dette kun som en mulighed. Meget mere anser de det som en «logisk nødvendighed» at antage en saadan tilblivelsesproces for de væsener, som saaledes ubevidst er blit hele den organiske verdens stamfædre. Den meget ansete zoolog, professor R. Hertwig, siger saaledes: «Hypotesen om livets første tilblivelse ved selvforplantning er et logisk postulat». Og han er ikke alene om denne paastand. Vi behøver kun at nævne navne som Haeckel, Weismann, Strasburger, Marshall og flere.

Fra andet hold har man ogsaa søgt at finde løsning paa det indviklede skabelsesspørgsmaal. Saaledes har den svenske professor Svante Arrhenius, den bekjendte vinder af Nobelprisen, betegnet det organiske liv i lighed med energi og materie som evigt.

Oprindelig har vel den geniale kemiker Justus Liebig været den første til at udtale, at det organiske liv ikke er skabt paa denne jord, men er overflyttet hid ved hjælp af nedstyrtede meteorer, i hvis sprækker spirer har været bevaret. Paa den maade skulde altsaa en forflytning af levende væsener foregaa til

alle tider i universet, og hver gang en meteorsten fandt gunstige betingelser, skulde spirer udvikles. Livet skulde altsaa være bundet ved materien fra evighed af, kan aldrig tilintetgjøres, kun omflyttes.

Det turde dog antages, at denne paastand er uholdbar. Thi saa langt vor kundskab rækker om mikroorganismernes livsforhold, er det absolut utænkeligt, at en levende spire skulde kunne udholde flere hundrede graders kulde og tørke, som den er udsat for i det fuldstændig tørre rum, selv om det kun var i nogle dage, hvor meget mindre da i de lange tidsrum der hengaar under farten fra det ene himmellegeme til det andet.

Bortseet fra denne indvending gjenstaar endnu en vanskelighed uløst for den liebigske paastand, nemlig spørgsmaalet, hvorledes den spire er opstaaet, der tog initiativet til disse berygtede vandringer. Vistnok søger Liebig lig Arrhenius at bortforklare dette ved en for biologien fuldstændig fremmed antagelse af det organiske livs evighed. Men herimod indvender Weismann med fuld ret, at det som er endeligt, aldrig kan betegnes som evigt. Han siger: «Evige er kun elementerne, ikke deres bestanddele, der er underkastet en stadig, langsom eller pludselig forvandling, enten de nu er opstaaet udenom eller indenom en organisme»[1]).

De videnskabsmænd, som i den senere tid har udtalt noget om selvforplantning, har saagodtsom alle benegtet, at en nydannelse af væsener paa den maade skulde kunne gaa for sig.

Det kom derfor temmelig uventet det budskab, at den engelske forsker J. B. Burke ved Cavendishuniversitetet i Cambridge havde fremstillet noget, som han selv og andre betegnede som «livet i dets oprindelige form», ved at lade radium indvirke paa gelatinkulturer. Og visselig besidder radium saa merkelige egenskaber, at vi ingen ret har til at betvile muligheden heraf. Skulde Burkes antagelse vise sig at være rigtig, er livets gaade, «verdensgaaden», løst, og antikens filosofer har paany hævdet sin gamle anseelse som den moderne kulturs foregangsmænd.

[1]) Weismann: Vorträge über Deszendenztheori. Jena 1904.

REDIGERET AF VILHELM KRAG. — STEEN'SKE BOGTRYKKERI OG FORLAG. KRISTIANIA.

KRINGSJAA

11. HEFTE NOVEMBER 1908 16. AARG.

Landet og Byen.

Naar vi er blit trætte af byen og dens liv, naar gadens larm tumler igjen i vort hode, naar hjuls stønnen, dampfløiters hvislen, remmers gliden og stemplers slag synes at arbeide inde i vore skrøbelige hjerner, saa søger vi bort, søger ud paa landet. Til skogen, som suser over ensomme tjern og dybt rislende bækker; til brede, solrige bygder, hvor gaardene ligger mægtige med eng og gylden aker; eller til tjeldene, indover fly og hei med grønblege istjern og fjerne, blaa tinder.

Fra byen søger vi til landet, som vi kanske en gang før søgte fra landet til byen. Vi søger ud for at faa hvile, høi, ren luft over os. Vi søger ro og ensomhed, — for i byen gik vi bare saa alene. —

— — Og jeg lægger mig paa marken og føler, hvordan jorden drar mig ind til sig. Jeg hævder igjen mit slegtskab med den fugtige, frugtbare muld. Jeg lar skogens sus gjennemstrømme mig, jeg lar blæstens klage henover vidden løfte mig paany. Jeg har paany søgt til det evige, til kræfternes kilde. Jeg har ikke søgt hvile og styrke i mit livs modsætning. Jeg har søgt til det store sunde ophav for alt liv, for mit liv som for enhver andens, det store ophav ogsaa for byernes liv — jorden.

*

Der er altid en længsel i os efter jord. Der er intet, som støtter selvfølelsen som det at eie den jord, en staar paa. Og som alt arbeide former sin mand, saa dannes bonden efter sit arbeide med jorden. Der er sligt lønsomt forhold for bonden mellem arbeide og vekst: Af den jord jeg pløier, af den jord skal det gro. Og det umiddelbare samliv med et saa paa sæt og vis oprindeligt stof som muld forenkler tankelivet. Af denne muld gror kræfter, som spredes over alle land, af denne muld gror det, som opholder alt andet liv. Saaledes arbeider bonden med det, som ernærer alt liv, han arbeider til verdens vedligeholdelse. Han tænker ikke paa det, men han ved, hans arbeide er et af de faa uundværlige.

Bondens virke er afhængig af sol og vind; selv med de mest moderne arbeidsmaskiner er hans arbeide i tilfældighedens vold. Regn, sol og vind er hans herrer eller tjenere, — alt efter som de kommer beleilig til. En uventet haglbyge over de store kornmarker, — og til vinteren sulter tusener i byerne. Derfor ser bonden tit opad. Naturhændelserne er for ham naturmagter, eller bud sendt fra den høieste magt. Derfor er hans tanke ofte barnlig from. Enkel i sin tro, i sin tale og i sin skuffelse.

Vi i byerne, vi lever ikke slig lige ind paa naturmagterne. Vi ser det ikke gro. Vi ser det færdige produkt, og ellers lever vi vort daglige

liv mest med byttemidler. Vi faar ikke slig respekt for sol og væde, og vi blir vist heller ikke særlig barnlig fromme — vi i byerne.

*

Bonden holder værdierne i sin haand: Det korn han saar, den potet han sætter. Han arbeider med livsværdier direkte. Han frembringer. Han leverer ikke et arbeide, som staten eller chefen bruger sammen med en mængde andet arbeide pokker i vold inde paa et kontor for at oversende alt til et andet og selv faa en bunke sedler — den mindst mulige bunke — puttet i næven, og saa staar en og speider og spørger, hvor ens arbeide blev af —? Nei — bonden ser sit arbeide gro hver dag. Han kan passe sin jord eller vanskjøtte den, og han ser straks sit arbeide vokse i rigdom eller visne hen. —

— Bonden bag plogen, — det er symbolet paa det oprindelige arbeide. Det er manden, som gjør nytte for sig, det er en arbeider, som er uundværlig. Den tanke gir bonden en bred ryg.

Og saa at han i umindelige tider har gaaet bag sin plog. Længe før der var byer, gik han der og saa, hvor muld vælted som bølger om hans jern. Tiderne veksler, plogerne veksler, trælle trak dem, okser trak dem, hester og nu sidst damp; han gaar der altid, bonden, og ser paa den væltende muld. Sligt gir historie. —

— Naar arbeidet er endt for dagen, gaar bonden tilbage til sin gaard. Oppe ved grinden stanser han endnu en gang. Han læner sin ludende, trætte krop mod gjærdet og ser udover. Ser det groende grønne græs, det gyldne tætte korn, de blaalige turnipsagre, det vintergrønne potetesgræs. Og kveldsolen skinner over skogen. — — —

Det er hans, alt det han ser. Kanske i gjæld og armod. Men det er den jord, han arbeided i, se nu gror der poteter; det er den grund, han rydded, se nu bølger kornet der. Fager er lien —!

— Han gaar ind i stuen, samles med kone, barn og tjenestefolk. Der er ofte nok smaa kaar; men det er et rige, et omraade for en vilje, en vilje som raader over mange gjøremaal. Det er en liden stat. I denne stat skal jord dyrkes, skog hugges og hegnes, kjør og hester stelles, hus bygges og vedligeholdes; ved skal sages, klær væves; børn skal ha skolegang og ris; kone og tjenestefolk skal af og til høre Guds ord. Det er en liden stat, hvori der gives love, og hvor en vilje maa paase, at alle love holdes, og at hvert statsmedlem udfører sin funktion.

Saa har da bonden gaaet sin lange dag. Han har fra tidlig i morgenens graalys gaaet i stald og fjøs, paa marken, bag plogen, i stald og i laave, talt med gutterne og jenterne, sendt børnene i skole, gjennem gluggen i forbifarten seet, at mor riste den mindste for mange dages stridighed, og nu har han da spist sin grød til kvelds.

Saa karver han sindig sin tobak, stopper den i snadden og sætter sig hen ved den lille lampe. Han faar frem den nys komne hovedstadsavis og læser.

Landet mødes med byen!

*

Dette arbeide med frugtbarheden er det, som gir bondens liv dets storhed. Det har git hans sind en rolig bredde, forenklet hans tankeliv, indsnevret og bundet det paa mange maader og. Arbeidet gjør ham religiøs, forsaavidt at han tror sine dogmer, tviler sjelden. Lever han i trange kaar, blir hans tro mørk og tung, selvgod og fordømmende. Han

er af naturen konservativ, han har gaaet saalænge bag plogen, at det er ham naturligere at mindes bagover end at tænke fremover. Han er slegtstolt, klassekjær. Bygderne har endnu tit og ofte sin roman om husmandsgutten og gaardmandsdatteren. Ellers er han af politik blit en slags demokrat. Ikke sjelden er han endog radikaler. Han blir aldrig frisindet. Frisind er et produkt af by og land. Frisind har intet med politik at gjøre, det er en menneskelig befrielsesproces. Det er en gjæring af landsens kraft og byens aand. Ikke slig at en endelig skal være født i Nordmør eller i Gudbrandsdalen eller ialfald have slegt paa Toten. Nei, ens sind skal ha fundet frem til jorden, til den frugtbare muld, til det enkle, og med denne enkelhed i sit sind skal en gjennemtrænge det sammensatte spil af liv, som danner byen og dens kultur. Saa har en lært at se sammenhængen mellem at en blomst knoppes, en maskine løfter sit stempel og et menneske dør.

*

Det er endnu paa mode at være affekteret og bred i munden, naar der tales om bonden og bondens kultur. Ligesom ikke bonden er et menneske akkurat som en af os andre, — med faa dyder og mange feil, som det nu engang er menneskeligt at være. Og saa er det saa stort med bondens kultur, for den er i slegt med det gamle. Men de kræfter har naturligvis størst værd for et folk, de som arbeider i pagt med det fremste i ens tid. Og saa kan det vel være det samme, enten det er bonden eller arbeideren, som er bæreren. Eller om det skulde være den arme norske embedsmand, som sandelig nu faar svide for forfædrenes synder; ve hin sorenskriver, som skrev Nils istedetfor Njadel!

Bonden har en slig fin og fornem kultur, siges det. Nu ved alle, vi har mange fine og fornemme bønder. Som der i det hele ikke er saa faa fine og fornemme mennesker. Og deres omgangskultur er ganske vist fin og fornem. Stiv og ceremoniel — og det er kanske lige saa fint at være fri og utvungen —; men lad gaa, lad os sige, deres omgangskultur er fin og fornem, og at de tit udviser fin takt. Men det gjør ogsaa andre mennesker. Der er noget krænkende mod bonden i det, at der altid skal komme nogen styrtende med hans finhed og taktfuldhed. Hvorfor skulde han ikke være det? Er det nødvendig at berømme ham, fordi han ikke er en grobrian? Men saa skal hans livsform, hans omgangskultur være saa national. Gid jeg rigtig forstod meningen hermed. Er det det, at de har bevaret sæder og skikke fra gamle dage, saa er jo det morsomt nok. Men jeg vil forme mit eget liv og selv skabe min egen tids skik. Jeg tager med det gamle, jeg synes passer mig nu, det andet faar ligge for historien og museet. For jeg vil leve mit liv saa personlig, saa intenst i tiden, at jeg kan skabe skik og sæder, som passer mig og min tanke. Det høver sig ikke for en mand, som er med i tidens og dagens arbeide, at sværme for det svundne, slig at en glemmer at leve idag. Folk faar tale det sprog, som lever naturlig paa deres tunge idag og arbeide med det med fremtiden i sine tanker. Østerdøling faar tale østerdalsmaalet, jærbu jædersk, bymand bymaal. Det ene sprog er lige nationalt som det andet. Det sprog som er mest i pagt med det fremmeste i nationen idag, det er det mest nationale. Derfor er rigsmaalet det mest nationale, for det tjener vor udvikling bedst, det gavner som sprog vort land bedst. Det lever med i tiden, ikke bare med en særbevægelse i vort land.

Alt det som sinker en nation, som hindrer den i at løbe den store fællesudvikling med, det er ikke nationalt. Det er ikke nationalt at gaa med knæbukser, toplue og strømpebaandsdingeldangel. Det er at kaste sin tid bort med smaa ting. Det er gjenstand for kulturstudier. Vi klær os slig som det passer os og er bekvemt. Klær os slig, at ikke vor tanke dvæler ved vor klædedragt, og ikke maskiner griber fat i den. At finde frem og bevare vore gamle skatter i toner, farver og eventyr, at lytte til fossen og lokke slaatter af den — det er en stor national gjerning. Men det er ligesaa nationalt at drage de tusene hestekræfter frem af fossen; de hvide elektriske lys rundt omkring vore fosser kan være sunde at se for bonden bag plogen.

Jeg mindes en sommerkveld, jeg sad nede paa en gaard sørpaa. Vi sad ude paa stentrappen i kveldingen og røgte vore piber, gaardmanden og jeg. Han var en bred velstandsbonde, venstremand — en af dem som var blit ved «troen» — rigtig en høvding var han. Han sad og saa udover bygden og talte politik. De radikale ord var sterke — rullende sterke. Jeg — stakkar — jeg lytted med andagt. Manden lagde ivei. Han var republikaner; maalmand. Han vilde verge egen odelsjord for fremmed kapital. Han var forsvarsbegeistret, — jeg syntes det var rart for en radikaler, men det er vist mode, og jeg tidde.

Saa tog han til at tale om kirkespørsmaalet. Jeg skulde faa høre den radikale norske bondes ord om aandsfriheden. Jeg forstod først ikke, hvad han talte om, han var saa vred. Men lidt efter lidt klarned det for mig. Det var klokkerpostene det gjaldt. Og saa at skolelærerne ikke skulde staa paa kirkegulvet for bispen. Var det ikke harmelig! Det viste foragt baade for Guds ord og hans hellige liv. Nu havde klokkeren staaet i Guds hus og lyst amen over slegt efter slegt, — og der havde tit været stor velsignelse i det amen. Og skolelæreren havde staaet for bispen i ældste mands minde. Men her i dalen skulde de vide at verge lærer og klokker. Jambred skulde den norske bonde gaa til tinge for at verge sin kirke. For endnu var da bibelen og grundloven den bedste bog paa bygden, og hvor de bøger var, der trængtes ikke flere. Og han endte med vegt: Der er sundhed paa landet hos bonden, did har ikke byens fordærv trængt.

Samtidig mindes jeg, hvad jeg engang har læst eller det er blit mig fortalt. Inde i en trang vestlandsafdal, rigtig en ensom, glemt krog fandtes der i et hus, jeg tror hos en landhandler — et godt og vel brugt eksemplar af Brandes's Hovedstrømninger. Den laa ikke og bredte sig; den laa stilfærdig og saa uskyldig ud; laa der som en anden bog, den som havde aabnet en ny verden for et modtageligt sind langt inde i en vestlandsk afdal, sprængt fordomme og løsnet tanker. Der lader sig ikke sige noget nationalt bredt om det, særlig da bogen jo er dansk. Den øved ikke nogen national gjerning i den forstand, som maalmændene mener med national. Det var et rent menneskeligt befrielsesverk, et enkelt skjønt arbeide i et menneskesind, den øved. Det var en fri tankes arbeide, en tanke ikke fra svundne dage, men en tanke af vor tid, for fremtiden, som tankers liv er uden tid; for tanker lever videre i den næste tanke og altid videre; tanken er uden fædreland, ialfald uden fædrejord; menneskene, hvor de findes, er dens fædreland. Tanken er ikke bunden til by eller land, den omspænder alt, saafremt den tages vel

imod. Derfor er det det, som det gjælder for et land: At tage tidens tanke til sig, ikke stænge med bibel og grundlov. Det er det nødvendige, det store, at et folk sundt og levende optager tidens tanker. Alt andet er det mindre.

*

Byen er ogsaa et stykke natur. En gade kan være forunderlig smuk. Jeg har seet vaar i en gade saa betagende frisk og sterk, — blaa himmel med store hvide skyer over høie hus, tindrende hvid sol, blinkende ruder, en spirende forvildet busk i en baggaard. — —

Jeg husker ogsaa en maanenat ved en af broerne, — den sorte, tunge, oljeblanke elv, de trange smug, de grønsorte hus, de faa røde lys, som flimred svagt igjen i elven, mørket under broen, de hastige streif af maanelys mellem svarte, hastige skyer, — det var en verden af melankoli, elendighed og haab fandenivold. —

Men helst ser jeg byen en høstkveld — ser den ovenfra og endnu før dens liv og arbeide er sluttet. Luften dirrer af lys, gjennem det røde skjær over dens tager vælter brun røg fra de høie piber. Det glimter af gnister fra de elektriske sporvogne, jernbanetog kommer og gaar; det hviner af dampfløiter, det stønner af maskiner. Men gjennem det alt skjælver denne sælsomme uro og dirren af tuseners skridt over brostenene! Liv, rastløst liv, liv i skjæret af tusene tindrende kraftlys — hvilket skjønt stykke natur.

*

Fra landet søger menneskene ind til byen, hurtigheden i byen drager dem. Landet hælder sin kraft ind i byen. Og kraften benyttes og omformes. Landet vedligeholder byen med sin sunde kraft, og det faar en ny, rappere tankeform i bytte.

Bykultur og landskultur — det ene er ikke mere værd end det andet. Bysprog og landsmaal, det ene er ikke finere end det andet. Landskultur er ikke mere national end bykultur. Ligesom ikke byen er lige saa godt et stykke fædreland.

Men tempoet i byen er hurtigere. Forbrændingen foregaar raskere, livet er ogsaa derfor mere intenst. I byerne fortættes de enkeltes aandelige liv til aandsliv.

Byen har sin tid nærmere ind paa livet. Og det sælsomme i vor tids liv er dets hurtighed. I byen maa menneskene leve i takt med maskinernes slag, de maa hærde sine nerver mod hvislende dampfløiter, de maa tænke omkap med automobilers flugt, og de maa kunne styrke sin tanke til at arbeide i ro mellem hjuls sveiven, klokkers klemten, vognes ramlen, alt i skjæret af det hvide lys.

Byen maa ha et sprog, som passer til dens fart. Sproget maa forme sig med dens liv, vokse med den, smykkes med den, faa dens udvekster, dens morsomme og skjæmmende slængord. Byen har ikke tid til at bytte sprog. Den maa altid eie ord, som passer til tidens raske arbeide, ord som kan minde om staalets gløden og hastige gliden. Vor by er endnu liden, vort sprog er endnu ikke kommet langt nok. Sammen skal de vokse — nationens store by og nationens sprog.

*

Landet har lært byen, hvad der var nationalt, og hvad der er nationalt paa landet idag, og hvor det minder om far og mor. Byen skal lære landet, hvorledes landets nationale kraft er omformet i moderne liv. Og byen skal lære landet, at den er national, fordi den arbeider for nationen, landets fremtid. Byen er national idag. Den gir nationen hele

sin kraft; det er lige godt det den gir idag, som det farfar og farmor gav i sin tid. Og det er lige saa godt som det, landet gir.

Veksten af vort lands kultur vil afhænge af, hvor rigt samvirke der kan bli mellem by og land. Ikke bare dette naturlige som foregaar hver dag: Landet gir sin kraft til byen, byen omformer den, bruger den, og gir landet den tilbage som almenkultur. Nei by og land maa lære at forstaa hinanden, lære at værdsætte, tolerere hinanden. De maa lære at føle sig som ét fædreland. De maa mindes, at de tilsammen er bærere af vor nations fremtidsære.

Kristian Elster.

Oprindelsen til den græske Kultur.

I «The Fortnightly Review» fortæller mr. D. G. Hogarth om de vigtige opdagelser, arkæologerne nylig har gjort i Middelhavslandene.

Vi har været vant til at anse den hellenske kultur for et under. Det har seet ud som om den pludselig dukkede frem og uden forbilleder naaede en glimrende høide i Dorien og Jonien allerede i det 8de aarh. f. Kr. — Nutidens arkæologer faar mer og mer øinene op for den kjendsgjerning, at den græske kultur i virkeligheden var frugten af en lang og gradvis udvikling fra tidligere kulturer. Dette kan man først og fremst slutte af de fund fra forhistorisk tid, som man har gjort paa øerne i Ægæerhavet. Det var især paa Kreta, man for en menneskealder siden foretog vigtige udgravninger. Samtidig med denne ældgamle kultur paa øerne i Ægæerhavet har der i Donaudalen boet et høit udviklet kulturfolk, som efterhaanden bredte sig ud over det sydøstlige Europa. De arkæologiske fund fra Donaudalen tilhører den yngre stenalder og skriver sig fra samme tidsrum som fundene paa Kreta. Ingen af disse to kulturer var hver for sig høi nok til at kunne skabe hellenismen. Men har de kanske ved at virke sammen kunnet frembringe et saadant resultat?

Dette og andre spørgsmaal bringer os ind paa undersøgelser, som har voldt stor strid blandt de lærde: Var det ikke snarere Europa som var Asiens læremester end omvendt?

Engelskmanden Arthur Evans vil i en bog, som han om kort tid udgir, bevise at de semitiske alfabeter har sine ældre forbilleder paa Kreta og at en stor del af tidlig kunst i Fønikien og Filistea stammer fra øerne i Ægæerhavet. Ja, arkæologerne begynder endog at faa mistanke om, at ægæisk indflydelse og ægæiske forbilleder trængte frem helt til Mesopotamien og inspirerede baade den assyriske og den kaldæiske kunst i det første aartusen f. Kr.

Fønikien blir mer og mer mellemmanden, som selv ikke har udviklet nogen selvstændig kultur, men som bragte kunst og kultur fra et folk til et andet.

Det tredie kulturfolk, som har havt betydning for græsk kultur, er efter forfatterens mening hettiterne eller de syrisk-kappadokiske folk.

Disse folk levede en stille og ubemerket tilværelse. Men en indvandring fra vest af ægæiske og mellemeuropæiske stammer har virket befrugtende paa den begavede folkerace. Den nye blandingsrace som var fremstaaet af tre forskjellige stammer, breder sin kultur over Syro-Kappadokia, Frygien og Lydien og blir mor til den tidlige joniske kultur.

Tyrkiet og Ungtyrkerne.

Efter 32 aars bloddryppende enevoldsregimente har sultan Abdul Hamid til slut seet sig nødsaget til at tilbagegive folket den forfatning, som han franarrede det ved sin tronbestigelse i 1876. Og folket tiljublede den gamle synder, som til gjengjæld erklærede, at nu først følte han sig fri efter at ha været fange i sit palads hele sin regjeringstid. Men naar begeistringen har sat sig, kommer arbeidet for tyrkiets gjenfødelse. Og den parlamentariske regjeringsform, som selv under de rolige forhold i Europas mere civiliserede lande saa ofte har ladet en hel del tilbage at ønske, staar her overfor en opgave, hvis løsning muligvis vil ligge over dens kræfter.

Sjelden har nogen sagt sandere ord end hin gamle kinesiske statsmand, som erklærede, at «folkets ulykker skyldes de styrendes uvidenhed og forseelser». Det er ubestrideligt, at medens en regjerings evne til at gavne folket er sterkt indskrænket, er dens evne til at skade ubegrænset; og det er derfor i sidste instans hos det tyrkiske regjeringssystem, at vi maa finde aarsagen til folkets fortvilede stilling. Men pladsen tillader ikke en nærmere undersøgelse af, hvorledes dette system er vokset frem, indtil det har kvalt alt økonomisk og intellektuelt liv under sin giftige skygge, og indtil nu Abdul Hamid har seet sig tvungen til at give magten og ansvaret fra sig. Det vil nu bli parlamentets sag at forsøge at gjøre alle de gamle synder gode igjen. Og der er nok af dem. Tyrkiet er fra den ene ende til den anden kun en stor augiasstald af regjeringens forbrydelser mod folket. Vi maa saa afvente, om parlamentet vil vise sig at være en anden Herkules.

Aarsagerne til Tyrkiets forfald er legio; men i alt væsentligt kan de deles i tre hovedgrupper: de, der er af økonomisk natur, de, der har sin oprindelse i raceulighed, og de, der stammer fra den af stormagterne førte politik. Det vil især være mod det uhyre økonomiske forfald, at parlamentet maa søge at kjæmpe; thi racehadet er kun en affødning af de usle kaar, under hvilke alle de forskjellige nationaliteter maa leve, og overfor et rigt og frit Tyrki vilde stormagterne vel nok lære at reducere sine fordringer, hvis de ikke vilde udsætte sig for høist ubehagelige overraskelser.

En undersøgelse af de økonomiske forhold i landet vil derfor afdække roden af de onder, hvorunder Tyrkiet lider.

Den tyrkiske lovgivning er bygget paa Koranen, og det kan i al almindelighed siges, at de love, hvorpaa samfundsordningen hviler, i det mindste er ligesaa retfærdige som de, paa hvilke Vestens civilisation er opbygget. Naar resultatet ikke desto mindre er blit saa elendigt, da maa skylden næsten udelukkende lægges for døren af en administration, hvis grænseløse korruption systematisk lægger landet øde. Lovgivningen selv derimod er god nok, og navnlig gjøres der næsten slet ingen forskjel paa tyrk, jøde og kristen. Disse sidste lider under en vis diskvalifikation med hensyn til vidneed, men paa den anden side er de fritagne for militærtjeneste, en pligt som i Tyrkiet, hvor tjenestetiden under fanen er 7 aar, veier tungt paa den mu-

hamedanske befolkning. Til gjengjæld maa de kristne betale en værneskat af ca. kr. 5,50 om aaret; men selv i et land som Tyrkiet, hvor pengenes værdi er høi, maa dette vel kaldes naadig sluppet.

Men selv om lovgiveren saaledes ikke begunstiger tyrkerne paa de kristnes bekostning, saa sørger de, der er satte til at administrere loven, godt for, at hverken tyrk eller kristen skal ha grund til at misunde hinanden.

Faa lande er af naturen saa rigt begunstiget som Tyrkiet, særlig det europæiske Tyrki og Lilleasien. Et herligt klimat, frugtbar jordbund, uudtømmelige rigdomme paa metaller og mineralier af enhver art. Fem have vander dets kyster og byder landet masser af udmerkede naturlige havne, hvorfra dets rigdom kunde udskibes. Tobak, silke, opium, bomuld, morbær, frugt, druer og figen, alt vokser i en frodighed og fylde, som intet andet sted i verden, og Anatoliens høislette overgaar Ruslands «sorte jord» i frugtbarhed for hvedeproduktion. Men landet kan ikke brødføde sig selv, og agerbruget gaar tilbage fra dag til dag. Hvede maa indføres fra Rusland og Ungarn, hesteavlen, som i tyrkernes glansperiode stod paa et saa høit trin, er en uddød kunst, og hæren maa indforskrive sine heste fra Ungarn. Meieridrift er omtrent ukjendt, og smørret kommer fra Italien, medens slagtekvæg maa indføres snart sagt alle vegne fra. Og i et land, hvor der er 12 mill. hektar skog eller lige saa meget som i Tyskland, Østerrige og Alperne tilsammen, og hvor de rigeste kulleier ligger uudnyttede helt nede ved kysten, i et saadant land maa bønderne brænde tørret gjødning for at opvarme sine usle hytter, fordi intet andet brændsel kan faaes. Thi alt, hvad der ligger blot en smule ind i landet — kulminer eller skoge — kan ikke udnyttes paa grund af den næsten totale mangel paa veie. Og dersom nogen ikke desto mindre er modig nok til at ville fælde trær i sin skog, saa lægger regjeringen øieblikkelig en saadan skat paa retten til at fælde, at arbeidsudbyttet ikke kan dække skatten.

Det er dog særlig manglen paa samfærdselsmidler, som lægger uoverstigelige hindringer i veien for udnyttelsen af landets utallige rigdomskilder. Der findes i Tyrkiet ingen som helst officiel statistik, men efter regjeringens opgivelser skal der i hele landet eksistere ialt 250 miner af forskjellig art som til en eller anden tid har været bearbeidet. Men af disse er kun ca. 30 under drift, hvis man vil hædre den smule skraben i jorden, som regjeringen lader foretage, med et saa pretentiøst navn. Ved Heraklea, en liden by paa Sortehavets sydkyst, findes der saaledes et kulleie 80 mil langt og 5 mil bredt; men skjønt kullene ifølge analyse kan maale sig med de bedste Wales- og Newcastlekul, saa er udvindingen saa mangelfuld, og de blir saa blandede med jord og smuds, at regjeringen maa kjøbe engelske kul til flaaden. Ofte er der af udenlandske kapitalister blit gjort tilbud om overtagelse af driften; men hofintriger har altid sørget for at forhindre dette, for at de, der er ved fadet, ikke skal gaa glip af denne kilde til berigelse.

Rundt om i landet findes der lignende kulleier; men de drives ikke. Ligeledes kobber, tin, sølv og guld, petroleum, svovl, salt og marmor. Men alt ligger hen, dels fordi administrationen lægger alle mulige hindringer iveien for det private initiativ, dels fordi manglen paa samfærdselsmidler fordyrer transporten i en saadan grad, at udbyttegivende drift blir en umulighed. Tidligere var det

regelen, at folket selv vedligeholdt veie og broer, og hver arbeidsfør mand var pligtig til at give fire dage om aaret til dette arbeide. Men nu har pashaerne indseet, at det betaler sig bedre for dem at forlange denne arbeidsforpligtelse afløst mod en skat, hvis beløb de samvittighedsfuldt indkasserer uden at gjøre det mindste ved veiene. Overalt i riget er broerne faldt i ruiner, og mægtige klippeblokke falder fra bjergene ned paa, hvad der en gang var en nogenlunde farbar vei, og spærrer denne. Saa forsøger maaske borgerne selv at sætte en færge igang til erstatning for broen; men ihvertfald vinteren igjennem er al færgefart umulig over den rivende bjergstrøm, og byer er afskaaret fra sit opland, bønder fra sin jord.

Intet under, at landet forarmes mere og mere. Kobberminer, for hvilke der for 300 aar siden betaltes en leie af 200,000 dukater om aaret, ligger nu uudnyttede, ikke fordi de er udtømte, men fordi regjeringen forhindrer driften. Særlig paa Taurus findes rige kobberminer; men udbyttet er usselt, fordi raamalmen skal transporteres paa kamelryg hele tre dagsreiser til smelteovnen. Og regjeringen har aldrig kunnet naa at faa bygget en vei. Alt i alt har hele det uhyre rige paa næsten 700 000 kvadratmil kun 600 mil landeveie, og selv disse er omtrent ufarbare paa grund af mangel paa vedligeholdelse.

I de senere aar er der jo bygget en del jernbaner, som dels allerede har, dels hurtigt vil faa betydning for samfærdslen. Navnlig den tyske bane til Bagdad vil bli af overordentlig vigtighed for landets opkomst, fordi den gaar gjennem egne rige paa mineralier og metaller af enhver art, ligesom den ogsaa passerer de rige hvededistrikter omkring Angora og Sivas. Men fragten paa denne bane som ogsaa paa de franske, belgiske og østerrigske baner i Lilleasien er saa urimelig høi, at kameltransport med fordel endnu kan benyttes, og yderligere forringer jo manglen paa farbare veie i høi grad banens betydning for alle de distrikter, der ikke støder umiddelbart op til den. Imidlertid har de allerede anlagte baner bidraget til at udjevne prisforskjellen paa de forskjellige pladser i riget. Saaledes sank hvedeprisen ganske betydelig i Konstantinopel efter Bagdadbanens aabning til Konia. Medens hveden før banens aabning kun kostede 4 kr. tønden i Konia, kostede den 12 kr. i Konstantinopel.

Heller ikke floderne har faaet lov til at forbli i seilbar stand. Overalt er de opfyldt med dynd og grus. Men hvad hjalp det for resten, om ogsaa samfærdselsmidlerne i landet forbedredes betydelig, saa længe havnene forsømmes. Saaledes ligger ved en af rigets faa farbare veie, landeveien fra Trapezunt til Erzerum, havnebyen Samsun. Havnen er omtrent tilsandet; men ikke desto mindre forsendes der herfra store masser af hvede fra Angoradistriktet. Hveden maa gaa ad karavanevei fra Angora til Samsun og derfra søværts til Europa; men trods de uhyre transportomkostninger og trods havnens elendighed kommer hveden dog frem til en pris, der er en smule billigere end den russiske hvedes. Var havnen gjort seilbar for store dampere, og blev der anlagt en vei fra Angora til havnen, vilde Samsun øieblikkelig bli en kornudførselsplads af større betydning end Odessa.

I et land, hvor samfærdselsmidlerne er af saa primitiv beskaffenhed, vilde dette være tilstrækkeligt til at holde baade landbrug, handel og industri nede paa det mest primitive standpunkt. Men regjeringen og dens embedsmænd har endnu

ganske anderledes virksomme midler i hænderne til opnaaelsen af dette øiemed. For at klargjøre dette, vil det være nødvendigt et begynde med selve basis for samfundsbygningen og kortelig beskrive landbrugets kaar.

Den tyrkiske landbolovgivning hviler paa principer, fastslaaet i Koranen. Da de tyrkiske horder oversvømmede landet, blev de hidtidige eiere frataget sin jord; thi efter Koranen tilhører al jorden Allah, som tillader menneskene at bruge den, hver efter sin fornødenhed og fortjeneste. Principielt er saaledes sultanen eier af al landets jord. Men under svage sultaner og rovbegjærlige, bestikkelige embedsmænd har principet faaet lov til at gaa i glemmebogen.

Der er da idag kun en forholdsvis mindre del af landet, som direkte tilhører statskassen, den saakaldte Miri. Men da der under Miri falder de store skog- og minedistrikter, er den ikke uden betydning, blot driften af den var bedre. I areal er den moskeerne tilhørende del af landet, de saakaldte Vakuff, derimod langt betydeligere. Det er gaaet i Tyrkiet som i de fleste europæiske lande, at i de urolige tider har private grundeiere overdraget sin jord til moskeen for at undgaa udplyndring og konfiskation, og saa har denne igjen overladt eieren jorden mod en lav afgift. Man angiver den i moskeernes besiddelse værende jord til mellem $^1/_3$ og $^1/_4$ af den dyrkbare jord.

Endelig er der jord i privat besiddelse. Nominelt eies den endnu af sultanen, men besidderne har ret til at sælge den til hvem de vil, og har saaledes fuld eiendomsret. Men i andre henseender er de underkastet forskjellige indskrænkninger. Saaledes maa eng- og græsland ikke opdyrkes, vin og træer ikke plantes, bygninger ikke opføres uden en speciel irade fra sultanen. Og det koster baade penge og tid at opnaa denne. Ja selv for at faa lov til at tage ler til teglbrænding maa eieren betale «Bakschisch» til en uendelighed af embedsmænd.

Den, der ikke har raad til at betale «Bakschisch» til embedsmændene, fra den nederste til den øverste, er saaledes afskaaret fra at udnytte sin jord, selv om han ellers var istand til det. Men det er der kun faa, der er. Thi hvad enten jorden eies af staten, af moskeerne eller af private, saa er det kun i undtagelsestilfælde, at den eies af den, der bruger den. I tidens løb er den meste jord i privat besiddelse overgaaet i de store godseieres hænder, og bønderne er i de allerfleste tilfælde kun forpagtere. Ja i hele provinser, som f. eks. Trapezunt og Erzerum, er landhungeren saa stor, at bønderne maa betale det halve udbytte i forpagtningsafgift, men maa tage hele risikoen.

Udbyttet er imidlertid aldrig ret stort; thi de forarmede bønder dyrker sin jord forfærdelig slet. De skraber lidt i den med sin træplog, og saar derpaa kornet; om gjødning er der sjelden eller aldrig tale; den er brugt til brændsel. Aar efter aar saar de den samme sædart i det samme stykke, indtil jorden er aldeles udpint, og sæden, som de høster, terskes med okser, hvis den da ikke er raadnet paa marken, før de faar lov til at høste den.

Thi bonden maa ikke indbjerge sine afgrøder, før han har berigtiget sin tiende. Det er denne i sig selv saa udmerket retfærdige skat, der under det bundraadne regjeringssystem er blit til jordbrugerens værste svøbe. Skatten er fastsat til 12 % af høstudbyttet og toges oprindelig in natura. Men regjeringen har forlængst ophørt selv at indkræve denne skat, der nu overalt er bortforpagtet.

Staten forpagter skatteretten for et helt distrikt til en mand, som foruden afgiften tillige maa betale en skikkelig bakschisch til den paagjældende minister. Sine penge faar han rundelig ind ved at udstykke distriktet til andre forpagtere, som atter videre udstykker det, indtil maaske den sjette eller syvende forpagter træder i direkte forhold til bønderne. Med et helt følge af politi og kontorister kommer han anstigende til landsbyen, og bønderne maa helst beverte dem alle godt; thi ellers udsætter han paaligningen og saa maa afgrøden staa paa marken i al slags veir, til han behager at komme igjen. Der er kun et middel til at faa ham til at komme hurtig: det evige bakschisch.

I tidligere tider blev tienden taget in natura; men nu er det overladt forpagteren at bestemme, om han vil ha korn eller penge, og han benytter sig naturligvis af sin stilling til at forlange penge, naar priserne er lave, medens han forlanger afgrøden in natura, naar han kan sælge denne til en god pris. Det er forpagteren, der ikke alene vilkaarlig fastsætter tiendens størrelse, men ogsaa sætter prisen paa produktet, ifald han forlanger tienden betalt i penge. Bonden er ganske vergeløs i hans haand. Det er f. eks. ofte hændt, at forpagterne, naar bønderne omkring Konstantinopel har presset sin olje, straks sender bud, at nu vil de ha penge. Men oljen maa henstaa nogen tid, før den blir i sælgelig stand, og bonden har naturligvis ikke nogen udvei til at skaffe penge paa anden maade. Saa tager skatteforpagteren al oljen og sælger den til byens aagerkarl til en pris, der ikke engang dækker tiendesummen, og han kommer derpaa og gjør sig betalt for restsummen i bondens besætning og redskaber. Ofte er det forøvrigt netop den stedlige aagerkarl, der er skatteforpagter, og i saa fald kan hele forretningen jo ordnes særdeles let. Ja det kan jo endogsaa hænde, at han forstrækker bonden med penge til tienden samt med sædekorn. Men saa er bonden rigtignok ikke andet end hans slave for resten af sit elendige liv. Ikke alene skal han saa betale tiende og alle de andre skatter, men ovenikjøbet har han at betale aagerkarlen det halve udbytte, indtil gjælden er afdraget, samt dertil endnu det laante sædekorn. Der blir da naturligvis ikke tilstrækkeligt tilovers for bonden til at holde livet vedlige med. Han synker bestandig dybere og dybere i gjæld og ender med at maatte afstaa alt, hvad han eier, til aagerkarlen. Saa blir han enten tjener hos en af de rige pashaer eller han gaar til byen og blir tigger eller — til bjergene og indrullerer sig i en af de talrige røverskarer. Og frænde er frænde værst; saa lever ogsaa han høit af at paalægge bonden skat. Saa kommer det til at gaa ud over disse, og især de kristne bønder brandskattes. Men ellers gjøres der almindeligvis ingen videre forskjel paa kristen eller muhamedaner, skjønt den førstnævnte undertiden sættes høiere i formueskat.

Thi den foran beskrevne tiende er langt fra den eneste skat, hvorunder folket stønner. Der er formueskatten, som paalægges med et beløb af fra 4 til 8 %, og der er skat paa kvæg, der andrager til 15 % af dettes værdi, samt skat paa arbeidsløn. Endelig er der den foran omtalte veiskat, som ikke bruges til veienes vedligeholdelse, samt alle de indirekte skatter.

Der udkræves neppe nogen særlig paavisning af, hvor fortrinlig skikket alle disse skatter er til at dræbe flid og foretagelsesaand. Bonden ved, at hvor meget han end arbeider, saa vil der dog aldrig bli noget til ham selv, ja endogsaa, at hvis

det paa en eller anden vidunderlig maade skulde lykkes ham at erhverve en smule formue, saa vil dette være ganske tilstrækkelig til at gjøre ham til gjenstand for skatteopkræverens ganske specielle opmerksomhed. Vi læste for nylig om en dansk embedsmand, som havde anbefalet en bonde til skatteraadets opmerksomhed, fordi «han var en dygtig mand, som drev sin eiendom godt». Hvad de danske skattelove saaledes gjør i det smaa og i lovlige former, det gjør de tyrkiske embedsmænd i det store og uden smaaligt hensyn til lov og ret. Naar befaling kommer fra Konstantinopel til en guvernør om at tilstille statskassen et beløb, udfoldes der straks en vis travlhed. Guvernøren lader befalingen gaa videre til sine nærmeste underordnede om at tilveiebringe beløbet plus saa stor sum, som han anser sig berettiget til for sin egen mund. De underordnede lægger atter en rund sum paa og beordrer indsendelsen af totalsummen, og saaledes videre indtil endelig ordren naar ud til bønderne, som maa betale mange gange det fra Konstantinopel forlangte beløb. Dette vandrer saa tilbage, opad rangstigen, og for hver forsendelse smelter det ind i en passende grad, indtil guvernøren sender det til regjeringen tilligemed en passende bakschisch til sine velyndere ved hove.

Under saadanne forhold maa den tyrkiske bonde arbeide. Uden kapital og tidssvarende redskaber, taget fra sin bedrift for i 7 lange aar at halvsulte under fanerne ved rigets grænser, udplyndret af skatteopkrævere, aagerkarle, røvere og soldater, uden farbar vei til nærmeste by, ja ofte endog afskaaret fra sin jord ved indstyrtning af en bro, maa han finde sig i alt, selv i at bli slaaet ihjel. Thi retfærdighedens vei er lang, saare usikker og altfor dyr og umulig at betræde, naar ikke bonden kan strø bakschisch om sig til alle sider. Hvad under, at landet affolkes, og jorden ligger øde, medens byerne fyldes med arbeidsløse og tiggere. I et land, hvor den udyrkbare jord kun udgjør en ringe del af arealet, høit regnet 15—20 %, ligger de ni tiendedele af jorden udyrket, medens den dyrkede jord giver det tarveligst mulige udbytte. Under uduelige sultaner og rovbegjærlige pashaer er livskraften suget ud af landets urindustri, landbruget, og al anden virksomhed vilde lide med denne, selv om der ikke blev gjort alt, hvad gjøres kunde, for at spænde ben for den ogsaa.

Saaledes er fiskeriet en indtægtskilde, som under en god regjering kunde brødføde mange mennesker. Men den er et regale, og bortforpagtes for en ringe afgift og store bakschisch til rigmænd, som udbytter fiskerne. Yderligere maa disse betale en afgift af fangsten nominelt 24—34 %, i virkeligheden langt mere. Virkelysten hæmmes; fiskerne kan ikke anskaffe sig de fornødne baade og redskaber, og fisk er kun at faa til dyrtidspris.

Af storindustri er der selvfølgelig kun meget lidet. Egentlig er det kun silkefabrikerne ved Aleppo og Damaskus, Brussa og Saloniki, som kommer under denne rubrik. I alt øvrigt raader husindustrien endnu, og haandverkerne arbeider, selv i Konstantinopel, paa samme maade og med det samme verktøi, som deres forfædre gjorde det for 200 aar siden. Det er jo selvindlysende, at under slige forhold kan de ikke konkurrere med Vestens fabrikprodukter. Dersom de økonomiske forhold ellers havde været gode, vilde de jo anskaffe sig moderne verktøi og lade de grene af produktionen, hvor fabrikerne under alle omstændigheder havde overtaget, ligge; eller de vilde gaa over til andre beslegtede virksomheder. Men med de forar-

mede bønder strømmende til byerne er der skabt en saadan konkurrence om enhver liden udvei til at tjene brødet, at de gammeldags haandverkere sulter eller blir tiggere.

Ogsaa handelen ruineres. Tyrkiets omsætning er uafladelig sunket i de sidste 25 aar. Alle de mere betydelige forretninger er i hænderne paa udlændinger, medens tyrkerne synes at ha tabt evnen som handelsmænd. Dette er jo iøvrigt kun en naturlig følge af den fuldstændige mangel paa retssikkerhed, der lader enhver tyrkisk statsborger svæve i en bestandig fare for formue, person og liv. Den deraf avlede apati gjør sig gjældende ikke alene hos de uvidende bønder og haandverkere, men ogsaa hos de høiere klasser, og de kristne, som er om muligt endnu mere udsatte for forfølgelser end muhamedanerne, kan selvfølgelig ikke tillade sig nogen virksomhed, hvori de maatte lægge for dagen, at de besad formue. Særlig i de mere afsides liggende provinser virker den almindelige usikkerhed absolut dræbende paa al foretagelsesaand.

Vi behøver ikke at søge videre ud efter aarsagerne til Tyrkiets forfald. De ligger aabent for dagen i administrationens grænseløse korruption. Om denne er en følge af Islamismen eller ei, ligger ikke for i denne forbindelse. Vi har i hvert fald havt den lige saa stor i kristne lande mere end én gang. For ikke at træde nutiden for nær skal blot mindes om forholdene ved Karl den andens hof, saaledes som Macaulay skildrer dem. Men det staar i hvert fald fast, at det er de styrendes uvidenhed og forsyndelser, som Tyrkiets ulykker maa lægges til last. Det er selve regjeringssystemet: en svag og uvidende enevoldshersker omgivet af samvittighedsløse og uredelige yndlinger, som har skabt de tilstande, der til slut blev selv den taalmodige apatiske tyrk for utaalelige.

Hvor saa man dykker ned i den kloak af smuds, som heder tyrkisk statsstyre, finder man kun ødselhed og uredelighed. Selve sultanernes hofholdning har i aarhundreder kunnet tjene som mønster for den mest vanvittige omgang med folkets midler. Da i 1876 den nuværende sultans onkel Abdul Azis styrtedes, fandt man i hans palads 1200 odalisker, 6000 tjenere, og 800 kokke foruden hærskarer af andre funktionærer, og der forbrugtes daglig 1200 okser til føde for dem. Sultanerne har altid havt et særligt hang til at opføre kostbare paladser med en fabelagtig indre udsmykning for at lade dem falde i ruiner, endnu før de var færdige. Hele riget er oversaaet med ruiner af keiserlige residenser eller med mere eller mindre forfaldne paladser, og embedsmændene efterligner trolig denne priselige skik. Og trods det almindelige forfald, er Abdul Hamid ikke i nogen henseende vanslegtet fra sine forgjængeres berømmelige sæd. I Jildiz Kiosken, hvor han i over 30 aar har levet som en frivillig fange, har han et lidet korps paa ikke mindre end 15,000 tjenende aander af enhver art, fra kammerherrer til barberer, af hvilke sidste han ikke kan klare sig med mindre end 50. Der har han levet i ynkelig skræk for sit liv, beskyttet af en livvagt paa 35,000 albanesiske soldater, der hver og en vilde ofre liv og blod paa hans mindste vink, men som til gjengjæld tyranniserer ham paa det frygteligste. Saaledes havde fyrsten af Montenegro for nogle aar siden, for at gjøre ham en fornøielse, sendt ham tyve montenegrinere i nationalkostyme til hans livvagt. Men albaneserne var meget misfornøiet med denne tilvekst til livvagten, og

en dag, da Hans Majestæt spadserede i haven, lyder pludselig to skud. Sultanen falder som en død til jorden og bæres af bekymrede tjenere til slottet, hvor de tusen og en læger var ganske ude af stand til at finde noget saar. Under restorative midler vendte han imidlertid langt om længe tilbage til livet; thi Hans Majestæt var kun besvimet, han var ikke død af skræk. Der blev da sendt bud efter livvagtens chef, der tog sultanen godt i skole og beklagede sig over den mangel paa tillid, som antagelsen af de montenegrinske gardister udviste. Montenegrinerne blev øieblikkelig hjemsendt, og de to albanesere, som havde skudt, blev — sendt hjem til sin landsby med fyrstelige belønninger.

Men afseet fra slige smaa misforstaaelser hersker der et udmerket forhold mellem sultanen og hans albanesiske livvagt, saa udmerket, at landet maatte ønske, det var lidt mindre godt. Vi maa ikke hefte os ved, at naar albaneserne en sjelden gang faar udgangslov, saa skynder borgerne sig at forsvinde i sine huse; thi livvagtsoldaterne har selvfølgelig frit slag; hvem skulde vove at klage over den, som selve sultanen frygter. Langt værre var det, at, da bulgarerne i 1885 rykkede ind i Øst-Rumelien, vilde det ha været tilstrækkeligt for Tyrkiet at ha sendt disse virkelig fortræffelige tropper mod bulgarerne for at ha feiet dem ud af landet, og helten fra Plevna, Osman Pasha, bønfaldt sultanen om at faa blot en del af dem. Men som en anden Napoleon ved Waterloo negtede sultanen at risikere det sidste, han havde, sin garde. Og som Napoleon tabte slaget, saaledes tabte sultan Abdul Hamid Øst-Rumelien. Han var forresten snart trøstet; thi han havde forud erklæret til Osman Pasha, da denne havde stillet ham provinsens tab i udsigt, at hans personlige sikkerhed var ham mere værd end Øst-Rumelien.

Det tør maaske betviles, om hans personlige sikkerhed ogsaa har været Tyrkiet mere værd. Men i hvert fald beholdt sultanen sine albanesere, som han betaler fyrstelig og, mirabile dictu, regelmæssig. Foruden dem er der kun en klasse mennesker, der har nydt saa gode betingelser i sultanens riger og lande, de tusener af spioner, som han udsendte for at opspore attentater paa sit liv. De trængte ind overalt og udbredte skræk og rædsel over landet, som maatte betale utrolige summer for deres underhold. Men det gjaldt sultanens personlige sikkerhed, og i sammenligning med den var folkets lidelser kun for lidet at regne. Det er jo knapt nok værdt at omtale, at bønderne for denne sikkerheds skyld ikke kan kjøbe svovl til at bekjæmpe fyloxeraen med, fordi explosivstoffer ikke maa indføres. At noget saa farligt som fyrverkerisager ikke maa indføres, følger jo af sig selv.

Men sultanens hofholdning koster penge og mange penge, og Tyrkiet er saa udpresset, at der ikke kommer tilstrækkeligt ind til at afholde statsudgifterne med, efter at de til sultanens personlige forbrug fornødne millioner er udpresset. Der er da to veie at gaa. Den ene er at optage statslaan og den anden at undlade at afholde de nødvendige statsudgifter. Sultanen har gaaet dem begge. Statsgjælden er i hans mer end trediveaarige regjeringstid bestandig vokset, indtil den nu siges at ha naaet den respektable høide af 4½ milliard francs. Men det er blit bestandig vanskeligere at benytte denne vei, saa den anden er blit vandret endnu flittigere. Gager udbetales kun til spidserne. De lavere embedsmænd maatte være glade, dersom de fik en eller høit regnet to maaneders gage om aaret. For-

resten maatte de se at klare sig med udpresning og bestikkelser.

Som regel lykkedes dette dem ogsaa nogenlunde godt. Saaledes blev der optaget et laan paa 320 mill. frcs. til bygning af en bane fra Brussa til Mungden. Ministeriet for offentlige arbeider skyndte sig med at bestille skinner og lokomotiver samt vogne, og embedsmændene modtog de obligate bakschisch fra leverandørerne. Men paa arbeidet i marken var der intet for dem at tjene. Der blev derfor ikke engang foretaget opmaalinger. Til slut blev det imidlertid for galt, og jernbanen blev bygget. Men nu var lokomotiver og vogne ubrugelige, og toget gaar bestandig ikke, medens bønderne i omegnen har bortført, hvad de har kunnet bruge af sviller og skinner.

Det er det tyrkiske regjeringssystem, der bærer skylden for hele miseren. Det er dette system, som har skabt en hær af embedsmænd, for hvem pengefordel er mere end folkets vel og ve. Ikke nøiet med at udsuge folket har de bestandig havt haanden udstrakt efter bestikkelser fra udlandets side, villige til at gaa dettes ærinde paa trods af fædrelandets vel. Det er ikke mindst paa grund heraf, at stormagterne har kunnet vedligeholde gjæringen i Makedonien, denne sydende kjedel af racehad, mord og brand. Foruden armeniere, italienere og andre racer lever der her ca. 3 mill. albanesere, landets urindvaanere, som selv siger sig at nedstamme fra de gamle pelasger, knapt en mill. tyrkere, ca. 800,000 bulgarer og serbere, 1/2 mill. grækere og 1/2 mill. rumænere. Tyrkerne har altid valgt det meget liberale princip at lade hver folkestamme ha sine egne kirker, skoler og sprog, og med undtagelse af overfor albaneserne er dette princip blit overholdt. Men baade Rusland, Østerrige og Italien drømmer om udvidelser paa Balkanhalvøen og de har alle anvendt store pengemidler paa at oprette skoler i Makedonien for saaledes at naa sit maal.

Men den syge mand har pludselig vist sig langt raskere end nogen antog. Og det er jo muligt, at den fri forfatning under ungtyrkernes kloge og maadeholdne ledelse saa nogenlunde kan bringe ham tilbage til sundheden. Selv om en fri forfatning ingenlunde er et universalmiddel for alle statslegemets sygdomme, saa vil den forhaabentlig nok kunne hjælpe til at udrense augiasstalden. Hvis ungtyrkerne blot faar lov dertil af stormagterne. Thi et liberalt Tyrki vil ikke saaledes som sultanen finde sig i at gaa i pangermanismens ledebaand, og de tysk-østerrigske jernbaneplaner som gik ud paa intet mindre end at forbinde Hamburg med den persiske havbugt ved en «alldeutsch» jernbane, har faaet et uopretteligt stød.

For at berede ungtyrkerne saadanne vanskeligheder, der maaske kunde lede til en tilbagevenden til despotismen, tilskyndede de to tyske stater Bulgarien til at erklære sig uathængigt, medens Østerrige annekterede Bosnien og Herzegovina, som det i saa mange aar havde misregjeret. Men ungtyrkerne lod sig ikke friste til uoverlagte skridt, og det synes jo næsten, som om faren paa den kant er ved at drive over. Det er imidlertid endnu ikke sikkert, om Serbien vil finde sig i at lade sig økonomisk strangulere af Østerrige. Der er nu efter annektionen omtrent 5 mill. serbere under østerrigsk herredømme, og navnlig de 2 mill. bosniakker og herzegovinier er blit saa skamløst udbyttede, at det er ret sandsynligt, at misfornøielsen til foraaret vil give sig udslag i aaben reisning. Saa vil Serbien neppe kunne forbli tilskuer til begivenhederne. Men hvis branden bryder

ud et hvilketsomhelst sted paa Balkanhalvøen, er der ingen, der kan sige, hvor vidt den vil brede sig og hvilke følger den vil faa ogsaa for Tyrkiet. Vi maa derfor nøies med at udtale et fromt haab om, at det maa lykkes ungtyrkerne at faa lodset det gamle tyrkiske statsskib ud over alle de skjær, der truer det, og saaledes bli istand til at gjengive til civilisationen de rige lande, der var hele den kristne civilisations vugge. Og vi andre kan kun ønske dem lykke paa reisen.

Erik Givskov.

Tilegnet Uimodtagelighed for Sygdom.

W. A. Brend skriver i «Science Progress» om tuberkulose blandt dyr, og han citerer dr. Archdall Reid's konklusion, at «den modstand en egn udviser mod en sygdom, staar i nøiagtigt forhold til den tid sygdommen har optraadt i egnen». De europæiske folkeslag har lidt af tuberkulose helt siden Hippokrates' dage og har nu tilegnet sig en vis uimodtagelighed. Den nye verdens indbyggere blev derimod, da sygdommen overførtes til dem, feiet bort i masser, ja, hele stammer ad gangen. Forfatteren tror, at dette forhold mellem sygdom og tilegnelse af uimodtagelighed staar i fuld overensstemmelse med teorien om evolution ved naturligt udvalg.

En zymotisk sygdom, som herjer gjennem generationer og ikke bare optræder i spredte tilfælde, eliminerer i hver generation de individer, som er mest modtagelige for den, eller som ikke er i besiddelse af den nødvendige modstandskraft, naar de blir angrebne. Saaledes vil der i tidens løb udvikle sig en større uimodtagelighed og aftagende dødelighed. Dr. Reid har undersøgt mange andre forekomster af dette fænomen. Malariafeberen er dødelig hos europæerne, men derimod forholdsvis ufarlig for de indfødte i Vest-Afrika, som har gjennemgaaet en evolution imod den; meslinger herjer slemt blandt polynesierne; eskimoerne dør af vaksination, medens europæerne i regelen kommer sig af børnekopperne. Alkoholismen, som han mener er underkastet samme love, optræder svagest blandt de gamle folkeslag, som bebor middelhavskysterne, da disse har benyttet alkohol længst; sterkere blandt europæerne, og har en overmaade skadelig indflydelse paa Australiens og Amerikas primitive folkeslag, for hvem giften er ny.

Forfatteren gaar derefter over til at diskutere uimodtagelighed for tuberkulose hos de laverestaaende dyr. Han finder, at uimodtageligheden er størst hos de dyr, som kommer menneskene nærmest med hensyn til vaner og føde; f. eks. rotter og mus, hunde, katter, gjeter, kaniner og aber. Teorien om en gradvis tilegnelse af uimodtagelighed ved naturligt udvalg bekræftes end sterkere ved den kjendsgjerning, at børn har lettere for at paadrage sig sygdomme end voksne. Børn repræsenterer et stadium i racens livshistorie, da den almindelige evolution mod sygdomme ikke var saa langt fremskreden.

Maximilian Harden og hans Processer.

I.

t aar tilbage, i de sidste oktoberdage 1907, stod «Zukunfts» udgiver og redaktør for meddomsretten i Berlin anklaget for i sit blad at ha rettet ærekrænkende beskyldninger mod tidligere preussisk general og stadtkommandant i Berlin, Grev Kuno von Molkte . . . Det store, arbeidsomme og sædelige tyske folk, som med stolthed stiller frem sin naive, kraftige ukultiverthed, krympede sig under de uhumskheder, som fra retssalen strømmede ud over det. Jorden revnede pludselig for dets øine. Dets sunde sanser reiste sig mod det umulige og faldt tilbage i slap og uvillig reaktion, da kjendsgjerningen ikke mere lod sig ryste af. Da saa proces fulgte efter proces og ikke tillod de lammende indtryk at faa fæste sig i ro, da pisken stadig sled op de halvgroede saar, var det eneste middel til at fri sig: at kapsle sig ind i kjølig interesseløshed.

Dog er Tysklands tidligere kriminalhistorie ingenlunde banal og farveløs. Menedsprocessen Gräf-Rother: professoren og maleren Gräf anklaget for ved falsk ed at ha villet komme «die rote Bertha», modellen og elskerinden tilhjælp; begge kjendte personer i det mondæne Berlins Leben und Treiben; deres intime forhold, i retssalens dunkle ramme, pirrede dengang et lystent publikums sanser lige sterkt som nu den blonde og ulykkelige Fru von Elbes tilstaaelser. Processen Kortze, — der, som nu, bragte retsforhandlingernes bølger til at gaa lige om tronens fod, medens hofkamarillaens taagede rids spøgte i baggrunden. Videre, over Köpenickfarcen og Hautragedien, frem til vore dage. Men Molkte-Harden-Eulenburg-processerne, mod dem blegner alt som gik forud. Deres virkning var saa frygtelig, fordi de traf netop der, hvor man følte sig sikrest og sterkest: i folkets *sundhed*.

II.

I den lille retssal i Moabit, hvor luften er tung af menneskeaande og jus, foran de 9 folkevalgte meddomsmænd, spiller første akt. Navne, som for det store folk har klang af fjern, mytisk ophøiethed, fylder personlisten. Som usynlige figurer, men altid nærværende, spiller med: Keiseren og kronprinsen. Bismarcks navn høres hyppig, og hans skygge viger ikke fra de vekslende scener. Fra det grevelige soveværelse svæver forhandlingerne stundom ind over diplomaternes storpolitik. En keiser, en gesandt, to riger, misforstaaelser . . . det gurgler allerede dæmpet, som af fjern krig . . . Scenerne veksler: Ord, som ellers forsigtig hviskes fra mand til mand, flyver spidse og slagfærdige gjennem salen. De dybeste menneskelige lidenskaber bringes aktmæssig for dagen, et egteskab lægges under lupen, saa ingen detalj oversees . . .

Af de medspillende er der en preussisk general, med den plumpeste og den mest gemene opfatning af egteskabet og alligevel stundom sentimental som en backfisch. Fru von Elbes blege træk kommer til, kvinden som gik ind i egteskabet med en sygs begjær og blev saa endeløst ulykkelig. Begge igrunden harmløse naturer, men af skjæbnen bragt i forhold, hvor deres naturer kom i fiktion . . .

Nye navne: en fyrst Lieben-

berg, som var forhindret fra at møde . . . Hohenhau, Lynar: blaue Adlervillaer og hvidbuksede gardesoldater . . . og alt imedens tikker morseapparaterne, rotationsmaskinerne synger, medens de sluger papiret af de hvide ruller og spyr det sidste nyt ud til dem, som forhandlingssalen ikke rummer, de mange tusender . . .

Harden kommer, liden, bleg, sammenbidt . . . han har ikke villet denne proces, har søgt at undgaa den ved et «tilbagetog», og den tyske presse, som senere var saa alvorlig og sædelig rystet, faldt over ham for hans feighed. «Tilbagetoget» var, at han erklærede, ikke at ha beskyldt Molkte for pæderasti. Han vilde en kreds af mænd tillivs, som logrede omkring tronens fod, — som i al sin underdanighed vel vidste at gjøre sin indflydelse gjældende, ogsaa *politisk;* og deres indflydelse var saa meget betænkeligere, fordi deres følelsesliv var usundt og unormalt og luften i deres omgivelser giftig. Han gav Molkte et smuthul at trække sig tilbage igjennem: det seksuelle følelsesliv er uendelig mangeartet og fint i sine overgange . . . Harden erklærer, han har ikke beskyldt mig for nogen vanærende «handling» . . . jeg er tilfreds. Jeg giver afkald. Men Molkte gav ikke afkald. Han fremmede processen, trolig drevet af de mægtige, han skulde dække, — som stod bag ham.

Og Harden svarte. Da processen var der, kjendte han ikke det, som hed medlidenhed. Det var nærmest ham og hans temperamentsfulde forsvarer, Bernstein, som *drev* disse merkelige forhandlinger — fremad til et bestemt maal. Altid færdig til sprang og elastisk som en kat, kold, vidende, løftet i veiret af en selvfølelse, som ingen grænser kjendte, gik han paa. Stadig ny varme paa ilden; med sleven dybt i kjedlen, uden at de dunster, som steg af den, et øieblik lod til at matte ham, rørte han omkring, — indtil udfaldet var sikkert. Efter 5 dages retsmøder, i en eftersommerdags tunge varme, i en tilstand af dyb udmattelse holdt han en sluttale. Den stenografiske gjengivelse fylder 30 sider i «Zukunft» og findes i nr. 6 for 1907. Hvis man er istand til at se paa den fra et kunstnerisk standpunkt alene, som aandsprodukt i sig selv, er denne Hardens forsvarstale processens lyspunkt. Uden et dødt punkt, var den et dialektisk mesterverk, de korte, meislede sætninger fulde af klarhed, helt fri for den meningsløse søgthed og skruethed i stilen (fordi den netop var et mægtig stykke levende impressionisme), som i de sidste aar har gjort mange af Hardens artikler næsten ulæselige.

Harden blev frikjendt 28de oktbr.

III.

Efter Hardens frifindelse kom hans domfældelse.

I mai samme aar havde statsadvokaten tilbagevist Molktes klage, men nu var han pludselig blit aktiv og fuld af den mest levende interesse; han annulerede meddomsrettens dom og reiste en ny anklage mod Harden; det er et af de ikke mindst merkelige momenter i Hardens sag; det er overhovedet et spørgsmaal, om fremgangsmaaden formelt er tilladelig. Den juridiske verden spaltedes straks i to partier, og det maa siges, at den største del med de bedste navne bestred dens tilladelighed.

Den 16de december begyndte den nye Molkte-Harden-proces. Retssalen frembød, efter avisernes beretninger at dømme, et merkeligt skue. Harden er syg og holder stadig paa at falde i besvimelse. Fyrst Eulenburg viser sig og maa næsten bæres ind i salen. Molkte er syg. Fru von Elbe er syg. Retssalen er blit

en sygestue, og forhandlingerne slæber sig trægt fremover, mest for lukkede døre, over juledagene, og først 3die januar falder dommen. Harden dømtes til 4 maaneders fængsel.

De lukkede døre hindrer en i at se klart de veie, som førte til denne domfældelse. Fyrst Eulenburgs negtelser har veiet tungt. Fru von Elbe har vistnok været udsat for et temmelig haardhændt krydsforhør og har modsagt sig selv. Da desuden et par af de sagkyndige, som disse processer havde en overordentlig rigdom paa, erklærede hende for næsten utilregnelig, synes Harden pludselig at ha mistet sit hovedvidne. Den almindelige reaktion efter og mod den første proces har paa forhaand, dels instinktiv, dels bevidst, skabt en afgjort stemning mod Harden; den gav vidneprovene af sig selv en anden nuance. Harden og hans fæller havde sprunget sig luften af lungerne i det første opløb; nu samlede hans mægtige fiender de opsparede kræfter til en spurt, som nok skulde bringe dem frem. Det drev i luften, at dennegang var Harden dømt, og sikkerheden spored dem frem, saa de vandt. Harden dømtes.

Heller ikke i den mest samvittighedsfulde retssal bevæger alt sig efter bogstavet. Det psykologiske moment gjør sig der, som ellers i livet, gjældende, og jeg tror, at den forklaring, som her er givet, skal komme virkeligheden nogenlunde nær, seet med dens øine, som stod udenfor det hele. En anden forklaring har jeg fra én, som maaske bedre end nogen anden skulde kjende sandheden: de, sagde han, som havde med forhandlingerne at gjøre, var i mindste detalj indekserseret i en bestemt retning, og protokollerne fra de hemmelige møder er ligefrem *forfalsket*.

Det næste var processen i München. Hvis jeg ikke husker feil, havde Harden anklaget et Münchenerblad for en eller anden artikel. I sig selv var processen uden interesse; men dens direkte følge var, at fyrst Philip Eulenburg, keiserens intime ven og hovedmanden i den kreds, Harden vilde tillivs, sattes fast for mened. Imedens var ogsaa processen mod Lynar blit fremmet med det resultat, at grev Lynar, Molktes nærmeste nabo i Adlervillaerne ved Berlin, dømtes til *et aar og tre maaneders* fængsel for begaaet magtovergreb mod underordnede i forbindelse med sædelighedsforbrydelse. Da saa Hardens revisionsandragende kom til behandling for rigsretten i Leipzig, indvilgedes det straks paa grund af det nye bevismateriale, som var kommet til. Dommen af 3die januar ophævedes, og sagen blev vist tilbage til samme instans.

Og man stod igjen ved begyndelsen . . .

Imidlertid, næste mand frem: menedsprocessen mod fyrst Eulenburg. Den er endnu ikke ført til ende og vil sandsynligvis heller aldrig bli det. Da fyrst Eulenburg i retssalen holdt paa at daane hen i armene paa sin advokat, forsøgte man at fortsætte forhandlingerne i sygehuset. Da heller ikke det lod til at virke opmuntrende paa den gamle, ulykkelige mand, blev forhøret helt afbrudt. Mod en kaution af 100,000 mark lod man ham reise hjem til Liebenberg, hvor hans tro personale modtog ham med flag og hurraraab og æresport.

Videre. Videre. Harden-Molkte frem . . .

IV.

Harden havde villet en politisk aktion. Den lykkedes. Følgerne kom, som lyn, der lyste og var væk. Men siden rullede tordenen frem, i brag som endnu længe efter hang dirrende i luften . . . Det kom til en hæslig proces om et ulykkeligt egteskab,

og til en hidsig strid om en hæslig lovparagraf.

De mænd, Harden vilde ha væk, blev fjernet. Men fortsættelsen blev alligevel anderledes end tænkt. Deres politiske gjerninger, eller om man vil, deres mangel paa politiske gjerninger skulde ha dømt og dræbt dem. Og saa syntes Hardens hug i dets hele kraft pludselig at ha truffet dem netop der, hvor en medfødt svaghed gjorde dem hjælpeløse, — et aabent saar, skjæbnen havde givet dem allerede i fødselen. Som alle syge mennesker tror de, det er deres ret, at deres sygdom skal skaanes . . . og saa følte de med ét, hvor uimodstaaelig slaget traf dem der, hvor hele deres instinkt bad om skaansel. Det gjorde kampen paa begge sider saa hensynsløs hidsig. Det blindede øinene, medens hadet flammede dem ud af halsen.

Harden har selv for aar tilbage optaget kampen for en humanere behandling af den slags syge. Derfor kan ikke den bebreidelse træffe ham, at han fandt det aabne saar og stødte til. For alt det, som dunstede i veiret efter hans artikler, deler han skyld med mange, med presse, med publikum, ikke mindst ogsaa med Molktes tilhængere. I de berømte artikler var hans hentydninger til kamarillaens kjønslige beskaffenhed saa vage og saa omskrevet i Hardens mysteriøse stil, at kun de, det egentlig angik, kunde forstaa og tage varsel. Først uger efter at disse artikler var fremkommet, opdagede pressen antydningerne, og bragte dem forsigtig videre, dog allerede en smule klarere. En halvkvædet vise, som publikum fik sig overgivet. Men da blev udtrykkene ikke længer vage. Folkets kraftige fantasi havde bemægtiget sig monstrumet: dets mave forlangte solid kost, og det tilberedte den efter sin fordøielse. Fra stambord til stambord, fra hus til hus vandrede rygterne og vokste.

Paa den maade blev en aktion fremtvunget.

V.

Maximilian Harden — Apostata: «Fra et sted, som er sigtbart fjernt hen, at sige den anmassende mængde sandheder, er en lyst, som et lidenskabeligt sind vanskelig kan modstaa.» Saa fortælles om Apostata. Han hadedes. Præsterne, de faldne helte, ingen lagde skjul paa sine følelser. Harden tog navnet og levendegjorde historien paa nyt. Ogsaa Harden er blit hadet.

Ikke bare hans processer var det, som spaltede hans tilhørere. Som politiker, som kritiker sagde han sjelden et ord, uden at det faldt som et sverd og skilte mellem venner og fiender. Hans temperament er romansk, hans blod havde aldrig germanens rolighed, ligesom hans kritiske forbilleder levede paa den anden side af Vogeserne: Sainte-Beuves følsomhed og hans sterke farver, Taines videnskabelighed. Hans stil, som trods al udartning har gjort det tyske sprog rigere, er livfuldt som hans temperament og utrolig udtryksfuldt. Den giver, den vibrerer i takt med stemningen i det emne, den behandler.

Han er en selfmade mand og han har kun sig selv at takke for det, han har naaet. Derfor har han ogsaa faaet noget af proletarens mistænksomhed, det skjæve blink i øiet, som veirer svig overalt; han eiede ikke medfødt sikkerhed i det miliø, han havde arbeidet sig op til. Hans nærtagenhed er som en blank speilskive, der dugges ved et aandepust; parret med hans temperament, som saa let løb af med ham, bragte den ham stadig i fiktion med de afslebne omgivelser.

Harden var Tysklands første publicist i ordets store betydning; en tysk Rochefort. De selvstændige navne, som den tyske presse besad, hørte mest føljetonen til, var kritikere og æsteter. Harden optraadte selvstændig, jeg Harden, og sagde ogsaa sin skarpe mening om rigets høie politik... Trods sit høie intellektuelle værd er den tyske journalist endnu ikke naaet frem til nogen tilfredsstillende social position. Endnu mindre dengang, 1892, da Harden gav sit første nummer af «Zukunft» ud. Og skjønt Harden indledede sin virksomhed med et skummende angreb paa den tyske presse, som ved alle leiligheder, ikke mindst ved de sidste processer, skyldigst har gjort gjengjæld, — maa den tyske *journalist* indse, hvad han skylder Harden.

Bismarck fandt i Harden en af sine hidsigste forkjæmpere, som ogsaa efter at den gamle kansler var blit stængt inde i Sachsenwald, lod hans navn klinge, — som folkets dumpe samvittighed. Men «Zukunft» blev ogsaa en friplads, hvor i aarenes løb de forskjelligste navne og farver mødtes. Og alligevel ikke et tidsskrift som andre tidsskrifter. «Zukunft» er Harden. Hans artikel var tyngdepunktet; alt det andet sidekulisser.

... Tiden gaar. Dagsjournalistens arbeide hvirvles op, synker og forsvinder som skummet i dampskibsskruens kjølvand. Og dog bringes skuden fremad. Men den efterlader sjelden spor ... Paa ét omraade ser man dog Hardens spor, hvor han gik frem. Man behøver ikke at ha læst mange af dem, som nu holder det tyske sprog høiest i literatur og presse, for at finde aflæggere af hans korte, impressionistiske attributivstil.

Harden har feil. Hans nærtagenhed, en selvfølelse af en anden verden, den lethed, hvormed han uden skrupler hopper fra standpunkt til standpunkt; men alt dette er alligevel ikke nok til at veie op hans begavelse, hans viden, hans fortjenester.

VI.

Harden har løftet sin næve til et slag mod oven; det er i Tyskland en bedrift. Hardens slag traf og virkede; det er mere end en bedrift, det er, Hardens kolleger kan bestride det saa meget de vil, — det er en begivenhed.

Wilhelm II regjerer endnu i lyset af to tidsaldre, i de sidste flammende skjær af en synkende absolutisme, i det stigende lys af et fuldt folkestyre. Foreløbig har han anbragt sig i positur.

Med den ene fod staar han lakbeklædt og elegant i vor tids parlamentssal; den anden, i ytterstøvlen, stikker endnu klirrende i enevældet. At han ofte med den venstre haand laver politik, som hans høire, den «konstitutionelle» rigskansler intet ved om, har de sidste aars begivenheder tilstrækkelig bevist; fra konflikten med Frankrige i 1905 til senest det berømte interview. Naar derfor kansleren i Rigsdagen staar frem og erklærer Hardens gjerning for fortjenstfuld, er det en selvfølge; ingen er nærmere dertil end kansleren. Men det var alligevel modigt. Ethvert forsøg paa at drive keiseren ud af hans overherskerposition og gjøre ham athængig af folk og regjering, var det kanslerens pligt først af alle at anerkjende og støtte. Dernæst folkets.

Endnu er ikke tiden inde til at skrive vor tids historie. Men den, som engang skal behandle disse og de kommende aar, som skal fortælle keisermagtens overgang, opløsning, fald, han vil ikke helt komme udenom Maximilian Harden. Han var et redskab, — maaske meget mod sin vilje.

Leipzig i oktober 1908.

Herm. Kr. Lehmkuhl.

Kulden i store Kunstverker.

Efter *Paul Ernst* i «Morgen».

Kunstneren skaber et verk for at opnaa visse virkninger hos andre mennesker. Disse tilsigtede virkninger er følelser, dernæst forestillinger og ikke sjelden denslags tanker, som dannes umiddelbart af følelser og forestillinger, og som ikke maa forveksles med tanker der vindes gjennem logisk tænkning.

Kunstnerens midler til at frembringe disse virkninger er hans kunstneriske evne. Fordi han har kunstnerisk evne, er han kunstner; — hans hensigt at opnaa saadanne virkninger hos andre mennesker gjør ham ikke til det.

Vi lever endnu i en tid af reaktion mod en epigonkunst, som havde utilstrækkelig evne og derfor undervurderede den kunstneriske evne og satte hensigten for høit. Den saa altsaa ikke paa, hvad en mand virkelig havde gjort, men paa hvad han havde villet.

Derved opstod uden tvil mange urigtige domme, som saa igjen virkede paa opfatningen hos det større publikum. De faa kritikeres mening farver jo ved suggestion følelserne hos den store mængde.

Nu siger man igjen, og med rette, at det første i kunsten er den kunstneriske evne. Men denne paastand, som i sig selv er rigtig, blir betonet med en saadan ensidighed, at der skabes nye farer.

Naar et menneske vil tale til et andet, saa maa han ganske vist først overhovedet kunne tale. Men dette at tale er ikke noget maal i sig selv, det er bare den nødvendige forudsætning for at kunne meddele tanker. Tankerne kan være høist forskjellige, de rækker over hele skalaen af menneskeligt liv. Akkurat paa samme maade forholder det sig med et kunstverk, som skal vække visse følelser. Den første forudsætning er, at kunstneren kan sine ting. Men et kunstverks betydning retter sig ikke efter, hvorvidt det er «godt gjort». Forudsætningen er, at det skal være helt godt. Men dets betydning afhænger af, hvor sterkt og dybt det virker.

Her kommer man til et punkt, som næsten altid blir overseet. Der findes ingen absolut maalestok for kunstnerisk evne; hver kunstner har sin egen.

Corneilles dialog er logisk-antitetisk, Shakespeares lyrisk-billedlig, dialogen hos en naturalist er virkelighedstro, hos en nyromantiker lyrisk-følsom. Corneille karakteriserer de bærende viljeselementer hos figurerne, Shakespeare det menneskelig betydningsfulde, naturalisterne det overfladisk virkelige, nyromantikerne det øieblikkelig-tilfældige følelsesliv. Dette er fire forskjellige kunstmidler, som svarer til fire forskjellige virkninger.

En digter vil fremkalde visse følelser; derfor maa han være herre over sine kunstmidler.

Det er taabeligt at stille samme krav til Mona Lisa som til et moderne impressionistisk maleri. Og ligesaa taabeligt vilde det være at bebreide Corneille, at han ikke har saadanne karakterer som Shakespeare, eller at forlange af Hamlet, at han skal tale naturlig som en borgermand i en moderne komedie.

Slige meninger kommer vel sjel-

den saa skarpt frem. Men de hersker dog den dag idag. Endnu kræver man jo af kunstnerne, at de skal bruge de «moderne udtryksmidler», d. v. s. de midler, som de nu toneangivende har lært sig for at opnaa virkning.

Lykkelig er jo den kunster, hvis tanke- og følelsesliv svarer til tidens trang. Saadanne kunstnere blir hurtig høit skattet.

Kanske er en tid og et folk tilgjængelig for store, heroiske følelser; da vil en Dante, en Michel Angelo, en Corneille gjøre sin lykke.

Men fødes en tragisk aand i en smaaborgerlig tid, da vil den mere eller mindre gaa til grunde. Man skal huske Hebbels liv.

Hvis dette er rigtigt, saa maa vor tid øiensynlig være meget ugunstig stemt for stor kunst; thi alle de tekniske problemer, som der for tiden arbeides med i al kunst, stræber ingenlunde mod heroiske virkninger.

Men hvis man ser nøiere paa de store kunstneres skjæbne, saa finder man, at de slet ikke havde den medbør, som heldige kunstnere har i vor tid. Tvertimod stod de ofte ganske ensomme; ikke sjelden havde de bitre fiender i flok mod sig.

Man maa gjøre sig klart, at et stort kunstverk staar bent mod menneskenes instinkter. Ganske trygt kan man gaa ud fra, at dette ogsaa har været tilfældet med de saakaldte store kunstverker i fortiden.

En stor kunstner er en mand, som har en stor sjæl og eier den kunstneriske evne, som kan give udtryk for hvad der lever i hans sjæl. Han kræver af menneskene, at de skal glemme sit lille daglige liv og hæve sig høit op over sig selv. Hos Michel Angelo er det den overmenneskelige storhed, den vældige patos og himmelstormende energi. Tizian fører en ved den rene harmoni i farver og linjer fra det almindelige liv til en resigneret tilværelse i drømt klarhed.

Det er et ganske uhørt krav slige mænd stiller. Man snakker om «kunstnydelse». Men nydelse kan man slet ikke tale om, hvis man skal opfylde disse krav. Selv de faa, som evner det, føler det som en høi og vanskelig pligt. Den kræver styrke til at overvinde sit almindelige menneske. Glæde giver den vel, men ikke nydelse; det er den heroiske glæde som driver en helt i døden for en stor sag. Og selv den som evner dette, kan ikke følge alle de store. Den som forstaar Michel Angelos stemme, forstaar vel ogsaa Dantes ord. Men det er umuligt, at han paa samme maade kan føle med Ariost eller Tizian.

For tiden er der hos ikke-kunstnere en viss sans for maleri, derimod ikke for poesi og musik. Kunstkritikere nu skjønner, hvorfor en maler har en opretstaaende figur paa et bestemt sted i sit billede. Der trænger han en vertikal! Og han har en skinnende rød kappe i midtpunktet for at lade de andre farver rette sig efter den. Men fra denne kundskab om kunstnerens midler — og den er dog overmaade meget værd — til at forstaa ham er en lang og farlig vei, en vei som fra teologi til religion. Teologi fører ofte bort fra religionen, og paa samme maade fører indsigt i kunst ofte bort fra kunstfølelse.

Det er meget vanskeligt at meddele sine tanker om disse ting; de forestillinger, som man vækker ved sine ord, er for afhængige af læserens egne erfaringer. En farveblind blir aldrig i sit liv rigtig klar over, at ordet grøn betyder noget andet for ham end for normale mennesker. Ligesom farven grøn er en personlig fornemmelse, der ikke kan beskrives, men bare betegnes med ordet «grøn», paa samme maade er ethvert kunstverk en personlig oplevelse.

Ser vi paa endel mesterverker af kunst, f. eks. billeder af Terborch og Lionardo, Frans Hals og Giotto, saa finder vi, at de udtrykker ikke kvantitativt, men kvalitativt forskjellige ting. Almindelige mennesker er jo ogsaa forskjellige fra de høiere, ved at deres viljesretninger er anderledes, ikke ved at de er svagere eller færre.

Ethvert menneske venter noget særegent af kunsten. Bare den glæde, som kjendere har, er den samme; thi den er rent intellektuel. Saavel hos Jan Steen som hos Raphael kan jeg glæde mig over vertikalen og den røde kappe. Men denne kjenderglæde, denne «teologi» er noget ganske andet end «kunstnydelse», religionen. Kunstnydelsen er etisk; den er at tilegne sig det værdifulde hos en fremmed sjæl.

Ser jeg et drama som Hauptmanns «Væverne», saa er den sterkeste følelse medynk. Der er mennesker som vi ser dem hver dag. De lider ondt. Paa scenen er det ikke virkelige vævere, men bare skuespillere. Og vi føler ikke virkelig medynk, men skinfølelsen medynk. Den virkelige følelse og skinfølelsen har forskjellige følger. Virkelig medynk er smertelig og ydmygende, skinfølelsen giver glæde. Medynk som vækker glæde, er sentimentalitet. Den er noget varmt og hyggeligt, som alle mennesker gjerne giver sig hen til.

Ser man et heroisk drama som Corneilles «Cid», saa møder man ganske andre mennesker. De er yderst sjeldne i livet, kanske er man aldrig kommet i berøring med dem. Man staar neppe i hjerteligt forhold til dem; høist vækker de kold nysgjerrighed i en. At de spilles, at de ikke er virkelige mennesker, det gjør en endnu koldere. Men disse mennesker bærer frem følelser, som har samme værd, enten de udtales af skuespillere eller af virkelige personer. De staar for en som idealer, som man maa anerkjende. Efter ens natur anerkjender man dem med begeistring eller med modvilje. Heltenes dyd — naturligvis dreier det sig om den høieste poetiske moral — skaber konflikter. Men det er vore egne konflikter; for hver af os har jo maattet klargjøre sig en morallov. Noget varmt og hyggeligt opstaar da ganske sikkert ikke i mig, heller ikke glæde ved mig selv eller mine følelser.

Vi kan nu tage det høieste drama, det religiøse. Og som et eksempel kan vi vælge «Kong Ødipus». Her er menneskene os endnu fjernere og, som mennesker, endnu ligegyldigere. Men ved de rent dramatiske midler blir menneskenes afhængighed — og det er vor egen afhængighed — af frygtelige overjordiske magter præget i fantasien; vi føler en religiøs gru, og det er den høieste følelse, som mennesker overhovedet er istand til. Her er alt varmende borte, alt som vi kan føle med. Findes der noget menneskeligt, saa har digteren fjernet det saa langt, at det ikke kan virke mere. Det som virker, er som enslags matematik, ligesom ved den store musik, det beror paa spænding og løsning, paa forhold og harmoni. Verket er blit ganske koldt.

Den medicæiske Venus kunde lokke en mand. Venus fra Milo er som is overfor attraa. Hin lover lykke. Denne siger: Lykken er for almindelige sjæle; der gives noget høiere, stolthed, ensomhed og kulde. Og man kan være sikker paa, at intet kunstverk som opliver og glæder, er stort.

En stor aand finder ulykken, fordi han har søgt den. Og han søgte den, fordi lykken ikke var ham nok. Det er falsk, naar han klager over det, ligesom det er falsk, naar mennesker klager over at de er ulykke-

ligere end dyr, og dyr ulykkeligere end planter.

Hvad er naturligere, end at en stor aands tidsfæller først viser ham fiendskab, senere høist en sky agtelse. Kjærlighed og glæde giver de til ham, som giver dem noget, nemlig glæde og lykke, og som ikke kræver den høie pligt af dem.

Og hvor naturligt er det ikke, at den mindre, den lykkelige aand efter sin død længe æres og elskes, at hans verker lever videre hos de mange mennesker. Men de store huskes, ligesom folk husker sine døde tyranner. Deres navne staar langt borte i ensom glans. Der er faa, som læser deres verker, de faa som ligner dem. Men kan ikke disse faa opveie alle andre?

Kang Gu Wei, en kinesisk Reformator.

Efter *The Review of Reviews.*

Mr. Charles Johnston skriver i oktoberheftet af «The Hibbert Journal» en interessant artikel om den bekjendte kinesiske statsmand, reformatoren fra Kanton.

Kang Gu Wei fortæller selv at han har gransket nøie buddhismen og kristendommen og fundet en slaaende lighed mellem de to religioner. Han havde i Europa besøgt de steder, som der knyttede sig religiøse traditioner til. Han havde saaledes med fromt pilegrimssind besøgt Eisenach og Wartburg. I et kloster ved Toledo i Spanien havde han fundet en andagtsfuld stilhed, som slaaende mindede ham om lamaernes klostre i Tibet.

Den egenskab hos de kristnes Jesus som havde gjort dybest indtryk paa den kinesiske statsmand, var det mod han viste da han stod alene mod massen af sine landsmænd, da han rolig saa de forbitrede farisæere i øinene, da han uden frygt gik døden imøde, da hans sag syntes tabt. Kang Gu Wei beundrede den sterke personlighed, som kunde ofre saa meget selv og turde fordre saa meget af andre. Den magt og myndighed der var i hans person, skjønt han at se til bare var en fattig vandringsmand, mente Kang Gu Wei var det mest udprægede træk hos Jesus

Som nummer to nævnte han Jesu kjærlighed. Det som havde forundret ham mest var, at Jesu kjærlighed var saa helt fri for føleri og svaghed, endda den var saa dyb og omfattede alt og alle. Kang Gu Wei saa klart, at den moderne stat i Vesten, dens politiske frihed og friheden for den enkelte først og fremst skyldes mennesket Jesus, hans personlighed og lære. Af alle kulturfaktorer er Jesus, mener han, den første og største. Læren om Gud og sjælens udødelighed har derimod kristendommen fælles med andre religioner Denne lære udgjør saaledes hovedpunkter i Confusius's lære.

Det var interessant at lægge merke til at den store kinesiske reformator i mange ting havde samme opfatning som Göthe. Ligesom Göthe mener han at ikke alle mennesker har en udødelig sjæl — men bare de som har udrettet noget for sine medmennesker ved ædel daad og uegennyttig, selvopofrende virksomhed.

Georges Clemenceau.

Efter *Augustin Filon* i «Fortnightly Review».

Fremtidens historieskrivere vil, hvis de er upartiske, tilstaa at den tredje republik i Frankrig var styret af middelmaadigheder. Dette betyder dog ikke nødvendigvis, at denne periode har været til skade for landet. Mange nationer har maattet betale dyrt for det tvilsomme privilegium at staa under et genis styre, medens paa den anden side f. eks. England naaed sin største succes — at faa Napoleon gjort uskadelig — da dets skjæbne hvilte i hænderne paa tredje rangs statsmænd.

Men der er i almindelighed to eller tre mænd, som sætter sit merke paa tiden. Enten ved overlegent talent, eller ved udpræget karakterstyrke og ærgjerrighed rager de i ensom storhed op over middelmaadighederne, som fylder den politiske scene. Af disse undtagelser er maaske Georges Clemenceau den mest iøinefaldende.

Han er født 28de september 1841 i nærheden af den lille by Fontenay-le Comte i det velkjendte departement Vendèe, og denne landsegns sterke karakter har fæstet sig i ham.

Den gamle Clemenceau var en af de fine gamle republikanere, hvis uegennytte og trofasthed mod sine principer respekteredes endog af deres modstandere. Som en stivnakket modstander af kirken drog dr. Clemenceau omsorg for, at hans ældste søn, som gik paa skolen i Nantes, ikke fik nogen religiøs undervisning. Det var saaledes intet under, at den unge Clemenceau, da han blev voksen, næred et ubændigt had mod den daværende regjering og kirken, som var dens bedste støtte. Da han kom til det medicinske akademi i Paris, kasted Clemenceau sig straks ind i den politiske agitation, som nylig var brudt ud i Quartier Latin. Han var en ildfuld karakter, som dengang ialfald ikke saa nøie overveied følgerne af sine handlinger. Han udkjæmped en duel med en mand, som han ikke kjendte, paa grund af en liden uskyldig politisk spøg, og fik to maaneders fængsel, fordi han forsøgte at høitideligholde aarsdagen for den beklagelige dag 24de februar 1848. Desuden konspirerede han mod keiseren, og hans bolig i Paris blev derfor gjennemsøgt af politiet. Clemenceau maa smile, naar han nu ser tilbage paa sine ungdomsstreger. Nu har han muligens forstaaet, at den hersker, mod hvem han konspirerede, var en større folkeven og en mere trofast demokrat end de mænd, som har taget hans plads.

Men Clemenceau arbeidede haardt midt i al denne politiske galskab. Han tog doktorgraden i medicin, med en afhandling, som røber filosofen, der senere skulde skrive den storartede indledning til *La Mêlée Sociale* og de kraftige sider i *Le Grand Pan*. Snart efter forlod den unge doktor Frankrige og drog til England og Amerika. Han bodde en kort tid i London, men nedsatte sig saa i New York, hvorfra han sendte udmerkede korrespondancer til *Temps*. Han ofred de amerikanske statsspørgsmaal særlig opmerksomhed. Det var vel i denne periode, at han blev paavirket af de doktriner, som gjorde ham til Kommunens ven.

I Amerika tog han et skridt, som i den tid var næsten uhørt, skjønt det nu er mode; han giftede sig med en amerikansk dame. Clemenceau underviste nemlig i fransk ved en pigeskole. Meget snart blev den fyrige franskmand forelsket i Mary Plummer, og efter flere gjenvordigheder blev de da gifte og reiste til Frankrige. Den unge frue aned vel neppe, at hun efter et par aars ophold i sit adoptivland skulde reise tilbage den samme vei — alene. Man spørger ikke, hvem der havde skylden, man gaar ikke i detaljer, men det gjør dog et sørgmodigt indtryk, som sidder længe igjen.

*

Da de første nyheder om krig spredtes, ilte Clemenceau til Paris. Den morgen, da revolutionen brød løs, gik han til sin gamle ven, Etienne Argo, den selvvalgte borgermester i Paris. Af ham blev han straks sat til at administrere et af byens distrikter. Det bør bemerkes, at Clemenceau ikke tog nogen del i at styrte keiserdømmet. Efter at folkebevægelsen den 31te oktober slog feil, blev Clemenceau valgt til borgermester i Montmartre. Han udfoldede nu en glimrende virksomhed; han regulerede og bevæbnede den lokale nationalgarde, organiserede byens finanser og skaffed fødemidler til Montmartre — et arbeide som dag for dag blev vanskeligere. Alt dette fortjener stor paaskjønnelse; men den samme ros fortjener neppe hans forsøg paa at drive religionsundervisningen ud af skolerne. Tidspunktet var neppe heldig valgt for en saadan reform.

Clemenceau, som fire maaneder tidligere var ganske ukjendt, havde under beleiringen vundet saadan popularitet, at Paris sendte ham som sin repræsentant til nationalforsamlingen. Han dvæled alligevel ikke længe ved dette hverv, men vendte snart tilbage til sine borgerlige pligter. Han var tilstede i Montmartreraadhuset, da kommunistrevolutionen brød ud. Forsvarsdepartementet havde bestemt sig til at tage alle de kanoner, som var i nationalgardens hænder. General Lecomte som var udseet til denne farlige mission, blev lokket i baghold af de revolutionæres ledere og blev skudt efter et proformaforhør. General Clement Thomas, øverstkommanderende for den parisiske nationalgarde, forsøgte at komme ham til hjælp, men delte hans skjæbne. Den unge borgermesters holdning under disse pinlige optrin gav naturligvis kilde til mange spørgsmaal. Han duellerte med en officer, som beskyldte ham for at være delagtig i dobbeltmordet, og da han mødte som vidne for krigsretten i Versailles, saa det hvert øieblik ud som om han skulde blive kjendt skyldig. Clemenceau havde intet at gjøre med forbrydelsen. Sagen er: Gjorde Clemenceau hin dag alt, der stod i hans magt, for at redde generalernes liv? Han siger selv, at han var magtløs, og man har ingen grund til at tvile paa det. Det falder jo ogsaa godt sammen med den kjendsgjerning, at han — ialfald for en tid — misted sin moralske autoritet i Montmartre. Han blev mistænkt af begge partier; af regjeringen i Versailles, fordi han kjæmped for udvidelse af de municipale rettigheder; af kommunisterne, fordi han ikke vilde anvende revolutionære midler. Dette kom ogsaa snart for dagen, idet den nye regjering i Paris afsatte ham fra hans stilling i Montmartre.

Da tropperne rykked ind i Paris, var han igjen tilstede, men maatte holde sig afveien. Dette forhindrede ham dog ikke fra lidt senere atter at komme til fronten. Han vandt igjen Montmartres tillid og blev valgt til municipalraadet i Paris. Clemenceau vandt stor indflydelse over denne

forsamling, som efterhvert gjorde ham til sin sekretær, viceformand og formand. I 1871 havde han frivillig trukket sig tilbage fra det reaktionære parlament, men vendte tilbage til den nye forsamling i 1876.

Fra denne tid begynder et nyt afsnit i Clemenceaus liv. Hans første tale var for amnesti, og denne tale gav ham plads i de ultraradikales rækker. Opportunisterne havde dengang magten, og holdt den i over femten aar, rigtignok ved at seile under falsk flag og kalde sig radikalere. Opportunismen var ingen politisk retning. Den betydde bare en *republique bourgeoise*, som kun skilte sig ud fra det gamle regime derved, at det mangled mod, initiativ og intelligens

Clemenceau kjæmped med hele sin energi mod opportunisterne. I væsen, i tale, endog af udseende var han den levende modsætning til Gambetta, som dengang laante den regjerende klik sin glimrende veltalenhed.

Der var en slaaende forskjel mellem de to mænd, naar de stod paa talerstolen. Gambetta var noget af en skuespiller. Han havde jo ogsaa læst med Coquelin. Han spillede saa at sige sine store taler, hans arme, ja hele legemet tog del i forestillingen. Han var den, som kunde røre en i sjælens dyb, der var patos og dramatisk liv i hver vibration af hans mandige, sonore stemme. Clemenceau derimod talte langsomt og betænkt med hænderne i lommen, rolig og med klar, tydelig, men kold stemme, lig en professor som forklarer en geometrisk sats. Han talte ikke til følelsen, men til fornuften. Hans styrke laa i verber og substantiver, ikke i adjektiver som hos Gambetta.

Clemenceau blev snart sit partis afgjørende leder. Partiet selv var ikke talrigt nok til at komme til magten; men det kunde styrte kabinetter, og Clemenceau deltog ivrig i slige affærer. Det maa siges, at hans indblanding ved mange anledninger ikke altid stemte overens med de nationale interesser, skjønt hver tale var en oratorisk triumf. Han fraraadede paa det kraftigste udvidelse af kolonierne, og dette var netop det eneste som kunde give Frankrige nyt liv efter nederlaget; det vilde aabne nye markeder for landets synkende industri. Dette vilde Clemenceau ikke erkjende. Han gik endog saa vidt, at han fordømte enhver erobringskrig i kolonierne og fremholdt de indfødtes ret til at styre sig selv uden nogen indblanding fra Europas side. Rent filosofisk seet havde han uden tvil ret, men filosofer hører ikke hjemme i parlamenter, hvor der maa handles og ikke famles med teorier. En af hans taler fordrev Jules Ferry fra magten med et tilnavn — le Tonkinois — som var ophavsmanden til liden ære. En anden tale tvang M. de Freycinet til at trække sig tilbage, idet han skulde til at række England haanden i feiden i Ægypten. Saaledes endte venskabet i Nildalen, og fælles-kontrollen over Det røde hav var tabt for Frankrige. Man kan neppe gratulere Clemenceau med slige ødelæggende seire.

Hans optræden overfor Boulangistbevægelsen var derimod fornuftig og heldig. I de sterkeste udtryk angreb han generalen, som vilde være en Bonaparte nr. 2. Men da faren var over, fik han føle koalitionens hævn. Der spredtes al slags rygter om hans ærlighed. Nogle sagde, at han ikke havde nogen privat-formue, hans lægepraksis i Montmartre indbragte ham ikke mere end ca. 2000 frcs. aarlig; hans avis «La Justice» havde aldrig betalt sig! Hvorfra, spurgte man, fik han da alle de penge, som han strødde ud i Paris' forlystelsesverden? Det ondskabsfulde svar lod ikke vente længe paa sig: «Han havde modtaget

store summer af den berygtede Cornelius Herz; han fik pension af den engelske regjering!» Et falsk dokument blev skaffet og en *facsimile* blev trykt i en avis. Clemenceau, som saa mangen gang havde betraadt talerstolen for at angribe andre, besteg den nu for at forsvare sig selv. Der var stor spænding. Rolig og behersket som sædvanlig begyndte Clemenceau under en trykkende taushed sin tale; men da han endte, jubled folk; han havde bevist sin uskyldighed og afsløret sine bagvaskere. Men hans anseelse var alligevel undergravet, og det slag, som rettedes mod ham, kunde ikke afværges. I august 1893 afslog hans valgkreds at gjenvælge ham.

Clemenceau fandt sig saaledes udstødt fra det politiske liv, netop som hans parti holdt paa at faa overtaget. Hans karriere var ødelagt. Andre skulde høste frugterne af hans livslange arbeide. I to og femtiaars alderen maatte han enten strække vaaben eller begynde et nyt liv. Hans valg var snart gjort, og hans bitreste modstandere maa beundre ham og sympatisere med ham. Han tog tilflugt til literaturen og tjente sit brød ved sin pen. Han udfoldede en enestaaende virksomhed, skrev glimrende artikler om de forskjelligste emner og spørgsmaal, literære, sociale og kunstneriske artikler. De mest karakteristiske af disse blev samlet og udgivet i bogform 1895 under titelen *La Mêlée Sociale*. Et aar efter kom *Le Grand Pan*. Han skrev ogsaa skjønliterære bøger, og et skuespil af ham blev opført paa Renaissanceteatret. Alt dette er produkter af en mægtig, næsten altomspændende intelligens. Enkelte har stillet ham paa høide med Diderot som skribent.

I ti aar havde Clemenceau levet som skribent, da en stor krise gav ham anledning til at komme tilbage til fronten, nemlig Dreyfusaffæren. Istedetfor at blive behandlet som et rent juridisk spørgsmaal, blev denne affære omgjort til en religiøs og social kamp, under hvis følger Frankrige lider den dag idag. Clemenceau saa sin chance og greb den. Han havde de nødvendige midler til at starte en avis, og inden kort var *L'Aurore* Dreyfusismens fornemste organ. Dreyfussagen er lang og alle kjender den. Nok er det, at inden dens afslutning havde Clemenceau forstaaet at skaffe sig en vis politisk indflydelse, og i 1903 blev han valgt til senatet som repræsentant for departementet Var. Som saadan understøtted han de forskjellige, hurtig paa hinanden følgende ministerier, indtil han blev indenrigsminister under Sarrien. Men Clemenceau kunde ikke længe være underordnet, og i 1906 fandt Sarrien det klogest at vige pladsen. Den nye franske premierminister var en ganske anden mand end Clemenceau fra 1876. Den sorte bart var blit hvid, skallen bar og den slanke figur massiv og tung. Men ansigtets karakteristiske træk var uforandret, det samme intelligente blik, den samme ubetvingelige energi.

Det maa tilstaaes, at Clemenceaus administration i de første 1½ aar har været en succes. Kirkespørgsmaalet er ialfald delvis ordnet, og i Marokko har ministeriet optraadt med kløgt og bestemthed. Clemenceau er nu en europæisk personlighed, og hvormange franske statsmænd siden 1870 kan stilles ved siden af ham? Men nu ser det ud som om stillingen har forandret sig noget. Ministeriet var bundet ved et løfte om at foretage visse finansielle operationer, som smagte sterkt af socialisme. Disse var statens kjøb af alle jernbaner og indtægtsskatten. Den sterke konservative aand, som er sjælen i den franske nation, rørtes i sine dybder, da de første forsøg blev gjort i denne

retning. Det ser ud som om partierne har undergaaet en forandring. Gamle politiske vignetter har ingen mening for den nye generation. Dreyfusismen har levet sin dag. Religiøse spørgsmaal er forsvundet fra den politiske sfære. Der er bare to store magter, som staar ansigt mod ansigt: Kapital og arbeide. Det er arbeiderne selv som har git bevægelsen dette navn. Udfordringen er besvaret, og de konservative gjør sig færdig til en haard kamp. Dette betyder ikke andet end sprængningen af den berømte *bloc*, som bestod af mænd af forskjelligt standpunkt i sociale spørgsmaal. Hvad vil der saa bli af Clemenceau, som netop er en af disse blocmænd? Som det er, svinder hans majoritet, og han ballancerer saa at sige paa en tynd line mellem to partier som begge begynder at nære mistillid til ham. Et besynderligt raab, som ikke er hørt i Frankrige siden Thermidor og Brumaire, blev skreget en stormfuld eftermiddag ved Palais-Bourbon: «Ned med tyrannen!» Det besynderlige ved situationen er, at en tyran, en sterk mand netop nu trænges mest. Clemenceau er den eneste sterke mand i Frankrige. Kan man undvære ham? Hvem skal tage hans plads? Men en ting er sikker: Clemenceaus styrke er hans *raison d'être*. Ved det første tegn paa svaghed er han fortabt, som løvetæmmeren, der snubler og falder i sit bur.

Amerika efter det store Krach.

Efter *The American Review of Reviews.*

Det var i oktober 1907, at forretningsbarometret i De forenede Stater begyndte at falde foruroligende hurtig og saa lavt, at erfarne folk spaaede jordskjælv. Barometret stod stille og jordskjælvet kom og rystede den amerikanske pengeverden i dens grundvolde. Stødet var kort, men kraftigt; dog virkede det ikke med samme styrke i de forskjellige stater, heller ikke paa samme tid. Længe laa alt hulter til bulter, og det var ikke før mars 1908, at der sporedes initiativ til at rekonstruere det ødelagte. Og sikkert er det, at enkelte steder merkedes virkningerne af krachet saa sent som juni 1908. — Krisen begyndte i Øststaterne, og disse har vel ogsaa længst lidt under følgerne. De korndyrkende stater i Vest- og Midt-Amerika var bedst stillet. Det industridrivende Østen brændte inde med sine uhyre opstablede forraad. Folk kan undvære sporvogne og automobiler og telefoner; men brød maa de ha.

Som et eksempel paa, hvor svagt forretningslivets puls bankede, da nedgangen havde naaet minimum, kan nævnes, at 413 000 jernbanevogne, som tilsammen udgjør et tog 10 300 engelske mil langt, sattes ud af brug.

For seks maaneder siden var næsten alle jernbaneverksteder lukket; nu er de igjen igang, enten med hel eller mindre arbeidsstyrke. Tusener af mile af jernbanelinjer skulde lægges; men arbeidet blev udsat til bedre tider. Nu er man igjen godt igang, foreløbig efter mindre maalestok. Ilden fra hundreder af verksteder i Allegahny-distrikterne, som saa plud-

selig blev slukket, blusser igjen iveiret, og hammeren klinger mod ambolten som før. Alle værdipapirer staar i stigende kurs og bankerne aabner, den ene efter den anden; i New York er der bare tre af femten som ikke har gjenoptaget sine forretninger. Aldrig i nogen pengekrise har der været saa faa bankkonkurser, og aldrig har kreditorerne faaet udbetalt saa stor del af sine fordringer. Dette synes at tyde paa, at krisen ikke nødvendigvis havde behøvet at virke saa lammende, som den gjorde.

Naturligvis er der mange, som aldrig forvinder det knæk, de fik, og udsigterne for tiden er ikke netop rosenrøde. Det bliver en haard mark at pløie for mange; men strømmen i tidevandet har vendt sig, flodtiden er kommet, og for hver maaned vil man være lidt længer fremme, indtil forretningslivet atter hviler paa en tryg, rolig basis.

Og nu efter valgene tør man kanske gjøre sig lidt lysere forhaabninger end før. De forenede Stater ligner i perioden før valgene en stor vulkan, som der stadig hviler en tung, sort røg over. Det viser at dens indre er i voldsom bevægelse, man kan hvert øieblik vente udbruddet. Luften er tæt af spænding, folk gaar omkring fyldt til randen af angst og nervøsitet, hele Amerika sitrer under forventningen. Forretningslivet stagnerer, blodet i det store legeme bliver tykt, flyder trægt; der trænges en aareladning, man længes efter den, som den syge efter lægen. Arbeidere i tusindvis blir opsagt — helt eller midlertidig — fra sine stillinger; thi arbeidsherrerne er rædde; de frygter vulkanens udbrud, præsidentvalgets udfald. Republikanerne er bange for demokraterne og omvendt; men enhver holder krampagtig fast paa, hvad han har, kniber og sparer; for hvem kjender udfaldet?

Saa en vakker novembermorgen ryster Amerika i sine grundvolde, udbruddet sker. Solen formørkes af vulkanens aske, som lidt efter lidt daler og lægger sig i urnerne som hvide blade, stemmesedlerne. Man maaker den hvide stemmeaske, sorterer, tæller. Endelig er man færdig: Der staar han, republikaneren.

Efter en saadan spænding og en saadan kraftydelse som den, der sitrer og flammer i en amerikansk valgkamp, skulde man vente en tung slappelse som reaktion. Men nei, amerikaneren er ikke slig; han har aldrig tid til at vente. Mens Europa snur sig i søvne, har han tjent milliarder. Og ikke før er valgene over, før sluserne atter aabnes, pengene ruller som før, folk faar arbeide og mad, den almindelige velstand indtræder.

Ogsaa dette sidste valg har havt sin indflydelse. Daarlige som tiderne var før, blev de ikke bedre under den alt opslugende valgkamp, da der altid er en vis nedgang at spore — om end for kortere tid. Men at republikanernes seir har havt en heldig indflydelse paa forretningslivet, har allerede vist sig derved, at flere store industrielle anlæg har aabnet sine døre og ansat en mængde arbeidere, og de arbeidsløses hær minker daglig, langsomt, men sikkert. Og naar stødet engang er givet, følger flere efter, og der findes vel intet land i verden, der kan forvinde en knæk hurtigere og lettere end «the new country».

Den ukjendte Ø.

England seet med franske øine.

Af *Pierre de Coulevain.*

Den ukjendte ø! Den ligger ikke, som man skulde tro, i Det stille hav eller i Ishavet, men bare 7½ times reise fra Paris via Calais—Dover. I klart veir kan man fra den franske kyst skimte dens hvide klitter. — Øen er England. Dampere gaar frem og tilbage mellem os og den, en telegrafkabel binder os sammen, vi har samfærdsel, men ikke omgang med hverandre.

For den store masse af franskmænd er øen et ukjendt land. De kjender ikke dens sprog, ikke folkekarakteren, heller ikke dens historie og litteratur.

I lange tider har vi nøiet os med at gjentage de faste slagord, som ukultiverede hjerner har udtænkt, uden at bekymre os om de var sande eller nogen gang havde været det.

Vore naboer, øboerne, har fulgt samme fremgangsmaade overfor os. Gjensidig har vi bagtalt hverandre og overdænget hverandre med grovheder akkurat som børn. — «Dere er folk uden moralsk rygrad,» kastede man os i næsen. — «Dere er hyklere, kalkede grave, egoister», svarede man fra vor side. Og altid traf disse bomber et ømt sted. Nationalstoltheden, fædrelandskjærligheden fik saar som sent gror igjen.

I de lavere samfundslag hersker der hos de to folk et racehad, som i vore dage kun hører hjemme hos vilde folkestammer.

Inden den jevne middelstand blusser der endnu et levende nationalhad ved mindet om nederlag og dristige erobringstog — ved ønsket om revanche, ved misundelse, uvidenhed og mangel paa forstaaelse.

Ogsaa i de høieste samfundslag finder man nationalhadet — bare under pynteligere former.

I Frankrig afskyr man den dag idag englænderne, fordi de overvandt os ved Waterloo, fordi de gaar turistklædte i operaen, fordi de fylder vore kupéer med et utal af kolli. Men det komiske ved tingen er, at disse beskyldninger især kommer fra folk, som ikke har læst historiens beretning om slaget ved Waterloo, der var ligesaa ærefuldt for de beseirede som for seierherrerne — fra folk som aldrig besøger operaen og som aldrig reiser.

I England er der hos den samme klasse mennesker lige saa lidet retfærdighed og sund fornuft. I de presbyterianske kirker præker man gjerne mod franskmændene. En skare ærbare pebermøer, agtværdige husmødre, alvorsmænd, som aldrig har været udenfor sit eget land, dømmer os af fuldeste overbevisning som helt igjennem umoralske mennesker. De taler om os med dæmpet stemme, med en tugtig mine — med samme mine som naar de nævner noget uanstændigt eller tager i sin mund ord som «the old gentleman» — djævelen, med hvem de tror vi er nær beslegtet.

I romaner og paa scenen er skurken altid fransk, og forekommer der en bedærvet englænderinde, kan man være sikker paa, at det er en franskmand som har skylden. Det er altid vi, som maa holde for. Franskmænd af engelsk fabrikat har aldrig et eneste træk tilfælles med en virkelig franskmand. Enten mangler forfatterne iagttagelsesevne, eller de gjør sig

ikke den umage at studere os. Dette er ligesaa uheldigt for dem selv som for os.

Det slette ry, vi har, hindrer ikke vore naboer i at besøge os — tvertimod. De drages mod Paris som mod lyset. Uheldigvis nøier de sig med at besøge vore væddeløbsbaner, boulevarder og «music-halls». De reiser hjem igjen uden at have vekslet et ord eller en tanke med en eneste franskmand, uden det ringeste kjendskab til vort høiere aandsliv eller familielivet, uden at have opgjort sig en eneste retfærdig mening om vort land og vore skikke. Slig vil det blive endnu i mange aar. Disse kortvarige pariserture skaffer vedkommende englænder en slags anseelse. I hans intime kreds indbilder man sig, at han har seet og oplevet uhørte ting, og han søger saa vist ikke at negte det.

Af franskmændene undgaar størsteparten systematisk at reise til England, da de er overbevist om, at de intet har at lære der. — Reiser de over i forretningsanliggender, ser de intet andet end det ubehagelige klima, den skiddengraa himmel, og de kommer tilbage med den hyggelige overbevisning, at alt er bedre hjemme.

Det er vanskeligt at indse, hvorfor to folk, som er saa nære naboer, ikke har gjort noget forsøg paa at forstaa hverandre bedre. — Den gjensidige mangel paa kjendskab til sproget er grunden til alle disse misforstaaelser mellem John Bull og Madame la France.

Og alligevel er det ikke uden hensigt, at forsynet har anbragt de to lande ansigt til ansigt. Det mandlige og det kvindelige element hører naturnødvendig sammen i hele universet. Den angelsachsiske og germanske race er udpræget mandlige, de romanske og slaviske udpræget kvindelige. Ser man dybere paa tingen, opdager man, at deres uenighed altid bunder i striden mellem de to kjøn. De tre store romanske søstre i Sydeuropa — Frankrig med Italien ved den ene og Spanien ved den anden haand — søger ligesom støtte hos England og Tyskland. Fra disse maskuline nationer modtager de ofte impulsen, det første initiativ, men til gjengjæld øver de romanske lande en mægtig psykisk virkning, velgjørende og civilisatorisk.

Vi forsyner England med proviant. Til gjengjæld udbreder engelske penge velvære i vore departementer. Vi beriger deres ordforraad med en mængde ord for sindstilstande, følelsesnuancer. England giver os ord for sport og handling. Trods gjensidig uvilje og overdreven selvhævden, nærmer vi os hverandre mer og mer. Franskmanden begynder at komme i skuddet paa «den ukjendte ø». I Frankrige begynder de engelske misser at fortrænge de tyske Fräulein, og vor fine verden begynder at tale engelsk.

Den kinesiske mur, som uvidenheden havde reist midt i Kanalen, bliver lavere og lavere. Naar den helt forsvinder, vil England og Frankrige forbauses ved at opdage, hvor mange udmerkede mennesker der dog var bag den.

Islam og den moderne Kultur.

Efter *H. N. Brailsford* i «The Fortnightly Review».

Det er altid noget fantastisk ved en samling mennesker af forskjellige racer. Sidder man i en kafé i Wien, bidrager det meget til stemningen, at der under hver hat skjuler sig en forskjellig nationalitet. Eller tager man med den tyrkiske færge over Bosporus, ser man paa dens dæk Asiens etnografi i kort uddrag. Det er Charons færge, hvor de forskjelligste folkestammer mødes paa veien til Hades.

Kairos gader har for den fremmede det samme trylleri, men paa en noget anden maade. De fortæller om fædrelandskjærlighed og hjemlængsel hos alle de mennesker, som her lever i udlændighed. Selv skilterne giver udtryk for hjemlængselen. Her har vi kafé «Zion» ved siden af restaurant «Ararat» — og tvers over gaden bageri «Makedonien» — alt aander længsel efter hjemland og frihed. Men det er i det gamle universitet, «El Azhar», man ser den mest brogede blanding af alle Østens folkeslag. Rigtignok er der her ingen forskjel i dragt. Alle studenterne gaar med den samme enkle kappe af stribet silke og den samme beskedne hvide og grønne turban. Alle taler de ogsaa det samme sprog, arabisk, og deres vel dresserede hjerner tænker de samme tanker og er mer ensartet end hos en samling tyskere og englændere.

Men de er kommet hid fra de forskjelligste egne af den muhamedanske verden. Tyrkere fra Krim og Turkestan, tartarer fra Kaukasus, afghaner, malayer og indere, arabere fra Marokko og negere med araberblod fra Uganda og Nigeria. Her kommer de sammen med studenter fra de ægyptiske landdistrikter. Bare en lysere eller mørkere farvetone eller næsens krumning markerer raceforskjellen.

Rundt omkring paa den aabne plads foran moskéen sidder de paa hug i smaa grupper. En bedematte, en lerkrukke og nogle tørrede maiskager er hele deres eiendom. Her sidder eller knæler de fra morgen til kveld, hører paa doktorernes forelæsninger eller vugger kroppen frem og tilbage i regelmæssig takt, saa ivrig optaget med at lære stykker af koranen udenad, at de neppe lægger merke til de besøgende. Men under dette ensartede ydre skjuler der sig en verden af stridende interesser. Her ser vi for os spirerne til de fanatiske mullaer, som vil præke til sine afridiske stammefæller paa den indiske grænse eller kalde somalierne til vaaben. Hvad passiarer disse mennesker om, naar forelæsningerne ved solnedgang slutter? Drøfter de forskjellen mellem anglo-indiske og franske embedsmænd, sammenligner de tysk og russisk embedsverk? Har de øie for det problem, der sterkere og sterkere fordrer løsning — modsætningen mellem den blomstrende kultur i Vesten og den hundredeaarige dvale i Østen? Kommer de ind paa alle de større og mindre stammekrige, den gjærende uro ved landegrænserne, som hver nyankommen kan fortælle eksempler paa?

Jeg møder en gammel kjending, en sheik fra Mekka, en høi, brautende araber. Han pranger med

en grøn turban, som viser at han nedstammer fra profeten. Han lyser af gamle, fine broderier. I beltet har han en stor dolk med guldhjalte. Med den kunde han ha løskjøbt en hel karavane med slaver eller tiltusket sig en hjord kameler. Han er fuldblods forretningsmand og vant til at omgaaes pashaer og speidere fra Yildiz-paladset. Han er kommen til Kairo i vigtige forretninger. Han fortæller os, hvor fornøiet borgerne i Mekka og Medina er over at jernbanen fra Damaskus, som sultanen har givet dem, snart er færdig. De regner allerede ud alt det de skal tjene paa den øgede strøm af pilegrimme, medens ørkenens beduiner undres paa, om det vil bli ligesaa let at plyndre et jernbanetog som en karavane.

Da jeg ved, at han er doktor i islam, spørger jeg ham, om det virkelig er helt ortodoks at overse (sætte sig ud over) profetens bud om, at pilegrimsreiser maa foregaa enten tilfods eller paa kamelryg. Han smiler overbærende til et saa naivt spørgsmaal. For ham er en pilegrimsreise en forretningsaffære. Vi forlader ham og gaar forsigtig ind iblandt de flittige fellaher, som ramser op og op igjen stykker af koranen med den samme sløve rutine som en bonde kjører sine okser fure op og fure ned.

Vi lægger merke til en høi ung afrikaner, sort som ibenholdt, men med arabertræk. Han er netop kommen fra Bornu paa grænsen af Sahara. En medstuderende tager ham i armen for at se, hvilken bog det er, han har i haanden. Afrikaneren vender sig om i fuldt sinne, raaber, fegter med armene, og truer med at trække blank. «Han er netop kommen til Azhar,» forklarer en spydig student, «han tror, vi allesammen vil plyndre ham.»

Det svimler for en, naar man tænker paa den udviklingsproces, som vil foregaa i hjernen paa denne stakkars Bornumand de tre aar, han skal studere i Kairo. Med ørkenen i friskt minde kommer han til at lære at bevæge sig mellem elektriske sporvogne og automobiler — gaa over fra koranen til arabiske aviser, støde sammen med europæere paa gaden, og vil paa kaféer møde agitatorer for det nationale parti. Disse vil han finde er klogere og dristigere end nogen europæer, og de er trods sin bundløse lærdom hans egne brødre i islam.

Hvis en hersker vilde forsøge aandelig at underlægge sig den muhamedanske verden, maatte han begynde med Azhar. Her fabrikeres prester og jurister for to kontinenter. En skjælver uvilkaarlig ved tanken paa den fare, som ligger i, at hele islams aandelige liv er koncentreret paa dette ene sted. Sæt at denne faste borg for muhamedansk konservatisme faldt. Sæt at en mand med de rette betingelser blev sat ind i denne stillestaaende verden — en genial mand med brændende iver og glødende veltalenhed, som forbandt Vestens kultur med Østens religiøse fromhed. Ingen saadan mand er endnu fremstaaet for at slaa op sine theses paa dørene til Azhar. Ingen erobrer har endnu seet denne chance. Napoleon, som havde store drømme om at erobre Østen ved hjælp af en gjenfødt islam, forstod saa lidet betydningen af Azhar, at han lod sine soldater benytte dens søilegange til stald for sine heste.

Mohamed Ali havde ingen interesse for Azhar — det maatte da være, at han kastede griske blikke paa de indtægter den skaffede. Grunden var kanske den, at han som de fleste albanere hørte til den fri Bechtashisekt. Hans fremgangsmaade for med magt at gjøre Ægypten til et europæisk land var med magt at tvinge flokke af unge mænd til at

reise til Paris og studere Vestens videnskab der. — Hans efterfølgere, khediverne, fulgte i hans spor og skabte en afsondret stat i staten, som med sin europæiske kultur ser med dyb foragt ned paa folket og presteskabet. Denne snevre klasse embedsmænd, som taler fransk eller engelsk, hylder helt fri religiøse anskuelser og har ingensomhelst indflydelse paa den store jorddyrkende befolkning.

I det virkelige Ægypten er det den dag idag Azhar, som kontrollerer al tænkning. Den udsender prester og lærere. Her uddannes endvidere de dommere og advokater, som administrerer de religiøse love, egteskabs- og arvelovene. Alle disse kommer fra et universitet, hvor man endnu lærer at jorden er flad.

Azhar, som ubetinget er den mest anseede teologiske lærestol i Østen, staar paa et sørgelig lavt trin i almindelig lærdom. Der er lidet eller intet tilbage af den levende interesse for logik, metafysik og matematik, som engang herskede her.

Azhar har rigtignok aldrig været noget midtpunkt for dristig filosofisk tænkning som Kordova, dengang Europa endnu stod paa et barbarisk standpunkt. Men før den tyrkiske erobring, som virkede helt lammende, maa det ha staaet langt høiere end i vore dage. Den gamle interesse for historie og naturvidenskab er uigjenkaldelig død. De store arabiske filosofer, hvem det lykkedes at pode Aristoteles og Muhamed paa samme stamme, har ikke faaet nogen efterfølgere. Jeg undres paa, om der blandt alle de nuværende professorer ved Azhar findes en eneste, som er istand til at læse en europæisk bog. Selv elementær regnekunst forsømmes.

Denne foragt for verdslige kundskaber faar man et levende indtryk af, naar man i landsbyerne ser lærere, som har studeret ved Azhar, give bondebørnene den eneste undervisning de nogensinde faar.

Jeg mødte i provinsen Fayoum en ung mand, som jeg skulde tro repræsenterte gjennemsnittet af sin stand. Han var netop færdig med sine studier i Kairo. Rigmændene i landsbyen havde bygget en pyntelig og net liden skole. Hans gjennemsnitsgage var omtrent et pund pr. maaned, en tredjedel af den løn en engelsk embedsmand vilde give sine nubiske tjenere, som ingen uddannelse har. Han var ivrig for at faa sin løn forhøiet ved et statstilskud af 10 pund aarlig. Det som stod i veien var, at han ikke kunde praktisk regning. Jeg fandt ham ivrig optaget med at studere en letfattelig liden lærebog i de fire regningsarter.

Det ser heller ikke ud til, at der er meget at haabe af fremtiden. Det nationale parti bruger al sin magt til at bekjæmpe den britiske okkupation. Men det første man maatte gjøre, om man vilde skabe en oplyst nation moden til folkestyre, var at reformere Azhar og dermed prestestanden. I dette spørgsmaal, der er vigtigere end noget andet, har Ægypten selv det første og sidste ord, og ingen engelsk embedsmand kan modsætte sig folkeviljen.

Lidt er udrettet de sidste to aar, men mod khedivens ønske, af to viljesterke mænd, som havde lord Cromers tillid, nemlig tidligere stormufti scheik Mohamed Abdon og den nuværende undervisningsminister Saad Pasha Zagloul. Takket være disse to mænd er der nu ved Azhar en skare sortkjolede ikke teologiske lærere fra regjeringens skoler, som underviser de studerende i historie og geografi. Af større interesse er det vellykkede forsøg paa at skabe en høiskole udenfor, men forbundet med Azhar. Den besøges af begavede studenter, der er færdige med

sine studier ved Azhar. De uddannes for de religiøse domstole, som den dag idag har at kontrollere familielivet i hele Ægypten. Her har det endog lykkedes at smugle naturkundskab ind i fagkredsen, og Saad Pasha forklarede mig, hvorledes han havde faaet professorerne ved Azhar til at tage fysik med. Han havde maattet omdøbe den til: «Læren om de egenskaber som den algode skaber har givet legemerne.»

Man hører altid, at der ingen fremgang er iislam. Den bog om Ægypten, som lord Cromer nylig har udgivet, hævder med stor styrke denne paastand. Det er en kjendsgjerning, som ligger klart i dagen, at de omhandlede lande intellektuelt og moralsk ingen fremgang viser. Men er det islam eller muhamedanerne selv som har skylden? Er islam i sig selv uimodtagelig for forandring, vekst og tillempning, eller er det de økonomiske og politiske forhold i Østen, som har gjort, at muhamedanerne tolker koranen i ultrakonservativ retning?

Til syvende og sidst afhænger den muhamedanske verdens skjæbne af det svar, man maa give paa dette spørgsmaal. — Hvis grunden til den nuværende stilstand, ja forfald, ligger i islam selv, da kan vi tydeligvis ikke haabe paa stort bedre tilstande i fremtiden end nu. Der vil altid bli en forholdsvis vel oplyst overklasse, som stiller sig ligegyldig i religiøse spørgsmaal. Men netop derfor vil den være helt uskikket til at virke paa de store masser.

Den der studerede sammenlignende religionsvidenskab og dømte islam efter koranen, vilde straks besvare spørgsmaalet om islams fremtidsmuligheder helt pessimistisk. Islam tillader slavehold, anser krig som en normal ja ønskelig tilstand, hemmer forretningslivet ved at forbyde renter, lammer lovgivningen ved at gjøre koranens hellige bøger til maalestok for retsopfatningen. Den giver lidet rum for den fri tænkning, og hvad der er værst af alt, den hævder det primitive syn paa kvinden, der er det almindelige i hele Orienten. Dette er i en sum ankerne mod islam. Og de er i sandhed alvorlige nok. Men al historie viser, hvor meningsløst det er at grunde nogen sociologisk kritik over en religion paa dens hellige tekster. Folk vælger netop saa meget af sine profeters lære som de finder det tjenligt at gjøre til sit. De bortforklarer det som ikke passer dem, og et samfund som undergaar en rask udvikling, er altid rede til at tolke sine hellige skrifter paa nye maader.

Fra et sociologisk synspunkt indeholder islam ikke mere af koranen end det som muselmændene virkelig lever efter, og kristendommen er fra samme synspunkt ikke den idealisme, som bjergprædikenen forkynder, men gjennemsnittet af det, de organiserte kirkesamfund lærer. Ingen kristne undtagen kvækere og et par andre sekter har nogensinde fundet det vanskeligt at forene staaende hære med kristendommens lære om, at man ikke skal forsvare sig mod den som gjør ondt mod en. Og muselmænd er ligesaa rede som kristne til at tolke sine tekster og vælge ud det som passer dem.

Europas nyere kulturhistorie er en beretning om, hvorledes kirkens krav og forbud er feiet bort, skjønt mange af dem er ligesaa absolute som islams og staar i ligesaa skarp modsætning til nutidens livsformer.

Islam foreskriver i virkeligheden religiøse love, som skulde dække alle omraader af civil- og kriminalret. Ogsaa kirken vilde i middelalderen gjøre bibelen til rettesnor for alt retsvæsen, og efter en strid, som har varet i aarhundreder, er vi endnu ikke helt færdig med at frigjøre vore borgerlige love fra kirken.

Kirken stillede sig i middelalderen fuldstændig ligesaa fiendtlig mod renter og aager som islam. Det er grunden til, at jøderne blev Europas aagerkarle.

Al kunst blev i aarhundreder bastet og bundet ved et asketisk had til det skjønne. Dette had var fuldstændig ligesaa meningsløst som det muhamedanske forbud mod at lade sig afbilde.

Den religiøse opfatning vernede om slavehold, rigtignok uden nogen hjemmel i den kristne lære. Portugisiske biskoper velsignede sladeladninger, som blev indskibet paa vestkysten, og Boswell forsvarede den opfatning, at hvis man lagde hindringer iveien for slavehandel, maatte man anse det som et forsøg paa at stænge portene for alt som heder menneskekjærlighed.

Paulus foreskrev ikke afsondring af kvinden i muhamedansk forstand. Men den dag idag tager man ham til indtægt mod den moderne kvindeemancipation.

Det er vigtigt at lægge merke til disse ting, fordi de viser, at hvert eneste samfund paa et eller andet trin af sin udvikling maa kjæmpe mod konservatismen hos de organiserte kirkesamfund.

De muhamedanske folkeslags historie viser, at de er ligesaa tilbøielige til at giøre fremskridt trods de hindringer presteskabet lægger i veien for dem.

Første gang araberne stødte paa en rig kultur, brændte de biblioteket i Aleksandria; nogle faa hundrede aar senere var de de eneste i hele Europa, som i sine spanske skoler holdt liv i den græske filosofi og den videnskabelige tænkning.

Det er sandt, at Muhamed forbød portrætmaling og skulptur. Men alligevel er der talrige statuer af ægyptiske statsmænd, khediver og soldater paa Kairos gader og i byens offentlige bygninger, og selv fremtrædende repræsentanter for presteklassen tillader, at man maler billeder af dem.

De tyrkiske sultaner satte i det 19de aarhundrede uden videre den religiøse lov ud af betragtning og erstattede den med en tillempet udgave af Napoleons lovbog. Af koranens love beholdt de kun det, der handler om egteskab og arv. De fandt paa endeløse spidsfindigheder for at forklare bort de afsnit af koranen, som forsvarer en stadig krigstilstand og intolerance mod andre religioner — der findes endog falske dokumenter som præker tolerance og fordragelighed. Disse tilskriver man Muhamed, og de minder ikke lidet om de førstne kristnes forsøg paa at lave uegte breve. Selv i Østen staar til syvende og sidst ingen religiøse forskrifter sig mod forholdenes logik.

Ægypten gir her et eksempel paa en merkelig spaltning. De høiere klasser har for længe siden sluttet med bogstavelig at rette sig efter profetens forbud mod renter og aager. De taaler banker, danner aktieselskaber (de har saaledes dannet et aktieselskab for at udgive en nationalistisk avis) og kjøber obligationer og aktier. Bønderne vil paa den anden side trods udtalelser fra religiøse autoriteter i regelen ikke lade sig overbevise om, at det er tilladt at sætte penge paa renter i postvæsenets sparebank. Deres økonomiske forhold er endnu saa primitive, at de taber meget lidet ved at holde sig strengt efter koranen. Hvor derimod en streng lydighed mod koranen vilde være altfor ubekvem, viser de en fuldstændig mangel paa religiøse skrupler. Bondekonerne i Ægypten er saaledes fuldstændig ligesaa fri i al sin færd som kristne kvinder i europæisk Tyrki. De gaar uden slør endog naar de

gaar til byen eller naar de taler med mænd. De elendige jordhytter i landsbyerne gjør det ganske umuligt at afsondre kvinderne. Man kan endog se unge kvinder slaa af en munter passiar med unge mænd paa aaben gade og indlade sig paa noget som ser ud som fyrig og uforbeholden kurtise. Fattigdommen tvinger kvinderne paa landet til at arbeide, og det har ikke lykkedes religionen — om den nogensinde har forsøgt det — at tilsløre dem eller holde dem i fangenskab. Ingen blir stødt eller overrasket, og selv de sekter der tager koranen bogstavelig, forsøger ikke at bringe bondekonerne til en mer ortodoks livsførelse. Det er bare inden middelstanden og de høiere klasser, hvor kvinderne har raad til at give sig hen til orientalsk luksus og ærbarhed, at lovene om tilsløring og afsondrethed i det hele taget gjælder i Ægypten. Kort sagt, man adlyder islam ligesom andre religioner, saa længe den tilfældigvis passer for folks økonomiske og politiske livsvilkaar; naar der kommer en tilstrækkelig grund til at sætte den ud af betragtning, har ikke de religiøse skrupler længer nogen indflydelse paa det daglige livs former. Teoretisk kan nok islam ligesom katolicismen være en uforanderlig tro; men muhamedanere og katoliker har begge let for at finde udveie til at forandre opfatning.

Hvis man imidlertid spørger, om det er sandsynligt, at islam nogensinde vil udvikle sig kraftig og lykkelig i national retning, er det slet ikke let at give et haabefuldt svar. Kristenheden i Vesten blev tidlig paavirket af en mild rationalistisk aand. Denne paavirkning fandt sted, før videnskaben endnu havde naaet nogen betydelig udvikling. Renæssancen fik en forbundsfælle i kirken. Denne gav itide efter for tankens fri vekst — ikke overalt paa samme maade og i samme grad — men den voksede under indflydelse af de nye strømninger og blev en magt ved siden af videnskaben. Vidtskuende tænkere har forstaaet at bygge bro mellem de to aandsmagter.

Islam delte skjæbne med Østens kristendom. Ingen af dem blev paavirket af renæssancen, og denne historiske kjendsgjerning har rimeligvis afgjort begges skjæbne. Da den moderne tænkning tørnede mod islam og Østens kristne samfund i det nittende aarhundrede, kom den i en langt frygteligere og mer revolutionær skikkelse end i Erasmus's dage. Kompromis og tillempning var nu næsten umulig, og muhamedanske teologer er ligesom de geistlige i den græske kirke den dag idag udygtige til at gjøre nogen kraftanstrengelse, bare fordi de mangler den fornødne uddannelse.

Fænomenet er ikke begrænset til den muhamedanske verden. Fra Moskva til Kairo ser man eksempler paa det. De dannede klasser i Rusland er fuldstændig ligesaa lidet rettroende kristne som dannede ægyptere er ortodokse muhamedanere. Den dybeste grund er den samme i begge tilfælde, nemlig at geistligheden er vedblit at være helt ud bønder i tænkemaade. Kirken i Vesten gik paa akkord, gjorde sine indrømmelser gradvis og stykke for stykke med Galileo og Newton og i vore dage med Darwin. Østens kirke og islam maa trodse hele den samlede videnskab i Vesten, selv uden erfaring og kundskaber.

En engelsk gut som plages af tvil, kan gaa med dem til en prest, der har alsidige kundskaber, og som har studeret historie og naturvidenskab under de bedste lærere i Oxford eller Cambridge. En ægyptisk gut har i slige tilfælde at gjøre med en gammel uvidende mand, som ikke kan læse noget andet sprog end sit eget

og helder til den tro at jorden er flad.

I rien sidste menneskealder har man rigtignok i Ægypten gjort forsøg paa at frigjøre den muhamedanske teologi. Forhenværende stormufti Mohamed Abdon, en betydelig mand, som har gjort sig fortjent til sit ry mest ved at han var saa heldig at vinde mr. Blunt's og lord Cromer's tillid, gjorde et vældigt forsøg paa at reformere Azhar og indføre tidsmæssig tolkning af koranen. Han kunde fransk og engelsk — oversatte Herbert Spencer fra originalsproget. Han efterlod sig disciple, men man kan neppe sige, at han har grundet en ny teologisk skole. Der er liden tvil om, at han inderst inde var helt fritænker. Baade de bigotte og folk med fri anskuelser tog afstand fra hans frisindede meninger, idet de gjorde opmerksom paa, at han ikke fastede til de af koranen bestemte tider.

Hidtil har de muhamedanske modernister i Ægypten og Indien arbeidet hver for sig. Det er en russisk lægmand Ismail Bey Gasprinsky, der har taget det første skridt for at skabe en organisation, der strækker sig over hele verden. Han har i mange aar været udgiver af en meget udbredt avis «Terjuma», som udkommer i Rusland paa tyrkisk. Avisen var meget udbredt ogsaa i Rusland, indtil den blev forbudt af sultanen. Da han var liberal baade i politik og i religion, hjælper hans indflydelse til at forklare, hvorfor muselmænd i Rusland har gjort fælles sag med det demokratiske parti. Han har i Rusland gjort meget for at oplyse sine troesbrødre, deri indbefattet kvinderne og prestestanden. Overbevist om, at panislamismen i Konstantinopel er en reaktionær bevægelse, der er ligesaa farlig for religionen som for friheden, vendte han sig heller til Ægypten end til Tyrkiet efter hjælp. Hans maal er at organisere en panislamisme, som skal være tolerant og fremskridtsvenlig, og den fremgangsmaade han har valgt, er at kalde sammen en kongres, som skal samles i Kairo næste høst.

Kairo frembyder to fordele. Der er talefrihed — og byen har saa længe været residensstad for kaliferne og sæde for Azhar, at den regnes for en af islams hellige steder.

Ismael Bey Gasprinsky er en middelaldrende mand, enkel og beskeden, men alligevel værdig i sin fremtræden, rolig og lidet imponerende, naar han taler om almindelige emner. Men kommer han ind paa sin yndlingsidé, viser han en næsten farlig ildfuldhed. Han er tydeligvis en mand som lever helt for sine reformer. Han tjener sin uegennyttige idealisme med et mod, der aldrig antager brautende former.

Paa kvindens stilling ser han snarere fra et russisk end fra et orientalsk synspunkt. Han var fuld af lovtaler over nogle muhamedanske landsmandinder, som energisk havde drevet medicinske studier ved de russiske universiteter; men han var menneske nok til at le af nogle af de muhamedanske deputerede i den anden duma, der var udspekulerte nok til at støtte kvinders stemmeret, fordi de forstod, at deres veldresserte koner simpelthen vilde fordoble sine mænds stemmer.

I religiøse spørgsmaal har jeg aldrig mødt en mand med videre tolerance. Han er endog forberedt paa at indbyde repræsentanter for den persiske babisekt til sin konference.

Udgangspunktet for den nye bevægelse er snarere social og økonomisk end dogmatisk. Ismail Bey Gasprinsky gaar ud fra den kjendsgjerning, at den muhamedanske verden tydelig taber terræn — maa vige for Vestens kultur. Kongressen vil

bli sammenkaldt for at bestemme grundene til dette langvarige forfald og foreskrive botemidlerne. Hvis den opfylder hans ønsker, vil den rimeligvis proklamere en række principer, som kunde tjene som grundlag — ikke for en religiøs reformation i protestantisk forstand, men sikkerlig for en social fornyelse. «Videnskaben» — vil den uden tvil sige — er ikke en fiende af religionen, og derfor behøver ikke en god muhamedaner, selv om han er teolog, at frygte Vestens dannelse. «Koranen», kommer den kanske til at foreslaa, «er et historisk dokument, som først og fremst er henvendt til araberne i det 7de aarhundrede, og der maa skarpt skjelnes mellem dens lære om Guds enhed, som er fundamental og evig, og dens lovgivning, som ikke længer er anvendelig paa nutidens livsvilkaar». Paa en saadan tolkning af koranen vil man kanske kunne bygge en fuldstændig tolerance. Et andet spørgsmaal som kanske ogsaa vil bli reist, er om det er hensigtsmæssigt at bruge arabisk, islams latin, som bønnesprog i lande hvor arabisk ikke er morsmaal.

Kanske kongressen vil foreslaa indskrænkninger i den fri skilsmisse, som islam nu tillader. Den vil uden tvil udtale sig for kvindens uddannelse, men vil rimeligvis ikke for det første røre ved et saa kildent emne som deres afsondring. Jeg for min del har mine tvil, om Muhamed har større indflydelse, naar det gjælder at stænge døren til haremet, end Paulus, naar han paaberaabes mod kvinders stemmeret. Det er bare middelklassen og de høiere klasser som i Ægypten holder paa denne skik, og de stiller sig for det meste indifferente i religiøse spørgsmaal. Det muhamedanske hjem hviler i virkeligheden paa en grusom kjønsegoisme. For hvert femte egteskab er der i Ægypten fire skilsmisser. Det er ikke saameget religion som en primitiv følelse af eiendomsret med hensyn til kvinden, som er den virkelige hindring for en forandring. Men fremskridt er der dog. En meget dygtig ægyptisk dommer, Kassin Bey Amir, har skrevet en glimrende bog om kvindens emancipation. Trangen til uddannelse vokser og egteskabsalderen stiger stadig blandt de dannede klasser.

Efter disse klare linjer som sund fornuft angir, kommer kongressen rimeligvis til at arbeide, og dens afgjørelser vil — selv om de ikke kommer paa høide med de oplyste og intelligente ledere — uden tvil komme til at repræsentere et umaadeligt fremskridt i det almindelige standpunkt af islam.

Spanske Kvinder.

«Espana Moderna» indeholdt nylig en lang artikel om spanske kvinder, hvori forfatteren lovpriser deres mange og ypperlige egenskaber.

Den berømte italienske forfatter Mantegazza mener, at de vakreste kvinder i verden er de spanske og de britiske. Selv om meningerne herom er delte, maa enhver, der har reist i Spanien, beundre spanierindens ynde og skjønhed. Hvor man især faar anledning til at se og beundre landets døtre er paa markedet i Sevilla. Paa San Sebastianpladsen udfolder der sig i markedstiden en enestaaende farvepragt. Saa mange vakre og velklædte kvinder finder man neppe noget andet sted i ver-

den. Manillasjalernes brogede farver spiller i Sydens tindrende sol, de brune halse og skuldre bøier og hæver sig, de spænstige skikkelser kommer og gaar i en ustanselig strøm. Den gamle spanske nationaldragt forsvinder mere og mere; men manillasjalet og mantillen bæres endnu af rig og fattig. De spanske kvinder er ikke snare til at efterabe parisermoderne, og dette er kanske heldigt; thi de passer i grunden ikke ind i en modejournal. De tager sig allerbedst ud i sit hjemlands enkle, klædelige dragt. Det er karakteristisk, at aristokraterne og de lavere klasser klær sig næsten ligt, alle bærer de sjalet, og selv hos de fattigste er dette af kostbart stof. Derfor kan det mange gange være vanskeligt for en udlænding at bedømme en spanierindes sociale stilling.

Forfatteren lader en del bemerkninger falde om Sevillapigernes toilet. De bærer haaret i en top oppe paa hodet og fæster det ved hjælp af kamme, næsten bestandig prydet med en rose eller en nellik. De bærer manillasjalet stramt over ryggen og hængende løst nedover brystet og armene. Ældre kvinder klær sig paa en lidt anden maade her som næsten overalt ellers i verden. De pryder sig ikke længer med brogede sjal; et triangulart sammenfoldet tørklæde paa hodet udgjør hele deres pynt. Og istedetfor at sætte haaret op, lader de det hænge udslaaet nedover ryggen. En spanierinde resignerer, naar hun bytter sjalet med tørklædet.

For en nordeuropæer vil den spanske kvinde synes at være under middelhøide, kraftig bygget og med velformede hænder og fødder. Som ung er hun i almindelighed slank, og har veludviklede hofter og bryst; men tidlig moden, som alle Sydens børn, er hendes ungdom kort, og med de aldrende aar kommer en vis lasket fedme, som dog ikke gjør hende mindre spænstig. Hun bevæger sig med faste og værdige skridt, et træk, som forresten er fælles for alle folkeslag, som er vant til at bære tunge byrder paa hodet.

Ansigtsformen varierer naturligvis her som overalt ellers; men man kan dog fastsætte som regel, at underansigtet ofte er sterkt og bredt bygget. Man finder dog ogsaa ofte rene, ja klassiske træk. Spanierindens haar er pragtfuldt og taaler ingen sammenligning med andre europæiske kvinders, naar undtages polakkerindernes. Men det, som allerførst fanger nordboen, naar han kommer til Spanien, er kvindernes vakre øine. Store, sorte og straalende gjør de et sterkere indtryk end alle deres øvrige yndigheder tilsammen, og der er ikke mange reisende, som ikke har følt virkningen af en spanierindes øine.

Verdens Tinforraad.

Mr. T. Good skriver i «Cassiers Magazine» om den aftagende tinproduktion i kolonierne ved Malakkastrædet.

Han drøfter de forskjellige muligheder for at finde dette metal andre steder. I Syd-Amerika mener han at chancerne for at finde nye tinaarer skulde være meget gode. I Kina og andre lande i Østen er der ogsaa tingruber; men det er især de australske kolonier han sætter sit haab til som fremtidens tinland. I Tasmanien og andre af de australske stater ved man at der findes rige tinfelter, og skjønt mange af gruberne er tømte, eller næsten tømte, har man endnu i behold store felter, hvor tinholdigheden er mindre De vil med forbedrede methoder med tiden kunne udnyttes. Det kan nok være, mener han, at tinpriserne vil holde sig høie, men der er ingen grund til at frygte for at det snart skulde være forbi med jordens tinforraad.

Skyskraberne og deres Konstruktion.

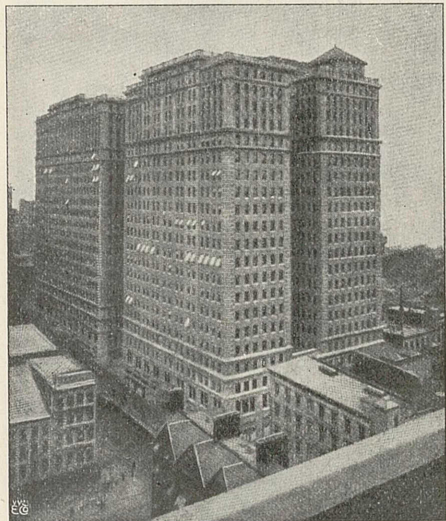
Efter *H. T. Wade* i «American Review of Reviews».

Forlydendet om, at den første skyskraber, som blev bygget i New York, skulde rives ned for at give plads for et endnu større monstrum af en bygning, kom paa et tidspunkt, da det blev modtaget med interesse; thi i indeværende aar har newyorkerne set flere af de høieste og største bygninger reise sig som giganter over deres hoder. Paa samme tid blev der underhandlet med byens bygningskommission om planer til opførelsen af kontorbygninger, som vilde komme til at se ned paa selv de høieste af de kjæmpetaarne, som hæver sine spir op mod den røgtunge Manhattanhimmel.

Det kan maaske have sin interesse at minde om, at den første saakaldte skeletkonstruktionsbygning blev opført i Chicago saa sent som 1883, da the Home Insurance Co. lod bygge sin kontorbygning der. Lige efter denne pioner i Chicago fulgte the Rookery med sine 150 fod høie staalstøtter, og derpaa Tacomabygningen med sine 14 etager. Arkitekterne kom snart paa det rene med, at man ved hjælp af staalstøtter og bjælker, terrakotta-buer og hvælv og hurtige, sikre elevatorer, med lethed kunde opføre solide bygninger af en ganske anselig høide.

Chicagomodellen var ganske enkel og raged iveiret i triangulær goldhed, næsten uskjøn at se til. Da moden blev indført i New York, begyndte man at dekorere himmelstormerne, og dette udvikled sig saaledes, at man nu vier det æstetiske lige stort hensyn ved udførelsen af en skyskraber som ved en hvilkensomhelst anden bygning. Men nyttespørgsmaalet har dog altid været det første; og i New York har særlige omstændigheder ledet til bygning af saamange skyskrabere, at den lavere bydel er ganske forandret paa de sidste 20 aar.

Great Terminal-husene.
Disse bygninger huser daglig mennesker nok til at befolke en mindre by.

Man maa dog huske, at disse huse er bygget efter reglementer, som ikke satte nogen grænse eller bestemt maal for høiden, saa længe det gjaldt kontorbygninger og ikke leiegaarde; og det er muligens ogsaa frygten for ændring eller revision af disse reglementer, som i saa høi grad tilskynder opførelsen af en slig kolos, som den paatænkte Equitable Life Building. Naar man i en by som New York skal bygge en kontorgaard,

kræver forretningshensyn, at den læegges i centrum, hvor folk samles, men hvor selvfølgelig ogsaa grunden vil staa i svimlende pris. Derfor maa jo ogsaa huset bringes til at rumme saa mange folk som mulig, altsaa jo høiere desto bedre.

West Street bygningen.
Anseet for at være den fordelagtigste skyskrabertype.

Ingeniørerne og arkitekterne har saaledes forstaaet at imødekomme bygherrerne i deres ønske, og man kan forgjæves vente paa en grænse baade for høiden og størrelsen, saa længe ikke statsmyndighederne skrider ind og det viser sig, at husene er hensigtsmæssige. Ingeniør O. F. Semsch har regnet ud, at man under nuværende omstændigheder kunde opføre en bygning paa 2000 fod med 150 etager. Billedet viser et sligt uhyre. Spørgsmaalet efter kontorer i New York for tiden er ikke netop presserende, og husleien er fra $ 2,50 til $ 5,00 pr. kvadratfod.

Det er jo selvsagt, at en i alle henseender ubegrænset opførelse af skyskrabere i en storby ikke kan fortsættes i det uendelige, men endnu er man ikke kommet til enighed om noget reguleringsforslag. Ved at bygge høiere vil de lavere etager bli mindre behagelige og nyttige, idet man hele tiden maa bruge kunstigt lys; men paa samme tid mener man i mange byer, at den tid er forbi, da man kunde frygte paabud om indskrænkning af høiden alene.

Mr. Ernest Flagg, Singerbygningens arkitekt, har foreslaaet, at saalænge grunden ikke var bebygget, kunde man paa en vis del af denne opføre et taarn saa høit som det vilde være hensigtsmæssigt, og at denne ret kan overføres paa naboerne, saafremt ikke eieren selv ønsker at benytte sig af den, saa at der i hvert kvartal kunde findes et eller flere taarne af ubegrænset høide, men med indskrænket grundareal. Men der er baade økonomiske, praktiske og æstetiske faktorer, som spiller ind, og der er intet snarlig haab om løsning af problemet.

Typens udvikling.

Skyskraberne er foruden at være meget nyttige ogsaa i besiddelse af en egenartet skjønhed. Endvidere ser man, at der har udviklet sig en bestemt type, som man har fulgt under udførelsen af de senere byggeforetagender af denne sort. Typen bestaar i en sterk underbygning, ofte paa flere etager, og med en rigt ud-

styret portal, over hvilken taarnet reiser sig i ubrudte linjer. Ved de øverste etager finder man atter dekorationer, og selve taarnets top gir ofte hele bygningen dens præg.

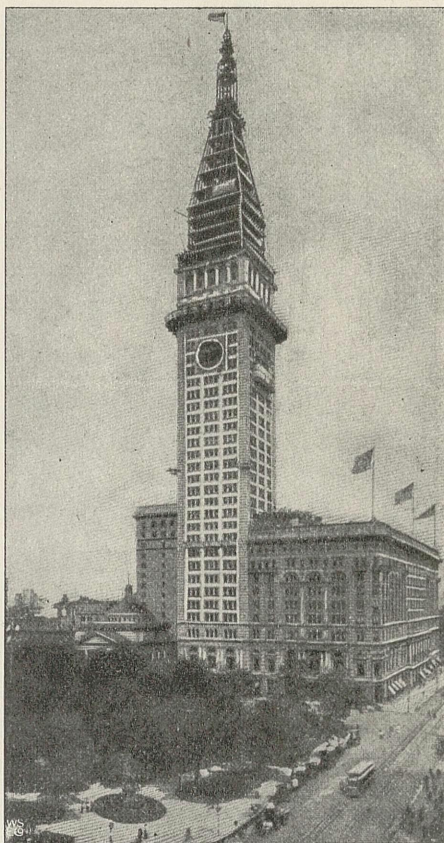
Et teknisk spørgsmaal.

Hvad end udkastet kan være paa papiret, saa er selve opførelsen af en moderne høi kontorbygning et teknisk problem. Skyskraberen har, som man ved, et skelet dannet af søiler, bjælker, planker og baand af staal ganske paa samme maade som en moderne staalbro. Selve grundmuren maa lægges paa klippegrund, bygningen maa ha ikke alene indre gulve og vægge, men ogsaa de ydre vægge af mursten, terrakotta eller sten.

Bygningen maa ogsaa være forsynet med de saakaldte vindstøtter, saaledes at dens flader kan modstaa et tryk af stormen meget sterkere end det, som de efter al sandsynlighed vil bli udsat for. Trykket beregnes paa basis af 30 pund pr. kvadratfod, hvilket er sterkere end en voldsom orkans, der bevæger sig med en hastighed af 70 mil i timen.

Grunden af stor vigtighed.

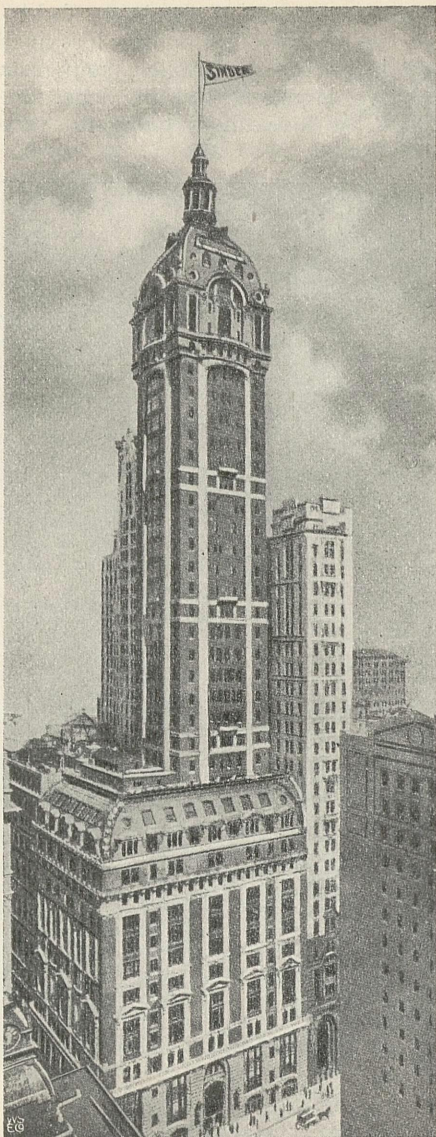
At man ved opførelsen af en skyskraber først og fremst maa tage hensyn til grundlaget er selvsagt, og den nødvendige følge af tiltagende høide er dybere og mere massive grundmure. I New York, i Broadways nedre del træffer man solid klippegrund først mellem seksti og nitti fod under overfladen, og saa dybt maa man sænke grundmuren for at faa et sikkert underlag. Berglaget er dækket af flyvesand, og for at komme igjennem denne maa man benytte den saakaldte pneumatiske sænkekassemetode, af hvilken vi bringer en tegning. Man lægger paa den maade, som i tegningen forklaret, en særskilt grundmur for hver enkelt af de støttesøiler, som naar fra bygningens grund til dens top. For City Investing-bygningens ved-

Metropolitan Insurance Co.'s bygning paa Madison Square, New York.

kommende dækker disse grundmure ca. 45 pct. af hele grunden, og der er kun et par fod mellem hver.

Selve reisningen af staalskelettet og sammenføiningen af de enkelte dele er ikke forbundet med nogen særlig vanskelighed, men den viser, hvilken systematisk nøiagtighed der

Singer-taarnet og City Investing bygningen paa Broadway, New York.

maa iagttages under opførelsen af en skyskraber. Paa selve tomten er der naturligvis ikke synderlig plads tilovers for oplag af materialer, og da gaderne ikke maa benyttes hertil, blir bygningsdelene bragt til stedet, eftersom de trænges og straks sat ind paa sin rette plads

Saa blir gulvene lagt af sten eller terrakotta, og hver bjælke og søile i hele huset gjøres ildfast. Og her kommer vi til det afgjørende punkt. Bygningen maa være absolut ildfast, ikke den mindste del af skelettet maa udsættes for ildens paavirkning og dækkes derfor med tegl- eller kalksten.

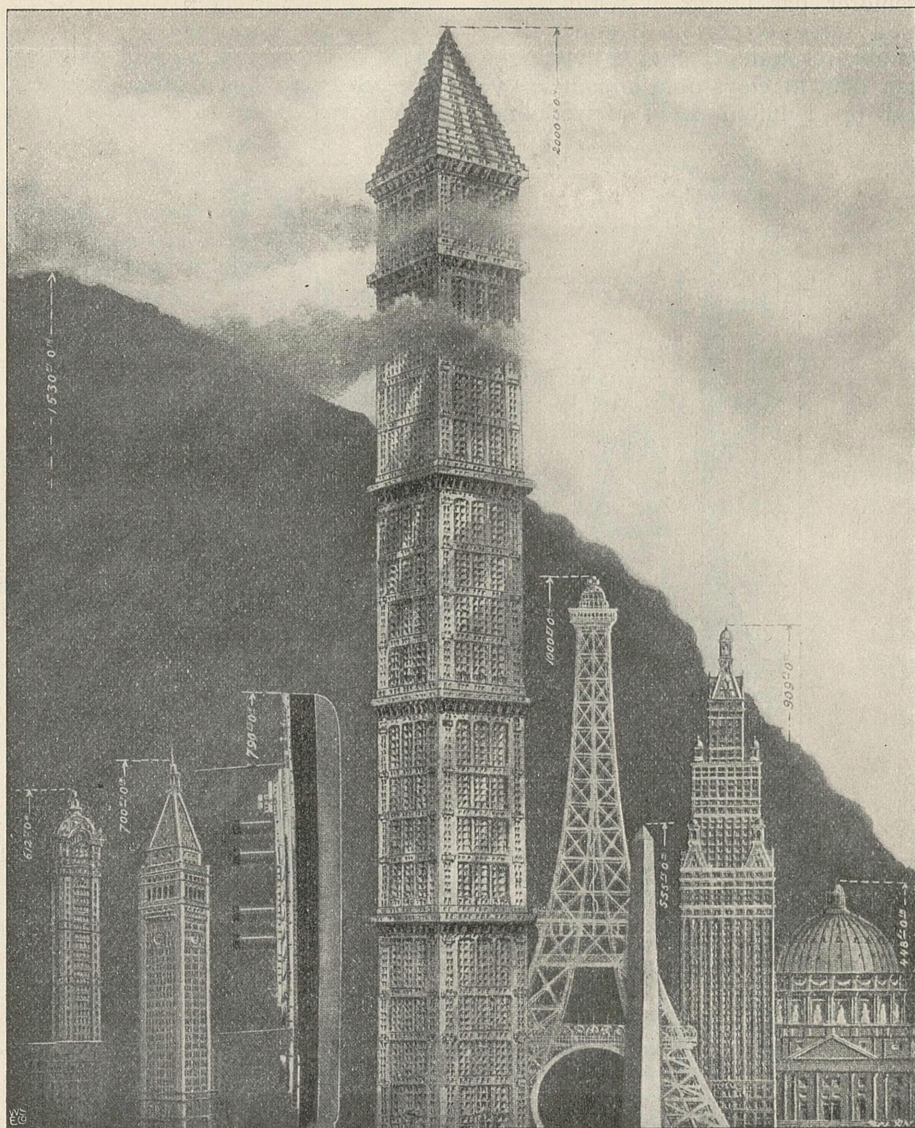
Denne forsigtighedsregel lægges nu saa meget mere eftertryk paa, som enhver bygning paa mere end ti etager pligter at holde egne brandredskaber. Brandvæsenets maskiner formaar nemlig ikke at slynge vandet op til slige høider. I hveranden eller tredie etage findes derfor altid slanger færdige til at skrues paa brandrørene, som følger bygningens hele høide.

Efter at gulvene er lagt og bygningen er gjort ildfast, begynder man paa de ydre vægge og dekorationerne. Prydelserne forøger selvfølgelig vegten af bygningen, men gjør ikke selve konstruktionen vanskeligere Det er maaske af interesse at nævne, at bygningsloven i New York fordrer, at de ydre vægge skal være tolv tommer tykke i de øverste sytti fod af bygningen og tiltage nedover med fire tommer for hver sekstiende fod.

De vertikale støttesøiler, som vi før har nævnt, er foruden at være bygningens hovedstøtter ogsaa benyttede i andre vigtige øiemed. De danner saaledes altid de schakter, i hvilke elevatorerne løber. Elevator-skinnerne er ogsaa fæstet til dem. Til andre er fæstet de elektriske lysledninger og varmerør, og til andre igjen telefon- og telegraf-kabler.

Nødvendigheden af hurtiggaaende elevatorer.

Erfaring har vist, at det er den hurtigløbende elevator, som i det hele taget har gjort skyskraberne

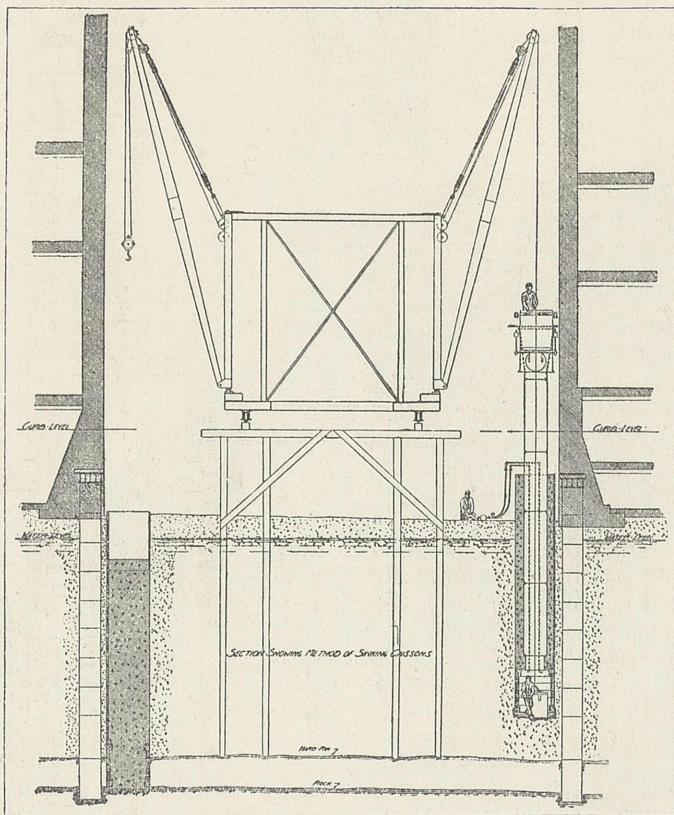
Hvorledes en 2 000 fods bygning vilde tage sig ud, sammenlignet med andre.

En bygning som denne vilde veie 516 500 tons og koste 60 000 000 doll. Vindtrykket vilde bli 6 000 tons. Der skal 8 gange saa stort tryk til for at rive bygningen overende.

Tegningen gjengiver (fra venstre til høire): Singerbygningen, Metropolitan, «Lusitania», 2000-fod bygningen, Eiffeltaarnet, Washington-monumentet, den paatænkte Equitable-bygning, Peterskirken i Rom.

mulige som praktiske bygninger. Ingeniører har længe eksperimenteret med disse og er nu kommet til et smukt resultat. I Singer-bygningen kan man af elevatoren føres hele 546 fod op i luften og i Metropolitan Life bygningen stanser den først ved fire og firtiende etage.

For ikke mere end et par aar siden vilde der til en slig elevatorreise medgaa fulde femten minutter, medens man idag — selv om farten

En pneumatisk sænkekasse.

Ridset viser, hvorledes man ved hjælp af en sænkekasse graver sig ned til klippegrunden, hvorpaa grundvolden for de vertikale søiler bygges af sten. Venstre side af billedet viser arbeidet udført; høire under arbeide.

ved lov er fastsat til seks hundrede fod i minuttet som maksimum — kan tilbagelægge samme distance i løbet af nogle faa minutter, hvis farten sker uden stans; men der stoppes jo jevnlig ved hver etage for at lade passagerer stige ud og ind. Man har regnet ud, at denne stansning medtager 75 pct. af tiden for hele turen. Derfor er ogsaa smaa kupéer, som løber med moderat hastighed, mere praktiske end store kupéer og større fart.

I tidens løb har der udviklet sig to særskilte elevatortyper. Den ene er den saakaldte Plungerelevator, som

er konstrueret paa det hydrauliske princip, og den anden er en kabelelevator, som drives af en elektrisk motor. Vi skal i det følgende gaa nærmere ind paa bygningen af

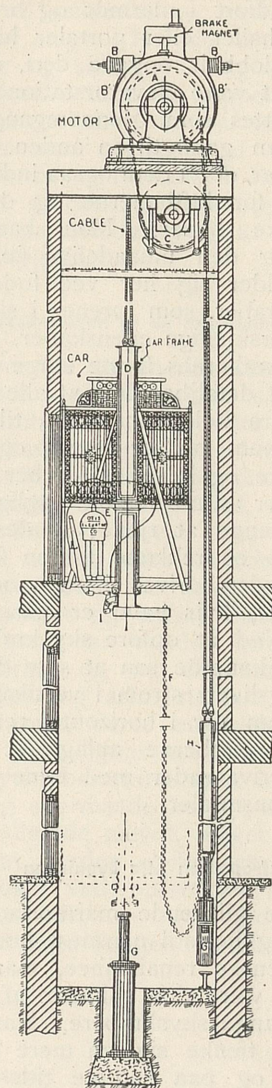
Kabelelevatoren,

som vel er den mest praktiske, og er indført i baade Singer- og Metropolitanbygningerne saavel som i den nye Terminal bygning. For bedre at anskueliggjøre beskrivelsen, henviser vi til tegningen.

Ret ovenover schakten, i hvilken kupéen løber, er den elektriske motor placeret. Kabelen, som bærer kupéen, føres af og rundt et drivhjul, A. Den føres derpaa rundt et andet hjul, C, hvorpaa den igjen vindes om A. Ved enden fæstes en modvægt svarende nøiagtig til kupéens tyngde plus gjennemsnitsvegten af ladningen. Man regner at seksti hjulomdreininger i minuttet svarer til en fart af seks hundrede fod i samme tidsrum. Man kan ved hjælp af et let haandterlig apparat regulere farten. Der er ogsaa konstrueret forskjellige nødbremser, og som sidste tilflugt i tilfælde uheld er baade kupé og modvegt forsynet med oljepuder, som er beregnet paa at kunne tage imod det voldsomme stød uden nævneværdig skade for passagererne.

Kraft, lys og varme.

Det er klart at disse uhyre bygninger maa være forsynet med store og vidtløftige maskinerier for at tilføre det nødvendige lys og varme. Der findes derfor ogsaa næsten i hver skyskrabers kjælder en elektrisk dynamo. Det er ofte meget vanskeligt at skaffe plads for disse, især hvor de er anlagt efter stor maalestok. Saaledes er der i Terminalbygningens kjælder ikke alene indlagt en kraftig dynamo, men man har ogsaa fundet det paakrævet at overføre elektrisk kraft fra kraftstationen i New Jersey.

En elektrisk kabelelevator.

A. Drivhjul paa motoren. B. Bremsefjære. B[1] Bremseskor. C Skive. D. Baand, som bærer vognen. E. Regulator. H. Modvegt. L. Nødbremse.

Udsmykning af bygningernes indre.

Ogsaa i skyskrabernes indre har man i det senere lagt mere vegt paa

udsmykning af korridorer og haller. Man træffer hyppig paa vakre ornamenter udført i marmor og bronce.

Disse haller eller portaler har oftest en dobbelt opgave deri, at de foruden at være elevatorstationer ogsaa benyttes som gjennemgangssteder fra en gade til en anden. Undertiden er der i dem ogsaa indrettet stationer for luftbanerne og de underjordiske baner. Man kan let tænke sig den umaadelige færdsel, der udfolder sig her ved foden af en skyskraber, som forener i sig saa mange forskjellige egenskaber.

I skyskrabernes første etage vrimler der af detaljhandlere af alle brancher — fra kolonialhandlere til skopudsere som pudser støvler og sælger sværte og lidser. For her samles tusener af mennesker daglig, her er der penge at tjene; og desuden er det jo en reklame for en forretning, at den drives i en moderne skyskraber, hvis navn er paa alles læber. Ved at opføre skyskraberne har amerikanerne saa at sige drevet forretningslivets strøm i vertikal istedetfor som før i horizontal retning, og i skyskraberne anlagt et helt system privatgader med egne kommunikationsmidler.

Metropolitan Life bygningen

med sine glinsende marmorfaçader, som i bygningsstil nærmest hører til den italienske renaissance, maa vel siges at være den vakreste af New Yorks mange skyskrabere. Man kan vanskelig tænke sig en mere imponerende og paa samme tid nobel kontorbygning end denne kjæmpe, som hæver sit spir 700 fod op i luften og tæller 46 etager.

Bygningens store ure, hvis talskiver er fem og tyve fod i diameter, og med visere, som er tolv fod lange, viser tiden fra en høide af tre hundrede og fire og tyve fod. Den har et samlet gulvareal af 1 085 663 kvadratfod. Den kommer længe til at staa som et af verdens undre. Derefter maa nævnes

Singer bygningen,

som med sine 612 fod udgjør syv og firti etager. Skjønt ikke fuldt saa høi som Metropolitan bygningen og manglende dennes vakre beliggenhed, er den dog et pragtfuldt skue. Den er af moderne fransk arkitektur og er rigere udstyret med prydelser end sin italienske renaissancesøster.

Dens gulvareal er ni og en halv acres. Baade denne bygning og Metropolitan maa nærmest kaldes taarnbygninger. Vi skal nu kortelig forsøge at beskrive en anden type af skyskrabere. Som et eksempel kan nævnes

Great Terminal bygningerne,

som eies af Hudson og Manhattan Jernbanekompagni. De er paa to og tyve etager og 275 fod høie. De adskiller sig fra Metropolitan- og Singer bygningerne derved, at de ikke bærer noget taarn, men hæver hele sin firkantede masse op til ovennævnte høide. De virker imponerende ved sin vælde, men kan ikke kaldes skjønne. Dertil er de for ensformige. Der findes 4 000 kontorer med plads for ca. 10 000 mennesker, d. v. s. ligesaa mange mennesker, som der bor i Arendal. Nok et interessant eksempel paa en skyskraber er

City Investing bygningen,

som ligger ved Broadway og Cortland Street. Her har man en bygning, hvis arkitekter har sat sig som opgave at skaffe mest mulig plads uden at foretage unødvendige arki-

tektoniske uregelmæssigheder. Den har to og tredive etager og er 500 fod høi. Bygningen er vakkert udsmykket med hugninger i marmor og granit, desuden kostbare bronceforsiringer. Den har et gulvareal af elleve acres og koster omkr. 10 mill. dollars.

Det er dog meget, som tyder paa, at det sidste ord endnu ikke er sagt om bygningen af skyskrabere. Der er saaledes fremkommet forslag om opførelse af

en endnu høiere bygning,

end de hidtil nævnte. Equitable Life Assuranceselskabet har nemlig tænkt paa at bygge en ny kontorbygning i form af en skyskraber.

Planerne viser os en bygning, 909 fod høi og paa 62 etager foruden en 150 fod høi flagstang. Den vil altsaa blive 209 fod høiere end Metropolitanbygningen og 292 fod høiere end Singertaarnet. Om bygningen blir opført eller ikke, er endnu et ubesvaret spørgsmaal; men planen har ialfald vundet bygningskomitéens godkjendelse.

Efter planen kommer den til at bli en renaissancetype bygget i tre afdelinger og kronet af en kuppel. Den underste del eller hovedbygningen blir 489 fod eller fire og tredive etager høi, altsaa dobbelt saa høi som Singertaarnets underbygning. Over denne vil bli hvælvet en kuppel paa flere etagers høide. Ovenpaa denne reises saa anden afdeling, som vil række til og med ni og firtiende etage. Herpaa skal da den tredie og sidste afdeling af bygningen kneise med en kuppel over sig. Façaderne skal være af mursten og granit med prydelser af terrakotta.

Der er ogsaa andre skyskrabere under anmarsch, men ingen af de hidtil paatænkte overgaar Equitable Life bygningen.

Skyskraberen er en amerikansk type.

Hvorvidt de amerikanske byer har handlet klogt i at lade saa mange skyskrabere bygge, eller hvorvidt amerikanske pengemænd i længden vil finde skyskraberne praktiske og lønsomme er spørgsmaal, som tiden alene kan give svar paa; men det er de amerikanske arkitekter og ingeniører, som har æren af at have konstrueret og opført disse bygninger, som har vundet hele verdens beundring og sat den amerikanske ingeniør- og arkitektstand fuldt paa høide med deres europæiske kollegaer, ja muligens over.

Skyskraberarkitekturen har udviklet sig overmaade hurtigt, og der er, som allerede nævnt, meget som taler for, at verden endnu en gang vil forbauses ved opførelsen af et nyt kjæmpeverk, — 1 000 fods bygningen er ikke længer en drøm.

Platinaproduktionen.

I løbet af de sidste aar er behovet for platina vokset sterkt, og da forekomsterne er begrænset, og produktionen heller ikke kan drives synderlig i veiret, er prisen nødvendigvis steget. Det meste af verdensproduktionen kommer fra Ural. Efter beretningerne fra det russiske finansdepartement er prisen i det sidste aar steget til næsten 500 doll. pr. pund.

Det moderne Barbari.

En ting er der, som man maa tro paa: At udviklingen alt i alt gaar fremad! At menneskeheden trods mange sidespring og mange feilgreb arbeider sig rigere og lykkeligere. Maalet ligger langt ude i det fjerne, og det er bare drømmere, som tror, at det nogensinde kan naaes. Og om det naaes, saa vil det vel være ganske anderledes, end socialister, anarkister og filosofer har drømt sig det.

Men vi maa jo tro paa, at det bærer fremover. Saasandt enhver af os føler sig med i menneskeheden, lider dens ulykker, feirer dens triumfer, saasandt maa vi tro. Der er en slags optimisme, som er en pligt for alle, baade naar det gjælder vort eget lille liv, vort land og menneskeheden. Linjen maa gaa opad. Den maa ikke synke.

Og kanske er det sandt, hvad der saa ofte siges, at vor tid — og det betyder her de sidste hundrede aar — har taget et stort skridt frem, ja kanske et større skridt end noget tidligere aarhundrede. Det nittende aarhundredes arbeide i teknik og videnskab har paa saa mange maader gjort livet rigere og lettere — eller skabt *muligheder* for at leve livet rigere og lettere. For selv har det ikke været lykkeligt. Det har arbeidet for fremtiden.

*

I løbet af det nittende aarhundrede er hele samfundslivet blit omskabt, blit nyt. Og fordi det er nyt, er det ogsaa godt, bedre end før, siger det moderne livs profeter.

Ja, engang i fremtiden, naar menneskeheden har optaget alt det nye i sig, gjort det til kjød af sit kjød og sjæl af sin sjæl — saa har den faaet en ny farve, en ny klang, en ny rigdom.

Men for os, som nu lever, er det ikke rigdom. Det er en overgangens tid, en tid fuld af disharmoni.

Engang i fremtiden vil dette nye bli kultur. Endnu er det uskjønt. Endnu er det barbari.

Hvad andet er det, dette «nye» betyder, end at en gammel kultur er dræbt og den nye endnu ikke formet!

Forat en kultur virkelig skal være kultur, maa den være gammel. Baade de ting som er af aand, og de ting som er af kunst, ligner vin i, at de adles med aarene.

Et eksempel kan vi finde i vor egen bondekunst. Slegt efter slegt bygger sine hus, snedkrer sine stole efter samme mønster. Men rent ubevidst omformes det gamle. Ikke i brudd, men lidt efter lidt. Der er f. eks. en linje, som støder øiet. I løbet af nogle slegtled bliver denne linje anderledes og tilslut vakker.

Slig er det med al primitiv kunst. Derfor er der saa mange deilige ting hos «vilde» og «halvvilde» folk. De simpleste kar, de enkleste stole, hvert almindeligt stabur, alt er blit vakkert ligesom af sig selv. Men i vor tid med dens udskregne kultur! Gaa rundt om i husene, se paa kopper og kar, paa borde og bænke, se paa husene selv, se paa gaderne! Stygt, stygt er næsten alt.

Men det som er uskjønt er ikke kultur.

Se paa menneskene selv! Er ikke deres sind fulde af rusk og rask, hentet sammen allestedsfra!

Kultur betyder gammel kultur.

*

Lokomotivet er et godt billede paa det moderne liv.

Det er ikke vakkert. Ingen vil føle skjønhedsglæde ved at se paa det. Men som symbol paa kraft, paa hast, paa voldsomhed giver det en et indtryk, som er nær skjønhedsglæde.

Og slig er det med det moderne liv. Ved sin hast, sin kraft og sin voldsomhed virker det moderne liv betagende paa os. Og vi kalder *det* kultur, som bare er en fos af energi.

Det som er skjønhedsforladt er ikke kultur.

Vil man kalde kanoner og krigsskibe kultur? Vel ikke. Men alligevel har en moderne panserbaad et saa djævelsk og dræbende udseende, en saa vild og sælsom skjønhed, at den næsten kan stilles ved siden af gamle asiatiske krigsfartøier.

Mordredskaber er det første, som opfindelsernes aarhundrede har naaet at give et præg af skjønhed.

Men dampskibene er endnu ikke vakre. De master, som nu er overflødige, staar der og stritter i veiret taabelig og uskjønt.

Seilskibene var vakre. Ikke bare fordi de havde sine bugnende, hvide seil. Men fordi skrog og master efterhvert havde arbeidet sig sammen til ét.

I en moderne luksusdamper er der nok af pragt. Men lidet skjønhed. Pragt og rigdom alene giver ikke kultur.

Kuriositeter som fonograf, kinematograf, flyvemaskiner vil vel ingen for alvor kalde kulturgjenstande.

Elektrisk lys installeres hos os i de gamle petroleumslamper, eller glødelamperne hænger i snore ned fra taget — der er hundrede stygge maader at arrangere lyset paa.

At opfinde elektrisk lys er ikke kultur, men kraft og kløgt. At give lyset skjønhed, det er kultur.

Og der er tusend andre eksempler.

*

Kultur er menneskeaandens kraft plus noget andet, nemlig skjønhed. Uden skjønhed er der ikke og har der aldrig været kultur.

Og derfor er ogsaa saa meget af den moderne kunst kulturløs. Naturalismen var et ægtefødt barn af det nittende aarhundrede. Den vilde ikke give et «billede» af livet. Livet selv skulde vælte sin strøm gjennem bøgerne. Kraften, ødselheden, tomheden i livet, i naturmagten, dette var det, naturalisterne saa. De afskaffede ordet poesi. De vilde, at livets spil af kraftytringer skulde være poesi. Naturalismens symbol er lokomotivet.

Naar de alligevel skabte poesi, saa var det paa trods af sine teorier. Flaubert — naturalismens fader — skrev i «Fru Bovary» en bog, som vil leve i mange slegtled. Men ikke fordi livet gjennem den føles som en blind og dum naturmagt. Det er digterens egen smerte, som gjør «Fru Bovary» til et saa dybt og stort verk. Geniet seirer — man kunde fristes til at sige — mod sin vilje.

Og de som kom bagefter, de som ikke var genier, de byggede sine verker af flyvesand. Mange bøger, mange malerier fra den tid, da man tilbad skjønhed, smerte, glæde, lever endnu, skjønt de ikke er store og ikke dybe. Men naar kunstnerne selv glemmer poesien, saa indvier de sit arbeide til glemsel.

Nu gaar der i literaturen en ny strøm af barbari over jorden — eller ihvertfald over Norge og et par lande til. Fra at dyrke naturen uden aand til at dyrke naturgeniet uden aand er der bare et kort skridt.

Det er ikke saa underligt. Mennesker som har vokset op under natur-

alismens skygge og som har oplevet dens fallit, maa faa en dyb mistillid til kløgt, til intelligens, til «kultur». Ja, for de troede jo paa vor tids kultur, den som ikke har skjønhed, men bare kamp mellem energimængder. Og da de saa maatte finde sig en ny gud, saa blev det den digter, som uden at besværes af aand eller intelligens laller frem sine vildmandsfornemmelser. Da kom de brogede, barbariske ord og billeder igjen paa mode. Men — da er man ogsaa vendt tilbage til begyndelsen, og en virkelig kunst kan gro op.

Naturalisterne skrev ikke om menneskets kamp mod guder eller mod livet, hvad der er poesi, men om gudernes, livets magt over menneskene, hvilket ikke er poesi.

Vildmandsdigterne skriver overhodet ikke om mennesker. De skriver om lodne dyr med menneskeansigt, som gjemmer sig for uveir, kror sig af velvære, naar det er solskin, og forresten elsker i skogene. Men her er ialfald en begyndelse.

Poesi udelukker hverken sjælens eller intelligensens kultur. Det er komisk at tænke, at en saa selvfølgelig sandhed har modstandere.

Aand er en saare værdifuld ting i al kunst — selv maleri. Men der er baade digtere, malere og kritikere, som helst vil være den foruden.

*

Det moderne liv særtegner sig fremfor alt ved sin hast. Det er saa ubegribelig meget, man skal ha gjort hver dag og i sit liv. Og det, man saaledes skal ha gjort, er for en meget stor del bagateller.

Hver dag skal man ha læst en række af aviser, ha talt i telefonen en halvhundrede gange, udført en mængde forskjellige forretninger.

Og i sit liv skal man ha gjort alt dette og desuden den gjerning, som betyder livet for en. Og saa faar man slet ikke *levet*. Det har man ikke tid til.

I gamle dage var det bare genierne, som klaged over, at livet var for kort for dem. De rak ikke at faa alt arbeide fra sig.

Nu høres denne klage omtrent fra alle. Man gifter sig sent. Og aar efter aar gaar i et kog af arbeide. Man vaander sig ved tanken paa, at man kanske er udslidt, før man har faaet sine børn frem og trygget sin alderdom.

Der blir ikke tid til at stanse og glæde sig over hvad man har naaet. Til at læse andet end avisernes sladder bliver der heller ikke tid. Hver mand maa begrænse sig, vælge sin lille aker og dyrke den op. Hvad der ligger udenfor, er det forjættede land, som han snart blir for træt til at længes ind i. Fagdygtighed er løsenet. Om aandsliv i høiere forstand er der ikke tale.

Og den lille del af menneskeslegten, som dyrker aandskultur? De faa, som paa den maade har sit arbeide, sit livs gjerning! Der er saa meget at lære, saa meget at forstaa, saa meget at udrette, at de klager over det usle liv paa 70 aar istedetfor de 700, som de kunde trænge. 20—30 manddomsaar, det er jo som én dag.

Dette er det moderne livs forbandelse.

*

Derfor er vor tid ikke nogen lykkelig tid. Den har sat saa stor indsats i udviklingen som kanske intet andet aarhundrede i menneskeslegtens historie — men den er ikke lykkelig. Den har gjort et uendeligt arbeide for fremtiden — men selv er den ikke lykkelig.

De enkelte mennesker nu har vel ligesaa meget af sorg og af glæde, som mennesker altid har havt. Kanske er de alt i alt tryggere for sit udkomme end før.

Men der er ikke den glans over vor tid som over mange tidligere kulturepoker. Der er intet som samler. Alt er splittet, næsten alt uskjønt.

Lokomotivet har knust meget under sine hjul.

Skal vi nu søge kulturen, saa maa vi bort fra gaderne, fra parlamentsalene, aviskontorerne, verkstederne. Vi maa finde en enkelt stille mand i et stille værelse. Der kan der være reist et alter for aandsfrihed og skjønhed.

Men vi er alligevel inde i et nyt aarhundrede. Fra de stille værelser gaar nu tankerne ud paa korstog.

I alle lande, over hele jorden føles der nu en trang til frihed, taalsomhed og retfærdighed. Der føles trang til skjønhed. Trang til kultur.

Og derfor ved vi som nu lever, at det nittende aarhundrede ikke har arbeidet forgjæves. Det har skabt mulighederne for et rigere, lettere og lykkeligere liv.

Det tyvende aarhundrede blir ikke et opfindelsernes aarhundrede — hvor mange opfindelser der saa gjøres.

Det blir en ny kulturs morgenrøde.

Alf Harbitz.

En Esperanto-by.

Efter *The Review of Reviews.*

I sidste nummer af «The Strand Magazine» er der en artikel som forespeiler os en esperantoby, et slags paradis paa jord. I denne by vil intet uden det udmerkede bli taalt. Nutidens opfindelser har her sammen med esperantosproget skabt en bedre og lykkeligere menneskeslegt.

Nøgterne, praktiske mennesker hilser ikke med glæde den slags artikler. De tjener bare til at gjøre esperantisterne latterlige og give folk en forkjert opfatning af det de vil. — Esperantisterne tænker ikke paa at grunde en kosmopolitisk by eller stat med *et* sprog. Det de vil, er at gjøre det muligt for mennesker af de forskjelligste nationer at meddele sig til hverandre paa et let og enkelt fællessprog.

Med artikelen følger billeder. Der er mands- og kvindedragter fra esperantobyen. Mænd og kvinder skal ha ens dragt. Det hele virker nærmest latterlig.

Forfatteren udtaler at esperantisterne ingen nationalsang (!) har. Men der tager han feil. Overalt i verden hvor esperanto har tilhængere, reiser de sig som paa kommando naar esperanto-sangen: «En la mondon venis nova sento» istemmes. De synger den med kraftig stemme og lysende øine — med samme begeistring som engelskmænd synger «God save the King».

Scener fra den russisk-japanske Krig.

En Læges Erindringer.

Af *W. Weressajew.*

Da vi kom til byen Krasnojarsk, fik vi efterretninger om slaget ved Ljaojang. I begyndelsen fortalte depecherne som sædvanlig om en forestaaende seir og japanernes tilbagetog. Saa kom depecher med uklart indhold, som forkyndte ulykke — og saa tilslut den vanlige meddelelse om tilbagetog i «fuldstændig orden».

Man kjæmpede om aviserne, fordybede sig i telegrammerne og maatte overtyde sig om, at vi var blit slaaet ogsaa i dette slag. Det utilgjængelige Ljaojang var taget, den «dødbringende pil» var faldt mat til jorden, vi befandt os paa tilbagetog.

Der herskede en mørk, nedtrykt stemning blandt os alle.

Om aftenen sad vi i en liden stationssal og spiste en smagløs kaalsuppe, som allerede havde været opvarmet flere gange. Da flere afdelinger var kommet samtidig, var salen ganske overfyldt af officerer. Tvers overfor os sad en stabskaptein med indsunkne kinder og ved siden af ham en faamælt oberst.

Stabskapteinen talte med høi stemme, saa det hørtes over hele salen:

«De japanske officerer har til bedste for krigskassen givet afkald paa sin særforpleining og nøier sig med almindelig soldatkost. Folkeoplysningsministeren er gaaet i krigen som simpel soldat for at tjene sit land. Ingen regner paa sit liv. Alle er villige til at give det hen for fædrelandet. Hvorfor? Fordi de bæres af en idé, fordi de ved, hvad de kjæmper for! Alle har gaaet paa skole. Hver soldat kan læse og skrive, har kart og kompas og kan danne sig et begreb om den opgave, som er stillet ham. Fra marschallen til soldaten er de besjælet af én tanke, — at seire! Selv intendanturen tænker ikke paa andet.»

Hvad stabskapteinen sagde, vidste vi alle i forveien fra aviserne. Men han sagde det paa en maade, som om han havde studeret altsammen særlig nøie, bedre end os andre.

«Men hos os?» fortsatte han. «Hvem af os ved, hvad denne krig skal tjene til? Hvem af os er begeistret? Man driver os frem som en flok sauer. Vore generaler ved heller ikke bedre at gjøre end at trætte indbyrdes. Intendanturen stjæler. Se bare paa de støvler, soldaterne gaar med! Paa to maaneder er de i filler. Og de er dog blit inspiceret af femogtyve kommissioner!»

«Men kaste dem bort, det tør man ikke,» faldt vor overlæge ham i ordet. «For de er hverken forbrændt eller raadnet.»

«Ved første regn løsner saalen. Vær saa venlig at sige mig, kan en soldat gaa med slige støvler?»

Han talte saa høit, at alle i salen forstod ham. Og alle vidste, at de var enige. Vor inspicerende officer saa urolig til siden. Han følte sig truffet af de høit udtalte, dristige ord, og han var ikke vel til mode. Hovedsagen var, mente han, hvorledes støvlerne var syet. Intendanturens varer var udmerkede; han havde selv seet dem og kunde bevidne det.

«Og som De ved, mine herrer,» fortsatte han med sin selvbevidste stemme, «støvlerne er jo ikke hovedsagen; den aand, som hersker i hæren, afgjør alt. Er det en god aand, saa seirer man i alle slags støvler.»

«Nei! Barfodet, med bylder og saar paa fødderne seirer man ikke,» svarte stabskapteinen.

«Men er der da en god aand i hæren?» spurgte en oberstløitnant nysgjerrig.

«Vi er alle skyld i, at den ikke er god!» sagde vor officer hidsig. «Vi har ikke forstaaet at opdrage soldaterne. De trænger en idé! siger man. En idé! — Aa, hvad behager! Det er pligten, som skal føre folkene, ikke nogen idé! En kriger skal ikke snakke om idéer. Uden at mukke skal han gaa i krig og lade sig skyde, som hans pligt er.»

Nu kom en ny til. Det var en beruset, forfærdelig tyk kaptein, som havde staaet og trættet med verten.

«Sig mig, mine herrer,» sagde han og vuggede i knæerne. «Sig mig, hvorledes skal jeg erobre en befæstet stilling.»

Med disse ord strakte han armene ud. Og rystende paa hovedet saa han nedad sin tykke bug.

*

I tredje klasses ventesal var der skrig og støi. De frysende soldater raabte, at opvarteren skulde lægge i ovnene. Han negtede. Han havde ikke ret til at tage ved. Og saa skjældte soldaterne ham ud.

«Dette forbandede Sibirien!» raabte en. «Bind mig for øinene, og jeg skal i blinde og til fods finde veien hjem.»

«Jeg er ikke fra Sibirien, jeg er fra Rusland,» sagde opvarteren.

«Hvad bryder vi os om ham. Der ligger jo en mængde ved. Vi tager simpelthen og lægger selv i ovnene.»

Men de turde ikke. Vi gik til kommandøren og bad ham om ved til at opvarme stationen. Soldaterne skulde jo være her fem timer til. Men det var umuligt at faa ved, absolut umuligt. Før den 1ste oktober var det ikke tilladt at lægge i ovnene, og endnu var vi i begyndelsen af september. Men veden laa der stablet op i hele bjerge. —

Toget stod færdig til afgang. I vognen var det saa bidende koldt, at tænderne klaprede paa os. Arme og fødder stivnede til is. Overlægen gik selv til kommandøren og kræve de, at vognen skulde opvarmes. Men det viste sig ogsaa umuligt. Heller ikke vognene maatte opvarmes før 1ste oktober.

«Vær saa venlig at sige mig, hvem der bestemmer, om vognene skal opvarmes eller ikke!» spurgte overlægen ærgerlig.

«De kan telegrafere til chefen for jernbanerne. Hvis han giver tilladelse, saa skal jeg lade vognene opvarme.»

«Kan jeg stole paa det? Skal ikke telegrammet sendes til trafikministeren? Eller kanske til allerhøieste adresse?»

«Ja, hvorfor ikke? Send det til allerhøieste adresse!» svarte kommandøren med en venlig latter og vendte ham ryggen.

Vort tog satte sig i bevægelse. Fra de kolde vogne hørte man ikke som ellers sang og musik. Soldaterne trængte sig tæt sammen og sad hutrende, med kuldeblaa ansigter, i sine kapper. Men toget kjørte forbi vældige vedstabler. Paa godsskinnerne stod hele rækker af vogne som kunde opvarmes. Der var bare den ene ting iveien, at loven ikke tillod at bruge dem allerede nu.

*

Paa trappen af en soldatervogn sad en sibirisk kosak, som foden var

sat af paa. Han havde et bredt, godmodigt bondeansigt og bar georgskorset paa sin frak. Han havde været med i den berømte fegtning ved Wafangon, hvor to kompagnier sibiriske kosakker gjorde et stormangreb paa en japansk eskadron og stak alle ned med sine lanser.

«De har gode heste,» fortalte kosakken, «men elendige vaaben, bare sabler og revolvere. Da vi rendte løs paa dem med vore lanser, var de ligesom ubevæbnet. De kunde slet ikke greie sig mod os.»

«Hvor mange har du dræbt?»

«Tre stykker.»

Han med sit aabne, snille ansigt, han havde været med i denne frygtelige kentaurkamp!

Jeg spurgte ham:

«Da du stak dem ned, følte du da ikke noget rart?»

«Lidt underligt og uhyggeligt var det nok med det samme. Jeg var ræd for at stikke i et levende menneske. Men da jeg havde dræbt den første, og han faldt ned, var det som jeg blev gal. Da skulde jeg gjerne have stukket et dusin af dem.»

«Men ærgrer du dig ikke over, at du er saaret? Skulde du ikke havt lyst til at slaa endnu mere løs paa japanerne?» spurgte vor kontorist, en betjent af lav rang.

«Nei. Nu maa jeg bare tænke paa, hvorledes jeg skal faa mad til mine børn.»

Og kosakkens grove ansigt blev mørkt. Hans øine blev røde og fulde af taarer.

*

En oberstløitnant begyndte at fortælle. Man saa, at der laa ham meget paa hjerte. Han fortalte om den grænseløse ligegladhed hos de overbefalende, om det kaos som hersked overalt, om det papir som kvalte alt liv og alt nyttigt arbeide. I hans ord kogte raseri og had.

«Jeg har en ven. Han er fændrik i kystdragonregimentet. En energisk, tapper officer. Han har georgskorset for en virkelig heltemodig daad. Over en maaned tilbragte han paa rekognosceringen, kommer saa til Ljaojang og henvender sig til intendanturen for at faa byg til hestene. «Uden rekvisitionsseddel kan vi ikke lade Dem faa noget!» Men rekvisitionen maatte undertegnes af regimentskommandøren. Han sagde da: «For Guds skyld, jeg har jo ikke seet mit regiment paa to maaneder; jeg har ikke en øre at betale med.» De gav ham ikke byggen. Men en uge efter blev Ljaojang rømmet, og den samme officer sætter med sine dragoner ild paa de vældige bygforraad! — Eller ved Daschitschao: I tre dage fik soldaterne ingenting at spise, og paa alle spørgsmaal svarte intendanturen bare: «Der er ikke noget!» Men ved tilbagetoget aabnede man magazinerne og gav hver soldat en kasse med konserver, sukker og the at bære! Forbitrelsen blandt soldaterne er grænseløs; de knurrer uophørlig. Sultne og fillede gaar de der. En af mine venner, en kaptein, graat da han saa sine folk! Japanerne skriger: Hei, fantepak, vil Dere se at komme væk! — — Hvad det skal bli til, det tør man ikke tænke paa. Kuropatkin har bare ét haab, at faa Kina til at gjøre opstand.»

«Kina? Hvad skal det nytte til?»

«Hvad! *Der findes da idetmindste en idé bag!* Mine herrer, der ligger jo ingen idé i denne krig, og det er hele ulykken. Hvad kjæmper vi for, hvad ofrer vi vort blod for? Jeg ved ikke, De heller ikke, soldaterne endnu mindre. Hvorledes er det muligt under slige omstændigheder at holde ud alt det, som soldaterne maa taale! Men hvis Kina reiser sig, saa blir altsammen straks let at forstaa. Forkynd, at armeen

skal forvandles til en kosakhær for den mandsjuriske provins, og at enhver skal faa et stykke land, se da vil soldaterne slaas som løver. Da vil der skinne en idé for dem. — — — Men nu? En fuldstændig sjælelig dorskhed, hele regimenter løber bort! — — — Og vi, vi har jo paa forhaand høitidelig forkyndt, at vi ikke bryder os om Mandsjuriet, at vi ingenting har at gjøre der! — — Vi har sneget os ind i et fremmed land, ved ikke hvorfor, og gjør alskens narrestreger der. Naar vi engang har begyndt paa en sjofelhed, saa maa vi ogsaa føre den igjennem, saa blir der ihvertfald lidt poesi over den. Se bare englænderne! Hvad de begynder paa, det gjør de færdigt!»

I den smale kupé brændte et ensomt lys paa spillebordet og skinned op i de opmerksomme ansigter. Oberstløitnantens knebelsbarter med de opad dreiede spidser strittede og skjalv. Vor løitnant forfærdedes over denne høie, frimodige tale og saa ræd til siden.

«Hvem skal seire i kampen?» fortsatte oberstløitnanten. «Bare mennesker som er bundet sammen i enighed og er begeistret for idéer, kan seire. Vi har ingen idéer og kan heller ikke ha nogen. Men regjeringen har paa sin side gjort alt for at forstyrre enigheden. Hvorledes er vore regimenter sammensat? Fem—seks officerer og hundrede til to hundrede mand blir taget fra forskjellige regimenter, og «krigsenheden» er færdig. Vi vilde lade os se af Europa. Se her: Alle afdelinger staar paa plads, og hele armeen er som vokset op af jorden! — — — Og hvorledes blir ordenerne fordelt? Alt gjøres for at ødelægge al agtelse for heltegjerninger, for at gjøre de russiske ordener saa foragtet som vel muligt. I hospitalet ligger saarede officerer; de har lidt med alle strabadser i en hel række af slag. Mellem dem gaar en af statholderens ordonnansofficerer (han har otteognitti ordonnanser at raade over) og deler ud linned. Men i knaphullet bærer han — wladimirordenen med sverd. Man spørger ham: Hvorfor har De faaet den orden? For at dele ud linned? — — — Mine herrer! det staar fast: Mod Rusland (obersten pegte med tommelen bagover) er der stiftet en stor sammensværgelse, og nu er der bare én udvei. Kuropatkin maa udraabe sig selv til diktator, lade fængsle alle disse Alexjew, Pflug, Stakelberg, paa egen haand slutte fred med Japan og med avantgarden vende sig mod Petersburg.»

Oberstløitnanten gik. Længe sad alle tause.

«Ihvertfald har manden karakter!» bemerkede Schanzer.

«Og som han løi, du gode Gud!» svarte Sultanoff med et skjævt smil. «Sandsynligvis har statholderen forbigaaet ham med en eller anden orden.»

«At meget var løgn, det er sikkert nok,» indrømmede Schanzer. «Endog det han sagde om, at der blev holdt en slig mængde tog tilbage i Charbin. Hvorledes kunde da kjøreplanen holdes saa nøiagtig?»

*

Da vi vaagnede næste morgen, stod vort tog stille. Hvor længe havde det staaet? Allerede over fire timer. Det var komisk. Skulde oberstens spaadomme gaa saa snart i opfyldelse?

De gik i opfyldelse. Paa hver station blev der et uendeligt ophold. Aldrig var der kogende vand til folkene eller koldt til hestene. Soldaterne sultede, hestene stod i de trykkende varme vogne uden at faa drikke. Da vi efter ruten skulde været i Charbin, var vi ikke engang kommet til Zizikar.

Jeg talte med togføreren. Han forklarte forsinkelsen paa samme maade som oberstløitnanten. Statholderens tog spærrede i Charbin skinnerne. Han havde forbudt at give pibesignaler om natten, da de forstyrrede ham i hans søvn.

«Han bor i den nye banegaard, ganske nær toget. Dette staar altid færdigt, saa han i nødsfald kan være den første til at komme afsted.» —

Dagene gik. Langsomt seg vi frem. En aften stansede toget ved et undvigested, omtrent 60 verst fra Charbin. Men maskinisten paastod, at vi først i overmorgen vilde komme did.

Luften var rolig. Urørlig laa den ensformige slette, den lignede næsten en ørken. Det var dæmrende maaneskin. Luften skinnede ligesom fyldt af uendelig smaa sølvkrystaller. Over Charbin taarnede der sig sorte skyer, og der lyste kornmod.

Og rundt omkring dyb stilhed. I toget sov alle. Toget selv syntes at sove i det blege lys, og alt, alt var saa roligt og sorgløst. Uvilkaarlig trængte der sig frem et spørgsmaal: Hvorledes kan man sove saa rolig, naar vi ventes der borte saa utaalmodig og længselsfuldt!

I løbet af natten vaagnede jeg flere gange. Undertiden hørte jeg i søvne rystningen af vognene, som stødte mod hinanden. Og igjen blev alt stille. Det var, som om toget havde trukket sig krampagtig sammen og taget tilløb for at komme frem, men ikke havde formaaet det.

Ved middagstid næste dag var vi endnu firti verst fra Charbin.

*

Vor ældste læge Gretschichin kom hen til mig sammen med en sygepleierske, som bar nogle forbindingssager. Det var en liden, tyk mand. Hans ansigt lyste af et stort, godmodigt smil. Han gik ganske krum, og uniformen tog sig latterlig ud paa ham.

«Ja, saa faar vi klare os, saa godt vi kan,» sagde han og trak paa skuldrene. «Vi har ingenting at vaske med. Apotekeren kan ikke lave nogen sublimatopløsning — fordi han ikke har kogende vand. Pokkeren ved!»

Jeg gik ud. Der kom med mig to læger, som var kommanderet hid.

«Har De tjeneste idag?» spurgte en af dem.

«Javel.»

Han trak øienbrynene op, saa smilende ned paa mig og rystede paa hodet.

«Se nu bare! Kommer De i Trepoffs vei, saa laver han Dem en kjedelig historie. De har jo ikke sabel!»

«Hvad mener De? Ikke sabel. I en saadan uorden og forvirring kan man da ikke tænke paa slige narrestreger!»

«De skal faa se!» svarte han. «De udfører en tjeneste og maa derfor bære sabel.»

«Naa, det vil han vel ikke forlange,» sagde den anden beroligende. — Han vidste, at sabelen er iveien for læger, naar de forbinder.

«Jeg ved ikke. — — Mig truede han med arrest, fordi jeg ikke havde sabel.» —

Og overalt var det slig. Søstrene kom og sagde, at der manglede sæbe og natstole for de svage syge.

«Sig det til forvalteren!»

«Vi har sagt det flere gange. Men De ved, hvordan det er.» — «Gaa da til apotekeren, og hvis han ikke har, til arsenalbestyreren.» — «Men apotekeren siger, at han ikke har, og det samme siger arsenalbestyreren.»

Jeg gik til forvalteren. Sammen med cheflægen stod han ved indgangen til barakken. Cheflægen var netop kommet tilbage fra et eller

andet sted og sagde med smilende tilfreds mine til forvalteren:

«Jeg har netop faaet vide det — markedsprisen for havre er her — en rubel og femogotti kopek.»

Da han saa mig, tied han med ét. Men vi havde alle længe kjendt hans historie med havren. Underveis havde han nemlig i Sibirien indkjøbt omtrent tusind pund (tyve tusind kilo) havre for en pris af femogfirti kopek, bragt det hid paa sin etappevei og vilde nu sælge denne havre, som var kjøbt til lazarettet, her i Mukden. Derved kunde han paa en gang stikke over tusind rubel i lommen.

Jeg talte nu til forvalteren om sæben og de andre ting.

«Jeg ved ikke. Spørg apotekeren!» svarte han ligegyldig og endog lidt forbauset.

«Apotekeren har ingenting, De maa ha altsammen.»

«Nei, jeg har ikke noget.»

«Hør her, Arkadius Nikolajevitsch, mere end en gang har jeg seet, at apotekeren nøie ved, hvad han har. De derimod ved ikke, hvad der er under Deres verge.»

Forvalteren bruste op.

«Det kan nok være. — — Men, mine herrer, jeg kan ikke. Jeg tilstaar det aabent — jeg kan ikke og ved ikke.»

«Hvorledes skal jeg da faa vide, hvor sagerne er?»

«Man faar slaa efter i lagerbøgerne og finde ud, naar sagerne er kommet. Gaa De, om De vil, og se efter!»

Jeg saa hen til cheflægen. Han lod, som om han ikke hørte vor samtale.

«Gregor Jakowljevitsch! Sig mig, hvem har med dette at gjøre!» spurgte jeg.

Han saa bort.

«Hvad dreier det sig om? — — Naturligvis, arbeide er der nok af for læger. Gaa, Arkadius Nikolajevitsch, og faa sagen ordnet.» —

*

En aften traadte en rødskjægget, mager general hurtig ind i barakken. Doktor Seljukoff havde vagt. Han spærrede de nærsynte øine vidt op bag brillerne og styltede paa sine tynde ben frem og tilbage i barakken.

«Hvor mange patienter har De?» spurgte generalen ham i en tør og gjennemtrængende tone.

«For øieblikket omtrent nitti.»

Generalen saa i taushed paa ham fra hoved til fod.

«Hør, ved De ikke, at naar jeg staar her uden hue, saa maa De ikke beholde Deres paa!»

«Jeg vidste det ikke. Jeg er af reserven.»

«Aa, saa De er af reserven. Ja, saa kan De sidde en uge i arrest, saa hører De ikke mere til reserven. Ved De, hvem jeg er?»

«Nei.»

«Jeg er hospitalets inspektør. Hvor er Deres overlæge?»

«Han er kjørt til byen.»

«Saa hans ældste assistent. Hvem er i hans sted her?»

Søstrene løb til Gretschichin og hviskede til ham, at han skulde tage huen af. Da fløi en af de læger, som var kommanderet hid, til generalen og rapporterede, idet han rettede sig stiv som en stok:

«Deres Excellence! I * * bevægelige feltlazaret ligger otteognitti syge, deraf fjorten officerer og fireogotti menige.»

Generalen nikkede tilfredsstillet og vendte sig mod Gretschichin, som nu nærmede sig.

«Hvad er dette for en uorden! De syge ligger med hue paa i sengen, og selv lægerne gaar omkring i sine huer. Ser De ikke, at her hænger helgenbilleder!»

Gretschichin ser sig omkring og svarte blidt: «Her er ingen helgenbilleder.»

«Hvorfor ikke?» raabte generalen oprørt. «Hvorfor har De ikke nogen? Hvad er dette for en uorden! Og

De ogsaa, oberstløitnant!» Han vendte sig til en af de syge officerer. «De, De som skulde foregaa soldaterne med et godt eksempel, De ligger selv med hue i sengen! — — Hvorfor har soldaterne sine geværer og ransler hos sig?» skreg han igjen til Gretschichin.

«Vi har ikke noget tøihus.»

«Denne uorden! Alting svømmer om, lige til geværerne. Det er ikke et lazaret, det er en kramhandel!»

Generalen gik videre, ledsaget af lægerne. Uden stans skjældte og smældte han løs. Ved udgangen mødte han korpskommandøren, som netop kom ind.

«Imorgen tager jeg begge mine lazaretter fra Dem,» sagde korpskommandøren, idet han hilste paa ham.

«Men, Deres Excellence, skal vi da bli her uden lazaretter!» svarte inspektøren med en stemme, som pludselig var ganske anderledes, beskeden og mild. Han var bare generalmajor, korpskommandøren derimod — virkelig general.

«Jeg ved ikke andet end at feltlazaretter maa vi ha med os, og imorgen besætter vi en stilling.»

Efter lange underhandlinger gik korpskommandøren ind paa, at inspektøren skulde faa de bevægelige lazaretter i hans anden division, som dagen efter skulde komme til Mukden.

Generalerne gik. Vi stod igjen i fuld vrede: Altsammen uden sans og fornuft! Ingenting blev sendt did det trængtes. Det var som om man ikke brydde sig om hvad det gjaldt, men bare vilde ha det hele i stil som scenedekorationer.

Der kom to læger fra Sultanoffs lazaret. Den ene var rød af skam og sinne, den anden lo.

Det viste sig, at inspektøren ogsaa derborte havde skjældt dem alle ud og truet den tjenestgjørende læge med arrest. Lægen havde gjort rapport: «Jeg har den ære at meddele Deres Excellence — —» «Hvad! Med hvad ret vil De meddele mig noget? De har at rapportere, ikke «meddele». Jeg giver Dem en uges arrest!»

Inspektøren, som saa pludselig viste sig i vore lazaretter, var generalmajor Eserski. Før krigen havde han været ansat ved intendanturen i Moskva, men tidligere var han — politimester i Irkutsk.

*

Overlægen spurgte en kosak, som vi mødte, om veien til landsbyen Sachotas. Han viste os den. Vi kom til floden Chunho, gik over en bro og dreied til venstre.

Merkværdigt! Efter vort kort laa landsbyen i sydvest for Mukden, men vi gik nu i sydøstlig retning.

Vi gjorde vor overlæge opmerksom paa dette og søgte at overtale ham til at tage en kinesisk fører. Den egensindige, selvtillidsfulde Davidoff svarte, at han forstod bedre end alle kinesere at føre os. Vi gik tre verst i østlig retning langs flodbredden, indtil Davidoff omsider selv skjønte, at han førte os en gal vei. Paa en anden bro gik vi igjen tilbage over floden.

Det var klart for alle, at vi havde forvildet os, og ingen vidste hvorhen. Overlægen sad majestætisk og mørk paa sin hest. I afbrudte ord gav han sine befalinger og talte ellers ikke med nogen. Soldaterne slæbte udmattet sine fødder frem. I deres ansigter saa jeg et spottende, fiendtligt smil. Langt borte dukkede igjen en bro op. Det var den samme, som vi havde gaaet over for to timer siden.

«Hvorledes er det, Deres Velbaarenhed, skal vi nu igjen over den broen?» spurgte soldaterne os haanlig.

Overlægen fordybede sig længe i sit kort og førte os saa mod vest.

Ofte var det stans. De halvvilde heste kastede sig til siden og væltede kjøretøierne. Paa en vogn knækkede stangen, paa en anden akslen. Saa maatte først skaderne repareres.

I syd bragede kanonerne uophørlig. Det lød som tung torden langt borte. Underligt var det at tænke paa, at der raste krig og død. En trykkende følelse af ensomhed og skam laa tungt paa vore hjerter. Derude ligger de saarede og stønner hjælpeløst. Der trænger man os saa haardt; — men vi streifer trætte og forvildet omkring paa markerne.

Jeg saa paa kompasset — vi gik mod nordvest. Alle vidste, at vi ikke gik did vi skulde. Og alligevel maatte de alle gaa, fordi denne stivnakkede gamle mand ikke vilde indrømme, at han havde uret.

Henimod aften viste sig i det fjerne omridsene af en kinesisk by med taarne og pagoder. Til venstre for den saa vi en række statsbygninger og hvide røgskyer af jernbanetog.

Fra soldaterne hørtes en dæmpet, stikkende latter.

Det var Mukden!

Efterat vi hele dagen havde marscheret om, kom vi igjen tilbage til vore stenbarakker.

*

I teltene begyndte det at mørkne. Lygterne skinned mat. Overalt stønnen og suk. Søstrene gik med te til de syge.

Vi saa efter de blodgjennemtrukne forbindinger og lagde nye paa, hvis det var nødvendigt. Bindene slap op. Jeg sendte en sygevogter til apoteket for at hente nye. Han kom tilbage og sagde, at apotekeren ikke vilde udlevere bind uden mod rekvisition. Jeg bad en søster springe til apotekeren og sige ham, at jeg senere skulde udskrive rekvisitionen. Men han maatte lade os faa nogle bind straks. Søsteren kom ogsaa tilbage og fortalte forbauset og harmfuld, at apotekeren fremdeles negtede.

Hvad skulde det betyde? Vor apoteker var et menneske med yderst lidet intelligens, og desuden en drukkenbolt, men gjorde indtryk af at være meget velvillig og snil. Hvad havde han nu faaet for et indfald? Senere lærte vi ham bedre at kjende. Apoteket var for ham verdens midtpunkt. I dets hellige gange maatte ingenting flyttes et haarsbred. Fredelig og tjenstvillig, som Michael Michaelovitsch ellers var, beruste han sig i apoteket med selvfølelse. Og naar han først var drukken — ligegyldig om af brændevin eller følelsen af sit apoteks vigtighed — saa blev han storagtig og ubehagelig. Jeg gik selv til ham.

«Michael Michaelovitsch, min due, hvorfor er De saa streng. Vær saa snil at lade os faa bindene saa hurtig som muligt, ellers forbløder de saarede sig!»

«Behag at skrive en rekvisition!» svarte han tørt og pressede læberne sammen.

«Men det kan da være Dem det samme, om rekvisitionen blir skrevet nu eller senere. Dette er tredje gang, vi kommer i samme sag.»

«Det vedkommer ikke mig. Jeg kan ikke levere noget fra mit apotek uden mod rekvisition.»

Og i hans stemme klang den kolde skadefryd hos den russiske embedsmand, som føler ret i sig til at begaa en sjofelhed.

«Giv mig saa straks et ark papir, saa jeg kan faa skrevet rekvisitionen til Dem.»

«Jeg har ikke noget overflødigt papir. Selv faar jeg papir bare mod rekvisition og maa føre regnskab over det. — — — Javel, nu kan det være slut paa spøgen!»

Og jeg maatte faa overlægen til

hjælp for at overvinde apotekerens altfor store betænkeligheder.

*

Vore lazaretter havde begyndt sin virksomhed. Og den var endnu mere meningsløs end uvirksomheden før.

Fra forbindingspladsen førte man de saarede til os. Vi bragte dem ind i teltene og forbedrede de blodgjennemtrukne bind. Efter tiden gav vi dem enten middagsmad eller te. Henimod aften blev alle igjen lagt paa vognene og kjørt til stationen.

Men hvorfor pine de saarede med dette ophold en halv verst fra stationen, naar de allerede havde kjørt fem—seks verst?

Ofte undersøgte vi de saarede bare paa kjærrerne og lod dem paa vort eget ansvar bli kjørt videre i samme vogne til stationen. Overlægen gjorde ingen indvendinger. Men han holdt paa, at de videretransporterede saarede skulde føres ind i vore bøger og sendes bort med vore billetter.

Paa banegaarden fik vi en enkelt gang sanitetstog til de saarede.

Der farer frem et tog, skinnende i keiserlig pragt. Lange, lyse vogne med speilglasruder. Derinde er venligt, rent, bekvemt. De saarede ligger i snehvide skjorter paa bløde fjærmadrasser. Overalt læger og søstre. I særlige vogne er operationssalen, kjøkkenet, vaskeanstalten.

Men toget farer videre, vuggende sig lydløst paa bløde fjære. I dets sted farer et andet frem med høi larm. Det er sammensat af simple godsvogne.

De saarede blir møisommelig løftet op — der er ingen trappe — og lagt paa gulvet. Hverken ovne eller klosetter findes. I vognen er det koldt, og snart breder der sig en ond lugt. De syge besørgede sin nødtørft, der de laa. Den som orked, krøb ud af vognen og slæbte sig til klosettet paa stationen. Lokomotivet peb og satte sig med et ryk, som rystede vognene, i bevægelse. De saarede blev rystet og stødt, der de laa paa gulvet. De krummede sig af smerte, stønnede og bandte. Vognene var ikke forbundet med hverandre slig at man kunde gaa fra den ene til den anden. Indtraadte der en blødning, saa kunde de saarede forbløde sig, før en læge kunde komme til dem under et ophold.

(Sluttes.)

Published 28. Nov. 1908. — Privilege of Copyright in the United States reserved under the Act approved March 3rd 1905 by Steen'ske Bogtrykkeri og Forlag, Kristiania, Norway.

REDIGERET AF VILHELM KRAG. — STEEN'SKE BOGTRYKKERI OG FORLAG. KRISTIANIA.

KRINGSJAA

12. HEFTE DECEMBER 1908 16. AARG.

Norsk Kulturhistorie.

Harry Fett: Billedhuggerkunsten i Norge under Sverreætten. [1])

Ovennævnte arbeide er godkjendt som afhandling for doktorgraden og er i den egenskab først og fremst et videnskabelig arbeide. Men ved siden deraf er verket ogsaa saaledes anlagt, at det med stort udbytte vil kunne læses af enhver dannet mand og kvinde som gjerne fordyber sig i vort fædrelands rige kulturudvikling i sagatiden. Den unge kunsthistorikers afhandling er saa meget mere læseværdig, som den i en letfattelig og elegant form klarlægger en betydningsfuld side af vor nationale kunst, der sikkert er lidet kjendt og paaagtet udenfor fagmændenes faatallige kreds. Det viser sig, at Norge i sin skulptur — i sten og træ — eier en række mesterverker, som staar paa høide med det bedste af hvad store kulturstater som England og Frankrige har frembragt i middelalderens klassiske aarhundreder, og det er netop en af forfatterens fortjenester at ha indgaaende paavist sammenhængen mellem kunstudviklingen i vort fædreland og de ovennævnte storstater. — Paa alle punkter er hr. Fetts fremstilling ledsaget af fortrinlige illustrationer, som selvsagt i høi grad letter tilegnelsen af teksten.

Jeg skal i de følgende linjer prøve paa at gi «Kringsjaas» læsere et fyldigt indtryk af det nyeste verk om norsk kunstblomstring i vor nationale storhedsperiode, idet jeg forudskikker forfatterens egne ord om hvad der har været hans opgave. «Det er dette arbeides plan at søge at gi et billede af den første plastiske blomstringsperiode i Norge. Den falder under Sverreætten og følger de almindelige kunstneriske strømninger i Europa. En begyndende vækkelse paa grundlag af klassiske og byzantinske motiver spores under kong

Kong Øistein Magnussøn † 1122.

[1]) Alb. Cammermeyers forlag, 1908.

Sverre. Haakon den gamles regjering falder sammen med unggotiken. Under Magnus Lagabøter og hans sønner [1]) kommer høigotiken ind. Men allerede under de sidstnævnte spores den nye realisme, der er en af de elementer, som særpræger den gotiske barok. Hovedmaterialet er skulpturresterne i Trondhjem, men ved siden heraf har vi interessant træskulptur. Meget er ødelagt, men af brudstykkerne vil man dog kunne faa et indtryk af den norske kunsts store blomstring. Ti kulturelt som kunstnerisk er det 13de aarhundrede en klassisk tid i den norske nations liv.»

I indledningen redegjøres for den

Hoved af Johannes — fra Giske.

ældste figurfremstilling her i landet, fra «*helleristningernes*» fjerne tid til «*folkevandringstiden*» — med sin udpræget romerske karakter, hvor menneskehovedet har været adskillig benyttet — og «*vikingtiden*», som i denne henseende ikke betegner noget egentlig fremskridt. —

I vikingtiden finder man i Nordengland en helt nordisk stilprovins, hvor strømninger fra syd (Italien) og vest (Island) blander sig med de nordiske elementer. Den specielt norske kreds er det vestlige: Cumberland og Man; her dør hedenskabet stilistisk ud, og her vokser den nye stil frem. «Fenrisulven og Odin staar ved siden af Kristus.» Hovedarbeidet er det prægtige Gosforth-kors, udført i den norske vikingkoloni i Cumberland. I Norge blev det en hel «angelsaksisk billedinvasion», som satte sit præg paa gudebilleder og stavkirker. — En særlig fremtrædende

---

[1]) Erik og — Haakon 5. († 1319).

kunstgren er «krucifikset», hvoraf der i Norge er flere typer. —

Ind i denne kreds trænger den «normanniske stil» med en ny arkitektur og store, konstruktive arbeider. Nu bruges hoveder til at smykke taggesimsens støtter, og i Norge finder man dem bl. a. i Nidarosdomens normanniske dele og i flere sten- og stavkirker. Endelig følger der en «sen-romansk» periode, som især aabenbarer sig i vore stavkirke-portaler, og samtidig kommer der en ny antik strømning, som baner veien for den *middelalderske renæssance.* Baade i Frankrige og England skaber den verker af blivende betydning, og den franske plastik fik særlig i Chartresdomens billedrækker et monumentalt udtryk. Et arbeide i Norge fra denne periode er bl. a. ottekanten i Trondhjem, «tidens stilistiske hovedverk hos os», men forøvrig er materialet noksaa fattig. Til gjengjæld er hovederne fra ottekantens gesims saameget merkeligere. Mesteren har med held prøvet at individualisere ansigterne. Ottekanten blev planlagt af erkebiskop Øistein, og selve «mesteren» har kanske været en af de stenhuggere, som erkebispen førte med hjem fra England. Det ene kongehoved kan godt forestille kong Sverre; thi det stemmer med sagaens skildring af hans træk. Det merkelige er, at hovedet repræsenterer en anden ansigtstype end den vanlige — modsat det andet som kanske forestiller Magnus Erlingssøn. — Kunstnerens betydning ligger i, at han baned veien for en teknik som gjorde en friere menneskebehandling mulig. I ottekantens «vandspyer» aabenbarer sig en anden, mere karikerende kunstner, som viser vei mod noget nyt. Endelig er korsfæstelsesfremstillingen fra Giske, det gamle høvdingesæde, en vakker prøve paa den byzantinske paavirkning; den viser «stilens høieste kunstneriske evner forenet». Men det var en døende stil og peger ud mod *unggotikens periode* — kong Sverres tid.

Denne periode i kunstens historie har for os norske sin særlige interesse, fordi det er «den eneste, hvori vi kan siges helt at ha fulgt med.

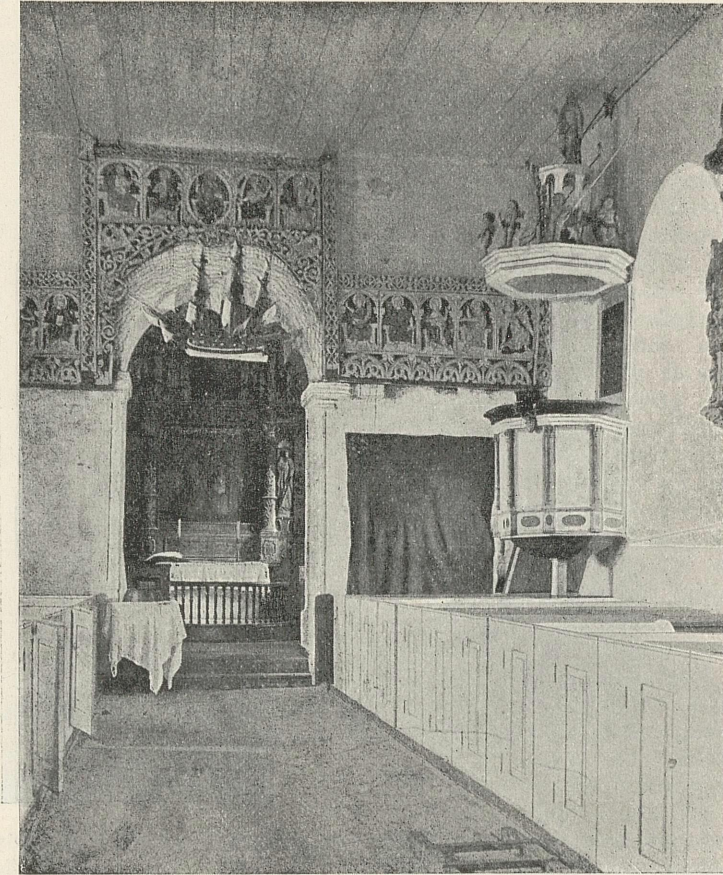

Madonna fra Dyste kirke (Toten).

Høimiddelalderens stil spredtes over hele landet og har sat merker som ingen anden stilart har gjort. Den er i virkeligheden vort kunstneriske odelsbrev blandt nationerne». —

Frankrige var gotikens hovedland, og det er fremdeles Chartresdomen som fører an. Men ogsaa England og Tyskland frembringer skjønne ting, hvoraf dog flere maaske skyldes mestrene fra Chartres. I Norge, i

unggotikens første periode, udvikled stilen sig først i tegne- og reliefarbeider. Gode prøver er relikvieskrinene bl. a. fra Thomaskirken og Hedals kirke i Valdres; det ser ud til at der har været en slags industri i denne retning. Hovedverkerne er dog relieffeme fra Kinn kirke: 12 apostler i siddende stilling, og de vakre statuer af Madonna og St. Olav, hvoraf de bedste prøver desværre ikke mere findes i landet selv, men i Nordiska

Interiør fra Kinn kirke.

Museet i Stockholm. Det Olavshoved som her er afbildet, «eier hele den unge gotiske idealitet. Det er majestæten fra kong Haakons unge dage, der er mild ligeoverfor sine undergivne, men bestemt ligeoverfor sine fiender.» — Ogsaa i krucifikserne aabenbarer sig denne stil.

Det er især fra England kunstnerne har hentet sine forbilleder, hvad der ikke kommer mindst frem i de talrige hoder og masker, som er reddet fra denne stilperiode. Et industricentrum for disse frembringelser var især verkstederne ved Trondhjemsfjorden. Ypperlig er «birkebei-

Hoved af St. Olav, mandsideal fra unggotiken (fra omkr. 1230).

nerhovedet, hvoraf kampglæden lyser frem». — En egen plads i denne norsk-engelske stil indtar korportalen i Trondhjems domkirke, som rimeligvis skriver sig fra ca. 1230. — Unggotikens anden periode har ogsaa sit midtpunkt Trondhjems katedral; «denne domkirke samler gjennem mere end et aarhundrede landets kunstneriske kræfter. Men ogsaa mange af krucifikserne som er spredt rundt i mange kirker (specielt i Mosvigen), hører til denne periodes bedste arbeider. Et mesterverk er Paulusstatuen i Nord. Mus. (Stockholm) og «Balkemesterens» korsfæstelsesfremstillinger og madonnaer. Denne mester har efter al sandsynlighed levet i Oslo, paa den tid da denne by mere og mere arbeider sig frem blandt Norges byer. — Ogsaa i vore kongesegl «kan aarhundredets stilstrømninger følges i hele sin logik». — Men forøvrig er unggotiken i vort land den mest uensartede stil; og «varianter og forskjellige strømninger har vanskeliggjort forsøget paa at klassificere». —

Saa følger *høigotikens periode* efter 1250. Ligesom Amiens og Paris var unggotikens hjem, blomstred høigotiken i Reims, paa hvis vestfront vi finder de vidunderlig skjønne grupper af Maria og Elisabeth og «Josefmesterens» skikkelser sammesteds. Sammenlignet med Frankriges rigdom er England i denne periode fattig, og der er grund til at tro, at fransk indflydelse har gjort sig gjældende i Norge.

Her er statuerne paa Nidarosdomens vestfront det store verk fra denne tid. Det er høist sandsynlig, at den mester som har udført disse merkelige arbeider, har været i Frankrige og er blit paavirket af dets store kunst. Beundringsværdige er hovederne, som regel kraftigere og mandigere end hos mestrene længere syd. Mesterens bedste verk er den endnu bevarede Johannesstatue, nær beslegtet med andre Johannesstatuer i Paris og andre franske byer. Hovedets lidt strenge træk blir indrammet af rig haarfylde — et for tiden karakteristisk træk.

Vestfaçadens mester «rager op blandt middelalderens store kunstnere. Han tilhører en af disse lykkelige tidsaldre, hvor der synes at

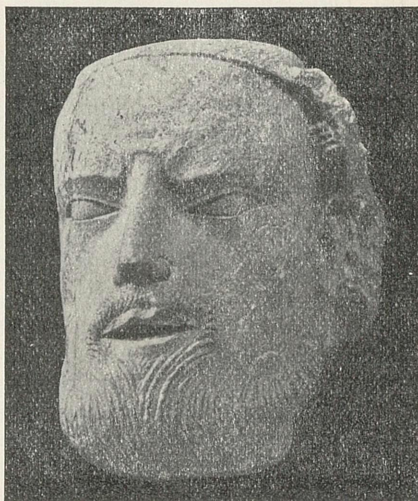
Birkebeinerhoved fra Trondhjems domkirke.

Kristushoved fra Paris.

være fuld overensstemmelse mellem vilje og evne. Han er med andre ord klassiker». Han fremstilled sine emner «enkelt, klart og værdig under en bevægelses høisommer». Han stod paa skulderen af dygtige forgjængere. I et for vort land betydningsfuldt øieblik, da det gjaldt at løse vor største kunstneriske opgave — udsmykningen af selve vestfaçaden paa vor nationalhelgens katedral — kom den rette mand med de nødvendige forudsætninger. Hans arbeide viser da ogsaa bedre end noget andet hvor høit norsk kunst sigted, og hvor langt den naadde.

Efter høigotiken følger endelig en mere *realistisk periode omkring aar 1300* med udgangspunkt i Englands nye kunstperiode. I Trondhjem følger ovenpaa vestfaçadens mester «realisten fra omkr. 1300» med sine karakteristiske, skarpt markerte hoveder. I øinene har ogsaa han sit særpræg. Han «borer pupillen som et skarpt lidet hul ind i øiet». I det udtryksfulde «kongeportræt» har vi rimeligvis Haakon 5, og ikke mindre interessant er «biskopportrættet», saa talende med sit myndige og bydende udtryk, og det hoved som paa en gang viser kløgt og list — «noget af ræven og faaret paa én gang. Det er ikke længer typen, men individet, der fremstilles». Denne kunstner har maaske været optat med en større opgave paa en rigt udstyret portal, hvoraf der er fundet tydelige spor. «Under konkurrenceforholdet med den ældre mester udvikler den yngre i sterkere grad sine særegenskaber. Den ældre har ført ind de store franske, høigotiske gevandt-statuer, medens den yngres kunst præges af en fortræffelig observationsevne, en afklaret stils lidt kolde syn paa mennesket. Man synes at se for sig en kunstner med de samme dybe, gjennemtrængende øine, som han selv ynded at fremstille. Hans portrætstil omfatter det slue, det milde, det lykkelige menneske. — Vestfaçadens mester var den ældre, mere omfattende, en kosmopolitisk idealist; realisten fra omkr. 1300 synes efter det kjendte materiale at være et mere kritisk korrigerende talent. Dertil

Kristushoved fra Trondhjems domkirke.

eied han det rammende, det kunstneriske point».

Efter denne store tid kommer *smaamestrene*, som fører den kunstneriske stil over i rutine, og som eier en høit udviklet dekorativ sans. «Nu vil man ikke mere det uhyggelige, men det fantastiske, ikke det gribende og rystende, men det morsomme og eventyrlige». Realistens elev «er vor første realistiske eventyrtegner». Men han vedblev ligefuldt at være realist. —

I et slutningskapitel redegjør tilsidst forfatteren for «kunstens hjemlige oprindelse», og han hævder, at man aldeles ikke altid behøver at tale om importerte kunstnere. Det er «langt naturligere at tænke sig, at blandt de dygtige stenhuggere, der slegt efter slegt afløste hverandre, har enkelte faaet friere kunstneriske opgaver». — Skade at man ikke kjender en eneste af vore kunstnere fra storhedstiden af navn.

Med Sverres-ættens uddøen i 1319 kom kunsten som saa meget andet i forfald heroppe; vi «kommer ind i sen-middelalderens politisk som stilistisk skiftende og urolige tid, hvor de klare, logiske linjer syntes ophørt. De kunstneriske tyngdepunkter forflyttes mod syd til Italien, mod nord til Flandern, samtidig som Tyskland fyldes med sære kunstneriske personligheder. Men vor kulturelle storhedstid var forbi. — I sammenligning med den store, sterke bølge der nu gik over Europa, er kunsten hjemme svag, ofte fremmed og importeret eller, hvor den optræder mere originalt, har vi den i gammeldags dekorativt anlagt bygdestil. I modsætning hertil maa Sverreættens, det 13de aarhundredes kunstudfoldelse i Norge regnes med i den almindelige europæiske udvikling, samtidig som den har et drag over sig af stor og myndig stil».

Biskophoved (realistisk) fra Trondhjems domkirke.

Jens Raabe.

Ketil Motzfeldt.

Manden og Politikeren.[1])

I.

Naar Ketil Motzfelt i de sidste aar af sin stortingsvirksomhed fik ordet i debatten, blev der altid nu som før en stilhed og opmerksomhed i tinget, som for kanske ingen anden taler. Saa var der kanske heller ikke nogen skikkelse saa eiendommelig, saa udpræget særegen som hans. Bøiet, men seig i sin kraft, stod han der, haaret slog som en frisk rød flamme opover det merkelige hode. Blikket var klart og hvast, munden var levende djerv og spodsk. Om hans vid og haan talte de dybe furer i hans ansigt; den brede, karakterfulde hage vidnede om aldrig svigtende kraft og mod. Naar han talte, stammet og hakket han; men hvert ord han fandt, rammet saa det sved. Hans tale var uveirets iling og kast. Ordene var som pludselige flammer, som brød igjennem. Eller de kunde være som sjøens friske, salte, iskolde sprøit. Der var storm i hans vid, hans spot var svidende hagl. Slig stod han der, sjømanden, fast og sikker, altid levende med i sin harme. Aldrig et ord for ordets skyld, aldrig en vittighed for vittigheden; altid var der noget, han foragtet, som skulde rammes. Og han forstod at ramme! Baade tanke og form var altid hans egen, altid eiendommelig og original. Han var en frygtelig modstander, ingen var usaarlig for hans spot. Hans egen ubestikkelige sanddruhed, hans sinds ædruelighed gav hans haan en frygtelig kraft, hvor den slog ned over de uærlige, de feige, fraseheltene. Han kjendte ikke hensyn, han var sit eget parti; han underordnet sig aldrig nogen andens vilje. Han slog til alle sider med den samme frygtløshed, han havde ingen venner at skaane.

Saa sad de da og lyttet, tingmændene, i rædselsblandet latter de paa hvis side han denne gang kjæmpet, bøiende sig under uveiret de som det gik udover. Det var et forfriskende uveir; men naar hans vredes byge var trukket forbi, saa rettet de igjen ryggene. Og naar saa afgjørelsen kom, da var det ikke let at spore talens virkning paa *resultatet.*

For han, som havde talt, var en ensom mand. —

— Ensom havde Motzfeldt altid været; men han endte med at staa udenfor. Han hørte uden tvil hjemme blandt de første. Hans politiske indsigt var overordentlig, hans sans for situationer dyb og sjelden. Han havde grundige kundskaber og stor politisk erfarenhed. Han eied en særegen evne til altid at finde klare, rammende ord. Og alligevel var han alle sine dage en ensom mand, som endte med at staa udenfor, uden at forstaa og uden at forstaaes.

Han saa det selv. Han siger i sin dagbog, at han ikke egnet sig til fører. Erkjendelsen heraf maa sikkert ha været ham overordentlig bitter. Han har havt sin store drøm om at danne det ledende centrumsparti, men har selv tidlig følt, hvor haabløs denne drøm var. Til sine tider har han da havt en saar følelse af, at hans politiske virksomhed var forgjæves.

---

[1]) Ketil Motzfeldt: Dagbøger 1854—1889. Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag.

Grunden til hans ensomhed er ikke bare, ja ikke engang hovedsagelig at søge i begivenheder eller forhold. Han er en ensom natur. Han afskyr at føle sig bundet til massen. Men han magter heller ikke at føle sig i samklang med sit folk. Men den store, den ledende politiker er uløselig bun-

Ketil Motzfeldt.

det til sit folk. Føreren og folket er ét. De kræfter hos dem begge, som virker sammen, kan ikke løses ud fra hinanden. De virker sammen ved en egenartet forbindelse, ved en egenartet mystik. Dette dybe samspil mellem folkets sjæl og førerens var Motzfeldt ganske fremmed. Han vilde ganske vist ha omtalt en saadan tanke med haan, som al tale

om mystik var hans klare aand en vederstyggelighed. Men fordi han aldrig fandt frem til folket, søgte aldrig folket ham. Han blev en ensom, steil personlighed, en fører uden parti. Hans program var hans eget og ingen andens, det var hans egne sære, sterke tanker.

Sanddruhed er hans karakters kjendetegn. Sanddruhed mod sig selv, sanddruhed mod andre. Det er hans sinds sjeldne og skjønne adelsmerke. Men — det er ikke en afgjørende egenskab for en politiker. Det har egentlig aldrig været norske politikeres styrke. De har været varme, modige, begeistrede eller kloge, de har troet paa idéernes sandhed. Men personlig sanddruhed er ikke deres første kjendetegn. Til gjengjæld savner Motzfeldt tro paa idéernes sandhed, ja han savnet i det hele sans for den politiske *idé*. — Ved siden af hans sanddruhed imponerer Motzfeldt ved sit mandige sinds ædruelighed. Han lod sig aldrig beruse af klingende ord, aldrig bestikke af en frase. Men han var heller aldrig betaget af en idés storhed. Hans dybe ærlighed gjorde, at han følte den inderligste modbydelighed for den politiske fædrelandsfrase. Til gjengjæld savnet han politisk fantasi. Paa en maade var han kjendsgjerningernes politiker. Men han var bunden af kjendsgjerningen idag, han manglet sans for kjendsgjerningernes konsekvenser; derfor blev han fremmed for den historiske udviklings nødvendighed. Saa arg han kunde være paa høires mangel paa forstaaelse, kom han tilslut selv til at stille sig mod udviklingen. Han kunde den ene dag slaa djerve slag for en selvstændighed, uden at han vilde følge med paa den videre gang den næste dag. Han evnet overhovedet ikke at følge en politisk fremadskriden, en udvikling. Som han var, da han traadte ind i politiken, slig var han, da han traadte ud. Hans dagbøger, som er holdt i et tidsrum af 30 aar, bærer ikke det ringeste spor af hans sinds udvikling. Han er den hele tid den samme baade frigjorte og bundne mand. Han frigjorde sig tidlig fra de fleste unionelle fordomme, naaed tidlig til kravet paa ligestillethed. Men han evned ikke at følge med i folkets frigjørelseskamp. Hans sind havde engang taget en form, faaet sit indhold og dermed blev det. Han var bundet til sig selv, han kunde ikke følge med et folks gang mod fremtiden. Han var, hvad han var, og vilde og kunde ikke ofre en tomme af sin natur.

Spot er hans aands ytringsform. Men aldrig er en mand, for hvem spotten, angrebet var det væsentlige, blit et folks fører. Dog tror jeg ikke, det mangled hans sind paa varme. Jeg skulde være tilbøielig til at tro, at denne haarde og robuste sjømand i sit inderste har været en varm og fin natur. Men han har vaaget varsomt over sig selv, aldrig røbet sin inderste, vare sjæl. Han har ikke forstaaet, hvor hans liv og virke vilde ha vundet, om han havde kunnet frigjøre sin varme, aabnet sit sind og givet sig hen. Han har gjemt sig for andre og gjemt sig for sig selv. Stundom er det som hans hjerte bløder, som hans sjæl dirrer af en dyb smerte. Han dækker den, han gjemmer den. Han blinker af haan og spot. Han hugger om sig til alle kanter. Men hans hjerte bæver og brænder af kjærlighed til fædrelandet.

II.

Hvor sterk og modig Motzfeldt kunde være, viser han allerede ved statsraadsskiftet i 1862. Han viger ikke et skridt, hvor det gjælder vor selvstændighed. Og hans ord er lige hvasse i statsraad som i storting.

Han kjæmper for vor *ligestillethed* til det yderste. Hermed er hans politiske syn paa de unionelle forhold slaaet fast én gang for alle. Frygtløs hævdet han vor ret, følte sig sterk ved landets ret. Ligestillethed fuldt ud, det var hans maal. Derved er ogsaa hans begrænsning givet. Han forstod ikke, at kampen om vor ligestillethed nu var en kamp paa veien. Han kunde knapt tænke sig, at det virkelig var meningen at føre den videre. Endnu saa sent som i hans sidste leveaar skriver han om venstres politik, at den *kunde* føre til unionens sprængning. At dette var maalet, og at han selv længe ubevidst havde kjæmpet for dette maal, faldt ham ikke ind. Havde kampen virkelig havt ligeberettigelse som maal, kunde han uden tvil bedre end nogen anden været partiets fører. Ingen havde vel som han kjendskab til alle de unionelle forholds vanskeligheder og svagheder. Men det, at Motzfeldt allerede ved sin første optræden fandt sit standpunkt, det blev afgjørende for ham. For det standpunkt han tog, det var mellemstandpunktet. Og med mellemstandpunktet fulgte forhandlingspolitiken. Men fordi han aldrig vilde gaa til nogen yderlighed, fordi han altid havde haan og spot, baade til høire som stod imod, og til venstre, som vilde fremover, kom han aldrig selv til at faa nogen afgjørende indflydelse.

Han haaner Stang og hans fæller for det uføre, de har bragt landet op i. Men han ser ikke selv noget middel til at komme ud af det. Selv er han bare halvt med venstre. Han haaner revisionsplanerne, han er en ivrig forkjæmper for statsraadernes adgang til tinget. Han har i det hele en levende sans for parlamentarismen. Han har tidlig syn for flertalsstyrets nødvendighed. Allerede i 1879 raaded han kongen til at overdrage Sverdrup at danne regjering. Men paa den anden side hævder han altid nødvendigheden af at vogte alle kongens rettigheder. Dette hans syn paa parlamentarismen blir afgjørende for hans stilling til rigsretten og kampen for og imod den.

Efter 9de juni-beslutningen fandt Motzfeldt sin livsopgave i at bringe et kompromis mellem partierne istand. Han var i utrættelig virksomhed for sin kompromispolitik. I virkeligheden har vel aldrig en mand egnet sig mindre til at arbeide for kompromis end Motzfeldt. Ganske vist stod han — ensom og isoleret — i centrum. Men han havde ikke den nødvendige føling til begge sider. Han var en ensom, afsluttet personlighed. Hans tankegang kunde nok naa til begge sider, men ikke hans personlighed. Han havde for rigelig af uvenner i begge leire. Han mangled ganske den aandens smidighed, som er nødvendig for den, som vil ha et kompromis istand. Dette sidste være sagt til hans ære. Han var altfor steil. Det var ikke for at forsone partierne, det var ikke, fordi han var villig til at slaa af til høire og venstre, han søgte kompromisset; det var, fordi han vilde gjennemføre sine planer, sin centrums vilje. Men dette har i dybere betydning intet med kompromis at gjøre.

Betegnende for hans virksomhed som kongevæsenets forkjæmper, er hans samtale med Johan Sverdrup om det nye ministeriums dannelse i april 1884. Motzfeldt klager over, at Sverdrup stiller sig afvisende. Sverdrup benegter dette. Motzfeldt fortæller siden: «Jo, siger jeg, afvist blev jeg forrige gang og afvist er jeg blit end mere nu. Sagen er, at De nu vil ha ufred og ikke andet end ufred. J. Sverdrup satte benegtelse imod, og jeg blev heftig og gjentog paastanden. Samtalen endte

med, at jeg sa: De vil ha ufred, og de skal faa ufred, jeg skal vælte ufred over Dem, saa længe jeg orker. Og dermed gik jeg min vei.»

Det er ikke egentlig slig, man skaber et kompromis!

— Fra rigsrettens dage blir Motzfeldts forhold til norsk politik mere og mere den udenforstaaendes. Endnu er han den slagfærdige, farlige modstander. Han har lynende skarpe ord om forhold og mennesker; men hvad der sker omkring ham, forstaar han ikke længer. Folkebevægelsen er ham fjern. Selv har han en pinlig følelse af at staa udenfor, af ikke længer at være noget i norsk politik. Hans planer og ideer efter rigsretten om, at kongen skulde abdicere eller en ny grundlovsforsamling med Motzfeldt som leder sammenkaldes, viser hvor ufattelig fjern en storpolitiker *kan* bli sine dages aand. Han blir bitter af sind, hans ord blir hadske og hadefulde. Og det er som en ensom overflødig mand, han trækker sig ud af norsk politik. Derved mister denne sit friske rensende uveir. Det var lummert, da han gik. Saalænge han var der, flammet da *hans* aand som ensomme, forløsende lyn. Hans sidste dagbogsoptegnelser er at ligne med fjerne, blege kornmod.

III.

I sine dagbøger kredser Motzfeldts tanker om Johan Sverdrup. Hans bedømmelse af Sverdrup er ensidig og snever, fuld af had og foragt. Slig bedømmer den mand, som ikke naar sine maal og som ser sine haab skuffes, hin anden større, som eier førergeniet, som naar maalene. Dette har været Motzfeldt helt ubevidst. Han har ikke selv forstaaet, hvor bittert han har følt det at se Sverdrup samle alt folket om sig, samtidig som han selv blev mere og mere ensom. Han har intet forstaaet af Sverdrups lysende aand, denne aand, som kastet blafrende skjær ind over den dunkle fremtid; han har ikke forstaaet Sverdrups sikre syn paa udviklingen og hans nære forhold til folket.

Altid, uophørlig kredser Motzfeldts tanker om Sverdrup. Han kan ikke slippe ham, han kan ikke fri sig fra ham. Han overdænger ham med haan, spotter ham og tramper paa ham, men han kan ikke komme udenom ham. Han har havt et sikkert rammende blik for alle Sverdrups svagheder. Direkte har han aldrig kunnet anerkjende hans storhed; hans daglige angreb var en ligesaa daglig anerkjendelse af den.

Alle Sverdrups svagheder har han forstaaet til fuldkommenhed. Sverdrups svada og fraser har været ham en vederstyggelighed. Motzfeldts ærlige sind følte stadig dyb uvilje mod den andens upaalidelighed. Sverdrups tyranni gir ham leilighed snart til at haane Sverdrups magtsyge, snart hans fællers feighed. Han har ikke forstaaet, at naar disse — særlig Steen — trods onde og stædige ord bag Sverdrups ryg alligevel i en afgjørende stund bøiet sig, saa var det ikke, fordi de var bange, men fordi Sverdrup var den store og lysende aand han var. Men ved skildringen af, hvorledes Sverdrups fæller bag sin førers ryg eied ord fulde af vrede og krænkelse, gir Motzfeldt en forklaring til den grusomhed, de viste mod deres gamle fører, da nedgangens tid kom. Det var ikke *bare* i skuffelse over Sverdrups fald, at de handlet, som de gjorde. Det var mangeaarig bitterhed over underkuelse, som gav sig udslag; det var alle de mindre og de smaa, som han havde overskygget, som nu tog gjengjæld.

Allerede i 1872 citerer Motzfeldt Steens ytring om, at Sverdrup ikke taaler andre end sig selv. Og fra den første til den sidste dag var der

en evig bølgende kamp mellem Motzfeldt og Sverdrup. I de daglige kampe var ikke Motzfeldt den tabende. Men sees striden i sammenhæng, stilles den for historiens domstol, saa blir Motzfeldt den med rette slagne. Bare en eneste gang har jeg fundet et anerkjendende ord om Sverdrup i de foreliggende dagbøger. Det er en udtalelse fra 1885 i anledning af debatten om statsraadspensionerne. Motzfeldt skriver da om Sverdrup, at han talte stærkt, godt og myndig. Men den gang stod ogsaa de to paa samme side i debatten.

Med sit skarpe syn for Sverdrups svagheder, forstod Motzfeldt tidlig, at den bedste maade at vinde ham paa, var at gjøre ham til minister. Da der i 1884 er spørgsmaal om et ministerium Broch eller Sverdrup, udtaler Motzfeldt sig ubetinget for den sidste og tilføier, at han er «forvisset om, at Sverdrup som minister vil af al magt værge om i det mindste de kongelige magtmidler og rettigheder, som han ikke selv allerede har været med om at rive i.» Og Motzfeldt fik ret.

Af alt i disse dagbøger, som er uforsvarlig, haardt og hadsk, er der intet som virker saa stødende som en udtalelse i 1885, efterat Sverdrup havde dannet sit ministerium, og hans magt og anseelse var tat til at dale. Motzfeldt triumferer over, at det gaar saa fort nedad med Sverdrup. Han vilde — skriver Motzfeldt — ha klart sig længer, havde han ikke faaet brorsønnen Jakob Sverdrup med i ministeriet. Og Motzfeldt skriver, at han regner sig det til fortjeneste, at det var lykkes *ham* at skaffe Jakob Sverdrup ind i raadet. Har Motzfeldt ret i dette, skyldes det virkelig ham, at Jakob Sverdrup kom med i Johan Sverdrups ministerium, saa vil sandelig ikke historien regne Motzfeldt dette til fortjeneste.

IV.

Det som gjør en mand til fører er, at hans sjæl er en del af folkets sjæl. Hans hjerte slaar ikke alene, det slaar i takt med de tuseners. Hans tanker søger ikke de ensomme veie, de søger folkets veie. Der hvor folket famler, der gaar han sikker foran. Der hvor folket aner, der ser han. Hvor ensom en slig fører-sjæl kan være inderst inde, hvor meget af sit dyreste hjerteblod han ofrer til massen, hvor tit han maa saare sit eget sind, hvor dyre haab han maa dræbe for folkets skyld, det forstaar kanske ingen andre end han selv. Ingen ved, hvor grænseløst han ofrer, ingen ved, hvad skjønne længsler der slukner for ham.

Der er endnu ingen historiker her hjemme, som har forstaaet Johan Sverdrup, trængt ind i hans inderste sjæl, forstaaet ham i hans storheds og i hans svagheds dage. Han er os endnu for nær, den sidste tids had er endnu for bittert. Vi unge, som ikke har seet ham, ikke levet med i hans tid, vi blir slaaet af noget i hans ansigt, som de ældre ikke ser. Vi ser dette ansigt furet af smerte, af ofre, men fremforalt af en grænseløs saar, skjult smerte, og vi føler vore hjerter bæve.

— Denne storheds smerte eier ikke Motzfeldt. Det skjær af vemod, som hviler over de sidste dagbogsblade, er af en helt anden natur. Det er vemod og bitterhed over ikke at ha naaet frem. Han søger trøst i visheden om ikke at ha levet ganske forgjæves. Han ser sig om, han er ensom, udenfor og færdig.

Motzfeldt oplevet aldrig det store sammenspil mellem folk og fører; han naaede aldrig frem til sit folk.

Han var og blev en isoleret personlighed.

Men denne personlighed er rak og sterk og stor paa sin vis. Og den er fremforalt særegen. Den har en steilhed og styrke, som er meget sjelden blandt norske politikere. Han er djerv, praktisk, retlinjet. Og blandt de dages politikere, baade de store og de smaa, hævder hans frie blussende aand sig frisk og freidig, — som hans røde lug i hine dage luet op i tingsalen.

Kristian Elster.

Sygdoms- og Alderdomsforsikring i Italien.

En af de sterkeste socialistiske tendenser i vor tid er den offentlige pensionering af syge og udtjente arbeidere. I Tyskland er forsikringen tvungen; der betaler stat, arbeidsgiver og arbeider hver sin del. Det italienske system er et ikke-tvungent; der faar arbeidernes indbetalinger et betydeligt tilskud fra staten.

Det italienske nationale selskab for gamle og invalide arbeidere blev dannet for ti aar siden. Nu er der 300 000 forsikrede Dette tal kan synes ubetydeligt i et land med 35 millioner mennesker; men selve den kjendsgjerning, at der er et saadant selskab, er et betydningsfuldt socialt tegn.

Betingelserne er gjort saa lette som muligt for medlemmerne. Indbetalingerne kan ske i saa mange terminer som ønskes, lige ned til en lire ad gangen. Hvis nogen ønsker at stanse sine indbetalinger, saa kan han gjøre det — i en maaned, et aar eller mange aar, og han mister dog ikke sin medlemsret eller de penge han har indskudt. Om han saa ikke har betalt mere end sin første lire, saa kan han ved sit fyldte sekstiende aar faa den udbetalt med paaløbne renter.

Det mindste aarlige indskud er 6 lire. For hver 6 lire som indbetales til selskabet, tilskyder staten 10 lire. En arbeider, som har betalt 6 lire om aaret i femogtyve aar, har altsaa faaet indført paa sit navn ialt 400 lire.

En særlig klausul tillader, under specielle forhold, forsikring i saa kort tid som ti aar, saa man altsaa kan bli medlem af selskabet i en alder af femti aar.

Hvis en arbeider blir invalid — selv om aarsagen ligger udenfor hans arbeide, har han ret til øieblikkelig pension, forudsat at han har betalt præmie i fem aar. En pension, som kommer fra selskabet, kan ikke beskattes eller paa nogen maade beslaglægges.

Suggestionens Magt i Dagliglivet.

I denne smittefarernes og smittefrygtens tid kunde det kanske have sin interesse at tage et overblik over en speciel art af smitte og smittemodtagelighed, som først i den sidste tid har vakt den opmerksomhed, den fortjener. Saa meget mer som den, skjønt af sjælelig art, dog spiller en betydelig rolle ogsaa overfor kropslig sundhed og sygdom.

I mangel af et passende norsk ord har denne paavirkning (smitte) faaet navnet «suggestion» og modtageligheden for den «suggestibilitet». Benævnelserne er vistnok af temmelig ny dato, men sagen selv er saa gammel som menneskeslegten eller som det animalske liv overhovedet. Det er dog først i de sidste aartier, ved studiet af hypnotismen, at der er kastet et klarere lys over disse eiendommelige sjælsegenskaber. Man hjalp sig tidligere med betegnelser som efterhærming (efteraping), indbildning, ord som i sig selv er karakteristiske nok, men man forbandt ikke noget bestemt psykologisk begreb med dem.

Nu har den videnskabelige verden samlet sig om «suggestion», der dels benyttes i den snevre betydning af hypnotisk paavirkning, dels som i denne artikel, om de dagligdagse og meget omfattende eiendommeligheder ved sjælslivet. Hvilken omfattende betydning de egentig har, derom gjør de fleste menne ker sig ikke nogen forestilling. Og ligesom suggestionen nutildags virker baade paa den enkelte og paa masserne, saa har den sat sine dybe spor i alle folkeslags udvikling gjennem alle tider og paa alle omraader. I religion som i politik, kunst, medicin, den har formet og udviklet de menneskelige følelser og lidenskaber, ja uden den vilde al plastisk tillempning al saavel ydre som indre kultur være umulig.

Disse kræfters virksomhed har derfor en ypperlig illustration i eventyret om gutten med den felen, som var slig, at alle maatte danse efter den. Ingen undgaar denne troldomsmusiks virkning.

Smaa og store, den dannede som den uoplyste, enhver efter sine personlige særegenheder, paavirkes saasandt der bare bestaar nogen forbindelse med omverdenen. Og selv om man er udelukket fra menneskers selskab, virker naturen paa samme maade, ja tænker vi os al ydre paavirkning borte, saa vil selvsuggestionen (autosuggestion) virke med ligesaa sikre resultater.

Som vi legemlig lever i en bakteriefyldt luft, saa ogsaa aandelig; paa begge omraader er vi hvert øieblik udsat for indtrængen af bakterier, baade af skadelig og nyttig art.

Ordet suggestion (optaget i det engelske og franske sprog) betyder som bekjendt paavirkning, indskydelse. Hermed er dog slet ikke sagen selv forklaret. Man kjender virkemaaderne, men om dens egentlige natur ved man endnu meget lidet, — en skjæbne den deler med saa mange andre sjælsvirksomheder.

Man ved kun, at som almindelig psykologisk lov fremkalder forestillinger (tanker) om en bevægelse, en følelse eller en forandring i legemet, notop disse bevægelser, følelser eller legemlige forandringer, saafremt der ikke kommer hemmende modforestillinger

iveien. Den samme virkning har forventningen og den inderlige overtydelse (tro) om at faa se, høre eller opleve noget.

Saaledes gjør mange mennesker grimaser naar de skriver. Disse er ubevidst fremkaldt ved pennens bevægelser.

Tanken paa eller frygten for at rødme er hos de fleste unge mennesker nok til at de rødmer «lige til haarroden», uden at der er nogen virkelig grund for det og mod deres vilje. Ligeoverfor en følsom person er det nok, paa frastand at gjøre tegn til at «kjile» ham, for at han skal føle de velkjendte lyst- og ulystfornemmelser. Paa samme vis føler personer som har døiet sjøsyge, kvalme, bare ved at tænke paa den eller ved synet af et sjøbillede; endnu mer ved at komme til sjøkysten og kjende lugten.

Tror vi at kakkelovnen er varm, saa synes vi ogsaa at føle den straaler ud varme; omvendt synes et værelse os kjøligere om sommeren naar gardinerne er rullet ned, end naar der er sterkt lys. En dosis vand indsprøitet istedetfor morfin virker ofte ligesaa godt som denne, naar kun patienten er overtydet om, at midlet skal hjælpe.

Men der er den betingelse, at disse forestillinger og følelser maa faa virke uhindret af kritik eller overlæg. Begynder vi at reflektere over tingen, vil virkningen enten udeblive eller dog svækkes. Er en røger blevet «indbildt» at cigaren er en «egte havaneser», saa vil smagen sandsynligvis forandres, naar han faar vide det er en ganske almindelig «hamburger».

Man kan definere suggestion som «en direkte overførsel (indpodning) fra en person til en anden af idéer, følelser, bevægelser o. s. v. saaledes, at der i den suggereredes bevidsthed ikke er nogen plads for overlæg eller kritik.» (Prof. Bechterew, St. Petersburg).

Den har derfor til forudsætning en vis aandstomhed eller adspredthed, saaledes at ens opmerksomhed ikke er rettet mod det, som foregaar, f. eks. naar to hoster eller gisper samtidig, naar to herrer samtidig fører cigaren til munden o. s. v. eller bevidstheden kan indsnevres, rettes kun paa den ene ting, saa der ikke er plads for andet end den suggererede forestilling. I begge tilfælde er der ikke plads for eftertanke eller overveielse ligeoverfor den sag det gjælder.

Af den natur er forventningen og indbildningen. En professor lavede en fingeret elektrisermaskine og fik en hel del «forsøgsobjekter» til at beskrive, hvad de følte ved berøringen af den. De beskrev fornemmelsen forskjellig, som brændende, stikkende o. s. v., men følt noget havde de allerfleste.

Ytrer man for endel mennesker, f. eks. gjesterne paa et sanatorium, at stedet vist er hjemsøgt af lopper eller vægdyr, saa vil ganske sikkert de fleste være overbevist om, at de har følt utøiets herjinger om natten. Tanken paa de ubehagelige dyr vil være saa sterk, at den udelukker den nøgterne reflektion.

Selvfølgelig er ikke alle mennesker lige modtagelige. De vilde folkeslag med sit primitive sjælsliv er særlig suggestive. I de civiliserede lande staar naturligvis børnene dem nærmest, dernæst voksne med lidet udviklet intelligens, de følsomme og lettroende, de baade aandelig og socialt uselvstændige. Ligeoverfor de mest dagligdagse former, f. eks. automatiske efterligninger, kan dog den adspredte og «tankesprængte» lærde ofte være meget modtagelig.

Saaledes fortæller en bekjendt psykolog, at han kunde faa en ven af sig, som brugte at plystre forskjellige

operamelodier, medens han var optaget med at spille schak, til uvilkaarlig at forandre melodi; han satte sig nemlig til at tromme takten og naar han saa forandrede denne til en anden bekjendt taktart, forandrede den anden ogsaa øieblikkelig melodi, uden selv at ha nogen bevidsthed[1]) herom.

Det er denne samme halvt ubevidste følgen-med, som ogsaa er den udøvende kraft i de hypnotiske eksperimenter og som i dagliglivet giver sig saa mange tragikomiske udslag. Den tyske maler Oetinger har fortræffelig skildret denne virkning paa et billede, forestillende et janitscharmusikkorps i fuld virksomhed. Men midt blandt musikerne staar «der kleine Moritz» og bider i en citron med alle tegn paa «sur reaktion». Følgen er, at musiken stopper aldeles op, fordi musikerne faar altfor meget vand i munden til at kunne traktere blæseinstrumenterne.

Suggestionerne formidles selvfølgelig oftest gjennem syn og hørsel, men dog ogsaa gjennem de andre sanser. Kommer saaledes en af familiens lemmer ved middagen med en ytring om, at suppen er sveden, saa vil straks ogsaa alle de andre merke det. Ligedan med lugt og berøringssans. Et haandtryk kan i visse situationer virke beroligende.

Virkningerne kan, som eksemplerne har vist, være en rent legemlig, som at vi gjesper naar vi ser andre gjøre det, eller de kan være af aandelig natur, som naar en taler hos sine tilhørere vækker begeistring for en eller anden sag, ikke gjennem overbevisende argumenter, men ved de følelser han formaar at vække.

Som nævnt kan suggestionen opstaa i vor egen hjerne uden direkte ydre paavirkning. Har man en lang og besværlig vei for sig, og begynder man at tænke paa, at man vist ikke orker stort længer, saa vil knæerne snart svigte og hele kroppen slappes. Skal man over en bæk og siger til sig selv, at den er for bred til at hoppe over, saa blir spranget sikkert ogsaa for kort. Man ser det samme ved gymnastiske øvelser, naar f. eks. et længdehop afbrydes paa halvveien, fordi vedkommende ikke er sikker paa sig selv. Omvendt vil suggestionen: jeg skal og maa, bevirke forbausende resultater.

Ser vi paa, hvorledes modtageligheden arter sig hos barnet, saa vil det straks være klart, hvor stor betydning de suggestive indvirkninger har for barnets baade kropslige og aandelige udvikling. Det er jo en velkjendt sag, at hvis man ynker et barn som har stødt sig eller er upasseligt, saa blir smerten meget større, og sygdom eller svagelighed forværres. «Indprenter» (man merke ordets betydning!) man derimod barnet, at det ikke er noget at bryde sig om, saa glemmes snart det hele. Det ligger derfor i opdragernes hænder, enten barnet skal bli et frygtsomt, sutrende væsen, eller det skal bli kjækt og uforfærdet.

Er forældrene nervøse i sin optræden, saa vil barnet faa det samme urolige følsomme væsen, selv om der ikke foreligger nogen direkte «nervøs» arv.

En hel del unoder erhverves paa samme maade, f. eks. ansigtsgrimaser, stammen o. s. v. Betragt bare et barn, naar det lærer at skrive; hele ansigtet, især munden, følger pennens bevægelser. Eller en barneflok i cirkus: ikke alene ansigt, men hele kroppen er i livlig bevægelse, uvilkaarlig fremkaldt af det som foregaar i manégen.

Ikke mindre betydningsfuld er virkningen af daarlig læsning. Vi hørte saaledes nylig om en hel frygtepidemi

[1]) Se min artikel om «underbevidstheden» i «Kringsjaa» 32 bd., s. 24.

ved en af vore skoler, hvilken overlæreren netop tilskrev læsningen af overspændte røverhistorier. Ogsaa moralske feil, som tilbøielighed til at lyve og stjæle, opstaar ofte ved efterligning. Faar saadanne indtryk lov til at fæste sig, gaar de lidt efter lidt ved underbevidst virksomhed over til at bli en del af barnets jeg, — det faar en slet karakter.

Heldigvis er barnet ligesaa modtageligt for modsuggestioner (hemninger). Et godt eksempel smitter ogsaa, d. v. s. leder til efterligning. Og lader man barnet med fasthed forstaa, at sligt maa der ikke være tale om, men istedet giver det gode eksempler, saa virker dette til at danne en god karakter.

Efter barnet er ungdommen den mest modtagelige. Unge mennesker har jo f. eks. meget let for at rødme; bare tanken er nok til at sætte hele det vasomotoriske (blodregulerende) system i gang. Siger man bare: «Du rødmer jo!» — saa vil blodet øieblikkelig fare op i kinderne, selv om der ikke foreligger nogetsomhelst motiv dertil. Og ungdommen er begeistringens tid, netop fordi idéer som synes store og gode, i den alder saa let finder indgang ad suggestiv vei; thi det er ikke saa meget den rolige overveielse der giver begeistring, det er den ureflekterte følelse, og denne tilhører særlig ungdomsalderen.

Et vigtigt led i al selvopdragelse er derfor at hærde sig mod den suggestibilitet, som giver efter for enhver impuls.

Som før antydet udøver ikke alene de sociale forhold, men ogsaa naturen selv en suggererende indflydelse paa menneskene. Det synes jo at være en udisputerlig kjendsgjerning, at folkekarakteren i vore forskjellige landsdele for en stor del er bestemt af naturforholdene. Man taler ogsaa om ildfulde sydboer og kolde nordboer.

Naar det derfor siges om egtefolk, at de efter et langt fortroligt samliv er kommet til at ligne hverandre i høi grad baade i sind og skind, saa er det kun et udslag af den samme indflydelse og den samme tillempningsevne.

Foruden de nævnte almindelige faktorer er der visse forholde, særlig følelsestilstande, som i fremtrædende grad befordrer suggestionsvirkninger. Saadanne er f. eks. frygt, forventning, tro, tillid, lysten til at behage o. s. v.

Frygten kan udrette de merkeligste ting, enten det nu er smittefrygt og religiøs trældomsfrygt, eller det er hysterisk frygt for alt mellem himmel og jord. En professor fortæller om en mand som overvar en voldsom knæoperation, hans broder maatte gjennemgaa. Medens patienten selv intet følte, havde den friske mand heftige smerter i knæet, og disse, ved den blotte forestilling opstaaede smerter, beholdt han et helt aar efterpaa.

Naar det derimod fortælles om en soldat i Indien, hvem lægerne «indbildte» at han havde kolera, at han virkelig fik sygdommen, maa man, hvis beretningen er helt sand, naturligvis forudsætte at han allerede var smittet, men at frygten gav anledning til sygdommens udbrud, altsaa øgede modtageligheden. Det er i saa tilfælde et alvorligt og meget troligt eksempel paa, hvad smittefrygten kan udrette!

Den paastand, at man ikke blir smittet naar man ikke er ræd for at bli det, er derfor ikke ganske grebet ud af luften. At læger og sygepleiersker forholdsvis sjelden blir smittet, finder derfor sin forklaring ikke alene i deres større forsigtighed, men ogsaa i at de er for optaget og for frygtløse til at give plads for frygtsomme grublerier over faren.

En amerikansk psykolog fortæller om en dame, som var blit be-

kjendt med, at der skulde sættes op ovne i den kirke, hun pleiede at gaa i. Det var i kakkelovnenes første tid, og hun var kommet til den overbevisning, at luften vilde bli ganske forpestet af den, saa hun ganske vist vilde besvime, naar hun kom i kirken. Dagen kom, da ovnene skulde tages i brug, og damen besvimede ganske rigtig af ovnosen. Uheldigvis viste det sig siden, at ovnene slet ikke havde været i virksomhed, fordi man ikke var blit færdig med opsætningen!

En anden dame var i den faste tro, at hun ikke taalte lugten af roser. En dag viste man hende en kunstig rose, som hun tog for egte, og hun fik selvfølgelig ondt. Slige nervøse mennesker er i den grad modtagelig for «indbildning», at de blir forkjølet af at tage et glas koldt vand i haanden eller af lufttrækket fra en avis som vendes.

Nervøsitet — især som modesygdom — maa derfor betragtes som for en væsentlig del beroende paa selvsuggestion. Men disse sygelige symptomer er i de fleste tilfælder virkelige nok, ikke som man er tilbøielig til at tro, opdigtede.

Som professor Dubois (Bern) siger: «Saasnart et menneske tror sig sygt, saa er det ogsaa sygt; der gives ingen indbildt sygdom» — det er kun den forskjel, at ondet i dette tilfælde har en sjælelig, ikke en legemlig aarsag.»

De fleste mennesker forsterker og forværrer derfor sine lidelser og smerter ved at fæste sin opmerksomhed for sterkt ved dem. Lægerne søger at modarbeide dette ved at «indgyde» mod og bibringe patienten den tro, at tilfældet ikke er farligt. Forestillingen om lægens dygtighed og overlegenhed spiller her en stor rolle, og det beror saaledes ofte paa lægens optræden, om hans kur skal lykkes. Uden tillid er den dygtigste læge slemt stillet, medens kvaksalveren udfører kure i massevis, naar han først har faaet tiltro.

Her som paa saa mange omraader gjælder det — seet i suggestionens lys —: Humbugen leve!

Det religiøse samfund «Christian Science» og andre «troeshelbredere» har forstaaet at benytte sig af denne selvsuggestion. «Modsig hos dig selv enhver klage fra legemet» lærer mrs. Eddy; derved skal man kunne undgaa enhver sygdom, mener hun. Hun og andre har da ogsaa kunnet gjøre kapital af denne menneskets naturlige evne.

Og det er en vigtig sag, at denne forstaaelse blir hvermands eie til hjælp i kampen mod sygdom og alle nedbrydende kræfter omkring os. En hel del læger vilde sikkert overflødiggjøres derved.

Selvfølgelig er det den samme evne som ligger til grund for medicinmændenes kure hos de halvvilde folkeslag, som for middelalderens og den senere katolske kirkes mirakelkure saavelsom for amuletvæsenet. Det sidste gaar endnu igjen i mange forskjellige former. Det fortælles saaledes om Sarasate, at han altid ved sine koncerter bar en liden miniaturviolin af guld i sin vestelomme og stadig forvissede sig om, at han havde den i god forvaring. Det er høist sandsynligt, at den hjalp ham til at bevare sin ro og fatning, og at han vilde ha gjort fiasko, hvis han en gang skulde ha glemt at faa den med.

Det er derfor af gode grunde, at der drives «sympatikure» blandt os. Evnen til at «stemme blod» (stanse blødning) er ganske vist et faktum, ligeledes, at saa haardnakkede skabninger som vorter paa hænderne forsvinder ved en eller anden af de bekjendte folkeraad herimod. En Boltzius' kure hører til samme kategori. Bøn, salmesang, lederens per-

sonlige indflydelse og ikke at forglemme kaffedrikningen er her de udførende kræfter. Det er i saa henseende betegnende, at der kræves tro af den syge, hvis kuren skal lykkes. De «vantro» vises bort.

Hemmeligheden ved den tilsynebladende tilfredshed, hvormed damerne — i mindre grad herrerne — finder sig i modens luner og dens ofte grusomme tyranni, stikker ganske vist i det samme forhold. Uden suggestion vilde de stakkels damer være at betragte som beklagelsesværdige martyrer for en god (?) sag. Som det er, blir derimod lidelsen til en nydelse.

Endel damer diskuterede ved en five o'clock tea den mode at bære fjærboa om sommeren. «Jeg synes ikke som Dere,» siger en smuk ung dame, «jeg ser mig bare i speilet, og hvis boaen klær mig, føler jeg ikke længer varmen!»

Dragten selv efter sin forskjellige karakter har ogsaa indvirkning paa den, som bærer den. Ungdommen føler sig som andre mennesker, naar de faar sportsdragten paa. De kirkelige og verdslige embedsmænd føler utvilsomt en lignende forandring, naar de iføres sig embedsdragten. Sterkest maa naturligvis denne virkning være hos skuespillerne i den dragt, som hører til hans rolle.

Massernes suggestion er ikke mindre iøinefaldende og interessant end den enkeltes og af kanske endda større social betydning.

Virkningerne hos en samling af mennesker synes at stige proportionalt med mængden af individer og kan derfor faa en skjæbnesvanger magt. Thi ikke alene virker aarsagen paa den enkelte, — det være presten i forsamlingen, opvigleren i pøbelflokken — men der udøves gjensidig paavirkning mellem tilhørerne selv.

Der er en naturlig trang hos alle til at følge en bevægelse, enten den saa er af fysisk eller psykisk art. Allerede naturen virker slig paa os, naar vi f. eks. staar ved en fos og følger de vældige vandmasser med øinene, eller vi hører et musikkorps spille en ildnende, taktfast marsch. Det er derfor i mer end én betydning lettere at følge med strømmen end arbeide mod den. Som med fossen saa med stemningerne. I balsalen eller paa folkemødet forsterkes virkningen ved synsindtrykkene. Det ene sted ved dragterne og den straalende belysning, det andet ved synet af den interesserede eller begeistrede menneskemængde; dertil kommer de idéer, som træder til. Hist forventningen om den mangeartede nydelse, her det politiske eller nationale emne af aktuel natur.

Det gjælder her, som hos den enkelte: jo lavere flokken staar i kultur og intelligens, desto lettere paavirkelig. Naar det gjælder barn, behøver man ikke at gaa tilbage til barnekorstogenes tid for at finde eksempler paa massesuggestioner. Enhver lærer og lærerinde har altfor godt kjendskab til sligt som lattersmitte, «panisk skræk» (et eksempel er nævnt foran), ja selv krampeepidemier; i de fleste tilfælde skyldes de psykisk paavirkning, med andre ord: Eksemplets magt.

Erfaringen viser ogsaa, at folkemasser meget lettere suggereres (rives med) end overbevises, og dette er ganske naturligt, fordi det første er en følelsessag og det andet forstandens. Med følelser, omend ofte af primitiv art, er alle udrustet, de er saa at sige den sjælelige atmosfære, medens forstanden hos en stor del af menneskene kan være meget lidet udviklet.

Eventyret om keiserens nye klæder er netop en skildring af suggestionens (her indbildningens, kulsviertroens) indflydelse; et lidet barn, som

ikke har agtet paa folkesnakket, men kun stirret paa den nøgne mand, som skred saa stolt frem, løser fortryllelsen ved sit forstandsargument: «han har jo ikke noget paa!» Den samme tanke findes udtrykt i ordsproget: «Verden vil bedrages.»

En saadan suggereret folkemasse kan ikke længer betragtes som en samling af selvstændige enkeltindivider. Er paavirkningen meget sterk, forsvinder den enkeltes dømmekraft næsten fuldstændig, og man lader sig rive med til stormende begeistring eller vilde ekscesser, som man under normale forhold aldrig vilde falde paa at deltage i. Mange sjæle, én tanke, eller rettere, én følelse (affekt, lidenskab). Og skjønt der nok ved saadanne anledninger oprindelig ligger en idé til grund, saa fatter dog ikke mængden denne i sin helhed, men gribes af det følelseselement som altid er tilstede (begeistring, vrede, skræk o. s. v.), og denne affekt vokser ved den indbyrdes paavirkning til at bli det altbeherskende. Men følelsen slaar som bekjendt let om, idag: Hosianna! imorgen: Korsfæst! Folkegunst er lidet at stole paa, netop af den grund.

Medens suggestionens virkninger derfor kan siges at vokse proportionalt med folkemassen, saa synes den enkeltes individualitet, — særlig den selvstændige dømmekraft, at aftage omvendt proportionalt hermed.

Erfaringen synes da ogsaa at vise, at der aldrig blir det udbytte af store, diskuterende og raadslagende forsamlingers arbeide (folkemøder, kirkemøder, for ikke at nævne storting), som man skulde vente i forhold til den intelligens, der er repræsenteret. Suggestionen, som altid er paafærde, har en nivellerende indflydelse, fordi den svækker kritik og nøgtern, alsidig overveielse. Saaledes kommer det fælles produkt til at staa lavere, end hvad den enkelte overlegent dygtige kan præstere under andre omstændigheder.

En slig sterkt suggereret folkemasse danner altsaa en kompakt enhed, en «kollektiv personlighed»; man har ofte anledning til at iagttage dette under folkeopløb i større byer, hvor en tumult engang sat igang ofte ikke er til at stanse, før den har løbet linen ud (kfr. «gardistaffærerne»).

I dyreriget finder vi lignende foreteelser og vistnok af samme natur, f. eks. naar en flok bier eller hveps samler sig om at angribe en fiende, i førstningen nogle enkelte, men efterhvert en større og mere rasende flok; eller som lemænene, naar de styrter afsted i store skarer over alle hindringer uden at ænse hverken ild eller vand.

I krig beror derfor hærens holdning paa førernes eksempel i retning af tapperhed eller feighed, d. v. s. deres tilbøielighed til at gaa paa eller trække sig tilbage, og paa den begeistring de formaar at vække. Er først denne vakt, kan de kommanderende gjerne føre tropperne mod den visse undergang, uden at det falder dem ind at protestere. Slige førere har jo historien mange at vise os, for blot at nævne Napoleon og Jeanne d'Arc eller — fra et noget andet synspunkt — Christian Michelsen!

Det moderne samfund har ogsaa fuldtop af andre suggestionskilder, som virker mere i det skjulte, men derfor ikke mindre sikkert.

Der er f. eks. aviserne. «Pressens magt er stor»; det er dens domme, som for en stor del betinger, hvad man kalder den offentlige mening. Dag efter dag indsuger man gjennem blade og tidsskrifter idéer, som sætter sig fast og blir endel af vor aandelige organisme. Ligedan med bøger. Som det ofte betones, har disse samfundsorganer derfor et stort ansvar, og det er jo ikke tvil om, at

de har været aarsag til mange mord- og brandepidemiers udbrud.

Paa samme maade virker avertissementerne. Dag efter dag ser man de samme navne paa firmaer og varer, og naar der saa blir spørsmaal om at kjøbe et eller andet, saa trænger hine navne sig ind paa en og tar herredømmet fra den selvstændige valgfrihed.

Hermed har man ogsaa «gjentagelsens hemmelighed» opklaret, enten det nu gjælder aviserne eller agitatoren, som ved idelig at fremholde de samme indbildte eller virkelige sandheder tilslut faar magt over sindene. Saaledes med de fleste aktuelle «sager», som politik, forbuds- og maalsag og ikke mindst religiøse og kirkelige agitationsbevægelser. Saaledes er religiøse vækkelser i væsentlig grad en suggestionsvirksomhed, særlig naar de ledes paa «methodistisk» vis, hvorved følelsen blir det altbeherskende. Til sine tider stiger den da, som i den «Barratske vækkelse», til ekstatiske tilstande, hvorved opstaar tungetale og andre hypernervøse foreteelser. Enhver, som har overværet et sligt møde, vil ha havt den bedste anledning til at se suggestionens virkninger baade fysisk og psykisk.

Paa en mere stilfærdig vis virker modepresten ved de smukke tanker, sin behagelige optræden, de plastiske bevægelser og den varme stemme. I det hele taget kommer det af de anførte grunde ikke saa nøie an paa, hvad der tales, naar blot det hele apparat virker suggererende, — skaffer stemning.

I en mild form spores de samme virkninger i selskabslivet og ligeoverfor det æstetiske aandsliv. Det store musik- eller theaterpublikum er i regelen at betragte som en suggereret masse, der, hvis begeistringen først er sat igang, ikke er istand til at dømme nogenlunde rigtig, men applauderer lige livlig det slette som det gode. Omvendt er et forstaaelsesfuldt publikum altid til en begyndelse kjøligt (vanskeligt at suggerere), før det har forvisset sig om værdien af det fremførte. I klar forstaaelse af eksemplets magt har da ogsaa, som man ved, mange theatre sine faste klakører som sætter suggestionen igang. I mangel heraf fungerer gjerne venner og velyndere velvillig som saadanne.

De professionelle kritikere er heller ikke istand til at dømme ganske upartisk. De har sine sympatier og antipatier, der uvilkaarlig indvirker paa deres domme.

Paa samme vis bestemmes ikke alene folkets «offentlige moral», men for en stor del ogsaa dets aandelige og udvortes fysiognomi. Har man f. eks. gjennem aarrækker iagttaget ungdommen paa «Carl Johan», vil man lægge merke til moderetninger i holdning saavelsom i stemmebrug og sprogjargon.

Den bekjendte medicinske forfatter dr. M. Hirschfeld, en af de sagkyndige i «Hardenprocessen», skildrer den suggestive indvirkning gjennem pressen saaledes: «Hvad der ved halvtotiden om middagen udspandt sig i retssalen, blev 3 timer efter, — mange gange helt unøiagtigt — gjengivet og kommenteret i «Vossische Zeitung« (redaktør dr. Levy, modstander af Harden); gik næste dag med yderligere tilføielser over i en stor del af høire- og venstrepressen, gik videre sin vei gjennem de store provinsblade, mundede tilsidst ud i et utal af smaa «vinkelblade», blev persifleret og karikeret af vitsbladene, begjærlig grebet af skandalpressen som behandlede stoffet paa sit vis, og udfoldede saaledes en suggestion af umaadelig virkekraft.»

Ikke mindre suggestivt er selskabslivet. I en skumringstime begynder en af selskabet at fortælle spøgelses-

historier, andre fortsætter, og tilsidst blir alle betaget af en sterk følelse af uhygge og rædsel, saa den mindste lyd kan være nok til at alle farer op i skræk. Eller et helt selskab sidder og kjeder sig; selv de, som af naturen har et lyst sind, trækkes med i stemningen. Kommer der saa en ny gjest med et glad ansigt og en livlig fremtræden, kan stemningen forandres paa faa øieblikke.

Her er et fingerpeg, som trænger til at følges. Det gjælder den saa altfor godt kjendte norske surhed og tverhed. Et eneste eksemplar af denne art er nok til at disse lidet hyggelige egenskaber breder sig iblandt en hel flok, — f. eks. i en sporvogn eller jernbanekupé. De glade, venlige sjæle har her en mission at udføre, de kan ved en modsuggestion i form af et venligt blik, en liden latter eller en vellykket vits bringe stemningen til at slaa om. Blev dette almindeligt, kunde kanske den «sure reaktion» blandt os forsvinde lidt efter lidt. Saa kunde den gemytlighed, som vistnok ligger paa bunden af folkekarakteren, komme bedre til sin ret.

Christian Claussen.

Skoleundervisningen i Japan.

Ogsaa paa skoleundervisningens omraade har Japan gjort overordentlige anstrengelser for at komme paa høide med Europa, og det har naaet resultater, som mange europæiske lande, f. eks. Spanien og Rusland, kunde misunde det. Efter de sidste beretninger fra den japanske undervisningsminister var der 7 551 445 skolepligtige børn af begge kjøn. Af disse havde 97,16 pct. af gutterne, 91,46 pct. af pigerne, gjennemsnitlig 94,53 pct. af alle børn skoleundervisning.

Dette i sig selv imponerende resultat træder endnu sterkere i øinene, naar man husker, at procenttallet i 1873 var 28. I 1884 stod pigerne endnu saa langt tilbage, at forskjellen mellem deres og gutternes procenttal var 33; nu er forskjellen bare 6—97 og 91 pct.

Lærernes betaling er yderst liden, fra 4 til 65 yen om maaneden. (1 yen er vel 3½ kroner).

Desuden lader japanerne mange studerende uddanne sig i udlandet. Efter den nævnte beretning var antallet 2011, af dem 84 i Tyskland, 45 i England, 32 i De forenede stater, 25 i Frankrige, resten i Belgien, Holland, Italien, Østerrige, Schweiz, Tyrkiet, Kina og Indien.

Gjennem ukjendt Land

opnaar man forbindelse ved hjælp af den traadløse telegraf. Som bekjendt er en del af Peru og Brasilien endnu uudforsket. Fra Lima i Peru til Yquites ved Amazonfloden, omtrent 1 000 km., tildels urskog og fjeld, hvor aldrig en reisende har sat sin fod, sender man nu meddelelser med den elektriske gnist.

„Driftekaren" — Aarets Bog.

Søren Kierkegaard klaged over den ulykke at være geni i en kjøbstad. Hans E. Kinck har større grund end Kierkegaard til at klage.

Kierkegaard var digter-filosof i en tid, da den største del af digtningen var filosofisk farvet. Man lagde merke til hans arbeider, selv om man ikke skjønte dem. Han havde et publikum, et literært og filosofisk opdraget publikum.

Jorden var allerede pløiet af ham, dengang Henrik Ibsen kom med «Brand» og «Peer Gynt». Disse bøger var desuden ment som bodsprækener. Slig blev de ogsaa opfattet og havde derfor en umaadelig stor virkning i dette land, hvor man kun forstaar to slags bøger, de som tugter og de som opbygger. Stiller man til dannede nordmænd det forresten taabelige spørgsmaal: Hvilken skjønliterær bog har havt størst betydning for Deres udvikling? saa vil ni af ti svare Brand eller Peer Gynt. Nuvel, disse bøger er jo mesterverker. Men — det er alligevel saare betegnende, at «aandslivets førere» i vort land ikke er kommet længer end til bodsprækenen. For det er som bodsprækens, de har læst Brand.

«Udvikling» betyder at optage en bog i sig og siden gjøre sig fri for den. Paa den maade arbeider man sig høiere op og længer frem. Men hos os er man stanset ved Brand. Ibsens senere skuespil, som er meget rigere paa menneskelighed og som er meget større kunst, de har ikke havt betydning for publikums «udvikling».

Og derfor har vort publikum ikke modenhed nok til at forstaa Hans E. Kinck.

De tre store aander i vor literatur er Wergeland, Ibsen og Kinck. Alle tre, men især den sidste, har følt ulykken ved at være geni i en kjøbstad. Ibsen fik dog som bodsprædikant et publikum. Hans E. Kinck har endnu ikke faaet noget. Han ved, hvad det er at staa blottende alene. Det er ligesom han staar paa en fjeldtop og raaber. Men folket har ikke samlet sig om ham. Han har bare en liden kreds. Den giver ham hele sin beundring. Men det folk, han digter for, hører ham ikke.

Historien gjentager sig. Wergeland fik en saare knap og karrig løn for sin gjerning. Ibsen pinte man, saa hans ungdom og mange aar af hans manddom gik hen i sørgelig fattigdom og bitterhed. Nu staar den tredje i sin rigeste udvikling. Ham læser man ikke engang.

Geni i en kjøbstad!

*

«Driftekaren» er Kincks største og merkeligste digtning. Den er saa personlig, saa ny, saa rig, saa dyb, at man bare langsomt og med møie arbeider sig ind i den. Men det er overflødigt at sige, at denne møie giver udbytte. Det er som at udforske en ny verden.

Men bogen er saa stor og merkelig, at det er med angst man forsøger at skrive om den. Gjerne kunde man ha den liggende paa sit bord et helt aar igjennem for gang paa gang at fordybe sig i den. Og naar saa alle dens tanker havde spiret og modnet i en, saa kunde man prøve at tale om den til andre. Denne artikel kan da ikke bli andet end nogle faa, flygtige indtryk.

Det forekommer mig, at bogen

paa mange maader kan sammenlignes med Brand og Peer Gynt. Ligesom dem har den bud til sin samtid. Den vil give et digterisk billede af et helt folk, og den vil revse. Men forskjellen springer jo langt sterkere i øinene.

Ibsen skrev i forbitret, fortættet harme. Han slog et dommedagsslag. Det var som han i ét skrig slap løs tyve aars opsamlet vrede. Nu skulde de høre! De skulde staa krumbøiet under pisken! Det var Brand. Og bagefter gav han sig til at le dem ud. Men ogsaa i latteren skjælver ringeagt og aldrig glemt nag. Det var Peer Gynt. Han var ikke dengang stemt til at bære over med eller tilgive. Der er vrede, ikke sørgmodighed i Brand, bidsk latter, ikke smil i Peer Gynt.

I «Driftekaren» er der baade sørgmodighed og smil. Der er et stort, fantastisk lune og den nænsomste medynk. Men det mindsker ikke harmen; det gjør den rigere, dybere, menneskeligere.

Brand og Peer Gynt er karaktertyper. Brand er den rette linje ud i det umenneskelige, Peer Gynt er krumspringet. Disse to typer er seet etisk, ikke psykologisk. Altsaa bodspræken! Man kan ikke sige, at Peer Gynt er den norske nationalkarakter — bare en enkelt karakterfeil, som kanske særlig udmerker nordmændene. Men denne feil, fantasteriet, løgnen, er ihvertfald ensidig opfattet og haanet.

Se saa driftekaren, Vraal, i Kincks bog. Hos ham er hele det tungsind, den vildskab, den skøi, som vi ved er norsk, det særegne norske. Vraal er er menneske, seet og fremstillet med vidunderlig sikkerhed og dybde. Han har over sig et brus af personlighed, af enkelt menneske med sit eget sind og sine egne ord. Men gjennem ham forstaar vi et folk, selv naar han staar som modsætning til dette folk. Det er en genial typeskildring. Ibsen havde ikke sans for masserne, for folket. Han føler ikke dets instinkter. Hos ham er altid den enkelte ligesom uden jordbund.

Mødet i «En folkefiende» er — naturligvis — godt gjort; men læserne føler ikke mængden stimle ind paa sig; føler ikke dens dumpe og uklare stemninger. Mængden, folket var for Ibsen noget ukultiveret, noget ufærdigt, ikke renvasket, som der kanske engang kunde bli mennesker af. Netop en slig sans for folkeinstinkter er det som mangler ogsaa i Brand og Peer Gynt.

Og den er kommet til i «Driftekaren». Jeg ved her ikke bedre ord end folkepsykologi.

Der gaar en klar linje fra «Emigranter» til «Driftekaren». Ogsaa i sin tidligere produktion har Kinck nærmet sig problemet. Naar jeg læser «Driftekaren» kommer jeg til at tænke paa «Flaggermusvinger», paa flere noveller i «Fra hav til hei» og andre af hans bøger. Men «Driftekaren» er langt dybere, sterkere, modnere end selv «Emigranter».

Striden mellem bondekultur og bykultur, mellem landsmaal og rigsmaal, mellem nationalt og fremmed synes overfladisk og tom mod den dybere kamp, som vi aner gjennem «Driftekaren». Kinck har i denne bog sat sig til opgave at forklare den norske folkesjæl. Og han gjør det slig, at man ser linjen ikke bare fra sagatiden til vore dage, men langt, langt tilbage, til dengang stammen boed i lysere og frodigere lande. Det er som om man forstaar i et syn folkets historie. Det uhyre, tyndt bebyggede land, ensomheden som lægger kulde om menneskene, vildskaben naar de mødes, skyheden og mistænksomheden overfor fremmede — — — det er ligesom livet kuer og knuger menneskene, og deres modstand blir en trang til at flyve ud i det grænseløse. Med rægler og eventyr,

med svimlende syner kan man faa dem til at samle sig. Naar et maal er naaet, falder de tilbage i det gamle kiv. Syner og digt er det som de trænger for at komme sig op af ensomheden, op af al usseldom; denne ensomhed og usseldom er et knæk i dem. Der er brudd i det «oprindelige»; stammen er flyttet fra sit hjemland, og den har ikke rigtig slaaet rod paa det nye sted. Livet blir ikke rigt nok; saa sidder der aartusengamle længsler og gnager rundt hjerteroden. I gamle dage var der livsrus som mætted, i bloting og røvertog, i slagsmaal og fuldskab. Nu er folket «civiliseret», den nye tid er mildere, tammere, med aviser og telefon og alskens oplysning. Men i alt dette sulter sindet. Hvor blir livsrusen af? Forpjusket som høns sidder menneskene i fjordpollen og kagler og kjegler. Slig gjorde de ogsaa i sagaen, naar de sad i vintermørket og stured af mangel paa daad.

Mange gange har Kinck skrevet om den tragedie, at der knækker noget dybt nede i et sind. Denne gang har han skrevet om den samme tragedie hos et folk. Der trængtes da en uhyre meget sterkere og voldsommere fantasi. Og man kan merke, hvilken fryd det har været for Kinck at slippe sig helt løs, at tumle med fjeld istedetfor kampesten. Det er geniet, som i sin vældige styrke gaar løs paa himmel og jord. Geniet i sin fulde modenhed.

*

I dette digt er Kinck langt ude over al almindelig virkelighedstroskab. Menneskene selv, konflikterne mellem dem skal betyde saa meget, at bare disse trodsige rytmer, denne himmelstormende lyrik kunde gi udtryk for altsammen.

Første del heder: . . . *og grisk over grænd svæver ørnens klo*, anden: *Mands kvide*, tredje: *Sjæles drivjagt rundt om egen grue*, fjerde: *Tilbage mod vidden*, femte: *Nu gjemte orren i vele og ving sit hode, sit neb, sit syn* . . .

Der er isandhed ikke hverdag i digtet.

Kincks kunst er himmelvidt forskjellig fra al anden modernedramatisk. En prosadramatiker søger ihvertfald at gi den illusion, at personerne kunde tale som de gjør. Han lar dem lede efter ordene, lar dem famle, lar dem tie. Ved de smil, den smerte, den sødme, som han faar ind i ordenes klang, skal læserne rent ubevidst komme til at føle hver sindsbevægelse. Meningen, poesien er ligesom skjult. Der er klare, sterke linjer, tilsyneladende almindelige, letfattelige konflikter for hastverkslæseren. Men jo mere man læser, des mer forvandler dramaet sig. Da blir det dybt, da blir det fuldt af gaader, af skjønhed, af fare. Udenpaa «virkelig» virkelighed, i sit dyb livets eruptive udbrud, slig blir Henrik Ibsens mesterverker. Han sætter endog op fyrtaarn som «glade adelsmennesker» i Rosmersholm, «frihed under ansvar» i Fruen fra havet, til at styre efter for den jevne læser.

Ganske anderledes er altsaa «Driftekaren». Her gjælder det at forstaa eller ikke forstaa, enten — eller.

Hver linje i digtet er et eruptivt udbrud. Kinck udruster sine mennesker med evne til at finde ord for alt som foregaar i deres sind. Hver sindsbevægelse, selv de mest dulgte, blir et brus af ord.

Men da er vi langt ude over alt som kaldes virkelighed. For det er bare enkelte benaadede digtere som har aaben kanal mellem sit hjerte og sin tunge. Alle andre «røber» sig bare, og de maa «gjættes». Selv over sit sind har de trukket den maske, som heder konventionelle følelser, konventionel tænkemaade.

Det konventionelle har Kinck revet af. Dybere og dybere ned har han gravet sig, en alen dybere end alle andre. Der er et ord, som kommer ofte igjen hos ham, det er «sjælens rødder». Han graved sig ned til sjælens urgrund, til slegten. Ingen har forstaaet kjærligheden som han. Han viser, hvorledes sindet flammer og visner med den. Naar den dør, saa kommer ensomhedens, kuldens tragedie. Sviger man kjærligheden, saa brister vilje, karakter, styrke og sundhed. Den er fantasien og solen. Kinck lærer ikke moral, han lærer en at bøie knæ for livet.

For en iagttager som Kinck er ingenting smaat. Et flygtigt smil, farven over et ord fortæller ham om inpulsernes spil. Han er synsk. Iagttagelsen yngler hos ham. Og det er dette han skriver om, det som ligger under. Naar man læser hans bøger, føler man ikke bare hver sindsbevægelse, man ser den, studerer den.

Det store gjennembrud hos ham var, at han gik over fra analysen, studiet, det borende blik, til syntesen, det eruptive udbrud. I «Agilulf den vise» lykkedes det ham ikke helt. I «Driftekaren» er sindsbevægelsen forvandlet til udbrud, til lyrik af en storhed og vælde, som der ikke er sidestykke til i vor literatur.

Overfladens virkelighed er borte. Men der er en dybere virkelighed. Det er det menneskelige sind uden maske, et ansigt hvor livet blusser og stormer.

Her er intet af de stemningsskvalp, de omskrivninger af erotik, som ellers gaar for poesi. Her er den store poesi, menneskesindet i kamp og attraa. Atter og atter siger man til sig selv: Ja dette er livet! Dette er at digte!

*

«Driftekaren» har mange bud til samtiden, mange haanende og æggende ord. Selve handlingen som foregaar i en liden fjordpoll, er et vittigt og ondskabsfuldt billede af hele vort land med dets kampe i stort og smaat. Men under dette vid brænder sørgmodighed, og over det leger smil. Derfor blir digtet saa stort og saa menneskeligt.

Og alt er fremstillet i kamp mellem mennesker. Ikke tomme typer. Fogden og doktoren i «Brand» blir som skemaer mod de livstyngede, livsglødende mennesker i Kincks digt. Brand selv blir som et paradoks mod geniet Vraal, driftekaren.

En slig menneskeskildring som Vraal hører til de store, de sjeldne i al verdens literatur. Man sidder og tænker paa Don Quichote og Hamlet, slige som ligesom er merkepæle i menneskenes opfatning af det menneskelige. En slig merkepæl er Vraal.

Han er den geniale landstryger. Det vil sige, hos ham er der ingenting størknet. Paa alle menneskenes lærdomme ser han ovenfra nedad. Alt er flydende for ham, det store livets spil. Men det er med brændende harme og ringeagt, han ser paa det. I hans ildsjæl er der en umættelig trang til storhed, en længsel efter sol-liv. Den avler ensomhed. Og hans ringeagt slaar ind, den blir tvisyn hos ham selv. Hans sjæl sturer. Saa farer han som et uveir gjennem landet, som «ras over menneskenes hjem». Men bare der er en som vækker hans kjærlighed, saa gjør han stordaad. For han er den store erotiker, manden efter Kincks hjerte. Hans kjærlighedstørst forvandler sig til flammende syner, hans hjerte er som en sol.

*

I Vraals mund falder Kincks tale helt naturlig. Synerne stimler i hans fantasi, hans hjerne brænder. Og hans røst har noget jaget, presset,

brændende, en ørn som flyver høiere, høiere op, høiere — — —.

Men ellers hjælper ikke klangfarven i replikerne stort med til at forstaa de forskjellige personer. Kincks mennesker kommer man nu engang ikke nær gjennem øret. Man *ser* sindsbevægelserne, ser at de fødes med særegne træk i hvert sind; men det er ligesom de ikke udløses i særegne stemmer.

Derfor staar flere af personerne lidt ufrit, de er ikke rigtig kommet løs af digteren Og dette gjør det undertiden vanskeligt ligesom at faa dem afgrænset. Vi ser dybt ned i dem, men ikke altid rundt omkring.

Nu er det muligt, ja sandsynligt, at dette indtryk gaar væk, naar man er blit ganske fortrolig med digtet. Men endnu synes jeg, at jeg savner personlig klang i Dordis og Bols stemmer — ikke overalt, men mange steder. Og jeg faar ikke tag i det ras, som der skal gaa i sindet paa Leateigen. Ofte er det ligesom man forstaar tilbunds og alligevel savner det som er mere end at forstaa, nemlig at gribe med alle sine sanser.

Alt dette er en følge af digterens særegne fantasi. Jeg skulde tro, at det som falder Kinck vanskeligst, er at *høre* sine personer. Han *ser* dem tale. Det vil sige, han ved og føler alt som foregaar i dem; men ikke altid hører han dem sige det; derfor er *lysfarven* over deres ord særegen, men ofte ikke *klangfarven*.

For at bruge en sammenligning: Personerne hos Shakespeare siger meget sælsomt og vidunderlig poetisk; men der pleier alligevel at være et eget klangpræg over deres stemmer.

Men dette er nu engang Kincks svaghed, grænsen om hans vældige talent.

*

Hele digtet er jo i virkeligheden skrevet paa trods af denne brist i evnen. Og naar man giver sig hen til dets poesi, saa lytter man i angst og undring til den ene sterke røst.

Digtet blir driftekaren selv, og gjennem ham kommer vi digteren nærmere ind paa livet end i noget af Kincks tidligere arbeider. Der er ikke plads til de sammenligninger, som jeg kunde ønske at gjøre. Det sjælelige problem er ikke nyt hos Kinck, men her meget dybere behandlet end nogen gang før, fordi Vraal selv er et geni — fordi digteren har kunnet røre sig frit i ham.

Problemet er dette: Ensomhedens frihed, styrke og tvisyn — mod trangen til at «gro fast». Det er den store brydning hos Vraal. Og jeg skulde tage meget feil, om ikke Kinck selv har følt sig som en af de fødte ensomme som ikke kan gro fast i andre menneskers sind, og om han ikke herfra har storheden, smerten og ensomheden i sin digtning. Ofte synes jeg, at han maa ha trodset sig frem til at forstaa og tilgive livet, til at skrive hymner. Bare et ensomt sind kan slig opfatte smerten ved, at der brister traade mellem hjerte og hjerte.

Denne modsætning, ensomhed — trang til at gro fast, er spændkraften hos Vraal og i hele digtet. Den er selve det grænseløse tvisyn, som faar en til at snappe efter pusten, fordi man føler sig falde udfor et stup.

Men derfor er ogsaa hvert møde saa dybt seet. Der slaar tragik mod en, og der er skjærende vid og smerte og smil. Det er denne umaadelige kraft i grundstemningen, som ligesom tvinger frem den genialt sikre logik i situationerne, i deres reisning, i styrken af alle bærende dele.

*

Digtet ender med dette udraab af «lyrikeren»:

Men — da blir der jo ei forskjel
mer paa digt og liv!

Jeg læser denne linje paa min egen maade. Den betyder ikke, at et ensomt sind gror fast og saa mister sin ensomhed. Den betyder ligesom en høiere enhed af ensomhed og at «gro fast» — for atter at bruge Kincks udtryk.

Dette lyder som et paradoks. Men her maa alligevel ligge den psykologiske kjerne til Kincks kommende bøger. Det vil igjen sige, at hans næste arbeide vil bli den første bog af Kinck, som ikke er blit til under tvisynets tegn, af den dobbelte trang, med og mod livet.

Der er noget som er over begge dele. Det er drømmen. Gad vide, om ikke Kincks næste bog blir digte.

*

«Driftekaren» er skrevet i vers, og det vers som der aldrig har været gjort magen til. De steiler, de flyver, de flammer, paa trods af al fornuftig verslære. Og som versene er, saa er ogsaa sproget.

Der er vel de skikkelige poeter, som kommer og siger: Hvorfor er det ikke f. eks. gjort i femfodede jamber! Og hvad er dette for nogen hæslige, skurrende rim! Og sproget er paa ingen maade fint og udsøgt.

Til det kan man jo bare svare, at naar en mand er istand til at være genial, saa kunde han sagtens lære at skrive korrekte jamber og rime vakkert.

Det er da af gode grunde, Kinck har valgt denne trodsige form. Først fordi det er hans egen, dernæst fordi han slet ikke kunde faa sagt det han vilde i pyntelige vers. Der er noget eruptivt i formen — poesiens lava som størkner. Mod dette verk er andre versdramaer ligesom skjøre og kjølige krystaller.

Det han har bragt vor literatur, er jo noget nyt. En hel ny, genial psykologi. Den kræver sine egne udtryk, og den vil altsaa være vanskelig at forstaa. Næste generation vil sikkert finde Kinck langt lettere end vi gjør.

Rent sproglig har Kinck taget et langt skridt ud i fremtiden. Rim og vendinger som støder os, vil om tyvetredive aar synes vakre og klare.

Og selve disse vers, den ene linje jamber, den næste trochæer, den ene paa seks fødder, den næste paa fem, den tredje paa to, altsammen bent mod al god verstone!

Nuvel, her er spørgsmaalet: Skurrer disse vers, naar man har opfattet deres særegne klang og rytme? Efter min mening gjør de det ikke.

Man maa lære at læse Kinck, dermed er alt sagt. Naar en mand er genialt særegen og personlig, saa kan man ikke sige til ham: Hvorfor skriver du ikke som Per og Paal?

Og dette sprog! Det har en glans og styrke som intet andet. Det er vidunderlig friskt og nyt.

En saadan bog læser man ikke for at tælle dens feil. Man prøver bare at forstaa.

I tidens løb vil den mange gange bli tolket. Den vil bli staaende som et hovedverk i vor literatur.

«Driftekaren» er et genialt arbeide af en stor, særegen og ædel personlighed.

Alf Harbitz.

Bulgarsk bonde.

Billeder fra Orientbanen.

Efter *Ueber Land und Meer*.

Da bulgarerne satte saa meget ind paa at faa tag i den del af orientbanen, som fører gjennem deres land, saa var det vel først og fremst politiske maal, de havde i sigte.

Før tyrkernes invasion var de ikke bare ubestridt herrer over sit nuværende kongerige, men over den største del af Balkanhalvøen. Det bulgarske zarrige strakte sig fra det sorte hav til Adria. Deres store zar Samuel havde sin residens i hjertet af det nuværende Albanien. Endnu den dag idag kan man se ruinerne af hans slot paa en ø i den romantiske Prespasjø.

Nu da bulgarerne har faaet revet sig løs fra osmannernes herredømme, arbeider de ikke bare paa at fæstne sit egentlige hjemland, men ogsaa paa at udvide det, kanske i den hensigt at gjenoprette det gamle zarrige.

Uden et sverdhug har de tidligere bragt Østrumelien, en af Tyrkiets største og frugtbareste provinser, ind under sit herredømme. Det er ogsaa bekjendt, at den bulgarske agitationskomité gjennem en aarrække har udstrakt sin virksomhed over hele Makedonien. Og de skrækkelige tilstande i dette ulykkelige land maa for en væsentlig del tilskrives de bulgarske komitadschis, som har huseret barbarisk.

Nu har ungtyrkerne grebet ind, og de makedonske bulgarer aander lettere. De har lidt langt mere under disse komitadschis end under tyrkerne.

Men det er neppe at vente, at der længe skal være ro og fred. De to folk er for grundforskjellige. Og aarhundreders blodig kamp kan ikke paa en dag forvandles til venskab. Balkanhalvøen vil nok bli Europas urolige hjørne indtil en fjern fremtid.

Et af de vigtigste midler til at naa maalet var for bulgarerne at faa herredømme over orientbanen, som forbinder Konstantinopel med Europa, og som berører deres hovedstæder Sofia og Filippopel. Jernbanen er nu for et land, hvad sverdet før var for en soldat.

Dengang orientbanen blev bygget, var bulgarerne endnu ikke kommet løs af det tyrkiske aag. Siden den tid har de — ikke mindst ved stormagternes velvilje og den kloge regjering af to tyskfødte fyrster — fundet sin selvfølelse igjen. Det har de nu vist bl. a. ved vilkaarlig at beslaglægge orientbanen.

For europæerne er denne kommunikationslinje vigtig, ikke bare i politiken og for handelen, men ogsaa fra et turistsynspunkt. Den fører gjennem den interessanteste og skjønneste del af Balkanhalvøen.

*

Naar den reisende kommer til Belgrad, Serbiens hovedstad, har han betraadt Orientens terskel. Rigtignok har serberne i de sidste aartier søgt at give byen et europæisk præg; men Orienten skinner gjennem den tynde fernis.

Over de talrige nybygninger og de vakre parkanlæg rager den gamle tyrkerfæstning endnu truende op, synlig langt indenfor den østerrigske grænse. Og ved siden af korset paa de nye kristne kirker pranger endnu moskeernes halvmaaner.

Længere syd, i Stalatsch og Alexinatz, kappes mindesmerkerne fra den gammelserbiske, førtyrkiske tid med tyrkernes bygverker. Men i Tschuprija, en gammelromersk koloni, er det serbiske præg fremherskende. Der i nærheden ligger det berømte kloster Revanitza, som blev grundet af en af de største serberfyrster, Lazar, i det fjortende aarhundrede. Herfra drog han ud paa det ulykkelig felttog mod tyrkerne, som kostede ham selv livet og hans folk dets uafhængighed.

Hinsides de blaanende aaser i det fjerne, paa makedonsk jord, udkjæmpedes den 15de juni 1389 det store folkeslag, hvor sultan Murad seirede over de forbundne serber, kroater, bosniakker, bulgarer, wallaker, albaner. Vel faldt han selv; men hans søn, Bajasid I, var efter seiren herre over Balkanhalvøen.

Paa de talrige borge og fæstninger kan man endnu se, hvor tyrkerne slog sig ned. Især i den maleriske Moravadal er der mange af deres befæstninger. Thi denne dal har altid været landets store pulsaare, og her gaar ogsaa orientbanen.

Den tyrkiske fæstning er det vigtigste bygverk ogsaa i den by, man nu kommer til, Nisch. Her kommer to af Moravas bifloder ned. Og gjennem deres dale gaar færdselsveiene til Bulgarien og Makedonien.

Helt siden romernes dage har der været kjæmpet blodige slag om Nisch. Gang paa gang er byen blit ødelagt. Da fæstningen for netop et hundrede aar siden blev beleiret af tyrkerne, sprængte de serbiske forsvarere den i luften.

Siden orientbanen blev bygget, har Nisch forvandlet sig til en moderne serberby med brede, lige gader. Den tyrkiske befolkning er trængt sammen i en liden bydel omkring moskeerne.

Nu begynder den vakreste del af orientbanen. Her kommer vi ind i den trange og vilde Nischavadal med mange skjønne udsyn til ruiner af slotte og borge, klostre og kapeller. De ligger der som minder efter de

blodige krige mellem balkanfolkene. Den næste større station, Pirot, har endnu sit middelalderlige kastel, flankeret af fem taarne. Midt i den maleriske tyrkerby hæver sig et mægtigt taarn. Omkring denne bydel ligger mange nybygninger. Pirot led meget under den sidste serbisk-bulgarske krig i 1885. Her seirede fyrst Alexander med sine tysk disciplinerede tropper over den serbiske armé.

Pirot var den serbiske grænsestation. Tzaribrod heder den bulgarske. Den har vilde, romantiske omgivelser. Dalen stiger til det 700 m. høie Dragomanpas. Herfra er der en henrivende udsigt over Balkans vældige bjergland, som i en vid krans omgiver Sofias høislette.

Paa alle sider hæver sig fjeld indtil en høide af 2000—3000 meter. Til langt ud paa vaaren er de dækket

Bønder og bondekoner i Sofias gader.

af sne. Længer nede er fjeldsiderne klædt af mørke skoge. Ret i syd rager det 3000 m. høie Rilafjeld over alle andre, og fra det trækker sig Rhodopefjeldets lange kjæde, hvor der endnu huserer røverbander, de vilde gomakker. De er bulgarer, men muhamedanere af tro. Hverken den tyrkiske eller den bulgarske regjering har kunnet faa bugt med dem.

Altfor hurtig iler toget gjennem disse alpelandskaber og flyver til Sofia, Bulgariens hovedstad, som ligger midt paa den store høislette.

Ad denne vei drog engang keiser Trajan til Sofia, og keiser Konstantin den store valgte endog byen til sin residens. Ingen som nu besøger Sofia, kan se paa denne moderne storby, at dens historie gaar tilbage til Kristi tid.

Nærmest ligner den byerne i det amerikanske Vesten, de som er blit til paa en nat, f. eks. Omaha eller

Denver med sine brede gader, flunkende nye leiegaarde, skyggefulde boulevarder, vide pladse. Men menneskene passer ikke ind i dette storartede anlæg, som Alexander af Battenberg gav planen til.

I de skjønne gader med elektriske lys, vandledning og gode fortaug skulde man vente at se elegante ekvipager. Men istedetfor ramler der bondekjærrer lastet med hø eller ved; de trækkes af okser eller sorte, langhornede bøfler.

Under trærne foran de moderne kafeer à la Boulevard des Italiens i Paris staar smaa borde og stole, og gjesterne er fede jøder og vallaker med bukserne stoppet i støvleskafterne og med skindhuer ned over sit lange, stride haar.

I de fordringsfulde tre- og fireetages huse i forretningskvartererne skulde man vente butiker med skinnende speilglasruder, og bag ruderne udstillinger af alle de dyre vesteuropæiske kultursager. Men istedetfor er butikerne for det meste fyldt med billigt markedskram.

Uden sine indbyggere vilde Sofia være en moderne storby. Uden sine huse vilde den paa mange maader se ud som en slovakisk landsby.

Midt i denne modsigelsernes by rager en moskés kuppel og slanke minareter. Og fra galeriet om disse minareter kaldte endnu for faa aar siden muezzinen hver morgen og aften til bøn. Men paa hvem? De bulgarske bønder? De faa europæisk klædte mennesker? De plumpe soldater, som i sine grove skiddenbrune uniformer mest ligner straffanger?

Saa husker man med ét, at denne moderne by, denne bulgarske forstad til Budapest indtil for nogle aartier siden var hovedstaden i en stor tyrkisk provins. Og det havde den været i et halvt aartusend! Men hvor er da tyrkerbyen? Og hvor er tyrkerne? Paa ens vandringer gjennem byen skal man forgjæves søge dem. Af de 80 000 indbyggere er nu bare 500 tyrker.

De merker som tyrkerne havde sat, har de nye herrer faaet væk saa hurtig, som man bytter en teaterdekoration.

Da Bulgariens befrier, feltmarschal Gurko, i spidsen for de seirende russere den 4de januar 1878 drog ind i Sofia, var den endnu en tyrkerby.

Bulgarske officerer.

Men straks gik man igang med at skrubbe tyrkermerket af. Tusinder af huse blev revet ned, ligesaa de fleste af moskeerne, eller de blev ombygget til praktiske formaal. Andre moskeer som før den tyrkiske tid havde været kirker, blev givet tilbage til kristendommen. I tusindvis reiste tyrkerne nu bort.

Da Alexander af Bulgarien som nyvalgt fyrste i 1879 holdt sit festlige indtog i Sofia, fandt han bare en militærleir og nogle levninger af en by.

Med amerikansk energi gik han til det arbeide at skabe den nye by. Men han sprang mindst et aarhundrede frem foran det bulgarske folk. Saa længe vil det vare, før folket har levet sig ind i den nye, moderne ramme.

Hver fredag er der marked i Sofia. Det er høist interessant. Og da har man den bedste leilighed til at se, hvor uforandret bulgarerne er trods jernbane og trods uafhængighed. I tusindvis kommer de da ind fra det rige og frugtbare land. Selv i juni maaned er de klædt i sin saueskindspels. De bærer den med haarene ind. Saa har de hvide benklæder af grovt filt, sammensnøret ved anklerne, og paa fødderne sandaler af oksehud. Om livet har de slynget et broget

Gadescene i Sofia.

tørklæde. I varmt veir har de kanske istedetfor saueskindspelsen en kort, mørk trøie med broget pynt.

Naar man en fredags morgen ser det brusende markedsliv, saa kommer man til at tænke paa en rhinsk storby i karnevalstiden, saa særegne og farveprægtige er kostumerne. Men her mangler bevægelser, lystighed, larm.

Bulgarerne er ikke lette og livlige i omgang; de mangler aandelig elasticitet og fantasi. Dette folk, som for halvandet aartusind siden indvandred hid fra Volga, har endnu meget af den gamle tungvindthed og plumphed.

Dette viser sig endog i kvindernes klædedragt. Korte, brogede skjørter, ærmeløse lange trøier, om livet brede. broderede belter eller plumpe, tunge metalbelter, paa fødderne sandaler af raa hud. Dertil hvide strømper.

Men eiendommeligst er deres hovedbeklædning. Mellem de sorte haar-

piske dingler deres største stolthed, deres rigdom, deres brudeudstyr ned til jorden. Man kan se unge piger, som har hængende nedover ryggen et dusin meterlange strenge; i hver streng er der femti til hundrede mynter af alle størrelser, tilsammen en vegt af 5—6 kilo. Disse bulgarerpiger maa ha stive nakker for at kunne bære en slig byrde hele dagen igjennem. Dertil har de ogsaa lignende myntstrenge foran paa brystet, og desuden vældige, tunge armbaand og tykke ringe paa fingrene.

I vrimmelen blander sig saa ogsaa mange malerisk klædte albanere, armenere, serbere, rumænere, grækere, tyrker, men især jøder og zigeunere. Jøderne udgjør en tiendedel af Sofias befolkning; de stammer fra de jøder som for flere aarhundreder siden blev fordrevet fra Spanien, og de taler endnu sig imellem en slags spansk jargon.

De har revet til sig størstedelen af den lokale handel og har naaet en tryg og indflydelsesrig stilling. Men de tretusind zigeunere er lavest nede i befolkningen, de udfører det groveste og mest ringeagtede arbeide. De har muret op halvparten af byen, og de vasker halvparten af al vask. Nu er det kvinderne som murer hus, og mændene som vasker.

I de fornemme bydele, omkring de maleriske ruiner af den ældgamle Sofiakirke, ser man ikke dette brogede folkeliv. Der ligger den vakre fyrstelige residens, indredet af Alexander af Battenberg. Før var den palæ for den tyrkiske vali. Her ligger ogsaa det pragtfulde nye nationalteater, posthuset, det elegante officerskasino, forskjellige gesandtskabs- og departementsbygninger og desuden Sobranje, det bulgarske parlament. Tvers overfor dette hæver sig paa en bred, aaben plads det imponerende mindesmerke over Alexander II af Rusland, befrieren, han som Bulgarien har at takke for sin uafhængighed.

Hvis bulgarerne stillede sig mere imødekommende overfor fremmede, hvis bl. a. alle opslag i hele byen, i jernbanevogne, postkontorer etc. ikke bare var paa bulgarsk, saa vilde her bli et meget livligere turistliv.

I Bulgarien er der meget seværdigt udenfor Sofia. Den ældgamle by Tirnovo kappes med Edinburgh i malerisk beliggenhed og gamle interessante bygninger. Og har man derfra overskredet det historisk saa berømte Shipkapas, saa breder der sig nedenfor balkankjæden en stor, umaadelig frugtbar slette, Kazanlik, med rosenmarker i milevis. Mellem dem staar hegn af gamle kastanjer og nøddetrær, hele bjerge af grene og løv, og i skyggerne græsser store flokke af bøfler og faar.

Moltke havde ret, da han kaldte denne dal det sande «forjættede land».

Ogsaa mod syd, forbi det vældige 2 300 meter høie Witoscha, kan man gjøre interessante udflugter. Ved grænsen mod Makedonien løfter sig det vilde Rilafjeld, og i en fjelddal derborte ligger Rilaklostret, «det bulgarske folks hjerte».

Men ogsaa jernbanereisen fra Sofia videre over det 825 meter høie Vakarelpas er rig paa skjønne fjeldlandskaber. Her nærmer orientbanen sig de skogrige, vilde Rhodopefjeld.

Overalt ved stationerne ser man jernbanens heldige virkninger. Overalt nye dyrkninger, nye hus, ny foretagsomhed.

Ved Sarambey veksled før den bulgarske banetjeneste med den tyrkiske; for her kommer banen ind i Østrumelien, som skjønt det blev styret af bulgarerne tilhørte Tyrkiet. Her ligger ogsaa et maskinverksted og en impregneringsanstalt for jernbanesviller; bulgarerne har nu bemægtiget sig begge dele ligesom alle

andre indretninger ved denne østerrigsk-franske bane.

Nu breder sig den vide, frugtbare Maritzadal for øiet. Det varme Syden kommer en her imøde. Overalt vinbjerge og rismarker.

I denne tidligere tyrkiske provins har bulgarerne gjort sig det hjemligt. Det gamle konak i Filippopel har de revet ned og anlagt en fyrstelig have. Nye, flotte gader og moderne huse skinner overalt.

Ogsaa her er tyrkerne trængt tilbage af bulgarerne; der er neppe mere end 7000 tilbage af dem. De har 26 moskeer her. Nu er der ogsaa over et dusin kirker, tilhørende de forskjelligste troesbekjendelser; thi af Filippopels 45 000 indbyggere er 6000 grækere, dernæst armenere, vallaker o.s.v. Byen er sædet for tre biskoper, en katolsk, en bulgarsk og en græsk. Naturligvis er her som overalt i Tyrkiet en mængde jøder og zigeunere. Men de største forretninger er i hænderne paa østerrigere og tyskere; der er endog to tyske ølbryggerier med hyggelige haver.

Fra Filippopel til den tyrkiske grænse er landet lidet interessant. Saa kommer man til den gamle hovedstad i det europæiske Tyrki, Adrianopel, nu bare hovedstad i vilajetet af samme navn.

Helt til den dag idag har den beholdt sin karakter af en turkotartarisk teltby, som den engang var. Endnu bedre end i Konstantinopel kan man her studere eiendommelighederne ved den tyrkiske kultur, skjønt Adrianopels befolkning for en halvpart bestaar af grækere og bulgarer, armenere og jøder.

Med sin labyrint af krumme, skidne, slet brolagte gader og sine forfaldne træhuse vilde Adrianopel være lidet værd at besøge, hvis den ikke i sultan Selim II's moské havde et kunstverk af første rang. Mange kalder den den skjønneste moské i hele det tyrkiske rige.

Fra denne by udviklede sig det asiatiske erobrerfolks verdensmagt. Herfra drog osmanidernes store sultaner ud for at underkaste sig hele Balkanhalvøen. Her udrustede de sine hære, som oversvømmede Ungarn og trængte frem til Wiens porte.

For længe siden er tyrkerværldets flom stanset. Og som den reisende nu iler paa tre dage fra Wien til Tyrkerrigets fordums hovedstad, saa breder ogsaa den europæisk kristne kultur sig uimodstaaelig østover. Stykke for stykke brækker den af det store rige, som osmannerne engang byggede op paa kristen jord.

«Tørlægning» af Huse.

Fugtigheden er mange steder en slem fiende af mure; den ødelægger lidt efter lidt husene og gjør opholdet i dem farligt for sundheden. Dette kommer af, at fugtigheden fra bunden stiger op gjennem de smaa porer i murstenene og, da der her ikke er nok luft til at borttørre den, tilslut angriber hele murverket.

To ingeniører i München har fundet et middel mod denne ødelæggelse. Det gjaldt at befri en kirke fra fugtigheden. Der var ikke anden udvei end at stænge porerne ved en tæt masse, som fugtigheden ikke kunde trænge igjennem. Hele kirken blev da gjennemsaget med en særlig konstrueret mursag og blyplader skjøvet ind i muren. Da bly er ugjennemtrængelig for vand, kan fugtigheden ikke mere stige op i porerne, og det lykkedes derved at faa kirken «tørlagt».

Folkestyre i Asien.

Efter *dr. Myops* i «Das freie Wort».

I begyndelsen af september udstedte regjeringen i Peking et edikt, som lovede det kinesiske folk en forfatning og gav forsikring om, at der senest inden aar 1917 skulde indkaldes en folkeforsamling.

Samtidig gjorde man de første forberedelser til ombytte af regjeringssystem. Der er nedsat en komité, som skal prøve alle spørgsmaal angaaende opbygningen af den konstitutionelle organisme. Af denne komité skal senere overhuset fremgaa.

Der er udnævnt kommissærer, som i udlandet skal studere forfatningslovene og give komiteen stof til dens arbeide. Forresten er der allerede ved Jyanschikais reformer gjort begyndelsen til en konstitutionel ordning i de lavere forvaltningsorganer. I flere provinser er der raadsforsamlinger; generalguvernørerne er forpligtet til at følge deres bestemmelser. Tientsin og Peking har byparlamenter, som efter europæisk mønster styrer borgernes velfærd.

Det store verdensrige, som med sin politiske og kulturelle fortid har krav paa en æresplads blandt folkene, vil uden tvil snart søge at indhente Europa. Den adelsstolte absolutisme vil blive styrtet fra tronen for at give plads for det spidsborgerlige demokrati.

Japan — Persien — Rusland — Tyrkiet — Kina — — med dundrende skridt og med fabelagtig hurtighed stormer den triumferende konstitutionalisme gjennem verden. Europa hører dens skridt, men lader sig ikke forstyrre. Det merker neppe, hvorledes verdenshistoriens hjul et øieblik har staaet stille for saa at suse videre med ny fart og i en anden retning.

Men verdensskjæbnens norne er vaagnet af sin halvsøvn. Fra det fjerne kan anes folkerevolutioner, slig som jorden endnu aldrig har seet.

Den gamle drøm om frihed og folkenes ret! I historiens barndom sagde Tschuntsiu: Himmelen har ikke skabt folket for fyrstens skyld, men den har indsat fyrsten for folkets skyld. Og i begyndelsen af det nittende aarhundrede skrev Johann Gottlieb Fichte:

Dette postulat om en rigsenhed, en inderlig og organisk sammensmeltet stat, det skal tyskerne fremstille; det er deres opgave i verdensplanen! Hos dem skal riget udgaa fra en udviklet personlig frihed, ikke omvendt . . . Først hos dem skal der opstaa et virkeligt rettens rige, som der endnu aldrig har været i verden. Der skal hos borgerne være den samme begeistring for frihed, som vi ser i den gamle verden, men uden at opofre de fleste mennesker som slaver, slig som de gamle stater maatte gjøre for at bestaa. Der skal være frihed grundet paa lighed for alle som bærer menneskeansigt. Og det er tyskerne, som gjennem aartusinder langsomt er modnet til denne store opgave . . .

Saa var det den store tænkers vilje, han som tydede menneskehedens fremtid. Men hvad er virkelig skeet? Hos tyskerne er ligheden for alle dem, som bærer menneskeansigt, grundet paa Preussens overherredømme som beskytter af reaktionære klasse- og herrerettigheder. I Frankrige, frihedens, lighedens og broderskabets hjemland, er parlamentarismen blevet

en saadan komedie af kliker og kabinetskamarillaer, at de bedste mænd har sagt sig løs fra den. Selv i England, det klassiske land for ægte konstitutionelt liv, blir det frie samspil og modspil af de politiske energier undertrykt af korridorpolitiken. Og i De forenede stater, demokratiets faste klippe, svinger et oligarkisk plutokrati scepteret.

I Vesten synes det altsaa, som om formerne for folkenes selvbestemmelsesret allerede har overlevet sig selv. Konstitutionalismen i Østen er faldt langt fra stammen. Den er som et barn, hos hvem man neppe kan kjende forældrenes natur igjen.

I Japan er der af den forfatningsmæssige frihed blevet en statssocialistisk tvangsordning, som for et imperialistisk fantoms skyld paalægger folket utaalelige byrder. I Rusland er konstitutionalismen en skygge; den formaar ikke engang at hindre, at borgere som ikke har forbrudt sig værre end at sige sin mening, dør for bøddelens haand. I Persien er «Retfærdighedens hus» sprængt i luften, og despotiet regjerer ved kosakregimenternes hjælp. Hvad der vil ske i Tyrkiet, naar den drukne jubel over liberalismens seier er dunstet bort, og naar det gjælder at yde positivt arbeide med et parlament som repræsenterer et utal af forskjellige nationer og konfessioner, — det ved ingen.

*

Konstitutionalismen i Europa opstod som en borgerlig reaktion mod trykket af fyrstelige magthavere, mod deres misbrug af sine autokratiske rettigheder. Reisningen udgik fra en sterk borgerstand, som havde vilje og evne til selv at bestemme, hvordan der skulde regjeres.

I Asien bredes den konstitutionelle bevægelse paa grund af helt andre aarsager. Den blev baaret ind *udenfra* med den europæiske kultur, som lærte Østen at kjende de frie regjeringsformer. Den havde rod ikke saa meget i uvilje mod despotiet som i racehad, i en følelse af angst hos de kulturløse folk, som saa sin selvstændighed truet af fremmede erobrere. Der var ikke noget aandelig høitstaaende samfundslag, som kunde bære liberalismen. Frihedskravet groede væsentlig op af dumpe instinkter hos en politisk uvidende masse, der forestiller sig friheden omtrent som et ubundet røverliv.

Ulige aarsager har ulige virkninger. Konstitutionalismen maatte blive ganske anderledes i Asien end i Europa, og den er ogsaa blevet det. For at belyse, hvorledes dette europæiske begreb er blevet merkværdig forandret hos asiaterne, maa vi henvise til de to stater, hvis kultur har udviklet sig næsten ganske uden forbindelse med Vesten — Japan og Kina.

Den første tilskyndelse til et grundigt studium af det japanske sind gav et agitatorisk skrift, offentliggjort for et halvt snes aar siden: «*Buschido*, japans sjæl. En fremstilling af den japanske aand.» En japansk professor gjorde i dette verk propaganda for samuraiens ridderaand og gjorde hans æreskodex, Buschido, enstydig med japanernes tanke- og følelsesliv.

Den nyere forskning har forkastet denne tendensiøse fremstilling som ensidig, men bare for at gjøre opmerksom paa endnu merkværdigere grundformer i den japanske karakter, saaledes som de gjenspeiler sig i *Jamato Damaschi*.

Jamato er Japans gamle keiserby, berømt fra naraperioden, da det japanske folk reiste sig mod den fremtrængende kinesiske kultur. Det samlede sine gamle myter, heltesange, love, og skabte paa den maade grundlaget for en ny, ægte national aand.

Jamato Damaschi er en folkelig livslære. Den adskiller sig fra Buschido

ved at den ikke dyrkes og holdes hellig bare af en enkelt foretrukket kaste, men af hele folket. Derfor er den ogsaa i alle skoler grundlaget for den etiske undervisning. Dens væsen bliver af professor Riesz i tidsskriftet «Asien» overordentlig træffende karakteriseret i disse ord:

«— — — saaledes dannedes i naraperioden den politiske religion, som ligger til grund for Jamato Damaschi og som har hersket til den dag idag. Japan bliver opfattet som gudernes land, det som der fables om i de gamle kinesiske sagn. — — De døde staar altid raadende og hjælpende ved folkets side. Øverst blandt dem staar de døde keiseres aander. De maa tilbedes. De tager endnu personlig del i landets skjæbne, især i dets kamp mod ydre fiender. I denne mystiske antropologi har japanernes insulære patriotisme sin aandelige jordbund. — — Denne japanske folkeaand, som har udviklet sig fra det 8de aarhundrede, har altid vist sig temmelig ens, først og fremst som nationalstolthed og som modstand overfor fremmede. Naar Jamato Damaschi bliver paaberaabt, om det saa bare er med et skin af ret, saa staar hele folket straks som én mand. At sætte høiere moralske motiver over en rent national partisag, det er næsten umuligt for en japaner.»

Denne analyse af den japanske folkeaand forklarer mikadorigets forbausende udvikling efter krigen. Allerede før freden i Portsmouth opstillede regjeringen det saakaldte Post bellum program. Her blev der forudseet uhyre rustninger, som skulde sikre Japan suprematiet mellem de mongolske og malayiske folk, ja i hele Det stille hav.

Men landet var først nylig gaaet over fra natural- til pengeomsætning. Det manglede derfor kapitalistiske reserver til at bestride de uhyre militæromkostninger. Men regjeringen vidste at hjælpe sig. Først lod den sig bevilge af parlamentet det ene monopol efter det andet og paalagde derved folket voldsomme skatter paa uundværlige livs- og nydelsesmidler.

For saa let som mulig at tilvende sig udbyttet af den industrielle udvikling, blev staten selv den største fabrikherre. Den grundede talrige fabriker og fik derved afgjørende indflydelse paa arbeidslønnen.

Den sociale virkning af dette system kan karakteriseres ved en enkelt opgave, hentet fra den offentlige statistik. Den billigste monopolcigar koster dobbelt saa meget, 15 sen, som daglønnen for en almindelig arbeider — 7 sen.

Folket knurrer vel; men det rører ikke paa sig. For sit lands skyld bærer det dette uhørte tryk. I sin begeistring for Jamato Damaschi kaster det parlamentarismen af som en slet siddende frakke og træller for den socialistiske tvangsstat.

I Kina er hele statsordningen bygget paa den agnatiske familieret, som holder hustru, sønner og døtre i ufrihed. Trods en tusindaarig kultur har man ikke vovet at gjøre skridtet fra dette det laveste trin af samfundsorden til det høiere, en kognatisk familieret, og da slet ikke til frit statsborgerliv.

Aarsagen til denne stilstand maa udentvil søges i de religionspolitiske forhold. Den konfucianske lære er, ligesom kristendommen, blevet statskirkelig. Herskeren er baade statens og kirkens styrer ifølge et guddommeligt kald. Ved harmonisk samvirke af politiske og etiske idealer skal folkene naa den sande lykke. Betingelsen for en saadan virkning er en fuldkommen karakter hos herskeren, hvad der igjen forudsætter en tronfølge ikke efter fødsel, men efter dygtighed.

Men her kommer anedyrkelsen, det primære element i den kinesiske

religion, til hjælp. Efter den er staten familien i folkelig forstand. Ligesom sønnen er arvingen af forfædrenes dyder, saa er fyrsten repræsentant for de sædelige kræfter i hele nationen.

Statstanken er altsaa bygget paa principet om den individuelle autoritet, den personlige ansvarsfølelse. En staar inde for alle, men aldrig alle for én. Den er saa udemokratisk som vel muligt.

Men til denne statsidé om den individuelle autoritet slutter sig saa igjen lignende kosmopolitiske ideer. Den gammelkonfucianske skole præker, at det kinesiske folk er alle andre nationer absolut overlegent.

Den hævder en lignende imperialistisk universalisme som England blandt de europæiske nationer.

I Kina mangler alle grundbetingelser til udvikling af et konstitutionelt liv. Jyanschikais reformer sigtede paa noget ganske andet end at demokratisere regjeringen. Deres hovedhensigt var at styrke centralmagten. Derfor blev overalt, helt til de fjerneste provinser, vicekongernes, tartargeneralernes, smaafyrsternes herredømme ombyttet med en bureaukratisk civilforvaltning.

Lovforbedringerne indskrænker sig til en strafferetslov efter tysk og fransk mønster. Nogen moderne borgerlig lovgivning, som omstøder den agnatiske familieret og derved kunde lægge grundvolden for udvikling af personlig frihed, er der ikke tale om.

Endnu værre er det, at man ikke tænker paa at ombytte det nuværende anarki i finansvæsenet med ordentlige skattereformer. Om der nu traadte sammen et parlament, vilde det ikke have noget magtmiddel til at sætte sin vilje igjennem.

Rigtignok betaler man vældige summer til militære rustninger og har endog lagt store flaade-planer uden at tænke paa, at statskassen er tom.

Hvad der gjælder for Kina, gjælder ogsaa for Persien og Tyrkiet. Der er desuden store omraader beboet bare af nomader. Store dele af befolkningen vil derfor være udenfor den konstitutionelle organisme. Parlamentarismen er ført frem af partier, som har dannet sig paa visse økonomiske og sociale fællesinteresser. Men i Orientens splitteede statsforhold dannes partier ikke bevidst, men ud af race- eller magtinstinkter i dybet af folkesjælen

Om disse instinkter nu giver sig tilkjende i den panislamitiske agitation, i Swadeschi eller Swajati, i Jamato Damaschi, saa er deres væsen altid det samme. Det konstitutionelle liv bygger ikke paa individerne, men paa masserne, hvis lidenskaber kjæmper for at faa rum.

*

Iagttagelsen af disse nye fænomener er den vigtigste fremtidsopgave for den politiske folkepsykologi. For tiden ligger hovedinteressen i de tilbagevirkninger, som dette fænomen i Østen har paa Vestens politik.

Der er intet som klarere illustrerer omsvinget i den internationale konjunktur, end den pludselige forstaaelse mellem Rusland og England. Naar to magter, som er traditionelle modstandere, pludselig rækker hinanden haanden, saa kan man gaa ud fra, at der er kommet en ny rival, som krydser begges planer. Denne fiende er ikke nogen europæisk magt. Det er den indre reisning i Asien, som tvinger baade Rusland og England til at koncentrere sine kræfter.

Men naar saaledes europæisk absolutisme og demokrati rækker hverandre haanden for at afverge de farer, som truer begge udenfra, saa bliver ogsaa Vestens liberalisme ført i andre baner. Lord Cromer gav nylig i overhuset til grund for sin afvisende holdning overfor forslaget

om alderdomsforsørgelse, at den mørke udenrigspolitiske stilling paalagde enhver den pligt at sætte sine personlige krav tilside for landets skyld. Med andre ord, ogsaa her seirer kollektivismen over individualismen.

Der fuldbyrdes en forandring ganske modsat de høie idealer, som Fichte forkyndte, om sand frihed paa den hele jord.

Den individuelle ret bliver lagt i lænke af massens herskesyge. Ligheden mellem alle som bærer menneskeansigt, undertrykkes af race- og nationalitetshad. Istedetfor et sandt rettens rige træder en stat, som betragter sig selv som slutmaalet.

Fremskridtet er altsaa, at statsideen ikke udvikles i det brede, til en storsindet universalisme, men til en pyramide. De vældige grundmure og bygmasser tjener ene og alene til det maal at bære spidsen, det skinnende tegn paa national kraft.

Men er dette virkelig et fremskridt? Er det ikke snarere et tilbageskridt til despotiet, bare at de dynastiske magtlyster er afløst af de folkelige?

Skal Kanada bli Verdens Kornkammer?

Kanada er i en rivende udvikling. Emigrantstrømmen sender hvert aar en stor ny befolkning did, som fordeler sig over de vestlige provinser. Ogsaa i De forenede stater er der mange farmere, som opgiver sine udpinte gaarde og drager didop. Vinteren er lang og kold, sommeren kort, men varm. Og det intense lys gjør, at hveden modnes til langt nord.

I «Westminster» staar der en interessant artikel om hvedeproduktionen i «prærieprovinserne». Menneskenes hele liv, siger forfatteren, er der bygget paa hveden.

I Britisk Columbia er det til gruber, frugtfarme, elve og skoge, folk søger for at faa sit underhold. I Østen — fra det indsjørige fjeldland, der Manitoba gaar over i Ontario, til den atlantiske kyst — driver man paa med lidt af hvert. Men prærieprovinserne har bare hveden.

Naturligvis holder farmerne ogsaa kjør — for at ha et sikrere og bedre jordbrug. Til den 4de august var der iaar kommet 53 000 stykker hornkvæg ind til Winnipeg.

Saa er der havre — i 1901 38 millioner bushels, i 1906 87 mill. — og byg 20 mill. bushels i 1906. Men 6 millioner acres af prærien er tilsaaet med hvede, og avlingen anslaaes til 100—125 millioner bushels.

Farmernes hvedeavling iaar har en værdi af 80—100 millioner dollars. Trækker man fra 25 mill. bushels til forbrug hjemme, saa er endda udbyttet svimlende stort. Hveden er konge. Hvad alt andet tilsammen indbringer, er en bagatel mod det fjeld af dollars, som dette ene produkt omsættes i.

Alene de vestlige provinser, siger mr. Cormic i sin artikel, vil inden et kvart aarhundrede ha et hvedeareal paa 6 millioner acres. Den gjennemsnitlige avling har i de sidste ti aar været 18,98 bushels pr. acre, medens gjennemsnitstallet for hele verden er 12,7 bushels pr. acre. —

Man kan da ikke undres over, at De forenede stater betragter Canada som en ikke ufarlig konkurrent. Amerikanske tidsskrifter indeholder regelmæssig lange artikler om kanadiske forhold.

Blandt kolonisterne i prærieprovinserne er der ikke faa nordmænd. Mange af dem har slaaet sig godt op.

Kirurgens Isskab.

Efter *dr. Romme* i «La Revue».

Endnu engang er det Amerika som overrasker verden med nye videnskabelige forsøg. Sidst var det brødrene Wrights bedrifter. Denne gang tænker jeg paa de videnskabelige eksperimenter, som nylig blev udført af doktor Alexis Carrel i New York. Man kan tage ud af et dyr en nyre, en pulsaare og sætte dem ind i et andet dyr. Man kan saaledes ogsaa skjære en lab af et dyr og sætte den paa et andet. Det er virkelig interessant at høre om disse dyr, som springer omkring med nyrer eller ben af et andet dyr. Men har disse podninger nogen praktisk interesse for vore kirurger? Efter doktor Pierre Delbet's, en af nutidens dygtigste kirurgers, mening vil forsøgene faa en overordentlig stor betydning. Da han i kirurgisk forening gjorde sine bemerkninger om Carrel's forsøg, udtalte han uden forbehold: «Jeg haaber den dag vil komme, da der ved alle kirurgiske afdelinger foruden et glasskab til instrumenter ogsaa vil findes et skab, og da vel nærmest et slags isskab, hvor der opbevares blodaarer, pulsaarer, indvolde, led af arme og ben, hele lemmer. Her vil fremtidens kirurger kunne finde de legemsdele de til enhver tid har brug for, til velsignelse for de syge.

Dette isskab sætter fantasien i bevægelse. Her er stof til hele romaner. Ingen fantasi kommer dog op mod det, som virkelig er udført af doktor Carrel. Hans eksperimenter er strengt videnskabelige og knytter sig til andre ligesaa merkværdige, som jeg i en fart vil omtale, før jeg gaar nærmere ind paa New Yorkerkirurgens forskninger.

I.

Spørgsmaalet om podning i kirurgien er ikke af ganske ny datum. Omkring 1880 havde en tysk professor, Thiersch, allerede vist, hvad nytte hudpodninger kunde gjøre. Naar det var vanskeligt at faa et saar eller en byld til at gro, dækkede han saarfladen med smaa hudlapper, tynde som cigaretpapir. Disse lapper var med en fin barberkniv taget af patientens egen hud. Af 15 til 20 saadanne hudlapper fæstede et par sig og blev ligesaa mange grocentrer. Paa denne maade groede saaret hurtigere, end det ellers vilde have gjort.

Doktor Thiersch's podninger gik ikke upaaagtet hen. Men man ofrede dem ikke den opmerksomhed, de fortjente. Grunden var den, at de kom i et uheldigt øieblik. Det var netop dengang, da den antiseptiske metode frembragte en fuldstændig revolution i kirurgien.

Mange vil erindre, hvorledes man 15 aar senere lærte at helbrede myxodæmater ved at lade dem spise raa, finhakkedet hyroidkjertler af faar. Man møder af og til paa gaden mennesker med skjægløst ansigt, lidt gulagtig hud, ophovnede øienlaag, der næsten skjuler øinene. Ansigtet kommer derved til at minde svagt om den mongolske race. Dette er de saakaldte myxodæmater. Man helbreder dem som nævnt ved at lade dem tage ind raa thyroidkjertler af faar.

Men denne behandling har den ulempe, at den maa gjentages hver dag, maa saa at sige være kronisk ligesom den sygdom den er rertet mod. Man har da reist det spørgsmaal, om man ikke kunde undgaa denne daglige behandling ved at indpode under huden paa den syge en thyroidkjertel taget af et dyr.

Her skal De høre resultatet af de eksperimenter, dette spørgsmaal gav anledning til.

Et dyr, f. eks. en sau, som man berøver thyroidkjertelen, — kjertelen har sin plads foran strubehovedet — viser forskjellige sygdomssymptomer og dør efter nogle ugers forløb. Men hvis man paa det samme dyr indpoder under huden eller et sted i mavehulen dens egen eller et andet dyrs thyroidkjertel, vil det hele faa et andet forløb. En tid er der ingen sygdom at merke hos dyret. Men efter et par maaneders forløb viser der sig forstyrrelser, som blir værre og værre fra dag til dag, og døden indtræder med de samme symptomer som hos det dyr, der ikke havde faaet en kjertel indpodet under huden eller i mavehulen. Hvis man foretager en dissektion af et saadant dyr, vil man ikke længere finde noget spor af den indpodede kjertel. Den er opbrugt og ødelagt, som det sker med alle substanser, som man fører ind under huden, i muskler eller i en naturlig hulning som bughinden eller brysthinden.

II.

Doktor Carrels eksperimenter knytter sig tydeligvis til doktor Thiersch's podninger og de nævnte frugtesløse forsøg med thyroidkjertlerne.

Doktor Carrel forsøgte først podninger af pulsaaren paa en hund. Man blottede laar-pulsaaren ved et snit og holdt den mellem kløerne af to tænger, som var anbragt 5 cm. fra hverandre, og skar ud stykket mellem. Det samme blev gjort med en anden hund, og saa syede man stykkerne ind, saaledes at den ene hund blev gaaende med den andens aare. Ved andre forsøg blev det bortskaarne stykke af pulsaaren erstattet med et stykke af en blodaare. Ifølge den lov at virksomheden danner organet, forandrede blodaaren sig til pulsaare. I begge tilfælde lykkedes podningen fuldstændig, og man kunde ikke konstatere den mindste ulempe hos de opererede dyr. Jeg nævnte, at disse forsøg tog sigte paa at helbrede aaresvulst. Doktor Delbet forsøgte ogsaa virkelig at pode en pulsaare paa et menneske, som led af aaresvulst. Dette forsøg mislykkedes, men ene og alene af den grund, at pulsaaren hos den syge var i den grad forkalket, at hver traad gjorde en stor rift i den. Delbet fik imidlertid af dette forsøg det bestemte indtryk, at man under heldigere betingelser vilde være fuldstændig ligesaa heldig med podning af pulsaaren paa et menneske som paa en hund.

Endnu merkeligere er hr. Carrels forsøg med at pode nyrer. Paa en kat skar han ud to nyrer med et segment af den store pulsaare og hulaaren. Han foretog den samme operation med en anden kat, tog de samme dele ud af den og fæstede dem paa den første. De katte som var opereret paa denne maade, kunde leve ti, femten ja sytten dage med nyrer som ikke var deres.

Et ligesaa heldigt, ja endnu heldigere resultat opnaaede han ved podning af lemmer. Carrel skjærer benet af en hund, en foxterrier, og foretager samme operation med en anden foxterrier, som er af samme størrelse og alder. Han syr foden af den første paa den anden. Saaret gror under en gibsbandage. Podningen lykkes saa godt, at man med vilje river lidt hud af den paasatte

fod, og ogsaa dette saar læges paa fuldstændig normal maade.

III.

Det er disse kjendsgjerninger som har givet Delbet anledning til at fremtrylle for vor fantasi isskabet hos den fremtidige kirurg. Men her trænger et spørgsmaal sig frem. Hvorfra skal man tage arme til de enarmede og ben til de halte, pulsaarer og nyrer til folk, som trænger nye saadanne organer. Betingelsen for at disse podninger skal lykkes er, at reservedelene kommer fra et dyr af samme art. En hund kan ikke leve med nyrerne af en kat eller en kat med nyrerne af en hund. Samme tilfælde med et menneske. Før i tiden kunde man nok finde folk som for en større pengesum samtykkede i at give sit blod til den operation, der bestaar i at overføre blod fra et menneske til et andet. Og dette gjorde dem ingen skade. Men man vil ikke let kunne finde et menneske, som for andres skyld giver slip paa en arm, et ben eller endog sine nyrer. — Endnu engang: hvorfra skal man tage de lemmer man behøver for at forsyne kirurgens isskab?

Delbet anbefaler «friske kadavere». Har jeg forstaaet ham rigtig, vil det dreie sig om at bevare i samme tilstand som ved latent liv hele legemsdele, som man tager af mennesker som døden har overrasket, uden at de har lidt af nogen sygdom, mennesker som har begaaet selvmord eller som er blit myrdet. I nødsfald kunde man endog benytte sig af personer, som var død af en sygdom. En kraftig mand dør af lungebetændelse. Hans arme, ben, kjæver er saa at sige ikke berørt af sygdommen. En anden bukker under for en blodudtrædelse i hjernen. Hans nyrer er endnu friske — se her har man det nødvendige forraad til kirurgens isskab.

Delbet mener at dette skab til opbevaring af anatomiske dele vilde bli et isskab. Meget muligt. Men i vore dage har vi en vædske som gjør det muligt i længere tid at opbevare dele af organismen i samme tilstand som ved latent liv. Det er Lockes vædske, som er omtalt i et tidligere nummer af «La Revue». Der blev fortalt, hvorledes et hjerte, som var taget ud af et lig, gav sig til at banke igjen, da det efter 30 timers forløb blev dyppet i Lockes vædske. Hjerter af dyr har endog efter tre, fire ja fem dages forløb begyndt at slaa naar de blev dyppet i Lockes vædske. Men nu er et ben, en arm, ja selv en nyre mindre ømtaalige organer end hjertet. Under et af sine forsøg har forresten Carrel opbevaret i 20 minutter i Lockes vædske nyrer, som han vilde pode paa en hund. Og denne podning lykkedes helt. Opbevaring af legemsdele i helt frisk tilstand synes altsaa ikke saa umulig, som ved første øiekast. Og derfor vil vi kanske en vakker dag opleve doktor Delbets isskab.

Aëroplanet hos Dyr og Planter.

Efter *Henri Coupin* i «La Revue».

Wright, Farman og Delagrange har ved sine dristige flyveforsøg gjort sig fortjent til navnet fuglemennesker. Ligesom fuglene driver de ved en motor legemer som er tyngre end luften frem gjennem denne. Hos fuglene er det muskelkraft, som træder i stedet for motoren.

Men det er feilagtigt at tro, at fugle og flaggermus er de eneste luftskippere blandt dyrene. Andre dyr kan ogsaa seile gjennem luften og det uden motor som fuglene — simpelthen ved hjælp af aëroplanet.

Dette er tilfældet med endel pattedyr, som kan forvandle sig til en faldskjærm ved at spænde ud en hudfold, som paa høire og venstre side forbinder forlemmer med baglemmer. Denne hudflig sætter dyret istand til at holde sig i luften forholdsvis lang tid. Det er flyvning ved aëroplan.

I visse egne af Australien findes der et slags pungdyr — flyvepungdyret eller sukkerekornet. Det er et selskabeligt dyr, som lever omtrent udelukkende i trærne, hvor de gnaver knopper og fanger insekter. Alle dyr af denne slegt holder sig om dagen gjemt i en tæt trætop. Her kryber det gjerne sammen i et hul eller i en kløft mellem to grene, ruller sig sammen som en kugle, hyller sig ind i sin flyvehud som en kappe og sover den udslagne dag. I mørkningen vaagner det og klatrer opover træstammerne med en forbausende smidighed. Skal det ned, gjør det et hop, spænder ud flyvehuden og benytter den som faldskjærm. Blir det om dagen forstyrret i sin søvn, viser det sig grættent og lyssky, bevæger sig besværlig og usikkert og undgaar omhyggelig solstraalerne. Men ser man det en stjerneklar aften, kan man tro det er et helt andet dyr. Det er da saa smidigt og let som den behændigste abe, saa hurtig i sine bevægelser, at det ofte er vanskeligt at følge det med øinene. Nede paa jorden føler det sig ikke hjemme. Dets gang er klodset og daarlig. Kun i yderste nødsfald vover det sig ogsaa ned, nemlig naar trærne staar saa langt fra hverandre, at det ikke ved hjælp af flyvehuden kan hoppe fra det ene til det andet. Det kan gjøre vældige hop og forandre retning efter ønske. Ved at hoppe fra en høide af 10 m. kan det naa et træ som staar 25—30 m. borte.

Ombord paa et skib som kom fra Ny-Holland, havde man anledning til at iagttage den forbausende smidighed hos dette dyr. Man havde ombord et flyvepungdyr. Det var saa tamt at man kunde lade det løbe frit omkring paa skibet. Det var mandskabets kjæledægge. Snart var det øverst oppe i masten, snart paa dækket. En dag da det var storm, krøb det op i mastetoppen, som var dets yndlingsplads. Man var ræd for at vinden skulde tage det overbord. En matros gik tiltops for at faa det ned. I det samme han skulde gribe det, forsøgte dyret at komme unda og hoppe ned paa dækket. Men netop da tog skibet en overhaling. Mandskabet var sikker paa, at det vilde falde overbord og drukne. Men midt under luft-

farten gjør dyret en skarp vending, idet det benytter halen som ror og havner i god behold paa dækket.

Et andet flyvende pattedyr finder vi blandt gnaverne. Det er flyveekornet (pteromys), som lever i Indien. Ogsaa det holder sig skjult om dagen, men vaagner mod nattetid. Det hopper fra træ til træ med enestaaende letvindthed. Det spænder flyvehuden, idet det strækker alle fire ben horizontalt ud og paa denne maade danner et aëroplan, som holder det oppe. Det farer saa hurtig gjennem luften, at det ofte er vanskeligt at følge det med øinene. Halen bruger det som styre og kan ved hjælp af den gjøre ganske skarpe svinger.

Ved siden af disse kan vi nævne det sibiriske flyveekorn, som ogsaa har flyvehud og foretager luftfarter paa 25 m.

*

Blandt krybdyrene findes der ogsaa flyvere. Flyvedragen fra Sundaøerne har paa siderne to store hudfolde. Ved dem kan den holde sig oppe, naar den gjør sine lange hop. Opdager den et insekt paa en gren langt borte, flyver den lige paa sit bytte, som sjelden kommer unda.

Ogsaa flyvefisken maa nævnes blandt de dyr, som benytter aëroplanet. Det er igrunden feilagtigt at kalde dem flyvefiske. De kan nemlig ikke flyve i samme forstand som fuglene. De kan ikke bevæge sig fra sted til sted ved hjælp af sine finner som fuglene ved sine vinger. Flyvefinnerne tjener kun til at holde dem oppe i luften og danner saaledes et slags aëroplan.

Det sedvanlige er at flyvefiskene foretager luftfarter paa 5—6 m. Det hænder dog at de sprætter op til en høide af 6 m. over havfladen. De kan da tilbagelægge en veilængde af 100—120 m. gjennem luften. Ofte ser man dem falde ned i vandet og øieblikkelig sprætte op igjen. Ved at «slaa smut» flygter de saaledes fra de rovfiske som forfølger dem. Efter naturforskeren Moebius ser man flyvefiskene især i urolig sjø. De hopper op af vandet, naar de blir skræmte af rovfiske eller skibe, men ofte ogsaa uden grund eller bare for at lege. De sprætter op uden hensyn til vindretningen og bølgeretningen. Finnerne er helt udspændte og bevæger sig ikke. Bare naar finnefladerne er paralelle med vindretningen, sætter luften finnerne i hurtig skjælvende bevægelse. Farten blir langsommere jo længere de flyver, men altid hurtigere end et skib, som gjør 10 mil. Afstanden den tilbagelægger er i regelen større, naar fisken flyver stik imod vinden end naar den har bidevind. Den kan ikke selv bestemme retningen. Forandrer den retning, er det altid vindens skyld. Den farer ret frem, naar den har vinden lige efter eller stik imod, men driver til høire eller venstre, naar den har vinden paa siden. Men det hænder af og til, at fisken under flugten stikker halen i vandet og med et slag af halefinnen dreier til siden. I roligt veir beskriver den en linje omtrent som et projektil, men i uroligt veir en bølgelinje. De berører da hyppig bølgetoppene, og lufttrykket driver den forover. Ofte falder flyvefiske ned paa skibsdækket. Dette hænder ikke i roligt veir og aldrig naar de flyver mod vinden, men kun i stiv kuling med vinden. Om dagen undgaar de skibene, men om natten flyver de ofte mod skibssiden, idet de føres af vinden i en høide af ca. 20 fod over havfladen.

I den sydlige del af Atlanterhavet, i det Stille Hav og Middelhavet træffer man en flyvefisk, som tilhører en helt anden klasse fiske. Den ligner lidt en knur og er saaledes let

at adskille fra den før nævnte, som ligner en sardin. Den gaar ofte under navnet sjøsvale.

En naturforsker, som beskriver sjøsvalen, mener, at fisken vilde kunne tilbagelægge endnu meget længere afstande i luften, hvis huden i flyvefinnerne kunde holde sig myg og ugtig under luftfarten. Men den hede luft og brændende sol i de egne hvor den findes, gjør at huden hurtig blir tør og stiv. Fisken falder da i vandet igjen og kan ikke stige op paa ny, før vandet har gjort finnerne myge. Sjøsvalerne benytter sig ofte af sin flyveevne, da de stadig blir forfulgt af rovfiske. Skjønt de saaledes kan flygte fra vandet til luften og fra luften til vandet, fører de en usikrere tilværelse end de fleste andre dyr. De er ikke før sluppet fra sine fiender i vandet, før en sværm af maager, fregatfugle og andre sjøfugle er over dem. Naar gunstige omstændigheder holder sjøfuglene borte, er det ofte interessant at se, hvorledes mere end tusind sjøsvaler kan sprætte op samtidig. Det er da gjerne en sværm af rovfiske som er efter dem. Ved at flyve bort undgaar de den fælles fare. Naar de flyver i mørke nætter, kan man se dem lyse med fosforglans ligesom mange andre fiske. De bringer en til at tænke paa kjæmpemæssige sankthansorme.

*

Merkelig nok forekommer aëroplanet hos de laveste dyreformer, saaledes hos visse arter krebsdyr. En russisk naturforsker, dr. Ostrooumoff, fik en dag ombord paa en dampbaad ved kysten af Krim øie paa en liden sky som svævede over vandet. Det viste sig at være en sværm smaa væsener som lignede myg. Han fangede nogle af dem og blev ikke lidet forbauset, da han opdagede, at det ikke var insekter, men smaa krebsdyr. De var ikke større end smaa lopper. Ser man paa dem gjennem en sterk lupe, opdager man at halen ender i en slags vifte af fjer eller haar, og at deres bevægelsesorganer ligeledes er forsynet med talrige haarbusker. Det er klart, at disse fjer og haar har den opgave at øge kroppens overflade og saaledes sætte dyrene istand til at holde sig svævende i luften. Har man anledning til at iagttage disse smaa krebsdyr i deres element, vandet, kan man se dem nærme sig vandfladen og saa pludselig sprette i veiret og beskrive en lang bue og derefter falde i vandet igjen. Det er aëroplanet som sætter dem istand til at gjøre et saa langt hop.

Andre dyr har fundet et helt andet, men endnu virksommere middel til at foretage luftfarter. Mange vil om høsten ha lagt merke til de lange spindelvævtraade, som kommer drivende med vinden. De kan være overordentlig lange og er saa lette, at man har truffet paa dem mere end 100 km. fra kysten og i en høide af 600 m. Traadene er spundet af visse arter edderkopper. Den kryber op i de øverste grene af træer og buske, vender bugen i veiret og sender ud en traad, som man ikke ser enden paa. Ved det letteste vindpust føres traaden afsted og tager med sig edderkoppen, som har spundet den.

*

Dermed er vi færdig med dyrene. Men ogsaa planter er luftskippere paa sit vis. Deres blomsterstøv er f. eks. meget vel skikket til at føres langt afsted med vinden. Hos mange planter føres det flere km. bort for at befrugte andre planter. Her har vi forresten forklaringen paa den «svovlregn» som man hvert aar kan lægge merke til i de sydlige lande. Det er ikke andet end enorme mas-

ser blomsterstøv af grantræ, som vokser i stor mængde i disse egne.

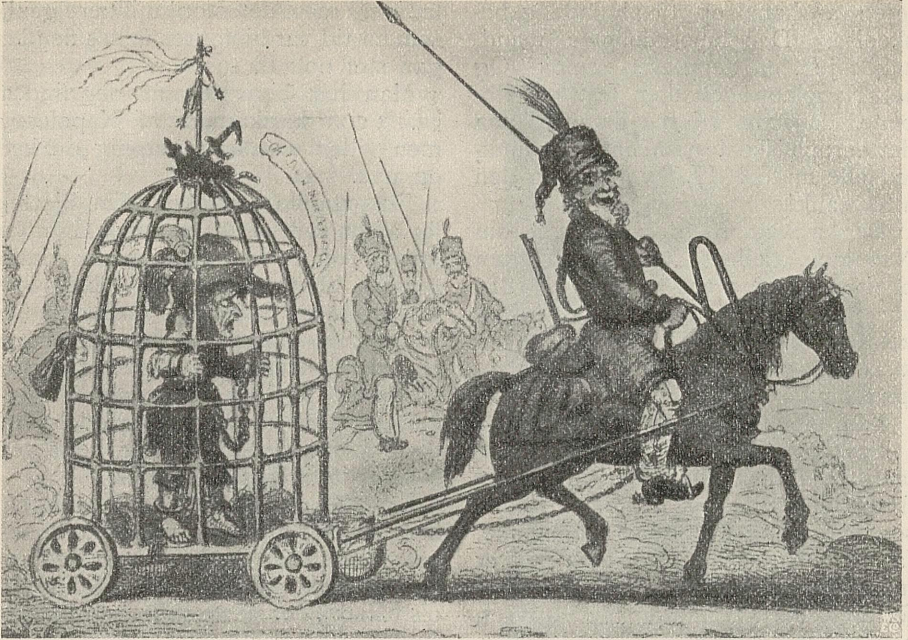
Men det er især *frø* af planter, som kommer i betragtning som opfindere af aëroplanet. Frugterne er ofte forsynet med en hinde, som giver dem en større overflade. Vinden kan derved føre dem afsted og saa dem langt borte. Frugten af almetræet er saaledes rundt omkring omgivet af en let vinge af tyndt og meget let cellevæv. Frøet af lønnetræ har vinge bare paa den ene side; men to frø vokser altid sammen. Hos birken er frøet forsynet med en fin hindeagtig vinge paa hver side. Naar man ser paa disse vingefrugter, kan man ikke være i tvil om, at de er bestemt til at spredes ved hjælp af vinden.

Der er andre frugter som — uvist af hvilken grund — ikke selv har kunnet danne sig vinge eller aëroplan. De maa gaa paa laan hos nabo-organismer. Dette er tilfældet med lindetræet, som spreder sine frø ved hjælp af et hindeagtigt dækblad, som tjener til støtte for en hel blomsterstand. Ligedan med hvidløgen, hvor et stort trefliget dækblad gjør tjeneste som luftskib. Granfrøet laaner et fint skal af det dækblad, som har beskyttet frøet, før det blev modent. Saadanne laan forekommer ofte i naturen. Man kan deraf slutte sig til, hvor økonomisk moder natur er. Den gaar heller paa laan, end den skaber nye organer.

De merkeligste eksempler byder dog den talrige planteslegt, som gaar under navn af kurvblomstrede. Frugten er her forsynet med haarkvaster, som ved den maade de er ordnet paa danner et fuldstændigt aëroplan, som i længere tid kan holde frøet svævende i luften. Den mest kjendte af disse planter er løvetand. Alle har seet, hvorledes en buket hvide, silkebløde haar er fæstet til frøene af denne plante. Naar frugten blir moden, skiller de fine haar sig fra hverandre som spilerne i en paraply som aabnes, eller en faldskjærm som foldes ud. Og da der er et stort antal frugter i hver blomsterstand, danner alle disse smaa haarkvaster tilsammen en kugle, som ser ud som om den skulde være af sølv. Hvem har ikke som barn moret sig med at blæse af alle kræfter paa en slig «bolle» for at faa de lette fjerbusker til at flyve om i luften og seile langt afsted. Det er netop det samme vinden gjør. Den river frøene løs og fører dem vidt udover. De udbredte haar danner faldskjærm, og frugten selv er ballast. At løvetanden paa en maade ved, hvilken rolle vinden spiller i dens formering, kan man se deraf at blomsterstilken under blomstringen staar ret op og derpaa bøier sig mod jorden 4—5 dage for at give frugten tid til at bli moden. Tilslut reiser den sig igjen, forat vinden kan faa tag i frøene og føre dem bort.

Hos alle de kurvblomstrede spredes frøene paa denne maade. Det er rimeligvis netop dette som er grunden til, at disse planter er saa sterkt udbredt over hele jorden. Det er vel ogsaa heri det stikker, at netop denne plante findes i saa utallige arter. Paa sin vei træffer den nye livsbetingelser, som skaber nye varieteter. Disse udvikler sig saa igjen til nye arter.

Hvem ved — kanske vil luftskibet ogsaa for menneskeslegten bli en mægtig faktor til at udbrede den i egne, som nu er ubeboet, og blande racer som nu er fremmede for hverandre.

Denne karikatur blev offentliggjort i 1814, og forestiller den store keiser i et bur ført af en kosak paa veien til Elba for at tage sit «nye keiserdømme» i besiddelse.

Napoleonskarikaturer.

Efter *A. M. Bradley* i «Pearsons Magazin».

Hundrede aar er nu faret hen, siden Napoleon stod paa høiden af sin magt. Fem aar gik med til at gjøre hans navn verdenskjendt; det vil leve til alle tider.

Hundrede aar!

Dog denne dag skrives der verker om ham og hans gjerning. Hundrede aar, og endnu iaften spilles hans tragedie paa verdens største scener, og malere og tegnere blir aldrig færdig med at studere hans interessante fysiognomi.

Alle store mænd er vel mere eller mindre gjort til gjenstand for sin samtids kritik; men i det aarhundrede, som nu er svundet hen siden Napoleons tid, er ingen blit forgudet og fordømt som han.

Naturligvis har karikaturtegnerne, disse lystne kondorer — baade samtidige og senere — kastet sig over Napoleon, som et rigt og frodigt bytte, som de kunde hugge løs paa med neb og klør af hjertets fulde lyst. Den ubetydeligste mand opdages jo af deres rovfuglblikke, de slaar ned paa ham, hugger ham sønder og sammen og stiller det, der er

igjen af ham, op til almindelig beskuelse. Den ubetydeligste mand, sagde jeg, en deputeret er nok. Og saa Napoleon! Hvilken fest for gribbene, da hans stjerne flammed paa det europæiske firmament og fordunkled alle andre! Hvilken fest da den atter sank!

De karikaturer, der er lavet om Napoleon, tælles i tusener. I atten begivenhedsrige aar fra 1797 til 1815 var «Little Boney» som briten kaldte ham, uophørlig skive for de kvasseste pile, Europas karikaturtegnere havde i sit kogger.

Ikke alene i Frankrig, men ogsaa i Tyskland, England, Østerrig, Rusland og Italien blomstred der frem frodig kunst med «den lille Napoleon» som eneste, men uhyre variable emne. Ja, man kan trygt sige, at aldrig er noget menneske blit saa vedholdende forfulgt af karikaturens vampyrer, som «Korsikaneren», «den lille korporal», «Førstekonsulen», «Keiseren» og «Fangen paa St. Helena».

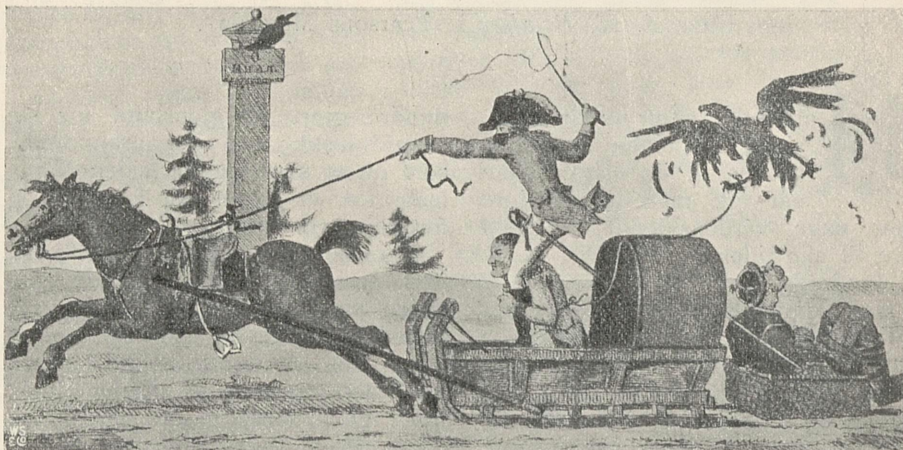
Pitt, Fox og Wellington, saavel George III og hans efterfølger var i sin tid emner for hundreder af karikaturer, men det store militære geni, som en tid var hine fires fælles fiende, gav stof nok til tusener.

Man har beregnet, at der findes ca. 3 200 karikaturer af Napoleon, men siden er der ustanselig dukket op nye.

En gang lo førstekonsulen hjertelig af sin svorne fiende James Gillrays forsøg paa at lattergjøre ham. Hans tegning blev smuglet ind i Paris og til leiren ved Boulogne, hvor den fik en rivende afsætning; men der kom en tid, da Napoleon misted taalmodigheden, og fra den stund blev enhver, som fandtes i besiddelse af disse fornærmende billeder, betragtet som en fædrelandsforræder.

Saaledes havde han bare smilt, da han saa sig afbildet som «det korsikanske æsel», «den korsikanske Macbeth», «den korsikanske blodhund», o.s.v. indtil det sidste skjældsord i fem landes ordforraad.

Muligens havde han ikke tænkt over den egentlige mening, som laa i disse vægtige skjældsord, der med saa gavmilde hænder blev drysset ud over ham; men han brændte af en

En russisk karikatur. Napoleon flygter hovedkuls fra Warschau til Paris.

frygtelig ed, da han fik se Gillrays mesterlige, men grusomme parodi paa Belsazars fest.

I denne skaanselløse tegning, som er bedst kjendt under navnet: «Skriften paa væggen», og som blev offentliggjort i London 1803, er Napoleon med Josefine ved sin side og hoffets svirelag rundt omkring dem afbildet, idet de afmægtig af skræk stirrer paa haanden, som skriver: «Mene, mene, tekel, ufarsin». Den fremtidige keiserinde er repræsenteret som en fed, opsvulmet gammel heks, og hendes tre svigerinder ligner skindmagre øg, kun lidet vakrere end Josefine.

Adskillig mere end halvdelen af de napoleonske satirer er engelske. De franske er forholdsvis faatallige, indtil nedgangsperioden kom med de mørke, fortvilede dage i 1814 og 1815. Den faldne keiser i landflygtighed fandt ingen skaansel hos sine landsmænd. Restaurationens franskmænd var *plus royaliste que le Roi* og de parisiske karikaturer fra Elba og St. Helena er mangfoldigere end selv de engelske.

Der findes en mængde tyske, spanske og italienske karikaturer af Napoleon, men de mangler alle den brilliante farvelægning og fine kunst, som karakteriserer de russiske præstationer fra 1812 og 1814. Holland og Schweiz har ogsaa ydet smaa bidrag til den napoleonske billedsatire, hvis historie endnu venter paa sin skribent.

Det er vanskelig at forstaa, at dette emne hidtil har vakt saa liden interesse. Champfleury har i sine fem bind om Den franske karikaturs historie kun afset et lidet kapitel paa 70 sider til den produktion, som faldt mellem 1793 og 1815.

Engelskmanden John Ashton offentliggjorde ogsaa et verk kaldet «Engelske karikaturer og satirer af Napoleon I». Mange af disse gamle tegninger

George Cruikshank's berømte karikatur.
Napoleon som «djævelen» paa St. Helena.

er nu af stor værdi. Saaledes solgtes et eksemplar af Ashtons bog i 1901 for £ 254, og siden den tid er prisen steget mindst 50 pct.

De engelske karikaturer af Napoleon har — ialfald før freden i Amiens — liden personlig lighed med ham. En liden, tykfalden mand med kjæmpestore støvler og hat og med et rasende udtryk var alt, de havde tilfælles med originalen. De spanske og italienske var derimod mangen gang af træffende lighed. Men saa

havde jo disse tegnere ogsaa havt anledning til at staa ansigt til ansigt med den store mand.

Det er tvilsomt om Gillray — den dygtigste af de engelske — nogensinde har seet Napoleon, skjønt han har ladet falde enkelte svage ytringer om «inspirationer», som han havde modtaget i Frankrig,

Var hine dage pamfletternes og brevskrivningens tid, saa var den ogsaa karikaturens. I England hørte det til god tone, ja, det blev endog aftenens clou i et selskab at forevise glimrende samlinger af Napoleonskarikaturer. Og i aarevis gjorde folkestimlen al passage umulig paa fortauget udenfor det vindu i St. James Street, London, hvor Mrs. Humphrey, som var eneforhandlerske af Gillrays tegninger, holdt daglig udstilling.

I de første femten aar af det forløbne aarhundrede brugte man ogsaa

Napoleons pludselige tilbagevenden fra Elba. «Kongressen blev opløst før kagen var delt».

at dekorere lervarer med Napoleonkarikaturer. Paa urner, mugger og krus saaes hyppig reproduktioner af de mest kjendte tegninger. Baade i England og Rusland blomstred der en hel industri i saakaldte «satiriske» porcelæn- og lervarer.

Blandt de bedste Napoleonkarikaturer maa nævnes de russiske, som gjengiver hans hals-over-hode-flugt fra Rusland; disse synes ogsaa at være ganske originale, uden mindste paavirkning fra andet hold.

Ideen at afbilde Napoleon som fange i et bur daterer sig fra et noksaa tidlig datum. Den første tegning kom tilsyne allerede i 1803, i England, da det blev nødvendig at styrke folkets tillid ved at foregive, at den frygtelige Napoleon, som trued med at trænge ind i England, snart kunde ventes at bli forevist i bur paa markedet.

Senere har denne form ogsaa været benyttet i 1813, efter toget til Rusland, og i 1815, da marschal Ney

havde git det — virkelige eller opdigtede — løfte, at han skulde føre Napoleon til Paris i et bur.

Det er ganske interessant at bemerke, hvorledes visse themaer ustanselig varierer gjennem hele den napoleonske karikaturs historie. I England, Holland, Italien og Tyskland var det almindeligt at sætte «Napoleons hode» paa en edderkop, en padde eller andre mindre behagelige dyr.

«Døden» og «djævelen» tages hyppig til hjælp; især i karikaturerne af «Hertugen af Enghiens død», «forgiftningen af syge i syriske hospitaler», «Pichegru» eller «kaptein Wrights mord» o.s.v., for hvilke samtlige forbrydelser Napoleon blev beskyldt. I 1815 fremkom en parodi paa det bekjendte *mot de combat*: «Garden dør, men viger ikke» oversat til: «Bonaparte viger, men dør ikke». Den vakte stor opsigt.

Samme aar tegned englænderen George Cruikshank sin mesterlige karikatur af «Bonis reflektioner paa St. Helena. Djævelen taler til solen». Denne dristige travestering, fra en scene i Miltons «Det tabte Paradis», ansees for at være en af de bedste engelske tegninger.

De franske karikerere af 1815—21 havde ingen barmhjertighed med sit fordums ideal. Da han i Longwood klaged over rotter, gav det stødet til offentliggjørelsen af en sand sværm af «rotte»-karikaturer. Der findes vel et halvt hundrede stykker af dem, og alle er de umaadelig bitre.

Den napoleonske karikatur overleved Napoleon Bonaparte med mange aar. Da Ludvig den 18de og Karl 10de begyndte at miste sin popularitet, stilledes de af karikaturtegnere ofte op ved siden af Napoleon til sammenligning, som selvfølgelig faldt ud til dennes fordel. Det var en slags revanche.

I vore dage er baade lord Rosebery, præsident Krüger og general Booth blit karikeret i Napoleons skikkelse, og boerdeportationen til St. Helena gjenoplived atter de bekjendte karikaturer fra 1815—21.

Endnu har ikke verden seet den sidste karikatur, hvori Napoleons skikkelse vil figurere; for ingen mand havde en saa vidtrækkende magt og indflydelse som han; den gaar igjen overalt, strækker sig ogsaa til selve billedsatirens rige.

Scener fra den russisk-japanske Krig.

En Læges Erindringer.

Af *W. Weressajew.*

(Slutn.).

Engang var jeg ude og red sammen med en officer, en bekjendt af mig. Paa taget af en kinesisk fansa arbeidede to sappører af heliografafdelingen. Vi stansede for at se paa dem. Pludselig faldt en gren fra et træ ved siden af. Kugler suste gjennem luften, og sappørerne kastede sig ned fra taget.

Straks efter kom en flok kosakker i strak karriere ind i landsbyen.

«I dette øieblik saa vi to kinesere paa et tag give signaler med speil.

Den ene fik vi skudt, den anden hoppede ned og løb sin vei. Har De ikke seet, hvor han løb hen?»

«Skurker! Idioter! Har dere da ikke øine? Det var os, dere skjød paa!» skreg sappørerne til de forbløffede kosakker.

Sappørofficerer fortalte mig, at kinesere i de landsbyer, hvor heliografen arbeidede, mere en en gang var blit forfærdelig grusomt behandlet af soldater og kosakker.

*

Og overalt blev der af de forskjelligste aarsager gjort store feil, som ikke kunde rettes. Engang kjørte vor korpskommandør gjennem en kinesisk landsby. Da knaldede ved et murhjørne to skud efter hinanden. Kosakkerne i eskorten styrtede derhen, huggede med sine sabler to kinesere ned og tog fem andre tilfange.

Nogle dage efter blev disse fanger henrettet og gravet ned ved bredden af en liden elv. Svære regnskyl rev bort elvekanten, og ud af leren stak benene frem, beklædt med blaa strømper og sorte tøfler.

Lang tid efter fortalte en stabsofficer mig i hemmelighed følgende:

Straks efter henrettelsen af de fem kinesere havde det vist sig, at der overhodet ikke var blit skudt paa generalen. To kosakker kom ridende ind i landsbyen og gjorde jagt paa et kinesisk svin. Det løb over gaden, kosakkerne skjød efter det og lagde i farten ikke merke til generalens vogn som kom rundt hjørnet. De saa, at de havde gjort en farlig dumhed og galopperte sin vei. Men kineserne i landsbyen fik bøde. Senere fortalte kosakkerne selv hele historien til føreren af eskorten. Og generalen gav den strengeste befaling til, at hændelsen skulde holdes hemmelig.

*

Paa vor høire flanke red engang en tscherkesserafdeling ind i en kinesisk landsby. Kineserne trængte sig om den og saa nysgjerrig paa de underlige uniformer. Pludselig drog tscherkesserne sine sabler og huggede ind paa mængden — mænd, kvinder, børn.

Hvorfor? De sagde simpelthen: «De hindrede os i at komme frem.»

Kosakker myrdede ofte kinesere rent for sin fornøielses skyld.

Engang saa jeg i bygraven to kinesere, som netop var myrdet. Begge var dækket af blod. Den ene aandede endnu, tungt og rallende. De forbipasserende stansede, saa et øieblik paa dem og red ligegyldig videre. Hestene spidsede øren, snøftede voldsomt og kastede sig til siden. Men folk stod der nysgjerrig og stirred. De viste ikke spor af følelse, harme eller angst. De var saa vant til at se de langpiskede, gule mennesker bli slaaet ihjel.

*

Det var lille juleaften. Japanerne kastede smaa sedler ind i vore skansegrave. Der stod paa dem, at russerne rolig kunde forberede sig til festen. Japanerne vilde ikke forstyrre dem den kveld. Naturligvis var der ingen som trodde paa de listige asiater. Alle ventede et pludseligt, natligt angreb.

Det var en stille, mørk, vaarlig varm nat. Der laa ikke sne.

Omtrent klokken ni knaldede et skud, saa et til, og snart bragede der en rasende geværild fra vore stillinger. Kanonerne tordnede dumpt. Der laa noget frygteligt i luften. Artilleriilden bredte sig længer og længer ud, kuglerne suste, og granaterne peb.

Vi gjorde os færdige til at modtage de saarede. Men der blev ikke bragt nogen ind.

Geværerne knaldede som i vanvid, og ordonnanser jog frem og tilbage i mørket. Paa de japanske stillinger blaffede op en lyskaster, og et blaaligt blegt lys gled langsomt hen over vore stillinger.

Der kom fremdeles ingen saarede. Henimod midnat sluttede geværilden. Vi lagde os til at sove.

Hvad der denne aften havde tildraget sig, var en af de latterligste episoder i denne krig, som var saa rig paa ufrivillig komik.

Enhver var fast overbevist om, at japanerne havde noget i sinde denne nat. Alle nerver var spændt til det yderste.

Jægerne i et af vore regimenter hørte i mørket en let og tæt trampen nærme sig fra japanernes stillinger. Jægerne begyndte at skyde. Det forsikres, at det var en flok kinesiske svin, som var brudt ud og nu løb henover markerne.

Da de bataljoner som sad i skansegravene, hørte geværsalverne, saa gav ogsaa de sig til at fyre. Fra dem smittede det til de nærmeste troppeafdelinger, batterierne fik efterretning — og kanonaden var i gang.

Officerer som paa dette tidspunkt havde befundet sig paa høiereliggende steder, fortalte mig følgende: Langs de russiske skansegrave lyste en uafbrudt ildlinje. Kommandøren af den bataljon, som havde opdaget svinenes angreb, telegraferte til regimentskommandøren: «Kan ikke holde mig længere. Send forsterkning.» (Mange officerer har forsikret mig paa æresord, at dette er en kjendsgjerning). Man begyndte at sprænge minerne i luften. En blev tændt, en anden sprang af sig selv.

— — — Og nu forgik man næsten af ærgrelse og skam. Ilden af eksplosionen lyste over omgivelserne, og de var ganske øde. Intet sted en fiende at se. Nu havde ogsaa japanerne begyndt at fyre. Deres søgelys flammede op og lyste over vore stillinger, hvor vore sindssvage skud bragede løs.

I en underdanigst depeche fra Kuropatkin blev begivenheden fremstillet saaledes:

Natten til den femogtyvende december begyndte japanerne at forurolige os paa fronten af vor slagstillings centrum. I rette tid bemerket af vore vagtposter, blev de modtaget med artilleri- og geværsalver og trak sig tilbage efter en kort skjærmydsel. Vi havde tre døde og syttcn saarede, deriblandt en løitnant.

Kuropatkin havde bare ikke tilføiet, at de var dræbt og saaret af *russiske* kugler. De ulykkelige havde befundet sig foran skansegravene, paa patrulje og ved hemmelige pladse, og de var blit overøst af hele kugleregnet.

Forøvrigt havde — efter hvad en officer, en bekjendt spøgefugl, forsikrede — ogsaa japanerne tab i denne mindeværdige nat. Patruljer fandt nemlig i de fiendtlige skansegrave ligene af nogle japanere, som var sprukket af latter.

*

Efter slaget ved Mukden —

Langsomt, langsomt kom strømmen af vogne frem. Veiene var afskyelige, med sterke stigninger, broerne var smale og halvt ødelagte. Og hver mand tænkte bare paa sig selv.

Her er veien et sted meget smal. Og tvers over den gaar en dyb sænkning. Den ene side ligger dybere end den anden. Hver vogn blir siddende i dette hul. Hestene blir pisket til nye og nye anstrengelser; soldaterne som hjælper til, holder paa at synke om af træthed. Endelig kommer saa vognen op.

Men næste vogn blir ogsaa siddende, og igjen begynder den samme historie. Med et par spader kunde man paa fem minutter fyldt hullet og kjørt over det i trav. Men enhver tænkte bare paa sig selv og sin egen vogn.

Hvorfor var veiene saa elendige? Under hele krigen trak vi os tilbage. Der var derfor hele tiden ihvertfald en sandsynlighed for, at vi maatte vige endnu længer.

Men tilbagetog? Nei! Stivsindet forkyndte man, at vi ikke skulde og ikke vilde trække os tilbage. Ingen maatte tænke sig muligheden af et tilbagetog. Derefter handled man.

Besynderligt! Under hele felttoget trak japanerne sig ikke en eneste gang tilbage; men de traf dog altid for et muligt tilbagetogs skyld de mest omfattende forholdsregler.

Vi vidste hele tiden bare, at vi trak os tilbage, — men hvergang kom tilbagetoget uventet paa os; hver gang trak vi os tilbage paa ufærdige veie.

Bag Telin var der bare en jernbanebro over floden Ljaohe. Vor tredje armé passerede floden paa bragende is, som vandet flød over. Var slaget blit udkjæmpet en uge senere, saa vilde det ikke været muligt at gaa over isen, og hele vor armé vilde blit taget til fange af japanerne — saa at sige med blotte hænder.

Ved Daschitschao havde Kuropatkin under et besøg i hospitalerne spurgt overlægen, hvorfor der ikke var bade og bagerier. Overlægen svarte forlegent, at man vidste jo ikke, hvor længe de vilde bli der. Da erklærede Kuropatkin fast og rolig:

«Ser De floden der! Længer end til denne flod vil japanerne ikke komme. Faa istand et bageri og en badeanstalt! Lad soldaterne faa bade!»

«Længer end til denne flod — — —» Hundreder verst længer kasted japanerne os tilbage. Og ved Mukden gik alt i den gamle slendrian. En uge før slaget ved Mukden var man misfornøiet, fordi vi havde saa knapt vedforraad ved hospitalerne. Der blev saa anskaffet et bjerg af ved. To uger senere rykked japanerne frem, og det hele gik op i flammer. «Vi vil ikke trække os tilbage, vi vil ikke trække os tilbage»

Ordene havde magten. Saa sterke, imponerende og opmuntrende ord som bare muligt, det var hovedsagen. Og en bisag var det, om virkeligheden ustanselig drev den grusomste spot med ordene. Man skulde bare trække øienbrynene mørkt sammen og endnu mere imponerende og frygtindgydende udtale det truende ord.

Ved sin ankomst havde Kuropatkin erklæret, at bare i Tokio skulde freden sluttes. Et par maaneder efter sang hele den russiske armé en smædevise med det omkvæd, at Kuropatkins fyrige hest vilde til Tokio, men nu hænger den med hodet.

Da Gripenberg kom til arméen, sagde han i en høitidelig tale til soldaterne: «Hvis en af eder viger, saa dræber jeg ham. Hvis jeg vigen, saa dræb mig!» Dette sagde han — og trak sig tilbage fra Sandepu.

*

En forvildet ordonnansofficer sad ved siden af mig, nipped til sin te og fortalte mig følgende:

Ingen ved, hvor regimentet er. Hvorhen skal jeg ride? Med ét ser jeg — staben i vor armé. General Kaulbars staar og forhører en fangen japaneser. Jeg gaar nærmere og venter. Der kommer endnu en officer ridende og spørger halvhøit, hvor det syvende regiment er. Kaulbars hører det og snur sig mod ham. «Hvad? Hvad behager?» — «Deres Ekscellence, jeg maa vide, hvor det syvende regiment er?» — Kaulbars ser paa ham: «Det syvende regiment?» Saa vender han sig bort og trækker paa skuldrene. «Jeg ved ikke, hvad der er blit af en hel armé, og han spørger, hvor det syvende regiment er.»

*

Jeg lagde mit hoved paa fødderne af den sovende Schukoff, dækkede mig med min pels og prøvede at falde i søvn. En af officererne fortalte noget til ordonnansofficeren; hans stemme klang hurtig og ophidset.

«Vi stod paa fløien i den tredje armé. Bag os stod et batteri beleiringsskyts. Den nittende fik vi pludselig vide, at det var kjørt bort. Hvorhen? Kan De gjætte, hvorhen? Til Telin. Vi vilde ikke tro det. Man reddede det! I begyndelsen af slaget blev kanonerne reddet! For de kunde jo kanske engang ha faldt i hænderne paa japanerne. — — Store gud! Hvad skal sligt betyde? Er kanonerne der for hærens skyld eller hæren for kanonernes?!»

— Jeg var næsten sovnet; pludselig kom jeg igjen til bevidsthed. Jeg husked at jeg omtrent ved den tid, vi gik over Hunhe-floden, havde mødt et kompagni infanterister; ogsaa de førte skyts til Telin.

«Tre dage sloges vi uden artilleri. Mod de japanske kanoner havde vi bare geværer. Ikke bare beleiringsskyts-batteriet, men alt skyts var ført bort — hvem ved hvorhen. — — — Hos os taber man heller tusind mand, end man risikerer en eneste kanon. At telegrafere, at en hel division er ødelagt, det er en ære! Men at telegrafere, at en kanon er tabt — det er en skam! Hele tiden tænkte man ikke saa meget paa at skade japanerne med vore kanoner, som paa at ikke en kanon skulde bli taget af japanerne. — Er det da nogen skam at lade en kanon ligge igjen, naar den har gjort godt arbeide?»

Slettere og slettere blev disciplinen. Der faldt skranker, som tilsyneladende havde været sterkere end staal.

En tyk general skreg, i det øieblik han steg ud af en vogn, rasende paa en løitnant. Denne svarte i samme tone. De begyndte at trætte. Omkring dem stod en flok officerer. Jeg red nærmere. Løitnanten var bleg og meget ophidset.

«Jeg hører ikke paa Dem!» raabte han. «Jeg tjener ikke Dem, men Rusland og zaren!»

Officererne, som stod omkring, gik tættere ind paa generalen.

«Aa vær saa venlig at sige os, Deres Excellence, hvor De var under slaget!» skreg en mager, solbrændt kaptein med flammende øine. «I fem maaneder har jeg været i slagstillingerne; men ikke en eneste general har jeg seet der. Hvor var De ved tilbagetoget? Der saa vi heller ingen generaler. Hver af os har gjort sit bedste. Men De løb Deres vei! Men nu, nu kommer generalerne krybende frem igjen og vil kommandere!»

«Rædharer!» skreg officererne.

Generalen skyndte sig op i sin vogn og kjørte afsted.

Omkring jernbanevognene paa stationen vrimlede det af drukne soldater. Her stod officerforeningens proviantvogne. Kasser, vareballer blev slængt til jorden. Soldaterne plyndrede dem for alles øine. De rev kasserne op, fyldte sine lommer med sukker, fandt frem brændevinsflasker og pakker med fin tobak.

«Hei, Deres Velbaarenhed. Se her!» skreg en drukken soldat til mig og truede mig med en brændevinsflaske. «Dere har gjort dere nok tilgode. Nu er det vor tur!»

En anden rystede skinnende sukkerstykker som sne ud i sølen og trampede rasende paa dem.

«Der er sukkeret, som dere selv kjøber for femten kopek og sælger til soldaterne for firti. Saa, spis nu sukkeret!»

«Se paa mig, hvorledes jeg drikker!» sagde den første udfordrende. Han traadte hen til min hest og gav sig til at drikke af flasken. Pludse-

lig satte han den ned og saa paa mig. «Din slyngel! Selv drikker du og de andre som svin. Men til soldaterne heder det: «Hvor har du faaet den dram fra?» Den almindelige mand skal ikke faa nogen dram. Vil du gaa med dig, eller — —!»

Manden trængte ind paa mig. Hans ansigt var blodrødt af raseri. Jeg red bort, han raabte skjældsord efter mig.

*

At krigen skulde slutte, det vilde kosakkerne ikke høre om.

«Slutte en krig slig! Det har vi aldrig før seet magen til i Rusland. Det er skam at komme hjem paa den maade. Konerne vil le os ud og ikke være lydige mer.»

I syd dundrede kanonerne. En ny befaling kom — at gaa længere nordover, til Tschantafu. Underveis fik vi vide, at Telin var taget, og at japanerne fremdeles trængte paa.

Men i denne tid, da den russiske hær netop havde oplevet en forfærdelig katastrofe, hørte man bare tale om en ting — om udmerkelser. Ordenerne blev rystet ud som af et overflødighedshorn.

De officerer, som havde været med i den russisk-tyrkiske krig, undrede sig over denne mængde udmerkelser. Dengang var de mindste ordener sjeldne ærestegn. Nu var det hele en slags etikette. En orden betydde bare, at vedkommende officer havde taget del i et slag. Ganske aabent blev det sagt, at enhver for sin deltagelse i krigen skulde faa to ordener.

Kommandøren for det tiende armékorps, den bekjendte K. W. Zerpizki — en af de faa generaler, som viste sig sin stilling værdig — saa sig nødt til at udstede følgende besynderlige korpsbefaling:

For fremtiden forbyder jeg paa det strengeste at foreslaa alle officerer in corpore (!!) til udmerkelse. Kun saadanne maa foreslaaes, som ved tapperhed, mod, forsigtighed og tro opfyldelse af sine pligter har gjort sig fortjent til udmerkelse.

Agtelsen for ordener tabte sig snart fuldstændig i hæren.

Ligesaa gavmildt og meningsløst blev soldaterne overdrysset med ærestegn. De øverstbefalende gav paa sine rundture i hospitalerne georgskorset vilkaarlig til hvem de vilde. Naturligvis kjendte generalerne ikke de saaredes krigerske fortjenester. Korset blev hængt paa de soldater som faldt dem i øinene, de som forstod at give de høie herrer gode svar, og de som ved sine svære saar vakte medlidenhed.

*

Fra dag til dag blev disciplinen slettere blandt tropperne. Officererne fik ordre til at behandle soldaterne saa mildt som muligt.

Man gjorde sig møie med at beskjæftige soldaterne i deres kvarterer med turnøvelser, smaa udmarscher og lege.

I hærens avis fremkom en række af soldatbreve til redaktionen. De lød omtrent saa: Brødre. Det er skam af os at bedrøve vor lille far zaren. Derfor maa vi adlyde vore foresatte og bede til Gud; men fremfor alt ikke drikke snaps; thi alt ondt kommer af denne forbandede drik. Vel er der ogsaa blandt officererne slette foresatte; men i almindelighed drager de af hele sit hjerte omsorg for os, og det maa vi være dem taknemmelige for.

En soldat sad og læste dette høit, mens de andre hørte til og lo.

«Hvem har undertegnet det?»

«Afanasi Gurjevitsch.»

«Den nar! Aa, skriv et brev til redaktionen: Jeg, menig Maxim Prochoroff, erklærer, at der her ikke staar andet end dumheder.»

«Naar det først blir til noget med

det store oprøret, saa skal vi faa se noget andet!» sagde en soldat i klyngen.

*

Det knagede og bragede i hæren. Den truede med at gaa ganske istykker. I grunden var det ingen hær længer, bare en vældig masse af forbitrede og ophidsede mennesker, som ikke mere vilde anerkjende nogen magt over sig.

Der gik rygter om, at der i en eller anden sappørbataljon havde været forsamlet soldater som delegerede, og at de havde besluttet under den hellige Nikolaus' fest at myrde alle officerer og at dele ud alle penge i kasserne.

Om hverdagene kunde man endnu opholde sig paa gaderne; men om helligdagene, naar soldaterne var drukne, var det ikke at tænke paa.

Naar en bereden officer kom forbi en flok soldater, hujede de skjældsord efter ham.

«Hei! Se paa ham! Han rider! Skal vi kaste ham ned, kamerater! Skal vi skyde ham og de andre skurkene! Ja, vent bare! Vi har taalt nok!«

Om kvelden den følgende dag kom vi til stationen Mandsjuria. Her maatte vi stige om. Men da vort tog ikke var iorden, maatte vi overnatte paa banegaarden.

Her havde streikekomiteen hele herredømmet. Alting saa saa nyt, underlig og usædvanlig ud, som om det var en fantastisk drøm.

Ved siden af de gulnede bekjendtgjørelser fra krigsguvernøren i Transbaikalien skinnede en ny bekjendtgjørelse fra «Komiteen for arbeidere og betjente ved den transbaikalske jernbane».

Den forkyndte, at militære som vendte tilbage fra det fjerne Østen, skulde befordres nøiagtig i den rækkefølge, som de havde paa listen. Mellem generaler, officerer og menige gjøres ingen forskjel. Ganske uathængig af listen skal sygepleiersker og syge reise i de første klasses vogne. De øvrige pladse i første og anden klasse og saa videre til de opvarmede godsvogne skal besættes efter rækkefølgen paa listen. Tilslut blev der erklæret, at den som ikke vilde underkaste sig streikekomiteens regler, overhovedet ikke vilde bli befordret.

Vi gik hen for at lade os indskrive. Kontoret var i en liden bygning ved siden af pladskommandantens nu ødelagte bolig. Paa væggen var der mellem bekjendtgjørelser og tarifer opslaaet en depeche fra Irkutsk. Den forkyndte, at «tropperne i Irkutsk garnison er traadt over paa folkets side». Ved siden af hang et socialistisk opraab.

Af agenten lod vi os indføre til den næste dag. Paa alle vore spørgsmaal gav han høflige og bestemte svar.

I ventesalene paa banegaarden var der overalt sterkt liv. Alle ansigter var muntre som i fest. En lokomotivfører læste op for en flok soldater de krav, som garnisonen i Tschita havde stillet til den øverstkommanderende:

Tolvte fordring: Personlig frihed og ukrænkelighed. De foresatte maa ikke udskjælde eller slaa soldaterne, de skal behandle dem venlig og tiltale dem med *De*. Ingen foresat maa gjennemsøge en soldats kuffert. Brevene skal bringes lige fra posten til kompanierne og skal udleveres soldaterne uaabnet.

Soldaterne lyttede nysgjerrig og med tilbageholdt aande. De officerer, som gik forbi, saa tause, med skjæve blikke hen til gruppen.

En arbeider med sodede hænder kom ilende ind. Han raabte, saa det hørtes gjennem hele salen:

«Kamerater! Nyt fra Rusland. I seksten guvernementer er tropperne gaaet over til folket.»

Der kom ogsaa andre nyheder. I Sebastopol er alle panserskibe i hænderne paa de oprørske soldater. Admiral Tschuchnin og hans officerer angriber dem med torpedoer. Fæstningsforterne er ødelagt af artilleriild, ti tusind mennesker dræbt — — —

*

Om morgenen næste dag kjørte et tog frem. To banebetjente kom med listerne. Den ene betjent raabte op navnene efter listen. Den opraabte steg ind i vognen og satte sig paa den plads som var bestemt for ham. Den som ikke var tilfreds med vognen eller sin plads, kunde vente til næste tog — ifølge den samme liste havde han da ret til en af de første pladse.

Vi kom til Tschita. Her var der fuldstændig revolution. Guvernøren sad fangen. Byens forvaltning laa i hænderne paa den revolutionære komité. Officerer, soldater og kosakker drog demonstrerende med røde faner gjennem byen.

Paa banegaarden fortalte man os en morsom begivenhed, som havde tildraget sig for nogle dage siden.

En korpskommandør reiste sammen med tre generaler af sin stab gjennem byen paa vei til Rusland. En af generalerne gav sig paa banegaarden til at skjælde ud stationsmesterens assistent, truede med at slaa ham ned og beskyldte ham for at ha solgt sig til japanerne og jøderne.

Da generalerne havde spist aftens paa banegaarden, vendte de tilbage til sin vogn og drak the. Pludselig kom de til at tænke paa, at det var da underligt, hvor længe toget stod stille. De saa ud. Deres vogn var frakoblet og stod der alene. Rundt omkring var opstillet vagtposter. Nu traadte tre officerer uden epauletter og to civilpersoner ind i vognen.

«En af Dem har fornærmet stationsmesterens assistent,» sagde en af de civile. «Vil De gjøre ham en undskyldning! Isaafald kan De reise videre, dog først efter fireogtyve timers arrest i Deres vogn. Vil De ikke gjøre undskyldning — saa kommer De overhovedet ikke til at reise videre.»

Generalerne saa forbløffet paa hverandre. Men da der ikke var andet at gjøre, gik de hen og bad om undskyldning. Saa sad de af de fireogtyve timer og fortsatte sin reise.

REDIGERET AF VILHELM KRAG. — STEEN'SKE BOGTRYKKERI OG FORLAG. KRISTIANIA.

IIXXI

KRINGSJAA

1908

XXXII